ئىسلامدا ئىبادەت

يۈسۈف قەرزاۋى

سۇنۇق بۇغراخان مائارىپ نەشرىياتى
2011

ھۆرمەتلىك كىتابخان!
بۇ كىتاب جەمئىيەت مۇھەممەد مەسۇم ئەلخوتەنى خانىمنىڭ نەپىقسىز بىلەن بېسىپ تارقىتىلدى. مەزكۇر ساخاۋەتچىمىزگە جانابى اللەتىن ئىككى دۇنيالىق بەخت ـ سائادەت تىلەيمىز.

العبادة في الإسلام

تأليف دكتور يوسف القرضاوي

تەرجىمە قىلغۇچى: مۇھەممەد ئىدرىس
تەرجىمە تەھرىرى: مۆمىنجان سىدىق
كوررېكتورى: س. كۆكتۇغ
بەتچىك: ئا. روزى توختى

ئالاقىلىشىش ئادرىسى:

Ördek Ksasap Mah. Millet Cad Gülşen Apt No: 108 D:5 Çapa –Fatih /İstanbul /Türkiye
Tel: 0090-212- 5232877 E-mail: info@maarip.org

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 9

بىرىنچى باب 15

ئىنسانىنىڭ دۇنيادىكى باش ۋەزىپىسى ئىبادەت 15
1. ئىنسانىنىڭ دۇنيادىكى ۋەزىپىسى 15
2. مەڭگۈ داۋاملىشىدىغان سوئاللار 16
3. مەن نەدىن كەلدىم؟ 17
4. مەنزىلىم قەيەر 21
5. ئىنسان نېمە ئۈچۈن يارىتىلدى؟ 24
6. ھەربىر رىسالەتتىكى تۇنجى نىدا: ﴿اللەقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە اللەتىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر﴾ دېگەندىن ئىبارەت 26
7. ھەممە ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان 28

ئىككىنچى باب 31

ئىسلامدا ئىبادەتنىڭ ماھىيىتى 31
1. ئىبادەتنىڭ لۇغەت مەنىسى 31
2. شەرىئەتتىكى ئىبادەت اللەقا بويسۇنۇش ۋە اللەنى دوست تۇتۇشتىن ئىبارەت 35
3. ئىككى تۈركۈم كىشىلەرنىڭ ئىبادەتنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشىتىكى خاتالىقلىرى 42
4. شەرقشۇناسلارنىڭ يالغان - ياۋداقلىرى 49

ئۈچىنچى باب 55

ئىسلامدا ئىبادەت سورۇنلىرى 55
1. ئىسلامىي رەۋىشتىكى ئىبادەت سورۇنلىرى 55
ئىبادەت دىنىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ 56
ئىبادەت ھاياتنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ 57
ئىبادەت اللەنىڭ يولىغا ۋە شەرىئىتىگە بويسۇنۇشتۇر 59
2. كىم اللەنىڭ غەيرىنىڭ يولىغا ئەگىشىدىكەن، ئىبادەتتىدە شېرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ 61
3. پايدىلىق ئىجتىمائىي ئەمگەكلەرمۇ ئىبادەتتۇر 64
ئىنسانىنىڭ تۇرمۇشتىكى ئىشلىرىمۇ بىر قانچە شەرت ئاستىدا ئىبادەت بولىدۇ 69
ئىنسانىنىڭ تۇغما خاراكتېرلىك ئىشلىرى ۋە شەھۋەتلىرى قاندۇرۇشمۇ ئىبادەتتۇر 71
4. نىيىتىڭنى دۇرۇس قىلغىن، ھاياتىڭنىڭ ھەممىسى ئىبادەتكە ئايلىنىدۇ 72

هەممە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىبادەتنىڭ روھىيەتكە ۋە ھاياتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرلىرى 74
ئىككى سوئال ۋە ئۇلارنىڭ جاۋابى 77
5. ئىبادەت ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ 80
6. ئۇبۇدىيەتنىڭ ئەللىك مەرتىۋىسى قەلب بىلەن بەدەنگە تەقسىملەنگەن 84
اللهقا ئىبادەت قىلىشتا قەلبنىڭ ئورنى 84
اللهقا ئىبادەت قىلىشتا تىلنىڭ ئورنى 87
اللهقا ئىبادەت قىلىشتا ئىنسانىڭ بەدەن ئەزالىرى ۋە سەزگۈ ئەزالىرىنىڭ ئورنى 87
اللهقا ئىبادەت قىلىشتا قۇلاقنىڭ ئورنى 87
اللهقا ئىبادەت قىلىشتا كۆزنىڭ ئورنى 88
اللهقا ئىبادەت قىلىشتا تېتىش سېزىمىنىڭ ئورنى 89
اللهقا ئىبادەت قىلىشتا پۇراش سېزىمىنىڭ ئورنى 90
اللهقا ئىبادەت قىلىشتا تۇتۇش سېزىمىنىڭ ئورنى 90
اللهقا ئىبادەت قىلىشتا پۇت - قول بىلەن ھەرىكەت قىلىشنىڭ ئورنى 90
ھەتتاكى ئۇلاغقا مىنىشمۇ ئىبادەتتۇر 92
7. قايسى ئىبادەت ئەڭ ئەۋزەل؟ 92

تۆتىنچى باب 99

نېمە ئۈچۈن اللهقا ئىبادەت قىلىمىز؟ 99
1. نېمە ئۈچۈن اللهقا ئىبادەت قىلىمىز؟ 99
2. ئىبادەت روھىيەتنىڭ ئوزۇقىدۇر 101
3. اللهقا ئىبادەت قىلىش ئەركىنلىك يولىدۇر 107
4. ئىبادەت ئىلاھىي سىناق بولۇپ، ئىنسانىنى تاۋلايدۇ 111
5. ئىبادەت اللهنىڭ بەندىلىرى ئۈستىدىكى ھەققىدۇر 114
6. ئىبادەت ساۋاب ئۈمىد قىلىش ھەمدە اللهنىڭ جازاسىدىن قورقۇش يۈزىسىدىن قىلىنىدۇ 118
7. ئىبادەت پەقەتلا روھنى پاكلايدىغان ۋاستىمۇ؟ 125
8. روھنىڭ پاكلىقى ھەقىقىي ئىبادەتنىڭ سەمەرىسىدۇر، ئىللىتى ئەمەس 126
9. ئىبادەتنىڭ ئەسلىي مەقسەتلىرى ۋە ئەگەشمە مەقسەتلىرى 128
10. اللهقا ئىبادەت قىلىشتىن چوڭچىلىق قىلىش 130
11. مۇئمىنلەرنىڭ ئىبادەت بىلەن ئەخلاق ئوتتۇرىسىدىكى سۈپەتلىرى 132
12. مۇئمىنلەرنىڭ ئىبادىتى ئەخلاقنىڭ بىر تۈرى، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ ئەخلاقى ئىبادەتنىڭ بىر تۈرىدۇر 138

بەشىنچى باب 141

ئىبادەت ساھەسىدىكى ئىسلامىي ئىسلاھاتلار 141
كىرىش سۆز 141
1. اللەنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلىنمايدۇ 142
ئىسلام پەقەت يەككە - يېگانە اللەقىلا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىدۇ 146
شېرىككە ئاپىرىدىغان يوللارنى ئېتىش 154
قەبرىلەرنى مەسجىد قىلىۋالماڭلار 155
قەسەمنى پەقەت اللەنىڭ نامى بىلەن قىلىش كېرەك 157
قان قىلىش ۋە نەزىر قىلىش پەقەت اللە ئۈچۈن بولىدۇ 158
دەققەت قىلىشقا تېگىشلىك ھازىرقى زامان بۇتلىرى 158
2. ئىبادەتنى كاھىنلارنىڭ قوللۇقىدىن ئازاد قىلىش 160
ئوتتۇرا ئەسىردىكى خرىستىئان دىنىي زاتلىرى 161
ئىسلامنىڭ ئىبادەتنى ماكان چەكلىمىسىدىن ئازاد قىلىشى 162
ئىسلامنىڭ ئىنسان قەلبىنى ئىبادەتتە ۋاستىچىلىك چەكلىملىرىدىن ئازاد قىلىشى 163
اللە تائالا بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدىدۇر 164
اللە تائالا ئۆز بەندىلىرى بىلەن بىللە بولىدۇ 166
ئىسلامدا ۋاستىچىلارغا ھېچقانداق ئورۇن يوق 168
3. قەلبىنىڭ ئىخلاسى ئەمەلنىڭ قوبۇل بولۇش ئاساسىدۇر 171
اللە قوبۇل قىلىدىغان ئىبادەت 175
توغرا نىيەتنىڭ بەرىكىتى 177
ئەمەللەر نىيەتكە باغلىقتۇر 178
4. اللەقا ئۇ كۆرسەتكەن رەۋىشتە ئىبادەت قىلىش لازىم 179
ئىسلامنىڭ بىدئەتنى چەكلەشتە قاتتىق بولۇشنىڭ ھېكمىتى 183
بىدئەت دىنلارنى قانداق ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويىدۇ؟ 183
بىدئەتچىلىك دىن ئەمەس 185
ئىسلامدا بىدئەتنى ھارام قىلىش ئىزنالىرى 186
5. روھىيەت بىلەن ماددىنىڭ ئوتتۇرىسىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش 190
يەھۇدىيلارنىڭ دۇنيا ئىشلىرىدا چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشلىرى 190
خرىستىئانلارنىڭ دۇنيا ئىشلىرىغا سەل قارىشى 191
رەھبانىيەتنىڭ چېكىدىن ئېشىشى ۋە ئۇنىڭ ئىنسان تەبىئىتىگە بولغان قاساۋىتى 192
تەڭپۇڭلۇق ئىسلامنىڭ سىمۋولى 194
اللەنىڭ ۋە تىرىكچىلىكنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرى 194
دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ياخشىلىقى 197
دىنىڭلاردا ھەددىدىن ئاشماڭلار 199
باغنى سوغۇرۇش كېرەكمۇ؟ ياكى نامازنى ئۇزۇن ئوقۇش كېرەكمۇ؟ 201

6. قۇلايلاشتۇرۇش ۋە مۇشكۇللۇكنى كۆتۈرۈۋېتىش 202
مەن توغرا ۋە قولاي دىن بىلەن ئەۋەتىلدىم 204
ئىسلامنىڭ ئىبادەتنى قولايلاشتۇرۇش ۋە مۇسۇلمان ئۈممىتىدىن مۇشكۇللۇكلەرنى
كۆتۈرۈۋېتىشتىكى ھېكمىتى 208
رۇخسەت ۋە يەڭگىللەشتۈرۈش 212
نامازدا يولغا قويۇلغان رۇخسەتلەر 214
جىھادتىكى رۇخسەتلەر 216
روزىدىكى رۇخسەتلەر 217

ئالتىنچى باب 221

ئىسلام ئىبادەتلىرى ۋە ئۇنىڭ بۈيۈك ئەھكاملىرى 221
1. ئىسلام ئىبادەتلىرىنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتتىكى تەسىرلىرى ... 221
ئىسلام ئىبادەتلىرىدىن مەقسەت 221
ھەم قەدىمىي ھەم يېڭى ئىبادەتلەر 224
ئىبادەتلەرنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھايانقا بولغان تەسىرلىرى 227
2. نامار 230
ئىسلامدا نامازنىڭ ئورنى 230
ئىسلامدا تەلەپ قىلىنىدىغان نامار 234
نامازنىڭ بىر كۈندە بىرقانچە قېتىم ئوقۇلىشىنىڭ سىرى 236
نامار پاكىزلىق ۋە گۈزەللىكتىن ئىبارەت 239
نامار بەدەن چېنىقتۇرىدۇ 241
نامار ئىنسانغا روھىي كۈچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلىدۇ 241
نامار ئەخلاقىي كۈچتۇر 244
جامائەت بىلەن ئوقۇلىدىغان نامار ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى 245
نامار ھەربىي مەشىق 247
مەسجىد ۋە ئۇنىڭ ھاياتتىكى ۋەزىپىسى 248
مەسجىد خەلقچىل ئالىي مەكتەپتۇر 249
مەسجىد ھەمىشە پارلامېنت رولىنى ئويناىدۇ 250
مەسجىد بىر قۇرۇلتايدىن ئىبارەت 251
مەسجىد ئىلمىي تەربىيە ئالىدىغان ئېنىستىتۇتتۇر 252
ئەركىنلىك 252
قېرىنداشلىق 253
باراۋەرلىك 254
مەدىنە مۇنەۋۋەردىكى پەيغەمبەر مەسجىدى 256
3. زاكات 259

بۇرۇنقى دىنلاردىكى زاكات 259
مەككە دەۋرى 261
ئىسلامىي زاكات ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە بېكى تۇرۇمدۇر 264
زاكاتنى دۆلەت يىغىدۇ 266
دۆلەت خەزىنىسى مۇسۇلمانلارنىڭ مۇلكىدۇر 268
زاكات نېمىلەرگە سەرپ قىلىنىدۇ؟ ۋە كىملەرگە بېرىلىدۇ؟ 270
زاكات ھەقتۇر، ئىلتىپات ئەمەس 279
زاكات پېقىرنىڭ ھەققىدۇر 279
زاكات مۇسۇلمانلار جامائەسىنىڭ ھەققى 281
زاكات اللەنىڭ ھەققىدۇر 282
زاكاتنىڭ غايە - مەقسەتلىرى 285
چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ زاكات ھەققىدىكى مەدھىيەلىرى 291
زاكاتنى جايىدا ئادا قىلىش ئىسلامنىڭ شان - شەرىپىنى قايتىدىن تىكلەشكە يېتەرلىكتۇر 292
سەدىقە پىتىر 294
پۇل - مالدا زاكاتتىن باشقىمۇ ھەق بار 295
پۇل - مالنى ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلىش 297
4. روزا 299
ئىسلامدىكى ئىبادەتلەرنىڭ خىلمۇخىل بولىدىغانلىقى 299
روزا ماھىيىتىدە ۋە روھىيىتىدە ئىجابىي ئەمەلدۇر 300
پەرز روزىنىڭ ئېيى 301
روزىنىڭ سىر - ئەسرارلىرى 301
روزا ئىنسان روھىيىتىنى كۈچلەندۈرىدۇ 301
روزا تۇتۇڭلار، ساغلام بولىسىلەر 303
روزا ئىنسان ئىرادىسىنى يېتىلدۈرىدۇ 304
روزا ئىنسانغا اللەنىڭ نېمەتلىرىنى تونۇتىدۇ 306
روزا يوقسۇللارنى ئەسلىتىدۇ 306
روزا اللەقا بولغان كامىل ئۇبۇدىيەتنى نامايان قىلىدۇ 307
مۇسۇلمانلار ۋە روزا 308
5. ھەج 310
مۇسۇلمانلىقنىڭ بەيتۇللاھ ۋە ئۇنى بىنا قىلغۇچى بىلەن بولغان رىشتىسى 310
ھەج پائالىيەتلىرى 312
بەيتۇللاھ تەۋھىد بىلەن بىرلىك - ئىتتىپاقلىقنىڭ سىمۋولىدۇر 314
ھەج ئىبادىتىنىڭ سىرلىرى 315
ھەجنىڭ ئىنسان قەلبىگە ۋە ھاياتقا بولغان تەسىرلىرى 316

هەج ئىنسانغا روھىي ۋە ھېسسىي كۈچ ئاتا قىلىدۇ..... 317
هەج مەدەنىيەت ۋە مەشىقتىن ئىبارەت 318
تىجارىي مەنپەئەتلەر..... 319
هەج باراۋەرلىك، بىرلىك ۋە تىنچلىقتىن ئىبارەت 320
ئىسلام ھەممىدىن بۇرۇن دەۋەت قىلغان پرىنسىپ تىنچلىقتۇر..... 322
هەج دۇنياۋىي قۇرۇلتاي 323
ئىنساپلىقلارنىڭ گۈۋاھلىرى..... 325

يەتتىنچى باب 327

ئىبادەتنى ئۆگىتىشنىڭ ئەڭ ياخشى مېتودى 327
كىرىش سۆز 327
1. ئىبادەت ئىلمى ئەمەس، ئىبادەت فىقھىسى مەقسەت قىلىندۇ..... 328
2. ئاددىي ـ ساددىلىق دەۋرىگە قايتىش 332
3. ئاسانلاشتۇرۇش، چىگىتۈالماسلىق ۋە ۋەسۋەسە قىلماسلىق..... 339
4. «قۇرئان كەرىم» ۋە سۈننەتكە قايتىش، بىرەر مەزھەبكە مۇتەئەسسىپلىك قىلماسلىق 345
بەزى مەزھەبلەردە ئاسانلاشتۇرۇلغان مەسىلىلەردىن ئارىيە 347
5. باشتا پەرزلەرگە ئەھمىيەت بېرىش لازىم..... 355

كىرىش سۆز[1]

(ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان اللەنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن)

جەمئىي ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللەقا خاستۇر. ئۇنىڭغا ھەمدۇسانا ئېيتىمىز، ئۇنىڭدىن ياردەم ۋە ھىدايەت تىلەيمىز. ئۇنىڭغا سېغىنىپ نەپسىمىزنىڭ يامانلىقلىرىدىن ۋە يامان ئەمەللىرىمىزدىن پاناھ تىلەيمىز.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا، ساھابە - كىراملىرىغا ۋە ئۇنىڭ ھىدايىتىگە ئەگەشكەن بارلىق توغرا يول ئۇستىدىكىلەرگە دۇرۇد ۋە سالام يوللايمىز.

بۇ، مەزكۇر كىتابىمنىڭ ئىككىنچى قېتىم نەشر قىلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇنى قايتا تولۇقلىدىم ۋە تۈزەتتىم. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، 11 يىل ئىلگىرى نەشر قىلىنغان نۇسخىسىدىن ئۆزگىچە بىر شەكىلدە قايتىدىن مەيدانغا كەلدى.

بۇ كىتاب ئىبادەتنىڭ «فىقھىي ئەھكاملىرى» ھەققىدىكى تەتقىقات بولماستىن (بۇ ھەقتە «فىقھىي ئەھكاملارنى ئاسانلاشتۇرۇش» دېگەن تېمىدا ئايرىم بىر كىتاب يېزىۋاتىمەن. جانابى اللەتىن مەزكۇر كىتابنى تېز سۈرئەتتە تاماملاپ پۈتتۈرۈشۈمگە ياردەم بېرىشىنى تىلەيمەن)، بەلكى ئۇنىڭ ماھىيىتى، دەرىجىسى ۋە سىر - ئەسرارلىرى ھەققىدىكى تەتقىقاتتۇر. مۇنداقچە ئېيتقاندا، بۇ «ئىسلامدىكى ئىبادەت پەلسەپىسى» ھەققىدىكى تەتقىقاتتۇر.

ئەگەر مەزكۇر تېمىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان ساپ ئىسلامىي ئاتالغۇدىن بىرنى ئىشلىتىشكە توغرا كەلسە، ئەلۋەتتە «ئىبادەتنى چۈشىنىش» دېگەن سۆزنى ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ئەمما، بىز مەزكۇر سۆزنى فىقھى ئىلمىدىكى رۇكۇنلار، شەرتلەر، زاھىرىي ۋە جۈزئىي ھۆكۈملەرنى بىلىشنىڭ بەلگىسى بولۇپ قالغان كەڭ ئىستېمالدىكى مەنىسى بويىچە ئىشلەتمەيمىز. بەلكى، ئۇنى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىستە كەلگەن مەنىسى بويىچە ئىشلىتىمىز. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قَدْ فَصَّلْنَا الآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ﴾ ﴿چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى ھەقىقەتەن ئوچۇق بايان قىلدۇق﴾[2]؛ ﴿لَهُمْ قُلُوبٌ لاَّ يَفْقَهُونَ بِهَا﴾ ﴿ئۇلار

[1] بۇ، ئاپتورنىڭ قولىڭىزدىكى كىتابنىڭ ئىككىنچى نەشرىگە يازغان كىرىش سۆزىدۇر.

[2] سۈرە ئەنئام، 98 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دللىرى بولغىنى بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق ھەقنى چۈشەنمەيدۇ﴾[1]؛ ﴿فَلَوْلاَ نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُواْ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ ﴿ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەربىر جامائەدىن يەنە بىر تۈركۈمى دىنىي ئالىم بولۇپ، ئۇلار قەۋمىنىڭ قېشىغا قايتقاندىن كېيىن، قەۋمىنىڭ اللەتتىن قورقۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسىتىدە نېمىشقا (ئىلىم تەلەپ قىلىشقا) چىقمىدى؟﴾[2] پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «اللە كىمگە ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا، ئۇنى دىندا ئالىم قىلىدۇ».

مەن بۇ كىتابتا مەزكۇر ئاناالغۇنى فىقهىي ئىستېمالدىكى تەبىر بويىچە چۈشىنىلىپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ ئىشلەتمىدىم. چۈنكى، مەقسىتىم ئۇ ئەمەس ئىدى. شۇنداقلا «پەلسەپە» كەلىمىسىنى ئىبادەت سۆزىگە قوشۇپ ئىشلىتىشنىمۇ ياقتۇرمىدىم. شۇڭلاشقا، كىتابنىڭ تېمىسىنى «ئىسلامدا ئىبادەت» دەپلا ئاتاشنى مۇۋاپىق كۆردۇم.

ئىبادەت ھايانتىكى يۈزەكى ئىش ئەمەس، بەلكى اللە تائالانىڭ ساماۋى كىتابلارنى نازىل قىلىش، ئىنسانىيەتنى اللەقا دەۋەت قىلىش، ئۇلار اللەنى ئۇنتۇپ قالغانلىرىدا ئۇنى ئەسلىتىپ تۇرۇش ۋە ئىنسانلار زالالەت پاتقاقلىرىغا پېتىپ قالغاندا، ئۇلارنى نىجاتلىققا يېتەكلەش ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىشتىكى مەقسەتنىڭ دىل ئۆزى ھېسابلىنىدۇ.

اللە تائالا پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا مۇشۇ مەزمۇندا خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: «مەندىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ماڭا ئىبادەت قىلىڭلار» دەپ ۋەھيى قىلدۇق﴾[3].

ھەر بىر رىسالەتتىكى تۇنجى نىدامۇ دىل مۇشۇ ئىدى. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولاً أَنِ اعْبُدُواْ اللّهَ وَاجْتَنِبُواْ الطَّاغُوتَ﴾ ﴿بىز ھەقىقەتەن ھەر بىر ئۈممەتكە: ‹اللەقا ئىبادەت قىلىڭلار، شەيتاندىن (يەنى شەيتانغا، بۇتلارغا، كاھىنلارغا ئوخشاش ھەر قانداق مەبۇدقا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق بولۇڭلار› دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق﴾[4]؛ ﴿اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ ﴿اللەقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە اللەتتىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر﴾[5].

---

[1] سۈرە ئەئراف، 179 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە تەۋبە، 122 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە ئەنبىيا، 25 ـ ئايەت.

[4] سۈرە نەھل، 36 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[5] سۈرە ئەئراف، 59 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دەرۋەقە، اللە تائالا ساماۋي كىتابلارنى «قۇرئان كەرىم» بىلەن، ساماۋي دىنلارنى ئىسلام بىلەن، پەيغەمبەرلەرنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇپ بولۇپ، مەزكۇر ھەقىقەتنى تېخىمۇ ئېنىق تەكىتلىدى. شۇنداقلا، ئۇنى مەڭگۈ داۋاملىشىدىغان كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلىدى ۋە ئۆزىنىڭ ئىنسانلارنى يارىتىشىدىكى مەقسىتىنىڭ ئۇلارنىڭ ئۆز پەرۋەردىگارىنى تونۇپ، ئۇ زاتقا لايىق رەۋىشتە ئىبادەت قىلىشلىرى ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى جاكارلىدى. مانا بۇ، سۆزلىيەلەيدىغان، تەپەككۇر قىلالايدىغان ۋە بۇ دۇنيادا تاللاش ئىختىيارلىقى بولغان مۇشۇنداق بىر مەخلۇقنىڭ يارىتىلىشىدىكى بىردىنبىر ھېكمەت ۋە سىردۇر. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ مَا أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ﴾ ﴿جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا يارىتتىم. ئۇلاردىن مەن رىزىق تىلىمەيمەن ۋە ئۇلارنىڭ مېنى ئوزۇقلاندۇرۇشنى تىلىمەيمەن﴾[1].

بىراق، ئىنسانلار (ھەتتاكى، مۇسۇلمانلارمۇ) ئىبادەتنى خاتا چۈشىنىۋالدى. ئۇنى ئۆزىنىڭ توغرا يۆنىلىشىدىن بۇرىۋەتتى. ئۇنىڭ ماھىيىتى ۋە ئورنىنى مەيلى ئۇنى چۈشىنىش ياكى ئەمەلىيلەشتۇرۇش جەھەتتە بولسۇن، تۈپتىن ئۆزگەرتىۋەتتى.

بۇنىڭ بىلەن بىر تۈركۈم كىشىلەر اللەقا ئىبادەت قىلىشنى ئىنتىلىشكە تېگىشلىك غايە دەپ قارىمىدى. بەلكى، ئىبادەتنى پەقەت روھنى پاكلايدىغان، قەلبنى تەربىيىلەيدىغان بىر ۋاستە دەپ قارىدى. ئىبادەت بۇلارنىڭ نەزىرىدە بىردىنبىر ۋاستە ياكى ئىجابىي ۋاستە ئەمەس. بۇلار ھەتتا ئىبادەتتىن بەزى دىنسىز دۆلەتلەر پۇقرا يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىۋاتقان ھازىرقى زامان مەدەنىيەت ۋاستىلىرى بىلەن بىھاجەت بولغىلى بولىدۇ دەپ قارايدۇ.

يەنە بىر تۈركۈم كىشىلەر ئىبادەتنىڭ قىممىتىنى ۋە ئۇنىڭ دەرىجىسىنى ھەقىقىي تونۇپ يەتتى. ئەمما، بۇلار ئىبادەتنى: ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى﴾ ﴿ھەممىدىن ئۈستۈن پەرۋەردىگارىڭنىڭ نامىنى پاك ئېتىقاد قىلغىنكى، ئۇ (پۈتۈن مەخلۇقاتنى) يارىتتى، (ئۇلارنى) بېجىرىم (يەنى چىرايلىق ۋە مۇناسىپ شەكىلدە) قىلدى. مەخلۇقاتقا پايدىلىق ئىشلارنى (تەقدىر قىلدى، ئۇلارغا پايدىلىنىش يوللىرىنى) كۆرسەتتى﴾[2] دەپ سۈيىتلەنگەن اللەتىن باشقا نەرسىگە يۈزلەنمۈرۈپ قويدى. ئۇلار اللەقا قوشۇپ يالغان ئىلاھلارنى مەبۇد قىلىۋالدى ياكى بىر - بىرلىرىنى مەبۇد قىلدى. بىز ھازىرقى زامان ئىسلام ئۈممىتىدىمۇ مۇشۇنداق ئازغۇنلۇقنىڭ داغلىرىنى بايقايمىز.

---

[1] سۈرە زارىيات، 56 - ئايەتتىن 57 - ئايەتكىچە.

[2] سۈرە ئەئلا، 1 - 3 - ئايەتكىچە.

ئۇلارنىڭ بەزىلىرى اللەتىن غەيرىنى ئۇلۇغلايدۇ، يا اللەتىن غەيرىنى مۇقەددەس بىلىدۇ، يا اللەتىن غەيرىگە نەزىر قىلىدۇ ياكى قان قىلىدۇ ياكى بولمىسا، اللەتىن غەيرىگە مۇتلەق باش ئېگىدۇ.

يەنە بەزى ئىنسانلار ئىبادەتنىڭ دەرىجىسىگە ھەقىقىي رەۋىشتە ئىمان كەلتۈردى. ئۇلار ئىبادەتنى ئۇنىڭغا لايىق بولغان زات اللە تائالاغا يۈزلەندۈردى، لېكىن ئۇلار اللە تائالاغا ئۇ بۇيرىغان رەۋىشتە ئىبادەت قىلمىدى. اللە تائالا يولغا قويغان ئىبادەتنىڭ يوللىرىغا ۋە شەكىللىرىگە رىئايە قىلمىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇلار اللە تائالا رۇخسەت قىلمىغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يولغا قويمىغان بىدئەتلەرنى پەيدا قىلدى. مۇشۇ سەۋەبلىك ئۇلار ئۆزلىرىگە زۇلۇم قىلدى، تۇغرا يولدىن ئېزىپ كەتتى. ئۇلار ئىلگىرىكى دىنلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىدىن قالغان نۇرغۇنلىغان بىدئەتلەرنى ئىبادەتكە قوشۇۋەتتى. ئۆزلىرىنىڭ ئىبادەتكە كىرگۈزۈۋالغان غايەت زور ئۆزگەرتىشلىرىدىن كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدى. ھالبۇكى، ئىسلام دىنى ئىبادەتنى مۇكەممەل قىلغان، ئۆزىگە چاپلىشىپ قالغان چىرىندىلارنى پاكلىغان ۋە ئىنسانىيەتنىڭ ئىبادەتنى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشى ۋە بۇرمىلىشىدىن ساقلايدىغان ئۇسۇل - قائىدىلەرنى بېكىتكەنىدى.

يەنە بەزىلەر ئىبادەتنىڭ مەنىسىنى ئىنتايىن يۈزەكى چۈشەندى. ئىبادەت ئۇلارنىڭ نەزىرىدە پەقەت نامازى، روزا، زاكات، ھەج ۋە ئۇلارغا ئالاقىدار زىكىر - تىلاۋەت ۋە دۇئا قىلىشتىنلا ئىبارەت.

مۇشۇنداق كەمتۈك چۈشەنچە سەۋەبىدىن، ئۇلار ئىسلامنىڭ بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلىرىگە، ھاياتلىقنىڭ ھەممە ساھەلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھۆكۈم - تەۋسىيەلىرىگە سەل قارىدى. ھالبۇكى، ئىبادەت ئەسلىدە «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفتە بايان قىلىنغاندەك ۋە ئىسلام ئۇممىتىنىڭ ئەڭ ياخشى ئىنسانلىرى ــ سەلەفلەر چۈشەنگەندەك، دىنىڭ، شۇنداقلا ھاياتنىڭ ھەممە تەرىپىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

بىز مۇشۇ نۇقتىلارنى كۆزدە تۇتۇپ، ھازىرقى زامان مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئارىسىدىكى ئىبادەت ھەققىدە ئومۇملىشىپ كەتكەن خاتا چۈشەنچىلەرنى توغرىلاشنى، شۇنداقلا بەزىلەرنىڭ ئىبادەتنىڭ قىممىتى ۋە ئۇنىڭ ئىسلامدىكى ئورنى ھەققىدە مۇسۇلمانلارنىڭ ئاڭلىرىغا سىڭدۈرۈۋېتىشنى پىلانلاۋاتقان ئازغۇن ئىدىيىلىرىنى تارمار قىلىشنى ئۆز مەجبۇرىيىتىمىز دەپ بىلدۇق ۋە مۇشۇ نۇقتىدىن ئىبادەتنىڭ مەنىسىنى، ماھىيىتىنى، ئۇنىۋېرسالللىقىنى ۋە ئۇنىڭ غايە - نىشانلىرىنى، ئىنسانىنىڭ ئۇنى قىلىشقا تەكلىپ قىلىنغانلىقىنى، ئىسلامنىڭ ئىبادەت ساھەسىدە ئېلىپ بارغان ئىسلاھات ۋە كۆرسەتمىلىرىنى توغرا بايان قىلىشقا تىرىشتۇق. بىز مۇشۇ بايانلار ئارقىلىق كىمگە،

نېمە ئۈچۈن، نېمە بىلەن ۋە قايسى رەۋىشتە ئىبادەت قىلىدىغانلىقىمىزنى تونۇپ يېتىمىز.

شۇنداقلا، مەزكۇر بايانلارغا يانداشتۇرۇپ ئىسلامنىڭ «ئىسلام شوئارلىرى» دەپ تونۇلۇپ كەتكەن ۋە فىقهى ئاتالغۇسىدا «ئىبادەتلەر» دەپ خاسلاشتۇرۇلغان بۇيۇك ئىبادەتلىرىنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرى ھەققىدە بىر ماقالە تولۇقلىدۇق.

ئاندىن كېيىن كىتابنى ئىسلامنىڭ تۈۋرۈكلىرى ھېسابلىنىدىغان ئىبادەتلەرنى ئۆگىتىشنىڭ ئەڭ ياخشى مېتودى ھەققىدىكى بايانلار بىلەن ئاخىرلاشتۇردۇق.

مەن مۇشۇ كىتابنى يېزىش ئارقىلىق نىشانلىغان مەقسەتلەرنى يورۇتۇپ بېرەلىشىمنى، ئىسلام دىنىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى بولغان ئىبادەتنىڭ يېپىلىپ قالغان پەردىلىرىنى ئېچىپ بېرەلىشىمنى اللهتىن ئۈمىد قىلىمەن. ھالبۇكى، الله تائالا ئىسلامنى بىزگە كامىل قىلىپ بەردى، ئۇنىڭ بىلەن نېمىتىنى تاماملىدى ۋە ئۇنى بىز ئۈچۈن دىن قىلىپ تاللىدى.

ئاخىرىدا، الله تائالادىن بۇ كىتابنىڭ پايدىسىنى ماڭا، كىتابخانغا ۋە نەشرىياتقا يەتكۈزۈپ بېرىشىنى تىلەيمەن. پىكىردە ياكى قەلەم تەۋرىتىشتە كەتكۈزۈپ قويغان سەۋەنلىكلەرنى اللهنىڭ مەغفىرەت قىلىشىنى تىلەيمەن. اللهقا ئىبادەت قىلىشتا ئىخلاسمەنلەردىن، اللهنىڭ شەرىئىتىگە ئەگەشكۈچىلەردىن قىلىشىنى، شۇنداقلا: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ ﴿ساڭا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز﴾ (سۈرە فاتىھە) دېگەن ماقامغا ئاتلىنىۋاتقانلارنىڭ يولىغا ۋە ئۇنىڭغا قاراپ ماڭغۇچىلارنىڭ مەنزىللىرىگە يەتكۈزۈشىنى تىلەيمەن. الله ھەقىقەتەن ھەممىنى ئاڭلىغۇچى، دۇئالارنى ئىجابەت قىلغۇچى زاتتۇر.

يۈسۈف قەرزاۋى

ھىجرى 1391 ـ يىل رەبىئۇلئاخىر

مىلادى 1971 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى

دۇھا ـ قاتار

بىرىنچى باب

ئىنسانىنىڭ دۇنيادىكى باش ۋەزىپىسى ئىبادەت

1. ئىنسانىنىڭ دۇنيادىكى ۋەزىپىسى.
2. مەڭگۈ داۋاملىشىدىغان سوئاللار.
3. مەن نەدىن كەلدىم؟
4. مەنزىلىم قەيەر؟
5. ئىنسان نېمە ئۈچۈن يارىتىلدى؟
6. ھەربىر رىسالەتتىكى تۇنجى نىدا: ﴿اللەقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە اللەتىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر﴾.
7. ھەممەيلەن ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان.

1. ئىنسانىنىڭ دۇنيادىكى ۋەزىپىسى

مەن نېمە ئۈچۈن يارىتىلدىم؟ مېنىڭ ھايا‌تلىقتىكى ۋەزىپەم زادى نېمە؟ مەسئۇلىيىتىمچۇ؟ بۇ سوئاللارنى ھەربىر ئىنسان ئۆزىدىن سورىشى، شۇنداقلا، ئۇلارنىڭ جاۋابلىرى ھەققىدىمۇ چوڭقۇر ئويلىنىشى لازىم.

نادانلىق قانچىلىك چوڭ بولۇپ كەتسۇن، ئۇنى كەچۈرۈۋەتكىلى بولىدۇ. ئەمما، ئىنسانىنىڭ ھايا‌تلىقتا مەۋجۇد بولۇشىنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرى، غايە ـ نىشانلىرى، ۋەزىپىسى ۋە تەبىئىتىنى بىلمەسلىكىنى قەتئىي كەچۈرگىلى بولمايدۇ. ئەقىل ۋە ئىرادە ئاتا قىلىنغان بۇنداق مەخلۇقنىڭ ئۆزىنىڭ ئاقىۋىتى ھەققىدە ئويلانماي، تەبىئىتىنىڭ ماھىيىتىنى، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ ھايا‌تتىكى ۋەزىپىسىنىڭ خاراكتېرىنى چۈشەنمەي، تۇيۇقسىز ئەجەل يەتمىگۈچە غەپلەتتە ياشىشى، چاھارپايلاردەك يەپ ـ ئىچىپ يۈرۈشى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىنتايىن نومۇس بىر ئىش، ئەلۋەتتە. بۇنداق ئىنسان ھېچقانداق تەييارلىقسىز ھالەتتە نامەلۇم بىر قىسمەتكە دۇچ كېلىدۇ. شۇنداقلا، غەپلەتتە، نادانلىق ـ

زالالەت ئىچىدە ياشىغانلىقنى نەتىجىسىنى كۆرىدۇ ۋە ئۇ چاغدا پۈشايمان قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، بۇ چاغدا پۈشايمان قىلىشنىڭ ئۈنۈمگە ھېچقانداق پايدىسى بولمايدۇ. ئۈنۈمدىن قۇتۇلۇشنى ئۈمىد قىلسىمۇ، قەتئىي قۇتۇلالمايدۇ.

شۇڭلاشقا، ھەربىر ئەقىللىق ئىنسان ئۆزىدىن جىددىي رەۋىشتە: «مەن نېمە ئۈچۈن يارىتىلدىم؟ مېنىڭ يارىتىلىشىمدىكى غايە زادى نېمە؟» دەپ سورىشى بەكمۇ زۆرۈر.

2. مەڭگۈ داۋاملىشىدىغان سوئاللار

ھەربىر ئىنسان ئۆزىدىن مەزكۇر سوئاللارنى سوراشتىن يېكى ئۇلارغا جاۋاب تېپىشتىن ئىلگىرى، جاۋابنىڭ ئېنىق، ھەقىقەتنىڭ ئايدىڭ بولۇشى ئۈچۈن، يەنە مۇنداق ئىككى سوئالنى سورىشى تولىمۇ زۆرۈر:

1) مەن كىم؟ نەدىن كەلدىم؟ باشقا ئىبارە بىلەن ئېيتقاندا، مېنى كىم يارىتتى؟

2) مەن يارىتىلغاندىن كېيىن مەنزىلىم قەيەر بولىدۇ؟ ئۆلگەندىن كېيىنچۇ؟

بەزى مۇتەپەككۇرلار مەزكۇر سوئاللارنى ئىخچاملاپ مۇنداق ئىپادىلەيدۇ: نەدىن، نەگە ۋە نېمە ئۈچۈن؟

مەزكۇر سوئاللار ئىنسان ئويلىنىشقا، تەپەككۇر قىلىشقا باشلىغاندىن تارتىپ ئۈنۈمگە يېپىشىپلا كەلدى. ئۇ ئىنساندىن چاڭقىغان قەلبىنى قاندۇرغۇدەك كەسكىن جاۋاب كۈتىدۇ. چۈنكى، مەزكۇر سوئاللارغا جاۋاب تېپىلماي تۇرۇپ، ئىنسانلىق مۇئەييەنلەشمەيدۇ ياكى ئۈنىڭ ئالەمدىكى ئورنى ۋە ۋەزىپىسى بەلگىلەنمەيدۇ. مۇبادا ئىنسان ئۆزىنىڭ قانداق مەخلۇقلىقىنى، نېمە ئۈچۈن يارىتىلغانلىقىنى، نەدىن كەلگەنلىكىنى، نەگە بارىدىغانلىقىنى بىلمىسە، زېمىنىدىكى ئورۇنباسارلىق ۋەزىپىسىنىڭ ھۆددىسىدىن قانداقمۇ چىقسۇن؟!

مەزكۇر سوئاللارغا شەرق ۋە غەربتىكى ھەممە پەيلاسوپلار جاۋاب تېپىشقا ئۇرۇنۇپ كۆرگەنىدى. ھەتتا شۇنداق دېيىشكىمۇ بولىدۇكى، ئۇ سوئاللارغا جاۋاب ئىزدىمىگەن پەيلاسوپ پەيلاسوپ ھېسابلانمايدۇ.

نەدىن؟

نەگە؟

نېمە ئۈچۈن؟

مەن نەدىن كەلدىم؟ مېنى بۇ دۇنياغا كىم ئېلىپ كەلدى (كىم يارىتتى)؟ شۇنداقلا مېنىڭ ئەتراپىمدىكى بۇ ئالەم نەدىن كەلدى؟

مەن بۇ ئالەمگە يارىتىلغاندىن كېيىن مەنزىلىم قەيەر بولىدۇ؟ شۇنداقلا بۇ ئالەم نەگە بارىدۇ؟ «ئۆمۈر» دەپ ئاتىلىدىغان بۇ سەھىپىنى يېپىۋەتكەندىن كېيىن، يەنە نېمە ئىشلار يۈز بېرىدۇ؟

مەن بۇ دۇنياغا نېمە ئۈچۈن يارىتىلدىم؟ مېنىڭ بۇ دۇنيادا باشقىلارغا يەتكۈزىدىغان رىسالەم، ئۆتەيدىغان ۋەزىپەم بارمۇ؟ ئۇنداق بولسا، ئۇ رىسالە زادى نېمە؟ ۋەزىپىچۇ؟

3. مەن نەدىن كەلدىم؟

بۇ، پەقەت كۆزى كۆرگەن شەيئىگىلا ئىشىنىدىغان ماتېرىيالىزمچىلارنىڭ باشلىرىنى قانۇرىدىغان مۇرەككەپ سوئال. ماتېرىيالىزمچىلار ئىنسان پىترىتىنى بوغۇپ قويىدۇ. ئۇلار ئاڭلىرىغا سىڭىپ كەتكەن ئەقىل لوگىكىلىرىنى تەڭداشسىز دەپ قارايدۇ. ئالەم ۋە ئۇنىڭدىكى مەۋجۇداتلارنى، شۇنداقلا ئالەمنىڭ گۈزەللىكى ۋە مۇنتىزىملىقىنى ئۆزلىكىدىن ۋە تاسادىپىي پەيدا بولغان دېگەن سەپسەتىدە چىڭ تۇرىدۇ.

ئىنسان پىترىتىنىڭ چاقىرىقىغا قۇلاق سالمىغانلار بولسا، ئۆزلىرىنىڭ ۋە ئەتراپىدىكى بۇ ئالەمنىڭ بىر ياراتقۇچىسى بارلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. شۇڭلاشقا، ئۇلارنىڭ قەلبلىرى ئۇ زاتنى ئۇلۇغلاش، ئۇنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىش، ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلىش، ئۇنىڭدىن خەۋپسىرەش ۋە يارىدەم تىلەش ئىستىكىدە ئۇ زاتقا يۈزلىنىدۇ. ئۇلار بۇ خىل ھېس - تۇيغۇلارنى قەلبلىرىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن تۇيۇپ تۇرىدۇ. اللە تائالا مەزكۇر ھېس - تۇيغۇلارنى «قۇرئان كەرىم»دە ''دىن'' كەلىمىسى بىلەن ئىپادىلىدى. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ ﴿باتىل دىنلاردىن بۇرۇلۇپ ئىسلام دىنىغا يۈزلەنگىن، اللەنىڭ دىنىغا (ئەگەشكىنكى) اللە ئىنسانلارنى شۇ دىن بىلەن ياراتقان، اللەنىڭ ياراتقىنىدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ، بۇ تۇغرا دىندۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى بىلمەيدۇ﴾[1].

بەزىدە ئىنسان راھەت - پاراغەتكە چېرىلىپ كېتىپ، روھىدىكى ساپ تەبىئەتنىڭ نىداسىنى مەقسەتلىك بېسىپ قويىدۇ ياكى قۇلىقىنى يوپۇرۇۋالىدۇ. دەرۋەقە، ئىنسانغا قايغۇ يەتكەندە، مۇسىبەتلەر ئالدىدا ئىرادىسى سۇنغاندا، كىشىلەردىن ئۈمىدىنى ئۈزگەندە،

[1] سۈرە رۇم، 30 - ئايەت.

مەزكۇر نىدا ئۆزىنىڭ پەرۋەردىگارىغا يۈزلىنىدۇ، يېلىنىدۇ، بوي ئېگىدۇ، دۇئا قىلىدۇ، ئۇ زاتنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئۇ زاتقا تەۋەككۈل قىلىدۇ.

بىر ئادەم ئىمام جەئفەر سادىق (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)تىن الله توغرىسىدا سورىدى. جەئفەر ئۇ كىشىگە:

ــ سەن دېگىزدا سەپەرگە چىقىپ باققانمۇ؟ ـ دېدى. ئۇ كىشى:

ــ ھەئە.

ــ شۇ جەريانىدا بىرەر قېتىم بوراننىڭ خەۋپىگە دۇچار بولغانمۇ؟

ــ ھەئە.

ــ شۇنىڭ بىلەن سەن كېمىچى ۋە باشقا ھەرقانداق قۇتقۇزۇش ۋاستىلىرىدىن ئۈمىدىڭنى ئۈزدىڭمۇ؟

ــ ھەئە.

ــ شۇ ۋاقىتتا سېنىڭ قەلبىڭگە سېنى مۇشۇ بالادىن قۇتقۇزالايدىغان بىرەر نەجاتكار كەلدىمۇ؟

ــ ھەئە.

ــ مانا شۇ الله‌تۇر.

الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مەزكۇر ھەقىقەتنى تەكىتلەيدىغان نۇرغۇنلىغان ئايەتلەرنى بايان قىلدى: ﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ﴾ ﴿ئىنسانغا بىرەر زىيان ـ زەخمەت يەتسە، پەرۋەردىگارىغا يۈزلەنگەن ھالدا ئۇنىڭغا دۇئا قىلىدۇ﴾[1]؛ ﴿وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ ﴿(دېگىزدا) ئۇلارنى تاغلاردەك دولقۇنلار ئورىۋالغان چاغدا، ئۇلار كامالى ئىخلاس بىلەن الله‌قا ئىلتىجا قىلىدۇ﴾[2]؛ ﴿وَإِذَا مَسَّكُمُ الْضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلاَّ إِيَّاهُ﴾ ﴿سىلەر دېگىزدا بىرەر ئاپەتكە يولۇققان چېغىڭلاردا، ئېسىڭلارغا سىلەر چوقۇنۇۋاتقان مەبۇدلار كەلمەي، پەقەت الله‌لا كېلىدۇ (يەنى ئىنسان مۇنداق چاغدا الله‌تىن باشقىغا ئىلتىجا قىلمايدۇ)﴾[3].

دېكارت: ”مەن ۋۇجۇدۇمدا بىر كەمچىلىكنى ھېس قىلىپ تۇرۇپ، يەنىلا كامالەت ئىگىسى بىر زاتنىڭ مەۋجۇدلىقىنى ھېس قىلمەن. مېنىڭ ۋۇجۇدۇمغا ئاشۇنداق ھېس ـ تۇيغۇنى جىمى كامالەت سۈپەتلىرى بىلەن سۈپەتلەنگەن بىر زاتنىڭ سالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشقا مەجبۇر بولىمەن. ئۇ زات بولسا الله‌نىڭ دەل ئۆزىدۇر“ دەيدۇ.

---

[1] سۈرە زۇمەر، 8 ـ ئايەت.

[2] سۈرە لوقمان، 32 ـ ئايەت.

[3] سۈرە ئىسرا، 67 ـ ئايەت.

مەزكۇر ھېس - تۇيغۇ ئىنسانىنىڭ ئەسلىدىكى ساپ تەبىئىتىدىن كېلىپ چىققانلىقى ئۈچۈن، ئىمانىنىڭ ئەنە شۇ ساپ تەبىئەت ۋە سەۋەبلەردىن ئۈستۈن تۇرىدىغان بىر ئالىي كۈچ تۇرتكىسىدە، تارىخ بويىچە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى بارلىق ئىسانلارنىڭ، قەۋم ۋە مىللەتلەرنىڭ ئارىسىدىكى ئورتاق بىر قىسمەت ئىكەنلىكىنى كۆرەلەيمىز.

فرانسىيىلىك پەيلاسوپ برگسۇن: ''تارىختا ئىلىم - پەنسىز، سەنئەتسىز، پەلسەپەسىز جامائە تېپىلىدى ھەم تېپىلىدۇ. ئەمما، دىنسىز بىر جامائە قەتئىي تېپىلمايدۇ'' دەيدۇ.

ئارنىست رېنان دىنلارنىڭ تارىخى ھەققىدە: ''بىز ياخشى كۆرىدىغان ھەممە نەرسە يوقلىپ كېتىشى، شۇنداقلا ئەقىل، ئىلىم - پەن، سانائەتتىن ئەركىن پايدىلىنىش ئەمەلدىن قېلىشى مۇمكىن. ئەمما، دىنىنىڭ يوقلىشى مۇمكىن ئەمەس. بەلكى، دىن ماتېرىيالىزمچى مەزھەبنىڭ باتىللىقىنى نامايان قىلىپ تۇرىدىغان پولاتتەك پاكىت بولۇپ، ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈۋېرىدۇ. مەلۇمكى، مەزكۇر مەزھەب ئىنسان تەپەككۇرىنى ھاياتىي دۇنيانىڭ تارچۇق ۋادىلىرىغا بېكىندۇرۇپ قويىدۇ'' دەيدۇ.

ئىنسانىنىڭ ساپ تەبىئىتى (فىترەت)نىڭ لوگىكىسى بويىچە ئېيتقاندا، ئۇنى ھىدايەتكە باشلايدۇ. ساپ تەبىئەت (فىترەت) پەقەت ساپ ھېس - تۇيغۇ ياكى ساپ ئاقىلا ئەمەس، بەلكى ئۇ ئىككىسىنىڭ بىرىكمىسىدۇر. ئىنساندىكى ساپ ئاقىل بولسا، اللەقا ئېتىقاد قىلىشنىڭ يۈز ئۆرىگىلى بولمايدىغان بىر زۆرۈرىيەت ئىكەنلىكىنى، ئۇ ئارقىلىق ئالەمنىڭ، ھاياتلىقنىڭ ۋە ئىنسانىنىڭ مەۋجۇدلىقىنى چۈشەندۈرگىلى بولىدىغانلىقىنى تەلەپ قىلىدۇ. دەرۋەقە، ساپ ئاقىل ئېنىق بولغان «سەۋەبىيەت» قانۇنىيىتىگە مۇتلەق ئىشىنىش بولۇپ، ئۇ بىر ئىشنىڭ سەۋەبسىز بولغانلىقىنى، ھۇنەرۋەنسىز بىر ھۇنەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىنى قەتئىي قوبۇل قىلمايدۇ.

«سەۋەبىيەت» توغرىسىدا بەزىلەر سەھرالىق بىر ئەرەبتىن «اللە ھەققىدە» سورىغاندا، ئۇ ئىنتايىن ئاددىي بىر ئىبارە بىلەن مۇنداق دېگەنىكەن: ''تۆگىنىڭ ئىزى كارۋانىنىڭ ماڭغانلىقىنى دەلىللەيدۇ. شۇنداق ئىكەن يۇلتۇزلۇق ئاسمان، بىپايان زېمىن، دولقۇنلۇق دېڭىز ... قاتارلىقلار بۇيۇك بىر زاتنىڭ بارلىقىنى دەلىللەپ بەرمەمدۇ؟''

ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان تەبىئىي پەن ئالىمى نيۇتون مۇنداق دېگەن: ''سائەر يارالتۇچىغا شەك كەلتۈرمەكلار، بىلىش كېرەككى، پەقەت تاسادىپىيلىقلا بۇ مەۋجۇدىيەتنىڭ قائىدە - ئۇسۇلى بولۇشى ئىنسان ئەقلىگە قەتئىي سىغمايدۇ''. ئىنسان ئالەمنىڭ ئاجايىباتلىرىنى، ئۇنىڭدىكى گۈزەللىك، بەدىئىيلىكنى تونۇپ يەتكەنسېرى، يارالتۇچىنىڭ مەۋجۇدلىقىغا، ئۇ زاتنىڭ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلىدىغانلىقىغا،

كاتتىلىقىغا، سۈيەتلىرىنىڭ كامالەتلىرىگە بولغان ئېتىقادى، ئىمانى تېخىمۇ كۈچىيىدۇ. بۇ ھەقتە سىپېنسىر ھېرشىلنىڭ مۇنداق بىر سۆزىنى نەقىل كەلتۈرىدۇ: ‘‘ئىلىمنىڭ پايانى كېڭەيگەنسېرى قۇدرىتى چەكسىز، مەڭگۈ ئاخىرلاشمايدىغان ئەزەلىي بىر يارىتقۇچىنىڭ دەللىلەيدىغان كۈچلۈك دەلىل - ئىسپاتلار ئېشىپ بارىدۇ. شۇڭلاشقا، گېئولوگلار، ماتېماتىكلار، ئاستىرونوملار ۋە تەبىئىي پەن ئالىملىرى ھەممىسى بىردەك بىر ئىلىم ئابىدىسىنى تىكلەشكە ھەمكارلاشماقتا. ئۇ ئابىدە اللهنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە يەككە - يېگانە زاتلىقىنى دەللىلەيدىغان پاكىتلاردىن ئىبارەتتۇر’’.

سىپېنسىر مۇنداق دەيدۇ: ’’بىر تامچە سۇنى كۆزىتىدىغان ئالىم، ئۇنىڭ بەلگىلىك مىقداردىكى ئوكسىگېن ۋە ھىدروگېنلاردىن تەركىب تاپىدىغانلىقىنى، مۇبادا ئاشۇ ئۇلچەم ئۆزگىرىپ كەتسە، ئۇنىڭ باشقا بىر ماددىغا ئايلىنىپ كېتىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئالىم يارىتقۇچىنىڭ ئۇلۇغلىقىنى، قۇدرىتىنىڭ كاتتىلىقىنى، ھېكمىتىنىڭ ۋە ئىلمىنىڭ چەكسىزلىكىنى تونۇپ يېتىدۇ. ئەمما، تەبىئىي پەن ئالىمىدىن باشقىلار ئۇنىڭ پەقەت بىر تامچە سۇ ئىكەنلىكىنىلا كۆرىدۇ. شۇنداقلا تەبىئىي پەن ئالىمى بىر پارچە مۆلدۈرده گېئومېتىرىيىلىك نەپىسلىكنى ۋە ئىنچىكە تەقسىملەشنى كۆرەلەيدۇ. بۇنىڭ بىلەنمۇ ھەم يارىتقۇچىنىڭ قۇدرىتىنى ۋە ھېكمىتىنىڭ ئىنچىكىلىكىنى ھېس قىلىدۇ. دەرھەقىقەت، مۆلدۈرنىڭ جۇت سوغۇقى سەۋەبىدىن توڭلاشتىن باشقىنى ھېس قىلمايدىغانلار نېمىدېگەن كۆپ؟!‘‘

فرانسىس بىكۇن مۇنداق دېگەن: ‘‘پەلسەپىنى ئازراق بىلىش ئىنسان ئەقلىنى دىنسىزلىققا ئاغدۇرىدۇ. لېكىن، ئۇنى چوڭقۇر بىلىش ئىنسان ئەقلىنى ئېتىقادقا ئېلىپ بارىدۇ. چۈنكى، ئىنسان ئەقلى بەزىدە تاسادىپىي يولۇقۇپ قالغان ئىككىلەمچى سەۋەبلەر ئالدىدا توختاپ قالىدۇ، ئەمما ئىنسان چوڭقۇر نەزەر ئاغدۇرۇپ، سەۋەب ھالقىلىرىنىڭ بىر - بىرىگە قانداق باغلانغانلىقىنى كۆرسە، اللهقا تەسلىم بولۇشتىن باشقا ئامالى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە’’.

مانا، يۇقىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى تەبىئىي پەندە يېتىشكەن، ئۇنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ئۇزگەن ئالىملارنىڭ گۇۋاھلىقلىرىدۇر. بۇ گۇۋاھلىقلار ئېتىقاد ھەققىدىكى گۇۋاھلىق ھېسابلىنىدۇ. ئەمما، شەكلىنىش ۋە دىنسىزلىقنى پەقەت ئىلىمنىڭ چوڭقۇرلۇقلىرىغا چۆكمىگەن ۋەياكى بىكۇن دېگەندەك ئاز - تولا پەلسەپە ئوقۇغان كىشىلەرلا تەرغىب قىلىدۇ.

اللە تائالاغا ئىمان كەلتۈرۈش ئىنسان تەبىئىتىدىكى ئىستەك بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئەقلى جەھەتتىمۇ ئىنتايىن زۆرۈر بىر ئىشتۇر. ئېتىقاد ئۇنداق بولمايدىكەن، «قۇرئان كەرىم»دە ئوتتۇرىغا قويۇلغان مۇنۇ سوئاللار جاۋابسىز قالىدۇ. اللە تائالا مۇنداق

دېگەن: ﴿أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾ ﴿ياكى ئۇلار يارانتقۇچىسىز يارىتىلغانمۇ؟ ياكى ئۇلار ئۆزلىرى يارانتقۇچىمۇ؟ ياكى ئۇلار ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارانتقانمۇ؟﴾[1].

دەرۋەقە، ئۇلار يارانتقۇچىسىز يارىتىلمىغانىكەن، ئۆزلىرىنىمۇ يارانتمىغان بولىدۇ. شۇنداقلا، بۇنىدىن ئىلگىرى بىر كىم ئاسمان - زېمىننى ئۆزىنىڭ يارانتقانلىقىنى دەۋا قىلالمىدى. بۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىم ئۇنداق قىلالمايدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇنداقتا، يارانتقۇچى زادى كىم؟

بۇ سوئالنىڭ پەقەت بىرلا جاۋابى بار. ئىنساپلىق بىر ئادەم خىلۋەتتە تۇرۇپ بۇنىڭغا جاۋاب ئىزدىگەندە، خۇددى مەككە مۇشرىكلىرى ئۆز ۋاقتىدا مەزكۇر سوئالغا بەرگەن جاۋابقا ئوخشاش جاۋابتىن باشقىسىنى تاپالمايدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴾ ﴿ئەگەر سەن ئۇلاردىن: ‹ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى كىم يارانتتى› دەپ سورىساڭ، ئۇلار: ‹ئەلۋەتتە ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى (الله) يارانتتى› دەيدۇ﴾[2].

4. مەنزىلىم قەيەر

ئىككىنچى سوئال بولسا، مەنزىل قەيەر؟ مانېرىيالىزمچىلار بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىشتە ئىنسانىنى يۇكسەكلىكتىن ھايۋانىيلىققا ئېلىپ چۈشىدۇ. ئۇلار: ‘‘ئىنسان ھايۋاتىي دۇنيادىكى سەپىرى ئاياغلاشقاندىن كېيىن يوق بولىدۇ، زېمىن باشقا مىليونلىغان مەخلۇقاتلارنى يۇتۇپ كەتكەندەك، ئىنسانىنىمۇ يۇتۇپ كېتىدۇ ۋە ئىنسان تۇپراقتىن ئىبارەت بولغان دەسلەپكى ھالىتىگە قايتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن شامال ئۇنى ئۇچۇرتۇپ يۇرىدۇ’’ دەپ قارايدۇ.

مانا بۇ مانېرىيالىزمچىلارنىڭ نەزىرىدىكى: ‘‘ئىنسان بالىياتقۇدىن ئۇدۇللا گۆرگە ماڭىدۇ’’ دېگەن قاراشتىن ئىبارەت بولغان ھايات ۋە ئىنسان قىسسىسىدۇر. دېمەك، بۇلارنىڭ قارىشىچە بولغاندا، مەڭگۈلۈك ھايات بولىدىغان ياكى ياخشىلارغا مۇكاپات بېرىلىپ، يامانلار جازالىنىدىغان ئىككىنچى بىر دۇنيا بولمايدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ھاياتىي دۇنيادا بىر ئۆمۈر ياخشىلىق قىلغان، ئۆزىنىڭ راھەت - پاراغىتىنىڭ

[1] سۈرە تۇر، 35 - ۋە 36 - ئايەتلەر.

[2] سۈرە زۇخرۇف، 9 - ئايەت.

ئورنىغا ئىنسانلار ئۇچۇن بەدەل تۆلىگەن، ھەق - ئادالەت يولىدا ئۆزىنى قۇربان قىلغانلار بىلەن ھاياتىي دۇنيادا بىر ئۆمۈر يامانلىق قىلغان، ئۆزىنىڭ ھاۋايى - ھەۋەسلىرى ئۇچۇن ئىنسانلارنى قۇربان قىلغان، ئۇلارغا ئېغىر كۇلپەت - تالاپەت يەتكۈزگەنلەر ئوخشاش ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئۇنداقتا ئىنسان نېمە ئۇچۇن كائىناتتىكى باشقا مەۋجۇدات - مەخلۇقاتلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ؟ نېمە ئۇچۇن بارلىق مەۋجۇدات ئىنسانغا بويسۇندۇرۇپ بېرىلدى؟ نېمە ئۇچۇن باشقا مەخلۇقاتلارغا بېرىلمىگەن ئەقلىي ئىقتىدار، روھىي كۇچ - قۇۋۋەت ئىنسانغا بېرىلدى؟ ئىنسان ھاياتىي دۇنيادا مەلۇم مۇددەت ياشىغاندىن كېيىن «يوق» بولۇپ كېتىدىغان بولسا، ئۇنداقتا ئىنسانىنىڭ ئىچكى روھىيىتىدە ئۇنى چىرماپ تۇرىدىغان مەڭگۈلۈككە ئىنتىلىش ئىستىكى بولۇشتىكى سىر زادى نېمە؟

دەرھەقىقەت، مۇئمىنلەر ئۆزلىرىنىڭ نەگە بارىدىغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ بۇ دۇنيا ئۇچۇن يارىتىلمىغانلىقىنى، بەلكى بۇ دۇنيا ئۇلار ئۇچۇن يارىتىلغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.

مۇئمىنلەر ئۆزلىرىنىڭ مەڭگۈلۈككە يارىتىلغانلىقىنى بىلىدۇ. ھالبۇكى، ئۇلار ھاياتىي دۇنيادا ئاخىرەت ئۇچۇن تەييارلىق كۆرىدۇ ۋە شۇ كۇنىدە ئەسقاتىدىغان ھازىرلىقلارنى تەييارلايدۇ. پەقەت سالىھلارلا كىرەلەيدىغان بېھىش ماكانىغا كىرىش سالاھىيىتىگە لايىق بولۇشلىرى ئۇچۇن روھىيەتنىڭ كامالەت باسقۇچلىرىنى بېسىپ ئۆتىدۇ. شۇ ماكانىنىڭ مەزكۇر پەرىشتىلىرى ئۇلارغا: ﴿وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ﴾ ﴿سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن، سىلەر (گۇناھلارنىڭ كىرلىرىدىن) پاك بولدۇڭلار، جەننەتكە كىرىڭلار، (ئۇنىڭدا) مەڭگۇ قېلىڭلار﴾[1] دەيدۇ.

دەرۋەقە، الله بۇ ئالەمنى ئەڭ چىرايلىق رەۋىشتە بەرپا قىلىپ، ئۇنىڭدا ھەممە نەرسىنى ئىنچىكە ئورۇنلاشتۇرۇپ، شۇنداقلا ھەممە نەرسىنى ئىنچىكە مۇۋازىنەت ۋە ھېساب بىلەن ئۆز لايىقىدا ئورۇنلاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، بۇلاڭچى بۇلايدىغىنىنى بۇلىسىمۇ، ئوغرى - يانچۇقچى ئوغرىلايدىغىنىنى ئوغرىلىسىمۇ، قاتىل ئۆلتۈرىدىغىنىنى ئۆلتۈرسىمۇ، يەنىلا ئەدلى ئىلاھىي ئاشۇ جىنايەتچىلەردىن قىساس ئالمايلا، الله‌تىن ئۆزگە يارەمچىسى، باشپاناھى بولمىغان، زۇلۇمغا ئۇچرىغان ئاجىز - بىقۇۋۋەت ئىنسانغا، كىشىلەر تۇزكورلۇق ۋە ئاھانەت بىلەن جاۋاب قايتۇرغان ياخشىلىق قىلغۇچىغا يارەم قىلمايلا، بۇ ھاياتنىڭ بازىرى ئاخىرلىشىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلىش ئەقىللىق ئىنسانغا تولىمۇ ئېغىر كېلىدۇ. مۇنداق ئادالەتسىزلىكتىن بۇ ئالەمنىڭ يارائتقۇچىسى پاكتۇر، مانا بۇلار ئاسمان -

[1] سۈرە زۇمەر، 73 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

زېمىنىدىكىلەر قارشى چىقىدىغان باتىلدۇر. الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مەزكۇر ھەقىقەتلەرنى نېمىدېگەن ئېسىل بايان قىلغان ـ ھە؟! الله مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾ ﴿ئى ئىنسانلار! بىزنى سىلەر ئۆزۈڭلارنى بىكار يارىتتى (يەنى سىلەر بىزنى ھايۋانلارنى يارىتقىنىمىزدەك، ھېچقانداق ساۋابمۇ بەرمەيدىغان، جازامۇ بەرمەيدىغان قىلىپ يارىتتى). ئۆزۈڭلارنى بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلمايدۇ دەپ ئويلامسىلەر؟ ھەق پادىشاھ الله ئۇستۇندۇر﴾[1]؛ ﴿أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى﴾ ﴿ئىنسان ئۆزىنى بىكار قويۇپ بېرىلىدۇ (يەنى شەرىئەت ئىشلىرىغا تەكلىپ قىلىنمايمۇ، مەيلىگە قويۇۋېتىلگەن ھايۋانغا ئوخشاش) دەپ ئويلامدۇ؟﴾[2]؛ ﴿وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِن بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ ﴿الله ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھەقلىق بىلەن يارىتتى، ھەر ئىنسانىنىڭ قىلمىشىغا يارىشا جازا ياكى مۇكاپات بېرىلىدۇ، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ. (ئى مۇھەممەد!) ماڭا نەپسى خاھىشىنى ئىلاھ قىلىۋالغان، الله ئازدۇرغان، (ھەقنى) بىلىپ تۇرغان، الله قۇلىقىنى ۋە قەلبىنى پېچەتلىۋەتكەن ۋە كۆزىنى پەردىلىگەن ئادەمنى ئېيتىپ بەرگىن، الله ئازدۇرغاندىن كېيىن، ئۇنى كىم ھىدايەت قىلالايدۇ؟ سىلەر (بۇلاردىن) ۋەز-نەسىھەت ئالمامسىلەر؟﴾[3]؛ ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاء وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ﴾ ﴿ئاسماننى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى شەيئىلەرنى بىكار يارىتمىدۇق، ئۇ (يەنى ئۇلارنى بىكار يارىتىلغان دەپ قاراش) كاپىرلارنىڭ گۇمانىدۇر، كاپىرلارغا دوزاختىن ۋاي! ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلار بىلەن ئوخشاش قىلامدۇق؟ ياكى تەقۋادارلارنى فاجىرلارغا ئوخشاش قىلامدۇق؟ (بۇ) ئۇلارنىڭ ئايەتلەرنى تەپەككۇر قىلىشلىرى ئۈچۈن، ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ۋەز-نەسىھەت ئېلىشلىرى ئۈچۈن بىز ساڭا نازىل قىلغان مۇبارەك كىتابتۇر﴾[4]؛ ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ﴾ ﴿ئۇلارنى بىز پەقەت ھەق يارىتتۇق ۋە لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى (بۇنى) بىلمەيدۇ. باتىل بىلەن ھەقنى ئايرىيدىغان كۈن (يەنى

[1] سۈرە مۇئمىنۇن، 115 ـ ۋە 116 ـ ئايەتلەر.

[2] سۈرە قىيامەت، 36 ـ ئايەت.

[3] سۈرە جاسىيە، 21 ـ 22 ـ ئايەتلەر.

[4] سۈرە ساد، 27 ـ ۋە 28 ـ ئايەتلەر.

قىيامەت كۈنى) ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىنىڭ (ھېسابى ئۇچۇن) تەيىنلەنگەن ۋاقىتتۇر﴾[1].

5. ئىنسان نېمە ئۈچۈن يارىتىلدى؟

ئىنسان ئۆزىنىڭ مەخلۇق ۋە باشقۇرۇلغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۆزىگە مۇنۇ سوئاللارنى قويۇشى كېرەك: مەن نېمە ئۈچۈن يارىتىلدىم؟ نېمە ئۈچۈن باشقا مەخلۇقاتلاردىن پەرقلەندۈرۈلدۈم؟ مېنىڭ زىممىمدىكى ۋەزىپەم نېمە؟

مۇئمىن بۇلارغا دەرھال جاۋاب بېرەلەيدۇ: ھەر قانداق ھۈنەرۋەن ئۆزىنىڭ ھۈنىرىنىڭ سىر ـ ئەسرارىنى، بىر نەرسىنى نېمە ئۈچۈن ياسىغانلىقىنى، ھەمدە ئۇنى نېمە ئۈچۈن مەلۇم شەكىلدە ياسىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ.

مەلۇمكى، اللە ئىنسانىنىڭ يارىتىلۇچىسى ۋە ئۇنىڭ ئىشلىرىنى تەسەررۇپ قىلغۇچىدۇر. ئەگەر بىز ئۇ زاتتىن: «ئى اللە، سەن ئىنسانىنى نېمە ئۈچۈن يارىتتىڭ؟ سەن ئۇنى پەقەت بېمەك ـ ئىچمەك، ئويۇن ـ تاماشا ئۈچۈنلا يارىتتىڭمۇ؟ سەن ئۇنى پەقەت زېمىن ئۈستىدە ياشاش، تۇپراقتىن ئۇنگەن نەرسىلەرنى يەپ بولغاندىن كېيىن ئاۋۋالقىدەكلا تۇپراققا قايتىپ، يارىلىش قىسسىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇش ئۈچۈنلا يارىتتىڭمۇ؟ ياكى ئىنسانىنى ئانىنىڭ تولغاقلىرىنىڭ ئاھۇ ـ پەريادلىرى بىلەن تۇغۇلۇشىنىڭ ئېغىراشلىرى ئوتتۇرىسىدا قىسقىغىنا ۋاقىت ياشاش ئۈچۈن يارىتتىڭمۇ؟ مۇبادا شۇنداق بولسا، سەن ئىنسانغا ئاتا قىلغان كۈچ ـ قۇۋۋەت، ئەقىل، ئىرادە ۋە ئىقتىدارلارنىڭ سىرى نېمە؟» دەپ سورىساق، ئۇ بىزنىڭ مەزكۇر سوئاللىرىمىزغا ئۆزىنىڭ مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە بىزنى زىممىدا ئورۇنباسار قىلىش ئۈچۈن يارىتقانلىقىنى بايان قىلىپ جاۋاب بېرىدۇ. پەرىشتىلەرنىڭ اللەتىن ئۆزلىرىگە ئادەمنىڭ دەرىجىسىنى تىلىگەنلىرى مۇنۇ ئايەتتە ئېنىق بايان قىلىنىدۇ: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُواْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاء وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ﴾ ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ پەرىشتىلەرگە: ‹مەن يەر يۈزىدە خەلىپە (يەنى ئورۇنباسار) يارىتىمەن› دېدى. پەرىشتىلەر: ‹يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان، قان تۆكىدىغان (شەخسىنى) خەلىپە قىلامسەن؟ ھالبۇكى، بىز سېنى پاك دەپ مەدھىيىلەيمىز،

[1] سۈرە دۇخان، 38 ـ ئايەتتىن 40 ـ ئايەتكىچە.

مـۇقەددەس دەپ مەدھىيىلەيمىز› دېدى. الله: ‹مەن ھەقىقەتەن سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن› دېدى﴾[1].

مەزكۇر ئورۇنباسارلىقتىكى تۇنجى مەجبۇرىيەت - ئىنسانىنىڭ پەرۋەردىگارىنى ھەقىقىي رەۋىشتە بىلىشى ۋە ئۇ زاتقا چىن ئىخلاس بىلەن ئىبادەت قىلىشىدىن ئىبارەتتۇر: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ ﴿الله يەتتە ئاسمانىنى يارانتتى، زېمىنىنمۇ ئاسمانغا ئوخشاش (يەنى يەتتە قىلىپ) يارانتتى، اللهنىڭ ئەمرى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا جارى بولۇپ تۇرىدۇ، (سىلەرگە بۇنى بىلدۇرۇشۇم) اللهنىڭ ھەممىگە قادىر ئىكەنلىكىنى ۋە اللهنىڭ ھەممە نەرسىنى تولۇق بىلىدىغانلىقىنى بىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر﴾[2]. الله تائالا مەزكۇر ئايەتتە ئاسمان - زېمىننى يارىتىشتىكى غايە - ھېكمەتنىڭ اللهنى بىلىش ئىكەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. الله تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ مَا أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ﴾ ﴿جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا يارانتتىم، ئۇلاردىن مەن رىزىق تىلىمەيمەن ۋە ئۇلارنىڭ مېنى ئوزۇقلاندۇرۇشىنى تىلىمەيمەن. الله ھەقىقەتەن ھەممىگە رىزىق بەرگۈچىدۇر، قۇدرەتلىكتۇر، (اللهنىڭ) قۇۋۋىتى ئارتۇقتۇر﴾[3].

ھەدىس قۇددۇسىيدا مۇنداق دېيىلگەن: «ئى بەندىلىرىم! ... مەن سىلەرنى تەنھالىقىمدىن سىلەر بىلەن ئۇلپەتلىشىش ئۈچۈن، ياكى يەككە - يېگانىلىقىمدىن سىلەر بىلەن كۆپ بولۇش ئۈچۈن، ياكى بىر سەۋەبلىكىمدىن بىرەر ئىشقا ئاجىز كېلىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن، ياكى بىرەر پايدا - مەنپەئەت ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ۋەياكى بىرەر زىيان - زەخمەتنى دەپئى قىلىش ئۈچۈن يارانمىدىم. پەقەت مەن ئۈچۈن ئۇزۇن ئىبادەت قىلىشىڭلار، مېنى كۆپلەپ ئەسلەپ تۇرۇشۇڭلار، ماڭا ئەتىگەن - ئاخشامدا زىكىر - تەسبىھ ئېيتىشىڭلار ئۈچۈن يارانتتىم».

بۇ ئالەم ئۇستىدە تەپەككۇر قىلىدىغان ئىنسان ئۇنىڭدىكى ھەممە مەۋجۇداتنىڭ ئۆزى ئۈچۈن يارىتىلغانلىقىنى ۋە ئىشلەيدىغانلىقىنى كۆرەلەيدۇ. بىز سۇنىڭ يەر ئۈچۈن، يەرنىڭ ئۆسۈملۈكلەر ئۈچۈن، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھايۋانلار ئۈچۈن، ھايۋانلارنىڭ ئىنسان ئۈچۈن بويسۇندۇرۇلغانلىقىنى كۆرىمىز. ئۇنداقتا، ئىنسان كىم ئۈچۈن بويسۇندۇرۇلدى؟ مانا بۇ ھالقىلىق سوئالدۇر.

---

[1] سۈرە بەقەرە 30 ـ ئايەت.

[2] سۈرە تەلاق، 12 ـ ئايەت.

[3] سۈرە زارىيات، 56 ـ ۋە 58 ـ ئايەتلەر.

ئىنسانىدىكى ساپ تەبىئەت ئىدا قىلىۋاتقان ۋە بۇ ئالەمدىكى مەخلۇقات - مەۋجۇداتلار بېرىۋاتقان جاۋاب شۇكى، ئىنسان اللەنى تونۇش، ئۇ ياتقا ئىبادەت قىلىش، پەقەت شۇ ياتنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش ئۈچۈنلا يارىتىلغان. ئىنساننىڭ زېمىندا ياكى پەلەكلەردە ياشقا بىر مەقسەت ئۈچۈن يارىتىلغانلىقى توغرا ئەمەس. چۈنكى، كۆز ئالدىمىزدا كۆرۈۋاتقانداك، كائىناتتىكى ھەممە نەرسە ئۈچۈن بويسۇندۇرۇلغان، ھەممە ئۈنىڭ ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. شۇڭا، ئىنسان قانداقمۇ ئۇ نەرسىلەر ئۈچۈن يارىتىلسۇن ياكى ئۇلار ئۈچۈن خىزمەت قىلسۇن؟

شۇڭلاشقا، ئىنساننىڭ قۇياش، ئاي، يۇلتۇز، دەريا - ئۆستەڭ، ھايۋانات، دەل - دەرەخلەردىن ۋە شۇلارغا ئوخشايدىغان شەيئىلەردىن تەشكىللەنگەن تەبىئەتكە ۋە تەبىئەت ھادىسىلىرىگە چوقۇنۇشى نورمال تەرتىپنى قالايمىقان قىلىۋەتكەنلىك ۋە ئىنسانىي تەتۇر يۆنىلىشكە باشلىغانلىق بولىدۇ.

دېمەك، ئىنسان ساپ تەبىئەتنىڭ ھۆكمى ۋە ئالەمنىڭ مەنتىقىسىگە ئاساسلانغاندا اللە ئۈچۈن يارىتىلغان. ئىنسانغا، تاشقا، ھايۋانغا، دەل - دەرەخكە، قۇياشقا ۋەياكى ئايغا چوقۇنۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى پەقەت يەككە - يېگانە اللەقىلا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن يارىتىلغان. اللەتىن غەيرىگە بولغان ھەرقانداق ئىبادەت ئىنساننىڭ دۈشمىنى بولغان شەيتاننىڭ ئالدىشىدۇر، خالاس.

6. ھەربىر رىسالەتتىكى تۇنجى ندا: ﴿اللەقا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە اللەتىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر﴾ دېگەندىن ئىبارەت

اللەقىلا ئىبادەت قىلىش اللە تائالا ئادەم ئەۋلادلىرىدىن ئالغان ئەزەلىي ئەھدىدۇر. اللە تائالا ئىنسانغا ئەقىل ئاتا قىلىپ، ئىنسان بىلىشكە باشلىغاندىن، ئىنسانغا قەلب بېغىشلاپ، ئۇ ھەربىكەتلىنىشكە باشلىغاندىن، اللە ئىنسانىنى يېتەكلەش ئۈچۈن ئالەمدە دەلىل - پاكىت بەرپا قىلغاندىن تارتىپ ئۇ ئەھدىنى ئىنساننىڭ ساپ تەبىئىتىگە ۋە ئەسلىي پاك خاراكتېرىگە قۇدرەت قەلىمى بىلەن پۈتۈۋەتكەن ۋە ئويۇۋەتكەن. اللە مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَن لَّا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ﴾ ﴿ئى ئادەم بالىلىرى! شەيتانغا چوقۇنماڭلار، ئۇ ھەقىقەتەن سىلەرگە ئاشكارا دۈشمەندۇر، ماڭا ئىبادەت قىلىڭلار، بۇ توغرا يولدۇر دەپ تەۋسىيە قىلمىدىممۇ؟﴾[1]

[1] سۈرە ياسىن، 60 - ۋە 61 - ئايەتلەر.

مانا بۇ ئەھدىنى الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە يۇقىرى پاساھەت بىلەن بايان قىلىدى: ﴿وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا أَن تَقُولُواْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ أَوْ تَقُولُواْ إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّن بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ﴾ ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ ئادەم بالىلىرىنى (يەنى نەسلىنى) ئۇلارنىڭ (ئانىلىرىنىڭ) پۇشتىدىن چىقاردى ۋە ئۇلارنى ئۆزلىرىگە گۇۋاھ قىلىپ: ‹مەن سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار ئەمەسمۇ؟› دېدى (يەنى الله ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى ئىكەنلىكىگە ۋە بىرلىكىگە ئادەم بالىلىرىنى ئىقرار قىلدۇردى، ئۇلار ئىقرار قىلىپ بۇنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى). ئۇلار: ‹ھەئە، سەن بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىزدۇرسەن، گۇۋاھلىق بەردۇق› دېدى. (ئۇلارنى گۇۋاھلىق بەرگۈزگەنلىكىمىز) قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ: ‹بىز بۇنىڭدىن غەپلەتتە قالغان ئىكەنمىز› دېمەسلىكلىرى، ياكى ‹ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئىلگىرى (ساڭا بۇتلارنى) شېرىك كەلتۈرگەنىدى. بىزنىڭ پەقەت ئۇلارنىڭ ئەۋلادى بولۇپ قالغان يېرىمىز بار (يەنى، بىزنىڭ ئۆزىرىمىز بار)، گۇمراھلارنىڭ قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن بىزنى ھالاك قىلامسەن؟› دېمەسلىكلىرى ئۈچۈندۇر﴾[1].

الله تائالانىڭ پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىشى ۋە مۇقەددەس كىتابلارنى نازىل قىلىشىدىن غايە ـ نىشان، ئىنسانلارغا مەزكۇر ئەزەلىي ئەھدىنى ئەسلىتىش، شۇنداقلا ئىنسانىڭ ساپ تەبىئىتىگە غەپلەتنىڭ ياكى بۇتپەرەسلىكنىڭ ۋەياكى تەقلىدچىلىكنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىدىن قونۇپ قالغان توپىلارنى تازىلىۋېتىش ئۈچۈن ئىكەنلىكى، شۇنداقلا ھەربىر پەيغەمبەرنىڭ نىداسىنىڭ ﴿الله‌قا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە الله‌تىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر﴾ دېگەندىن ئىبارەت بولۇشى ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس. نۇھ ھۇد، سالىھ ئىبراھىم، لۇت ۋە شۇئەيب ئەلەيھىسسالاملار، شۇنداقلا كازىزاب قەۋملەر ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن ھەربىر پەيغەمبەرمۇ ئۆز قەۋمىنى مۇشۇ نىدا بىلەن دەۋەت قىلدى. الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿اعْبُدُواْ اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ ﴿الله‌قا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە الله‌تىن باشقا مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر﴾[2]؛ ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولاً أَنِ اعْبُدُواْ اللّهَ وَاجْتَنِبُواْ الطَّاغُوتَ﴾ ﴿بىز ھەقىقەتەن ھەربىر ئۈممەتكە: ‹الله‌قا ئىبادەت قىلىڭلار، شەيتاندىن (يەنى شەيتانغا، بۇتلارغا، كاھىنلارغا ئوخشاش ھەر قانداق مەبۇدقا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق بولۇڭلار› دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق﴾[3]؛ ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ ﴿ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە:

---

[1] سۈرە ئەئراف، 172 ـ ۋە 173 ـ ئايەتلەر.

[2] سۈرە ئەئراف، 59 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە نەھل، 36 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

‹مەندىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ماڭىلا ئىبادەت قىلىڭلار› دەپ ۋەھيى قىلدۇق﴾[1]. الله تائالا بىر قانچە پەيغەمبەرنىڭ قىسسىلىرىنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ﴾ ﴿(ئى ئىنسانلار!) سىلەرنىڭ دىنىڭلار ھەقىقەتەن بىر دىندۇر، مەن سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلاردۇرمەن، (مېنىڭ ئازابىمدىن) قورقۇڭلار. ئۇلار (يەنى ئۇممەتلەر) دىنىي جەھەتتە نۇرغۇن پىرقىلەرگە بۆلۈندى، ھەر پىرقە ئۆز دىنى بىلەن خۇشالدۇر﴾[2].

7. ھەممەيلەن ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان

الله تائالا پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى مۇنۇ ئايەت بىلەن ئىبادەت قىلىشقا بۇيرىدى: ﴿وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ ﴿سەن ئۆزۈڭگە ئۆلۈم كەلگەنگە (يەنى ئەجىلىڭ يەتكەنگە) قەدەر پەرۋەردىگارىڭغا ئىبادەت قىلغىن﴾[3]. يەنە الله تائالا بىر قەۋم ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ حَتَّى أَتَانَا الْيَقِينُ﴾ ﴿قىيامەت كۈنىنى ئىنكار قىلاتتۇق، تاكى بىز ئۆلگۈچە (شۇنداق قىلدۇق)﴾[4]. دېمەك، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام الله‌نىڭ دەرگاھىغا بارغانغا قەدەر ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغان. گەرچە ئۇنىڭ روھىيىتى ئۇلۇغ، الله بىلەن بولغان رىشتىسى كۈچلۈك بولسىمۇ، يەنىلا ئىبادەت ئۇنىڭدىن ساقىت بولۇپ كەتمىگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تاكى ئۆلۈپ كەتكىچە الله‌قا ئىبادەتنى ئاشۇنداق داۋاملاشتۇرۇپ ماڭغان.

الله تائالا ئۆز قەۋمى تەرىپىدىن ئىلاھلىق مەرتىۋىسىگە كۆتۈرۈۋېتىلگەن مەريەم ئوغلى ئىيسا ئەلەيھىسسالام ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿لَّن يَسْتَنكِفَ الْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْداً لِّلّهِ وَلاَ الْمَلآئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيهِ جَمِيعًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُواْ وَاسْتَكْبَرُواْ فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلاَ يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللّهِ وَلِيًّا وَلاَ نَصِيرًا﴾ ﴿مەسىھمۇ (الله‌قا) يىقىن پەرىشتىلەرمۇ الله‌قا بەندە بولۇشتىن ھەرگىز باش تارتمايدۇ، كىملەركى الله‌قا بەندىچىلىك قىلىشتىن باش تارتىدىكەن ۋە كۆرەڭلەپ كېتىدىكەن، (بىلسۇنكى) الله ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى (قىيامەت

---

[1] سۈرە ئەنبىيا، 25 ـ ئايەت.

[2] سۈرە مۇئمىنۇن، 51 ـ ۋە 52 ـ ئايەتلەر.

[3] سۈرە ھىجر، 99 ـ ئايەت.

[4] سۈرە مۇدەسسىر، 46 ـ ۋە 47 ـ ئايەتلەر.

كۈنى ھېساب ئېلىش ۋە جازالاش ئۈچۈن) ئۆز دەرگاھىغا توپلايدۇ. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەملەرنى قىلغانلارغا كەلسەك، الله ئۇلارنىڭ (ئەملىرىنىڭ) ئەجرىنى تولۇق بېرىدۇ، نېمىتىنى ئۇلارغا بېرىدۇ، (اللهقا قۇلچىلىق قىلىشتىن) باش تارتقان ۋە كۆرەڭلەپ كەتكەنلەرگە كەلسەك، الله ئۇلارغا قاتتىق ئازاب قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن اللهتىن باشقا (اللهنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق مەدەتكار تاپالمايدۇ﴾[1].

الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە قىيامەت كۈنىنىڭ كۆرۈنۈشلىرىدىن بىرىنى بايان قىلىدۇ. ئۇنىڭدا الله تائالا ئىيسا ئەلەيھىسسالامدىن ئۇنىڭ قەۋمى ئۇنىڭغا نىسبەت بەرگەن ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدە ئويدۇرغان ئويدۇرمىلار ھەققىدە سورايدۇ. ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئادا - جۇدا ئىكەنلىكىنى مۇنداق ئېڭ تۆۋەن قۇلچىلىق بىلەن ئىپادىلەيدۇ: ﴿**مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلاَّ مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُواْ اللّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنتَ أَنتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ**﴾ ﴿مەن ئۇلارغا پەقەت سەن مېنى ئېيتىشقا بۇيرىغان سۆزنى، يەنى مېنىڭ پەرۋەردىگارىم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار بولغان اللهقا ئىبادەت قىلىڭلار دېدىم. مەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بولغان مۇددەتتە، ئۇلارنىڭ ئەملىرىنى كۆزىتىپ تۇرغانىدىم، مېنى قەبزى روھ قىلغىنىڭدىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئەملىرىنى سەن كۆزىتىپ تۇرغانىدىڭ. سەن ھەممە نەرسىدىن خەۋەردارسەن. ئەگەر ئۇلارغا ئازاب قىلساڭ، ئۇلار سېنىڭ بەندىلىرىڭدۇر (ئۇلارنى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىسەن)، (ساڭا ھېچ ئەھەدى تەئەررۇز قىلالمايدۇ)، ئەگەر ئۇلارغا (يەنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تەۋبە قىلغانلارغا) مەغپىرەت قىلساڭ، سەن (ئىشىڭدا) غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇرسەن﴾[2].

ئىنجىل مەتتادا مۇنداق رىۋايەت بار: «لەنەتكەردى ئىبلىس ئىيسا ئەلەيھىسسالامنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن ئۇنىتايىن ئېگىز بىر تاغنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ، دۇنيانىڭ ھەممە پادىشاھلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ شان - شەرىپىنى كۆرسەتتى. ئاندىن ئىبلىس ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا: ‹سەن ماڭا سەجدە قىلساڭ، مەن ساڭا مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بېرىمەن› دېدى. ئىسا ئەلەيھىسسالام: ‹ماڭ يوقال، پەرۋەردىگارىڭغىلا سەجدە قىلىدىغانلىقىڭ، ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىدىغانلىقىڭ ئەلمىساقتا پۈتۈۋېتىلگەن› دېدى».

دېمەك، ساماۋىي دىنلارنىڭ ھەممىسى يەككە - يېگانە اللهقىلا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىدۇ. جىمى پەيغەمبەرلەر اللهقا ئىبادەت قىلىشتا باشلامچىدۇر.

---

[1] سۈرە نىسا، 172 - ۋە 173 - ئايەتلەر.

[2] سۈرە مائىدە، 117 - 118 - ئايەتلەر.

بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ھەممە ساماۋىي رىسالىلەردە بايان قىلىنغاندەك، پەقەت اللەقىلا ئىبادەت قىلىش ئىنسانىيەتنىڭ مەۋجۇدىيەتتىكى باش ۋەزىپىسىدۇر.

ئىككىنچى باب

ئىسلامدا ئىبادەتنىڭ ماھىيىتى

1. ئىبادەتنىڭ لۇغەت مەنىسى.
2. شەرىئەتتە ئىبادەت اللهقا بويسۇنۇش ۋە اللهنى دوست تۇتۇشتىن ئىبارەت.
3. ئىككى تۈركۈم كىشىلەرنىڭ ئىبادەتنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشىتىكى خاتالىقلىرى.

1. ئىبادەتنىڭ لۇغەت مەنىسى

«قامۇس» دېگەن لۇغەتتە «ئۇبۇدىيەت»، «ئىبادەت» دېگەنلەر «ئىتائەت» مەنىسىدە كەلگەن.

«سىھاھ» دېگەن لۇغەتتە «ئۇبۇدىيەت»نىڭ ئەسلى مەنىسى بويۇن ئېگىش ۋە خار بولۇش دەپ كەلگەن. مەسىلەن: «مۇئەببەد» دېگەن سۆز «ياسالغان»، «سېپىلىنغان» دېگەنلەرنىمۇ بىلدۈرىدۇ.

ئىبادەت دېگەنلىك «ئىتائەت» دېگەنلىك بولسا، ئۇنداقتا ئىبادەت قىلىش زاھىد بولۇش دېگەنلىكتۇر. دېمەك، سۆزنىڭ تۈرلىنىشىگە قاراپ مەنىدە پەرق بولىدۇ.

الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَادْخُلِي فِي عِبَادِي﴾ ﴿سەن مېنىڭ (ياخشى) بەندىلىرىم قاتارىغا قوشۇلغىن (يەنى مېنىڭ جامائىتىمگە قوشۇلغىن)﴾[1]. بۇنىڭ بىلەن الله تائالا ئىبادەتكە بىر يېڭى مەنە قوشتى.

«مۇخەسسەس» دېگەن لۇغەتتە ئىبادەتنىڭ ئەسلى مەنىسى «بويسۇندۇرۇش» دېگەنلىكتۇر. ئەرەبلەرنىڭ «طريق معبد» (تۆزلەنگەن يول) دېگەن ئىبارىسى كۆپ دەسسىلىپ

[1] سۈرە فەجر، 29 ـ ئايەت.

ماڭغانلىقتىن شۇنداق دەپ ئاتالغان دېيىلىدۇ. شۇنىڭدىن «العبد» دېگەن سۆز ئۆزىنىڭ پەرۋەردىگارىغا بويسۇنغانلىقتىن شۇنداق تۇرلەنگەن.

ئىبادەت، بويسۇنۇش، باش ئېگىش ۋە يېپلىنىش دېگەن سۆزلەر بىر - بىرى بىلەن مەنداش سۆزلەردۇر.

«پالانى پالانىغا باش ئەگدى» دېيىلىدۇ. ھەرقانداق باش ئېگىشنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى مەيلى مەبۇدقا ئىتائەت قىلىش بولسۇن ياكى بولمىسۇن، ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. الله تائالا ئۈچۈن باش ئېگىش ۋە بويسۇنۇش يۈزىسىدىن قىلىنغان ھەرقانداق ئىتائەت ئىبادەتتۇر. ئىبادەت باش ئېگىشنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، ئىنسانغا پەقەت ھايانلىق، ئەقىل، قۇلاق ۋە كۆزدىن ئىبارەت ئەڭ ئالىي نېمەتلەرنى ئىنئام قىلغۇچى زاتلا ئىبادەت قىلىنىشقا ھەقلىقتۇر.

«لىسان» دېگەن لۇغەتتە «ئۇبۇدىيەت»نىڭ مەنىسى «باش ئېگىش» ۋە «بويسۇنۇش» دېيىلگەن.

ئەبۇ ھۇرەيرە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئۆزىنىڭ خىزمەتكارىغا: ''قۇلۇم، چۆرەم'' دېمىسۇن، ''ئوغۇلچىقىم، قىزىم'' دېسۇن».

بۇ، قول ئاستىدىكى قۇل - خىزمەتكارلارغا مۇتەكەببىرلىك قىلىشنى توسۇش ۋە ئۇلارنىڭ قۇلچىلىقىنى پەقەت اللهقىلا مەنسۇپ قىلىش كېرەكلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭغا لايىق زات بەندىلەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئۇلۇغ اللهتۇر.

بەزى تىلشۇناسلار «ئىبادەت»نى الله ئۈچۈن، «ئۇبۇدىيەت»نى مەخلۇقاتلار ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ.

ئەزھەرىي (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دەيدۇ: «ئىبادەت قىلدى»، «ئىبادەت قىلىدۇ»، «ئىبادەت قىلىش» دەپ پەقەت اللهقىلا ئىبادەت قىلغانلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. كىم اللهتىن باشقا ئىلاھقا ئىبادەت قىلىدىكەن، زىيان تارتقۇچىدۇر.

لەيس (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دەيدۇ: مۇشرىكلار تاغۇتنىڭ قۇللىرى دېيىلىدۇ. مۇسۇلمانلار اللهنىڭ بەندىلىرى، ئۇلار اللهقا ئىبادەت قىلىدۇ دېيىلىدۇ. ئىبادەتخان دېگەنلىك اللهنى يەككە - يېگانە زات دەپ بىلىشتۇر.

ئۇستاز ئەبۇلئەئلا مەۋدۇدى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) «ئىبادەت قىلدى» دېگەن سۆزنىڭ لۇغەتتىكى ئىستېمالىغا قاراپ مۇنداق دەيدۇ: ئىبادەتنىڭ تۈپ ئۇقۇمى بولسا، ئىنساننىڭ ئۆزىدىن ئۈستۈن ۋە يۇقىرى بىرىگە باش ئېگىشى، ئاندىن ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەركىنلىكى ۋە مۇستەقىللىقىدىن ۋاز كېچىشى بولۇپ، ئۇ بۇنىڭ نەتىجىسىدە

ھەرقانداق قارشىلىقنى ۋە ئىسيانكارلىقنى تەرك ئېتىدۇ ۋە پۈتۈنلەي ئۇنىڭ ئۈچۈن باش ئېگىدۇ. مانا بۇلار «قۇلچىلىق» ۋە «ئۇبۇدىيەت»نىڭ ماھىيىتىدۇر. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئەرەبلەر «قۇل» ۋە «ئىبادەت» دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىغان ھامان ئۇلارنىڭ ئېڭىدا مەزكۇر ئىككى سۆزنىڭ ئىنكاسى ئىپادىلىنىدۇ. «قۇل»نىڭ ھەقىقىي ۋەزىپىسى ئۆزىنىڭ خوجىسىغا ۋە ئۇنىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرىغا بويسۇنۇش بولغانلىقتىن، ئەلۋەتتە «ئىتائەت» ئېڭى ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ماڭىدۇ.

ئاندىن «قۇل» پەقەت ئىتائەت قىلىش ۋە بويسۇنۇش يۈزىسىدىن ئۆزىنى خوجىسىغا تاپشۇرۇپلا قالماي، بەلكى ئۇنىڭ ئۇستۈنلىكىنى ۋە ئۇلۇغلىقىنى ھەم ئېتىراپ قىلىدۇ. شۇنداقلا، ئۇنىڭ قەلبى خوجىسىنىڭ نازۇنېمەتلىرىگە ۋە ئىلتىپاتلىرىغا شۈكۈر قىلىش، مىننەتدار بولۇش ھېسسىياتلىرىغا تولۇپ تاشقان بولىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئۇ «قۇل» خوجىسىنى مەدھىيىلەشتە ۋە ئۇلۇغلاشتا مۇبالىغىلەشتۈرىدۇ، ئۇنىڭ ئىنئام قىلغان تائاملىرىغا شۈكۈر ئەيلەشتە، شۇنداقلا خوجىسىغا «ئۇبۇدىيەت» شوئارلىرىنى ئادا قىلىشتا ھەرخىل ئۇسۇللارنى قوللىنىدۇ. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىلاھلاشتۇرۇش ۋە ئىبادەت قىلىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. «قۇل» خوجىسىغا باش ئېگىپلا قالماي، قەلبى بىلەنمۇ باش ئەگكەندىلا مۇنداق ئاڭ «ئۇبۇدىيەت»كە قوشۇلىدۇ.

ئۇستاز مەۋدۇدىنىڭ قارىشىچە «ئىبادەت»نىڭ ئەسلى مەنىسى پۈتۈنلەي بويسۇنۇش، مۇتلەق باش ئېگىش، شەرتسىز ئىتائەت قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. ئاندىن ئۇنىڭغا قەلبىنىڭ ئۇبۇدىيىتى ئىپادىلىنىدىغان يېڭىچە روھىي ئامىل قوشۇلىدۇ. مەزكۇر ئامىلنىڭ ئىپادىسى بولسا، ئىلاھلاشتۇرۇش، ئىبادەت قىلىش ۋە دىنىي ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىشلاردىن ئىبارەت.

شەيخ مۇھەممەد ئابدۇ (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) «مەنار» نامىلىق تەپسىرىدە سۈرە فاتىھەدىكى: ﴿ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز، سەندىن ياردەم تىلەيمىز﴾ دېگەن ئايەتنىڭ تەپسىرى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دېگەن: ئىبادەت دېگەن نېمە؟ مۇپەسسىرلەر: ''ئۇ، تولۇق باش ئېگىش بىلەن بىرگە ئىتائەت قىلىش دېگەنلىك بولىدۇ'' دەيدۇ. ھەممە ئىبارە قايتىدىن تەپسىر قىلىش ھاجەتسىز دەرىجىدە ھەممە چۈشىنىلىگەندەك بىر مەنىنى تولۇق ئىپادىلىيەلمەيدۇ. مۇپەسسىرلەر كۆپىنچە بىر شەيئىنى ئۇنىڭ ئەگەشمىلىرى بىلەن تەپسىر قىلىدۇ ۋە ھەقىقەتنى ئۇنىڭ ئىستىلاھى (تېرمىنلىرى) بىلەن ئىپادىلەيدۇ. بەزىدە سۆزلەرنى ئىزاھلاشتا پەقەت لۇغەت مەنىسى بىلەنلا كۇپايىلىنىدۇ، بىرمۇ سۆزنى ئۇنىڭ مەنىسىگە يېقىن بىر ئىبارە بىلەن بايان قىلىدۇ. «ئىبادەت»نىڭ مەنىسىنى شەرھىلىگەن ئىبارە شۇ خىل سۆزلەرنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ شەرھى بەزىبىر مۇجمەللىك ۋە سەۋەنلىكتىن خالىي ئەمەس.

بىز «ئىبادەت قىلدى» دېگەن سۆزنىڭ ئىستېمالدا ئىشلىتىلىشى «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئايەتلىرى، تىلنىڭ ئۇسلۇبلىرى ۋە ئەرەبلەرنىڭ ئىشلىتىشى، شۇنداقلا باش ئەگدى، بويسۇندى، ئىتائەت قىلدى دېگەندەك مەنداشلىرى ھەققىدە چوڭقۇر ئىزدەنسەك، مەزكۇر سۆزلۈكلەردىن ھېچقايسىسى «ئىبادەت قىلدى» دېگەن سۆزگە تەڭداش بولالمايدۇ ۋە ئۇنىڭ ئورنىنى ئالالمايدۇ. شۇڭلاشقا، «ئىباد» (يەنى بەندىلەر) دېگەن سۆزلۈك «ئىبادەت» سۆزىدىن ئېلىنغان ۋە اللەقا نىسبەت بېرىلىش جەھەتتە كۆپ ئىشلىتىلىدۇ. «ئەبىد» (يەنى قۇللار) دېگەن سۆز اللەنىڭ غەيرىگە ئىشلىتىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ سۆزلۈك «ئۇبۇدىيەت» سۆزىدىن ئېلىنغان. «ئىبادەت» بىلەن «ئۇبۇدىيەت» سۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق مۇشۇنداق ئايدىڭلىشىدۇ.

شۇڭلاشقا، بەزى ئۆلىمالار «ئىبادەت» لۇغەت ئىستېمالىدا پەقەت اللە ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ دەپ قارايدۇ. لېكىن، «قۇرئان كەرىم»دە ئۇ سۆزنىڭ ئىشلىتىلىشى بۇ قاراشقا زىت كېلىدۇ.

مەلۇمكى، ئاشىق ئۆزىنىڭ مەشۇقىنى چوڭ بىلىشتە، ئۇنىڭغا باش ئېگىشتە چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىدۇ، ھەتتاكى ئۆزىنىڭ قىزىقىشلىرىنى مەشۇقىنىڭ قىزىقىشلىرى ئالدىدا قۇربان قىلىدۇ، ئۆزىنىڭ ئىرادىسىنى مەشۇقىنىڭ ئىرادىسى ئالدىدا دەپسەندە قىلىدۇ. شۇنداقتىمۇ، ئاشىقنىڭ بۇنداق قىلمىشلىرى ئەمەلىيەتتە ئىبادەت دەپ قارالمايدۇ. كۆپلىگەن كىشىلەر باشلىقلارنى، پادىشاھلارنى، ئەمىر ـ شاھزادىلەرنى چوڭ بىلىشتە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۇلارغا باش ئېگىشلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەشلىرىنى نورمال ئابدىلار ئۇياقتا تۇرسۇن، ھەقىقىي ئىبادەتكۈي زاھىدلاردىمۇ كۆرەلمەيمىز. مەلۇمكى ئەرەبلەر مۇنداق قىلمىشلاردىن بىرىنىمۇ ئىبادەت دەپ قارىمايتتى. ئۇنداقتا ئىبادەت دېگەن زادى نېمە؟

توغرا ئىشلىتىلىۋاتقان تىل ۋاستىلىرى ۋە ئەرەبلەرنىڭ روشەن ئىستېماللىرىدىن مەلۇمكى، «ئىبادەت» ئىنسان قەلبىنىڭ ھېس قىلىشى بىلەن بىرلىكتە مەبۇدنى ئۇلۇغلاش يۇزىسىدىن ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يەتكەن باش ئېگىشىنىڭ ئاتىلىشى بولۇپ، ئۇنىڭ مەنبەسىنى ئىنسان ئېنىق بىلەلمەيدۇ. شۇڭا، ئىبادەت ئىنسانىنىڭ بىلگىلى بولمايدىغان ۋە ماھىيىتىنى ھېس قىلالمايدىغان بىر كۈچنىڭ بارلىقىغا ئېتىقاد قىلىشىدۇر. ئىنسان قەلبى پەقەت مەزكۇر كۈچنىڭ ئۆزىنى ئوراپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلەلەيدۇ. ئەمما، ئۇ كۈچ ئىنسان قەلبىنىڭ ئىدراكىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. بىراۋنىڭ پادىشاھنىڭ زۇلمىدىن قورقۇپ ياكى ئۇنىڭ چەكلىك ئىلتىپاتىنى تەمە قىلىپ، پادىشاھقا ئەڭ يۇقىرى چەكتە باش ئېگىشىنى ۋە ئۇنىڭ ماڭغان جايلىرىغا بوسە قىلىشى (سۆيۈش)نى پادىشاھقا «ئىبادەت قىلدى» دېگىلى بولمايدۇ. پەقەت بىر تۈركۈم ئىنسانلار

پادىشاھلىق دېگەن ساماۋي بولغان غەيبىي كۈچ بولۇپ، ئۇ، ئېسىل نەسەبلىك كىشىلەرگە بېرىلگەن، ئۇلارنى غەيبىي كۈچ پۈتۈن زېمىن ئەھلىدىن ئۈستۈن تۇرۇش ئۈچۈن تاللىغان. چۈنكى، ئۇلار ئەڭ ياخشى، ئەڭ ئېسىل ئىنسانلار دەپ قارىغاچقا، بۇ ھال ئۇلارنى كۆپۈرلۈققا ۋە ئازغۇنلۇققا ئېلىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇلار پادىشاھلارنى مەبۇد قىلىۋېلىپ، ئۇلارغا ھەقسىز رەۋىشتە ئىبادەت قىلدى.

دېمەك، شەيخ مۇھەممەد ئابدۇ (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ قارىشىچە، «ئىبادەت»نى باشقىلاردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغىنى تىلشۇناسلار ئېيتقاندەك، ئىتائەت ۋە باش ئېگىشنىڭ ئەڭ يۇقىرى چەكتە ئىپادىلىنىشىلا ئەمەس، بەلكى ئاشۇنداق باش ئېگىش ۋە بويسۇنۇشنىڭ ئوبيېكتىغا قارىلىدۇ. مۇبادا ئۇنىڭ ئوبيېكتى ۋە سەۋەبى پادىشاھلىق ۋە غەيبىي كۈچ بولسا، بۇ «ئىبادەت» دەپ قارالمايدۇ. مۇبادا «ئىبادەت»نىڭ مەنبەسى مەبۇدقا ئىدراك ۋە ھېس - تۇيغۇدىن يۇقىرى تۇرىدىغان ئۇلۇغلۇق ۋە كۈچ - قۇۋۋەتكە ئىگە دەپ ئىشىنىش بولسا، مانا بۇ «ئىبادەت» دەپ قارىلىدۇ. لېكىن، شەيخ مۇھەممەد ئابدۇنىڭ بۇ قارىشى تىلشۇناسلىقتا ھەممە بىرلىككە كەلگەن قائىدىگە، شۇنداقلا «قۇرئان كەرىم»دە كەلگەن پىرئەۋن ۋە ئۇنىڭ قەۋمى مۇسا ۋە ھارۇن ئەلەيھىسسالاملار ھەققىدە دېگەن بايانلارنىڭ زاھىرىغىمۇ زىت كېلىدۇ: ﴿فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ﴾ ﴿«بىزگە ئوخشاش ئىككى ئادەمنى ئىنسانغا ئىمان ئېيتامدۇق، ھالبۇكى ئۇلارنىڭ قەۋمى بىزنىڭ (قۇلۇغا ئوخشاش) خىزمەتچىلىرىمىزدۇر› دېيىشتى﴾[1]. تەبەرى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرى توغرىسىدا توختىلىپ مۇنداق دېگەن: «يەنى، پىرئەۋن: مۇسانىڭ قەۋمى بىزگە ئىتائەت قىلىدۇ، بىزگە باش ئېگىدۇ، بىزنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىمىزنى بەجا كەلتۈرىدۇ ۋە بىزگە بويسۇنىدۇ، - دېمەكچى. ئەرەبلەر ھەرقانداق بىر پادىشاھقا باش ئەگكەن ئادەمنى: ئۇنىڭغا ‹ئابىد› بولدى (يەنى قۇل بولدى)، - دەيدۇ».

2. شەرىئەتتىكى ئىبادەت الله‌قا بويسۇنۇش ۋە الله‌نى دوست تۇتۇشتىن ئىبارەت

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بولسا «ئىبادەت»كە تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە قارايدۇ. ئۇ «ئىبادەت»نىڭ مەنىسىنى ئۇنىڭ ئاددىي ئاساسلىرى بىلەن تەھلىل قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن «ئىبادەت»نىڭ لۇغەتتىكى

[1] سۈرە مۇئمىنۇن، 47 - ئايەت.

(يۇقىرى دەرىجىدە ئىتائەت قىلىش ۋە باش ئېگىش) ئەسلى مەنىسىگە ئىسلام دىنى ۋە ھەممە دىنلاردا غايەت زور ئەھمىيىتى بار يېڭىچە بىر ئاملىنى قوشىدۇ. ئۇ شۇنداق بىر ئاملىكى، «ئىبادەت» ئۇنىڭسىز (اللە بۇيرىغان رەۋىشتە) ئەملىيلەشمەيدۇ. ئۇ بولسىمۇ «مۇھەببەت» ئاملى بولۇپ، مەزكۇر روھىي ئاملىسىز «ئىبادەت»نىڭ اللەنىڭ مەخلۇقاتلارنى يارىتىش، پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىش، ساماۋىي كىتابلارنى نازىل قىلىشتىكى غايىسى رويابقا چىقمايدۇ.

شەيخۇلئىسلام مەزكۇر قارىشىنى ئۆزىنىڭ «ئۇبۇدىيەت» دېگەن كىتابىدا ئىزاھلاپ مۇنداق دېگەن: «دىن دېگەن باش ئېگىش ۋە بويسۇنۇش دېگەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەسىلەن، ئۇنى بويسۇندۇردۇم، شۇنىڭ بىلەن ئۇ بويسۇندى دېيىلىدۇ. يەنى، بۇ «باش ئەگدۇردۇم، باش ئەگدى» دېگەنلىك بولىدۇ. ''اللەقا باش ئېگىدۇ'' دېيىش اللەقا ئىبادەت قىلىدۇ، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدۇ، ئۇنىڭغا باش ئېگىدۇ دېگەنلىك بولىدۇ. دېمەك، اللەنىڭ دىنى ئۇ زاتقا ئىبادەت قىلىش، ئىتائەت قىلىش، باش ئېگىش دېگەنلىكتۇر».

«ئىبادەتنىڭ ئەسلى مەنىسى باش ئېگىشتۇر. لېكىن، قىلىنىشقا بۇيرۇلغان ئىبادەت باش ئېگىشنى ھەم مۇھەببەتنى، يەنى اللە تائالاغا يۇقىرى دەرىجىدە باش ئېگىش بىلەن بىرگە، ئۇنىڭغا يۇقىرى دەرىجىدە مۇھەببەت باغلاشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ».

بىر كىشى بىر ئادەمنى يامان كۆرۈپ تۇرۇپ، يەنىلا ئۇنىڭغا باش ئەگسە، ئۇ ئۇنىڭغا چوقۇنغۇچى ھېسابلانمايدۇ. شۇنداقلا، بىر نەرسىنى ياخشى كۆرۈپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا باش ئەگمىسە ئۇمۇ ھەم چوقۇنغۇچى ھېسابلانمايدۇ. بۇ خۇددى بىر ئادەم ئۆزىنىڭ ئوغلىنى ياكى دوستىنى ياخشى كۆرگەندەكلا بىر ئىش. شۇڭلاشقا، بۇ ئىككىسى اللەقا ئىبادەت قىلىشتا يېتەرلىك ئەمەس. بەلكى، ئىنسان اللە تائالانى ھەممە نەرسىدىن بەكرەك دوست تۇتۇشى، ھەم اللە تائالا ئۇنىڭ قەلبىدە ھەممە نەرسىدىن ئۇستۇن ئورۇندا تۇرۇشى كېرەك. شۇنداقلا، كامالىي مۇھەببەت ۋە مۇتلەق باش ئېگىش اللە تائالاغىلا بولۇش كېرەك. اللەتىن غەيرىنى دوست تۇتۇش ئىنسان ئۈچۈن ھارامدۇر. شۇنداقلا، اللەتىن غەيرىنىڭ ئەمرى بىلەن ھەرقانداق بىر نەرسىنىڭ ئۇلۇغلىنىشىمۇ ھەم باتىلدۇر. اللە تائالا مۇنداق دېگەن:

﴿قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُواْ حَتَّى يَأْتِيَ اللّهُ بِأَمْرِهِ وَاللّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ ﴿ئېيتقىنكى، ‹ئەگەر سىلەرنىڭ ئاتاڭلار، ئوغۇللىرىڭلار، قېرىندىشىڭلار، خوتۇنلىرىڭلار، ئۇرۇغ ـ تۇغقانلىرىڭلار (ھەمدە ئۇلاردىن باشقىلار)، تاپقان پۇل ـ مالىرىڭلار، ئاقماي قېلىشىدىن قورققان تىجارىتىڭلار، ياخشى كۆرىدىغان ئۆيلىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن اللەتىن، اللەنىڭ پەيغەمبىرىدىن ۋە اللەنىڭ يولىدا جىھاد قىلىشتىنمۇ

سۆيۈملۈك بولسا (يەنى، شۇلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، اللهنىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم بەرمىسەڭلار)، ئۇ هالدا سىلەر تاكى اللهنىڭ ئەمرى (يەنى مەككىنى پەتهى قىلىش ئىزنى) كەلگۈچە كۈتۈڭلار﴾[1].

بىز «ئىبادەت»نىڭ مەنىسىنى ۋە ئۇنىڭ ماهىيىتىنى مۇشۇنداق چوڭقۇر چۈشىنىش ئارقىلىق شەرئىتتە يولغا قويۇلغان «ئىبادەت» ئۇچۇن ئىككى نەرسىنىڭ باراۋەر بولۇشىنىڭ ئىنتايىن مۇهىملىقىنى چۈشىنىپ يېتەلەيمىز. ئۇلار:

1. هەرقانداق بىر ئىنسان ئۆزىنىڭ يارانتقۇچىسى ۋە رىزىق بەرگۈچىسىنىڭ اللە ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇپ، اللهنىڭ شەرئىتىگە بويسۇنمايدىكەن، ئۇنىڭ يولغا ئەگىشىشتىن باش تارتىپ، ئەمر ـ پەرمانلىرىنى رەت قىلىدىكەن، اللە تائالانىڭ «بەندە»سى يېكى «ئابىد»ى هېسابلانمايدۇ. چۈنكى، ئۆز ۋاقتىدا ئەرەب مۇشرىكلىرىمۇ اللە تائالانىڭ يارانتقۇچى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلاتتى. شۇنداقتىمۇ اللە تائالا ئۇلارنى «قۇرئان كەرىم»دە مۇئمىن يېكى اللهنىڭ ئىتائەتمەن بەندىلىرى دەپ قارىمىدى. دېمەك، اللە تائالانىڭ پەرۋەردىگارلىقىنى ئېتىراپ قىلىپ قويۇشلا، باشقا مۇسىبەت يەتكەندە اللە تائالاغا ئېسىلىپ قويۇشلا كۇپايە قىلمايدۇ. شۇڭلاشقا، ئىنسان ئۇلۇهىيەتنىڭ هەققى بولغان ئىبادەت، بويسۇنۇش، مۇتلەق ئەگىشىشلەرنىڭ هەممىسىنى بىردەك هازىر قىلىشى لازىم. شۇندىلا، ﴿ساڭلا ئىبادەت قىلىمىز، سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز﴾ دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى هەقىقىي رەۋىشتە ئەمەلىيلىشىدۇ.

اللە تائالاغا هەقىقىي باش ئېگىشنىڭ ئاساسى بولسا، ئىنسانىنىڭ اللە تائالانىڭ يەككە ـ يېگانىلىقىنى، كائىناتتىكى هەممە مەۋجۇدات ـ مەخلۇقاتلارنى ئۆزىگە بويسۇندۇرىدىغانلىقىنى هەقىقىي رەۋىشتە چىن قەلبىدىن تونۇپ يېتىشتۇر. چۈنكى، مەۋجۇدات ـ مەخلۇقاتلارنىڭ هەممىسى ئۇ زاتنىڭ قۇللىرى بولۇپ، ئۇلار اللە تائالانىڭ ئىلكىدە ۋە هۆكۈمرانلىقى ئاستىدىدۇر. اللە تائالا بۇ هەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿وَلِلّهِ يَسْجُدُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلالُهُم بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ قُلِ اللّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُم مِّن دُونِهِ أَوْلِيَاء لاَ يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلاَ ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُواْ لِلّهِ شُرَكَاء خَلَقُواْ كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ﴾ ﴿ئاسمانلاردىكىلەر ۋە زېمىندىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر، ئىنسانلار ۋە جىنلار) ئىختىيارى ۋە مەجبۇرى يوسۇندا اللهقا بويسۇنىدۇ، ئەتىگەن ـ ئاخشامدا (يەنى داۋاملىق تۇرده) ئۇلارنىڭ سايىلىرىمۇ بويسۇنىدۇ. (ئى مۇهەممەد! مۇشرىكلارنى مات قىلىش ئۈچۇن ئۇلارغا): ‹ئاسمانلارنىڭ، زېمىننىڭ پەرۋەردىگارى كىم؟› دېگىن، ‹(ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى)

[1] سۈره تەۋبه، 24 ـ ئايەت.

الله› دېگـــن. (ئۇلارغـا) ‹ســـلەر اللەنـى قويـۇپ ئۆزۈڭلارغـا پايـدا - زىيـان يەتكۈزەلمەيـدىغان مەبۇدلارنى (اللەقا شېرىك) قىلىۋالـدىڭلارمۇ؟› دېگـــن. ‹كـور (يەنـى كـاپىر) بـــلەن كـۆزى كۆرىدىغان ئادەم (يەنـى مـۇئمـن) بـاراۋەر بولامـدۇ؟ يـاكى قـاراڭغۇلۇق (يەنـى گـۇمراھلـىق) بـــلەن نۇر (يەنى هـدايەت) باراۋەر بولامـدۇ› دېگـــن. ئـۇلار اللە يارىتقانغـا ئوخشـاش قانـداقتۇر مەخلۇقاتلارنى يارىتقان مەبۇدلارنى پۈتۈن مەخلۇقـاتنى يارىتقـان اللەقـا شـېرىك قىلىۋېلـــپ، اللەنـىڭ يـارىتقـنى بـــلەن مەبۇدلـرىنـــڭ يـارىتقـنـنـنى ئايرىيالمـاي قالـدىمۇ؟ اللە هەمـــمە نەرسـنى يارىتقۇچىدۇر، اللە بىردۇر، هەممىگە غالىبتۇر﴾[1].

ئىنسـانـنـىڭ هەممـنـى بويسـۇندۇرغۇچى، يەكـكە - يېگـانە اللەقـا بـاش ئېگىشـنـنـىڭ ئاساسى بولسا، ئىلكىدە پايدا - مەنپەئەت يەتكۈزۈش ۋە زىيان - زەخمەتنى دەپئـي قىلـىش، قەبزى روھ قىلىش ۋە هاياتلىق ئاتا قىلىش، يارىتىش ۋە ئەمر قىلىش، هەممە نەرسـنـىڭ پادىشاھلىقى بولغان، بىر نەرسـنى ئىرادە قىلسا، ئۇنىڭغا «بول» دېيىشـگىلا، ئـۇ مەۋجـۇد بولىدىغان بىـر زاتقـا بولغـان ئىچكى ئېھتـياجنـىڭ تۈيغۇسـىدۇر. ئـۇ شـۇنداق تۈيغـۇكى، ئىنسان چەكسـز قۇدرەت ئىگىسـنـىڭ ئالدىدا ئۆزىنـىڭ ئـاجىزلىقىنى، هەمـمە نەرسـنى بىلىشتە، هەممـنى چۆرىدىگەن زاتنـىڭ ئالدىدا ئۆزىنـىڭ بىلمەيدىغانلىقىنى، هەممـدىن بىھاجەت زاتنـىڭ ئالدىدا ئۆزىنـىڭ مـسكـنـلىكـنى تونۇپ يېتـىدۇ.

ئىنسان ئۆزىنى ۋە پەرۋەردىگارىنى تونۇپ يەتكەنسېرى، مەزكۇر هېس - تۇيغـۇ تېخـمـۇ ئېشـىپ ماڭىدۇ. ئىسـانـنـىڭ اللە تائالاغـا تايـنـىشى، يۈزلـنـىشى، تەۋەككـۇل قىلىشى، ئـۇ زاتتىن يارەدەم تىلىشى، ئۇنىڭغا باش ئېگىشى تېخـمـۇ كۈچيـيـدۇ. اللە تائالاغـا ئېھتـيـاج قـولـىنى سـۇنىدۇ ۋە اللە تائالانـىڭ رەھـمـەت ئىشـكى ئالدىدا ئـۇ زاتـتـىن رەھـمـەت تـىلەپ يېلـنـىپ تۇرىدۇ.

ئىنسان ئۆزىنـىڭ ۋە اللە تائالانـىڭ قەدرىنى بىلمـگەن تەقدىردىمۇ، بۇ هېس - تۇيغـۇلار پۈتۈنلەي يوق بولۇپ كەتمەيدۇ، ئەمما ئۇ ئۆزىنـىڭ يۇنىلىشىدىن ئېغىپ كېتىدۇ. شـۇنـىڭ بـــلەن، ئىنســان ئـۆزى يۈزلـنـــدىغان، بـاش ئېگىـدىغان، بويسـۇنىدىغان بـــر ئىلاهـنـى ئىزدەشكە باشلايدۇ. گەرچە ئىنسان بۇ باش ئېگىش، بويسـۇنۇش ئىشـنـى هـېس قىلـــپ يەتمىسـمۇ ۋەياكى ئۆزىنـىڭ نىشـانـنى پەرۋەردىگـار ۋە ئىـلاھ دەپ ئاتـمىسـمۇ، شـۇنداق بولىدۇ.

2. مۇشۇنداق ئىخلاسمەنلىك اللە تائالانى دوست تۇتىدىغان چىن قەلـب ئىگىسـدىن سادىر بولۇشى لازىم. مەۋجۇدىيەتتە اللە تائالادىن ئۆزگـە دوست تۇتۇشقا هەقلىق زات يوقتـۇر. چۈنكى، ئۇ زات پەزلى - ئىنئام ۋە ئېهسان ئىگىسى، ئۇ زات ئىنسـان تىلغـا ئېلىنمايدىغان

[1] سۈرە رەئد، 15 - ۋە 16 - ئايەتلەر.

چاغدا ئۇنى يارىتتى، زېمىندىكى جىمى نەرسىنى، ئۆزىنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن نازۇنېمەتلىرىنى ئىنسان ئۈچۈن كامالەتكە يەتكۈزۈپ بەردى. ئىنساننى ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە يارىتتى، بارچە مەخلۇقاتلاردىن ھۆرمەتلىك قىلدى، ئۇنىڭغا ھالال رىزىقلارنى ئاتا قىلدى، سۆزلەشنى ئۆگەتتى، ئۇنى زېمىندا ئورۇنباسار قىلدى، ئۇنىڭغا ئۆز روھىدىن پۈۋلىدى، پەرىشتىلەرنى سەجدە قىلدۇردى. دېمەك، ئىنسان اللەتىن باشقا كىمنى دوست تۇتۇشقا لايىق بولىدۇ؟ ئىنسان اللە تائالانى دوست تۇتمىسا، كىمنى دوست تۇتىدۇ؟ ئىنسانىڭ اللە تائالانى دوست تۇتۇشىنىڭ ئاساسى سەۋەبى، ئۇ زاتنىڭ پەزىلىتىنى، نېمەتلىرىنى، ئېھسان - رەھمەتلىرىنى ۋە ئۇ زاتنىڭ گۈزەللىكى ۋە كامالىتىنى بىلگەنلىكتىندۇر. كىم ئېھساننى دوست تۇتىدىكەن، اللە تائالا ئۇنىڭغا ئېھسان ئاتا قىلىدۇ. كىم گۈزەللىكنى دوست تۇتىدىكەن، اللە تائالا ئۇنىڭغا گۈزەللىك بېغىشلايدۇ، كىم كامالەتنى دوست تۇتىدىكەن، ئۇ پەقەت اللە تائالاغىلا خاستۇر، كىم ئۆزىنى دوست تۇتىدىكەن، اللە تائالا ئۇنىڭ يارىتقۇچىسىدۇر.

كىم اللە تائالانى تونۇسا، اللە ئۇنى دوست تۇتىدۇ، ئىنسانىڭ اللەنى تونۇشى كۈچەيگەنسېرى، ئۇنىڭ دوستلۇقى كۈچىيىدۇ. شۇڭلاشقا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام اللەنى ئىنتايىن دوست تۇتاتتى. چۈنكى، ئۇ اللە تائالانى ھەممىدىن بەك تونۇيتتى. ناماز ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقى ئىدى. چۈنكى، نامىاز اللە تائالا بىلەن ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىۋاستە رىشتە ئىدى. ئۇ دۇئاسىدا ھەمىشە اللە تائالاغا مۇلاقات بولۇش تەشنالىقىنى ۋە اللە تائالانىڭ مۇبارەك زاتىنى كۆرۈش لەززىتىنى تىلەيتتى. ئۇنىڭغا دۇنيادا قېلىش بىلەن پەرۋەردىگارىنىڭ ھۇزۇرىغا كېتىش ئىختىيارلىقى بېرىلگەندە، ئۇ: «مەن رەببىمنى تاللايمەن» دېگەندى.

ئەمما، مۇتەكەللىملەر (ئىسلام پەلسەپىچىلىرى) يەكى ئۇلارنىڭ بەزىلىرى اللە تائالاغا بولغان ھەقىقىي مۇھەببەتنى بەندە تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ دەپ قارايدۇ. ئۇلار: «اللە تائالاغا مۇھەببەت باغلاش دېگەن ھەمىشە اللە تائالانىڭ ئىتائەتىدە بولۇشتۇر، لېكىن ھەقىقىي مۇھەببەتنىڭ مەۋجۇد بولۇشى پەقەت مىسال بولغاندىلا ئاندىن مۇمكىن بولىدۇ» دەيدۇ. ئىمام غەززالىي ئۇلارغا «دىنىي ئىلىملەرنى گۇللەندۇرۇش» دېگەن ئەسىرىدە تەپسىلىي رەددىيە بەردى. شۇنداقلا، مۇكەممەل مۇھەببەتنىڭ جىمى تۈرلىرى ۋە ھەممە سەۋەبلىرىگە ئەڭ لايىق زات اللە تائالا ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى.

مۇھەببەتنىڭ سەۋەبلىرى ئىمام غەززالىي بايان قىلغاندەك، مۇنداق بەش ئامىلدىن بىرىگە تەۋە بولىدۇ:

1. ئىنسانىڭ ئۆزىنى، ئۆزىنىڭ كامالىتىنى ۋە مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشىنى ياخشى كۆرۈشى.

2. ئىنسانىنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشى، ھايات قېلىشى ۋە ئۇنىڭدىن مۇشكۈلاتلارنى دەپئىي قىلىشتا ياخشىلىق قىلغانلارنى ياخشى كۆرۈشى.

3. ئىنسانىنىڭ قەلبىدە گەرچە ئۆزىگە شەخسەن ياخشىلىق قىلمىغان بولسىمۇ، كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلغانلىقىدىن بىراۋنى ياخشى كۆرۈشى.

4. ئىسانىنىڭ مەيلى ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن بولسۇن، بىر نەرسىنىڭ گۈزەللىكىدىن ئۇنى ياخشى كۆرۈشى.

5. ئىنسانىنىڭ ئۆزى بىلەن يوشۇرۇن ئالاقىسى بولغان كىشىنى ياخشى كۆرۈشى.

شەك ـ شۇبھىسىزكى، ئىنساندا مەزكۇر سەۋبلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزلەشسە، ئىنسان قەلبىدىكى مۇھەببەت ھەسسىلەپ ئاشىدۇ. بىر ئادەمنىڭ چىرايلىق، ئەخلاقلىق، ئىلملىك، تەدبىركار، كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىپ تۇرىدىغان، ئانا ـ ئانىسىغىمۇ ھەم ياخشىلىق قىلىدىغان پەرزەنتى بولسا، بۇ، شەكسىز ئەڭ سۆيۈملۈك بالا بولىدۇ. مەزكۇر خىسلەتلەر بىر ئىنساندا ئۆزلەشكەندىن كېيىن، شۇ خىسلەتلەر مەزكۇر شەخسىتە ئىپادىلىنىش مىقياسىغا قاراپ كۈچلۈك ياكى ئاجىز بولىدۇ. مەزكۇر خىسلەتلەر ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە ئىپادىلەنسە، شەكسىزكى مۇھەببەتمۇ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە كۆرۈلىدۇ.

ئىمام غەززالىي (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن): ''مەزكۇر خىسلەتلەرنىڭ ھەممىسىنى پەقەت اللە تائالا ھەققىدىلا تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولىدۇ، چۈنكى ھەقىقىي مۇھەببەتكە پەقەت اللە تائالالا لايىقتۇر'' دەپ بۇلارنى تەپسىلىي بايان قىلغان.

بىز بۇ يەردە ئۇنىڭ تەپسىلاتىنى سۆزلىمەيمىز. بىز ئىمام غەززالىي (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ بىرىنچى سەۋەب ھەققىدىكى بايانىدىن قىسقىچە ئارىيە ئالىمىز. ئۇ مۇنداق دېگەن:

«بىرىنچى سەۋەب بولسا (يەنى ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى، ئۆزىنىڭ كامالىتىنى ۋە مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشىنى ياخشى كۆرۈشى)، بۇ ھەرقانداق جان ئىگىسىنىڭ تەبىئىتىدۇر، بۇنى ئۇنىڭدىن ئايرىپ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ.

كىم ئۆزىنى ۋە پەرۋەدىگارىنى تونۇيدىكەن، ئۇ كىشى كەسكىن ھالدا ئۆزىنىڭ ئۆزلىكىدىن مەۋجۇد بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىدۇ. ئۆزىنىڭ مەۋجۇد بولۇشى ۋە مەۋجۇد بولۇشىنىڭ كامالىتىنى اللە تائالاغا مەنسۇپ قىلىپ، اللە تائالاغا يۈزلىنىدۇ. چۈنكى، اللە تائالا ئىنسانغا كامالەت سۈپەتلىرىنى بەرپا قىلىش، ئۇلارغا يەتكۈزىدىغان سەۋەبلەرنى ۋە سەۋەبلەرنى توغرا ئىشلىتىش يوللىرىنى ھازىرلاش بىلەن بىرگە ئىنسانىنى يوقلۇقتىن پەيدا قىلدى، ئۇنىڭغا ھايانلىق ئاتا قىلدى، ئۇنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى كامالەتكە يەتكۈزدى. چۈنكى، ئىنسان ئۆزلىكىدىن مەۋجۇد بولمايدۇ. مۇبادا اللە تائالانىڭ ئىنسانىنى يارىتىشىدىكى مەرھەمىتى بولمىسا ئىدى، ئىنسان يوق بىر نەرسە ئىدى. ئومۇمەن

قىلىپ ئېيتقاندا، مەۋجۇدىيەتتىكى ھەرقانداق بىر نەرسە ھەممىنى تەسەررۇپ قىلغۇچى، ھەمىشە تىرىك بولغۇچى زاتنىڭ ئىنايىتى بولمىسا مەۋجۇد بولمايدۇ. ئەگەر ئاريق (بىلگۈچى) ئۆزىنى (ھالبۇكى، ئۇنىڭ مەۋجۇدلۇقى باشقا بىر كۈچتىن كەلگەن) دوست تۇتسا، ئەلۋەتتە ئۇنى مەۋجۇد قىلغان زاتنى دوست تۇتىدۇ، مۇبادا ئۇ زاتنى يارىتقۇچى، پەيدا قىلغۇچى، ھاياتلىق ئاتا قىلغۇچى، ئۆز زاتى بىلەن تەسەررۇپ قىلغۇچى ۋە ئۆزگىنى باشقۇرغۇچى دەپ بىلسە، تېخىمۇ شۇنداق بولىدۇ.

ئىنسانىڭ ئۇ زاتنى دوست تۇتماسلىقى ئۆزىنى ۋە پەرۋەردىگارىنى بىلمىگەنلىكىدىندۇر. مۇھەببەت بولسا، بىلىشنىڭ سەمەرىسىدۇر. ئۇنىڭ يوق بولۇشى بىلەن بىلىشتىكى سەمەرە يوق بولىدۇ. ئۇنىڭ ئاجىزلىقى بىلەن ئۇ ئاجىزلىشىدۇ، ئۇنىڭ كۈچلۈك بولۇشى بىلەن كۈچىيىدۇ. شۇڭلاشقا، ھەسەن بەسرى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: ‹كىم پەرۋەردىگارىنى تونۇيدىكەن، ئۇنى دوست تۇتىدۇ، كىم دۇنيانى تونۇسا، ئۇنىڭدا زاھىدلىق قىلىدۇ. ئىنسانىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرۈپ تۇرۇپ، يارىتقۇچىسى بولغان پەرۋەردىگارىنى دوست تۇتماسلىقىنى قانداقمۇ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولسۇن؟! مەلۇمكى، تومۇز ئىسسىقتا قالغان كىشى سايىنى ياخشى كۆرىدۇ، نەتىجىدە سايىنىڭ ئاساسى بولغان دەرەخنىمۇ ياخشى كۆرىدۇ. ھاياتلىقتىكى ھەممە مەۋجۇدات الله تائالانىڭ قۇدرىتى بىلەن خۇددى دەرەخنىڭ سايىسىدەك، قۇياش نۇرىدەكتۇر، چۈنكى، ھەممە نەرسە الله تائالانىڭ قۇدرىتىنىڭ ئىزنالىرى بولۇپ، خۇددى نۇرنىڭ مەۋجۇدلۇقى قۇياشقا، سايىنىڭ مەۋجۇدلۇقى دەرەخكە باغلىق بولغىنىدەك، ھەممىنىڭ مەۋجۇدلۇقى الله‌نىڭ مەۋجۇدلىقىغا باغلىقتۇر».

دېمەك، الله تائالانى دوست تۇتۇش ئۆزىنى ۋە پەرۋەردىگارىنى بىلگەن كىشى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم.

لېكىن، بىرىنچى ئامىل (پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن شەرىئەتلەرگە باش ئېگىش ۋە بويسۇنۇش)نى ئەمەلىيلەشتۇرمەي تۇرۇپ، يەھۇدي، ناسارالارغا ئوخشاش: ''بىز الله‌نىڭ ئوغۇللىرى ۋە دوستلىرى'' دەپ الله تائالانىڭ دوستلىقىنى دەۋا قىلىشنىڭ ئۆزى ئىنتايىن خەتەرلىك ھالەتتۇر. مەلۇمكى، يەھۇدي، ناسارالار الله تائالانىڭ مۇقەددەس كىتابلىرىنىڭ كۆرسەتمىلىرىدىن، پەيغەمبەرلەر دەۋەت قىلغان يولدىن ئېزىپ كەتتى ۋە الله تائالانىڭ كەلىمىلىرىنى ئۆزگەرتىۋەتتى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلار توغرا يولدىن ئازدى.

دېمەك، ئىبنى تەيمىيە بايان قىلغاندەك، ئىبادەتتە الله تائالاغا ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدىكى باش ئېگىش، الله تائالانى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە دوست تۇتۇشتىن ئىبارەت ئىككى ئامىل ئەمەلىيلىشىشى كېرەك.

3. ئىككى تۈركۈم كىشىلەرنىڭ ئىبادەتنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشتىكى خاتالىقلىرى

تۆۋەندىكى بايانلار ئىككى تۈركۈم كىشىلەرنىڭ ئىبادەتنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشتىكى خاتالىقلىرىنى توغرىلايدۇ:

1. بىرىنچى تۈردىكىلەر: مۇھەببەت دەۋاسىنى چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلەر بولۇپ، ئۇلار مۇھەببەتنى «ئۇبۇدىيەت»كە زىت كېلىدىغان دائىرىگە ئەكىرىپ قويىدى. شۇنداقلا، پەقەت اللە تائالاغىلا لايىق بولىدىغان رۇبۇبىيەت ئىچىگە بەندىنىمۇ ئېلىپ كىردى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ھال شۇنداق دەرىجىگە يەتتىكى، ئۇلار (ئادەتتە كىشىلەر ئۇياقتا تۇرسۇن) پەيغەمبەرلەردىنمۇ ھالقىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان دەۋالارنى قىلدى ياكى كىشىلەر ئۇلاردىن پەيغەمبەرلەرگىمۇ لايىق بولمايدىغان، پەقەت اللە تائالاغىلا لايىق بولىدىغان نەرسىلەرنى تىلەشتى.

ئىبنى تەيمىيە (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «بۇ يولغا نۇرغۇنلىغان ماشايىخلار كىرىپ قالدى (سوپىلارنى دېمەكچى). بۇنىڭ سەۋەبى، پەيغەمبەرلەر بايان قىلغان ‹ئۇبۇدىيەت›نىڭ ئاجىزلاپ كېتىشى، ئۇلار ئېلىپ كەلگەن ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش ئىشلىرىنىڭ سۇسلاپ قېلىشى، ئىنسانداىكى ئۆزىنىڭ ماھىيىتىنى تونۇيدىغان ئاڭنىڭ ئاجىزلاپ كېتىشى قانارلىقلاردۇر. مۇبادا ئىنسان قەلبىدە نادانلارچە تەلۇلەشكەن مۇھەببەت بولۇپ، ئاڭ ئاجىزلاپ، دىنىي بىلىم ئازىيىپ كەتسە، ئەخمىقانە مۇھەببەت بىلەن ئىنسان روھى يايراپ كېتىدۇ. بۇ خۇددى بىر ئادەم بىر ئادەمنىڭ ئەخمەقلىقى ۋە نادانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۇنى ياخشى كۆرۈپ، يايراپ كەتكەندەك بىر ئىشتۇر، خالاس.

اللە تائالانىڭ مۇھەببىتىنى دەۋا قىلىۋاتقانلارنىڭ كۆپىنچىسى دىنغا زىت ئىشلارنى قىلىپ كەلمەكتە، ئۇلار ياكى اللە تائالانىڭ چەكلىمىلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ كەتتى ياكى ھەق - ھوقۇقلىرىنى زايا قىلىۋەتتى ۋەياكى ھېچقانداق ئاساسى بولمىغان باتىل دەۋالارنى كۆتۈرۈپ چىقىشتى. ئۇلار: «مېنىڭ ھەرقانداق بىر مۇرتتىم بىرەر كىشىنى دوزاختا تاشلايدىكەن، مەن ئۇنىڭدىن ئادا - جۇدامەن ياكى مېنىڭ ھەرقانداق بىر مۇرتتىم مۇئمىنلەردىن بىرىنى ئوتقا تاشلايدىكەن، مەن ئۇنىڭدىن ئادا - جۇدامەن» دەيدۇ.

بۇلار بىرىنچىدىن ئۆزىنىڭ مۇرتىنى ئوتقا تاشلانغان ھەربىر ئادەمنى چىقىرالايدىغان ھالەتكە يەتكۈزدى.

ئىككىنچىدىن، ئۆزىنىڭ مۇرتىنى گۇناھى كەبىرلەرنى قىلغان ھەرقانداق بىر ئادەمنى ئوتقا تاشلىنىپ كېتىشتىن توسىيالايدىغان ھالەتكە يەتكۈزۈپ قويدى.

ئۇلارنىڭ بەزىلىرى: «قىيامەت كۈنى مەن دوزاخقا بىر كىمنىڭ تاشلىنىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن دوزاخنىڭ ئالدىدا چىدىرىمنى تىكىپ ئولتۇرىمەن» دەيدۇ. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش نۇرغۇنلىغان سەپسەتە گەپلەر بەزى ماشايىخلار ھەققىدە رىۋايەت قىلىنىدۇ. بۇ بىر بولسا، ئۇلار ئۇستىدە توقۇلغان يالغان گەپ ياكى بولمىسا ھەقىقەتەن ئۇلاردىن سادىر بولغان خاتالىقتۇر.

مۇشۇنىڭغا ئوخشاش گەپلەر ئىنساندىن مەستلىك ھالەتتە ياكى بىرەر نەرسىنى پەرق ئېتەلمەيدىغان ۋەياكى ئۆزىنىڭ نېمە دەۋاتقىنىنى تۇيمايدىغان ھالەتتە سادىر بولىدۇ. مەستلىك بولسا، ئىنساننىڭ بىر نەرسىنى پەرقلەندۇرەلمىگۈدەك ھالەتكە چۈشۈپ قېلىشىدۇر. شۇڭلاشقا، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ھوشىغا كەلگەندە تۇيماي قىلىپ سالغان گەپلىرىگە ئىستىغپار ئېيتاتتى. ماشايىخلاردىن ئىشق، تەشنالىق، مۇھەببەت، تاپا ـ تەنە، مالامەت ھەققىدە ئاڭلاشقا كۆنۈپ قالغانلارنىڭمۇ ئەسلى مەقسىتى مۇشۇ ئىدى. چۈنكى، بۇ ئىنسان قەلبىدىكى ھەرقانداق بىر ئىشقىنى قوزغاتماي قالمايدۇ. شۇڭلاشقا، الله تائالا دوست تۇتقۇچىنى (ئاشىقنى) سىناپ مۇنۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّهُ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، ‹ئەگەر سىلەر اللهنى دوست تۇتساڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلاركى الله سىلەرنى دوست تۇتىدۇ›﴾[1]. دېمەك، بەندە پەقەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگەشكەندىلا ئاندىن الله تائالانى دوست تۇتقان بولىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئەگىشىش پەقەت «ئۇبۇدىيەت»نى ئەمەلىيلەشتۈرگەندىلا ئاندىن ھاسىل بولىدۇ. مۇھەببەتنى دەۋا قىلىدىغان كۆپىنچە كىشىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرئىتىدىن ۋە سۇننىتىدىن چىقىپ كېتىدۇ ھەمدە ئۇلار بۇ يەردە ھەممىنى دەپ بولغىلى بولمايدىغان ئىشلارنى دەۋا قىلىشىدۇ. بۇ ھال شۇ دەرىجىدىكى، ئۇلار ئۆزلىرىدىن شەرئەتنىڭ بەزى ئەمرلىرىنىڭ ساقىت بولۇپ كەتكەنلىكىنى، ھارام نەرسىلەرنىڭ ئۇلار ئۈچۈن ھالال قىلىنغانلىقىنى، بۇنىڭدىن باشقا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرئىتىگە، سۇننىتىگە ۋە ئىتائىتىگە خىلاپ ئىشلارنى دەۋا قىلىدۇ.

«بەلكى، الله تائالا ئۆزىنى ۋە ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى دوست تۇتۇشنى الله يولىدا جىھاد قىلغان بىلەن باراۋەر قىلدى. ھالبۇكى، جىھاد الله تائالا بۇيرىغان ئىشلارنى دوست تۇتۇشنىڭ كامالىتىنى، توسقان نەرسىلەرنى يامان كۆرۈشنىڭ

[1] سۈرە ئال ئىمران، 31 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كامالىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭلاشقا، الله تائالا ئۆزى دوست تۇتىدىغانلارنىڭ ۋە ئۆزىنى دوست تۇتىدىغانلارنىڭ سۈپەتلىرى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ﴿أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَلاَ يَخَافُونَ لَوْمَةَ لآئِمٍ﴾ ﴿... مۇئمىنلەرگە كۆيۈنىدىغان، كاپىرلارغا شەپقەتسىز، الله‌نىڭ يولىدا جىھاد قىلىدىغان ۋە مالامەت قىلغۇچىنىڭ مالامىتىدىن قورقمايدىغان بىر قەۋمنى كەلتۈرىدۇ ...﴾[1].

«شۇڭلاشقا، ئۇممىتى مۇھەممەدىيەنىڭ الله تائالاغا بولغان دوستلۇقى ئىلگىرىكى ئۇممەتلەرنىڭكىدىن مۇكەممەل، ئۇلارنىڭ «ئۇبۇدىيەت»ى ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئۇبۇدىيىتىدىن مۇكەممەل بولغان. ئۇممىتى مۇھەممەدىيەنىڭ ئىچىدىن بۇ جەھەتتە ئەڭ مۇكەممەل ئىنسانلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدۇر. شۇنداقلا، بۇ جەھەتتە شۇ ساھابىلەرگە ئەگەشكەنلەردۇر».

2. ئىككىنچىسى تۇرىدىكىلەر: «ئىبادەت»نىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشىتە خاتالاشقانلاردۇر. ئۇلار الله تائالاغا بولغان دوستلۇق «ئۇبۇدىيەت»نىڭ ئەدەب ـ قائىدىلىرىگە زىت كېلىدۇ. بۇ ھەر بىر بەندە ئۆزىدە ئۆزلەشتۈرۈشكە تېگىشلىك الله تائالادىن قورقۇشتىن ئىبارەت ھالەتكە مۇناسىپ كەلمەيدۇ. شۇڭلاشقا، مەخلۇقتا الله تائالاغا بولغان مۇھەببەت ئىشقا ئاشمايدۇ. ئىنساندىن پەقەت الله تائالاغا باش ئېگىش ۋە ئىتائەت قىلىشلا تەلەپ قىلىنغان دەپ قارايدۇ.

دەرھەقىقەت، الله تائالاغا بولغان دوستلۇق الله تائالادىن قورقۇشقا زىت كەلمەيدۇ. بەلكى ئىبنى تەيمىيە دېگەندەك، الله‌تىن قورقۇش ئۇ زاتقا بولغان دوستلۇققا ياندىشىپ ماڭىدۇ. چۈنكى، ساپ قەلبىتە الله تائالانىڭ ئۇبۇدىيىتى، ئۇ زاتنىڭ دوستلۇقى، ئۇ زاتقا بولغان ئىخلاس ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىماننىڭ ھالاۋىتى، لەززىتى، ياخشىلىقى ۋە خۇشاللىقىدىن باشقا بىر نېمە بولمايدۇ. بۇ ھال ئىنسان قەلبىنى الله تائالا تەرىپىگە تارتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئىنسان قەلبى الله تائالاغا تەۋەككۇل قىلىدۇ، ئۇ زاتتىن قورقىدۇ، ئۇ زاتنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئازابىدىن قورقىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَن بِالْغَيْبِ وَجَاء بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ﴾ ﴿كىمكى مېھرىبان الله‌نى كۆرمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن قورقسا ۋە تەۋبە قىلغۇچى قەلب بىلەن كەلسە ...﴾[2]. چۈنكى، ئاشىق ئىنسان ئۆزىنىڭ تەلىپىنىڭ ھاسىل بولماسلىقىدىن ياكى ئارزۇسىنىڭ ئەمەلىيلەشمەسلىكىدىن ئەنسىرەيدۇ. شۇڭلاشقا، الله‌نىڭ بەندىسى ۋە دوستى ئۇ زاتتىن ئۈمىد قىلىش بىلەن قورقۇش ئوتتۇرىسىدا بولىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ

[1] سۈرە مائىدە، 54 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە قاف، 33 ـ ئايەت.

الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴾ ﴿ئۇلار (اللهنى قويۇپ ئىلاھ دەپ) ئىبادەت قىلىدىغانلارنىڭ (ئۆزلىرى ئىبادەت ئارقىلىق) پەرۋەردىگارىغا يېقىن بولۇشنى تىلەيدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا (پەرۋەردىگارىغا) يېقىنراق بولغىنى (ھەم ئىبادەت ئارقىلىق اللهقا يېقىن بولۇشنى تىلەيدۇ)، پەرۋەردىگارىنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىپ، (ئۇنىڭ) ئازابىدىن قورقىدۇ، پەرۋەردىگارىنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن ساقلىنىشقا تېگىشلىكتۇر﴾[1].

ئىبنى تەيمىيە (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) «ئەلئۇبۇدىيەت» دېگەن ئەسىرىنىڭ بىر قانچە بابىدا «مۇھەببەت»نىڭ «ئۇبۇدىيەت»تىن ئايرىلمايدىغان بىر قىسىم ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ. بۇنىڭغا لۇغەتتىن ۋە شەرئىەتتىن دەلىل كەلتۈرىدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: ««ئۇبۇدىيەت» لەۋزى مۇتلەق باش ئېگىشنى ۋە مۇتلەق مۇھەببەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ھالەت ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ھاسىل بولغانىدى».

يەنە بىر ئورۇندا مۇنداق دەيدۇ: «ھەق دىن بولسا، اللە ئۇچۇن مۇتلەق ئۇبۇدىيەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشتۇر. ئۇ بولسىمۇ، اللە تائالاغا بولغان دوستلۇقنى ھەممە تۈرلىرى بىلەن ئەمەلىيلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت. ئۇبۇدىيەت قانچىلىك مۇكەممەللەشسە، بەندىنىڭ اللەقا بولغان مۇھەببىتى شۇنچە مۇكەممەللىشىدۇ. شۇنداقلا، اللەنىڭ بەندىگە بولغان دوستلۇقى زىيادە بولىدۇ. ئەكسىچە بولسا، مۇھەببەت ئاجىزلاپ كېتىدۇ. ئىنسان قەلبىدە اللەتىن غەيرىگە قانچىلىك دەرىجىدە مۇھەببەت بولىدىكەن، ئۇنىڭدا اللەتىن غەيرىگە بولغان ئۇبۇدىيەت شۇنچىلىك كۈچلۈك بولغان بولىدۇ. اللەتىن غەيرىگە بولغان ئۇبۇدىيەت قانچىلىك بولىدىكەن، اللەتىن غەيرىگە بولغان مۇھەببەتمۇ شۇنچىلىك بولىدۇ.

اللە تائالاغا بولمىغان ھەرقانداق دوستلۇق باتىل. شۇنداقلا، اللە تائالانىڭ رازىلىقى كۆزلەنمىگەن ھەرقانداق بىر ئەمەل باتىلدۇر. دۇنيانىڭ، دۇنيادىكى نەرسىلەرنىڭمۇ قىممىتى يوق. پەقەت اللە ئۇچۇنلا بولغان نەرسىلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا. پەقەت اللە تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى دوست تۇتقان نەرسىلەرلا يوللۇق. اللەتىن غەيرى مەقسەت قىلىنغان ياكى اللەنىڭ شەرئىتىگە مۇۋاپىق بولمىغان ياكى اللە تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ دوستلۇقىدىن ئىبارەت بولغان ئىككى سۇيەتنى ئۆزىدە مۇجەسسەملەشتۈرمىگەن ھەرقانداق ئەمەل اللە ئۇچۇن بولغان بولمايدۇ، شۇڭلاشقا، ئىنسان ھەرقانداق بىر ئەمەلنى اللە ئۇچۇن، اللەنىڭ ۋە اللەنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ دوستلۇقى ئۇچۇن قىلىشى پەرز ھەم سۇننەتتۇر».

---

[1] سۈرە ئىسرا، 57 ـ ئايەت.

بەزى سەلەفلەر ئىشقىنىڭ ھەقىقىتىنى ئىنكار قىلمىدى، بەلكى «ئۇبۇدىيەت» ماقامىغا ۋە «رۇبۇبىيەت»نىڭ ئۇلۇغلىقىغا توغرا كەلمەيدىغان رەۋىشتە ئىنسانىنىڭ ئۇنىڭغا بەك بېرىلىپ كېتىشىنى ئىنكار قىلدى. بەزى مۇتەكەللىملەر: الله تائالا ھەققىدە ئىشق دۇرۇس بولمايدۇ، - دەپ قارايدۇ. ئۇلار بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفتە كەلگەن مەزمۇنلارنى: الله تائالاغا ئىتائەت قىلىش، «ئۇبۇدىيەت»نى: ''الله تائالاغا باش ئېگىش ۋە بويسۇنۇش دېگەنلىك بولىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا نەرسە ئەمەس'' دەپ تەپسىر قىلىدۇ.

ئىبنى تەيمىيە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن): الله تائالاغا بولغان مۇھەببەت ۋە دوستلۇق الله تائالاغا بولغان «ئۇبۇدىيەت»نى ئەمەلىيلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت دەپ بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، مۇتەكەللىملەرگە رەددىيە بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئۇبۇدىيەت دېگەن پەقەت باش ئېگىش ۋە بويسۇنۇشتىن ئىبارەت، ئۇنىڭغا مۇھەببەت يانداشىپ كەلمەيدۇ، مۇھەببەت دېگەن ھاۋايى - ھەۋەسكە بېرىلىش ياكى خارلىنىش بولۇپ، ئۇنى رۇبۇبىيەت قوبۇل قىلمايدۇ دەپ قارايدىغانلار تولىمۇ خاتالاشقان بولىدۇ. شۇڭلاشقا، زۇننۇندىن رىۋايەت قىلىنىشچە، ئۇنىڭ ھۇزۇرىدا باشقىلار مۇھەببەت توغرۇلۇق پاراڭ قىلىشقاندا، ئۇ: بۇ توغرۇلۇق پاراڭلاشماڭلار، كىشىلەر بۇنى ئاڭلاپ قېلىپ، بولمىغان ئىشلارنى قىلىپ يۈرمەسۇن دېگەن».

«بەزى ئىلىم - مەرىپەت ساھىبلىرى مۇھەببەت ھەققىدە كۆپ پاراڭ قىلىشىدىغانلارنىڭ سورۇنلىرىدا ئولتۇرۇشنى يامان كۆرىدۇ. بەزى سەلەفلەر: ‹كىم اللهقا مۇھەببەت بىلەنلا ئىبادەت قىلىدىكەن، زىندىق بولىدۇ، كىم اللهقا ئۇمىد بىلەنلا ئىبادەت قىلىدىكەن، مۇرجىئە بولىدۇ، كىم اللهقا قورقۇش بىلەنلا ئىبادەت قىلىدىكەن، ھەرۇرىي بولىدۇ، كىم اللهقا ئىشق، قورقۇش ۋە ئۇمىد بىلەن ئىبادەت قىلىدىكەن، ھەقىقىي مۇئمىن ھېسابلىنىدۇ› دەپ قارايدۇ».

ئۇلارنىڭ بۇنداق دېيىشىگە سەۋەب بولغان ئىش، بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ اللهقا بولغان مۇھەببەتنى دەۋا قىلىپ كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ الله بىلەن بولغان ئالاقىلىرىنىڭ شۇنداق بىر دەرىجىگە يەتكەنلىكىنى، شۇنىڭ بىلەن شەرىئەتنىڭ ئەھكاملىرىنى قىلىشنىڭ ئۇنىڭغا نىسبەتەن ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمىغانلىقىنى دەۋا قىلغانلىقىدىندۇر. چۈنكى، ئۇلارنىڭ قارىشىچە، ئۇلار الله تائالاغا بىر جەزملىك ھاسىل بولغىچە ئىبادەت قىلغان. ھالبۇكى، جەزملىك ھاسىل بولغاندىن كېيىن، ھېچقانداق بىر ئىش قىلىشنىڭ ئورنى قالمايدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭدىن پەرزىنى ئادا قىلىش، ھارامنى قىلماسلىق ساقىت بولۇپ كېتىدۇ. شۇنداقلا، ئۇنىڭغا ھاراق ئىچىش ۋە گۇناھ - مەسىيەتلەرنى قىلىش ھالال بولىدۇ.

ئىمام غەززالىي (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بۇلار ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «بۇنداقلارنى شەكسىز قەتلى قىلىش كېرەك. بۇنداقلارنى قەتلى قىلىش يۈز كاپىرنى ئۆلتۈرگەندىن ئەۋزەل. چۈنكى، بۇلارنىڭ دىنغا بولغان زىيىنى ئىنتايىن ئېغىر. بۇنداقلارغا يول قويۇش ھەممە نەرسە مۇتلەق دۇرۇس دەيدىغانلارغا تاقىغىلى بولمايدىغان بىر دەرۋازا ئېچىپ بېرىدۇ. بۇنداقلارنىڭ زىيىنى ھەممە نەرسە مۇتلەق دۇرۇس دەپ قارايدىغانلارنىڭ زىيىنىدىن كۆپ. چۈنكى، بۇ ئۇنىڭ كۆپۈرلىقىنىڭ ئاشكارا بولۇپ قېلىشىنى يوشۇرۇپ قويىدۇ. بۇلار بولسا، شەرىئەتنى شەرىئەت بىلەن ئۆرۈيدۇ، ئۇلار پەقەت ئاممىباب لىقنى خاسلاشتۇرۇپ قويۇش گۇناھىلا سادىر قىلدۇق دەپ گۇمان قىلىشى مۇمكىن. چۈنكى، ئۇلار ئۆزىنىڭ دەرىجىسىدە بولمىغان نەرسە بىلەن شەرىئەتنىڭ ئاممىباب تەكلىپلىرىنى خاسلاشتۇرىدۇ. بەلكى، ئۇلار ئۆزلىرىنى تاشقى جەھەتتە گۇناھ ـ مەسىيەتلەرنى قىلغان بىلەن باتىنىي جەھەتتە ئۇنىڭدىن ئادا ـ جۇدا دەپ ئويلىشى مۇمكىن».

ئىمام غەززالىي بۇلارنى كاپىرغا چىقىرىش بىلەن توختاپ قالغان بولسا، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىبنى ھەجەردەك ئالىملار ئۇلارنىڭ كاپىرلىقىنى جەزملەشتۇردى. چۈنكى، ئۇلار دىنىنىڭ قەتئىي، كەسكىن ۋاجىبلىرىنى ئىنكار قىلىدۇ.

شۇڭلاشقا، ئىبنى تەيمىيە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) «ئۇبۇدىيەت»نىڭ ماھىيىتىنى ئىزاھلاشتا بۇ جەھەتتىكى «بېكىتمىلەر»نى بايان قىلىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلدى. بۇ، بەندىنى ئۆزىنىڭ بەندىلىك دائىرىسىدىن چىقىرىۋەتمەيدۇ، تۇغرا يولدىن ئازدۇرۇۋەتمەيدۇ. ئىبنى تەيمىيە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) «الله تائالانى دوست تۇتۇش» دېگەن تېما ئاستىدا مۇنداق دەيدۇ: الله تائالانىڭ ھەقىقىي بەندىسى بولسا، الله رازى بولىدىغان نەرسىدىن رازى بولىدىغان، الله تائالانى غەزەپلەندۇرىدىغان نەرسىدىن غەزەپلىنىدىغان، الله ۋە الله‌نىڭ پەيغەمبىرى دوست تۇتىدىغان ئىشنى دوست تۇتىدىغان، الله ۋە الله‌نىڭ پەيغەمبىرى نارازى بولىدىغان نەرسىدىن نارازى بولىدىغان، الله‌نىڭ دوستلىرىنى دوست، دۈشمەنلىرىنى دۈشمەن كۆرىدىغان ئىنساندۇر. مانا بۇلار بىلەن ئىمان كامالەتكە يېتىدۇ. بۇ ھەقتە ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «كىم الله ئۈچۈن دوست تۇتىدىكەن، الله ئۈچۈن يامان كۆرىدىكەن، الله ئۈچۈن بېرىدىكەن، الله ئۈچۈن بەرمەيدىكەن، ئۇ كىشى ئىمانىنى تولۇقلىغان بولىدۇ»؛ «ئىمانىنىڭ ئەڭ كۈچلۈك ئارغامچىسى بولسا، الله ئۈچۈن دوست تۇتۇش، الله ئۈچۈن دۈشمەن تۇتۇشتۇر».

ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «كىمدە ئۇچ تۈرلۈك نەرسە تېپىلسا، ئىمانىنىڭ ھالاۋىتىنى تېتىغان بولىدۇ. الله تائالا ۋە الله تائالانىڭ پەيغەمبىرىنى ھەممە نەرسىدىن ئارتۇق سۆيۈش، بىرەر بەندىنى دوست تۇتسا، ئۇنى پەقەت الله ئۈچۈن دوست تۇتۇش، الله

تائالانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن كۇفردىن قۇتۇلغاندىن كېيىن، قايتا كۇفرىغا قايتىشنى تىرىك پېتى ئوتقا تاشلانغاندىنمۇ يامان كۆرۈش»[1].

مانا بۇ كىشى الله تائالا ياخشى كۆرگەننى ياخشى كۆرۈشكە، يامان كۆرگەننى يامان كۆرۈشكە مۇۋاپىق بولدى. شۇنىڭ بىلەن الله ۋە الله‌نىڭ پەيغەمبىرى ئۇ كىشىگە نىسبەتەن ئەڭ ياخشى كۆرۈلىدىغان ھالەتكە ئايلاندى. ئۇ ئىنسانىنى الله ئۈچۈن دوست تۇتتى، بۇ بولسا، ئۇنىڭ الله ئۈچۈن ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدىكى دوستلۇقىدۇر. مەھبۇبىنىڭ مەھبۇبىنى دوست تۇتۇشى، ئۇنى ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە ياخشى كۆرگەنلىكتۇر، مۇبادا ئىنسان الله‌نىڭ پەيغەمبەرلىرىنى، دوستلىرىنى ئۇلار ھەقنىڭ مەھبۇبلىرىنى بەرپا قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن دوست تۇتسا، ئۇلارنى الله ئۈچۈنلا دوست تۇتقان بولىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَسَوْفَ يَأْتِي اللّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَلاَ يَخَافُونَ لَوْمَةَ لآئِمٍ﴾ ﴿الله (ئۇنىڭ ئورنىغا) الله ئۇلارنى دوست تۇتىدىغان، ئۇلارمۇ الله‌نى دوست تۇتىدىغان، مۇئمىنلەرگە كۆيۈنىدىغان، كاپىرلارغا شەپقەتسىز، الله‌نىڭ يولىدا جىھاد قىلىدىغان ۋە مالامەت قىلغۇچىنىڭ مالامىتىدىن قورقمايدىغان بىر قەۋمنى كەلتۈرىدۇ﴾[2]؛ ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّهُ ...﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد، ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، ‹ئەگەر سىلەر الله‌نى دوست تۇتساڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلاركى، الله سىلەرنى دوست تۇتىدۇ ...›﴾[3]. چۈنكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانىنى پەقەت الله تائالا دوست تۇتىدىغان ئىشقىلا بۇيرۇيدۇ.

كىم الله تائالانى دوست تۇتىدىكەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشى شەرتتۇر. شۇنداقلا ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن شەرىئەتكە ئېتىقاد قىلىدۇ. ئۇ بۇيرىغان نەرسىگە ئىتائەت قىلىدۇ. ئۇنى ئۈلگە تۇتىدۇ. كىم مۇشۇنداق قىلىدىكەن، الله دوست تۇتىدىغان ئىشنى قىلغان بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن الله تائالا ئۇنى دوست تۇتىدۇ.

الله تائالا ئۆزىنىڭ دوستلىرىغا ئىككى بەلگىنى تەيىن قىلدى: مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىش ۋە جىھاد قىلىش. چۈنكى، جىھاد ئىمان ۋە سالىھ ئەمەلدىن ئىبارەت الله تائالا دوست تۇتىدىغان، الله‌نىڭ رازىلىقىغا ئېرىشتۇرىدىغان ئىشلارنى بەجا كەلتۈرۈش، شۇنداقلا كۆپۈرلۈق، پاسىقلىق ۋە گۇناھتىن ئىبارەت الله تائالا يامان كۆرىدىغان ئىشلاردىن يىراق بولۇش ئۈچۈن تىرىشىشتۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ

[1] بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[2] سۈرە مائىدە، 54 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە ئال ئىمران، 31 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُواْ حَتَّى يَأْتِيَ اللّهُ بِأَمْرِهِ ...﴾ ﴿ئېيتقىنكى، ‹ئەگەر سىلەرنىڭ ئاتاڭلار، ئوغۇللىرىڭلار، قېرىندىشىڭلار، خوتۇنلىرىڭلار، ئۇرۇغ - تۇغقانلىرىڭلار (ھەمدە ئۇلاردىن باشقىلار)، تاپقان پۇل-مالىرىڭلار، ئاقمايى قېلىشىدىن قورققان تىجارىتىڭلار، ياخشى كۆرىدىغان ئۆيلىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن اللهتىن، اللهنىڭ پەيغەمبىرىدىن ۋە اللهنىڭ يولىدا جىھاد قىلىشتىنمۇ سۆيۈملۈك بولسا (يەنى شۇلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، اللهنىڭ پەيغەمبىرىگە ياردەم بەرمىسەڭلار)، ئۇ ھالدا سىلەر تاكى اللهنىڭ ئەمرى (يەنى مەككىنى پەتھى قىلىش ئىزنى) كەلگۈچە كۈتۈڭلار﴾[1].

اللە ئائىلىسى ۋە پۇل - مېلىنى اللهتىن ۋە اللهنىڭ پەيغەمبىرىدىن، ئۇنىڭ يولىدا جىھاد قىلىشتىن ئەۋزەل كۆرىدىغان ئادەمنى بۇ قورقىتىش بىلەن ئاگاھلاندۇردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «جېنىم ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، بىرىڭلار مېنى ئۆز بالىسىدىن، ئاتىسىدىن ۋە ھەممە ئىنسانلاردىن ئارتۇق كۆرمىگۈچە (كامىل) مۇئمىن بولمايدۇ»[2].

ئۆمەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «ئى رەسۇلۇللاھ، اللە بىلەن قەسەمكى، سەن ماڭا ئۆزۈمدىن باشقا ھەممە نەرسىدىن سۆيۈملۈكسەن» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئۆمەر! مەن ئۆزۈڭدىن چارە بولمىغۇچە» دېدى. ئۆمەر: «اللە بىلەن قەسەمكى، سەن ماڭا ئۆزۈمدىنمۇ چارىسەن» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «مانا ئەمدى بولدى» دېدى[3].

دوستلۇقنىڭ ماھىيىتى پەقەت ياخشى كۆرگىنىگە ھەمدەمدە بولۇش بىلەن تولۇقلىنىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، ياخشى كۆرگىنىڭ ياخشى كۆرۈشلىرىگە ۋە يامان كۆرۈشلىرىگە ماسلىشىشتۇر. مەلۇمكى، اللە تائالا ئىمانىنى ۋە تەقۋالىقنى ياخشى كۆرىدۇ. كۈپۈرنى، پاسىقلىقنى ۋە گۇناھنى يامان كۆرىدۇ.

4. شەرقشۇناسلارنىڭ يالغان - ياۋىداقلىرى

شەرقشۇناسلارنىڭ ئىسلام دىنىغا قارشى ئىسلامنىڭ ھەممە تەرەپلىرىگە، ھەممە تارماقلىرىغىچە چېتىلىدىغان بىر قانچىلىغان دەۋالىرى بار. بۇنىڭغا تۆۋەندىكى ئىككى خىل ئامىلنىڭ بىرى ياكى ئىككىلىسى سەۋەب بولغان.

---

[1] سۈرە تەۋبە، 24 - ئايەت.

[2] بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[3] بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

بىرىنچىسى، ئىسلام دىنىنى ۋە ئۇنىڭ مۇقەددەس كىتابى نازىل قىلىنغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى رىۋايەت قىلىنغان ۋە ئۆلىمالارنىڭ يازمىلىرى يېزىلغان تىلنى خاتا چۈشىنىش. ئۇلار ئەرەب تىلىغا نىسبەتەن ئەجەم ۋە يات مىللەت بولغانلىقتىن، ئۇ تىلدىن ئوبدان بەھرىلىنەلمەيدۇ، ئۇنىڭ تەبرلەشتىكى سىر ـ ئەسرارلىرىنى ۋە سەرخىل ئىستېمالىلىرىنى بىلمەيدۇ.

ئىككىنچىسى، ئۇلارنىڭ ئىزدىنىش داۋامىدىكى مەقسەت ـ مۇددىئالىرىنىڭ رەزىل بولغانلىقىدۇر. ئۇلار ئۆزلىرى ئويدۇرۇپ چىقارغان «قۇرئان كەرىم» ئىنسان تەرىپىدىن بارلىققا كەلتۈرۈلگەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساختا پەيغەمبەر دېگەندەك سەپسەتىلەرنى جار سېلىپ، خەلقئالەم ئالدىدا ئىسلامنىڭ «ئېچىلىپ قالغان يەرلىرى»نى ۋە «ئاجىز نۇقتىلىرى»نى يايىدۇ. ئۇلار بىزنىڭ مەدەنىي مىراسلىرىمىزنى ھەقنى ئىزدەش نۇقتىسىدىن ئەمەس، بەلكى ئەسەبىيەتچىلىك روھىدىن ئىبارەت «زىدە ـ جاراھەتلەر»نى ئىزدەش ئۈچۈن تەتقىق قىلىدۇ.

دەرۋەقە، ئۇلار ئىسلام، «قۇرئان كەرىم»، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ئىسلامنىڭ مەشھۇر شەخسلىرى ۋە تارىخى ھەققىدە ئالدىنئالا بىر قاراشنى ھازىرلاپ بولغان. ئۇلارنىڭ ئىسلامنىڭ مەدەنىي مىراسلىرىنى تەتقىق قىلىشتىكى مۇددىئاسى ئۆزلىرىنىڭ قارىشىغا ماس كېلىدىغان دەلىل ـ پاكىتلارنى تېپىشتىن ئىبارەت، خالاس. مۇبادا ئۇلار دەلىل ـ پاكىتلارنى تاپالمىسا (ئەمەلىيەتمۇ شۇنى كۆرسىتىۋاتىدۇ) ھەر خىل شۇبھىلەرنى قوزغايدۇ. ئەگەر ئۇلار شۇبھىلەرنى قوزغاشتىن چارچاپ كەتسە، پۈت تىرەپ تۇرالمايدىغان زەئىپ مەنبەلەردىن ئۆزلىرىنىڭ سۆزلىرىنى پەردازلايدىغان ۋە مۇسۇلمانلار ئاممىسىنى قايمۇقتۇرىدىغان نەرسىلەرنى ئويدۇرۇپ چىقىرىدۇ.

مەزكۇر نۇقتىلاردىن بىرى بولسا، بەزى شەرقشۇناسلار مۇسۇلمانلارنىڭ ئىبادىتى پەقەت اللەتىن قورقۇش ۋە باش ئېگىشتىنلا ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭدا اللەنىڭ دوستلۇقىغا ھېچقانداق ئورۇن يوق، اللە بولسا مۇسۇلمانلارنىڭ ئېڭىدا پەقەت بويسۇندۇرغۇچى، قەھرى قىلغۇچى ئىلاھ ئۇ مېھرى ـ شەپقەت، رەھمەت ئىلاھى ئەمەس دەپ جار سېلىشىدۇ.

ئۇلار يەنە: ''مۇسۇلمانلار اللە بىلەن بولغان رىشتىلىرىدە ئىشقىنى پەقەت سوپىزم تارالغاندىن كېيىن بىلدى. سوپىزم بولسا، مەزكۇر نۇقتىنى ئىسلام دىنىغا يات مەنبەلەردىن ئالغانىدى'' دەيدۇ.

ئۇلار ئازراق بولسىمۇ ئىنساپ قىلىپ، «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئايەتلىرىگە ۋە ھەدىس شەرىفكە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ، ساھابىلەرنىڭ ۋە ئۇلارغا چىرايلىقچە ئەگەشكەنلەرنىڭ تەرجىمھالىرىغا مۇراجىئەت قىلغان، ئىبنى تەيمىيەدەك «ئىبادەت»نىڭ لۇغەت مەنىسىنى تەھلىل قىلىپ كۆرگەن بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە بۇنداق

سەپسەتىلەرنى ئېغىزىغا ئېلىشتىن ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالغان بولاتتى. شۇنداقلا، ئىسلامدا «ئىبادەت»نىڭ اللهقا باش ئېگىش بىلەن بىرگە اللهنى دوست تۇتۇشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى بىلگەن بولار ئىدى.

مەلۇمكى، سوپىلار ئىلاھىي ئىشقىنى ئىسلام دىنىدىن ئۆزگە بىر مەنبەدىن ئالمىدى. بەلكى، بەزى مۇتەكەللىملەر ئىنساندا ئۆز پەرۋەردىگارىغا ھەقىقىي ئىشق بولمايدۇ دەۋاتقان دەۋردە، سوپىلار ئىشققا نەزەر ئاغدۇرۇپ، ئۇنى تولۇق يېتىلدۈردى ۋە چوڭقۇرلاشتۇردى. چۈنكى، يېڭىدىن پەيدا بولغان نەرسە قەدىمكىنى قانداقمۇ ياخشى كۆرسۇن؟

ساداقەتمەن، زەۋق ۋە روھىي ھېسسىيات ئىگىلىرى بولغانلارنىڭ ئىسلام دىنىدىن يات بىر مەنبەدىن ئىلاھىي مۇھەببەتنى ئېلىشقا نېمە ھاجىتى بولسۇن؟ ھالبۇكى، ئىسلامنىڭ بۇ جەھەتتىكى مۇستەھكەم دەلىللىرى ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا قۇياش نۇرىدەك ئېنىق تۇرسا؟!

بۇ يەردە ئىمام غەززالىينىڭ «گۈللەندۈرۈش» دېگەن ئەسىرىدە ئىنسانىنىڭ اللهٔ ئۈچۈن بولىدىغان مۇھەببىتىنى شەرئىتنىڭ دەلىللىرى بىلەن ئىسپاتلىغان بايانلىرىنى نەقىل كەلتۈرۈشىمىز يېتەرلىكتۇر. بۇنىڭ بىلەن بىز مۇتەددىل سوپىلارنىڭ «ئىلاھىي ئىشق» ئىدىيىسىنى قەيەردىن ئالغانلىقىنى بىلەلەيمىز. غەززالىي (اللهٔ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «بىلگىنكى، اللهٔ ۋە اللهنىڭ پەيغەمبىرىنى دوست تۇتۇشنىڭ پەرزلىكىگە مۇسۇلمان ئۆلىمالىرى بىرلىككە كەلگەن. يوق نەرسە قانداقمۇ پەرز بولىدۇ؟ ۋەھالەنكى، ئىتائەت مۇھەببەتنىڭ ئەگەشمىسى ۋە نەتىجىسى تۇرسا، قانداقمۇ ئىتائەت دەپ تەپسىر قىلىنىدۇ. مۇھەببەت باشتا كېلىدۇ، ئاندىن كېيىن ئىنسان ئۆزى ياخشى كۆرگەنگە ئىتائەت قىلىدۇ. اللهٔ تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى مۇھەببەتنىڭ اللهٔ ئۈچۈن بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ: ﴿... يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ ...﴾ ﴿... اللهٔ ئۇلارنى دوست تۇتىدىغان، ئۇلارمۇ اللهنى دوست تۇتىدىغان ...﴾[1].

مانا بۇ ئايەتلەر مۇھەببەتنىڭ ۋە ئۇنىڭدىكى دەرىجىنىڭ دەلىل - پاكىتىدۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام نۇرغۇنلىغان ھەدىسلەردە اللهنى ياخشى كۆرۈشنى ئىمانىنىڭ شەرتلىرى قاتارىدا ھېسابلىدى. ئەبۇ رەزىن ئۇقەيلى (اللهٔ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: بىرسى: «ئى رەسۇلۇللاھ ئىمان دېگەن نېمە؟» دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «اللهٔ تائالا ۋە اللهٔ تائالانىڭ پەيغەمبىرىنى ھەممە نەرسىدىن ئارتۇق سۆيۈش» دەپ جاۋاب بەردى. يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار اللهٔ

[1] سۈرە مائىدە، 54 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تائالا ۋە الله تائالانىڭ پەيغەمبىرىنى ھەممە نەرسىدىن ئارتۇق سۆيمىگۈچە (كامىل) مۇئمىن بولالمايدۇ»؛ «بەندە ئۇچۇن مەن ئۇنىڭ ئائىلىسىدىن، پۇل ـ مېلىدىن ۋە جەمئى ئىنسانلاردىن سۆيۈملۈك بولمىغۇچە، (كامىل) مۇئمىن بولالمايدۇ». يەنە بىر رىۋايەتتە «ئۆزىدىن ئارتۇق» دەپ كەلگەن[1].

الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ ...﴾ ﴿ئېيتقىنكى، ‹ئەگەر سىلەرنىڭ ئاتاڭلار، ئوغۇللىرىڭلار، قېرىندىشىڭلار، خوتۇنلىرىڭلار، ئۇرۇغ ـ تۇغقانلىرىڭلار ...›﴾[2]. الله تائالا مەزكۇر ئايەتنى تەھدىت سېلىش ۋە ئىنكار قىلىش تەرىقىسىدە كەلتۈردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دوست تۇتۇشقا بۇيرۇپ مۇنداق دېگەن: «سىلەر الله تائالانى ئۇنىڭ نېمەتلىرى بىلەن سىلەرنى ئوزۇقلاندۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن دوست تۇتۇڭلار، مېنى الله دوست تۇتقانلىقى ئۈچۈن دوست تۇتۇڭلار»[3]. رىۋايەت قىلىنىشىچە، بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «ئى رەسۇلۇللاھ، مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىگە: «ئۇنداق بولسا پېقىرچىلىققا تەييارلانغىن» دېگەن. ئۇ كىشى: «مەن الله تائالانى ياخشى كۆرىمەن» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنداق بولسا سىناققا تەييارلانغىن» دېگەن[4].

ئۆمەر (الله بۇ زاتتىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسئەب ئىبنى ئۇمەيرنىڭ بېلىگە قوچقار تېرىسىدىن كەمەر باغلىۋالغان ھالەتتە كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى ۋە: «الله قەلبىنى نۇرلاندۇرغان بۇ ئادەمگە قاراڭلار، مەن ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئۇنى ئەڭ ياخشى تائام ـ شارابلار بىلەن غىزالاندۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەنىدىم. ئۇنىڭ الله تائالاغا بولغان مۇھەببىتى ئۇنى سىلەر كۆرۈۋاتقان مۇشۇ ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويدى» دېدى[5].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ دۇئاسىدا مۇنداق دەيتتى: «ئى الله، ماڭا دوستلۇقۇڭنى، سېنى دوست تۇتقانلارنىڭ دوستلۇقىنى، سېنىڭ دوستلۇقۇڭغا يېقىنلاشتۇرىدىغان نەرسىلەرنىڭ دوستلۇقىنى ئاتا قىلغىن، سېنىڭ دوستلۇقۇڭنى ماڭا سوغۇق سۇدىنمۇ سۆيۈملۈك قىلغىن»[6].

بىر ئەئرابى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن:

---

[1] مەزكۇر ھەدىسنى بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[2] سۈرە تەۋبە، 24 ـ ئايەتتىنىڭ بىر قىسمى.

[3] تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.

[4] تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.

[5] ئەبۇ نۇئەيم «ھىلىيە» ناملىق كىتابىدا رىۋايەت قىلغان.

[6] تىرمىزى مۇشۇ لەۋزىگە ئوخشاش ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

ـ ئـى رەسـۇلۇللاھ! قـيـامـەت قاچـان بولـدۇ؟ ـ دەپ سـورىغانـدى، پەيغەمـبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ قـيامەتكە نېمىلەرنى تەييارلىدىڭ؟ ـ دېدى. ئۇ كىشى:

ـ مەن ئۇنىڭغا روزىنى كۆپ تۇتۇش، نامازنى كـۆپ ئوقـۇش ۋە سەدىقىنى كـۆپ بېرىش بىلەن تەييارلىق قىلالمىدىم، لېكىن مەن اللە تائالا ۋە اللە تائالانىڭ رەسۇلىنى ياخشى كۆرىمەن، ـ دېگەنىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ سەن ياخشى كۆرگەن ئادەمىڭ بىلەن بىللە بولىسەن، ـ دېدى. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: ”مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلامنى قوبۇل قىلغانىدىن كېيىن بۇنچىلىك خۇشال بولغىنىنى كۆرمىدىم“[1].

مانا بۇلار ئىسلامدىكى ئىبادەتنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى بولۇپ، مۇنداق ئىككى ئاساستىن تەركىب تاپقان:

اللەقا مۇتلەق باش ئېگىش بىلەن اللەنى مۇتلەق دوست تۇتۇش.

ئىبنى قەييۇم (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «ئەسلى ئىبادەت يالغۇز اللەنىلا دوست تۇتۇشنى ۋە بارلىق دوستلۇقنىڭ اللەنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، ئىنسان اللەتىن ئۆزگىنى دوست تۇتمايدۇ، شۇنداقلا پەقەت اللە ئۈچۈن دوست تۇتىدۇ ۋە اللە يولىدا دوست تۇتىدۇ».

[1] بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

ئۈچىنچى باب

ئىسلامدا ئىبادەت سورۇنلىرى

1. ئىسلامىي رەۋىشتىكى ئىبادەت سورۇنلىرى.
2. كىم اللەتىن غەيرىنىڭ يولىغا ئەگىشىدىكەن، ئىبادىتىدە شېرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ.
3. پايدىلىق ئىجتىمائىي ئەمگەكلەرمۇ ئىبادەتتۇر.
4. نىيىتىڭنى دۇرۇس قىلغىن، ھاياتىڭنىڭ ھەممىسى ئىبادەتكە ئايلىنىدۇ.
5. ئىبادەت ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
6. ئۇبۇدىيەتنىڭ ئەللىك مەرتىۋىسى قەلب بىلەن بەدەنگە تەقسىملەنگەن.
7. قايسى ئىبادەت ئەڭ ئەۋزەل؟

1. ئىسلامىي رەۋىشتىكى ئىبادەت سورۇنلىرى

بىز ئىنسانىڭ زېمىندىكى ۋەزىپىسىنىڭ ئىنسانىنى يارىتىپ، ئۇنى بېجىرىم قىلغان ۋە ئۇنىڭغا نېمەتلەرنى ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن كامالەتكە يەتكۈزۈپ بەرگەن اللەقا ئىبادەت قىلىش ئىكەنلىكىنى بىلدۇق.

شۇنداقلا، ئىبادەتنىڭ مەنىسىنى ۋە ئۇنىڭ لۇغەتتىكى، شەرىئەتتىكى ماھىيىتىنى تونۇپ يەتتۇق.

ئەمدى بىزگە ئىبادەتنىڭ شەكىللىرىنى، تۈرلىرىنى، كۆرۈنۈشلىرىنى ۋە سورۇنلىرىنى بىلىش قالدى. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، "بىز اللە تائالاغا نېمە بىلەن ئىبادەت قىلىمىز" دېگەن سوئالنىڭ جاۋابىنى بىلىشكە نۆۋەت كەلدى.

اللە تائالا بىزنى ئۆزىگە ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن يارىتتى. يەنى، اللە تائالا بىزنى ئۆزىگە مۇتلەق باش ئېگىشىمىز، شۇنداقلا ئۆزىنى مۇتلەق دوست تۇتۇشىمىز ئارقىلىق ئۇ زاتقا ئىتائەت قىلىشىمىز ئۈچۈن يارىتتى. ئۇنداقتا، مۇشۇ ئىتائەت قانداق بولىدۇ؟ قايسى سورۇندا بولۇشى كېرەك؟ مەزكۇر سوئاللارغا جاۋاب بېرىش بىزگە مۇنداق بىر ھەقىقەتنى

ئايدىكالاشتۇرۇپ بېرىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، ئىسلامدىكى ئىبادەتنىڭ مەنىسىنىڭ ئۇنۇتۇپرسالىقى ۋە ئۇنىڭ دائىرىسىنىڭ كەڭرىلىكىدۇر. بۇ ئۇنۇتۇپرسالىقنىڭ ئىككى ئىپادىسى بار. ئۇلار:

1. ئىبادەتنىڭ دىنىنىڭ ۋە ھاياتىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقى.

2. ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقى. تۆۋەندە بىز مۇشۇلارنى شەرھىلەپ ئۆتىمىز.

ئىبادەت دىنىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) الله تائالانىڭ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُواْ رَبَّكُمُ﴾ ﴿ئى ئىنسانلار! پەرۋەردىگارىڭلارغا ئىبادەت قىلىڭلار﴾[1] دېگەن ئايىتى توغرۇلۇق: ''ئىبادەت دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ تارماقلىرىچۇ؟ دىنىنىڭ ھەممىسى ئىبادەت ئىچىگە كىرەمدۇ، يوق؟'' دېگەن سوئاللارغا ئۆزىنىڭ «ئۇبۇدىيەت» دېگەن كىتابىدا مۇنداق جاۋاب بەرگەنىدى: «ئىبادەت دېگەن الله ياخشى كۆرىدىغان ۋە رازى بولىدىغان زاھىرىي ۋە باتىنىي گەپ - سۆزلەر ۋە ئەمەللەرنىڭ ئۇنۇتۇپرسال نامىدۇر. نامراز ئوقۇش، زاكات بېرىش، روزا تۇتۇش، ھەج قىلىش، راست سۆزلۈك بولۇش، ئامانەتنى جايىغا تاپشۇرۇش، ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىش، سىلە - رەھىم قىلىش، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، ياخشىلىققا بۇيرۇش، يامانلىقتىن توسۇش، كاپىر - مۇناپىقلارغا قارشى جىھاد قىلىش، قولۇم - قوشنا، يېتىم - يېسىر، پېقىر - مىسكىن، يولۇچى - مۇساپىرلار، خىزمەتچى، ئۇلاغ قاناراللىرىغا ياخشىلىق قىلىش، دۇئا قىلىش، زىكىر - تەسبىھ ئېيتىش، كىتاب مۇتالىئە قىلىش ۋە مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلارنى قىلىشنىڭ ھەممىسى ئىبادەتنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

شۇنداقلا، الله تائالانى ۋە الله‌نىڭ پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ياخشى كۆرۈش، الله‌تىن قورقۇش، الله تەرىپىكە قايتىش، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلىش، الله‌نىڭ قازاسىغا سەۋر قىلىش، نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش، قازايى قەدەرلىرىگە رازى بولۇش، الله‌قا تەۋەككۈل قىلىش، رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىش، ئازابىدىن قورقۇش ۋە مۇشۇ قاناراللىقلار ھەم ئىبادەتنىڭ جۈملىسىدىندۇر».

دېمەك، بىز يۇقىرىقىلاردىن ئىبنى تەيمىيە ئىزاھلىغانىدەك، ئىبادەتنىڭ دائىرىسىنىڭ چەكسىزلىكىنى بىلىمىز. ئىبادەت نامراز ئوقۇش، روزا تۇتۇش، زاكات بېرىش، ھەج قىلىشتىن ئىبارەت پەرزلەرنى ۋە رۇكۇنلارنى، ئاندىن ئۇلاردىن باشقا زىكىر - تىلاۋەت،

[1] سۈرە بەقەرە 21 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دۇئا قىلىش، ئىستىغپار ئېيتىش، تەسبىھ ئېيتىش، تەكبىر ئېيتىش، اللەقا ھەمدۇسانا ئېيتىشتىن ئىبارەت نەپلە تۇرىدىكى ئىشلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شۇنداقلا، ئىبادەت ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىش، سىلە - رەھىم قىلىش، يېتىم - يېسىرلار، پېقىر - مىسكىنلەر، يولۇچى - مۇساپىرلارغا ياخشىلىق قىلىش، ئاجىزلارغا رەھىمدىل بولۇش، ھايۋانلارغا مۇلايىملىق قىلىش، ئىنسانلارغا گۈزەل مۇئامىلىدە بولۇش ۋە ئىنسانلارنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەنە راست سۆزلۈك بولۇش، ئامانەتكە خىيانەت قىلماسلىق، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش ۋە ئۇلاردىن باشقا ئېسىل ئەخلاقلاردىن بولغان گۈزەل ۋە ئىنسانىي پەزىلەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ھەم ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەنە اللە تائالانى ۋە اللەنىڭ پەيغەمبىرىنى دوست تۇتۇش، اللەتىن قورقۇش، اللە تەرەپكە قايتىش، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلىش، اللەنىڭ قازاسىغا سەۋر قىلىش، نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش، قازايى قەدەرگە رازى بولۇش، اللەقا تەۋەككۈل قىلىش، رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىش، ئازابىدىن قورقۇشتىن ئىبارەت بىر «رەببانىي ئەخلاق» دەپ ئاتايدىغان ئىشلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئاخىرىدا، دىنىنىڭ بىر پۈتۈن چېگرىسى بولغان ئىككى بۈيۈك پەرز، يەنى ياخشىلىققا بۇيرۇش ۋە يامانلىقتىن توسۇش، اللە يولىدا مۇناپىق - كاپىرغا قارشى جىھاد قىلىشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىبادەت يەنە ئىنسانلارنىڭ ماددىي ھايانىدا ئىنتايىن زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان بىر ئىشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنى ئىبنى تەيمىيە مەزكۇر ئەسىردە بايان قىلغان بولۇپ، ئۇ بولسىمۇ، سەۋەب قىلىش ۋە اللەنىڭ ئالەم ئۈستىگە بەرپا قىلغان قانۇنىيەتلەرگە رىئايە قىلىشتۇر. ئىبنى تەيمىيە (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «اللە تائالا بەندىلىرىنى قىلىشقا بۇيرىغان سەۋەبلەرنىڭ ھەممىسى ئىبادەتتۇر».

ئىبادەتنىڭ تۈرلىرى ئىبنى تەيمىيە بايان قىلغان ئىشلاردىنمۇ كۆپتۈر. دەرۋەقە، دىنىنىڭ ھەممىسى ئىبادەت ئىچىگە كىرىدۇ. چۈنكى، دىن باش ئېگىش ۋە بويسۇنۇش دېگەننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مانا بۇ بايانلار بىلەن دىنىنىڭ مەنىسى، ئىبادەتنىڭ لۇغەتتىكى ۋە شەرئىەتتىكى مەنىسى بىرلىشىدۇ.

ئىبادەت ھاياتنىڭ ھەممىسنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ

ئىمام ئىبنى تەيمىيە ئېيتقاندەك، دىنىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىبادەت ئىكەنلىكىنى، دىنىنىڭ ئىنسانلارنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ھايانلىق مېتودىنى سىزىپ بېرىش، ئىلاھىي

مېتودنىڭ يېتەكلىشى ئاستىدا ئىنسانىنىڭ مەسىلەكلىرىنى ۋە ئالاقە - مۇناسىۋەتلىرىنى بەلگىلەپ بېرىش ئۈچۈن كەلگۈسىنى چۈشەنسەك، ئىبادەتنىڭ ھاياتنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ يېمەك - ئىچمەك، ھاجەت قىلىشتىن باشلاپ دۆلەت قۇرۇش، سىياسەت يۈرگۈزۈش، ئىقتىساد باشقۇرۇش، پۈل - مۇئامىلە ئىشلىرى، جازا يۈرگۈزۈش، تىنچلىقتا ۋە ئۇرۇش ھالىتىدە دۆلەتلەر ئارا بولىدىغان مۇناسىۋەتلەرگىچە بولىدىغان ئىشلارنىمۇ ھەم تەرتىپكە سالىدىغانلىقىنى بىلەلەيمىز.

بىز «قۇرئان كەرىم»دە الله تائالانىڭ مۇئمىن بەندىلىرىگە تەكلىپىي ئەمرلەر ۋە شەرئىي ئەھكاملار بىلەن خىتاب قىلىدىغانلىقىنى ئۇچرىتىمىز. مەزكۇر ئەھكاملار ھاياتنىڭ ھەر خىل تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بەقەرە سۈرىسىدە بىر ئىبارە بىلەن كەلگەن بىر قانچە تەكلىپىي ئەھكاملارنى ئۇچرىتىمىز. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى﴾[1]؛ ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ﴾ ﴿ئەگەر سىلەردىن بىرەيلەن ئۆلۈش ئالدىدا كۆپ مال قالدۇرسا، ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسىغا ۋە خىش-ئەقرىبالىرىغا ئادىللىق بىلەن ۋەسىيەت قىلىشى تەقۋادارلارنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچى سۈپىتىدە پەرز قىلىندى﴾[2]؛ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامىزان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾[3]؛ ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَن تَكْرَهُواْ شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ﴾ ﴿سىلەرگە جىھاد پەرز قىلىندى، ھالبۇكى سىلەر ئۇنى ياقتۇرمايسىلەر، سىلەر بىرەر نەرسىنى ياقتۇرماسلىقىڭلار مۇمكىن، ئەمما ئۇ سىلەر ئۈچۈن پايدىلىقتۇر﴾[4].

قىساس ئېلىش، ۋەسىيەت قالدۇرۇش، روزا تۇتۇش، ئۇرۇش قىلىشتىن ئىبارەت بۇ ئەھكاملار الله تائالا تەرىپىدىن ئۆزىنىڭ بەندىلىرىگە پەرز قىلىنغان. شۇڭلاشقا، ئۇلار شۇ ئەھكاملارنىڭ تەلىپى بويىچە ئۇلارنى ئىجرا قىلىش ئاساسىدا ئىبادەت قىلىشلىرى كېرەك.

---

[1] سۈرە بەقەرە 178 ـ ئايەت.

[2] سۈرە بەقەرە، 180 ـ ئايەت.

[3] سۈرە بەقەرە، 183 ـ ئايەت.

[4] سۈرە بەقەرە، 216 ـ ئايەت.

مەزكۇر بايانلار بىلەن بەزى مۇسۇلمانلار بىلمەي كېلىۋاتقان ئىنتايىن مۇھىم بىر ھەقىقەت نامايان بولدۇ. بەزى مۇسۇلمانلار «ئىبادەت» كەلىمىسى تىلغا ئېلىنسا، ئۇنىڭدىن پەقەت ناماز ئوقۇش، روزا تۇتۇش، زاكات بېرىش، ھەج ـ ئۆمرە قىلىش، شۇنىڭدەك دۇئا ۋە زىكىر ـ تەسبىھلەرنىلا چۈشىنىدۇ. ئىبادەتنى ئەدەب ـ ئەخلاققا ياكى قانۇن ـ تۈزۈملەرگە ۋەياكى ئۆرپ ـ ئادەتلەرگىمۇ مۇناسىۋەتلىك دەپ ئويلىمايدۇ.

دېمەك، ئىبادەت كۆپىنچە مۇسۇلمانلارنىڭ ئېڭىغا سىڭىپ قالغاندەك، دۇئا قىلىش، نامار ئوقۇش، روزا تۇتۇش، ھەج قىلىش ۋە شۇلار بىلەن بىرگە قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، زىكىر ـ تەسبىھ ۋە تەۋبە ـ ئىستىغپار ئېيتىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ئەمەس. شۇنداقلا، كۆپىنچە دىندارلارمۇ مۇشۇ تائەت ـ ئىبادەتلەرنى قىلسىلا اللەنىڭ ھەققىنى ۋە «ئۇبۇدىيەت»نىڭ تەلەپلىرىنى تولۇق ئادا قىلدۇق دەپ ئويلايدۇ.

دەرۋەقە، مەزكۇر پەرز ۋە رۇكۇنلارنىڭ ئىسلام دىنىنى بەرپا قىلىشتا ئىنتايىن مۇھىم ئورنى ۋە ئەھمىيىتى بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار پەقەت ئىبادەتنىڭ بىر قىسمىدۇر. ئۇلار اللە تائالا بەندىلىرىدىن كۈتىدىغان ئىبادەتنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.

دەرھەقىقەت، اللە تائالا ئىنسانىنى ئىبادەت ئۈچۈن يارانتقان، ئۇنى ھايانتىكى مەقسەت ـ غايىسى ۋە زېمىنىدىكى ۋەزىپىسى قىلغان بولۇپ، شۇڭا ئىبادەتنىڭ دائىرىسى ئىنتايىن كەڭدۇر. بىلىش كېرەككى، ئىبادەت ئىنسان پائالىيەتلىرىنىڭ ۋە ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىبادەت اللەنىڭ يولىغا ۋە شەرئىتىگە بويسۇنۇشتۇر

ئىنسانىنىڭ يەككە ـ يېگانە اللە تائالاغا ئىبادەت قىلىشىنىڭ تەلىپى بولسا، ئىنسان ئۆزىنىڭ ئېتىقادى، گەپ ـ سۆزلىرى ۋە ئەمەللىرىدىن ئىبارەت ھايات پائالىيەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى اللەقا بويسۇندۇرۇشى، شۇنداقلا ھايات مەسىلەكلىرىنى اللەنىڭ ھىدايىتىگە ۋە شەرئىتىگە ئويغۇن كەلگەن ھالدا ئېلىپ بېرىشى كېرەك. ئەگەر اللە تائالا ئىنسانىنى بىر ئىشقا بۇيرىسا، يا بىر ئىشتىن توسسا، يا بىر نەرسىنى ھالال ھارام قىلسا، ئىنسانىنىڭ ئۇلارغا تۇتىدىغان پوزىتسىيىسى اللەنىڭ مۇنۇ ئايىتىدە كۆرسىتىلگەندەك بولۇشى لازىم: ﴿وَقَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ ﴿ئۇلار: ‹بىز (دەۋتىكىنى) ئاڭلىدۇق ۋە

(ئەمرىگگە) ئىتائەت قىلدۇق، پەرۋەردىگارىمىز، مەغفىرىتىڭنى تىلەيمىز، ئاخىر يانىدىغان جايىمىز سېنىڭ دەرگاھىڭدۇر› دەيدۇ﴾[1].

مۇئمىنلەرنىڭ باشقىلاردىن پەرقلىنىدىغان يېرى شۇكى، ئۇ ئۆزىگە ۋە مەخلۇقاتلارغا چوقۇنۇشتىن ئۆزىنىڭ پەرۋەردىگارى اللهقا ئىبادەت قىلىشقا، ئۆزىنىڭ ھاۋايى ـ ھەۋىسىگە ئەگىشىشتىن اللهنىڭ ئىتائىتىگە ئالىلىندۇ. ئۇ كۆڭلى نېمىنى تارتسا، شۇنى قىلىدىغان ياكى يايلاققا قويۇۋېتىلگەن، باشقىلارنىڭ ھەۋسلىرىنى قاندۇرىدىغان «ھايۋان» ئەمەس. بەلكى، مۇئمىن ئادا قىلىشقا تېگىشلىك بىر ئەھدىگە، ھۆرمەت قىلىشقا تېگىشلىك بىر توختامغا، ئىتائەت قىلىش پەرز بولغان بىر يولغا باغلانغان بولۇپ، بۇ ئىمان ۋە ئۇنىڭ تەلەپ ـ تەقەززالىرىدىن كېلىپ چىققان نورمال بىر باغلىنىشتۇر.

ئىمانىنىڭ تەلىپى بولسا، ئىنسان ھايانىنىڭ ئارغامچىسىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ باشلىشى ۋە ئىلاھىي ۋەھىينىڭ يېتەكلەپ مېڭىشى ئۈچۈن تاپشۇرۇشتىن ئىبارەت.

بۇ ئىمانىنىڭ تەلىپى بولسا، اللە تائالا: «مەن بۇيرۇدۇم ۋە توستۇم» دەيدۇ. مۇئمىن: «ئاڭلايمەن ۋە ئىتائەت قىلىمەن» دەيدۇ.

بۇ ئىمانىنىڭ تەلىپى بولسا، ئىنسان ئۆزىنىڭ ھاۋايى ـ ھەۋىسلىرىدىن قۇتۇلۇپ، پەرۋەردىگارىنىڭ شەرئىتىگە بويسۇنىدۇ. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا﴾ ﴿اللە ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بىرەر ئىشتا ھۆكۈم چىقارغان چاغدا، ئەر ـ ئايال مۇئمىنلەرنىڭ ئۆز ئىشىدا ئىختىيارلىقى بولمايدۇ (يەنى اللە ۋە اللەنىڭ پەيغەمبىرى بىرەر ئىشتا ھۆكۈم چىقارغانىكەن، ھېچ ئادەمنىڭ ئۇنىڭغا مۇخالىپەتچىلىك قىلىشىغا بولمايدۇ). كىمكى اللەقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئاسىيلىق قىلسا، ھەقىقەتەن ئۇ ئوپئوچۇق ئازغان بولىدۇ﴾[2]؛ ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ﴿(پەيغەمبەر) مۇئمىنلەرنىڭ ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، ئۇلار اللەقا ۋە اللەنىڭ پەيغەمبىرىگە چاقىرىلغان چاغدا، ئۇلار: ‹ئاڭلىدۇق ۋە ئىتائەت قىلىدۇق› دېيىشلىرى كېرەك. مانا شۇنداق كىشىلەر مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾[3].

---

[1] سۈرە بەقەرە، 285 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ئەھزاب، 36 ـ ئايەت.

[3] سۈرە نۇر، 51 ـ ئايەت.

دېمەك، نامـاز ئوقۇيمـەن، روزا تۇتـمـەن، ھەج قـىلـمـەن، لېكـىن مـەن چوشقا گۆشى يېـيـىش، ھاراق ئىچىش، جازانە يېيىش ياكى شەرىئەت ئەھكاملىرىدىن كۆڭلۈمگە ياقمايدىغانلىرىنى رەت قـىلـىش، اللە نازىل قـىلـمـىغان ھۆكۈملەر بىلەن ھۆكـۈم قـىلـىشـقا ئـۆز ئەركـىنلىكىم بـار دەيدىغان ئادەم ئابـىد ھېسابلانمايدۇ. شۇنداقلا، اللە ئۇچۇن تائەت ـ ئىبادەتلەرنى ئادا قـىلـىپ، ئەمـما ئۆزى ۋە ئائىلىسىدىكىلەر يىپەك كىيىملەرنى كـىيـىپ، ئالتۇن ئېسـىپ، ئايالالرغـا ئوخشـاش ياسـىنـىپ، ئايالالار بولسا، ئۆزلىرىنىڭ پىتنە بولىدىغان يەرلىرىنى ئېچىپ، بەدىنىنى ئورىماي، يـاغلىق ئارتمـاي، ئىسـلامـنىڭ ئەدەب ـ قائىدىلىرىگە زىـت يۈرىـدىغانلارمۇ ئابـىد بولمايـدۇ. باشـقىچە قـىلـىپ ئېيتقانـدا، ئۆزىنـىڭ ھـاۋايى ـ ھەۋەسـلىرىگە يـاكى ئىنسـانلاردىن ئـۆز نەپسىلىرىگە قۇل بولۇپ كەتكەنلەرگە ئەگـىشىش ئەركـىنلىكىم بـار دەپ ئويلايـدىغان كـىشى ئابـىد ئەمـەس، ئەلۋەتتە.

2. كىم اللەتىن غەيرىنىڭ يولىغا ئەگىشىدىكەن، ئىبادەتتىدە شېرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ

كۆپىنچە كـىشىلەر بىلمەيدىغان، ئەمـما ئىبادەتىنىڭ جۈملىسىدىن بولغان بىر ئـىش بارکى، ئۇ بولسـمۇ اللە تائالانىڭ شەرىئىتىگە ۋە ئۇ زاتىنـىڭ ھـالالنى ھـالال، ھـارامنى ھـارام قـىلـغـان، پەرزلەرنـى پەرز قـىلـغـان ۋە شـەرئـي جـازالارنى بەلگىلىـگەن ئەھكاملىرىغـا بويسۇنماسلىقتۇر.

ئىنسان مەيلى تـائەت ـ ئىبـادەتلەرنى قـىلـسۇن، نامـاز ئوقۇسـۇن، روزا تۇتسـۇن، ھەج ـ ئـۆمره قـىلـسۇن، لـېكـىن خۇسۇسـي ۋە ئومـۇمـي يـاكى جەمئـىيـەت ۋە دۆلەت ئىشـلىرىدا اللەنىڭ شەرىئىتىدىن غەيرى بىلەن ھۆكۈم چىقىرىشقا رازى بولىدىكەن، اللەتىـن غەيـرىگە ئىبادەت قـىلـغان، اللەتـىن غەيرىگە اللەنىڭ ھەققىنى بەرگەن بولىدۇ.

بىلىش كېرەككى، يالغۇز اللە تائالا بەندىلىرى ئۈستىدىن ھۆكـۈم چىقىرىدۇ. چـۈنكى، ئالەم ئۇنىڭ مۈلكىدۇر. ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ بەندىلىرى. شۇڭلاشقا، رۇبۇبىيەت، پادىشـاھلىق ۋە ئۇلۇھـىيەتنىڭ تەقەززاسـى بـويىچە يەكـكە ـ يېگـانە بـۇيرۇق قـىلـىش ۋە توسۇش، ماۋۇ ھـالال، مـاۋۇ ھـارام دېـيـىش مـۇتلەق شـۇ زاتنـىڭ ھەققىدۇر. چـۈنكى، ئـۇ زات ئىنسانلارنىڭ پەرۋەردىگارى، پادىشاھى ۋە ئىلاھىدۇر.

ئىنسانلاردىن كـىم اللەنىڭ ئىجازىتىسـىز مېنـىڭ بـۇيرۇق قـىلـىش، توسـۇش، ھـالال قـىلـىش ۋە ھارام قـىلـىش ھوقۇقۇم بار دەپ دەۋا قـىلـىدىكەن، ھەددىدىن ئاشقان بولىدۇ. ئـۆزى بىلـمـەي ئۆزىنى پەرۋەردىگار ياكى ئىلاھ قىلىۋالغان بولىدۇ.

كىم ئاشۇنداق ئادەمنى ئېتىراپ قىلىپ، ئۇنىڭ قانۇن ـ تۈزۈملىرىگە ۋە تۇنتقان يولىغا رازى بولۇپ، ئۇ ھالال قىلغىنىنى ھالال، ھارام قىلغىنىنى ھارام قىلىدىكەن، ئۇنى ئۆزىگە پەرۋەردىگار قىلىۋالغان، ئۇنىڭغا اللهقا قوشۇپ ئىبادەت قىلغان ياكى اللهسىز ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلغان بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇنداق ئىنسان بىلىپ ـ بىلمەي مۇشرىكلارنىڭ جۇملىسىگە كىرىپ كېتىدۇ.

الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئەھلى كىتابنى اللهقا شېرىك كەلتۈرۈش بىلەن قاتتىق ئەيىبلىدى. ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ ھىبرىلىرى ۋە راھىبلىرىغا چوقۇنۇپ، ئۇلارنى مەبۇد قىلىۋالدى دەپ كايىدى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ راھىبلىرى الله ئىجازەت قىلمىغان ئىشلاردا ئۇلارغا شەرىئەت چىقىرىپ بەرسە، ئۇلار ئۇلارغا ئىتائەت قىلدى ۋە ئەگەشتى. الله بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُواْ إِلاَّ لِيَعْبُدُواْ إِلَهًا وَاحِدًا لاَّ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ ﴿ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھىبرىلىرىنى راھىبلىرىنى (يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالارنىڭ دىنىي باشلىقلىرىنى، ئۆلىمالىرىنى) ۋە مەريەم ئوغلى مەسىھنى مەبۇد قىلىۋالدى. (ھالبۇكى) ئۇلار (پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق) پەقەت بىر ئىلاھقا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغانىدى. ئۇنىڭدىن باشقا (يەنى ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللهتىن باشقا) ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، الله ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەنلىكلىرىدىن پاكتۇر﴾[1].

مەزكۇر ئايەتنى پەرۋەردىگارىنىڭ مەقسەت ـ مۇرادىنى ئەڭ ياخشى بىلىدىغان، ئۆز ھاۋايى ـ ھەۋىسىدىن سۆزلىمەيدىغان، الله تائالا «قۇرئان كەرىم»نى ئىنسانلارغا بايان قىلىپ بەرسۇن، ئۇلار پىكىر قىلىپ ۋەز ـ نەسىھەت ئالسۇن دەپ نازىل قىلغان زات مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق تەپسىر قىلغانىدى. بىز ئۇ زاتنىڭ تەپسىرىگە نەزەر سالايلى:

ئىمام ئەھمەد، ئىمام تىرمىزى ۋە ئىمام ئىبنى جەرىر (الله ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) قاتارلىقلار بىر قانچىلىغان رىۋايەت يوللىرى ئارقىلىق ئەدىي ئىبنى ھاتەم (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن مۇنداق نەقىل قىلىدۇ: ئەدىيگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋتى يەتكەندە، ئۇ شامغا قېچىپ كەتتى. ئۇ جاھىلىيەت دەۋرىدە خرىستىئان بولغانىدى. كېيىن ئۇنىڭ قىز قېرىندىشى ۋە قەۋمى ـ جامائىتىدىن بىر تۈركۈم كىشىلەر ئەسىرگە چۈشۈپ قالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ قىز قېرىندىشىغا ئىلتىپات كۆرسىتىپ، ئۇنى قويۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ئاكىسىنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلدى. ئاندىن ئۇ ئاكىسىنى ئىسلام دىنىغا كىرىشكە ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا

[1] سۈرە تەۋبە، 31 ـ ئايەت.

بېرىشقا تەرغىب قىلىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئەدىي مەدىنىگە كەلدى (ئۇ ئۆز قەۋمىنىڭ ئاقساقىلى ئىدى، دادىسىمۇ سېخىيلىق بىلەن داڭق چىقارغان ھاتەم تائىي ئىدى). كېشىلەر ئۇنىڭ كەلگەنلىكى ھەققىدە پاراڭ قىلىشتى. ئاندىن ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا بوينىدا كۈمۈشتىن ياسالغان كرېست ئېسىقلىق ھالدا كىرىپ كەلدى. ھالبۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنۇ ئايەتنى ئوقۇۋاتاتتى: ﴿اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُواْ إِلاَّ لِيَعْبُدُواْ إِلَهًا وَاحِدًا لاَّ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ ﴿ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھىبرىلىرىنى راھىبلىرىنى (يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالارنىڭ دىنىي باشلىقلىرىنى، ئۆلىمالىرىنى) ۋە مەريەم ئوغلى مەسىھنى مەبۇد قىلىۋالدى. (ھالبۇكى) ئۇلار (پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق) پەقەت بىر ئىلاھقا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغانىدى. ئۇنىڭدىن باشقا (يەنى ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللەتىن باشقا) ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، اللە ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەنلىرىدىن پاكتۇر﴾[1]. ئەدىي مۇنداق دەيدۇ: مەن: «ئۇلار ئۇلارغا چوقۇنمىدىغۇ» دېسەم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار كىشىلەرگە ھالالنى ھارام، ھارامنى ھالال قىلىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئۇلارغا ئەگەشتى، مانا بۇ كىشىلەرنىڭ ئۇلارغا چوقۇنغانلىقىدۇر» دېدى.

ئىبنى كەسىر (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئۆزىنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «يۇقىرىقىغا ئوخشاشلا ھۆزەيفە ئىبنى يەمانى، ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس ۋە باشقىلارمۇ مەزكۇر ئايەتنى: كىشىلەر راھىبلارنىڭ ھالال ۋە ھارام قىلىپ بەرگەن نەرسىلىرىگە ئەگەشكەن دەپ تەپسىر قىلغان».

سۇددىي (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دەيدۇ: ئۇلار كىشىلەرگە نەسىھەت قىلدى، بىراق، اللەنىڭ كىتابىنى كەينىلىرىگە چۆرۈۋەتتى. شۇڭلاشقا، اللە تائالا مۇنداق دېدى: ﴿اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُواْ إِلاَّ لِيَعْبُدُواْ إِلَهًا وَاحِدًا لاَّ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ ﴿ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھىبرىلىرىنى راھىبلىرىنى (يەھۇدىيلار بىلەن ناسارالارنىڭ دىنىي باشلىقلىرىنى، ئۆلىمالىرىنى) ۋە مەريەم ئوغلى مەسىھنى مەبۇد قىلىۋالدى. (ھالبۇكى) ئۇلار (پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق) پەقەت بىر ئىلاھقا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلغانىدى. ئۇنىڭدىن باشقا (يەنى ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللەتىن باشقا) ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، اللە ئۇلارنىڭ شېرىك كەلتۈرگەنلىكىلىرىدىن پاكتۇر﴾[2].

---

[1] سۈرە تەۋبە، 31 ـ ئايەت.

[2] سۈرە تەۋبە، 31 ـ ئايەت.

3. پايدىلىق ئىجتىمائىي ئەمگەكلەرمۇ ئىبادەتتۇر

ئىسلام دىنى ئىبادەت سورۇنلىرىنى ۋە ئۇنىڭ دائىرىسىنى تېخىمۇ كېڭەيتتى. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئىسلام دىنى ئىبادەت ۋە الله تائالاغا يېقىنلىشىش قاتارىدا ھېسابلىمايدۇ دەپ ئويلايدىغان، ئىنسان ئەقلىگە كەلمەيدىغان نۇرغۇنلىغان ئىشلارنى ئىبادەت جۈملىسىدىن قىلدى.

ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ ماختىشىنى كۆزلىمىگەن ۋە ساختا نام قازىنىشىنى نىيەت قىلمىغان ھەرقانداق بىر كىشىنىڭ دۇرۇس نىيەت بىلەن قىلغان ھەرقانداق بىر ئىجتىمائىي ئەمگىكىنىمۇ ئەڭ ئەۋزەل ئىبادەتلەر جۈملىسىدىن سانايدۇ. ئىنسان خالىس، ساپ نىيەت بىلەن بىرەر پەرىشاننىڭ يېشىنى سۈرتۈپ قويسا، يا خاپىلىقتا قالغانىنىڭ قىينىچىلىقىنى يەڭگىللەتسە، يا ياردارنى تېڭىپ قويسا، يا بىرەرىنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپ قويسا، يا زۇلۇمغا ئۇچرىغانغا ياردەم بەرسە، يا بىرەر كىشىدىن دىشۋارچىلىقنى كۆتۈرۈۋەتسە، يا بىرەر قەرزدارنىڭ قەرزىنى تۆلەۋەتسە، يا نومۇسچان پېقىر ـ مىسكىنگە يار ـ يۆلەكتە بولسا، يا يولدىن ئېزىپ قالغانغا يول كۆرسىتىپ قويسا، يا بىرەر بىلىمسىزگە ئىلىم ئۆگەتسە، يا بىرەر مۇساپىرغا جاي بەرسە، يا بىرەر كىشىدىن يامانلىقنى دەپئىي قىلسا، يا يولدىن كىشىلەرگە زەرەر يەتكۈزىدىغان بىرەر نەرسىنى ئېلىۋەتسە ياكى جان ئىگىسى بولغان ھەر قانداق بىر مەخلۇققا پايدا يەتكۈزسە، بۇلارنىڭ ھەممىسى تائەت ـ ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ.

مۇشۇ تۈردىكى نۇرغۇن ئىشلار ئىسلام دىنىدا الله تائالاغا ئىبادەت قىلىشنىڭ ۋە ئىمانىنىڭ بىر تارمىقى، الله تائالانىڭ دەرگاھىدا ساۋابقا ئېرىشتۈرىدىغان ئەمەللەر دەپ قارىلىدۇ.

مۇسۇلمانىنىڭ نامازغا ئوقۇشى، روزا تۇتۇشى ۋەياكى زىكىر ـ تەسبىھ ئېيتىشىلا ئىنسان ئۈچۈن ئىبادەت دەپ يېزىلمايدۇ ياكى قانداقتۇر الله تائالانىڭ دەرگاھىدا مۇشۇ ئىبادەتلەرگىلا ئەجىر بېرىلىدۇ دەپ قارالمايدۇ. مۇسۇلمان بىر كۈندە ئۆزىنىڭ ئىبادەت ۋە ياخشىلىق مىزانىغا، گەرچە مۇسۇلمانىنىڭ نەزىرىدە ئانچە قىممىتى يوق دەپ قارالسىمۇ، لېكىن الله تائالانىڭ نەزىرىدە قىممىتى بار بولغان نۇرغۇنلىغان ساۋابلىق، بەرىكەتلىك ئىشلارنى قويالايدۇ. شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن بولغان ئىشلاردىن بىرى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئارازلىشىپ قالغانلارنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئىسلاھ قىلىپ قويۇش توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرگەن ھەدىسى بولۇپ، ئۇ: «مەن سىلەرگە روزىدىنمۇ، نامازدىنمۇ،

سەدىقىدىنمۇ[1] ئارتۇق ئىشنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟» دېگەندە، ساھابىلەر: «ئېيتىپ بەرگىن» دېگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ: «ئۇ بولسىمۇ، كىشىلەرنىڭ ئارىسىنى تۇزەشتۇر، ئارىنىڭ بۇزۇلۇشى دىللارنى بىئارام قىلىدۇ» دېگەنىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېسەل يوقلاشنىڭ الله تائالانىڭ دەرگاھىدىكى ئورنىنىڭ يۇقىرىلىقى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «كىم بىر كېسەلنى يوقلىسا، ئۇنىڭغا ئاسماندىن بىرسى: ‹ئامان بولغىن، سېنىڭ ماڭغان يولۇڭمۇ ئامان بولسۇن، سەن جەننەتتىن بىر ئورۇن ئالدىڭ› دەپ نىدا قىلىدۇ»؛ «كىم بىر كېسەلنى يوقلىسا، ئۇ ئولتۇرغانغا قەدەر رەھمەت ئىچىدە ئۆزۈپ يۈرىدۇ، ئولتۇرسا رەھمەتكە چۆكۈپ كېتىدۇ».

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قىيامەت كۈنىدىكى الله تائالا بىلەن بەندىلەر ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەردىن بىرىنى بىزگە بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «قىيامەت كۈنى الله ئېيتىدۇ: ''ئى ئادەم بالىسى، مەن كېسەل بولدۇم، سەن مېنى يوقلىمىدىڭ''. ئادەم بالىسى: ''ئى پەرۋەردىگارىم، سەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تۇرساڭ، مەن سېنى قانداقمۇ يوقلاي؟'' الله تائالا ئېيتىدۇ: ''بىلمىدىڭمۇ، مېنىڭ پالانى بەندەم كېسەل بولۇپ قالدى، سەن ئۇنى يوقلىمىدىڭ! ئەگەر سەن ئۇنى يوقلىغان بولساڭ، ئەلۋەتتە سەن مېنى ئۇنىڭ يېنىدا تاپقان بولاتتىڭ''. الله تائالا يەنە ئېيتىدۇ: ''ئى ئادەم بالىسى، مەن سېنىڭدىن تاماق سورىدىم، سەن ماڭا تاماق بەرمىدىڭ''. ئادەم بالىسى ئېيتىدۇ: ''ئى پەرۋەردىگارىم، سەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تۇرساڭ، قانداقمۇ ساڭا تاماق بېرەي؟'' الله تائالا ئېيتىدۇ: ''بىلمىدىڭمۇ، پالانى بەندەم سەندىن تاماق تەلەپ قىلدى. سەن ئۇنىڭغا تاماق بەرمىدىڭ، سەن ئەگەر ئۇنىڭغا تاماق بەرگەن بولساڭ، ئەلۋەتتە سەن ئۇنىڭ ساۋابىنى مېنىڭ دەرگاھىمدا تاپقان بولاتتىڭ''. الله تائالا يەنە ئېيتىدۇ: ''ئى ئادەم بالىسى، مەن سەندىن ئۇسسۇزلۇق سورىدىم، سەن ماڭا ئۇسسۇلۇق بەرمىدىڭ''. ئادەم بالىسى ئېيتىدۇ: ''ئى پەرۋەردىگارىم، سەن ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى تۇرساڭ، قانداقمۇ مەن ساڭا ئۇسسۇلۇق بېرەي؟'' الله تائالا ئېيتىدۇ: ''پالانى بەندەم سەندىن ئۇسسۇلۇق سورىغانىدى، سەن ئۇنىڭغا ئۇسسۇزلۇق بەرمىدىڭ، ئەگەر سەن ئۇنىڭغا ئۇسسۇلۇق بەرگەن بولساڭ، ئۇنىڭ ساۋابىنى مېنىڭ دەرگاھىمدا تاپقان بولاتتىڭ''»[2].

ئىمام بۇخارى بىلەن ئىمام مۇسلىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مۇنداق بىر ھەدىسنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىر ئادەم يولدا كېتىۋېتىپ ئۇچرىغان تىكەنلىك بىر تال شاخنى يولدىن ئېلىپ تاشلىۋەتتى. الله تائالا ئۇنىڭ بۇ ئەمەلىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنى

---

[1] نەپلە ئىبادەتلەرنى دېمەكچى ــ ت.

[2] مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

مەغپىرەت قىلدى». مۇسلىم (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ رىۋايىتىدە مۇنداق كەلگەن: «بىر ئادەم يول ئۈستىدىكى بىر تىكەنلىك شاخنىڭ يېنىدىن ئۆتتى. ئۇ كىشى: ''الله بىلەن قەسەمكى، بۇنىڭ مۇسۇلمانلارغا ئەزىيەت بەرمەسلىكى ئۈچۈن ئۇنى ئېلىۋېتەي'' دەپ ئېلىۋەتتى. ئۇنىڭ بۇ ئەملى قوبۇل قىلىنىپ، جەننەتكە كىردى».

ئەبۇ زەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ماڭا ئۈممىتىمنىڭ ياخشى ـ يامان ئەمەللىرى توغرا قىلىندى، مەن ئۈممىتىمنىڭ ياخشى ئەمەللىرى قاتارىدا يولدىن ئېلىۋېتىلگەن ئەزىيەتنىڭمۇ بارلىقىنى كۆردۈم».

ئىسلام دىنى بۇ ئىشلارنىڭ ياخشىلىقىنى دەپ قويۇپلا بولدى قىلمايدۇ، بەلكى ئۇنى قىلىشقا دەۋەت قىلىدۇ، تەرغىب قىلىدۇ، ئۇنىڭغا بۇيرۇيدۇ، ئۇنى مۇسۇلمانىنىڭ كۈندىلىك ۋەزىپىسى قىلىدۇ، ھالبۇكى، بۇ ئىشلار ئىنسانىنى جەننەتكە يېقىنلاشتۇرىدۇ، دوزاختىن يىراقلاشتۇرىدۇ. الله تائالا ئۇ ئىشلارنى بەزىدە «سەدىقە»، بەزىدە «نامازى» دەپ ئاتايدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، ئۇلار ئىنسانىنى الله تائالاغا يېقىنلاشتۇرىدىغان تائەت ـ ئىبادەتلەردۇر.

ئەبۇ زەر (الله ئۇ كىشىدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دەيدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن:

ـ ئىنسان دوزاختىن نېمە بىلەن قۇتۇلىدۇ؟ ـ دەپ سورىسام، ئۇ:

ـ اللهقا ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن، ـ دېدى. مەن:

ـ ئىمان بىلەن ئەمەل بىللىمۇ؟ ـ دەپ سورىسام، ئۇ:

ـ الله تائالا ساڭا ئاتا قىلغان نەرسىنى بەرگەيسەن.

ـ ئىنسان يېقىر بولۇپ، بېرىدىغانغا بىر نەرسىسى بولمىسىچۇ؟

ـ ياخشىلىققا بۇيرۇيدۇ، يامانلىقتىن توسىدۇ.

ـ ياخشىلىققا بۇيرىيالماي، يامانلىقتىن توسالماي قالسىچۇ؟

ـ ھۇنەرسىزگە ھۇنەر ئۆگىتىپ قويۇشقا ياردەملەشسۇن.

ـ بۇنىمۇ قىلالمىسىچۇ؟

ـ مەزلۇمغا ياردەم بەرسۇن.

ـ ئۇ ئاجىز بولۇپ، مەزلۇمغىمۇ ياردەم بېرەلمىسىچۇ؟

ـ سەن قېرىندىشىڭغا بىرەر ياخشىلىق قالدۇرمامسەن؟ ئۆزۈنىڭ يامانلىقىنى كىشىلەردىن يىغسۇن.

ـ ئى رەسۇلۇللاھ، مۇشۇ ئىشلارنى قىلسا جەننەتكە كىرەمدۇ؟

ـ ھەرقانداق بىر مۇئمىن مۇشۇ خىسلەتلەردىن بىرىنى تەلەپ قىلىدىكەن، ئۇ خىسلەت ئۇنى جەننەتكە كىرگۈزىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشۇنداق روھ بىلەن ھەربىر مۇسۇلمانىنى (گەرچە قىلىش كۇچى چەكلىك بولسىمۇ) مۇشۇنداق ئىبادەتلەرنى قىلىشقا يېكى ئىجتىمائىي «تۆلەم» بېرىشكە رىغبەتلەندۇرىدۇ. مەلۇمكى، ئىسلام دىنىدا مەزكۇر ئىشلار بىرەر زامان - ماكانغا باغلىنىشلىق ئەمەس. شۇنداقلا، مەزكۇر ئىبادەتلەرنى يېكى «تۆلەم»نى پەقەت پۇلى بار بايلارلا قىلالايدىغان ياكى جىسمانىي جەھەتتىن كۇچلۇكلەرلا قىلالايدىغان ۋەياكى پەقەت بىلىمدارلا قىلالايدىغان قىلىپ قويمىدى. بەلكى، ئۇنى ھەممە قىلالايدىغان ئومۇمىي ئىنسانىي مەجبۇرىيەت قىلدى. بۇنىڭ بىلەن، ھەربىر ئادەم ئۆزىنىڭ كۇچى يەتكەن ئاساستا قىلىدۇ، باي - كەمبەغەل، كۇچلۇك - ئاجىز ۋە بىلىمدار - ساۋاتسىزمۇ ھەم قىلالايدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىس شەرىپلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەزكۇر ئومۇمىي ئىبادەتلەرنى ئىنسانغا ئىنسان بولغانلىقى نۇقتىسىدىن پەرز قىلماستىن، بەلكى ئۇلارنى ئادا قىلىشقا بولغان تەلىپىنى قاتتىق تەكىتلەيدۇ، شۇنداقلا ئۇلارنى ئىنسانىنىڭ ھەربىر ئۇگىلىرىگە قەدەر پەرز قىلىدۇ. ئەبۇ ھۇرەيرە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىنسانىنىڭ بەدىنىدىكى ھەربىر ئۇگە ئۇچۇن الله‌نىڭ نېمەتلىرىگە شۇكۇر قىلىش يۇزىسىدىن ھەركۇنى سەدىقە بېرىش لازىم بولىدۇ. ئىنسانىنىڭ ئىككى كىشى ئارىسىدا ئادىل بولۇشى، كىشىلەرنىڭ ئۇلاغلىرىغا مىنىۋېلىشىگە ياردەم بېرىشى، ياخشى سۆز قىلىشى، نامازغا ئۇچۇن ماڭغان ھەربىر قەدىمى، يولدىن ئەزىيەتلەرنى ئېلىۋېتىشى سەدىقە ھېسابلىنىدۇ»[1].

ئىبنى ئابباس (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) يۇقىرىقىغا ئوخشاش بىر ھەدىسنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «ئىنسانىنىڭ بەدىنىدىكى ھەربىر ئۇگە ئۇچۇن ھەر كۇنى سەدىقە بېرىش لازىم بولىدۇ». بۇ چاغدا بىرەيلەن: «ئى رەسۇلۇللاھ بۇ سېنىڭ بىزگە ئەڭ تەس بىر مەسىلىنى سۆزلەپ بېرىشىڭ بولدى» دېگەندە، ئۇ: «سېنىڭ ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇشۇڭ سەدىقە ھېسابلىنىدۇ، ئاجىزغا ياردەم بېرىشىڭ سەدىقە ھېسابلىنىدۇ، يولدىن ئەزىيەتلەرنى ئېلىۋېتىشىڭ سەدىقە ھېسابلىنىدۇ، نامازغا بېرىش ئۇچۇن ماڭغان ھەربىر قەدىمىڭ سەدىقە ھېسابلىنىدۇ»[2].

بۇرەيدە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئىنساندا 360 ئۇگە بار، ھەربىر ئۇگە ئۇچۇن الله‌نىڭ

---

[1] بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

[2] ئىبنى خۇزەيمە: «سەھىھ» دېگەن كىتابىدا رىۋايەت قىلغان.

نېمىتىگە شۇكۇر قىلىش يۇزىسىدىن سەدىقە بېرىش لازىم بولىدۇ». ساھابىلەر: «ئى رەسۇلۇللاھ بۇنىڭغا كىممۇ تاقەت قىلالىسۇن؟» دېگەندە (ساھابىلەر بۇنى پۇل - مال سەدىقە قىلىش لازىم دەپ چۈشەنگەنلىكتىن شۇنداق دېگەن)، ئۇ: «مەسجىدتىكى بەلغەم چاغلىق بىر نەرسىنى كۆمۈۋېتىش، يوللاردىن ئەزىيەتلەرنى ئېلىۋېتىش ... قاتارلىقلار سەدىقە ھېسابلىنىدۇ» دېدى.

ئىنسانىڭ قېرىندىشىڭ چىرايىغا تەبەسسۇم بىلەن قارىشى، گاسقا بىر نەرسىنى ئاڭلىتىپ قويۇشى، ئەمانى يېتىلىشى، ئېزىپ قالغانغا يول كۆرسىتىپ قويۇشى، ھاجەتمەنلىڭ ھاجىتىدىن چىقىشى قاتارلىق ئەمەللەرنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېسىل ئىبادەت ۋە ياخشى سەدىقە دەپ قارىدى.

مۇسۇلمان ئىنسان مۇشۇلار ئارقىلىق ئۆز جەمئىيىتىدە ياخشىلىق ۋە رەھمەتنىڭ مەنبەسى بولۇپ ياشايدۇ. پايدىلىق ۋە بەرىكەتلىك ئىشلارغا ئۆزىنى ئاتاپ تۇرىدۇ، ئۆزى ياخشىلىق قىلىدۇ، باشقىلارنىمۇ ھەم شۇنىڭغا دەۋەت قىلىدۇ، خەيرى - ساخاۋەت قىلىدۇ، باشقىلارنى شۇنىڭغا يېتەكلەيدۇ. چۈنكى، مۇسۇلمان ئىنسان دېگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رىغبەتلەندۈرگەندەك ياخشىلىقنى تەرغىب قىلغۇچى ۋە يامانلىقنى چەكلىگۈچىدۇر.

مۇسۇلمان ئىنسان ئۆز مۇھتىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان ياخشىلىق ۋە پايدىلىق ئىشلارنىڭ سورۇنلىرى پەقەت ئىنسانغىلا خاس ئەمەس، بەلكى ئۇ مەۋجۇدىيەتتىكى ھەربىر ئۇچار قانات ۋە ھايۋاناتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇسۇلمان ئىنسان قىلىدىغان ھەربىر ياخشىلىق، دەپئىي قىلىدىغان ھەربىر يامانلىق ئىنسانىنى اللە تائالاغا يېقىنلاشتۇرىدىغان ۋە اللەنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشتۇرىدىغان بىر ئىبادەتتۇر، ئەلۋەتتە.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە قانتىق ئۇسساپ كەتكەنلىكتىن توپا يەۋاتقان ئىتنى كۆرۈپ، قەلبىدە رەھىمدىللىك تامچىلىرى ئاققان، ئۇنىڭغا ئىتنى بۇنداق يامان ھالەتتە تاشلاپ قويۇپ مېڭىش ئىغىر كەلگەن، شۇنىڭ بىلەن قۇدۇققا چۈشۈپ، ئۆتۈكىنى سېلىپ ۋە ئۇنى لىق سۇ بىلەن تولدۇرۇپ ئاچىقىپ، ئىتقا ئىچكۈزگەن ئادەمنىڭ ئەمەلىنى اللە تائالا قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. ساھابىلەر بۇ قىسسىنى ئاڭلاپ ھەيرانلىق ئىلكىدە: «ئى رەسۇلۇللاھ بىزگە ئۇلاغلار ھەققىدىمۇ ئەجىر بېرىلەمدۇ؟» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەربىر جان ئىگىسى ئۈچۈن قىلىنغان ياخشىلىققا ئەجىر بېرىلىدۇ» دېگەن[1].

[1] بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

دائىرىسى مۇشۇنداق كەڭ، ئىنسانىنى ۋە بارلىق مەخلۇقاتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بۇ ئەمەللەر كىشىنى ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشقا، جەمئىيەتكە خىزمەت قىلىشقا، مەخلۇقاتلارغا ياخشىلىق قىلىشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ. ئىخلاسمەنلەر ئۆزلىرىنىڭ ئىبادەتلىرىنى مەسجىدلەرگىلا بەند قىلىپ قويۇپ، ھاياتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇشنىڭ ئورنىغا ئۆزلىرىنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرىدىغان، ئارزۇلىرىغا مۇناسىپ كېلىدىغان ئەمەلنى تاپىدۇ.

ئىنساننىڭ تۇرمۇشتىكى ئىشلىرىمۇ بىر قانچە شەرت ئاستىدا ئىبادەت بولىدۇ

ئىنساننى ئالدىنقى بابلاردىكىدىنمۇ بەكرەك ھەيران قالدۇرىدىغان بىر ئىش بولسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىنسانىنىڭ ئۆز تۇرمۇشى ۋە ئائىلىسى ئۈچۈن قىلىدىغان دۇنيالىق ئىشلارنىمۇ، گەرچە پايدا ـ مەنپەئىتى ئىنسانىنىڭ شەخسىي تۇرمۇشى ۋە ئائىلىسىدىن ھالقىپ كەتمىسىمۇ، ئۇنى تائەت ـ ئىبادەت قاتارىدا قىلىشىدۇر. مەسىلەن، دېھقان ئۆزىنىڭ ئېتىزلىقىدا، ھۈنەرۋەن ئۆزىنىڭ ئىش ئورنىدا، سودىگەر ئۆزىنىڭ دۇكىنىدا، خىزمەتچى ئۆزىنىڭ ئىشخانىسىدا، شۇنداقلا ھەربىر ھۈنەر ئىگىسى ئۆزىنىڭ ھۈنىرىنى قىلغاندا، تۆۋەندىكى شەرتلەر ئاستىدا شۇ ئىشلارنى نامازغا ۋە اللە يولىدىكى جىھادقا ئايلاندۇرغىلى بولىدۇ. ئۇ شەرتلەر تۆۋەندىكىچە:

1. ئىنسانىنىڭ قىلىۋاتقان ئىشى ئىسلامدا ھالال قىلىنغان ئىش بولۇشى لازىم. ئەمما، جازانىخورلۇق قىلىش، مەيخانىلاردا ئىشلەش، ئۇسسۇل ئويناشتىن ئىبارەت ئىسلام دىنى چەكلەيدىغان ئىشلار قەتئىي ئىبادەت بولالمايدۇ. چۈنكى، اللە تائالا پاك بولۇپ، پەقەت ھالال نەرسىلەرنىلا قوبۇل قىلىدۇ.

2. ئىنسانىنىڭ نىيىتى دۇرۇس، ساپ بولۇشى كېرەك. يەنى، ئىنسان قەلبىدە اللەنىڭ بۇيرىغىنى بويىچە تىلەمچىلىك قىلىشتىن قاتتىق ساقلىنىپ، ئائىلىسىنىڭ تۇرمۇشىنى قامداش، مىللىتىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ۋە زېمىنىنى بەرپا قىلىش نىيىتىدە بولۇش لازىم.

3. ئىنسان قىلىۋاتقان ئىشىنى مۇستەھكەم ۋە پۇختا قىلىشى لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «اللە تائالا ھەقىقەتەن ھەرقانداق ئىشنى ئەڭ ياخشى رەۋىشتە قىلىشنى بەلگىلىدى»؛ «اللە تائالا ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ بىر ئىشنى ئەڭ ياخشى رەۋىشتە قىلىشىڭلارنى ياخشى كۆرىدۇ».

4. ئىنسان قىلىۋاتقان ئىشىدا اللهنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە ھەقىقىي ئەمەل قىلىشى كېرەك. بۇنىڭ بىلەن، ئىنسان ئىش ئىگىسىگە زۇلۇم قىلمايدۇ، خىيانەت قىلمايدۇ، ساختىلىق قىلمايدۇ ۋە باشقىلارنىڭ ھەققىگە تاجاۋۇز قىلمايدۇ.

5. ئىنسانىنىڭ قىلىۋاتقان ئىشى ئىنسانىنى بەلگىلەنگەن تائەت ـ ئىبادەتلەرنى قىلىشتىن چەكلەپ قويماسلىقى كېرەك. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! مالىلىرىڭلار ۋە بالىلىرىڭلار سىلەرنى اللهنىڭ زىكرىدىن (يەنى اللهنىڭ تائەت ـ ئىبادىتىدىن) غەپلەتتە قالدۇرمىسۇن، كىملەركى شۇنداق قىلىدىكەن، ئۇلار زىيان تارتقۇچىلاردۇر﴾[1]؛ ﴿رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاء الزَّكَاةِ ...﴾ ﴿ئۇلار شۇنداق ئەرلەركى، سودا ـ سېتىق ئۇلارنى اللهنى زىكىر قىلىشتىن، نامازنى ئۆتەشتىن، زاكات بېرىشتىن غەپلەتتە قالدۇرمايدۇ﴾[2].

مۇسۇلمان ئىنسان مەزكۇر شەرتلەرگە رىئايە قىلسا، ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى گەرچە ئۇ بىر مېھرابتا تۇرۇپ ئىمانلىق قىلمىسىمۇ، مەسجىدتە تۇرۇپ اللهقا زىكىر ـ تەسبىھ ئېيتمىسىمۇ ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ.

كەئىب ئىبنى ئۇجرە (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: بىر كىشى رەسۇلۇللاھنىڭ يېنىدىن ئۆتتى. ساھابىلەر ئۇنىڭ تەمبەل، كۈچلۈكلىكىنى كۆردى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار: «ئى رەسۇلۇللاھ بۇ اللە يولىدا بولغان بولسا ئىدى» دېگەندە (يەنى اللهنىڭ كەلىمىسىنى يۇقىرى قىلىش ئۈچۈن جىھادتا بولغان بولسا ئىدى دېمەكچى، چۈنكى جىھاد ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئىبادەتنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ئىدى)، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر ئۇ كىچىك بالىلىرىنى بېقىش ئۈچۈن چىققان بولسا، اللە يولىدا چىققان بولىدۇ، ئەگەر قېرىپ قالغان ئاتا ـ ئانىسىنى بېقىش ئۈچۈن چىققان بولسا، اللە يولىدا چىققان بولىدۇ، ئەگەر ئۇ ئۆزىنى تىلەمچىلىك قىلىشتىن ساقلاش ئۈچۈن چىققان بولسا، اللە يولىدا چىققان بولىدۇ. ئەگەر ئۇ رىيا قىلىش ئۈچۈن، پەخىرلىنىش ئۈچۈن چىققان بولسا، شەيتانىنىڭ يولىدا بولىدۇ» دېگەن.

اللە تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئىنسانىنىڭ زېمىندا رىزىق تەلەپ قىلىشىنى «اللهنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىش» دەپ ئاتايدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيراً لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ﴿نامىاز ئوقۇلۇپ بولغاندا (يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ (يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن

[1] سۈرە مۇنافىقۇن، 9 ـ ئايەت.

[2] سۈرە نۇر، 37 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بولۇپ)، اللهنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار﴾[1]؛ ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُواْ فَضْلاً مِّن رَّبِّكُمْ﴾ ﴿پەرۋەردىگارىڭلاردىن (ھەج مەۋسۇمىدا تىجارەت ۋە باشقا ئوقەت ئارقىلىق) رىزىق تەلەپ قىلساڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ﴾[2]. رىزىق تېپىش ئۈچۈن مۇساپىر بولىدىغانلارنى الله يولدا جىھاد قىلىدىغانلار بىلەن بىر ئورۇندا تىلغا ئالىدۇ: ﴿وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ﴿بەزىلەر اللهنىڭ پەزلىنى تىلەپ (يەنى تىجارەت قىلىپ) يەر يۈزىدە سەپەر قىلىدۇ، يەنە بەزىلەر اللهنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدۇ﴾[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زىرائەت تېرىش، كۆچەت تىكىشنىڭ پەزىلىتى ۋە ئۇنى تىككۈچىگە اللهنىڭ دەرگاھىدا ساۋاب بېرىلىدىغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان دەرەخ تىكسە ياكى زىرائەت تېرىسا، ئۇنىڭدىن ئۈچار قۇشلار ياكى ئىنسانلار ياكى ھايۋانلار يېسە، ئۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن سەدىقە ئورنىدا بولىدۇ».

«راستچىل، ئىشەنچلىك سودىگەر (ئاخىرەتتە) پەيغەمبەرلەر، سىددىقلار ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ».

مۇشۇنداق كۆرسەتمىلەر ئاستىدا مۇسۇلمان ئىنسانىڭ باشقىلارغا، جەمئىيەتكە پۈك بولۇشى تۇغرا بولمايدۇ. باشقىلاردىن ئېلىشنىلا بىلىپ، بېرىشنى بىلمەسلىكى ياكى ئىبادەتكە بېرىلىش دەۋاسى بىلەن ئىنسانلاردىن، ھايانتىن ئايرىلىپ ياشىشمۇ ھەم تۇغرا بولمايدۇ. بەلكى، مۇسۇلمان ئىنسان تاشقى ئاملىنىڭ بېسىمسىز ھايانىنىڭ ھەممە مەيدانلىرىغا ھەسسە قوشقۇچى، ئىجادچى سۈپىتىدە ياشايدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق قىلىشىنى نامىز ۋە جىھاد دەپ بىلىدۇ.

ئىنسانىنىڭ تۇغما خاراكتېرلىك ئىشلىرى ۋە شەھۋەتنى قاندۇرۇشمۇ ئىبادەتتۇر

يۇقىرىدىكى بايانلاردىن تېخىمۇ ھەيران قالارلىق بىر ئىش بارکى، ئىبادەت ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىڭ تۇغما تەقەززاسىغا ئاساسەن ئېلىپ بارىدىغان تۈپ ئېھتىياجلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېمەك ـ ئىچمەك، ئەر ـ ئايالىنىڭ بىر يەردە بولۇشى ۋە مۇشۇ تۇرگە كىرىدىغان ئىشلارنى ئىسلام «نىيەت ساپ بولۇش» شەرتى ئاستىدا

[1] سۈرە جۇمۇئە، 10 ـ ئايەت.

[2] سۈرە بەقەرە، 198 ـ ئايەت.

[3] سۈرە مۇززەممىل، 20 ـ ئايەت.

ئىبادەتنىڭ چەكسىز دائىرىسىگە كىرگۈزىدۇ. دېمەك، نىيەت مۇستەھەب ۋە ئۆرپ ـ ئادەت ئىشلىرىنىمۇ تائەت ـ ئىبادەتكە ئايلاندۇرالايدىغان ئاجايىپ سېھرىي كۈچكە ئىگە قورالدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىگە بۇ ھەقتە دېگەن سۆزلىرى بۇ سۆزنىمىزنىڭ ئەڭ ياخشى شاھىتىدۇر. ئۇ: «سىلەرنىڭ ئايالىلىرىڭلار بىلەن بىر تۆشەكتە بولۇشۇڭلارمۇ سەدىقە ھېسابلىنىدۇ» دېگەندە، ساھابىلەر: «بىرمىلەن ئۆزىنىڭ شەھۋىتىنى قاندۇرسىمۇ ئۇنىڭغا ئەجر بېرىلەمدۇ؟» دېيىشكەن. بۇنىڭغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر دەپ بېقىڭلارچۇ، مۇبادا ئۇ ھارام ئىش قىلغان بولسا، ئۇنىڭغا گۇناھ بولارمىدى؟» دېگەن. ساھابىلەر: «ھەئە» دەپ جاۋاب بەرگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شۇنىڭدەك، ئۇ ھالال شەھۋىتىتە بولسا، ئۇنىڭغا ئەجر بولىدۇ» دېگەن. شۇڭا، ئۆلىمالار: «مانا بۇ، اللە تائالانىڭ بەندىلىرىگە ئىنتايىن رەھىمدىل زات ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلى. ئەگەر ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشنى ۋە ئۆزلىرىنى ئىپپىتلىك تۇتۇشنى نىيەت قىلسىلا، شەھۋىتلىرىنى قاندۇرغانغىمۇ ساۋاب بېرىلىدۇ، اللە تائالاغا ھەمدۇسانالار بولسۇن» دېيىشىدۇ.

4. نىيىتىڭنى دۇرۇس قىلغىن، ھاياتىڭنىڭ ھەممىسى ئىبادەتكە ئايلىنىدۇ

مۇسۇلمان ئىنسان ئۆچۈن ئۆزىنىڭ اللە تائالانىڭ زېمىنىدىكى ئورۇنباسارى ئىكەنلىكىنى بىلىشى يېتەرلىكتۇر. ئۇنىڭ زېمىنىدىكى ۋەزىپىسى اللە تائالانىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىش، بەلگىلىمىلىرىنى يۈرگۈزۈش، كەلىمىسىنى ئۇستۇن قىلىش ۋە ئۇ زات ئۆچۈن ئۆزى ئۇستىدىكى «ئۇبۇدىيەت» مەجبۇرىيىتىنى بەرپا قىلىشتۇر. ئىنساننىڭ پۈتۈن ئەمەللىرىنىڭ رەببانىي تۇسكە كىرىشى، ئۇنىڭ گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەتلىرى ۋە سۆكۈنالىرىدىن بولغان ئەمەللەرنىڭ ھەممىسى ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت بولۇشى ئۆچۈن مەزكۇر ئىشلارنى قىلىشى كۇيايىدۇر.

مانا بۇلار ﴿جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا يارالىتتىم﴾ دېگەن ئايەتتىن ئېلىنىدىغان چوڭقۇر مەنىگە مۇۋاپىق كېلىدۇ. ئەگەر بىز ئىبادەتنىڭ دائىرىسىنى بىر كۈندە ئىنسانىنىڭ ۋاقتىدىن پەقەت بىر قانچە مىنۇتلا سەرپ بولىدىغان ئىبادەتلەرگىلا قارىتىپ قويىدىغان بولساق، ھالبۇكى ئىنسانىڭ مۇتلەق كۆپ ۋاقتى ھايات قانىنىملىرىدا ئېقىپ يۈرۈيدىغان تۇرسا، ئۇنداقتا اللە تائالانىڭ ئىنسانلارنى يارىتىشتىكى غايە ـ مەقسەت نەدە قالىدۇ؟ بۇ ھەقتە ئۇستاز مۇھەممەد غەززالىنىڭ مۇنۇ سۆزى ماڭا بەك ئەرزىيدۇ: «مەلۇمكى،

ئىسلام دېگەن پەقەت بارماق بىلەن ساناپ، كەم - زىيادە قىلغىلى بولمايدىغان پائالىيەتلەردىنلا ئىبارەت ئەمەس، قەتئىي شۇنداق ئەمەس ... دەرۋەقە، ئۇ ئىنسان زېمىنىدا مەلۇم بىر ۋەزىپىنى ئادا قىلىۋېتىپ، ھايانلىقتا دەۋر سۈرۈپ مېڭىشى ئۈچۈن ھازىرلاشقا تېگىشلىك ئىنسانلىق سالاھىيىتىدىن ئىبارەتتۇر.

مەسىلەن، مەلۇم بىر ماشىنىنى ياسايدىغان ئېنژېنېر ئۈچۈن ماشىنىنىڭ قانچىلىك مەھسۇلات چىقىرىشى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ داۋاملىق ئىشلەپ چىقارماقچى بولغان مەھسۇلاتنى ئىشلەشكە تەييار تۇرۇشى ئىنتايىن مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

شۇڭلاشقا، ئايروپىلانىنىڭ سالاھىيىتى ئۇچۇش، تانكىنىڭ ئوق ئېتىش، قەلەمنىڭ يېزىشتۇر. بۇنداق سالاھىيەتلەر بىر نەرسىنىڭ قىممىتىگە ھۆكۈم قىلىشتىكى ئاساسىي ئامىلدۇر. بىز ئۇنداق سالاھىيەتنىڭ بارلىقىدىن خاتىرجەم بولساق، ئۇنى قوبۇل قىلىمىز. ئۇنىڭدىن ئالىدىغان نەتىجىنى ئارزۇ قىلىمىز.

شۇنداقلا، ئىنسانمۇ مەزكۇر مىسالغا چۈشىدۇ. باشتا ئىسلام ئىنسانىنىڭ روھىي ئوسكۇنىلىرىنىڭ مۇنتىزىم بولۇشىنى مەقسەت قىلىدۇ. ئەگەر ئىنسانىنىڭ روھىيىتىگە مۇۋاپىق سالاھىيەت بېرىلسە، سەممىي جەزمىلىك، نىيەتنىڭ دۇرۇسلۇقى بىلەن، ھايانلىقتا ئىنسان دۇچ كېلىدىغان ھەرقانداق بىر ئىش ئۆزلىكىدىن تائەت - ئىبادەتكە ئايلىنىدۇ. پۇل قۇيۇش قېلىپىغا خام ماتېرىيال سېلىنغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن ھەر خىل رەڭلىك، تامغا بېسىلغان، قىممەتلىك، پۇللۇق تەڭگە ئىشلىنىپ چىقىدۇ. شۇنىڭدەك، مۇسۇلمان ئىنسانمۇ ھايانىي دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى قۇدرىتىنىڭ يېتىشىچە ئىسلاھ قىلالىغانلىرىنى ئىسلاھ قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمان قىلىدىغان ھەربىر ئەمەل ئۆزىنىڭ ئىمانى ۋە نىيىتىنىڭ دۇرۇسلىقى بىلەن تەڭداشسىز بىر ئىبادەتكە ئايلىنىدۇ.

شۇڭلاشقا، مۇسۇلمان ئىنسان مۇشۇنداق روھىي سالاھىيەتلەرنىڭ سەۋەبىدىن ئۆزلىرىدىن مەغرۇرلىنىپ كەتكەنلەرنىڭ دەۋالىرىنى رەت قىلىدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَقَالُواْ لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلاَّ مَن كَانَ هُوداً أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُواْ بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ﴿ئىمران: ‹يەھۇدىي ياكى ناسارا بولمىغان ئادەم (يەنى يەھۇدىيلار يەھۇدىي بولمىغان ئادەم، ناسارالار ناسارا بولمىغان ئادەم) ھەرگىزمۇ جەننەتكە كىرمەيدۇ› دېيىشتى. بۇ، ئۇلارنىڭ قۇرۇق ئارزۇسىدۇر. ‹ئەگەر سۆزۈڭلاردا راستچىل بولساڭلار، دەلىلىڭلارنى كەلتۈرۈڭلار› دېگىن. ئۇنداق ئەمەس، كىمكى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى اللەقا تاپشۇرىدىكەن (يەنى اللەنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئەمەلىنى خالىس اللە ئۈچۈن قىلىدىكەن)، ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ

دەرگاھىدا ساۋابتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) ھېچ قورقۇنچ ۋە غەم - قايغۇ بولمايدۇ﴾[1].

ھايانلىق ئىشلىرىدا ياخشى ئەملەلەر ھالقىپ چىقىپ كېتەلمەيدىغان چەك - چېگرا ۋە بەلگىلىمە يوق. بەلكى، ئىبادەت ئىنسانىڭ ئۆزىنى اللەقا پۈتۈنلەي تاپشۇرۇشى، ئەملەرنى ياخشى قىلىشى ۋە ئۇنى مەقسەت قىلىنغان نىشاندا كامالەتكە يەتكۈزۈشىدۇر.

ھەممە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىبادەتنىڭ روھىيەتكە ۋە ھاياتقا كۆرسىتىدىغان تەسىرلىرى

بىز يۇقىرىدا بايان قىلغىنىمىزدەك، ئىسلامدا ھەممە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىبادەتنىڭ روھىيەتكە ۋە ھاياتلىققا بەرىكەتلىك تەسىرلىرى بولىدۇ، بۇلارنى ئىنسان ئۆزى ھېس قىلالايدۇ. ئۆزگىدىمۇ ئۇنىڭ ئىزناللىرىنى بايقايدۇ ۋە ئۇنىڭ سايىسىنى ئۆزىنىڭ مۇھىتىدا كۆرەلەيدۇ. بۇلارنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك ئىزناسى ئىككىدۇر:

بىرىنچى، ئۇ مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ ھاياتى ۋە ئەملەلىرىنى رەببانىي رەڭ بىلەن بېزەيدۇ ۋە ئۇنى ھاياتلىق ئۇچۇن قىلىدىغان ھەرقانداق بىر ئىشتا اللە تائالاغا ئىنتىلىدىغان قىلىدۇ. چۈنكى، مۇسۇلمان ئىنسان ئەملىنى ئابىدلىق نىيىتى بىلەن قىلىدۇ. بۇ مۇسۇلمان ئىنسانىنى پايدىلىق ئىشلارنى كۆپلەپ قىلىش، ياخشى ئىشلەپ چىقىرىش، ئۆزىگە ۋە ئائىلىسىگە ھايات تىن پايدىلىنىشقا بولىدىغان تۈرنى ئاسانلاشتۇرىدىغان ھەممە ۋاستىنى ئەڭ ياخشى رەۋىشتە قوللىنىشقا ئۇندەيدۇ. بۇ ھال مۇسۇلمان ئىنسان اللە تائالانىڭ رازىلىقى ۋە ساۋابىنى ئىزدەپ، ئەملەلىرىنى اللە تائالاغا سۇۋغات قىلسىلا، ئۇنىڭ اللە تائالانىڭ دەرگاھىدىكى ياخشىلىق ۋە تائەت - ئىبادەتلەردىن بولغان بايلىقىنى تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ. شۇنداقلا، مۇسۇلمان ئىنسانىنى ئۆزىنىڭ دۇنيالىق ئىشلىرىنى ياخشى، مۇستەھكەم ۋە پۇختا قىلىشقا چاقىرىدۇ.

ئىككىنچى، ئۇ، مۇسۇلمان ئىنسانغا نىيەت بىرلىكىنى، ئىنسان ھايانىنىڭ غايىسىنىڭ بىرلىكىنى بېغىشلايدۇ. چۈنكى، مۇسۇلمان ئىنسان قىلىدىغان ۋە تەرك ئېتىدىغان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىدە بىر اللەنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەيدۇ. دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئۇچۇن قىلىدىغان ئىشلىرىدا اللەقا يۈزلىنىدۇ. بۇ جەرياندا مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ خاراكتېرىدە

[1] سۈرە بەقەرە 111 - ۋە 112 - ئايەتلەر.

ياكى هايانىدا بۆلۈنمىچىلىك، روهىي زىددىيەت ۋە تاشقى ئامىلغا قوشۇلۇپ كېتىش هادىسىلىرى يۈز بەرمەيدۇ.

مۇسۇلمان ئىنسان كېچىسى اللهقا ئىبادەت قىلىپ، كۈندۈزى «جەمئىيەت» خاهىشىغا ئەگىشىپ كېتىدىغان ياكى مەسجىدتە اللهقا ئىبادەت قىلىپ، هايات قاينامليرىدا پۈل ـ مالغا چوقۇنۇپ كېتىدىغان، هەپتىنىك مەلۇم كۈنلىرىدە اللهقا ئىبادەت قىلىپ قويۇپ، قالغان كۈنلەردە اللهنىك غەيرىگە چوقۇنىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ.

مۇسۇلمان ئىنسان قەتئىي ئۇنداق قىلمايدۇ. دەرھەقىقەت، مۇسۇلمان ئىنسان نەدە، قانداق ئىش ئۈستىدە بولمىسۇن پەقەت يالغۇز اللهقا ئىبادەت قىلىدۇ. اللهنىك زاتى مۇسۇلمان ئىنساندىن هەرقانداق بىر ئىش ياكى هەرقانداق بىر ئەهۋال ياكى هەرقانداق ۋاقىتتا ئايرىلمايدۇ: ﴿وَلِلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللّهِ إِنَّ اللّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ﴿مەشرىقمۇ، مەغرىبمۇ (يەنى پۈتۈن يەر يۈزى) اللهنىكدۇر، قايسى تەرەپكە يۈزلەنسەڭلارمۇ، ئۇ اللهنىك تەرىپى (يەنى سىلەرگە ئىختىيار قىلغان قىبلىسى)دۇر﴾[1].

دېمەك، مۇسۇلمان ئىنسان پۈتۈن ئىرادىسى بىلەن اللهقا ئاتىلىنىدۇ، پۈتۈن قەلبى بىلەن اللهقا يۈزلىنىدۇ. مۇسۇلمان ئىنسانىنىك هاياتىي بىرلىكى، تەپەككۇرى، ئىرادىسى، قەلبى هەرخىل يۆنىلىشىلەر، هەرخىل ئېقىملار ۋە هەرخىل بۆلۈنمىچىلىكلەر ئوتتۇرىسىدا پارچىلىنىپ كەتمەيدۇ. چۈنكى، مۇسۇلمان ئىنسانىنىك هاياتى پارچىلانمايدىغان بىرلىكتىن ئىبارەتتۇر. مۇسۇلمان ئىنسانىنىك هاياتتىكى يولى اللهقا ئىبادەت قىلىش، غايىسى اللهنى رازى قىلىش ۋە يولباشچىسى بولسا «قۇرئان كەرىم»دۇر.

ئاۋستىرىيىلىك مۇسۇلمان ئۇستاز مۇھەممەد ئەسەد (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئىسلامدىكى ئىبادەتنىىك خۇسۇسىيىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئىسلامدا ئىبادەتنىىك هەقىقىتى باشقا بىر دىندىكىگە ئوخشىمايدۇ. مەلۇمكى، ئىسلامدا ئىبادەت مۇتلەق باش ئېگىشتىن ئىبارەت بولغان نامازغا ئوقۇش ياكى روزا تۇتۇشلا ئەمەس. ئۇ ئىنسانىنىك رېئال هاياتىنىىك هەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇڭلاشقا، بىزنىىك هاياتىمىزنىىك ئومۇمىي غايىسى ‹اللهقا ئىبادەت قىلىشتۇر›. دېمەك، بىز هاياتىنىىك ئومۇمىي كۆرۈنۈشلىرىگە بىر قانچە تۈرلۈك ئەگەشمىلەر ياندىشىپ ماڭىدۇ دەپ قارىشىمىز كېرەك. بىز ئەمەللىرىمىزنىىك هەممىسىنى (هەتتاكى ئەرزىمەس دەپ قارىلىدىغانلىرىنى) ئىبادەت دەپ قىلىشىمىز، ئۇلارنى چۈشىنىپ، بىلىپ قىلىشىمىز، شۇنداقلا ئۇلارنى الله بەرپا قىلغان دۇنياۋى مېتودنىىك بىر قىسمىدىن تەركىب تاپىدۇ

[1] سۈرە بەقەرە 115 ـ ئايەت.

دېگەن ئاساستا قىلىشىمىز لازىم. بۇنى ئادەتتىكى كىشى يېراق بىر غايە دەپ قارايدۇ. لېكىن، مۇشۇ ئىسلام دىنىنىڭ مەقسەت ـ غايىلىرى بولۇپ، ئەمەلىي رېئاللىقتا ئالىي غايىلەرنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئەمەسمۇ؟

ئىسلامنىڭ بۇ جەھەتتىكى مەيدانىنى ئارتۇقچە تەپسىر قىلىش ھاجەتسىز. ئىسلام بىزگە بىرىنچى قىلىپ، اللەقا ھەمىشە ئىبادەت قىلىش، ئىنسان ھاياتىنىڭ تۈرلۈك پائالىيەتلىرىدە ئىپادىلىنىدىغان ئامىللار بولسا، ھاياتنىڭ دەل ئۆزى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئىككىنچى قىلىپ، ھاياتىمىزنى روھىي ھايات ۋە ماددىي ھايات دەپ ئىككىگە ئايرىساقلا، شۇ غايىگە يېتىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ. دېمەك، مەزكۇر ئىككى ھايات بىزنىڭ ئېڭىمىزدا ۋە ئەمەللىرىمىزدە بىردەك ئىپادىلىنىشى كېرەك. بىزنىڭ اللەنىڭ يەككە ـ يېگانىلىقى ھەققىدىكى ئېتىقادىمىز ھاياتىمىزنىڭ ھەرخىل ساھەلىرىنى بىرلەشتۈرۈش نۇقتىلىرىدا ئىپادىلىنىشى لازىم.

مۇشۇ يۆنىلىشىنىڭ لوگىكىلىق يەكۈنى ئىسلامنى باشقا بارلىق دىنىي تۈزۈملەردىن پەرقلەندۈرىدۇ. چۈنكى، ئىسلام بىر تەلىمات سۈپىتىدە، ئىنسان بىلەن ئۇنىڭ يارىتقۇچىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مېتافىزىكىغا مۇناسىۋەتلىك ئالاقىلەرنى بەلگىلەپ بېرىش بىلەنلا كۇپايىلەنمەيدۇ. بەلكى، شەخس بىلەن ئۇنىڭ ئىجتىمائىي مۇھىتىدىكى دۇنيالىق ئالاقىلەرنىمۇ سۈندۇ.

دۇنيا ھاياتى مەلۇم بىر مەقسەت ـ غايىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان، ئۇ پەقەت ئادەتتىكى ئەھمىيەتسىز بىر تاسادىپىيلىقتىن ياكى (كېلىشى شەكسىز بولغان) ئاخىرەتنىڭ خىيالى تەسەۋۋۇرىدىن ئىبارەت، ئۇنىڭ ھېچقانداق مەنىلىك تەرىپى يوق دەپ قارالماسلىقى كېرەك. ئەكسىچە، دۇنيا ھاياتى تولۇق ئىجابىيلىققا ئىگە بىر پۈتۈنلۈكنىڭ نامايەندىسىدۇر. اللە تائالامۇ پەقەت جەۋھىرىدىلا ئەمەس، بەلكى ئۆزىگە يەتكۈزىدىغان غايىدىمۇ بىردۇر. شۇڭلاشقا، ئۇنىڭ مەخلۇقاتلىرى ئەسلى جەۋھىرىدە، بولۇپمۇ غايىدە بىرلىكنىڭ نامايەندىسىدۇر.

بىز يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەندەك، اللەقا ئىبادەت قىلىشنىڭ كەڭ مەزمۇنى دەل ئىنسانىيەت ھاياتىنى تەشكىل قىلىدۇ. مۇشۇ چۈشەنچىنىڭ ئۆزى بىزگە ئىنسانىنىڭ (ئۆزىنىڭ يەككە ھاياتىي دۇنيانىڭ رامكىسى ئىچىدە) كامالەتكە يېتىشىنىڭ مۇمكىنلىكىنى دەللىلەپ تۇرىدۇ. بىز بارلىق دىنىي تۈزۈملەر ئىچىدە ئىسلامنىڭ ئىنسانىنىڭ ھاياتىي دۇنيادا كامالەتكە يېتەلەيدىغانلىقىنى ئېلان قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرمەكتىمىز. ھەقىقەتەن، ئىسلام بۇ كامالەتنى جىسمانىي ''شەھۋەت''نى ئىنسان تېنىدىن يوق قىلىۋەتكەنگە قەدەر كېچىكتۈرمەيدۇ ياكى ھىندى ئېتىقادىدىكىدەك بىر قانچە دەرىجىلەرگە بۆلۈنگەن ''روھلارنىڭ بىرلىشىشى''دىن ئىبارەت زەنجىرسىمان

هالقىلارنى ئالدىمىزغا قويمايدۇ ياكى بۇددا دىنىدىكىدەك، ئىنسانىنىڭ كامالەتكە يېتىشى ۋە نىجات تېپىشى پەقەت قەلبىنىڭ جۇرئىي يوق بولۇشىدىن ۋە ئۇنىڭ ھېسسىي ئالاقىلىرى دۇنيادىن ئۈزۈلگەندىن كېيىن، ئاندىن ئەملىيلىشىدۇ دېمەيدۇ. قەتئىي ئۇنداق ئەمەس، ئىسلام دىنى ئىنسان ئۆزىنىڭ ھاياتىدىكى ھەممە ئىمكانىيەتلىرىدىن پايدىلانغانىدىن كېيىن، يەكىكە ھاياتنى دۇنياسىدىمۇ كامالەتكە يېتەلەيدۇ دەپ تەكىتلەيدۇ».

ئىككى سوئال ۋە ئۇلارنىڭ جاۋابى

بەزى كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا قەتئىي جاۋاب بېرىشكە تېگىشلىك مۇنداق سوئال كېلىدۇ. ئەگەر ئىبادەت شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) دېگەندەك دىنىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولسا، نېمە ئۈچۈن «قۇرئان كەرىم»دە ئىبادەتكە دىنىڭ بۇيرۇقلىرى ۋە چەكلىمىلىرى باغلىنىلدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَاعْبُدُواْ اللّهَ وَلاَ تُشْرِكُواْ بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ ...﴾ ﴿الله‌قا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا ـ ئاناڭلارغا، خىش ـ ئەقرىبالىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، يانداشقا (يەنى سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا)، مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل ـ چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار. شۇنىڭدىن سىزكى، ...﴾[1]؛ ﴿قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُواْ اللّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ وَلاَ تَنقُصُواْ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ...﴾ ﴿شۇئەيب ئېيتتى: ئى قەۋمىم، الله‌قا ئىبادەت قىلىڭلار، سىلەرگە الله‌تىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا كەم بەرمەڭلار ...﴾[2]؛ ﴿وَيَا قَوْمِ أَوْفُواْ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ...﴾ ﴿ئى قەۋمىم! سىلەر ئۆلچەمنى توغرا ئۆلچەڭلار، تارازىنى توغرا تارتىڭلار ...﴾[3].

ئىبادەتكە باغلانغان بۇ ئىشلار ئۇنىڭ باشقا ئىش ئىكەنلىكىنى دەللىلەيدۇ. چۈنكى، باغلىغۇچى زىتلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

---

[1] سۈرە نىسا، 36 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ھۇد، 84 ـ ئايەت.

[3] سۈرە ھۇد، 85 ـ ئايەت.

يەنە بىر سوئال: دىنىمىزدىكى ھەممىسى ئىبادەتتىن ئىبارەت بولسا، نېمە ئۈچۈن فىقھى ئالىملىرى شەرئىەت ئەھكاملىرىنى «ئىبادەت» ۋە «مۇئامىلە» دەپ ئىككىگە بۆلدى؟

بىرىنچى سوئالنىڭ جاۋابى ئىنتايىن ئاسان. ئەرەب تىلى گرامماتىكىسىدا خاس نەرسىنى ئومۇمىي نەرسىگە باغلاش ھەممە بىلىدىغان بىر قائىدە. خاسلىق بىر مۇستەقىل تۇر بولۇپ، ئۇ ئومۇمنىڭ ئەزالىرى قاتارىغا كىرىشى بىلەن ئۇنىڭدىكى بىر ئالاھىدىلىكنى بايان قىلىپ كېلىدۇ. شۇنداقلا، ئۇنىڭ ئەكسى بولغان ئومۇمىي نەرسىنى خاسقا باغلىغاندەكلا بىر ئىش. بۇنىڭ «قۇرئان كەرىم»دىكى مىساللىرىدىن: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ وَإِيتَاء ذِي الْقُرْبَى ...﴾ ﴿الله ھەقىقەتەن (كىشىلەر ئارىسىدا) ئادىل بولۇشقا، (جەمئى خەلقە) ياخشىلىق قىلىشقا، خىش - ئەقرىبالارغا سىلە - رەھىم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ ...﴾[1] دېگەن ئايەت بار. الله تائالا بۇ ئايەتتە خىش - ئەقرىبالارغا ياخشىلىق قىلىش ياخشىلىق قاتارىغا كىرسىمۇ، يەنىلا ئۇنى ئالاھىدە تىلغا ئالدى.

ئىككىنچى سوئالنىڭ جاۋابى شۇكى، فىقھى ئالىملىرىنىڭ ئەمەلىي شەرئىەت ئەھكاملىرىنى «ئىبادەت» ۋە «مۇئامىلە» دەپ بۆلۈشلىرى پەقەت ئۇلارنىڭ ئىستىلاھى بولۇپ، ئۇلار بۇنىڭدىن ئەھكاملارنىڭ ئىككى تۈرىنى ئايرىشنى مەقسەت قىلغان.

بىرىنچى تۈرى، بەندىلەر الله تائالا يولغا قويغان رەۋىشتە ئىجرا قىلىش ئارقىلىق الله تائالاغا يېقىنلىشىدىغان ئىبادەتلەرنىڭ شەكىل ۋە مىقدارلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى، الله تائالا ئۇلارنى يولغا قويغان ۋە ئۇلارنى قىلىشقا بۇيرىغان. شۇڭلاشقا، بەندىلەر بۇلارنى پەقەت شۇ يول بويىچە قوبۇل قىلىپ، شۇ بويىچە ئىجرا قىلىشلىرى كېرەك. مانا بۇلار دىن خالىي بولمايدىغان تائەت - ئىبادەتلەردۇر. الله تائالا شۇلار ئارقىلىق بەندىلەردىن ئىمتىھان ئالىدۇ. شۇلار بىلەن «ئۇبۇدىيەت»نىڭ ماھىيىتى نامايان بولىدۇ. دەرۋەقە، بۇلارنىڭ بېشىدا بەندىلەر ئۇچۇن بىرەر شەخسىي نېسىۋە كۆرۈلمەيدۇ.

ئىككىنچى تۈرى، ئىنسانلارنىڭ بىر - بىرلىرى بىلەن بولىدىغان ئالاقە - مۇناسىۋەتلەرنى رەتكە سالىدۇ. بۇ ئالاقە ۋە پائالىيەتلەرنى شەرئىەت يولغا قويمىغان. ئۇ بۇرۇنمۇ بار ئىدى، شەرئىەتنىڭ ۋەزىپىسى بولسا، ئۇلارنى تۈزەش ۋە پاكلاش، ئۇلاردىن توغرا - مەنپەئەتلىكلىرىنى ئېتىراپ قىلىش، بۇزۇق، يامانلىرىنى رەت قىلىشتۇر.

بۇ ئىزاھلاردىن مەلۇم بولىدىكى، شەرئىەتنىڭ بىرىنچى تۈرگە تۇتقان مەيدانى ئىككىنچى تۈرگە تۇتقان مەيدانى بىلەن ئوخشاشمايدۇ. الله تائالا بىرىنچى تۈرده ئۆزى ئىجاد قىلىدۇ ۋە بەرپا قىلىدۇ. باشقىلارنىڭ بۇ جەھەتتە بىرەر نېمىنى ئىجاد قىلىش ۋە بەرپا

[1] سۈرە نەھل، 90 - ئايەت.

قىلىش ھەققى يوق. بۇ ھەقتە مۇنداق ھەدىسلەر كەلگەن: «كىم بىزنىڭ بۇ دىنىمىزدا بولمىغان نەرسىنى پەيدا قىلىدىكەن، رەت قىلىنىدۇ»؛ «ھەر قانداق بىدئەت زالالەتتۇر».

ئىككىنچى تۈرىدە بولسا، شەرىئەت كىشىلەر ئۆزلىرى ئىجاد قىلىۋالغان ۋە پەيدا قىلىۋالغان ئىشلارنى ئىسلاھ قىلىدۇ.

فىقھى ئالىملىرى بۇنىڭغا ئاساسەن كىشىلەر دىندا اللە رۇخسەت قىلمىغان دائىرىدە ئۆزلىرى «ئىبادەت» ئىجاد قىلىۋالمىسۇن دەپ «ئىبادەت»تىكى ئەسلىي قائىدىنى چەكلەش ۋە مەنئىي قىلىش، ئەمما ئۆرپ ـ ئادەت ۋە پۇل ـ مۇئامىلە ئىشلىرىدا رۇخسەت قىلىش دەپ بېكىتتى.

مۇشۇنداق تەقسىملەشنىڭ يەنە بىر پايدىسى بار. بۇنى ئىمام شاتىبى ۋە باشقىلار تەكىتلەپ ئۆتتى: «دەرھەقىقەت، ئىبادەتتە ئۇنىڭدىكى مەنە ۋە مەقسەتلەرنى ئىزدەپ يۈرمەي ئىبادەت قىلىش، ئۆرپ ـ ئادەت ۋە پۇل ـ مۇئامىلە ئىشلىرىدا ئۇنىڭدىكى مەنە، ھېكمەت ۋە مەقسەتلەرگە قاراشتۇر.

مەسىلەن، اللە تائالا ھەجدە قۇربانلىق قىلىشقا بۇيرىغان بولسا، بۇ بىر ئىبادەت ئىشى بولۇپ، قۇربانلىق قىلماي ئۇنىڭ پۇلىنى سەدىقە قىلىۋېتىشكە بولمايدۇ. چۈنكى، بۇنداق قىلىش بۇ ئىبادەتنى ئەمەلدىن قالدۇرغانلىق بولىدۇ.

لېكىن، شەرىئەتتە دۇشمەنگە قارشى ئۇرۇش قىلىش ئۇچۇن جەڭ ئېتى بېقىشقا رىغبەتلەندۇرۇلۇپ، كېيىن زامان ئۆزگىرىپ كىشىلەر ئۇرۇش قىلىش ئۇچۇن ئاتنىڭ ئۇرنىغا تانكا ئىشلىتىدىغان بولسا، بۇ چاغدا مۇشۇ يېڭى زامان قوراللىرىغا كۆڭۈل بۆلۈش جەڭ ئېتى تەييارلاش قاتارىغا كىرىدۇ. بۇ، شەرىئەت دەلىللىرىدىن ئېلىنىدىغان مەقسەت ـ غايىلەرگە رىئايە قىلىش قاتارىدىن بولىدۇ.

مانا بۇلار فىقھى ئەھكاملىرىنى ئىبادەت ۋە مۇئامىلىگە بۆلۈشلىرىنىڭ سىرلىرىدۇر. لېكىن، شەرىئەت ئەھكاملىرىغا چىڭ ئېسىلىش ئالدىنقى بۆلۈملەردە بايان قىلغىنىمىزدەك، ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ.

ئەمما، سەييىد قۇتۇب ئېيتقاندەك، مۇشۇنداق ئىلمىي ئاتالغۇ بىلەن بۆلۈشنىڭ ۋە كېيىن مەيدانغا كەلگەن يېزىقچىلىق تۈرىنىڭ ئىنسانلار ئېڭىغا نۇرغۇنلىغان سەلبىي تەسىرلىرى بولۇپ، بىر مۇددەتتىن كېيىن مۇسۇلمانلار ھاياتىغا يامان تەسىرلەرنى قالدۇردى. چۈنكى، كىشىلەرنىڭ ئېڭىغا ئىبادەتنىڭ خاراكتېر جەھەتتىن ئىبادەت فىقھىسى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بىرىنچى تۈرگە خاس پائالىيەتلەر سىڭىشكە باشلىدى. پۇل ـ مۇئامىلە پائالىيەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئىككىنچى تۈرگە نىسبەتەن ئىبادەت خاراكتېرى يوق بولۇشقا باشلىدى.

مۇشۇنداق تەقسىملەش ''زامانىڭ ئۆتۈشى بىلەن'' بەزىلەرنى ئىسلام ئەھكاملىرىدىكى ئىبادەت پائالىيەتلىرىنى قىلىپ، پۇل ـ مۇئامىلە پائالىيەتلىرىنى باشقا بىر تۈرۈم ئاستىدا ئېلىپ بارسىمۇ، يەنىلا ''مۇسۇلمان'' بولۇۋېرىدىغان قىلىپ قويىدى.

بۇنداق كىشىلەرنىڭ بۇ خىل قارىشى بىر چۈشتۇر. چۈنكى، ئىسلام بىر پۈتۈن گەۋدە بولۇپ، پارچىلانمايدۇ. ئىسلامنى ئىككى قۇتۇبقا بۆلىدىغان كىشى بۇ پۈتۈنلۈكتىن چىقىپ كېتىدۇ. باشقا ئىبارە بىلەن ئېيتقاندا، دىندىن چىقىپ كېتىدۇ.

دەرۋەقە، ئىسلامنىڭ ۋە ئىبادەتنىڭ ھەقىقەتلىرىگە نىسبەتەن كۆپىنچە مۇسۇلمانلارنىڭ ئېڭىدا شەكىللىنىپ قالغان بۇنداق ئازغۇنلۇقنى فىقھى ئالىملىرى مەقسەت قىلمىغان ياكى ئۇلار بۇنىڭغا مەسئۇل ئەمەس. ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشى پەقەت سەييىد قۇتۇب دېگەندەك، يېزىقچىلىقنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن بولغانىدى. شۇڭلاشقا، بىزنىڭ دەۋرىمىزدىمۇ فىقھىدا يازمىا يازغانلار بۇنداق تەقسىملەشلەردىن خالىي بولالمىدى.

بىلىش كېرەككى، بۇنداق تەقسىملەشلەر پەقەت فىقھى كىتابلىرىدىلا تېپىلىدۇ. مۇبادا فىقھى ئالىملىرى باشقا مەزمۇندا بىر نەرسە يازسا، ئىبنى تەيمىيەدەك: ''ئىبادەت دىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ'' دەپ بايان قىلىدۇ. ئىبنى قەييۇممۇ شۇنىڭدەك قارايدۇ.

5. ئىبادەت ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ ھەممىسنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ

بۇ، ئىسلامدا ئىبادەتنىڭ ئۇنىۋېرسالىلىقىنىڭ ئىككىنچى كۆرۈنىشىدۇر.

ئىسلامدا ئىبادەت ھاياتنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانىدەك، ئۇ يەنە ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مۇسۇلمان ئىنسان الله تائالاغا تەپەككۇر، قەلب، تىل، قۇلاق، كۆز ۋە بارلىق سەزگۈ ئەزالىرى بىلەن، پۈتۈن ۋۇجۇدى، پۇل ـ مېلىنى سەرپ قىلىش، ئائىلىسى ۋە يۇرتىدىن ئايرىلىش بىلەن ئىبادەت قىلىدۇ.

مۇسۇلمان ئىنسان الله تائالاغا ئۆزى، كائىنات، ئاسمان ـ زېمىنىنىڭ پادىشاھلىقى ۋە الله يارىتقان نەرسىلەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق ئىبادەت قىلىدۇ. شۇنداقلا، الله تائالانىڭ نازىل قىلغان ئايەتلىرى ۋە ئۇلاردىكى ھىدايەت ۋە ھېكمەتلەر، ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ئاقىۋەتلىرى، تارىخىي ھادىسىلەر ۋە ئۇلاردىكى ۋەز ـ نەسىھەت ۋە ئىبرەتلەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق الله تائالاغا يېقىنلىشىدۇ. الله تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق

دەيدۇ: ﴿كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُوا الْأَلْبَابِ﴾ ﴿(بۇ) ئۇلارنىڭ ئايەتلەرنى تەپەككۇر قىلىشلىرى ئۈچۈن، ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ۋەز ـ نەسىھەت ئېلىشلىرى ئۈچۈن بىز ساڭا نازىل قىلغان مۇبارەك كىتابتۇر﴾[1].

الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە كائىناتقا نەزەر سېلىش، تەپەككۇر قىلىش ۋە ئۆگىنىش جەھەتلەردە ئەقىل ئىشلىتىشكە دەۋەت قىلىدۇ. الله تائالا بۇ توغرىدا مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ ﴿زېمىندا ۋە ئۆزۈڭلاردا اللهقا چىن ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئۈچۈن (اللهنىڭ قۇدرىتى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن ئالامەتلەر بار، (بۇنى) كۆرمەمسىلەر﴾[2]؛ ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُوْلِي الألْبَابِ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىَ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَـذا بَـاطِلاً سُـبْحَانَكَ فَقِنَـا عَـذَابَ النَّـارِ﴾ ﴿شۇبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە روشەن دەلىللەر بار. ئۇلار ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ اللهنى ئەسلەپ تۇرىدۇ. ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزىدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ:) ‹پەرۋەردىگارىمىز! بۇنى بىكار ياراتمىدىڭ، سەن پاكتۇرسەن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن›﴾[3].

ئىبنى ئابباس (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)تىن مۇنداق رىۋايەت قىلىنغان: «بىر سائەت تەپەككۇر قىلىش، كېچىدە نامازغا ئوقۇشتىن ياخشىدۇر»[4].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىم ئىلىم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن بىر يول تۇتىدىكەن، الله ئۇنىڭ ئۈچۈن جەننەتكە بولغان يولنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ»[5].

ئىمام شافىئىي مۇنداق دېگەن: «ئىلىم تەلەپ قىلىش نەپلە نامازدىن ئەۋزەلدۇر». ئىمام ئەبۇ ھەنىفە بۇنىڭغا دەلىل كەلتۈرگەن. ۋەھىب مۇنداق دېگەن: مەن مالىكنىڭ ئالدىدا ئىدىم، يازمىلىرىنى قويۇپ قويۇپ نامازغا ئوقۇغىلى تۇردۇم. مالىك: «سەن ئەۋزەل نەرسىنى قويۇپ تۇرۇپ نېمىگە تۇردۇڭ» دېدى.

مۇسۇلمان ئىنسان الله تائالاغا (ئۇنى) دوست تۇتۇش، ئۇنىڭدىن قورقۇش، ئۇنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىش، ئازابىدىن قورقۇش، قازاسىغا رازى بولۇش، سىناقلىرىغا سەۋر

---

[1] سۈرە ساد، 29 ـ ئايەت.

[2] سۈرە زارىيات، 20 ـ ۋە 21 ـ ئايەتلەر.

[3] سۈرە ئال ئىمران، 190 ـ ۋە 191 ـ ئايەتلەر.

[4] زەئىپ ھەدىس.

[5] ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلغان.

قىلىش، نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش، ئۇنىڭدىن ھايا قىلىش، ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلىش ۋە ئىخلاس قىلىش دېگەندەك رەببانىي ھېسسىيات ۋە روھىي ھېس - تۇيغۇ بىلەن ئىبادەت قىلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، ‹مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم (دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت - ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى الله ئۈچۈندۇر. اللهنىڭ شېرىكى يوقتۇر، مەن مۇشۇنىڭغا (يەنى يالغۇز اللهقىلا خالىس ئىبادەت قىلىشقا) بۇيرۇلدۇم﴾[1].

مۇسۇلمان ئىنسان الله تائالاغا زىكىر ئېيتىش، تىلاۋەت قىلىش، دۇئا قىلىش، تەسبىھ ئېيتىش ۋە تەكبىر ئېيتىش بىلەن ئىبادەت قىلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيراً وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلاً﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! اللهنى كۆپ ياد ئېتىڭلار. ئۇنىڭغا ئەتىگەن - ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار (چۈنكى، بۇ ئىككى ۋاقىتتا پەرىشتىلەر چۈشۈپ تۇرغانلىقتىن، ئۇ ۋاقىتلارنىڭ ئەۋزىلى ھېسابلىنىدۇ)﴾[2]؛ ﴿وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعاً وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ وَلاَ تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ﴾ ﴿پەرۋەردىگارىڭنى يىلىنغان ۋە ئۇنىڭدىن قورققان ھالدا ئىچىڭدە ياد ئەتكىن، ئەتىگەن-ئاخشامدا ئۈنى پەس ئاۋازدا زىكىر قىلغىن، غاپىللاردىن بولمىغىن﴾[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- قۇرئان ئوقۇڭلار، ئۇ قىيامەت كۈنى شاپائەتچى بولۇپ كېلىدۇ، - دېگەن. بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا:

- دەرۋەقە، شەرىئەتنىڭ ئەھكاملىرى كۆپ بولۇپ كەتتى. مەن چىڭ تۇتىدىغان بىر ئىشنى ماڭا بۇيرىغىن، - دېگەندە، ئۇ:

- تىلىڭ ھەمىشە اللهنىڭ زىكرى بىلەن نەمدىلىپ تۇرسۇن، - دېگەن.

زىكىر ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بىرى ھەمدۇسانا ئېيتىش بىلەن بولىدۇ: «**سبحان الله، الحمد لله، لا إله إلا الله، والله أكبر**» «الله پاكتۇر، جىمى ھەمدۇسانا اللهقا خاستۇر، اللهتىن باشقا مەبۇد بەرھەق يوقتۇر، الله بۇيۇكتۇر». يەنە بىرى دۇئا قىلىش بىلەن بولىدۇ: ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ﴿پەرۋەردىگارىمىز! بىز ئۆزىمىز ئۆزىمىزگە زۇلۇم قىلدۇق، ئەگەر سەن بىزگە مەغپىرەت قىلمىساڭ، بىزگە رەھىم قىلمىساڭ، بىز

---

[1] سۈرە ئەنئام، 162 - ۋە 163 - ئايەتلەر.

[2] سۈرە ئەھزاب، 41 - ۋە 42 - ئايەتلەر.

[3] سۈرە ئەئراف، 205 - ئايەت.

چوقۇم زىيان تارتقۇچىلاردىن بولۇپ قالىمىز﴾[1] (مەزكۇر دۇئانى ئادەم ئەلەيھىسسالام ۋە ئايالى ھەۋۋا چەكلەنگەن دەرەخنىڭ مېۋىسىدىن يېگەندىن كېيىن تەۋبە قىلىپ قىلغان).

يۇقىرىقى ئىككى تۈر ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ھەرخىل مۇناسىۋەت ۋە ۋاقىتلاردا ئوقۇلىدىغان، مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ قەلبىنى ئۆزلۈكسىز پەرۋەردىگارى بىلەن باغلاپ تۇرىدىغان ۋە قەلبى اللەنىڭ زىكىر بىلەن نەمدىلىپ تۇرىدىغان نۇرغۇنلىغان دۇئا ۋە زىكىرلەر رىۋايەت قىلىندى. بۇ ھەقتە ئالىملار ھەر خىل ئەسەرلەرنى يازدى.

ياخشى زىكىر بولسا، ئىنسانىنىڭ دىلى بىلەن تىلىنىڭ بىردەك بولغىنىدۇر. قەلب غەپلەتتە قېلىپ، تىل زىكىر قىلسا، بۇنىڭدا ياخشىلىق بولمايدۇ.

مۇسۇلمان ئىنسان اللەقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىبادەت قىلىدۇ. يەنى، تەننىڭ راھەت - پاراغەت ۋە شەھۋەتلىرىدىن روزا تۇتۇش ئارقىلىق ئۆزىنى تۇتۇۋالىدۇ ياكى نامىز ئوقۇش ئارقىلىق ھەربىكەت قىلىپ ۋە روھلىنىپ تۇرۇپ ئىبادەت قىلىدۇ. ھالبۇكى، نامازدا ئىنسانىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ھەربىكەت قىلىدۇ.

مۇسۇلمان ئىنسان اللەقا زاكات ۋە سەدىقە - ئېھسان قىلىش ئارقىلىق روھىيەتنىڭ قېرىندىشى بولغان پۇل - مالنى سەرپ قىلىش بىلەن ئىبادەت قىلىدۇ. بۇنى فىقھى ئالىملىرى «پۇل - مال ئىبادىتى» دەپ ئاتايدۇ. شۇنداقلا، نامازنى «تەن ئىبادىتى» دەپ ئاتايدۇ. ئۇلار «تەن» دېگەندىن ئىنسانىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى مەقسەت قىلىدۇ. چۈنكى، نىيەت ھەرقانداق بىر ئىبادەت ئۈچۈن تۇپ شەرتتۇر. نىيەت ئورنى قەلبتۇر. شۇڭلاشقا، سارالىق ۋە مەستىنىڭ ئىبادىتى تۇغرا بولمايدۇ ھەم قوبۇل قىلىنمايدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿حَتَّىَ تَعْلَمُواْ مَا تَقُولُونَ﴾ ﴿نېمە دەۋاتقىنىڭلارنى بىلگىنىڭلارغىچە ...﴾[2].

مۇسۇلمان ئىنسان اللەقا، اللەنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ، باشقىلارنى اللە تەرىپىكە دەۋەت قىلىش، ئەمرىمەرۇپ قىلىش، اللەنىڭ كەلىمىسىنى ئۈستۈن، كاپىرلارنىڭ كەلىمىسىنى خار قىلىش يوللىرىدا، ئۆزىنىڭ راھەت - پاراغىتىنى، ئۆزىنى ۋە ئۆزىنىڭ دۇنيالىق ماددىي مەنپەئەتلىرىنى قۇربان قىلىش ئارقىلىق ئىبادەت قىلىدۇ.

مۇسۇلمان ئىنسان اللەقا، ھەج - ئۆمرە قىلىش، يا ئۆزىنىڭ دىنىنى بەرپا قىلالايدىغان يۇرتنا تۇرۇش، يا اللە يولىدا جىھاد قىلىش ياكى مەنپەئەتلىك ئىلىم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن ئائىلىسى ۋە يۇرتىدىن ئايرىلىش ۋە زېمىنىدا سەرگەردان بولۇش ئارقىلىق ئىبادەت

---

[1] سۈرە ئەئراف، 23 - ئايەت.

[2] سۈرە نىسا، 43 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قىلىدۇ. مۇسۇلمان ئىنسان بۇلار ئۇچۇن ئۆزىنىڭ راھەت - پاراغىتىنى، پۇل - مېلىنى سەرپ قىلىدۇ. شۇڭلاشقا، بىز بۇلارنى تەن ۋە مال ئىبادىتى دەپ ئاتايمىز.

6. ئۇبۇدىيەتنىڭ ئەللىك مەرتىۋىسى قەلب بىلەن بەدەنگە تەقسىملەنگەن

مەن ئىبنى قەييۇم (الله ئۇ كىشىگە رەھمەت قىلسۇن)نىڭ الله ئۇچۇن بولغان «ئۇبۇدىيەت»نىڭ مەرتىۋىلىرى، شۇنداقلا قەلب، تىل، تەن ۋە سەزگۇ ئەزالارنىڭ مۇشۇ ئۇنىۋېرسال «ئۇبۇدىيەت»تىكى نېسىۋىلىرى ھەققىدە تەپسىلىي توختالغان بايانلىرىنى ئوقۇدۇم ۋە ئۇلارنى ئۇنىڭ قىممەتلىك ئەسىرى «تۇغرا يولدا ماڭغۇچىلارنىڭ دەرىجىلىرى»دىن ئازراق ئۆزگەرتىپ نەقىل كەلتۈرۈشنى توغرا تاپتىم.

«ئۇبۇدىيەت»نىڭ چاقى ئون بەش قائىدە ئۈستىدە ئايلىنىدۇ. كىم ئۇلارنى تولۇقلايدىكەن، ئۇبۇدىيەتنىڭ دەرىجىلىرىنى تولۇقلىغان بولىدۇ.

ئۇبۇدىيەت ئىنسان قەلبىگە، تىلغا ۋە بەدەن ئەزالىرىغا تەقسىملەنگەن. ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئىبادىتى بار.

ئۇبۇدىيەتنىڭ بەش ئەھكامى بولۇپ، ئۇلار: پەرز، مۇستەھەب، ھارام، مەكرۇھ ۋە مۇباھلاردۇر. بۇلارنىڭ قەلبكە، تىلغا ۋە ھەربىر ئەزاغا خاس بولغان ھۆكۈملىرى بار.

اللهقا ئىبادەت قىلىشتا قەلبنىڭ ئورنى

قەلبنىڭ پەرزلىرى: ئالىملار بۇلاردىن بەزىلىرىنىڭ پەرزلىكىگە بىرلىككە كەلگەن، يەنە بەزىلىرىنىڭ پەرزلىكى ھەققىدە ئىختىلاپ قىلىشقان.

بىرلىككە كەلگەنلىرى بولسا، اللهقا ئىخلاس قىلىش، تەۋەككۇل قىلىش، اللهنى دوست تۇتۇش، سەۋر قىلىش، الله تەرىپىكە قايتىش، اللهتىن قورقۇش، ئۇ زاتتىن ئۈمىد قىلىش، كەسكىن ئېتىقاد قىلىش ۋە نىيەت قىلىش قاتارلىقلاردۇر.

ئىخلاس قىلىش بولسا، مەبۇدنى باشقا نەرسىدىن ئايرىشتۇر.

ئىبادەت ئۇچۇن نىيەت قىلىشنىڭ ئىككى دەرىجىسى بار: بىرى، ئىبادەتنى ئۆرپ - ئادەت ئىشلىرىدىن ئايرىيدۇ. ئىككىنچىسى، ئىبادەتنىڭ مەرتىۋىلىرىنى بىر - بىرىدىن ئايرىيدۇ.

بۇ ئۇچ تۈر قەلبنىڭ پەرزلىرىدۇر.

شۇنداقلا، سەۋر قىلىش ئىسلام ئۈممىتى ئالىملىرىنىڭ بىرلىككە كېلىشى بىلەن پەرزدۇر. ئىمام ئەھمەد (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «الله تائالا سەۋرنى ‹قۇرئان كەرىم›دە توقسان ئورۇندا تىلغا ئالدى. ئۇنىڭ ئىككى يۆنىلىشى بار. بىرى، ھەق بولغان پەرز ۋە يەنە بىرى، مۇستەھەب بولغان كامالەتتۇر».

ئالىملار ئىختىلاپ قىلىشقان پەرزلەر بولسا، (بىرەر ئىشقا) رازى بولۇشتىن ئىبارەتتۇر. بۇنىڭ پەرزلىكى ھەققىدە فىقھى ئالىملىرى بىلەن سوپىلارنىڭ ئىككى خىل بايانى بار.

بۇلارنىڭ جۇملىسىدىن مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ نامازدا ئەيمىنىپ تۇرىشىدۇر. بۇ ھەقتە فىقھى ئالىملىرىنىڭ ئىككى خىل قارىشى بار.

مەزكۇر ئىككى خىل قاراشنىڭ بىرىگە ئاساسەن، نامازدا تولا ۋەسۋەسىگە دۇچ كېلىدىغان كىشىگە نىسبەتەن نامازنى قايتا ئوقۇش پەرزدۇر.

بۇنىڭدىكى مەقسەت، ئەزالارنىڭ پادىشاھى بولغان قەلبنىڭ اللەنىڭ ئۇبۇدىيىتىگە ئۆزىنىڭ ئەزالىرى بىلەن قوشۇلۇپ تولۇق ئاتلىنىشىدۇر.

ئەمما، قەلبكە ھارام بولىدىغان ئىشلار بولسا، مۇتەكەببىرلىك قىلىش، رىيا قىلىش، ئۆزىدىن پەخىرلىنىش، ھەسەت قىلىش، غەپلەتتە قېلىش ۋە مۇناپىقلىق قىلىش قاتارلىقلاردۇر.

بۇلار ئىككى تۈرلۈكتۇر: كۇپۇرلۇق ۋە گۇناھ.

كۇپۇرلۇق: ئىسلامدا كەسكىن بولغان ھۆكۈمگە شەك كەلتۈرۈش، مۇناپىقلىق قىلىش، الله تائالاغا شېرىك كەلتۈرۈش قاتارلىقلاردۇر.

گۇناھ چوڭ - كىچىك دەپ ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ.

چوڭ گۇناھلار بولسا، مۇتەكەببىرلىك قىلىش، رىيا قىلىش، ئۆزىدىن پەخىرلىنىش، چوڭچىلىق قىلىش، اللەنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىد ئۈزۈش، اللەنىڭ ئازابىدىن ئەمىن بولۇش، مۇسۇلمانلارغا ئەزىيەت بېرىش ئارقىلىق خۇشال بولۇش، ئۇلارغا يەتكەن مۇسىبەتلەرگە تەپەررۇج قىلىش، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بۇزۇقچىلىقلارنىڭ يامرىشىنى ياخشى كۆرۈش، الله ئۇلارغا بەرگەن نېمەتلەرگە ھەسەت قىلىش، شۇ نېمەتلەرنىڭ يوقاپ كېتىشىنى ئۈمىد قىلىش ۋە مۇشۇنىڭدەك ئىشلارنىڭ ئەگەشمىلىرى بولۇپ، بۇلار ھاراملىق جەھەتتە ئاشكارا چوڭ گۇناھلاردىن زىنا قىلىش ۋە ھاراق ئىچىشتىنمۇ ئېغىر

تۇرىدۇ. ئىنسانىنىڭ قەلبى ۋە بەدىنىنى تۇزىشى پەقەت مەزكۇر ئىشلاردىن قول ئۈزۈپ، تەۋبە قىلغاندىلا ھاسىل بولىدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن، مۇنداق قەلب يامان قەلب ھېسابلىنىدۇ. مۇبادا ئىنسان قەلبى بۇزۇلسا، بەدەنىنىڭ ھەممىسى بۇزۇلىدۇ.

مەزكۇر ئاپەتلەر ئىنسان قەلبىنىڭ اللەنىڭ ئۇبۇدىيىتىنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئىبادەت قىلىشنى بىلمەسلىكتىن كېلىپ چىقىدۇ. «ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز» دېگەن ۋەزىپە تەندىن ئىلگىرى قەلبكە يۈكلىنىدۇ. مۇبادا، قەلب ئۇنى بىلمەيدىكەن ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئىبادەت قىلىشنى تەرك ئېتىدىكەن، قەلب ئۇنىڭ دۈشمەنلىرى بىلەن توشۇپ كېتىدۇ. قەلب مەزكۇر ئۇبۇدىيەت بىلەن قانچىلىك بىللە بولىدىكەن، ئۇنىڭ دۈشمەنلىرىدىن شۇنچىلىك قۇتۇلىدۇ.

مەزكۇر ئىشلار كۈچلۈكلىكى، قانتىقلىقى، يەڭگىللىكى ۋە ئىنچىكىلىكىگە قاراپ چوڭ ـ كىچىك بولىدۇ.

كىچىك گۇناھلار بولسا، ھارام ئىشلارنى قىلىشنى قەلبتە خالاش ۋە ئارزۇ قىلىشتۇر. ئارزۇ قىلىشنىڭ دەرىجىسى ئارزۇ قىلغۇچىنىڭ خاتالىشىش دەرىجىسىگە قاراپ چوڭ ـ كىچىك بولۇشتا پەرقلىق بولىدۇ. كۈپۈر ۋە شېرىكنى ئارزۇ قىلىش كۈپۈرلۈقتۇر. بىدئەت ئىشنى قىلىشنى خالاش پاسىقلىقتۇر. چوڭ گۇناھلارنى ئارزۇ قىلىش مەسىيەتتۇر. ئىنسان ئۇلارنىڭ بىرىنى قىلىشقا قۇدرىتى يېتىپ تۇرۇپ، ئۇنى اللە ئۈچۈن تەرك ئەتسە ساۋاب بېرىلىدۇ. مۇبادا ئۇلاردىن بىرىنى قىلىشقا تىرىشىپ، كۈچى يەتمەي تەرك ئەتسە، شۇ ئىشنى قىلغۇچىنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ. بۇنداق بولۇشى ئۇنى ساۋاب ۋە جازا ئەھكاملىرىغا سېلىش ئۈچۈن ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ ئەگەر ئىككى مۇسۇلمان قىلىچلىرى بىلەن ئۇرۇشسا، قاتىل ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچى ئىككىلىسى دوزاخقا كىرىدۇ، ـ دېدى. ساھابىلەر:

ـ قاتىلغۇ شۇنداق بولىدۇ، ئەممىا ئۆلگىنى نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ؟ ـ دەپ سورىغانىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ ئۇمۇ قاتىلنى ئۆلتۈرۈشكە ھېرىسمەن ئىدى، ـ دەپ جاۋاب بەردى.

دېمەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆلگۈچىنى ئۇنىڭمۇ قاتىلنى ئۆلتۈرۈشكە ھېرىسمەنلىكىدىن گۇناھ جەھەتتە قاتىلنىڭ دەرىجىسى بىلەن ئوخشاش ئورۇندا قويىدى. بۇنىڭ يەنە نۇرغۇن مىساللىرى بار.

بۇنىڭ بىلەن قەلبنىڭ مۇستەھەب ۋە مۇباھ ئىشلىرى ئايان بولدى.

اللهقا ئىبادەت قىلىشتا تىلىنىڭ ئورنى

تىلىنىڭ ئۇيۇدىيىتى بەشتۇر. پەرزلىرى شاھادەت ئېيتىش، نامازدا قۇرئاندىن مەلۇم سۈرە ـ ئايەتلەرنى ئوقۇش، سەجدە ـ رۇكۇلاردا بەلگىلەنگەن تەسبىھ ـ تەكبىرلەرنى ئېيتىش ۋە تەشەھھۇد ئوقۇش.

شۇنداقلا، سالام قىلغان كىشىگە سالام قىلىش ۋە ئەمرىمەرۇپ قىلىش، نادانغا ئىلىم ئۆگىتىش، ئازغۇننى يېتەكلەش ئۈستىدىكى گۇۋاھلىقنى ئادا قىلىشتا راستچىل بولۇش قاتارلىقلاردۇر.

ئەمما، تىلىنىڭ مۇستەھەب ئىشلىرى بولسا، قۇرئان ئوقۇش، ھەمىشە اللهقا زىكىر ئېيتىش، مەنپەئەتلىك ئىلىملەرنى ھەمىشە تەكرارلاش قاتارلىقلاردۇر.

تىلىنىڭ ھارام ئىشلىرى بولسا، الله يامان كۆرىدىغان سۆزلەرنى قىلىش، بىدئەت ئىشلارغا تىل ئارقىلىق دەۋەت قىلىش، ئۇلارنى بېزەپ، پەردازلاپ بايان قىلىش، مۇسۇلمانغا تۆھمەت چاپلاش، مۇسۇلمانىنى تىللاش، مۇسۇلمانغا ئەزىيەت بولىدىغان ھەرقانداق سۆزنى قىلىش، يالغان ئېيتىش، يالغان گۇۋاھلىق بېرىش، الله ھەققىدە بىلىمسىزلىك بىلەن بىر نېمىلەرنى دېيىشتۇر.

تىلىنىڭ مەكرۇھ ئىشلىرى بولسا، بىر نەرسىنى دېمەسلىك دېيىشتىن ئەۋزەل بولسا، ئۇنى دەۋېتىش مەكرۇھ بولىدۇ.

اللهقا ئىبادەت قىلىشتا ئىنسانىنىڭ بەدەن ئەزالىرى ۋە سەزگۈ ئەزالىرىنىڭ ئورنى

ئىنسان بەدىنىنىڭ ئەزالىرى ئۈستىدىكى بەش ئۇيۇدىيەت يىگىرمە بەش دەرىجىدۇر. چۈنكى، سەزگۈ ئەزا بەش بولۇپ، ھەربىر ئەزا ئۈچۈن بەش ئۇيۇدىيەت باردۇر.

اللهقا ئىبادەت قىلىشتا قۇلاقنىڭ ئورنى

قۇلاقنىڭ الله ۋە اللهنىڭ پەيغەمبىرى پەرز قىلغان، ئىسلام ۋە ئىمانىنىڭ پەرزلىرىدىن بولغان رۇكۇنلارنى، ئىمامنىڭ نامازدا قىلغان ئۇنلۇك قىرائەتلىرىنى، جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلىشى ۋە تىڭشىشى پەرزدۇر.

قۇلاقنىڭ ھارام ئىشلىرى: كۆپۈر ۋە بىدئەت ئىشلارنى ئاڭلاش (پەقەت ئۇنىڭغا رەددىيە بېرىش ئۈچۈن ئاڭلىشى بۇنىڭدىن مۇستەسنا)، كىشىلەرنىڭ مەخپىيەتچىلىكىنى تىڭشىلاش، نامەھرەم ئايالالارنىڭ ئاۋازىنى گۈزەللىق بېرىش، مۇئامىلە قىلىش، پەتىۋا سوراش، دەۋا قىلىش، داۋالاش دېگەنگە ئوخشاش ھالەتلەردىن باشقا چاغدا سەۋەبسىز ئاڭلاش قەتئىي ھارامدۇر.

قۇلاقنىڭ مۇستەھەب ئىشلىرى: ئىلىم ئاڭلاش، قۇرئان ئاڭلاش، شۇنداقلا الله ياخشى كۆرىدىغان نەرسىلەرنى ئاڭلاش مۇستەھەبتۇر.

قۇلاقنىڭ مەكرۇھ ئىشلىرى: يۇقىرىقىلارنىڭ دەل ئەكسىدۇر.

الله‌قا ئىبادەت قىلىشتا كۆزنىڭ ئورنى

كۆزنىڭ پەرزلىرى: «قۇرئان كەرىم»گە قاراش، ئىلىم ئۆگىنىش پەرز بولغاندا كىتابقا قاراش، ئىنسان ئۆزى يەيدىغان، سەرپ قىلىدىغان ياكى پايدىلىنىدىغان نەرسىلەردە ھارامدىن ھالالنى ئايرىش زۆرۈر بولغان نەرسىلەرگە قاراش، ئامانەت نەرسىلەرنى ئىگىلىرىگە تاپشۇرۇپ بېرىش توغرا كەلگەندە، شۇنى ئايرىش ئۈچۈن قاراش قاتارلىقلاردۇر.

كۆزنىڭ ھارام ئىشلىرى: يات ئايالالارغا شەھۋەت بىلەن قاراش، يىگىتنىڭ ئالماقچى بولغان قىزغا قارىشى، مۇئامىلە ئىشلىرى، گۈزەللىق ئىشلىرى، دوختۇرنىڭ داۋالاش ئىشلىرىغا ئوخشاش ئىشلاردىن باشقا ئەھۋالالاردا يات ئايالالارغا سەۋەبسىز قاراش قاتارلىقلاردۇر.

كۆزنىڭ مۇستەھەب ئىشلىرى: ئىنسان مۇتالىئە قىلىش ئارقىلىق تېخىمۇ كۈچىيىدىغان ئىلىم، دىن كىتابلىرىغا قاراش، «قۇرئان كەرىم»گە قاراش، سالىھ ئالىملارنىڭ، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ چىرايىغا قاراش، الله‌نىڭ كائىناتتىكى دەلىل ـ مۆجىزىلىرىگە قاراش قاتارلىقلاردۇر.

كۆزنىڭ مەكرۇھ ئىشلىرى: پايدىسى بولمىغان ئىشلارغا قاراشتۇر.

كۆزنىڭ مۇباھ ئىشلىرى: دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيىنى بولمىغان ياكى پايدىسى بولمىغان ئىشلارغا قاراشتۇر.

كۆزنىڭ ھارام ئىشلىرىدىن ئىنسانىنىڭ ئەۋرەتلىرىگە قاراشمۇ بار بولۇپ، بۇ ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ: بىرى، كىيىم ئىچىدىكى ئەۋرەتكە قاراش. يەنە بىرى، ئۆي ئىچىدىكى ئەۋرەتلەرگە قاراشتۇر.

ئەگەر بىرسى ئائىلە ئىچىدىكى ئەۋرەتلەرگە ئىشەك ئارقىسىدىن قارايدىكەن، ئۆي ئىگىسى ئۇنىڭ كۆزىنى قۇيۇۋەتسە، ئۆي ئىگىسىگە ھېچقانداق مەسئۇلىيەت كەلمەيدۇ. بۇ ئىش پەقەت قارىغۇچىنىڭ قاراشقا ھېچقانداق سەۋەب - باھانىسى بولمىغاندا شۇنداق بولىدۇ.

اللهقا ئىبادەت قىلىشتا تېتىش سىزىمىنىڭ ئورنى

تېتىش سىزىمىنىڭ پەرز ئىشلىرى: ئىنسان تاماق يېيىش، بىر نەرسە ئىچىشكە مەجبۇرلانسا ياكى يەپ - ئىچمىسە، ئۆلۈپ كېتىش خەۋپى بولسا، يەپ - ئىچىش پەرز بولىدۇ. ئەگەر تاماق يېمەي ياكى بىر نەرسە ئىچمەي ئۆلۈپ كەتسە، بۇ ھالدا ئىنسان ئاسىي - گۇناھكار بولۇپ ئۆزىنى ئۆلتۈرگەن بولىدۇ. ئىمام ئەھمەد بىلەن تاۋۇس (الله ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «كىم ئۆزى ئۆلۈپ قالغان تاپلارنى يېيىشكە مەجبۇرلىنىپ تۇرۇپ، ئۇنى يېمەي ئۆلۈپ كەتسە، دوزاخقا كىرىدۇ».

بۇلارنىڭ جۇملىسىدىن خەتەرلىك ھالەتلەردىن قۇتۇلۇش قەتئىي ھالدا مەلۇم بىر دورىنى ئىچىشكە قاراشلىق بولسا، ئۇنى ئىچىش پەرزدۇر. ئەگەر گۇمان بولسا، بۇنداق ئەھۋالدا ئالىملار ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ بار.

تېتىش سىزىمىنىڭ ھارام ئىشلىرى: ھاراق ۋە زەھەرلىك نەرسىلەرنى، شۇنداقلا پەرز روزا تۇتقاندا بىر نەرسىنى تېتىش ھارامدۇر.

تېتىشنىڭ مەكرۇھ ئىشلىرى: شۇبھىلىك نەرسە، ئېھتىياجدىن ئارتۇق نەرسە، داستىخانغا تۇيۇقسىز كەلتۈرۈلگەن تاماق، كۆز - كۆز قىلىش ئۈچۈن زىياپەتلەردە تەييارلانغان تاماقلارنى تېتىش قاتارلىقلاردۇر.

ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەسلەشكۈچىلەرنىڭ تاماقلىرىدىن توستى».

تېتىشنىڭ مۇستەھەب ئىشلىرى: اللهنىڭ ئىتائىتىگە ياردەم بېرىدىغان مېھمانلارغا ھەمراھ بولۇپ تاماق يېيىش، چاقىرغان ساھىبخانىنىڭ تاماقلىرىدىن يېيىش قاتارلىقلاردۇر.

بەزى فىقھى ئالىملىرى بېرىش زۆرۈر بولغان زىياپەتتىن يېيىش پەرز دەپ قارىدى.

تېتىشنىڭ مۇباھ ئىشلىرى: گۇناھمۇ بولمايدىغان، ساۋابمۇ بولمايدىغان ئىشلاردۇر.

اللهقا ئىبادەت قىلىشتا پۇراش سېزىمىنىڭ ئورنى

ئۇنىڭ پەرزىلىرى: ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىيدىغان ئىشلاردۇر.

ھارامىلىرى: ئېھرامدا تۇرۇپ خۇشپۇراق نەرسىلەرنى پۇراش، ئوغرىلانغان خۇشپۇراقلارنى پۇراش، يات ئاياللارنىڭ چاچقان ئەتىرلىرىنى قەستەن پۇراش قاتارلىقلاردۇر.

مۇستەھەبلىرى: اللهنىڭ تائەت ـ ئىبادىتىگە ياردەم بېرىدىغان ئىشلاردۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمگە بىر رەيھان سۇنۇلىدىكەن، ئۇنى رەت قىلمىسۇن. ئۇ خۇشپۇراق بولۇپ، ئۇنى ئېلىپ يۈرۈش يەڭگىلدۇر».

مەكرۇھلىرى: زالىم ـ زومىگەرلەرنىڭ، شۇبھىلىك بولغانلارنىڭ خۇشپۇراقلىرىنى پۇراشتۇر.

مۇباھلىرى: اللە تائالا توسمىغان ياكى ئۇنىڭدا بىرەر دىنىي مەنپەئەت بولمىغانلىرىدۇر.

اللهقا ئىبادەت قىلىشتا تۇتۇش سېزىمىنىڭ ئورنى

ئۇنىڭ پەرزىلىرى: ئەر ـ ئايال مۇناسىۋەتتە بولغاندا ئەرنىڭ ئايالىنى تۇتۇشىدۇر.

ھارامىلىرى: يات ئاياللارنى تۇتۇشتۇر.

مۇستەھەبلىرى: ئەرنىڭ ھارامدىن ساقلىنىشى ئۈچۈن ئايالىنى تۇتۇشىدۇر.

مەكرۇھلىرى: ئەرنىڭ ئېھرامدا تۇرۇپ، ئېتىكاپتا تۇرۇپ، روزىدار تۇرۇپ ئايالىنى شەھۋەت بىلەن تۇتۇشىدۇر.

مۇباھلىرى: بىر قانداق پىتنە بولمىغان ياكى بىرەر دىنىي مەنپەئەت بولمىغان ئىشلاردۇر.

اللهقا ئىبادەت قىلىشتا پۇت ـ قول بىلەن ھەرىكەت قىلىشنىڭ ئورنى

بۇ دەرىجىلەر قول بىلەن ھەرىكەت قىلىشقا، پۇت بىلەن مېڭىشقا باغلىقتۇر.

قولنىڭ ھەرىكىتىگە كەلسەك، ئىنسان ئۆزى ئۈچۈن، ئائىلە ۋە بالا ـ چاقىلىرى ئۈچۈن كۈچى يەتكەن ھالەتتە كەسىپ قىلىشى، ھاجەتمەنلەرگە ياردەم بېرىشى، ھەجدە شەيتانغا تاش ئېتىشى، تاھارەتنى ئۆزى بۇاستە ئېلىشى پەرزدۇر.

قولىنىڭ ھارام ئىشلىرى: الله ئۆلتۈرۈشنى ھارام قىلغان جان ئىگىسىنى ئۆلتۈرۈش، پۇل ـ مال بولاش، كىشىلەرنى بوزەك قىلىپ ئۇرۇش، قىمار ئويناش، شاھمات ئويناش (مەدىنە ئۆلىمالىرى ھارام دەپ قارايدۇ)، سۈننەتكە قارشى بىدئەت نەرسىلەرنى يېزىش، كۆچۈرۈپ بېرىش، يالغان نەرسىلەرنى يېزىش، مۇسۇلمانىنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلىرىغا زىيانلىق بولغان ئىشلارنى يېزىپ تارقىتىش قاتارلىقلاردۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِندِ اللّهِ لِيَشْتَرُواْ بِهِ ثَمَناً قَلِيلاً فَوَيْلٌ لَّهُم مِّمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُونَ﴾ ﴿كىتابنى ئۆز قوللىرى بىلەن يېزىپ ئۇنى ئاز پۇلغا سېتىش (يەنى دۇنيانىڭ ئازغىنا مەنپەئىتى) ئۈچۈن، بۇ الله تەرىپىدىن نازىل بولغان دېگۈچىلەرگە ۋاي! قولى بىلەن يازغانلىرى (يەنى تەۋراتنى ئۆزگەرتكەنلىكلىرى) ئۈچۈن ئۇلارغا ۋاي! (بۇنىڭ بىلەن) ئېرىشكەن (ھارام) نەرسىلىرى ئۈچۈن ئۇلارغا ۋاي!﴾[1] شۇنداقلا، مۇيتىنىڭ الله ۋە الله‌نىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ھۆكمىگە خىلاپ بىر نەرسىنى يېزىشى ھەم شۇنداقتۇر. ئەمما، بىرەر مۇجتەھىد خاتا ئىجتىھاد قىلىپ سېلىپ، ئۇنى يازغان بولسىمۇ ئۇنىڭغا گۇناھ بولمايدۇ.

مەكرۇھلىرى: ھارام بولمىغان ئويۇنلارنى بېرىلىپ ئويناش، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ھېچقانداق پايدىسى بولمىغان بىر نەرسىلەرنى يېزىش قاتارلىقلاردۇر.

مۇستەھەبلىرى: دىنغا، مۇسۇلمانغا پايدىسى بولىدىغان ھەرقانداق بىر نەرسىنى يېزىشتۇر. شۇنداقلا، ئىنسانىنىڭ بىرەرىگە ياردەم بېرىشى قاتارلىقلاردۇر.

مۇباھلىرى: پايدىسىمۇ، زىيىنىمۇ بولمىغان ئىشلارنى قىلىشتۇر.

پۈتۈنىڭ ھەربىتىگە كەلسەك، ئۇنىڭ پەرزلىرى: جۈمە ۋە جامائەت نامىزىغا مېڭىش، تاۋاپ قىلىش، سەفا ـ مەرۋەنىڭ ئوتتۇرىسىدا مېڭىش، الله ۋە الله‌نىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ھۆكمىگە چاقىرىلغاندا كېلىش، سىلە ـ رەھىم قىلىشقا، ئاتا ـ ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا مېڭىش، ئۆگىنىش پەرز بولغان ئىلىم سورۇنلىرىغا كېلىش، ھەجگە يول يېقىنلىشىپ قالغاندا مېڭىش قاتارلىقلاردۇر.

ھارامىلىرى: الله تائالاغا ئاسىيلىق قىلىشقا مېڭىش قاتارلىقلاردۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ﴾ ﴿ئاتلىق ۋە پىيادە قوشۇنىڭ بىلەن ئۇلارغا ھۇجۇم قىلغىن﴾[2]. مۇقاتىل (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «بۇ، سەن ئۇلارغا قارشى پۈتۈن ئەسكەرلىرىڭ بىلەن ئاتلانغىن دېگەنلىك بولىدۇ». شۇڭا، ھەرقانداق ئادەم

[1] سۈرە بەقەرە 79 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ئىسرا، 64 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

اللهقا ئاسىيلىق قىلىش ئۇچۇن ئۇلاغقا مىنىدىكەن ياكى ماڭىدىكەن، شەيتان - ئىبلىسلارنىڭ قوشۇنىدۇر.

ھەتتاكى ئۇلاغقا منىشمۇ ئىبادەتتۇر

مەزكۇر بەش ئەھكام ئۇلاغقا مىنىشكىمۇ چېتىلىدۇ.

پەرزلىرى: غازاتقا، جىھادقا چىقىش ۋە پەرز ھەجگە بېرىش ئۇچۇن ئۇلاغقا مىنىش پەرزدۇر.

مۇستەھەبلىرى: ئىلىم تەلەپ قىلىش، سىلە - رەھىم قىلىش، ئاتا - ئانىغا ياخشىلىق قىلىش قاتارلىقلاردىكى ئۇلاغقا مىنىشتۇر.

ھاراملىرى: اللهقا ئاسىيلىق قىلىش ئۇچۇن ئۇلاغقا مىنىپ ھەربكەت قىلىشتۇر.

مەكرۇھلىرى: كۆڭۈل ئېچىش، ئويناش ۋە قىلىشتىن قىلماسلىق ياخشى بولغان ئىشلار ئۇچۇن ئۇلاغقا مىنىپ ھەربكەت قىلىشتۇر.

مۇباھلىرى: پايدىسى ياكى زىيىنى بولمىغان ئىشلار ئۇلاغقا مىنىپ ھەربكەت قىلىشتۇر.

مانا بۇلار ئەللىك دەرىجە بولۇپ، مۇنۇ ئون نەرسىگە تەقسىملەنگەن: قەلب، تىل، قۇلاق، كۆز، بۇرۇن، ئېغىز، قول، پۇت، ئەۋرەت، ئۇلاغقا مىنىش.

بىزگە مۇشۇ تەپسىلىي بايانلار ئارقىلىق ئىسلام دىنىدا ئىبادەتنىڭ ئىنسانىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى، ئىچ - تېشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقى، شۇنداقلا ئىنسان يايلاققا قويۇۋېتىلگەن پادا ئەمەسلىكى، بەلكى ئىنسانىنىڭ ۋۇجۇدى ئىبادەت ۋە مەجبۇرىيەتتىن ئىبارەت ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ، ئەلۋەتتە.

7. قايسى ئىبادەت ئەڭ ئەۋزەل؟

بىز يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەنىدەك، ئىسلامدا ئىبادەت ئەنە شۇنداق ئۇنۇمۇبرسال بولغانىكەن، ئۇنداقتا قايسى ئىبادەت ئەڭ ئەۋزەل ۋە اللە قايسى ئىبادەتنى ئەڭ ياخشى كۆرىدۇ؟

بۇ ھەقتە ئىمام ئىبنى قەييۇم (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئادەم قەلبىنى ئاۋۇندۇرغىدەك ئىزدەنگەن. بۇ ھەقتىكى مەسىلەكچىلەرنىڭ ده - تالاش، ئىختىلاپلىرىنى،

ھەربىرىنىڭ بايانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە ئۆزى توغرا دەپ قارىغان قاراشنى دەلىل بىلەن كۆچلەندۈرگەن.

ئۇ مۇنداق دېگەن: ﴿ساڭلا ئىبادەت قىلىمىز﴾ دېگەن ماقام ئەھلىنىڭ ئەڭ ئەۋزەل، ئەڭ مەنپەئەتلىك، بالدۇر قىلىشقا ئەڭ لايىق ئىبادەت توغرىسىدا تۆت خىل قاراشلىرى بار. دېمەك، ئۇلار تۆت تۈرگە بۆلىنىدۇ:

بىرىنچىسى تۈردىكىلەر: ئەڭ ئەۋزەل ئىبادەت ئىنسانغا ئەڭ مۇشەققەتلىك تۇيۇلىدىغانلىرىدۇر، دەپ قارايدىغانلاردۇر.

بۇلار ئىبادەتنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ۋە ئەڭ مەنپەئەتلىكى بولسا، ئىنسانغا ئەڭ مۇشەققەتلىك ۋە قىيىن بىلىنىدىغىنىدۇر دەپ قارايدۇ. چۈنكى، ئىنسان ئۆزىنىڭ ھاۋايى ـ ھەۋەسلىرىنى ئۇنىڭدىن يىراق قىلىدۇ، ئۇ بولسىمۇ ئىبادەتنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىدۇر.

بۇلار ئىبادەتكە بېرىلىدىغان ئەجىر مۇشەققەتكە قاراپ بېرىلىدۇ دەيدۇ. بۇلار بۇ سۆزىگە ھېچقانداق ئەسلى بولمىغان بىر ھەدىسنى دەلىل كەلتۈرىدۇ: «ئەمەللەرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ئۇنىڭ مۇشەققەتلىك بولغىنىدۇر». بۇلار ئۆزلىرىگە جاپا ۋە زۇلۇم سالغۇچىلاردۇر.

بۇلار ئىنسان ئەڭ مۇشەققەتلىك ئىشلار بىلەن تۇزۇلىدۇ، يەنى ئىنسان تەبىئىتى ھۇرۇنلۇققا ۋە راھەت ـ پاراغەتكە ئادەتلەنگەن، شۇڭلاشقا ئۇ پەقەت جاپا ـ مۇشەققەت تارتقاندىن كېيىن تۇزۇلىدۇ دەپ قارايدۇ.

ئىككىنچى تۈردىكىلەر ئىبادەتنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى زاھىدلىق ۋە پانىيلىقتۇر دەپ قارايدىغانلاردۇر.

بۇلار ئىبادەتنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى پانىيلىق ۋە زاھىدلىق بولۇپ، ئامال بار دۇنياغا بېرىلمەسلىك دەپ قارايدۇ. ئۇلار يەنە ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ:

بۇلارنىڭ ئاۋاملىرى زاھىدلىقنىڭ ئۆزىنى بىر غايە دەپ بىلىپ، ئۇنىڭغا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاتلانىدى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈنلا ئەمەل قىلىدى. كىشىلەرنى شۇنىڭغا دەۋەت قىلىدى ۋە: «زاھىدلىق ئىلىم ۋە ئىبادەتنىن ئەۋزەل» دەپ قارىدى. شۇنىڭ بىلەن دۇنيادا زاھىد بولۇشنى ھەممە ئىشنىڭ بېشى دەپ بىلدى.

ئۇلارنىڭ ئالىملىرى بولسا، زاھىدلىق قىلىش باشقا ئىش ئۈچۈندۇر، ئۇ ئارقىلىق قەلبنى اللهقا بېغىشلاش، پۈتۈن ئىرادىنى اللهقا ئاتاش، قەلبنى اللهنىڭ ئىشقىغا بەخشەندە قىلىش، الله تائالا تەرىپىگە قايتىش، ئۇ زاتقا تەۋەككۇل قىلىش، اللهنىڭ رازىلىقى بىلەن مەشغۇل بولۇش مەقسەت قىلىنىدۇ دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار: ئىبادەتنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ئىنسانىنىڭ اللهقا يۈزلىنىشى، ئۇنى دىلى بىلەن، تىلى بىلەن ھەمىشە زىكىر قىلىپ

تۇرۇشى، اللەنىڭ كۆزىتىشى ئاستىدا مەشغۇل بولۇشى، قەلبىنى پارچىلايدىغان ۋە بۆلۈۋېتىدىغان ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولماسلىقىدىن ئىبارەت، دەپ بىلدى.

بۇلار ئۆز ئىچىدىن يەنە ئىككى تۇرگە بۆلىنىدۇ: ئۇلارنىڭ ئارىغلىرى (بىلىدىغانلىرى) اللەنىڭ ئەمرلىرىنى ئىجرا قىلىشقا ۋە توسقان ئىشلىرىدىن يېنىشقا ئالدىرايدۇ. ئازغۇنلىرى بولسا، ئىبادەت قىلىشتىن مەقسەت قەلبىنى اللەقا بېغىشلاشتۇر دەپ قارايدۇ. اللەنىڭ زىكرىدىن قەلبىنى ئايرىيدىغان ئىش بولسا، ئۇنىڭغا قاراپمۇ سالمايدۇ. تېخى بەزىلەر مۇنداق دەيدۇ:

زىكىر - تەسبىھ تىلەش غاپىلنىڭ ئىشى،
قەلبى زىكىر بىلەن تولسا، نە قىلار كىشى؟

بۇلارمۇ ئىككى تۇرگە بۆلۈنىدۇ: بۇلارنىڭ بەزىلىرى ۋاجىپ ۋە پەرزلەرنى ئۆزلىرىنىڭ زىكىرلىرى ئۈچۈن تەرك ئەتسە، بەزىلىرى پايدىلىق ئىلىم ئۆگىنىشنى ۋە سۈننەت - نەپىلىلەرنى تەرك ئېتىدۇ.

بۇلارنىڭ بەزىلىرى بىر ئارىف (بىلگۈچى)تىن مۇنداق سورىغان. مۇبادا مەن اللەقا بولغان مەجلىسىمدە بولۇۋاتقاندا مەزىن ئەزان ئېيتسا، مەن چىقىپ كەتسەم، چېچىلىپ كېتىمەن. مۇبادا ئورنۇمدا تۇرۇۋەرسەم مەجلىسىمدە قېلىۋېرىمەن، بۇ چاغدا مەن ئۈچۈن ئەۋزەل بولغىنى قايسى؟

ئارىف: «سەن ئەرشنىڭ ئاستىدا بولساڭمۇ، مەزىن ئەزان ئوقۇسا، ئورنۇڭدىن تۇرۇپ، اللەنىڭ چاقىرىقىنى بەجا كەلتۈرگىن، ئاندىن كېيىن ئورنۇڭغا قايتىپ كەلگىن، چۈنكى اللەقا يېغىلىش روھ بىلەن قەلبىنىڭ تەقەززاسى، چاقىرغۇچىنىڭ نىداسىنى ئىجابەت قىلىش اللەنىڭ ھەققىدۇر. كىم روھىنىڭ تەلىپىنى اللەنىڭ ھەققىدىن ئارتۇق كۆرىدىكەن، ﴿ساڭلا ئىبادەت قىلىمىز﴾ دېگۈچىلەردىن بولمايدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئۈچىنچى تۇردىكىلەر ئىبادەتلەرنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش دەپ قارايدىغانلاردۇر.

بۇلار ئىبادەتنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى ۋە ئەڭ مەنپەئەتلىكى باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈشتۇر دەپ قارايدۇ. بۇلار پېقىر - مىسكىنلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىش، كىشىلەرنىڭ ھاجىتىدىن چىقىش ۋە ئۇلارغا پۇل - مال بىلەن ياردەم قىلىشنى ئەڭ ئەۋزەل دەپ قاراپ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئاتلاندى ۋە شۇ ئىش بىلەن مەشغۇل بولدى. بۇلار بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ ھەدىسىنى دەلىل كەلتۈرىدۇ: «ئىنسانلار اللەنىڭ

يۈكلىرى، اللەقا ئەڭ دوست بولىدىغان كىشى، اللەنىڭ يۈكلىرىگە مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان كىشىدۇر»[1].

ئۇلار ئابىدنىڭ ئەملى پەقەت ئۆزىگىلا بولىدۇ، باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان كىشىنىڭ ئەملى ئۆزگىگىمۇ يېتىدۇ، شۇنداق ئىكەن بۇ ئىككىيلەننىڭ ھەربىرى يەنە بىرىگە قارىغاندا قايسى ئورۇندا تۇرىدۇ؟ دەيدۇ.

شۇڭلاشقا، ئۇلار: ئالىمنىڭ پەزىلىتى ئابىدنىڭ پەزىلىتىگە قارىغاندا، ئاينىڭ پەزىلىتى بارچە يۇلتۇزلارغا بولغاندەك بولىدۇ، دەيدۇ.

ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەلى (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)گە: «اللە سېنىڭ قولۇڭدا بىر ئادەمنى ھىدايەت تاپقۇزۇشى قىزىل تۆگىدىنمۇ ياخشىدۇر» دېگەن ھەدىسىنى دەلىل كەلتۈرىدۇ. بۇ يەردىكى ئەۋزەللىك باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئۈچۈندۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «باشقىلارنى ھىدايەتكە باشلايدىغان كىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرنىڭ ئەجرىدەك ئەجىر بولىدۇ. ئەگەشكەنلەرنىڭ ئەجرىدىنمۇ ھېچ نەرسە كېمەيتىلمەيدۇ»؛ «ھەقىقەتەن، اللە ۋە اللەنىڭ پەرىشتىلىرى كىشىلەرگە ياخشىلىق ئۆگىتىدىغانلارغا دۇرۇد ئوقۇيدۇ»؛ «ئالىم ئۈچۈن ئاسمان - زېمىنىدىكىلەر، ھەتتا دېڭىزدىكى كىتلار، قۇرۇقلۇقتىكى چۆمۈلىلەردىن تارتىپ ئىستىغپار ئېيتىدۇ».

ئىبادەت ئىگىسى ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭ ئەملى ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزگەن كىشىنىڭ پايدىلىق ئەملى داۋاملاشسىلا ئۈزۈلۈپ قالمايدۇ.

پەيغەمبەرلەر ئىنسانلارغا ياخشىلىق قىلىشقا، ئىنسانلارنى ھىدايەتكە يېتەكلەشكە، ئۇلارغا دۇنيا - ئاخىرەتتە مەنپەئەت يەتكۈزۈشكە ئەۋەتىلدى. ئۇلار خىلۋەتتە بولۇشقا، كىشىلەردىن ئايرىلىپ ياشاشقا ۋە راھىب بولۇشقا ئەۋەتىلمىدى. شۇڭلاشقا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىبادەت ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئاتاپ، كىشىلەرگە ئارىلاشماسلىقنى ئىرادە قىلغانلارنى قاتتىق ئىنكار قىلدى دەپ دەلىل كەلتۈرىدۇ.

بۇلارنىڭ قارىشىچە، اللەنىڭ ئەمرلىرىنى بۇلۇنۇپ قىلىش، اللەنىڭ بەندىلىرىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ۋە ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىش اللەنىڭ زىكرى ئۈچۈن يىغىلىشتىن ئەۋزەلدۇر.

تۆتىنچى تۈردىكىلەر ھەربىر ۋاقىت ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەۋزەل ئىبادىتى بار دەپ قارايدىغانلاردۇر.

---

[1] ئەبۇ يەئلا رىۋايەت قىلغان.

بۇلار ئىبادەتنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى شۇ ۋاقىتنىڭ تەلىپىگە ۋە ۋەزىپىسىگە ئاساسەن، اللە تائالانىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ئەمەل قىلىش دەپ قارايدۇ. جىھاد ۋاقتىدىكى ئەڭ ئەۋزەل ئىبادەت جىھاد قىلىشتۇر. بۇ، زىكىر - تەسبىھ ئېيتىش، كېچىدە نامازغا ئوقۇش، كۈندۈزى روزا تۇتۇشنى تەرك ئېتىشكە تۇغرا كەلسىمۇ، ھەتتاكى تىنچ ۋاقىتتىكىدەك نامازنى تولۇق ئوقۇيالمىسىمۇ شۇنداق.

ئۆيگە مېھمان كەلگەندە، مېھماننى ياخشى كۈتۈۋېلىش مۇستەھەب بولغان زىكىردىن ئەۋزەلدۇر. شۇنداقلا، ئايالنىڭ ۋە ئائىلىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشتىمۇ شۇنداق بولىدۇ.

سەھەر ۋاقتىدا نامازغا ئوقۇش، قۇرئان ئوقۇش، دۇئا قىلىش، زىكىر ئېيتىش ۋە ئىستىغپار ئېيتىش بىلەن مەشغۇل بولۇش ئەۋزەلدۇر.

ئىلىم ئۆگىتىدىغان - ئۆگىنىدىغان چاغدا، شۇنى قىلىش ئەۋزەلدۇر.

ئەزان ئوقۇلغاندا، باشقا زىكىرنى تاشلاپ تۇرۇپ، مەزىنىنىڭ نىداسىغا ئىجابەت قىلىش ئەۋزەلدۇر.

بەش ۋاقىت نامازنىڭ ۋاقتىلىرىدا، نامازنى ئەڭ ياخشى رەۋىشتە، ۋاقتىدا ئوقۇشقا ئالدىراش ۋە مەسجىدكە بېرىش تېخىمۇ ئەۋزەلدۇر.

ھاجەتمەنلەرگە ياردەم بېرىش ۋاقتىدا شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولۇش زىكىر - تەسبىھ ئېيتىشلاردىن ئەۋزەلدۇر.

قۇرئان ئوقۇش ۋاقتىدا قەلبىنى شۇنىڭغا يېغىپ، خۇددى اللە تائالا سائىلا خىتاب قىلىۋاتقاندەك ئوقۇش ئەۋزەلدۇر.

ئەرافات تېغىدا تۇرۇۋاتقان ۋاقىتتا روزا تۇتماي دۇئا قىلىش، زىكىر - تەسبىھ ئېيتىشنى كۆپ قىلىش ئەۋزەلدۇر.

زۇلھەججە ئېيىنىڭ دەسلەپكى ئون كۈنىدە ئىبادەتنى كۆپ قىلىش، بولۇپمۇ تەكبىر، تەسبىھ ھەمدۇسانالارنى كۆپ قىلىش شۇ ۋاقىتتا مۇئەييەن بولمىغان جىھادتىن ئەۋزەلدۇر.

رامىزان ئېيىنىڭ ئاخىرقى ئون كۈنىدە، مەسجىدتە ئېتىكاپتا تۇرۇش كۆپلىگەن ئالىملارنىڭ نەزىرىدە قۇرئان ۋە ئىلىم ئۆگىتىش - ئۆگىنىشلەردىنمۇ ئەۋزەلدۇر.

سېنىڭ مۇسۇلمان قېرىندىشىڭ كېسەل بولۇپ قالغاندا ياكى ئۆلۈپ كەتكەندە ئۇنى يوقلاش ۋە ئۇنىڭ نامىزىغا قاتنىشىش ئەۋزەلدۇر.

كىشىلەر ساڭا ئەزىيەت بەرگەندە، كىشىلەردىن قاچمىغان ئاساستا سەۋر قىلىش ئەۋزەلدۇر. چۈنكى، كىشىلەرنىڭ ئەزىيەتلىرىگە سەۋر قىلىدىغان ۋە ئۇلارغا ئارىلىشىدىغان مۇئمىن كىشىلەرگە ئارىلاشمايدىغان ۋە ئۇلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە سەۋر قىلمايدىغان مۇئمىندىن ياخشىدۇر.

ياخشى ئىشلاردا كىشىلەرگە ئارىلىشىپ ياشاش ئۇلاردىن ئايرىلىپ يالغۇز ياشىغاندىن ياخشى، يامان ئىشلاردا ئۇلارغا ئارىلاشماسلىق ئارىلىشىشتىن ياخشىدۇر. مۇبادا مۇسۇلمان ئىنسان كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ، ئۇلارنىڭ يامانلىقلىرىنى ئازايتالىسا، بۇ ۋاقىتتا ئۇلارغا ئارىلىشىش تېخىمۇ ئەۋزەلدۇر.

دېمەك، ھەرقانداق ۋاقىتتا، اللەنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەش ھەمدە شۇ ۋاقىتنىڭ مەشغۇلىيەتلىرى بىلەن مەشغۇل بولۇش مۇسۇلمان ئۇچۇن ئەڭ ئەۋزەلدۇر.

مانا بۇلار (تۆۋەنچى تۇردىكىلەر) ھەقىقىي ئىبادەت ئىگىلىرىدۇر. ئۇلاردىن باشقىلىرى چەكلىك دائىرىدىكى ئىبادەت ئىگىلىرى. ئۇلار قاچان ئۆزلىرى ئىبادەت قىلىۋاتقان دائىرىدىن چىقىپ كەتسە، ئۆزىنى خۇددى ئىبادەتنىنى كەم قىلىپ قويغاندەك، تەرك ئەتكەندەك بىلىدۇ. بۇلار اللەقا بىر تەرەپتىنلا ئىبادەت قىلىدۇ. ھەقىقىي ئىبادەت ئىگىسى بولسا، ئىبادەت قىلىش نەدىلا بولمىسۇن، اللەنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەيدۇ. ئىبادەت قىلىشنىڭ دائىرىسى اللەنى رازى قىلىشتۇر. ئۇ ھەمىشە ئۇبۇدىيەتنىڭ مەنزىللىرىدە قاتراپ يۇرىدۇ، ئۇنىڭغا بىر مەنزىل كۆرۈنسىلا تاكى باشقا بىر مەنزىل كۆرۈنگىچە شۇ مەنزىلدە يۇرىدۇ. بۇ ئۇنىڭ قاتراپ يۇرۇشتىكى ئادىتى، مۇبادا سەن ئۆلىمالار بىلەن مۇلاقاتتا بولساڭ، ئۇنى شۇ يەردە كۆرەلەيسەن، مۇبادا ئابىدلارنى ئۇچراتساڭ، ئۇنىمۇ شۇلارنىڭ قاتارىدا ئۇچرىتىسەن، سەن مۇجاھىدلارنى كۆرسەڭ، ئۇنىمۇ شۇلارنىڭ قاتارىدا كۆرىسەن. مانا بۇ بىرەر پايدا - مەنپەئەت ئۇنى ئۆزىگە باغلىۋالمىغان ھەقىقىي ئىبادەت ئىگىسىدۇر. بۇنىڭ ئىبادەت قىلىشتىكى مۇددىئاسى ھېچقانداق ۋاقىتتا ئۆزى ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ مەقسىتى ئۆزىنىڭ راھەت - پاراغىتى باشقا ئىشتا بولسىمۇ، يەنىلا اللەنىڭ ئىرادىسىگە ئاساسەندۇر. مانا بۇ ﴿ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز، سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز﴾نىڭ ئەمەلىيىتىدۇر. بۇنداق مۇئمىننىڭ كىيىنىشى بار بولغىنى، يېيىشى تاپقىنى، مەشغۇلىيىتى اللەنىڭ ئىبادىتى، نەدە ئورۇن تېپىلسا، مەنزىلى شۇ يەر بولىدۇ. بۇ مۇئمىننى بىرەر نېمە ئۆزىگە باغلىيالمايدۇ. ئىنتايىن ئەركىن، يامغۇرغا ئوخشاش نەگىلا چۈشسە پايدا يەتكۈزىدۇ. اللەنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلارغا قاتتىق نەپرەتلىنىدۇ.

تۆتىنچى باب

اللەقا نېمە ئۈچۈن ئىبادەت قىلىمىز؟

1. اللەقا نېمە ئۈچۈن ئىبادەت قىلىمىز؟
2. ئىبادەت روھىيەتنىڭ ئوزۇقىدۇر.
3. اللەقا ئىبادەت قىلىش ئەركىنلىك يولىدۇر.
4. ئىبادەت ئىلاھىي سىناق بولۇپ، ئىنسانىنى تاۋلايدۇ.
5. ئىبادەت اللەنىڭ بەندىلىرى ئۈستىدىكى ھەققىدۇر.
6. ئىبادەت ساۋاب ئۈمىد قىلىش ھەمدە اللەنىڭ جازاسىدىن قورقۇش يۈزىسىدىن بولىدۇ.
7. ئىبادەت دېگەن پەقەت روھنى پاكلايدىغان بىر ۋاستىمۇ؟
8. روھنىڭ پاكلىقى ھەقىقىي ئىبادەتنىڭ سەمەرىسى بولۇپ، ئۇنىڭ سەۋەبى بولمايدۇ.
9. ئىبادەتنىڭ ئەسلى مەقسەتلىرى ۋە ئەگەشمە مەقسەتلىرى.
10. اللەقا ئىبادەت قىلىشتىن چوڭچىلىق قىلىش.
11. ئىبادەت بىلەن ئەخلاق ئوتتۇرىسىدىكى مۇئمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرى.
12. مۇئمىنلىنىڭ ئىبادىتى ئەخلاقنىڭ بىر تۈرى، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ ئەخلاقى ئىبادەتنىڭ بىر تۈرىدۇر.

1. اللەقا نېمە ئۈچۈن ئىبادەت قىلىمىز؟

بىز ئىنسانىنىڭ مەۋجۇدىيەتتىكى ۋەزىپىسى پەقەت اللەقىلا ئىبادەت قىلىش ئىكەنلىكىنى، ئىبادەتنىڭ اللەقا ئاشىق بولۇپ مۇتلەق باش ئېگىش ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا ئىسلامدىكى ئىبادەت دىنىنىڭ، ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى بىلدۇق.

ئەمدى بەزىلەر سورايدىغان بىر سوئال قالدى. ئۇ بولسىمۇ، نېمە ئۈچۈن اللەقا ئىبادەت قىلىمىز؟ باشقا ئىبارە بىلەن ئېيتقاندا، اللە تائالا بىزدىن بىھاجەت تۇرۇپ، نېمە ئۈچۈن

بىزگە ئۆزىگە ئىتائەت قىلىش ۋە ئىبادەت قىلىشنى پەرز قىلدى؟ بىزنى ئىبادەتكە بۇيرۇشتىكى غايە نېمە؟ بىزنىڭ اللهقا ئىبادەت قىلىشىمىز، ئىتائەت قىلىشىمىز، يېلىنىشىمىز، ئۇنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنى ئىجرا قىلىشىمىز الله تائالانىڭ ئۆزىگە بىرەر پايدا - مەنپەئەت ئېلىپ كېلەمدۇ ياكى ئۇنىڭ پايدا - مەنپەئەتلىرى بىز مەخلۇقلارغا بولامدۇ؟ مۇبادا ئاشۇنداق پايدا - مەنپەئەت بولمىغان بولسا، ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى نېمە؟ ياكى ئۇنىڭدىن مەقسەت الله تائالا بۇيرۇق قىلىدۇ، بىز ئۇنى ئىجرا قىلساقلا بولىدۇ دېيىشمۇ؟

ئۇنىڭ جاۋابىغا كەلسەك، بىلىش كېرەككى، الله تائالاغا ئىبادەت قىلغان كىشىنىڭ ئىبادىتى ئۆز زاتىقا ھېچقانداق پايدا - مەنپەئەت ئېلىپ كەلمەيدۇ ياكى ئۆز زاتىنىڭ يولىدىن توسىدىغان كىشىنىڭ ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈشى ئۇنىڭغا ھېچقانداق زىيان يەتكۈزمەيدۇ. ئۆز زاتىنىڭ پادىشاھلىقىنى ھەمدۇسانا ئېيتقۇچىلارنىڭ ھەمدۇسانالىرى زىيادە قىلىۋېتىلمەيدۇ ياكى ئىنكار قىلغۇچىلارنىڭ تۈزكورلۇقى كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ. چۈنكى، ئۆز زات ھەممىدىن بىھاجەت بولۇپ، بىز ئۆز زاتىقا موھتاج بولمىز. ئۆز زات كۆيۈمچان، كەرەملىك، ياخشىلىق ئىرادە قىلغۇچى، رەھىمدىل زات بولۇپ، بىزنى يارىتىپ، نېمەت ئىنئام قىلغانلىقى سەۋەبىدىن، ئۇستىمىزدە ئۆز زاتىنىڭ نېمىنى خالىسا بىزنى شۇنىڭغا بۇيرۇش ھەققى بار. شۇنداقتىمۇ، ئۆز زات بىزنى پەقەت بىز ئۈچۈن ياخشىلىق بولىدىغان ۋە پايدىلىق بولىدىغان ئىشلارغىلا بۇيرۇيدۇ. ئۆز زات ھەممىدىن مۇتلەق بىھاجەتتۇر. شۇنداق ئىكەن، يارالتقۇچى زاتىنىڭ مەخلۇقاتلارغا قانداقمۇ ئېھتىياجى بولسۇن؟

الله تائالا بىزگە «قۇرئان كەرىم»دە سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ﴿فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِندَهُ قَالَ هَذَا مِن فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ﴾ ﴿سۇلايمان تەختىنىڭ يېنىدا تۇرغانلىقىنى كۆرگەندە ‹بۇ پەرۋەردىگارىمنىڭ (ماڭا قىلغان) ئېھسانىدۇر، ئۇ شۈكۈر قىلامدىم، يا تۇزكورلۇق قىلامدىم، بۇنىڭ بىلەن مېنى سىنىدى، كىمكى شۈكۈر قىلىدىكەن، ئۆز ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن شۈكۈر قىلىدۇ، كىمكى تۇزكورلۇق قىلىدىكەن، (بىلىش كېرەككى) ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىم (ئۇنىڭ شۈكۈر قىلىشىدىن) بىھاجەتتۇر، (الله‌نىڭ) كەرىمى كەچۈرگۈچىدۇر﴾[1]؛ ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنِ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ﴾ ﴿بىز لوقمانغا ھەقىقەتەن ھېكمەت ئاتا قىلدۇق، (ئۇنىڭغا ئېيتتۇقكى،) ‹الله‌قا شۈكۈر قىلغىن، كىمكى شۈكۈر قىلىدىكەن، ئۆز ئۆزى ئۈچۈن قىلغان بولىدۇ، كىمكى كۇفرىلىق

[1] سۈرە نەمل، 40 - ئايەت.

قىلىدىكەن، شۇبھىسىزكى، اللە (بەندىلەردىن) بىھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر﴾[1]؛ ﴿وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ الله غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ ﴿قادىر بولالىغان كىشىلەرنىڭ اللە ئۈچۈن كەبىنى زىيارەت قىلىشى ئۈلارغا پەرز قىلىندى. كىمكى ئىنكار قىلىدىكەن (يەنى ھەجنى تەرك ئېتىدىكەن، زىيىنى ئۆزىگە)، شۇبھىسىزكى، اللە ئەھلى جاھاندىن (يەنى ئۈلارنىڭ ئىبادىتىدىن) بىھاجەتتۇر﴾[2]؛ ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَرَاء إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾ ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەر اللەقا موھتاجسىلەر، اللە (ھەممىدىن) بىھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر﴾[3].

ھەدىس قۇددۇسىيدا مۇنداق كەلگەن: «ئى بەندىلىرىم! سىلەر ماڭا قەتئىي زىيان يەتكۈزەلمەيسىلەر، شۇنداقلا پايدىمۇ يەتكۈزەلمەيسىلەر. ئى بەندىلىرىم، سىلەرنىڭ ئاۋۋالقىڭلار ۋە كېيىنكىڭلار، ھەممىڭلار ۋە جىنلار ئەڭ تەقۋادار بىر ئادەمنىڭ قەلبىدەك بولۇپ كەتسەڭلارمۇ، بۇ مېنىڭ پادىشاھلىقىمدىن ھېچ نەرسىنى زىيادە قىلالمايدۇ. ئى بەندىلىرىم، سىلەرنىڭ ئاۋۋالقىڭلار ۋە كېيىنكىڭلار، ھەممىڭلار ۋە جىنلار ئەڭ پاسىق بىر ئادەمنىڭ قەلبىدەك بولۇپ كەتسەڭلارمۇ، بۇ مېنىڭ پادىشاھلىقىمدىن ھېچ نەرسىنى كېمەيتىۋېتەلمەيدۇ»[4].

اللە تائالا مۇشۇنداق ھالەتتە ھەممىدىن بىھاجەت تۇرۇقلۇق، نېمە ئۈچۈن بەندىلىرىنى ئۆزىگە تائەت ـ ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇيدۇ؟

ئىنسان ھەمىشە ئەقلىگە كېلىدىغان: ''نەدىن؟ نەگە؟ ۋە نېمە ئۈچۈن؟'' دېگەندەك سوئاللارنىڭ جاۋابلىرىنى بىلىپ بولغاندىن كېيىن، مەزكۇر سوئالنىڭمۇ جاۋابىنى بىلىشى ئىنتايىن ئاسان دەپ ئويلايمەن. بۇ، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ئۆزىگە، ئۇنىڭ زېمىنىدىكى ۋەزىپىسىگە ۋە بۇ ھايانىنىڭ غايىسى ئۈچۈن ھازىرلانغان نۇقتىغا مۇجەسسەملەنگەن.

2. ئىبادەت روھىيەتنىڭ ئۆزۈقىدۇر

بىلىش كېرەككى، ئىنسان بىز كۆرۈپ تۇرىۋاتقان ۋە سېزىۋاتقاندەك، پەقەت يېمەك ـ ئىچمەكتىكى نېسىۋىسىنى تەلەپ قىلىدىغان بىر ماددىلا ئەمەس، لېكىن ئۇنىڭ

---

[1] سۈرە لوقمان، 12 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ئال ئىمران، 97 ـ ئايەت.

[3] سۈرە فاتىر، 15 ـ ئايەت.

[4] ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

ھەقىقىي ماھىيىتى ئۇنى زېمىنىدىكى مەخلۇقاتلارنىڭ سەرداری ۋە ھۆرمەتلىك ئىنسان قىلغان نەپىس جەۋھىرىدۇر. ئۇنىڭدىكى جەۋھەر بولسا روھتۇر. ئىنسان ئۇ ئارقىلىق اللەقا مۇناجات قىلىشتا ئۆزلىكىنى ۋە پاكلىقىنى تاپىدۇ. اللەقا ئىبادەت قىلىش مەزكۇر روھقا ئۇنىڭ ئوزۇقىنى ۋە ئۆسۈپ يېتىلىشىنى تەمىنلەيدۇ ۋە ئۇنىڭغا مەڭگۈ تۈگىمەيدىغان كۈندىلىك ياردەمنى سونۇپ تۇرىدۇ.

مۇبادا ئاشۇ روھنى غەپلەت ۋە مەغرۇرلۇق قاپلىۋالسا، ئۇنىڭغا شەكلىنىش ۋە ئىنكار قىلىش كىرىۋالسا، ھەرخىل بوران - چاپقۇنلار كېلىپ، ئۇنىڭدىكى چاڭ - توزانلارنى سۈپۈرۈپ تاشلايدۇ. ياكى بىر ئوت يالقۇنجاپ ئۇنىڭدىكى توكسۇنلارنى كۆيدۈرۈپ تاشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىنسان ئۆزىنىڭ پەرۋەردىگارىغا قايتىپ كېلىدۇ، دۇئا قىلىدۇ ۋە يېلىنىدۇ. مانا بۇ ھەقىقەتنى اللە تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلىدى ۋە ئۇنى رېئال تۇرمۇشمۇ ئىسپاتلىدى: ﴿هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّى إِذَا كُنتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُواْ بِهَا جَاءتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءهُمُ الْمَوْجُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّواْ أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُاْ اللّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنِّ مِنَ الشَّاكِرِينَ﴾ ﴿اللە سىلەرنى قۇرۇقلۇقتا (يەنى ئۇلاغلار ئۇستىدە)، دېڭىزدا (يەنى كېمىلەر ئۇستىدە) سەپەر قىلدۇرىدۇ. سىلەر ئولتۇرغان كېمە (كىشىلەرنى ئېلىپ) مەيىن شامالدا مېڭىۋاتقان ۋە (بۇ) شامالدىن ئۇلار خۇشاللىنىۋاتقان چاغدا، بىردىنلا بوران چىقىپ (كېمە ئۆرۈلىدۇ)، ئۇلار تەرەپ - تەرەپتىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان دېڭىز دولقۇنلىرى ئىچىدە قالىدۇ، كېمىدىكىلەر قورشىۋېلىنغانلىقىغا (يەنى ھالاك بولىدىغانلىقىغا) جەزمى قىلىدۇ، (چوقۇنۇۋاتقان بۇتلىرىنى تاشلاپ قويۇپ: ‹ئى اللە! ئەگەر سەن بىزنى بۇنىڭدىن (يەنى بالادىن) قۇتۇلدۇرساڭ، بىز چوقۇم شۈكۈر قىلغۇچىلاردىن بولىمىز› دەپ چىن كۆڭلى بىلەن دۇئا قىلىدۇ﴾[1].

ئىنسان قەلبى داۋاملىق اللەنى تۇيۇپ تۇرىدۇ. ئۇ شۇنداق بىر ئېسىل تۇيغۇكى، ئۇنىڭ بوشلۇقىنى مەۋجۇدىيەتتە پەقەت اللەقا بولغان ياخشى رىشتە تولدۇرىدۇ. ئىبادەتمۇ ئۆز رەۋىشىدە ئادا قىلىنسا تولۇق بولغان بولىدۇ.

ئىبنى تەيمىيە مۇنداق دېگەن: «ئىنسان قەلبى اللەقا ئىككى نۇقتىدىن موھتاج بولىدۇ. بىرى، ئىبادەت قىلىش نۇقتىسىدىن، يەنە بىرى اللەتىن ياردەم تىلەش ۋە ئۇ زاتقا تەۋەككۇل قىلىش نۇقتىسىدىندۇر. ئىنسان قەلبى پەقەت اللەقا ئىبادەت قىلىش بىلەن، ئۇ زاتنى ياخشى كۆرۈش بىلەن ۋە ئۇ زات تەرىپىگە قايتىش بىلەن ئوخشىلىدۇ، نىجات تاپىدۇ، ھۇزۇرلىنىدۇ، خۇشال بولىدۇ، لەززەتلىنىدۇ، خاتىرجەم بولىدۇ، تەسكىن تاپىدۇ ۋە ئارام تاپىدۇ. ئىنسان مەخلۇقاتلارنىڭ ھەممىسى لەززەتلىنىدىغان ھەممە نەرسىگە

[1] سۈرە يۇنۇس، 22 - ئايەت.

ئېرىشكەن تەقدىردىمۇ، يەنىلا كۆڭلى تەسكىن تاپمايدۇ ياكى خاتىرجەم بولمايدۇ. چۈنكى، پەرۋەردىگار ئىنسانىنىڭ مەبۇدى، مەھبۇبى ۋە مەتلۇبى بولغانلىقى ئۈچۈن ئىنسان قەلبىدە ئۆزلىكىدىن ئۇنىڭغا موھتاج بولۇش تۇيغۇسى بار. بۇنىڭ بىلەن ئىنسانغا خۇشاللىق، لەززەت، نېمەت، تەسكىنلىك ۋە خاتىرجەملىك ھاسىل بولىدۇ.

بۇ ھال پەقەت اللەنىڭ ئىنسانغا يارىدىم بېرىشى بىلەن بولىدۇ. چۈنكى، بۇنى اللەتىن ئۆزگە بىرسى قىلالمايدۇ. ئىنسان بولسا داۋاملىق: ﴿ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز، سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز﴾ دېگەن ئايەتنىڭ ئەمەلىيىتىگە موھتاجدۇر.

مۇبادا ئىنسان ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان، ئۆزى تەلەپ قىلىدىغان، كۆڭلى تارتىدىغان ۋە خالايدىغان نەرسىلەرگە ئېرىشىپ تۇرۇپ، اللەقا ئىبادەت قىلمايدىكەن، ئۇ پەقەت ھەسرەت ـ ئەلەمگە ۋە روھىي ئازابقا گىرىپتار بولىدۇ. ئىنساننى دۇنيانىڭ دەرد ـ ئەلەملىرىدىن ۋە تۇرمۇشنىڭ قانتىقچىلىقلىرىدىن پەقەت اللەقا بولغان دوستلۇقنى خالىس قىلىش ۋە ئۇنى كۈچەيتىش قۇتقۇزىدۇ. بۇنىڭ بىلەن اللە ئۇنىڭ غايىسى بولىدۇ. اللەتىن باشقىنى پەقەت اللە ئۈچۈن دوست تۇتىدۇ».

دېمەك، مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىنسان اللەقا بولغان ئىبادىتىنى قانچە ئىخلاس بىلەن قىلسا، ئۆزىنى تاپىدۇ، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ مەۋجۇد بولۇشىنىڭ سىرىنى بىلەلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ھېچقانداق بىر نەرسە ئۇنىڭ ئورنىنى باسالمايدىغان بىر روھىي بەختكە ئېرىشىدۇ. بۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «ئىمانىنىڭ ھالاۋىتى» دەپ ئاتىغاندى.

مۇشۇ ھالاۋەتنىڭ شۇنداق بىر تەمى بارکى، ئۇنى پەقەت اللەنى ھەقىقىي رەۋىشتە تونۇغان، اللە تائالانى باشقا ھەممە نەرسىدىن ئەلا بىلگەن كىشىلا بىلىدۇ.

ئىبنى قەييۇم مۇنداق دېگەن: «ئىنسان قەلبىدە ئۆزىنىڭ يارائتۇچىسىدىنمۇ ئارتۇق سۆيۈملۈك بىر نېمە يوقتۇر. چۈنكى، ئۇ ئىنسانىنىڭ ئىلاھى ۋە مەبۇدى، ئىگىسى ۋە خوجىسى، پەرۋەردىگارى ۋە باشقۇرغۇچىسى، ئۇنىڭغا رىزىق بەرگۈچى، ئۇنى قەبزى روھ قىلغۇچى ۋە تىرىلدۈرگۈچى، ئۇ زاتنى دوست تۇتۇش روھىيەتكە نېمەت ئاتا قىلىدۇ. روھلارغا ھايات بېغىشلايدۇ، قەلبلەرنى ئاۋۇندۇرىدۇ، دىللارغا ئوزۇق بېرىدۇ، ئەقىللەرنى يورۇتىدۇ، كۆزلەرنى نۇرلاندۇرىدۇ ۋە ئادەمنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى بەرپا قىلىدۇ.

ساپ قەلب، پاك روھ ساغلام ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ نەزىرىدە اللەنى دوست تۇتۇش، ئۇنىڭ بىلەن ئۈلپەتلىشىش، ئۇنىڭغا مۇلاقات بولۇشقا تەشنا بولۇشتىن ئارتۇق خۇشاللىق، ئارتۇق لەززەت، ئارتۇق خاتىرجەملىك يوقتۇر. مۇئمىنىنىڭ قەلبىدە بولىدىغان ھالاۋەت ھەرقانداق بىر ھالاۋەتتىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. مۇئمىن بۇنىڭ بىلەن ھاسىل قىلىدىغان نېمەت ھەرقانداق بىر نېمەتتىن يۇقىرى تۇرىدۇ. ئۇ ئېرىشىدىغان لەززەت ھەرقانداق بىر لەززەتتىن چوڭ بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئارىفلاردىن بىرى مۇنداق دېگەن: ‹بەزىدە

ئىنسان قەلبىدە شۇنداق بىر ۋاقىت بولىدۇكى، ئەگەر جەننەت ئەھلى مۇشۇنداق ھالەتتە بولىدىغان بولسا، ئۇلار ئەلۋەتتە ياخشى بىر تۇرمۇشتا ئىكەن دەيمەن›. يەنە بىرى مۇنداق دېگەن: ‹بەزىدە ئىنسان قەلبى اللەنىڭ ئۇلۇپىتى بىلەن ئۇنىڭ ئىشقى بىلەن شۇنداق بىر لەرزىگە كېلىدۇكى، ئادەم تىترەپ كېتىدۇ›››.

يەنە بىرىمۇ مۇنداق دېگەن: «غەپلەت ساھىبلىرى نېمىدېگەن بىچارە! ئۇلار دۇنيادىن ئەڭ لەززەتلىك نەرسىنى تېتىيالماي كېتىپ قالىدۇ». ئۇ كىشىدىن: «ئۇ نېمە؟» دەپ سورىغاندا، ئۇ: «اللەنىڭ ئىشقى ۋە ئۇلۇپىتى» دەپ جاۋاب بەرگەن.

يەنە بىرىلەن مۇنداق دېگەن: «دۇنيادىكى ئەڭ ياخشى ئىش اللەنى بىلىش ۋە ئۇنى دوست تۇتۇش، ئاخىرەتتىكى ئەڭ ياخشى ئىش بولسا، اللەنى كۆرۈش ۋە ئۇنىڭ كالامىنى ۋاستىسىز ئاڭلاشتۇر».

ئارىفلاردىن يەنە بىرى مۇنداق دېگەن: «ئەگەر پادىشاھلار ياكى شاھزادىلەر بىز تېتىۋاتقان لەززەتنى تېتىيالىغان بولسا ئىدى، ئۇلار ئۇنى بىزدىن تالىشىپ ئەلۋەتتە قىلىچ بىلەن ئۇرۇش قىلغان بولاتتى».

بۇنداق تۇيغۇلارنىڭ بولۇشى ۋە ئۇلارنى قەلبىتە تېپىش اللەقا بولغان مۇھەببەتنىڭ كۈچلۈك ـ ئاجىزلىقىغا قاراپ بولىدۇ. ئۇ قانچە مۇكەممەل بولسا، ھۇزۇر ـ ھالاۋەت شۇنچە كامالەت تاپىدۇ.

كىم اللە تائالانىڭ گۈزەل ئىسىملىرىنى ۋە سۈپەتلىرى بەك بىلسە، ئۇلارغا بەك قىزىقسا، ئۇلارنى چىن قەلبىدىن ياخشى كۆرسە، ئۇلارغا تېخىمۇ يېقىنلاشسا، قەلبىدە تەسۋىرلىگۈسىز بىر ھالاۋەتنى تاپىدۇ. ئۇنى پەقەت تېتىش ئارقىلىق بىلگىلى بولىدۇ. ئىنسان قەلبى شۇنى قاچان تونۇپ يەتسە، ئۇنىڭغا باشقا بىرىنىڭ مۇھەببىتى، ئۇلۇپىتى تېتىمايدۇ. ئىنسان اللەنى قانچىلىك دوست تۇتقانسېرى، ئىنسانىنىڭ ئۇ زاتقا بولغان ئۇبۇدىيىتى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ.

ئىنسان قەلبى پەقەت اللەقا ئىبادەت قىلىش، ئۇ زات تەرىپىگە قايتىش بىلەن نىجات تاپىدۇ، ئۆڭۈشلىدۇ، ھۇزۇرلىنىدۇ، خۇشاللىنىدۇ، لەززەتلىنىدۇ، خاتىرجەم بولىدۇ، تەسكىن تاپىدۇ. ئىنسان قەلبىدە اللەنىڭ مۇھەببىتى قانچىلىك ئورۇن ئالسا، ئۇنىڭ قەلبىدىن اللەتىن غەيرىگە بولغان ئىشق ـ مۇھەببەت چىقىپ كېتىدۇ.

بىر شائىر مۇنداق دېگەن:

”ئىنسان چېھرىدە اللەنىڭ نۇرلىرى جىلۋىلىنىپ تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن ئىنسان ئەركىن، غالىب ۋە مەزمۇت بولدى“.

ئىمام فەخرىددىن رازى (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: بىلگىنكى، كىم ئىبادەتنىڭ پايدىلىرىنى بىلسە، ئۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولۇش ئىنسان ئۈچۈن ئاسان

بولىدۇ. ئۇنىڭدىن غەيرى بىلەن مەشغۇل بولۇش ئۇنىڭغا ئېغىر كېلىدۇ. بۇنىڭ بايانى مۇنداق:

بىرىنچى، كامالەتنى ھەممە ياخشى كۆرىدۇ. ئىنسانىنىڭ ئەڭ مۇكەممەل ھالىتى ئۇنىڭ اللەنىڭ ئىبادىتى بىلەن مەشغۇل بولغان ھالىتىدۇر. چۈنكى، ئۇ بۇ ۋاقىتتا ئىلاھىي نۇر بىلەن نۇرلىنىدۇ، ئۇنىڭ تىلى زىكىرنىڭ شەرپىي بىلەن ئۇلۇغلىنىدۇ. ئەزالىرى اللەنىڭ خىزمىتى بىلەن گۈزەللىنىدۇ. مانا بۇلار ئىنسانىنىڭ ئەڭ شەرەپلىك مەرتىۋىلىرىدۇر. دۇنيادا بۇلارنى ھاسىل قىلىش ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ كاتتا بەخت بولسا، كەلگۈسىدىكى ئەڭ مۇكەممەل بەخت ئۈچۈنمۇ زۆرۈردۇر. كىم مۇشۇ ئەھۋاللارنى ئوبدان چۈشەنسە، ئۇ كىشى ئۈچۈن تائەت ـ ئىبادەتلەر يېنىك تۇيۇلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ھالاۋىتى ئۇنىڭ قەلبىدە كاتتا بولىدۇ.

ئىككىنچىسى، ئىبادەت اللە تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىگە كۆرە ئىنسان ئۈستىدىكى ئامانەتتۇر: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا﴾ ﴿شۇبھىسىزكى، بىز ئامانەتنى (يەنى پەرزلەرنى ۋە شەرىئەت تەكلىپلىرىنى) ئاسمانلارغا، زېمىنغا ۋە تاغلارغا تەڭلىدۇق، ئۇلار ئۇنى ئۈستىگە ئالمىدى، ئۇنىڭ (ئېغىرلىقى)دىن قورقتى. ئۇنى ئىنسان ئۈستىگە ئالدى﴾[1].

ئامانەتنى ئادا قىلىش كامالەت سۈپەتلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆزى ياخشى ئىش. چۈنكى، ئامانەتنى بىر تەرەپتىن ئادا قىلىش، ئىككىنچى تەرەپتىنمۇ ئادا قىلىنىشقا سەۋەب بولىدۇ. بەزى ساھابىلەر مۇنداق دېگەن: مەن بىر ئەئرابنىڭ مەسجىدنىڭ ئىشىكىگىچە كېلىپ، تۆگىسىدىن چۈشكەنلىكىنى ۋە ئۇنى تاشلاپ قويۇپ، مەسجىدكە كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆردۈم. ئاندىن ئۇ ئىنتايىن تەسكىنلىك ۋە تەمكىنلىك بىلەن نامازغا ئوقۇدى ۋە دۇئا قىلدى. بىز ھەيران قالدۇق، ئۇ مەسجىدتىن چىققاندا تۆگىسىنى تاپالمىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ: «ئى اللە، مەن سېنىڭ ئامانىتىڭنى ئادا قىلدىم، مېنىڭ ئامانىتىم قېنى؟» دېدى. بىز تېخىمۇ ھەيران قالدۇق. ئۇ شۇ يەردە ئۇزاق تۇرمايلا بىر ئادەم ئۇنىڭ تۆگىسىنى ئەكېلىپ بەردى.

ئىمام رازى مۇنداق دېگەن: «ئۇ (يەنى ئەئرابى) اللەنىڭ ئامانىتىنى ئوبدان ساقلىغىدى، اللەمۇ ئۇنىڭ ئامانىتىنى ئوبدان ساقلاپ بەردى. ئۇ بولسىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىبنى ئابباس (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)قا ‹اللەنى مۇھاپىزەت قىلغىن، اللە سېنى مۇھاپىزەت قىلىدۇ› دېگەن ھەدىسىنىڭ ئىپادىسىدۇر».

[1] سۈرە ئەھزاب، 72 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۇچىنچىسى، ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇش، مەغرۇرلۇق دۇنياسىدىن خۇشاللىق دۇنياسىغا يۆتكىلىشتۇر. مەخلۇقلار بىلەن مەشغۇل بولۇشتىن، اللەنىڭ دەرگاھىدىكى نەرسە بىلەن مەشغۇل بولۇشتۇر. بۇ بولسىمۇ لەززەت ۋە خۇشاللىقنىڭ مۇكەممەل بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ئېيتىلىشىچە، ئىمام ئەبۇ ھەنىفە نامازنى ئوقۇۋاتقانىدا، مەسجىدنىڭ تورىسىدىن بىر يىلان چۈشكەن. بۇنىڭ بىلەن كىشىلەر قېچىپ كەتكەن، ئەمما بۇنى ئىمام ئەبۇ ھەنىفە تۇيمىغان. كىم بۇنىڭغا ئىشەنمىسە، اللەنىڭ مۇنۇ ئايىتىنى ئوقۇسۇن: ﴿فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ﴾ ﴿ئۇلار يۈسۈفنى كۆرۈپ ھاڭ-تاڭ قېلىشتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىنى كېسىۋېلىشتى﴾[1]. يەنى، بۇ ئاياللارنىڭ قەلبىنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ جامالى مەھلىيا قىلىۋالغانلىقتىن، ئۇلار قوللىرىنى كېسىپ سالغانلىقلىرىنى تۇيمىغان. بۇ، ئىنسان ھەققىدە ئەقلىگە ئۇيغۇن بولغان يەردە، اللەنىڭ ئۇلۇغلۇقى ئىنسان قەلبىنى قاپلىغاندا بۇنداق بولۇشى تېخىمۇ مۇقەررەر، ئەلۋەتتە. خۇددى بىر پادىشاھنىڭ يېنىغا كىرگەن ئادەم ئالدىدىن ئۆز دادىسى ياكى بالىسى ئۆتسىمۇ، پادىشاھنىڭ سۈرلۈكلىكىدىن، ئۇلارنى كۆرۈپ تۇرۇپ تونۇيالماسلىقى مۇمكىن. چۈنكى، ئاشۇ پادىشاھنىڭ ھەيۋىتى ئۇنىڭ قەلبىنى ئورىۋېلىپ، ئۇلارنى تونۇشتىن توسۇپ قويىدۇ، بۇ بىر مەخلۇقنىڭ ھەققىدە مۇمكىن بولغان يەردە، ئەلۋەتتە ئالەملەرنى ياراتقان زاتنىڭ ھەققىدە مۇمكىن بولۇشى تېخىمۇ مۇمكىندۇر.

بۇنىڭ بىلەن ھەقىقىي ئىماننىڭ تەمىنى تېتىغان، قەلبىدە جەزمىلىكىنىڭ چىراغلىرى چاقنىغا ئادەم ئىبادەتنى پەقەت باش ئېگىش ياكى «بۇيرۇق ئىجرا قىلىش» دەپلا قارىمايدىغانلىقى ئايان بولدى. بۇ ئىنسان اللەقا مۇناجات قىلىش ۋە ئىتائەت قىلىش، اللەنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن تىرىشىش بىلەن لەززەتكە ئېرىشىدۇ. ئۇنىڭدا شۇنداق بىر بەختنى تاپىدۇكى، ئالتۇن - كۈمۈشلەر بىلەن قەسىرلىرىنى بېزىۋالغان ئادەملەرمۇ ئۇنى تاپالمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەرز نامازغا خۇددى شېرىن، لەززەتلىك زىلال سۇغا تەشنا ۋە ئىنتىزار بولغان ئادەمدەك ئىنتىزار بولاتتى. قاقاسلىق چۆلدە يېشىل ئورمانلىقتا تەشنا ئادەمدەك ئالدىرايتتى. ئۇ بىلال (اللە تائالا ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)غا: «ئى بىلال، بىزنى نامازبىلەن راھەتلەندۈرگىن» دەيتتى. ئۇنىڭ ئايالى مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە گەپ قىلاتتى، بىزمۇ ئۇنىڭغا گەپ قىلاتتۇق. نامازۋاقتى كەلگەندە خۇددى ئۇ بىزنى تونۇمايدىغاندەك، بىزمۇ ئۇنى تونۇمايدىغاندەك بولۇپ

[1] سۈرە يۈسۈف، 31 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قالاتتى». شۇڭلاشقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «مېنىڭ كۆز قارىچۇقۇم نامازدۇر»[1] دېيىشى ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس.

دەرۋەقە، مۇئمىن اللهقا ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق بوران - چاپقۇنلۇق كۈنلەردە ئۆزى ئۈچۈن تەسەللىي، ئۆزىنىڭ يالغۇزلىقىدا ئۇلپەتچى تاپىدۇ. قەلبى يورۇيدۇ، يەلكىسىدىن ئېغىرلىقلار كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ﴾ ﴿بىز ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن يۈرىكىڭنىڭ سىقىلىۋاتقانلىقىنى ئوبدان بىلىمىز. پەرۋەردىگارىڭغا ھەمدۇ ۋە تەسبىھ ئېيتقىن، ھەم سەجدە قىلغۇچىلاردىن بولغىن﴾[2].

مۇئمىن راھەت - پاراغەتلىك كۈنلەردە نېمەت بەرگۈچى زاتقا شۈكۈر قىلىش ھۆزۈرىنى سۈرىدۇ. ئۇلۇغلۇق ئىگىسى اللهقا ھەمدۇسانا ئېيتىش لەززىتىنى تېتىيدۇ. الله تائالا مۇنداق ھالەتنى تەسۋىرلەپ، پەيغەمبىرىگە نېمىدېگەن چىرايلىق خىتاب قىلغان - ھە! الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِذَا جَاء نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾ ﴿اللهنىڭ ياردىمى ۋە غەلىبىسى كەلگەن ۋە اللهنىڭ دىنىغا كىشىلەرنىڭ توپ-توپ بولۇپ كىرگەنلىكىنى كۆرگىنىڭدە، رەببىڭغا تەسبىھ ئېيتقىن، ھەمدۇ ئېيتقىن ۋە ئۇنىڭدىن مەغپىرەت تىلىگىن، الله ھەقىقەتەن تەۋبىنى بەك قوبۇل قىلغۇچىدۇر﴾[3].

3. اللهقا ئىبادەت قىلىش ئەركىنلىك يولىدۇر

بىلىش كېرەككى، الله ئۈچۈن خالىس ئىبادەت قىلىش ئەمەلىيەتە ئەركىنلىكنىڭ ۋە ھەقىقىي خوجىدارلىقنىڭ دەل ئۆزىدۇر. چۈنكى، ئىبادەت ئىنسان قەلبىنى مەخلۇققا قۇل بولۇشتىن، اللهنىڭ غەيرىدىن باشقا ھەممە ئىلاھ ۋە تاغۇتلارنىڭ قۇل قىلىشىدىن ئازاد قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، ئۇلار شەكىل جەھەتتە ئەركىنلىك خوجىلىرى سۈپىتىدە كۆرۈنسىمۇ، بۇ ئىلاھ - تاغۇتلار ئىنسانىنى ئەڭ ئېغىر دەرىجىدە قۇل قىلىدۇ.

بۇ، ئىنسان قەلبىدە بىرەر پەرۋەردىگار، بىرەر ئىلاھ، بىرەر مەبۇدقا ئېسىلىدىغان، ئۇنىڭ ئۈچۈن تىرىشىدىغان، ئۇنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ئىشلەيدىغان تەبىئىي بىر

[1] ئىمام ئەھمەد، نەسائى، ھاكىم ۋە بەيھەقىلەر رىۋايەت قىلغان.

[2] سۈرە ھىجر، 97 - ۋە 99 - ئايەتلەر.

[3] سۈرە نەسر.

ئېھتىياجىنىڭ بولغانلىقىدىن بولىدۇ. مۇبادا بۇ مەبۇد الله تائالا بولمىسا، ئىنسان نۇرغۇنلىغان باتىل ئىلاھلارغا چوقۇنۇش بىلەن گاڭگىراپ يۈرىدۇ.

ئاڭلىق ئىنسان ئۆچۈن ئۆزىنى يارىتىپ، بېجىرىم قىلغان زاتقا، ئۇنىڭدىن باشقىنى چۆرۈپ تاشلاپ ئىبادەت قىلىشتىن بەكرەك ئۇلۇغ ئىش يوق.

ئىنسانغا ئۆزىنىڭ بەخت ـ سائادىتى ۋە قەلبىنىڭ پاكلىقى ئۈچۈن، پۈتۈن نىيەت ـ مەقسىتىنى بىر ئىلاھقا يۈزلەندۈرۈشتىن ئارتۇق بەخت يوق. ئىنسان ئۇ زاتقا باش ئېگىشىنى ۋە مۇھەببەت باغلاشىنى خاسلاشتۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىنسان قەلبى بىر قانچىلىغان باتىل ئىلاھلارنىڭ ئارىسىدا پارچىلىنىپ كەتمەيدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ...﴾ ﴿الله (سىلەرگە مۇنداق) بىر مىسالنى كەلتۈرىدۇ: بىر قۇل بولۇپ، ئۇنىڭغا (ئىشقا سېلىشىنى) تالىشىدىغان نۇرغۇن خوجايىنلار ئېگىدارچىلىق قىلىدۇ (بىرسى بۇ ئىشقا، بىرسى ئۇ ئىشقا بۇيرۇيدۇ، ئۇ كىمنى رازى قىلىشنى بىلەلمەي قالىدۇ)، يەنە بىر قۇل بولۇپ، ئۇ بىر ئادەمگىلا خاستۇر، بۇ ئىككى قۇل (يەنى ئۇنىڭ ئەھۋالى) باراۋەرمۇ؟ ...﴾[1].

دېمەك، بىرلا خوجايىنغا بويسۇنىدىغان قۇل ئارام تاپىدۇ، چۈنكى ئۇ ئۆزىنىڭ شۇ خوجايىنىنى رازى قىلىدىغان نەرسىنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ شۇ ئىشنى كۆڭلى خاتىرجەم ھالدا ئادا قىلىدۇ. ئەمما، بىر قانچىلىغان خوجايىنغا قۇل بولغان ئادەمنى بىرى بىر ئىشقا بۇيرىسا، يەنە بىرى باشقا بىر ئىشقا بۇيرۇيدۇ. بۇ نېمىدېگەن بىتەلەي، نېمىدېگەن بەختسىز ئىنسان ـ ھە؟!

ئىبنى تەيمىيە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: الله‌قا ئىبادەت قىلىشتىن چوڭچىلىق قىلغان ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ الله‌نىڭ غەيرىگە چوقۇنۇشى مۇقەررەر. چۈنكى، ئىنسان دېگەن سېزىمچان بولۇپ، ئىرادە كونترول‌للىقىدا ھەرىكەت قىلىدۇ. سەھەل دەستە مۇنداق كەلگەن: «ئىسىملارنىڭ ئەڭ راستچىلى ھارىس ۋە ھەممام بولغىنىدۇر». ھارىس دېگەن ‹كاسىپ›، ‹ئىش قىلغۇچى› دېگەنلىكتۇر. ھەممام دېگەن ‹ھەممۇن› دېگەن سۆزنىڭ ئاشۇرما سۈپىتى. ‹ھەممۇن› دېگەن ‹دەسلەپكى ئىرادە› دېگەن مەنىدە. دېمەك، ئىنسانىنىڭ ھەمىشە ئىرادىسى بولىدۇ. شۇنداقلا، ھەربىر ئىرادىنىڭ تۈگۈنى ھېسابلانغان مۇراد ـ مەقسىتى بولىدۇ. يەنى، ھەربىر قۇلنىڭ مۇراد ـ مەھبۇبى بولۇپ، ئۇ ئۇنىڭ مۇھەببىتى ۋە ئىرادىسىنىڭ تۈگۈنىدۇر. مۇبادا الله تائالا ئىنسانىنىڭ مەبۇدى، مۇھەببەت ۋە ئىرادىسىنىڭ تۈگۈنى بولمايدىكەن ۋە ئىنسان شۇلاردىن چوڭچىلىق قىلىدىكەن، ئەلۋەتتە ئۇنى الله‌تىن باشقا بىرسى قۇل قىلىدۇ. ئۇ ئۇنىڭ مۇراد

[1] سۈرە زۈمەر، 29 ـ ئايەت.

- مەھبۇبى بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ئاشۇ مۇراد - مەھبۇبقا قۇل بولىدۇ. بۇ مۇراد - مەھبۇب پۇل - مال، يۇز - ئابروي ياكى ھەرخىل سۈرەتلەر بولىدۇ ياكى قۇياش، ئاي، يۇلتۇز، بۇت، پەيغەمبەرلەر ۋە سالىھلارنىڭ قەبرىلىرى بولىدۇ.

اللەنىڭ غەيرىگە قۇل بولغان ئىنسان مۇشرىك بولىدۇ. اللەنىڭ ئىبادىتىدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتقان ھەرقانداق ئىنسان مۇشرىكتۇر. شۇڭلاشقا، پىرئەۋن اللەقا ئىبادەت قىلىشتىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتقانلارنىڭ كاتتىسى ئىدى. بۇ سەۋەبلىك ئۇ مۇشرىك بولۇپ كەتتى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَقَالَ مُوسَى إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُم مِّن كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَّا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَن يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءكُم بِالْبَيِّنَاتِ مِن رَّبِّكُمْ وَإِن يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُم بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ يَا قَوْمِ لَكُمُ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَن يَنصُرُنَا مِن بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُم مِّثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ مِثْلَ دَأْبِ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ يَوْمَ تُوَلُّونَ مُدْبِرِينَ مَا لَكُم مِّنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ وَلَقَدْ جَاءكُمْ يُوسُفُ مِن قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِّمَّا جَاءكُم بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَن يَبْعَثَ اللَّهُ مِن بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ وَعِندَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبِ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ﴾ ﴿مۇسا ئېيتتى: ‹مەن ھەقىقەتەن مېنىڭ پەرۋەردىگارىم ۋە سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار (بولغان الله)غا سېغىنىپ، ھېساب كۈنى (يەنى قىيامەت كۈنى)گە ئىشەنمەيدىغان ھەربىر مۇتەكەببىر (نىڭ زىيانكەشلىكى)دىن پاناھ تىلەيمەن›. پىرئەۋن خانىدانىغا مەنسۇپ، ئىمانىنى يوشۇرىدىغان بىر مۇئمىن ئادەم ئېيتتى: ‹سىلەر پەرۋەردىگارىم الله دېگەن كىشىنى ئۆلتۈرەمسىلەر؟ ھالبۇكى، ئۇ سىلەرگە ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ دەرگاھىدىن روشەن دەلىللەرنى ئېلىپ كەلدى. ئەگەر ئۇ (پەيغەمبەرلىك دەۋاسىدا) يالغانچى بولسا، يالغانچىلىقىنىڭ زىيىنى ئۆزىگىدۇر، ئەگەر ئۇ راستچىل بولسا، ئۇ سىلەرنىڭ قورقۇتقان ئازابىنىڭ بىر قىسمى سىلەرگە كېلىدۇ، الله ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئاشقان يالغانچىنى ھىدايەت قىلمايدۇ. ئى قەۋمىم! بۈگۈن سەلتەنەت سىلەرنىڭ ئىلكىڭلاردىدۇر. (مىسىر) زېمىنىدا سىلەر غالىبسىلەر، ئەگەر بىزگە اللەنىڭ ئازابى كەلسە، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا بىزگە كىم ياردەم بېرىدۇ›. پىرئەۋن ئېيتتى: ‹مەن سىلەرگە پەقەت نېمىنى توغرا دەپ قارىسام، شۇنى مەسلىھەت بېرىمەن. سىلەرنى مەن پەقەت توغرا يولغا باشلايمەن›. مۇئمىن ئادەم ئېيتتى: ‹ئى قەۋمىم! سىلەرنىڭ ئۇھۇ ئاد، سەمۇد قەۋملىرىگە ئوخشاش ۋە ئۇلاردىن كېيىنكىلەرگە ئوخشاش جامائىلەر ئۇچرىغان جازاغا

ئۇچرىشىڭلاردىن قورقىمەن، الله بەندىلىرىگە زۇلۇم قىلىشنى خالىمايدۇ. ئى قەۋمىم! مەن سىلەر ئۈچۈن ھەقىقەتەن قىيامەت كۈنىدىن ئەنسىرەيمەن. ئۇ كۈندە (دوزاخ ئازابىنىڭ دەھشىتىدىن قورقۇپ) ئارقاڭلارغا چېكىنىسىلەر، سىلەرگە ھېچ الله‌نىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرغۇچى بولمايدۇ. كىمكى، الله ئۇنى گۇمراھ قىلىدىكەن، ئۇنى ھىدايەت قىلغۇچى بولمايدۇ. شەك ـ شۈبھىسىزكى، ئىلگىرى سىلەرگە يۈسۈف (الله‌نىڭ دەرگاھىدىن) روشەن مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلدى. ئۇ ئېلىپ كەلگەن دەلىلدىن سىلەر ھامان شەكلەندىڭلار، تاكى ئۇ ۋاپات بولغاندا، (دەلىل ـ پاكىتسىز) ھالدا، الله ئۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز پەيغەمبەر ئەۋەتمەيدۇ دېدىڭلار. الله (گۇناھتا) ھەددىدىن ئاشقۇچىنى، (دىندا) شەكلەنگۈچىنى مۇشۇنداق ئازدۇرىدۇ›. الله‌نىڭ ئايەتلىرى ئۈستىدە ئۆزلىرىگە (الله تەرىپىدىن) كەلگەن ھېچقانداق دەلىل بولماستىن، (قارىسىغا) جاڭجاللىشىدىغانلار الله‌نىڭ دەرگاھىدا ۋە مۇئمىنلەرنىڭ نەزىرىدە قاتتىق نەپرەتكە قالىدۇ. بۇزغۇنچىلىق قىلىپ (ئىماندىن باش تارتقان)، (بەندىلەرگە) زومىگەرلىك قىلغان ھەرقانداق ئادەمنىڭ دىلىنى الله مۇشۇنداق پېچەتلىۋېتىدۇ›﴾[1].

الله تائالا پىرئەۋننى مۇشىرىك دەپ سۈپەتلىدى: ﴿وَقَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِ فِرْعَونَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُواْ فِي الأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ﴾ ﴿پىرئەۋن قەۋمىنىڭ چوڭلىرى (پىرئەۋنگە): ‹مۇسا بىلەن ئۇنىڭ قەۋمىنى زېمىنىدا پىتنە ـ پاسات تۇغدۇرۇشقا، سېنى ۋە سېنىڭ ئىلاھلىرىڭنى تاشلاشقا قويۇۋېتەمسەن؟› دېدى﴾[2].

ئەمەلىيەت شۇنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇكى، ئىنسان چوڭچىلىق قىلىپ، الله‌قا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتقانسېرى، الله‌قا شېرىك كەلتۈرۈشتە تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشىدۇ. چۈنكى، ئىنسان چوڭچىلىق قىلىپ، الله‌قا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتقانسېرى، قەلبىنىڭ بىرىنچى مەقسەت ـ مۇرادىغا بولغان ئېھتىياجى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. نەتىجىدە ئىنسان ئۇنىڭ قۇل قىلىۋېلىشى بىلەن مۇشرىك بولۇپ كېتىدۇ.

ئىنسانىنىڭ ئىگىسى پەقەت الله بولغاندا، پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلغاندا، ئۇ زاتتىنلا ياردەم تىلىگەندە، ئۇ زاتقىلا تەۋەككۈل قىلغاندا، الله رازى بولىدىغان ۋە دوست تۇتىدىغان نەرسىدىن خۇشال بولغاندىلا، الله يامان كۆرىدىغان نەرسىنى يامان كۆرگەندىلا، الله دوست تۇتقانىنى دوست تۇتقاندىلا، الله دۈشمەن تۇتقانىنى دۈشمەن تۇتقاندىلا ئاندىن ئىنسان قەلبى جىمى مەخلۇقاتلاردىن بىھاجەت بولالايدۇ. ئىنسان پەقەت الله ئۈچۈن دوست تۇتۇشى، الله ئۈچۈن دۈشمەن تۇتۇشى، الله ئۈچۈن بېرىشى، الله ئۈچۈن بەرمەسلىكى كېرەك.

---

[1] سۈرە غافىر، 27 ـ ئايەتتىن 35 ـ ئايەتكىچە.

[2] سۈرە ئەئراف، 127 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىنسانىنىڭ اللهقا بولغان ئىخلاسى كۈچەيگەنسىرى، ئۇنىڭغا بولغان ئۇبۇدىيىتى ۋە مەخلۇقاتلاردىن بىھاجەت بولۇشى كامالەتكە يېتىدۇ. ئىنسانىنىڭ اللهقا بولغان ئۇبۇدىيىتى كامالەتكە يېتىشى بىلەن ئۇنىڭ مۇتەكەببىرلىكتىن ۋە شېرىكتىن بولغان ئادا - جۇدالىقى كامالەتكە يېتىدۇ».

4. ئىبادەت ئىلاھىي سىناق بولۇپ، ئىنساننى تاۋلايدۇ

بىز ياشايدىغان بۇ ھايات (مەيلى ئۇ ئۇزۇن بولسۇن ياكى قىسقا بولسۇن) غايىنىڭ ئۆزى ياكى مەقسەتنىڭ ئۆزى ئەمەس. ئۇ پەقەت بىر ھايانتىن يەنە بىر ھايانقا ئالمىشىش مەنزىلىدۇر، خالاس. يەنى مەڭگۈلۈك ھايانقا يۆتكىلىشنىڭ بىر باسقۇچىدۇر. بەزى رىۋايەتتە مۇنداق كەلگەن: «سىلەر مەڭگۈلۈككە يارىتىلدىڭلار، سىلەر پەقەت بىر يۇرتتىن يەنە بىر يۇرتقا يۆتكىلىسىلەر».

بىر شائىر مۇنداق دېگەن:

ئۆلۈم دېگەن پەقەت پانىي دۇنيادىن باقىي دۇنياغا قىلىنغان سەپەردۇر.

دېمەك، ئاساسلىق ھايات يەنە بىر ھايانتۇر. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ﴾ ﴿شۇبھىسىزكى، ئاخىرەت يۇرتى ھەقىقىي ھايات (يۇرتىدۇر)، ئەگەر ئۇلار بىلسە ئىدى (بۇ دۇنيانى ئۇ دۇنيادىن ئارتۇق كۆرمەيتتى)﴾[1].

دەرۋەقە، ئىنسان بۇ پانىي دۇنيادا باقىي دۇنيا ئۈچۈن تاۋلىنىدۇ. اللە تائالا ئىنسانىنى ئاخىرەتتىكى مەڭگۈلۈك ھايات ئۈچۈن، بۇ دۇنيادا ئورۇنباسار قىلىپ تەييارلايدۇ. ئىنسانىنى پەقەت ئىمتىھان - سىناقتىن باشقا بىر نەرسە تاۋلىمايدۇ ياكى پاكلىمايدۇ. سىناق بولسا، ئىنسان قەلبى تاۋلىنىدىغان ۋە روھى پاكلىنىدىغان ئوچاقتۇر.

اللە ئۆز ئىرادىسى بىلەن ئىنسانىنى باشقا مەخلۇقلاردىن پەرقلىنىدىغان قىلىپ ياراتتى ۋە ئۇنىڭدا نۇرغۇن ئېلىمېنتلارنى بىرىكتۈردى. ئىنسان ئۇنىڭ بىلەن ئاسمانغا چىقالايدۇ، ئۇنىڭ بىلەن زېمىنغا چۈشەلەيدۇ، چۈنكى ئىنساندا تۇغما خاراكتېر، شەھۋەت، ئەقىل، ئىرادە، ماددا ۋە روھ بار. ئىنسانىنىڭ مۇشۇنداقلىقى ئۇنىڭ سىنىلىدىغانلىقىنى دەللىلەيدۇ. مانا بۇ ئۇنىڭ مەسئۇلىيەتنى ۋە ئىلاھىي تەكلىپلەرنىڭ ئامانەتدارلىقىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنىڭ سىرى. اللە بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە گۈزەل

[1] سۈرە ئەنكەبۇت، 64 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىبارىلەرنى كەلتۈردى: ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا﴾ ﴿شۇبھىسىزكى، بىز ئامانەتنى (يەنى پەرزلەرنى ۋە شەرىئەت تەكلىپلىرىنى) ئاسمانلارغا، زېمىنغا ۋە تاغلارغا تەكلىدۇق، ئۇلار ئۇنى ئۈستىگە ئالمىدى، ئۇنىڭ (ئېغىرلىقى)دىن قورقتى، ئۇنى ئىنسان ئۈستىگە ئالدى﴾[1].

ئىنسانغا ئەقىل، ئىرادە، قەلب ۋە كۈچتىن ئىبارەت ئاتا قىلىنغان، شۇنداقلا ئۇنىڭغا ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىلگەن سەۋەبلەر ئىنسان ئۈچۈن كائىنات بىر نېمەت، ئىنسان ئۈچۈن كائىنات بىر ھۆرمەتتۇر. لېكىن، شۇ نەرسىلەرنىڭ ئىچىدە ئىنسان شۈكۈر قىلامدۇ ياكى تۇزكورلۇق قىلامدۇ؟ پەرۋەردىگارىغا ئىتائەت قىلامدۇ ياكى بويۇنتاۋلىق قىلامدۇ دېگەنلەردىن ئىبارەت كائىنات سىناقلارمۇ بار.

الله تائالانىڭ ئاسمانلارنى، زېمىننى، ئۆلۈمنى ۋە ھاياتلىقنى يارىتىشى، زېمىننى ۋە ئۇنىڭدىكى شەيئىلەرنى زىننەتلىشى پەقەت ئىنسانىنى سىناش (ھالبۇكى، الله بەندىلىرىنىڭ ھالىنى ئىنتايىن ئوبدان بىلىدۇ) ۋە ئۇلاردىن ئىمتىھان ئېلىش ئۈچۈن ئىدى. الله تائالا بۇ ئارقىلىق الله‌نى ۋە الله‌نىڭ دەرگاھىدىكىنى خالايدىغانلار بىلەن دۇنيا ۋە ئۇنىڭ زىننىتىنى خالايدىغانلارنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئايرىيدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاء لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً﴾ ﴿الله ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە يارىتتى. (ئاسمان - زېمىننى يارىتىشتىن ئىلگىرى) الله‌نىڭ ئەرشى سۇ ئۈستىدە ئىدى. سىلەرنىڭ قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن الله (ئۇلارنى يارىتتى)﴾[2]؛ ﴿تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ﴾ ﴿(پۈتۈن ئاسمان - زېمىنىڭ) پادىشاھلىقى ئىلكىدە بولغان الله‌نىڭ بەرىكىتى بۇيۇكتۇر. الله ھەر نەرسىگە قادىردۇر. سىلەردىن قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، الله ئۆلۈمنى ۋە تىرىكلىكنى يارىتتى﴾[3]؛ ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ ﴿ئىنسانلارنىڭ قايسىلىرىنىڭ ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، بىز ھەقىقەتەن يەر يۈزىدىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسىنى يەر يۈزىنىڭ زىننىتى قىلدۇق﴾[4]؛ ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ ...﴾ ﴿شۇبھىسىزكى، بىز ئىنسانىنى ئارىلاشما مەنىي

---

[1] سۈرە ئەھزاب، 72 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە ھۇد، 7 - ئايەت.

[3] سۈرە مۇلك، 1 - ۋە 2 - ئايەتلەر.

[4] سۈرە كەھف، 7 - ئايەت.

(يەنى ئەر بىلەن ئايالىلارنىڭ مەنىسى)دىن يارانتۇق، ئۇنى بىز (شەرىئەت تەكلىپلىرى بىلەن) سىنايمىز﴾[1].

بىلىش كېرەككى، بۇ هاياتىي دۇنيادا پەقەت زىرائەت تېرىغان ئادەملا هوسۇل ئالىدۇ. ئىنسان ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان نەرسىگە پەقەت يامان كۆرىدىغان نەرسىنى سەۋرچانلىق بىلەن قىلغانىدا ئاندىن ئېرىشىدۇ. ئىنسان ئارزۇسىغا پەقەت ئىنتايىن كەسكىن سىناقلارنى بېسىپ، قانتىق جاپا ـ مۇشەققەتلەرگە بەرداشلىق بەرگەندە ئاندىن يېتىدۇ. شۇڭلاشقا، بۇيۇك، ئالىي ماقاملارغا ئېرىشىش ۋە چوڭ، كاتتا ئارزۇ ـ ئارمانلارنى ئەملىيلەشتۇرۇش پەقەت تەۋرمەس ئىرادە، بۇيۇك روھ ئىگىلىرىنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ.

مۇنەببى مۇنداق دېگەن:

قوي مېنى ئېرىشەي ئالىي ماقامغا،
قىيىندۇر ئۇ ماقام، قالغىنى ئاسان.
ئېرىشىش ئاسانمۇ بەدەلسىز ئاڭا،
هەسەلمۇ نەشتەرسىز كەلمەس هېچقاچان.

مانا بۇ، بىزنىڭ قىسقا هاياتىمىزنىڭ تەسۋىرى. ئۇنداقتا مەڭگۈلۈك هاياتنىڭ هالى قانداق بولار؟ ئىنسان هېچقانداق تىرىشماي ياكى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىشلىمەي تۇرۇپ، ئاشۇ مەڭگۈلۈك هاياتنىڭ نېمەتلىرىدىن بەهرىلىنىشنى، الله تائالانىڭ زاتىغا قاراپ بەختلىك بولۇشنى ئويلامدۇ؟ ئۇنداق بولىدىكەن، بىكار تەلەپلەر بىلەن تىرىشچانلار، هورۇنلار بىلەن ئىشلەمچىلەر، پاسىقلار بىلەن سالىهلار باراۋەر بولۇپ قالىدۇ. هالبۇكى، ئۇلار الله‌نىڭ ئادالەت مىزانىدا باراۋەر ئەمەس.

بىز الله‌نىڭ ئالەمدىكى قانۇنىيەتلىرىدىن شۇنى بىلىدۇقكى، قىممەتلىك بىر نەرسىگە پەقەت زور تىرىشچانلىق ئارقىلىق ئېرىشكىلى بولىدۇ. بىر نەرسىنىڭ قىممىتى قانچىلىك يۇقىرى بولسا، ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئىنسان تېخىمۇ زور تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتمىسە بولمايدۇ. ئۇنداقتا، باقىي دۇنيا، مەڭگۈلۈك هايات ۋە الله‌نىڭ رازىلىقىدىنمۇ ئۇلۇغ ۋە قىممەتلىك نەرسە بارمۇ؟ ئەلۋەتتە يوق. شۇڭلاشقا،

[1] سۈرە ئىنسان، 2 ـ ئايەت.

جەننەتنىڭ يوللىرى يامان كۆرۈلىدىغان نەرسە بىلەن، سىناق تىكەنلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەن.

ئىنجىلدا مۇنداق دېيىلگەن: «مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئاپىرىدىغان يول نېمىدېگەن تار». ئۇنىڭ بۇنداق تار بولۇشى پەقەت ئۇبۇدىيەتنىڭ تەكلىپلىرى ۋە ئىمانىنىڭ مەجبۇرىيەتلىرىدۇر، ئەلۋەتتە.

اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُواْ الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّهُ الَّذِينَ جَاهَدُواْ مِنكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر جامائەسى!) اللە سىلەردىن (ھەقىقىي) جىھاد قىلغانلارنى ۋە (جىھادنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرىگە) چىدىغۇچىلارنى بىلمەي (يەنى ئايرىماي تۇرۇپ)، (پەقەت ئاغزىكىلاردا ئىمان ئېيتتۇق دېيىش بىلەنلا) جەننەتكە كىرىشنى ئويلامسىلەر؟﴾[1]

5. ئىبادەت اللەنىڭ بەندىلىرى ئۈستىدىكى ھەققىدۇر

بىلىش كېرەككى، ئىبادەت يارالتقۇچى اللەنىڭ ئىنسانلار ئۈستىدىكى ھەققىدۇر.

بۇ ھەقتە ئىمام بۇخارى بىلەن ئىمام مۇسلىم مۇئاز ئىبنى جەبەل (اللە ئۇ كىشىدىن رازى بولسۇن)دىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: مەن (مۇئاز) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېشىكىگە مىنگىشىۋالغانىدىم. ئۇ ماڭا:

- ئى مۇئاز، اللەنىڭ بەندىلەر ئۈستىدىكى ھەققى نېمە بىلەمسەن؟ - دېدى. مەن:

- اللە ۋە اللەنىڭ پەيغەمبىرى بىلىدۇ، - دېدىم. ئۇ:

- اللەنىڭ بەندىلەر ئۈستىدىكى ھەققى بەندىلەرنىڭ ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەي ئىبادەت قىلىشلىرىدۇر، - دېدى.

اللەنىڭ ئىنسان ئۈستىدە ئىبادەت ھەققى بولغانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس، بەلكى ئىنسانىنىڭ اللەنىڭ غەيرىگە ئىبادەت قىلىپ، ھەقنى ئەھلى بولمىغان يەرگە ئادا قىلىشى ياكى ئىنسانىنىڭ اللەتىن مۇستەقىل ئىكەنلىكىنى دەۋا قىلىپ، اللەقا بولغان ئۇبۇدىيىتىنى ھېچقانداق بىر سەۋەبسىز ئىنكار قىلىشى ئەجەبلىنەرلىكتۇر.

دەرھەقىقەت، ئىنسان تىلغا ئېلىنمايدىغان بىر نەرسە ئىدى. ئۇ شۇ نەرسىدىن يارىتىلدى، يوقلۇقنىڭ زۇلمىتىدىن مەۋجۇدلۇقنىڭ نۇرىغا چىقتى. ئاندىن مەخلۇقاتلار ئىچىدە ھۆرمەتلىك تۇر بولدى. ئىنسان ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە، ئەڭ گۈزەل سۈرەتتە يارىتىلدى. مەقسىتىنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن سۆزلەش ئۆگىتىلدى. ئەقىل، ئىرادە ئاتا

[1] سۈرە ئال ئىمران، 142 - ئايەت.

قىلىنىدى. ئىنسانغا خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ئەتراپىدىكى كائىناتلار ئۇنىڭغا بويسۇندۇرۇلدى. زېمىن ئىنسان ئۈچۈن سېلىنجا، ئاسمان يېپىنچا بولدى. قۇياش ئىنسانغا كېرەكلىك بولغان ئىسسىقلىقنى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ، يۇلتۇزلار ئىنسانغا يول باشلايدۇ ۋە تۇرۇسلىرىنى يورۇتۇپ بېرىدۇ. دېڭىزدا پاراخوتلار ئىنسانىڭ ئېغىرلىرىنى كۆتۈرۈپ ماڭىدۇ. يامغۇر ئاسماندىن ئىنسانغا پاك ئىچىملىك بولۇش ئۈچۈن ياغىدۇ. ئىنسان يامغۇر بىلەن هايۋانلارنى ۋە نۇرغۇنلىغان ئىنسانلارنى تەمىنلەيدۇ.

سىزنىڭچە، مۇشۇلارنىڭ هەممىسىنى كىم قىلغاندۇ؟ ئىنسان، جىن ياكى پەرىشتىلەرنىڭ ئىچىدىن هېچقايسىسى بۇلارنى ئۆزىنىڭ قىلغانلىقىنى دەۋا قىلىپ باققىنى يوق. ئۇنداقتا، مۇشۇ مۇنتىزىم ئالەمنى يارىتىپ، ئۇنى مۇستەهكەم قىلغان، رەتكە سېلىپ، راۋۇرۇس قىلغان، شۇنداقلا ئىنسانىنى يارىتىپ ئۇنىڭ يارلىشىنى ئەڭ چىرايلىق قىلغان، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى بويسۇندۇرۇپ بەرگەن ۋە ئۇنىڭغا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن هالدا نېمەت بېرىپ، ئۇنى كامالەتكە يەتكۈزگەن مۇشۇنداق چەكسىز ئىلىم، يۇقىرى هېكمەت، تەڭداشسىز قۇدرەت ۋە چەكسىز ئىرادە ئىگىسى بولغان زات كىمدۇر؟

ئۇ زات الله بولۇپ، ئۇنىڭ روبۇبىيىتىگە (ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئىكەنلىكىگە) ساپ تەبىئەت ئىگىلىرى گۇۋاهلىق بەرگەن، ئۇنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى، كامالىتىنى ۋە يەككە ـ يېگانىلىقىنى نۇرلۇق ئەقىل ئىگىلىرى ئېتىراپ قىلغان.

الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن: ﴿**قُل لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَن فِيهَا إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ قُلْ مَن بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ**﴾ ﴿ئېيتقىنكى، ‹زېمىن ۋە ئۇنىڭدىكى مەخلۇقاتلار كىمنىڭ؟ ئەگەر سىلەر بىلىسەڭلار (ماڭا بۇنى ئېيتىپ بېرىڭلار)›. ئۇلار: ‹الله‌نىڭ› دەيدۇ. (بۇنىڭدىن) پەند ـ نەسىهەت ئالمامسىلەر؟ ئېيتقىنكى، ‹يەتتە ئاسمانىنىڭ ۋە ئۇلۇغ ئەرشنىڭ پەرۋەردىگارى كىم؟› ئۇلار: ‹الله› دەيدۇ. ئېيتقىنكى، ‹ئۇنىڭ (ئازابىدىن) قورقمامسىلەر؟› ئېيتقىنكى، ‹هەممە شەيئىنىڭ پادىشاهلىقى كىمنىڭ قولىدا؟ (ئىلتىجا قىلغانلارغا) پاناه بولالايدىغان ۋە ئۇنىڭغا قارشى هېچنەرسە پاناه بولالمايدىغان كىم؟ ئەگەر سىلەر بىلىسەڭلار (ماڭا بۇنى ئېيتىپ بېرىڭلار)›. ئۇلار: ‹الله› دەيدۇ. ئېيتقىنكى، ‹سىلەر قانداقمۇ قايمۇقتۇرۇلىسىلەر؟›﴾[1]؛ ﴿**قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ السَّمَاء وَالأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ والأَبْصَارَ وَمَن يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيَّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَن يُدَبِّرُ الأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللّهُ فَقُلْ أَفَلاَ تَتَّقُونَ فَذَلِكُمُ اللّهُ**

[1] سۈرە مۇئمىنۇن، 84 ـ ئايەتتىن 89 ـ ئايەتكىچە.

رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلاَّ الضَّلاَلُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد! مۇشىرىكلارغا) ئېيتقىنكى، ‹سىلەرگە ئاسماندىن (يامغۇر ياغدۇرۇپ) زېمىندىن (گىياھ ئۈندۈرۈپ) كىم رىزىق بېرىدۇ؟ سىلەرنىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش قابىلىيىتىنىڭلارنى كىم باشقۇرىدۇ؟ تىرىك شەيئىلەرنى ئۆلۈك شەيئىلەردىن كىم پەيدا قىلىدۇ؟ ئۆلۈك شەيئىلەرنى تىرىك شەيئىلەردىن كىم پەيدا قىلىدۇ؟ (خالايىقنىڭ ئىشلىرىنى كىم ئىرادە قىلىدۇ؟› ئۇلار (بۇلارغا جاۋابەن): ‹الله› دەيدۇ. ئېيتقىنكى، ‹اللهتىن غەيرىگە چوقۇنۇش بىلەن اللهنىڭ ئازابىدىن) قورقمامسىلەر؟ (يۇقىرىقىدەك چوڭ ئىشلارنى قىلغۇچى) سىلەرنىڭ ھەقىقىي پەرۋەردىگارىڭلار، ئەنە شۇ اللهتۇر. ھەقىقەتتىن قالسا، گۇمراھلىقتىن غەيرى نەرسە مەۋجۇد ئەمەس، نېمىشقا (ئىماندىن يۈز ئۆرۈپ گۇمراھلىققا) بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟﴾[1]

شۇڭلاشقا، بۇنداق يارىتقۇچى ۋە نېمەت بەرگۈچى زاتنىڭ بەندىلىرى ئۇستىدە، ئۇلارنىڭ ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش، ئۇنىڭدىن ياردەم تىلەش، ئۇنىڭ رەھمەت ئىشىكى ئالدىدا يېلىنىپ تۇرۇشتىن ئىبارەت ھەققى بولۇشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى فَجَعَلَهُ غُثَاء أَحْوَى﴾ ﴿ھەممىدىن ئۈستۈن پەرۋەردىگارىڭنىڭ نامىنى پاك ئېتىقاد قىلغىن. ئۇ (پۈتۈن مەخلۇقاتنى) يارىتتى، (ئۇلارنى) بېجىرىم (يەنى چىرايلىق ۋە مۇناسىپ شەكىلدە) قىلدى. مەخلۇقاتقا پايدىلىق ئىشلارنى (تەقدىر قىلدى، ئۇلارغا پايدىلىنىش يوللىرىنى) كۆرسەتتى. ئوت ـ چۆپلەرنى ئۆستۈرۈپ بەردى. ئاندىن ئۇلارنى قارامتۇل قۇرۇق ئوت ـ خەسكە ئايلاندۇردى﴾[2]؛ ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشاً وَالسَّمَاء بِنَاء وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاء مَاء فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَّكُمْ فَلاَ تَجْعَلُواْ لِلّهِ أَندَاداً وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ ﴿ئى ئىنسانلار! تەقۋادارلاردىن بولۇشۇڭلار ئۈچۈن، سىلەرنى ۋە سىلەردىن بۇرۇنقىلار (يەنى ئۆتكەنكى ئۈممەتلەر)نى يارىتقان پەرۋەردىگارىڭلارغا ئىبادەت قىلىڭلار. الله سىلەرگە زېمىننى تۆشەك ۋە ئاسماننى بىنا (يەنى يۇلتۇزلارنىڭ زىچلىقىدا بىناغا ئوخشاش) قىلىپ بەردى. بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردى، سىلەرگە رىزىق بولۇش ئۈچۈن يامغۇر ئارقىلىق تۈرلۈك مېۋىلەرنى ئۆستۈرۈپ بەردى. ئەمدى اللهقا شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ھالبۇكى سىلەر (اللهنىڭ شېرىكى يوقلۇقىنى) بىلىپ تۇرىسىلەر﴾[3].

دېمەك، ئىبادەت رۇبۇبىيەتنىڭ ئۇبۇدىيەت ئۇستىدىكى ھەققى، يارىتقۇچىنىڭ يارىتىلغۇچى ئۇستىدىكى ھەققى، نېمەت بەرگۈچىنىڭ، ئېھسان قىلغۇچىنىڭ نېمەت

---

[1] سۈرە يۇنۇس، 31 ـ ۋە 32 ـ ئايەتلەر.

[2] سۈرە ئەئلا، 1 ـ ئايەتتىن 5 ـ ئايەتكىچە.

[3] سۈرە بەقەرە، 21 ـ ۋە 22 ـ ئايەتلەر.

بېرىلگـۈچى، ئېھسـان قىلىنغـۇچى ئۈسـتىدىكى ھەققـى، ئىنسـانىنىڭ مەخلۇققـا شـۈكۈر قىلىـــپ، يـارالتقۇچى زاتقـا شـۈكۈر قىلماسـلىقى، ئىنسـانلاردىن ياخشـىلىق قىلغانلارغـا رەھمـەت ئېيتـىپ، ئىنسانغا بېشـىدىن تـاپىنغىچە، ئابىمەنىلىـك ھالىتـىدىن ھايـاتىنى ئاخىرلاشـتۇرغانغا قەدەر ياخشـىلىق قىلىـدىغان زاتقـا رەھـمـەت ئېيتماسـلىقى ئۇنىـڭ تۈزكورلۇق قىلغانلىقى ۋە ئۆزىگە زۇلـۇم قىلغـانلىقى ئەمەسـمۇ؟ الله تائـالا مۇنـداق دېگەن: ﴿اللّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاء مَاء فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الأَنْهَارَ وَسَخَّر لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَآئِبَينَ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَآتَاكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ اللّهِ لاَ تُحْصُوهَا إِنَّ الإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ ﴿الله ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارالتتى، بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردى، يامغۇر سۈيى بىلەن سىلەرگە رىزىق قىلىـــپ نۇرغـۇن مېۋىلەرنى ئۆستۈرۈپ بەردى. الله سـىلەرگە ئـۆز ئەمـرى بـويىچە دېڭـــزدا قاتنايـدىغان كېمىلەرنـى بويسـۇندۇرۇپ بەردى. سـىلەرگە دەريـالارنى بويسـۇندۇرۇپ بەردى. سـىلەرگە ئـاي بـىلەن كـۈننى تەرتىپلىـك دەۋر قىلىـــپ تۇرىـدىغان قىلىـــپ بويسـۇندۇرۇپ بەردى. سـىلەرگە كـېچە بـىلەن كـۈندۈزنى بويسـۇندۇرۇپ بەردى. الله سـىلەرگە سـورىغان نەرسـەڭلەرنىڭ ھەممىسـىنى بەردى. سـىلەر الله‌نىـڭ نېمەتلىرىنـى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر. كاپىر ئادەم شەك ـ شۈبھىسىزكى، زۇلـۇم قىلغۇچىدۇر، (الله‌نىـڭ نېمەتلىرىگە) كۇفرىلىق قىلغۇچىدۇر﴾[1].

ھەدىس قۇددۇسىيدا الله تائالانىـڭ ئىنسـانىنىڭ ئـۆزىگە زۇلـۇم قىلىشـى ۋە كـاپىر بولۇشـىدىن ئەجەبلىنىـــپ مۇنـداق دېگەنلىكـى نەقـىل قىلىنىـدۇ: «مەن جـىن بـىلەن ئىنسان ھەققىدە كائىنات بىـر خەۋەر ئۈسـتىدىمەن. مەن يـارىتـىمەن، ئـۇلار مەنـدىن باشـقىغا چوقۇنىـدۇ. مەن رىزىـق بېـرىمەن، ئـۇلار مەنـدىن باشـقىغا شـۈكۈر قىلىـدۇ، مېنىـڭ ياخشىلىقلىرىم بەندىلەرگە چۈشۈپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ يامانلىقلىرى ماڭا چىقىـپ تۇرىـدۇ. مەن ئۇلارغا نېمەتلىرىم بىلەن دوستلىشىمەن، ھالبۇكى مەن ئۇلاردىن بىھاجەتمەن. ئـۇلار ماڭا گۇناھ ـ مەسىيەت بىلەن يۈزلىنىدۇ، ھالبۇكى ئۇلار ماڭا ئەڭ ئېھتىياجلىقتۇر».

دېمەك، يـارالتقۇچى ۋە نېمەت بەرگـۈچى زاتنىـڭ ئـۆزىلا ئىبـادەتكە ھەقلىقتـۇر، ئەمـما ئىنسانىنىڭ الله‌نىـڭ غەيـرىگە، يەنـى ئـۆزىگە ئوخشـاش مەخلۇققـا چوقۇنۇشـى لايـىق ئەمەس. چۈنكى، ئۇلارمۇ ھەم ئۇنىڭغا ئوخشـاش يارىتىلغـان، رىزىـق بېـرىلگەن ۋە بويسـۇندۇرۇلغاندۇر. شۇڭلاشـقا، ئىبنـى سـەييىدە (الله ئۇنىڭغـا رەھـمـەت قىلسـۇن) كـىتابىنـىڭ بېشـىدا نەقـىل كەلتۈرگـەندەك مۇنداق دېگەن: «ئىبـادەت دېگەن بـاش ئېگىشـىنىڭ بىـر تـۈرى بولـۇپ، پەقەت ھايـاتلىق، ئەقـىل، ئىـدراك، قـۇلاق ۋە كـۆزدىن ئىبـارەت نېمەتنىـڭ ئەڭ ئـالىي تـۈرلىرىنى

[1] سۈرە ئىبراھىم، 32 ـ ئايەتتىن 34 ـ ئايەتكىچە.

ئىنئىام قىلغان زاتلا ئىبادەتكە ھەقلىق بولىدۇ. چۈنكى، ئىبادەتنىڭ ئەڭ تۆۋىنىمۇ نېمەتنىڭ ئەڭ ئالىيسىنى ئاتا قىلالىغان زاتقا بولىدۇ. شۇڭلاشقا، ئىبادەتكە اللە تائالالا لايىقتۇر».

بىز بۇلاردىن شۇنى بىلىمىزكى، دىندا ئىبادەت غايە - مەقسەتلەرنىڭ تەلىپىدۇر. ئۇ ھەرگىزمۇ ۋاستىنىڭ تەلىپى ئەمەس. يەنى، ئىبادەت دېگەن بىرىنچى دەرىجىدە اللەنىڭ ئەمرلىرىگە بويسۇنۇش ۋە اللە تائالانىڭ ھەققىنى تولۇق ئادا قىلىشتۇر. ھايانتا ھەرقانداق بىر نەرسىدىن بۇرۇن ئىبادەتنىڭ ئۆزى تەلەپ قىلىنىدۇ.

6. ئىبادەت ساۋاب ئۈمىد قىلىش ھەمدە اللەنىڭ جازاسىدىن قورقۇش يۈزىسىدىن قىلىنىدۇ

اللەقا اللەنىڭ ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ، ئۇنىڭ ئازابىدىن قورقۇپ ئىبادەت قىلىشقا بولامدۇ؟ ياكى باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ جەننىتىنى ئۈمىد قىلىپ، دوزىخىدىن قورقۇپ ئىبادەت قىلىشقا بولامدۇ؟

سوپىلار اللەقا مۇشۇ مەقسەتتە ئىبادەت قىلىدىغانلارنى قاتتىق ئەيىبلەيدۇ. ئۇلار: «بەندىنىڭ اللەقا ئىبادەت قىلىشى، بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىشى ۋە توسقان ئىشىنى قىلماسلىقى اللەنىڭ ئازابىدىن قورقۇش، ساۋابىنى ئۈمىد قىلىش ئۈچۈن بولسا توغرا بولمايدۇ، مۇنداق ھالەتتە ئىبادەت قىلىدىغان ئادەم ئۆز نەپسىنىڭ تەلىپىنى ئورۇندىغان بولىدۇ، اللەنى ھەقىقىي ياخشى كۆرۈش بۇنى قوبۇل قىلمايدۇ، چۈنكى ئاشىقنىڭ مەشۇقىدىن بىر نەرسە كۈتۈش ھەققى يوق. نېمىشقا دېگەندە، ئاشىقنىڭ مەشۇقىدىن بىر نەرسە كۈتۈشى ئۇنى ياخشى كۆرگەنلىكىدە نۇقسان بارلىقىنىڭ ئىسپاتىدۇر. شۇنداقلا، ئىنسانىنىڭ قىلغان ئەملىگە ساۋاب ئۈمىد قىلىشى اللەتىن ئەجىرگە ھەقلىق بولىدىغانلىقىنى تەلەپ قىلغانلىقتۇر، بۇنىڭدا مۇنداق ئىككى خىل ئاپەت بولىدۇ: بىرى، ئەجىر تەمە قىلىش. يەنە بىرى، ئەملىنىڭ ياخشىلىقىنى دەۋا قىلىش. ئىنسان بۇ خىل ھالەتتىن پەقەت ئىبادەتنى، اللەنىڭ ئەمرىنى ۋە چەكلىشىنى ھەرقانداق بىر سەۋەبتىن خالىي قىلغانىدىلا ئاندىن قۇتۇلىدۇ» دەيدۇ. يەنى اللەنىڭ بۇيرۇقىنى ۋە چەكلىشىنى ئۇلۇغلاپ، ئۇ زاتنىڭ ئىبادەتكە لايىق ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ ۋە اللەنىڭ دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى ئۇلۇغلايدۇ. اللەنى ئۆز زاتى ئۈچۈن ئۇلۇغلاشقا لايىقتۇر دەپ قارايدۇ. بىر رىۋايەتتە مۇنداق كەلگەن: «اللە: ‹مۇبادا مەن جەننەت ۋە دوزاخنى يارىتمىغان بولسام ئىدىم،

ئىبادەت قىلىنىشقا ھەقلىق بولماسمىدىم› دېگەن» (ئىبنى قەييۇم بۇنى يەھۇدىيلار رىۋايىتى دېگەن).

بىر شائىر مۇنداق دېگەن:

كەلمىدى پەيغەمبەر، يانمىدى دوزاخ
دېگەندەك پەرمزدە بولساقمۇ ئەگەر.
يەنىلا بەندىنىڭ ئۇ سېخىي زاتقا
ھەمدىلەر ئېيتىشى بەرھەق مۇقەررەر.

ئالىي ماقاملىق پاك قەلب ئىگىلىرى اللەنىڭ ئىبادەتكە، ئۇلۇغلىنىشقا، مۇھەببەت باغلاشقا لايىق زات بولغانلىقى ئۈچۈن ئىبادەت قىلىدۇ. چۈنكى، اللەنىڭ زاتنى ئىبادەتكە لايىقتۇر.

بۇلار يەنە: «بەندە ئۆزىنىڭ پەرۋەردىگارى ئالدىدا ھەققى تولۇق بېرىلسە ئىشلەيدىغان، بولمىسا ئىشلىمەيدىغان يامان نىمكا بولماسلىقى لازىم. بۇنداق ئادەم ئەجرىنىڭ قۇلى بولۇپ قالىدۇ. مۇھەببەت ۋە ئىرادىنىڭ قۇلى بولمايدۇ» دەيدۇ.

رابىئە ئەدەۋىيە (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى اللەقا دوزاختىن قورقۇپ ئىبادەت قىلىدۇ، ئوتتىن نىجات تېپىشنى، جەننەتكە كىرىپ ئالىي نېمەتلەر بىلەن بەھرىلىنىشنى ۋە سەلسەبىل بۇلىقىدىن شاراپ ئىچىشنى غايەت زور بەخت دەپ قارايدۇ، مېنىڭ جەننەت بىلەن دوزاختا نېسىۋەم يوقتۇر، چۈنكى مەن (اللەقا قىلغان) مۇھەببىتىم بىلەن بىرمر مەنپەئەتنى كۈتمەيمەن».

مۇسۇلمان ئالىملىرى رابىئە ئەدەۋىيەنىڭ بۇ سۆزلىرىنى رەت قىلدى. بۇنى سوپىلارنىڭ جۆيلىملىرى ۋە خىياللىرى دەپ بىلدى. اللەقا ئىبادەت قىلىشتا، اللەنىڭ ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ، ئازابىدىن قورقۇپ ئىبادەت قىلىشنىڭ ھېچقانداق مەسىلە ئەمەسلىكىنى بېكىتتى. بۇ ئالىملار پەيغەمبەرلەرنىڭ، سىددىقلارنىڭ ۋە سالىھلارنىڭ دۇئالىرىدىن، اللە تائالانىڭ ئۇلارنىڭ تەۋسىپىنى قىلغانلىقىدىن، ئۇلارنىڭ دوزاختىن قورقۇپ، جەننەتنى تىلىگەنلىكلىرىدىن دەلىل كەلتۈردى.

اللە تائالا ئۆزىنىڭ خاس بەندىلىرىگە مۇشرىكلارنىڭ چوقۇنغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴾ ﴿ئۇلار (اللەنى قويۇپ ئىلاھ دەپ) ئىبادەت قىلىدىغانلارنىڭ (ئۆزلىرى ئىبادەت ئارقىلىق) پەرۋەردىگارىغا يېقىن بولۇشنى تىلەيدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا

(پەرۋەردىگارىغا) يېقىنراق بولغىنى (ھەم ئىبادەت ئارقىلىق اللەقا يېقىن بولۇشنى تىلەيدۇ). پەرۋەدىگارىنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىپ، (ئۇنىڭ) ئازابىدىن قورقىدۇ. پەرۋەردىگارىنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن ساقلىنىشقا تېگىشلىكتۇر﴾[1].

اللە تائالا ئۆزىنىڭ گۈزەل ئىسمى «الرحمان» ئارقىلىق ھۆرمەتلىك قىلغان بەندىلىرىنى تىلغا ئېلىپ، ئۇلارنى «اللەنىڭ مەرھەمەتلىك بەندىلىرى» دەپ ئاتىدى. ئۇلارنىڭ ياخشى ئەمەللىرىنى تەرىپلىدى. شۇ ياخشى ئەمەللەرنىڭ جۈملىسىدىن ئۇلارنىڭ دوزاختىن پاناھ تىلەشلىرىنىمۇ سانىدى. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا إِنَّهَا سَاءتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا﴾ ﴿ئۇلار (يەنى اللە ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) ئېيتىدۇ: ‹پەرۋەردىگارىمىز! بىزدىن جەھەننەمنى ئازابىنى دەپئىي قىلغىن، جەھەننەمنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن (سېپىنىڭ دۈشمەنلىرىنكىدىن) ئايرىلمايدۇ. جەھەننەم ھەقىقەتەن يامان قارارگاھتۇر، يامان جايدۇر». ئۇلار (يەنى اللە ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىلىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خىراجەت قىلىدۇ﴾[2].

اللە تائالا ئۇلارنىڭ ئىمانلىرىنى تىلغا ئېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ دوزاختىن نىجات تېپىشلىرىنى تىلىگەنلىكىنى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ﴿الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ ﴿ئۇلار (يەنى تەقۋادارلار): ‹پەرۋەردىگارىمىز! بىز شۇبھىسىز ئىمان ئېيتتۇق، بىزنىڭ گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن› دەيدۇ﴾[3].

اللە تائالا ئۇلارنىڭ ئەڭ كاتتا ۋەسىلىسى ئىمان ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ شۇ ئارقىلىق دوزاختىن نىجات تاپىدىغانلىقىنى بايان قىلدى. اللە تائالا ئەقىل ئىگىلىرى بولغان ئارىفلارنىڭ كاتتىلىرىنىڭ جەننەتنى تىلەپ، دوزاختىن پاناھ تىلەيدىغانلىقى ھەققىدە خەۋەر بېرىپ مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُوْلِي الأَلْبَابِ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ رَّبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإِيمَانِ أَنْ آمِنُواْ بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الأَبْرَارِ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلاَ تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لاَ

---

[1] سۈرە ئىسرا، 57 ـ ئايەت.

[2] سۈرە فۇرقان، 65 ـ ئايەتتىن 67 ـ ئايەتكىچە.

[3] سۈرە ئال ئىمران، 16 ـ ئايەت.

أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُواْ وَأُخْرِجُواْ مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُواْ فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُواْ وَقُتِلُواْ لأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ ثَوَابًا مِّن عِندِ اللّهِ وَاللّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ﴾ ﴿شۇبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ئەلۋەتتە روشەن دەلىللەر بار. ئۇلار ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ اللهنى ئەسلەپ تۇرىدۇ. ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزىدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ): ‹پەرۋەردىگارىمىز! بۇنى بىكار يارىتمىدىڭ، سەن پاكتۇرسەن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن. پەرۋەردىگارىمىز! سەن كىمنىكى دوزاخقا كىرگۈزىدىكەنسەن، ئۇنى ئەلۋەتتە خار قىلغان بولىسەن. زالىملارغا ھېچقانداق ياردەمچى بولمايدۇ. پەرۋەردىگارىمىز! بىز ھەقىقەتەن بىر چاقىرغۇچىنىڭ (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ) رەببىگىلارغا ئىمان ئېيتىڭلار دەپ ئىمانغا چاقىرغانلىقىنى ئاڭلىدۇق، ئىمان ئېيتتۇق، پەرۋەردىگارىمىز! بىزنىڭ گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلغىن، يامانلىقلىرىمىزنى يوققا چىقارغىن، بىزنى ياخشىلارنىڭ قاتارىدا قەبرى روھ قىلغىن. پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە پەيغەمبەرلىرىڭ ئارقىلىق ۋەدە قىلغان نەرسىنى (يەنى ئىتائەت قىلغانلارغا خاس بولغان جەننەتنى) بەرگىن، قىيامەت كۈنى بىزنى رەسۋا قىلمىغىن. سەن ھەقىقەتەن ۋەدەڭگە خىلاپلىق قىلمايسەن›. ئۇلارنىڭ دۇئاسىنى پەرۋەردىگارى ئىجابەت قىلدى: ‹مەن سىلەردىن ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەرقانداق بىر ياخشى ئىش قىلغۇچىنىڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلىۋەتمەيمەن›﴾[1].

اللە تائالا ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىنى نەقىل كەلتۈرۈپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَالَّذِي أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ وَاجْعَل لِّي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ وَاجْعَلْنِي مِن وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ﴾ ﴿قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ خاتالىقلىرىمنى مەغپىرەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. پەرۋەردىگارىم! ماڭا ئىلىم ـ ھېكمەت ئاتا قىلغىن، مېنى ياخشىلارغا قوشقىن. كېيىنكىلەر ئارىسىدا ياخشى ناممىنى قالدۇرغىن. مېنى نازۇنېمەتلىك جەننەتنىڭ ۋارىسلىرىدىن قىلغىن. ئاتامغا مەغپىرەت قىلغىن، ئۇ ھەقىقەتەن گۇمراھلاردىن بولدى. ئۇلار (يەنى خالايىقلار) (ھېساب بېرىش ئۈچۈن) تىرىلدۇرۇلىدىغان كۈنده مېنى رەسۋا قىلمىغىن﴾[2].

[1] سۈرە ئال ئىمران، 190 ـ ئايەتتىن 195 ـ ئايەتكىچە.

[2] سۈرە شۇئەرا، 82 ـ ئايەتتىن 87 ـ ئايەتكىچە.

دېمەك، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنۇ جەننەتنى تىلىدى، دوزاختىن پاناھ تىلىدى. دەرھەقىقەت، ئىنسانىنىڭ دوزاخقا تاشلىنىشى قىيامەت كۈنىدە رەسۋا بولۇشتۇر.

اللە تائالا جەننەتنىڭ ئەملگە ئاشۇرۇلۇشى تىلىنىدىغان ۋەدە ئىكەنلىكى توغرىسىدا خەۋەر بەردى. يەنى، ئۇنىڭ بەندىلىرى ۋە دوستلىرى جەننەتنى تىلەيدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈممىتىنى دۇئا ئىجابەت بولىدىغان ۋاقىتتا (يەنى ئەزان ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىنلا) ئۆزىگە جەننەتتىكى ئەڭ يۇقىرى مەنزىلنى تىلەشنى بۇيرىدى ۋە كىم ئۇنى تىلىسە، قىيامەت كۈنى ئۆزىنىڭ شاپائىتىگە ئېرىشىدىغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر بەردى.

سەلىم ئەنسارىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا:

- مەن دۇئايىمدا ھەقىقەتەن اللەتىن جەننەتنى سورايمەن. اللەقا سېغىنىپ دوزاختىن پاناھ تىلەيمەن. مەن نە سېنىڭ، نە مۇئازنىڭ نېمە دۇئا قىلىدىغانلىقىڭلارنى ياخشى بىلمەيمەن، - دېگەندە، ئۇ:

- مەنمۇ، مۇئازمۇ شۇنداقراق دۇئا قىلىمىز، - دېگەن.

سەھەب ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: اللە تائالا سەييارە يۇرىدىغان پەرىشتىلەردىن ئۆزىنىڭ بەندىلىرى توغرىسىدا سورايدۇ (ۋەھالەنكى، اللە ئۇلارنى ئەڭ ياخشى بىلگۈچىدۇر). پەرىشتىلەر:

- بىز ساڭا تەسبىھ ئېيتىۋاتقان، تەكبىر ئېيتىۋاتقان، ھەمدۇسانا ئېيتىۋاتقان ۋە سېنى ئۇلۇغلاۋاتقان بەندىلىرىڭنىڭ يېنىدىن كەلدۇق، - دەيدۇ. اللە تائالا:

- ئۇلار مېنى كۆرگەنمۇ؟

- ياق، ئى اللە، ئۇلار سېنى كۆرمىگەن.

- ئەگەر ئۇلار مېنى كۆرسە قانداق بولىدۇ؟

- ئۇلار سېنى كۆرسە سېنى تېخىمۇ قاتتىق ئۇلۇغلايدۇ.

- ئۇلار بۇنىڭ بىلەن نېمىنى تىلەيدۇ؟

- ئى اللە، ئۇلار سېنىڭ جەننىتىڭنى تىلەيدۇ.

- ئۇلار جەننەتنى كۆرگەنمۇ؟

- ياق، سېنىڭ ئۇلۇغلىقىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئۇنى كۆرمىگەن.

- ئەگەر ئۇلار ئۇنى كۆرسە قانداق بولار؟

- ئەگەر ئۇلار ئۇنى كۆرسە، ئۇلارنىڭ ئۇنى تەلەپ قىلىشى تېخىمۇ كۈچلۈك بولىدۇ.

پەرىشتىلەر يەنە:

- ئۇلار ساڭا سېغىنىپ دوزاختىن پاناھ تىلەيدۇ، - دەيدۇ. اللە تائالا:

- ئۇلار ئۇنى كۆرگەنمۇ؟

- سېنىڭ ئۇلۇغلۇقىڭ بىلەن قەسەمكى، ئۇلار ئۇنى كۆرمىگەن.
- ئەگەر ئۇلار ئۇنى كۆرسە قانداق بولار؟
- ئەگەر ئۇلار ئۇنى كۆرسە، ئۇنىڭدىن تېخىمۇ قاچىدىغان بولىدۇ.
- مەن سىلەرنى گۇۋاھ قىلىمەنكى، مەن ئۇلارنى مەغپىرەت قىلدىم، ئۇلارغا ئۇلارنىڭ تىلىگەنلىرىنى بەردىم، ئۇلارنىڭ پاناھ تىلىگەنلىرىدىن ئۇلارنى نىجات تاپقۇزدۇم.

«قۇرئان كەرىم» بىلەن ھەدىس شەرىپلەر جەننەتنى تىلەپ، دوزاختىن پاناھ تىلىگەن، الله تائالانىڭ بەندىلىرىگە ۋە دوستلىرىغا رەھمەت تىلەنگەن دوئالار بىلەن تولۇپ كەتكەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە مۇنداق دېگەن: «الله‌قا سېغىنىپ دوزاختىن پاناھ تىلەڭلەر». ئۇ ئۆزىگە جەننەتتە ھەمراھ بولۇشنى سورىغان كىشىگە: «سەن كۆپ سەجدە قىلىش ئارقىلىق ئۆزۈڭگە ياردەم تىلىگىن» دېگەن.

مۇسۇلمان ئالىملار مۇنداق دەيدۇ: الله تائالا بەندىلىرىدىن جەننەتنى سوراپ، دوزاختىن پاناھ تىلەپ ئەمەل قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ، بۇ، ئۇلارنىڭ ھەمىشە جەننەت بىلەن دوزاخنى ئەسلەپ تۇرۇشى، ئۇنتۇپ قالماسلىقى ئۈچۈندۇر. ئىنسانىنىڭ نىجات تېپىشى ئۈچۈن ئۇ ئىككىسىگە ئىمان كەلتۈرۈشى شەرتتۇر، شۇنداقلا جەننەتكە كىرىش ۋە دوزاختىن قۇتۇلۇش ئىمانىنىڭ دەل ئۆزىدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىنى ۋە ئۈممىتىنى دۇئا قىلىشقا تەرغىب قىلدى، جەننەتنى سۈپەتلىدى ۋە ئۇنى روشەن كۆرسىتىپ بەردى. ئۇ بۇ توغرىدا:

- جەننەتكە ئاتلانغۇچى يوقمۇ؟ ھەقىقەتەن، الله بىلەن قەسەمكى، ئۇ چاقناپ تۇرىدىغان نۇر، ئىغاڭلاپ تۇرىدىغان رەيھان، چىرايلىق چۆرە، تولۇپ پىشقان مېۋە، ئېگىز ئىمارەت، چەكسىز دەريادۇر، - دېدى. ساھابىلەر:

- بىز ئۇنىڭغا ئاتلانغۇچىمىز، - دېگەنىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- الله خالىسا دەڭلار! - دېدى.

بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «كىم مۇنداق قىلسا، جەننەتكە كىرىدۇ» دەپ، ئەمەل قىلىشقا تەرغىب قىلىدىغان ھەدىسلىرىنى بايان قىلغىلى تۇرساق، سۆزىمىز بەك ئۇزىراپ كېتىدۇ. ھالبۇكى، بۇ مەزمۇنىدىكى ھەدىسلەر ئەمەلنىڭ ھەممە تۈرلىرىدە تېپىلىدۇ.

ئۇنداقتا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شۇنىڭغا قىزىقتۇرۇپ تۇرسا، ساۋابنى ئۇمىد قىلىپ، ئازابتىن قورقۇپ ئەمەل قىلىش قانداقمۇ ئەيىب ھېسابلانسۇن؟ الله تائالا ئۆز بەندىلىرىنىڭ جەننەتنى تىلەشلىرىنى ۋە دوزاختىن پاناھ تىلەشلىرىنى ياخشى كۆرىدۇ. چۈنكى، الله تائالا تىلىنىشنى ياخشى كۆرىدۇ. كىم ئۇنىڭدىن تىلىمىسە، ئۇ كىشىگە

غەزەپلىنىدۇ. ئەڭ چوڭ تىلىنىدىغان تىلەك «جەننەت» ۋە ئەڭ كۆپ پاناھ تىلىنىدىغان يەر «دوزاخ»تۇر.

ئىنسان قەلبى جەننەت ۋە دوزاخنى ئەسلەپ تۇرۇشتىن خالىي بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ ئىرادىسى بوشاپ كېتىدۇ. ئىنسان جەننەت ئۈچۈن قانچە ئەمەل قىلغانسېرى، ئۇنىڭغا بولغان ئىرادە شۇنچە كۈچىيىدۇ. بۇ ھەممىگە مەلۇملۇق بىر ئىش.

مۇبادا بۇ اللە تائالانىڭ مەتلۇبى بولمىسا ئىدى، ئىنسانلارغا جەننەتنى سۈپەتلەپ بەرمىگەن، ئۇنى ئۇلارغا سۇنمىغان ۋە ئىنسانىنىڭ ئەقلى يېتىدىغان دەرىجىدە خەۋەر بەرمىگەن بولار ئىدى. مەلۇمكى، جەننەتتىن باشقا غەيبىي ئىشلارنى مۇجمەللىك بىلەن خەۋەر بەردى. بۇ بولسىمۇ، ئىنسانلارنى ئۇنىڭغا تەشنا قىلىش ۋە قىزىقتۇرۇش ئۈچۈن ئىدى.

ئىمام ئىبنى قەييۇم سوپىلار بىلەن سوپىلارغا رەددىيە بەرگەنلەر ۋە ئۇلارنى خاتاغا چىقارغانلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئوتتۇرىھال پوزىتسىيە تۇتتى. ئۇ ھەر ئىككىلى تەرەپنىڭ قاراشلىرىنى نەقىل كەلتۈرگەندىن كېيىن مۇنداق دېدى: «ھەقىقەت شۇكى، جەننەت پەقەت دەل ـ دەرەخلەر، مېۋىلەر، تائام ـ شارابلار، چۆرىلەر، دەريا ـ ئۆستەڭلەر، قەسىرلەرنىڭلا ئىسمى ئەمەس. كۆپىنچە كىشىلەر جەننەت ئاتالغۇسىدا خاتالىشىدۇ، جەننەت مۇكەممەل بولغان مۇتلەق بىر نېمەت يۇرتىنىڭ نامىدۇر. جەننەتنىڭ ئەڭ كاتتا نېمەتلىرى بولسا، اللە تائالانى كۆرۈش ۋە ئۇ زاتنىڭ كالامىنى ئاڭلاشتۇر. كۆز قارىچۇقىنىڭ اللە تائالاغا يېقىنلىشىشىدۇر. جەننەتتىكى يېيىلىدىغان تائام، ئىچىلىدىغان شاراب، كىيىلىدىغان لىباس، قارىلىدىغان مەنزىرىگە قارىغاندا، ئىنسان ئۈچۈن اللە تائالانى كۆرۈشتىن ئارتۇق لەززەت يوقتۇر. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّهِ أَكْبَرُ﴾ ﴿اللەنىڭ رازىلىقى (جەننەت نېمەتلىرىنىڭ ھەممىسىدىن) كاتتىدۇر﴾[1]. يەنى، ھەرقانداق بىر بەندە تەرىپىدىن اللە رازى بولىدىغان ئىش بولسا، ئۇ جەننەتتىنمۇ كاتتىدۇر.

بىر شائىر مۇنداق دېگەن:

ئازغىنە ئىنئامىڭ كۆپايە ماڭا،
سەن ئۈچۈن "ئاز" بولغان، ئاز ئەمەس ماڭا.

سەھەل ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «اللە بىلەن قەسەمكى، اللە تائالا ئۇلارغا (مۇئمىنلەرگە) اللەقا قاراشتىنمۇ ئارتۇق سۆيۈملۈك بىر نەرسە ئاتا قىلمىدى». يەنە بىر

[1] سۈرە تەۋبە، 72 ـ ئايەت.

ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ھەقىقەتەن الله تائالا مۇئمىنلەرگە تەجەللىي بولۇپ، ئۇلار ئۇنى كۆرگەندە ئۆزلىرى بەھرىمەن بولۇۋاتقان نېمەتلەرنى ئۇنتۇپ قالىدۇ، ئۇ نېمەتلەرگە قاراپمۇ سالمايدۇ».

ئىمام ئىبنى قەييۇم (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) يەنە مۇنداق دەيدۇ: شەكسىزكى، ئىش ئەنە شۇنداق بولىدۇ. ئۇ مىنۇتلارنى ئىنسان تەسەۋۋۇر قىلالمايدۇ. بولۇپمۇ، الله بىلەن بىرگە بولۇشقا نېسىپ بولغانلار تېخىمۇ شۇنداق بولىدۇ. چۈنكى، ئىنسان ئۆزى ياخشى كۆرىدىغىنى بىلەن بىللىدە. قايسى بىر نېمەت، قايسى بىر لەززەت، قايسى بىر ھۇزۇر، قايسى بىر نىجاتلىق الله بىلەن بىللە بولۇش لەززىتىگە باراۋەر كېلەر؟

مانا بۇ ئاشىقلار، ئارىفلار ئانلانغان مەنزىلدۇر. ئۇ بولسا، جەننەتنىڭ روھى ۋە ھاياتىدۇر. ئۇنىڭ بىلەن جەننەت ياخشى بىر ماكان بولدى ۋە شۇنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلدى.

ئۇنداقتا، نېمىشقا الله تائالانىڭ جەننىتىنى تىلەپ ۋە ئۇ زاتقا سېغىنىپ دوزاختىن پاناھ تىلەش ئۈچۈن ئىبادەت قىلمايدىكەنمىز؟

شۇنىڭدەك، الله‌نىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈش (الله بىزنى ئۇنىڭدىن ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن) دوزاخ ئوتىدا كۆيگەندىنمۇ چوڭدۇر.

دېمەك، پەيغەمبەرلەرنىڭ، سىددىقلارنىڭ، شەھىدلەرنىڭ ۋە سالىھلارنىڭ تىلىكى جەننەت، قاچىدىغان نەرسىسى دوزاختۇر.

7. ئىبادەت پەقەتلا روھنى پاكلايدىغان ۋاستىمۇ؟

چوڭچىلىق قىلىپ الله‌قا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتىدىغان دىنسىزلار تەشۋىق قىلىپ يۈرىدىغان ئىنتايىن رەزىل بىر تەشۋىقات بار. ئۇلار دىنىڭ ئۆزى رەت قىلىدىغان، ئىنسان قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا كىرەلمەيدىغان، روھنى پاكلىيالمايدىغان، يامان ئىشتىن چەكلىيەلمەيدىغان بەزى يۈزەكى ئىبادەتلەرنى پۈرسەت بىلىپ، مۇنداق دەيدۇ: دىنىڭ ئەقىدە ۋە ئىبادەتتىن مەقسىتى قەلبىنى ئىسلاھ قىلىش، روھنى تەربىيىلەش ۋە ئەخلاقنى گۈزەللەشتۈرۈشتۇر. بىز مۇشۇ نىشانغا ئەخلاق تەربىيىسى ياكى ھەرقانداق بىر ۋاستە بىلەن يەتسەك، بىزنىڭ تائەت ـ ئىبادەتكە، نامازغا ھېچقانداق ئېھتىياجىمىز قالمايدۇ. تائەت ـ ئىبادەت پەقەت بىر ۋاستە بولۇپ، غايە ـ مەقسەت ئەمەس. الله بىزدىن ئىرادە قىلغان نىشانغا يەتتۇق، ئۇنداقتا بىزنىڭ تائەت ـ ئىبادەتكىلا ئېسىلىۋېلىشىمىزنىڭ سەۋەبى نېمە؟

مانا بۇ بەزى پەيلاسوپلار قەدىمكى زامانىدا تەشەببۇس قىلغان، ھازىرقى زامانىدا بەزى ئازغۇنلار تەشۋىق قىلىۋاتقان ھىيلە - مىكىر بىلەن تولۇپ كەتكەن بىر تەشۋىقاتتۇر. ئۇ شۇنداق بىر تەشۋىقاتكى، ئۇنىڭدىن پەقەت باتىللىق مەقسەت قىلىنغاندۇر، خالاس.

8. روھنىڭ پاكلىقى ھەقىقىي ئىبادەتنىڭ ئىللىتى ئەمەس، بەلكى سەمەرىسىدۇر

بىلىش كېرەككى، مەزكۇر تەشۋىقات باتىلدۇر. چۈنكى، ئىبادەتنىڭ ئۆزى بىر غايىدۇر. بەلكى، ئۇ الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلغاندەك، الله تائالانىڭ ئىنسان ۋە جىنلارنى يارىتىشتىكى مۇراد - مەقسىتىدۇر. شۇنداقلا، ئۇنىڭ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىشتىكى غايىسىدۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ ﴿الله يەتتە ئاسماننى يارىتتى، زېمىننىمۇ ئاسمانلارغا ئوخشاش (يەنى يەتتە قىلىپ) يارىتتى. اللهنىڭ ئەمرى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا جارى بولۇپ تۇرىدۇ. (سىلەرگە بۇنى بىلدۇرۇشۇم) اللهنىڭ ھەممىگە قادىر ئىكەنلىكىنى ۋە اللهنىڭ ھەممە نەرسىنى تولۇق بىلىدىغانلىقىنى بىلىشىڭلار ئۈچۈندۇر﴾[1]؛ ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ ﴿جىنلارنى ۋە ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا يارىتتىم﴾[2].

بىز يۇقىرىدا دېگىنىمىزدەك، ئىبادەت قىلىشتىن بىرىنچى مەقسەت بولسا، الله تائالانىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشتۇر. شۇنداقلا، ئىنسان ئۆزىنىڭ يارىتىلۇچىسىز پەيدا بولمىغانلىقى، ئۆزىنىڭ بىقۇل، ھېچقانداق كۈچى يوق، پەقەت الله تائالاغا تايىنىدىغان شەيئى ئىكەنلىكىنى ۋە الله تائالانى بىلىشتۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَرَاء إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ﴾ ﴿ئى ئىنسانلار! سىلەر الله‌قا موھتاجسىلەر، الله (ھەممىدىن) بىھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر. ئەگەر الله خالىسا، سىلەرنى ھالاك قىلىپ (ئورنۇڭلارغا) يېڭى بىر خەلقنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ الله‌قا قىيىن ئەمەس﴾[3].

---

[1] سۈرە تەلاق، 12 - ئايەت.

[2] سۈرە زارىيات، 56 - ئايەت.

[3] سۈرە فاتىر، 15 - ئايەتتىن 17 - ئايەتكىچە.

ئىنسانىنىڭ نامار ئوقۇش، روزا تۇتۇش، زاكات بېرىش، ھەج قىلىش، قۇرئان ئوقۇش، زىكىر - تەسبىھ ئېيتىش، دۇئا قىلىش، شەرىئەتكە ئەگىشىش ۋە ھالال - ھارام ھۆكۈملەرگە ئەمەل قىلىشتىن ئىبارەت ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا ئۇبۇدىيەتنى نامايان قىلىش، ئۇنىڭ بۇيرۇقلىرىغا بويسۇنۇش قانارلىقلار ئىبادەتنىڭ سەۋەبلىرىدۇر. ئەمما، قەلبنىڭ ئىسلاھى، روھنىڭ پاكلىقى ۋە ئەخلاقنىڭ دۇرۇسلىقى ھەقىقىي ئىبادەتنىڭ مۇقەررەر سەمەرىسى بولۇپ، ئىبادەتنىڭ غايىسى ئەمەس. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ ﴿ئى ئىنسانلار! تەقۋادارلاردىن بولۇشۇڭلار ئۈچۈن، سىلەرنى ۋە سىلەردىن بۇرۇنقىلار (يەنى ئۆتكەنكى ئۈممەتلەر)نى يارانقان پەرۋەردىگارىڭلارغا ئىبادەت قىلىڭلار﴾[1]؛ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامىزان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾[2]. بۇ ئايەتلەر ئىبادەت ياكى روزىنىڭ ئىنسانىنى تەقۋالىققا ئېلىپ باردىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

اللە تائالا بۇ يەردە سەۋەبنى ئاشكارا تىلغا ئالسۇن ياكى ئالمىسۇن، مۇبادا ئىبادەت ئىنسانىنى تەقۋالىققا باشلىمىسا، ئۇ ئىبادەتنى تەرك ئېتىشىنىڭ لازىملىقىنى كۆرسەتمەيدۇ. بەلكى، ئىبادەتنى قايتىدىن ياخشى قىلىش كېرەكلىكىنى بىلدۈرىدۇ. مەسىلەن، بىز بىر دېھقانغا: ھوسۇل ئېلىشىڭ ئۈچۈن يەر تېرىغىن! - دېدۇق. شۇنىڭ بىلەن، دېھقان يەرنى تېرىدى، ئەمما تېرىقچىلىق ئىشلىرىنىڭ بەزىسىنى ياخشى قىلمىغانلىقتىن، كۆزلىگەن ھوسۇلنى ئالالمىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ دېھقانىنىڭ يەر تېرىشتىن باشقا ۋەزىپىسى بولمىسىمۇ، بىز ئۇنىڭغا: ئەمدى يەر تېرىمىغىن! - دەمدۇق؟ بىز پەقەت ئۇنىڭغا ئوبدان تىرىشقىن، ياخشى ھوسۇل ئېلىشىڭ ئۈچۈن ئىشىڭنى ئوبدان قىلغىن دەيمىز - خالاس.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا بىر قەۋمنىڭ نامار ئوقۇپ تۇرۇپ، نامار ئوقۇغانغا لايىق ئىش قىلمايدىغانلىقى تىلغا ئېلىنغاندا، ئۇ: «ئۇلارنىڭ نامىزى ئۇلارنى چەكلەيدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەن.

مۇبادا بىر ئادەم بەش ۋاقىت نامازنى ياكى پەرز روزىنى ئادا قىلغاندا اللەنىڭ ئۆزى ئۇستىدىكى ھەقنى، ئۇبۇدىيەتنىڭ تەلىپىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن قىلماستىن، پەقەت ئۆزىنى پاكلاش، خۇلقى - مىجەزىنى رۇسلاش ئۈچۈن قىلسا، بۇنداق نامار ياكى روزا

[1] سۈرە بەقەرە 21 - ئايەت.

[2] سۈرە بەقەرە 183 - ئايەت.

ئادەتتىن باشقا بىر نېمە بولمايدۇ. ئۇنىڭ ھەق مىزانىدا ھېچقانداق قىممىتى بولمايدۇ ياكى اللەنىڭ دەرگاھىدىمۇ قوبۇل بولمايدۇ.

9. ئىبادەتنىڭ ئاساسىي ۋە قوشۇمچە مەقسەتلىرى

ئىمام شاتىبى ئېيتقاندەك، ئىبادەتنىڭ ئاساسىي ۋە قوشۇمچە مەقسەتلىرى بار. ئەسلىي مەقسەت: يەككە - يېگانە زاتقا ۋە بەرھەق مەبۇدقا يۈزلىنىپ، ئۇ زاتنى ھەرقانداق ئەھۋالدىكى مۇراد - مەقسەتتە يالغۇز بىلىشتۇر. بۇنىڭغا ئىنسانىنىڭ اللەنىڭ دوستلىرى بولۇپ، قىيامەت كۈنى ئالىي دەرىجىگە ئېرىشىش مەقسەتلىرى ئەگىشىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كېلىدىغان مەقسەتلەردىن يەنە قەلبىنى پاكلاش ۋە ئېسىل پەزىلەت يېتىلدۈرۈشمۇ بار.

ئىمام شاتىبى (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: نامازنى مىسالغا ئالساق، ئۇنىڭ پەرز بولۇشىدىكى ئەسلى مەقسەت اللەقا ئىخلاس بىلەن يۈزلىنىپ باش ئېگىش، ئۇنىڭ ھۇزۇرىدا تۆۋەنچىلىك بىلەن تۇرۇش ۋە ئىنسانغا زىكرىنى ئەسلىتىش ئۈچۈن ئىدى. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ ﴿مېنى زىكىر قىلىش ئۈچۈن نامازنى ئوقۇغىن﴾[1]؛ ﴿إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ ﴿نامازنى ھەقىقەتەن قەبىھ ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ، اللەنى ياد ئېتىش ھەممىدىن (يەنى ئۇنىڭدىن باشقا ھەممە ئىبادەتتىن) ئۈلۈغدۇر﴾[2]. يەنى، نامازنىڭ اللەنى ياد ئېتىش خۇسۇسىيىتى يامان، قەبىھ ئىشلاردىن توسۇش خۇسۇسىيىتىدىن چوڭدۇر. چۈنكى، اللەنى ياد ئېتىش نامازنىڭ ئاساسىي مەقسىتىدۇر. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «نامازنى ئوقۇغۇچى ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىغا مۇناجات قىلىدۇ».

نامازنىڭ قوشۇمچە مەقسەتلىرى شۇكى، ئۇ يامان ۋە قەبىھ ئىشلاردىن توسىدۇ. ئىنسان ئۇ ئارقىلىق دۇنيانىڭ غېمى - ئەندىشىلىرىدىن ئارام ئالىدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئى بىلال، بىزنى ئۇنىڭ بىلەن (نامازنى بىلەن) راھەتلەندۈرگىن»؛ «مېنىڭ كۆز قارىچۇقۇم نامازدىن قىلىندى». ياكى ئىستىخارە نامىزىغا ئوخشاش ھاجەتنى راۋا قىلىش ئۈچۈن ئوقۇلىدۇ، ياكى جەننەتكە كىرىش، دوزاختىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن بولىدۇ، نامازنى ئوقۇيدىغان كىشى اللەنىڭ ھىمايىسىدە بولىدۇ. مانا بۇلار نامازنىڭ ئومۇميۈزلۈك خالىس

[1] سۈرە تاھا، 14 - ئايەت.

[2] سۈرە ئەنكەبۇت، 45 - ئايەت.

پايدىلىرىدۇر. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «كىم بامدات نامىزىنى ئوقۇيدىكەن، ئۇ ھەمىشە اللەنىڭ ھىمايىسىدە بولىدۇ». شۇنداقلا ئەڭ شەرەپلىك ماقامغا ئېرىشىدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَى أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا﴾ ﴿ساڭا نەپلە (ئىبادەت) بولۇشى ئۈچۈن، كېچىنىڭ بىر قىسمىدا (نامىز ئوقۇشقا، قۇرئان ئوقۇشقا) ئويغانغىن، (ئى مۇھەممەد!) پەرۋەردىگارىڭنىڭ سېنى مەدھىيىلىنىدىغان ئورۇنغا (يەنى بۈيۈك شاپائەت ماقامىغا) تۇرغۇزۇشى مۇھەققەقتۇر﴾[1]. دېمەك، نامازخان مەدھىيىلىنىدىغان ماقامغا كېچىدە نامىز ئوقۇش ئارقىلىق ئېرىشىدۇ.

شۇنداقلا، قالغان ھەممە ئىبادەتلەرنىڭ ئاخىرەتلىك پايدىلىرى بولۇپ، ئاممىباباقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەنە دۇنيالىق پايدىلىرىمۇ بولۇپ، ئۇ ئەسلىي پايدىغا ئەگىشىدۇ. ئەسلىي پايدا بولسا، اللەقا بويسۇنۇش ۋە باش ئېگىشتۇر.

مۇئمىنلەرنىڭ اللەقا ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق جەننەتكە كىرىش ۋە دوزاختىن قۇتۇلۇشتىن ئىبارەت ئاخىرەتلىك پايدىلارنى تەلەپ قىلىشى ھېچقانداق بىر مەسىلە ئەمەس. بۇمۇ اللەنىڭ ساۋابىنى ئۇمىد قىلىش ۋە ئازابىدىن قورقۇش قاتارىغا كىرىدۇ. بۇ، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا بولغا ئۇبۇدىيەتنىڭ بىر تۈرىدۇر. بۇ مەزمۇنىدىكى ئۇمىد بىلەن قورقۇش اللەقا ئىخلاس قىلىش جەھەتتە ھېچقانداق بىر ئەيىب ئىش ئەمەس.

ئەمما، مەيلى ماددىي ياكى مەنىۋي پايدىلار بولسۇن، دۇنيالىق پايدىلا اللەقا ئىبادەت قىلىشقا تۈرتكە بولسا دۇرۇس بولمايدۇ.

ئىلىمدا توشقان ئالىملار ئىبادەتنى قەلبىنى پاكلاش، ئۇنى ھەرقانداق بىر مەشغۇلىيەتلەردىن خالىي قىلىپ، ئالىمى ئەرۋاھقا چىقىش ۋە پەرىشتىلەرنى كۆرۈش، ئادەتتىن تاشقىرى دەرىجىگە ئېرىشىش، ھەرخىل كارامەتلەرگە نائىل بولۇش، اللە تەرىپىدىن بولغان «خاس ئىلىم»نى ھاسىل قىلىش مۇددىئاسى بىلەن قىلىدىغان سوۋىلارنى قاتتىق تەنقىد قىلدى.

ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشى ئىبادەت يولىدىن ئېغىپ كەتكەنلىك ۋە ئىلمىي غەيبكە چات كەرگەنلىك بولۇپ، ھەممىدىن يامىنى اللە تائالانى شۇ ئىش ئۈچۈن ۋاستە قىلىشتۇر. ۋەھالەنكى، ئۇ زاتنىلا ئىبادەتكە لايىق ئىدى. بۇنداق قىلىش بىر ھېسابتا اللە تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىنىڭ دائىرىسىگە كىرىدۇ: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ﴾ ﴿بەزىلەر اللەقا شەك ـ شۇبھە بىلەن (يەنى تۇراقسىز ھالدا) ئىبادەت قىلىدۇ، ئەگەر ئۇنىڭغا ياخشىلىق يەتسە دىندا تۇرىدۇ (بۇنداق ئادەم مۇناپىق بولۇپ، اللەقا دىلى بىلەن ئەمەس،

[1] سۈرە ئىسرا، 79 ـ ئايەت.

پەقەت تىلى بىلەن ئىبادەت قىلىدۇ)، ئەگەر ئۇنىڭغا بەختسىزلىك يەتسە دىنىدىن يېنىۋالىدۇ، ئۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيان تارتىدۇ، بۇ روشەن زىيانداردۇر﴾[1]. دېمەك، شۇنداق بولىدۇ. مۇبادا بۇ ئىنسان ئۆزىنىڭ تەلەپ قىلغان مەقسىتىگە يېتىپ قالسا، خۇش بولۇپ كېتىپ، ئىبادەت قىلىشتىن مەقسىتى شۇ ئىش بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ قەلبىدە شۇ مەقسەت - نىشان تېخىمۇ كۈچىيىدۇ ۋە ئىبادەت ئاجىزلاپ كېتىدۇ.

مۇبادا مەقسىتىگە يېتەلمىسە، ئىبادەتنى چۆرۈپ تاشلايدۇ. بەلكى، الله تائالانىڭ ئىخلاسمەن بەندىلىرىگە ئاتا قىلىدىغان ئىبادەت سەمەرىلىرىنى ئىنكار قىلىپ يالغانغا چىقىرىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، بەزىلەر: «كىم اللهقا قىرىق سەھەر ئىخلاس قىلىدىكەن، ئۇنىڭ قەلبىدىن تىلىغا ھېكمەتنىڭ بۇلاقلىرى نامايان بولىدۇ» دېگەن ھەدىسنى ئاڭلىغان (مەزكۇر ھەدىسنى رەزىن ئۆزىنىڭ كىتابىدا ئىبنى ئابباستىن رىۋايەت قىلغان). شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قىرىق سەھەر شۇنداق قىلغان. ئەمما، ھېكمەتنىڭ ئېشىكلىرى ئېچىلمىغان. بۇ ئىش بەزى پازىللارغا يەتكەندە، مۇنداق دېيىشكەن: «ئۇ ئىنسان اللهقا ئىخلاس قىلماي، ھېكمەت ئۇچۇن ئىخلاس قىلغان».

خۇلاسە قىلىپ ئېيتساق، ئىبادەتنىڭ ئەسلى نىشانىغا قۇلاق يوپۇرۇۋېلىپ، ئۇنىڭ ئەگەشمە مەقسەتلىرىنى جار سالىدىغان ھەر قانداق بىر چاقىرىق، ھەرقانداق بىر تەشۋىقات بانىلىدۇر. چۇنكى، ئۇ ئىبادەتنىڭ ۋە دىنىنىڭ روھىغا، اللهنىڭ ئىنسانلارنى، ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى يارىتىشىدىكى ئەسلى مەقسەت - غايىگە زىتتۇر.

10. اللهقا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتىش

بىلىش كېرەككى، مۇشۇنداق يامان غەرەزلىك تەشۋىقاتلارنىڭ تەشۋىقاتچىلىرى دىنسىزلىق، كۇپۇرلۇق، اللهقا چوڭچىلىق قىلىش ۋە اللهقا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتىشنى يوشۇرىدۇ. بۇلار بۇنى گۈزەل ئەخلاققا ئىنتىلىش ۋە ئىزگۈ پەزىلەت دەۋاسى نامى بىلەن ئېلىپ بارىدۇ. ئۇلار خۇددى تاتلىق - تۇرۇمنىڭ ئارىسىغا زەھەر سېلىپ، يوشۇرغاندەك ئىش قىلىدۇ. ئۇلار اللهنىڭ مۇنۇ ئايىتىدىكى ئازابقا نېمىدېگەن لايىق - ھە! اللهُ تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ ﴿شۇبھىسىزكى، مېنىڭ ئىبادىتىمدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتىدىغانلار خار ھالدا

[1] سۈرە ھەج، 11 - ئايەت.

جەھەننەمگە كىرىدۇ﴾[1]؛ ﴿... وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيهِ جَمِيعًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُواْ وَاسْتَكْبَرُواْ فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلاَ يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللّهِ وَلِيًّا وَلاَ نَصِيرًا﴾ ﴿كىملەركى، اللەقا بەندىچىلىك قىلىشتىن باش تارتىدىكەن ۋە كۆرەكلەپ كېتىدىكەن، (بىلسۇنكى) اللە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى (قىيامەت كۈنى ھېساب ئېلىش ۋە جازالاش ئۈچۈن) ئۆز دەرگاھىغا توپلايدۇ. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەملەرنى قىلغانلارغا كەلسەك، اللە ئۇلارنىڭ (ئەملىرىنىڭ) ئەجرىنى تولۇق بېرىدۇ، نېمىتىنى ئۇلارغا بېرىدۇ، (اللەقا قۇلچىلىق قىلىشتىن) باش تارتقان ۋە كۆرەكلەپ كەتكەنلەرگە كەلسەك، اللە ئۇلارغا قاتتىق ئازاب قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن اللەتىن باشقا (اللەنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق مەدەتكار تاپالمايدۇ﴾[2].

ئۇلار ھىدايەت نۇرىنى ۋە توغرا يولنى تېپىشتىن مەھرۇم قېلىشقا نېمىدېگەن ھەقلىق - ھە! چۈنكى، مۇتەكەببىرلىك ئىنسانىنى ھەقنى كۆرۈشتىن ۋە ھەقنى ئاڭلاشتىن توسۇپ قويىدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِن يَرَوْاْ كُلَّ آيَةٍ لاَّ يُؤْمِنُواْ بِهَا وَإِن يَرَوْاْ سَبِيلَ الرُّشْدِ لاَ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً وَإِن يَرَوْاْ سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُواْ بِآيَاتِنَا وَكَانُواْ عَنْهَا غَافِلِينَ﴾ ﴿يەر يۈزىدە ناھەق تەكەببۇرلۇق قىلىدىغانلارغا مېنىڭ ئايەتلىرىمنى پەھىم قىلدۇرمايمەن، ئۇلار بارلىق مۆجىزىلەرنى كۆرگەندىمۇ ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ، ئۇلار ئەگەر توغرا يولنى كۆرسە، ئۇنىڭدا ماڭمايدۇ، گۇمراھلىق يولىنى كۆرسە ئۇنىڭدا ماڭىدۇ، بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلدى ۋە ئۇنىڭدىن غاپىل بولدى﴾[3].

دەرۋەقە، اللە تائالا مەخلۇقاتلىرىدىن بىرىنىڭ ئىبادىتىگە موھتاج ئەمەس. چۈنكى، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى بولغان زات ھەممىدىن بىھاجەتتۇر. مەلۇمكى، اللەنىڭ بەندىلىرى ئاز ئەمەس. چۈنكى، كائىناتنىڭ ھەممىسى بىز ئىنسانلار بىلمەيدىغان تىل بىلەن ئىبادەت قىلىدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدَهِ وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ...﴾ ﴿يەتتە ئاسمان - زېمىن ۋە ئۇلاردىكى مەخلۇقاتلار اللەنى پاك دەپ بىلىدۇ، (كائىناتتىكى) قانداقلىكى نەرسە بولمىسۇن، اللەنى پاك دەپ مەدھىيىلەيدۇ (يەنى اللەنىڭ ئۇلۇغلىقىنى سۆزلەيدۇ)، لېكىن

---

[1] سۈرە غافىر، 60 - ئايەت.

[2] سۈرە نىسا، 172 - ۋە 173 - ئايەتلەر.

[3] سۈرە ئەئراف، 146 - ئايەت.

سىلەر (تىلىڭلار ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن) ئۇلارنىڭ مەدھىيىسىنى سەزمەيسىلەر﴾[1].

يەتتە قات ئاسماندا ۋە ھەر جايدا اللهقا ئىبادەت قىلىپ تۇرىدىغان پەرىشتىلەر يېتەرلىك. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِندَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ﴾ ﴿ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىنىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى اللهنىڭ ئىلكىدۇر، اللهنىڭ دەرگاھىدىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر) اللهنىڭ ئىبادىتىدىن تەكەببۇرلۇق قىلىپ باش تارتمايدۇ ۋە ھېرىپمۇ قالمايدۇ. ئۇلار كېچە - كۈندۈز تەسبىھ ئېيتىدۇ، بوشاشمايدۇ﴾[2]. ئۇنداقتا، ئۆزلىرىنى اللهقا ئىبادەت قىلىشتىن چوڭ تۇتقانلارنىڭ ئورنى نەدە؟ الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ﴾ ﴿ئەگەر كۇففارلار چوڭچىلىق قىلىپ (اللهقا سەجدە قىلىشتىن) باش تارتسا، پەرۋەردىگارىڭنىڭ دەرگاھىدىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر) كېچە - كۈندۈز اللهقا تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ، ئۇلار مالال بولۇپ قالمايدۇ﴾[3].

11. مۇئمىنلەرنىڭ ئىبادەت بىلەن ئەخلاق ئوتتۇرىسىدىكى سۈپەتلىرى

بىز ئىسلامدا ئەخلاق ۋە ۋىجدانىنىڭ ئىنتايىن يۇقىرى ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى، گۈزەل ئەخلاق مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ ئوبرازىنى گەۋدىلەندۈرۈشنىڭ تۈپ ئاساسي ئىكەنلىكىنى بىلىمىز. الله تائالامۇ پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىنى مۇنۇ ئايەت بىلەن تەرىپلىگەن: ﴿وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن﴾[4]. شۇنداقلا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «مەن گۈزەل ئەخلاقلارنى تولۇقلاش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم» دېگەنلىكىنى قەتئىي ئىنكار قىلمايمىز.

بىز ئۇلارنىڭ ھېچبىرىنى ئىنكار قىلمايمىز، بەلكى ئىنكار قىلىدىغىنىمىز ئۇلارنىڭ اللهقا ئىبادەت قىلىشىنى پەقەت ۋىجدانىنى تەربىيىلەيدىغان بىر ۋاستە

---

[1] سۈرە ئىسرا، 44 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە ئەنبىيا، 19 - ۋە 20 - ئايەتلەر.

[3] سۈرە فۇسسىلەت، 38 - ئايەت.

[4] سۈرە قەلەم، 4 - ئايەت.

دېيىشىنى ئىنكار قىلمىمىز. ئىبادەت ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئەڭ ئەۋزەل ۋاستىمۇ ئەمەس، بەلكى پەقەت ۋاستىلەرنىڭ بىرى، خالاس.

بىز بىر ئىنسانىنىڭ پەزىلىتىنى ئۆلچەشتە ئىبادەتنىڭ ھېچقانداق قەدرى - قىممىتى بولماسلىقنى ئىنكار قىلمىمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مانا بۇنىڭدىن ئاگاھلاندۇرغانىدى: «كىشىلەرگە شۇنداق بىر زامان كېلىدۇكى، ئۇنىڭدا بىر ئادەمگە ‹ئۇ نېمىدېگەن ئىللىق، ئۇ نېمىدېگەن ئەقىللىق، ئۇ نېمىدېگەن باتۇر - ھە!› دېيىلىدۇ. ۋەھالەنكى، ئۇنىڭ قەلبىدە زەررىچە ئىمان يوقتۇر» (بۇخارى رىۋايىت قىلغان).

بىز «قۇرئان كەرىم»دە مۇئمىنلىنىڭ ئوبرازى ھەققىدە تەپسىلىي بايانلارنى ئوقۇغىنىمىزدا، مۇئمىنلىنىڭ بىرىنچى سۈپىتى ئىبادەت قىلىش ئىكەنلىكىنى ئىنتايىن ئېنىق ئۇچرىتىمىز. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاء ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ ﴿مۇئمىنلەر ھەقىقەتەن بەختكە ئېرىشتى. (شۇنداق مۇئمىنلەركى) ئۇلار نامازلىرىدا (الله‌نىڭ ئۇلۇغلىقىدىن سۈر بېسىپ كەتكەنلىكتىن) ئەيمىنىپ تۇرغۇچىلاردۇر. ئۇلار بىھۇدە سۆز، بىھۇدە ئىشتىن يىراق بولغۇچىلاردۇر. ئۇلار زاكات بەرگۈچىلەردۇر. ئۇلار ئەۋرەتلىرىنى (ھارامدىن) ساقلىغۇچىلاردۇر. (يەنى ئەۋرەتلىرىنى) پەقەت خوتۇنلىرىدىن، چۆرلىرىدىن باشقىلاردىن ساقلىغۇچىلاردۇر (بۇلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغۇچىلار مالامەت قىلىنمايدۇ). بۇنىڭ سىرتىدىن (جىنسىي تەلەپنى قاندۇرۇشنى) تەلەپ قىلغۇچىلار ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردۇر. ئۇلار (يەنى مۇئمىنلەر) ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ئامانەتلەرگە ۋە بەرگەن ئەھدىگە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر. ئۇلار نامازلىرىنى (ۋاقتىدا تەئدىل ئەركان بىلەن) ئادا قىلغۇچىلاردۇر﴾[1].

مانا قارا‌ڭ! الله تائالا مۇئمىنلەرنىڭ بىرىنچى سۈپىتىنى نامازدا ئەيمىنىپ تۇرىدۇ، ئاخىرقى سۈپەتلىرىنى نامازنى ۋاقتىدا ئادا قىلىدۇ، زاكاتنىمۇ بىر ئىبادەت بولغانلىقتىن ئۇنىمۇ ئادا قىلىدۇ، شۇنداقلا ئۇلاردىن باشقا ئەخلاقىي پەزىلەتلەرگىمۇ ئىگە دەپ تەرىپلىدى.

الله تائالا مائارىج سۈرىسىدە يەنە مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا إِلَّا الْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ وَالَّذِينَ هُم مِّنْ عَذَابِ رَبِّهِم مُّشْفِقُونَ إِنَّ عَذَابَ رَبِّهِمْ غَيْرُ

[1] سۈرە مۇئمىنۇن، 1 - ئايەتتىن 9 - ئايەتكىچە.

مَأْمُونٍ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاء ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ وَالَّذِينَ هُم بِشَهَادَاتِهِمْ قَائِمُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ ﴿ئىنسان ھەقىقەتەن چىدامسىز يارىتىلىدى. ئۇنىڭغا (يوقسۇزلۇق، ياكى كېسەللىك، يا قورقۇنچتەك) بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يەتكەن چاغدا زارلانغۇچىدۇر. بىرەر ياخشىلىق يەتكەن چاغدا بېخىللىق قىلغۇچىدۇر. پەقەت (تۆۋەندىكىلەر بۇنىڭدىن) مۇستەسنا: ئۇلار نامازغا ھەمىشە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر. ئۇلار مالىلىرىدىن تىلەيدىغان پېقىرغا ۋە تىلىمەيدىغان پېقىرغا مۇئەييەن ھەق (يەنى زاكات) بېرىدۇ. ئۇلار قىيامەت كۈنىگە تەستىق قىلىدىغانلاردۇر. ئۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ ئازابىدىن قورقۇچىلاردۇر. شۇبھىسىزكى، ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارىنىڭ ئازابى (الله ئەمىن قىلغانىدىن باشقا ھېچبىر ئادەم ئۇچۇن) ئەمىن بولغىلى بولمايدىغان نەرسىدۇر. ئۇلار ئەۋرەتلىرىنى ھارامىدىن ساقلىغۇچىلاردۇر. پەقەت خوتۇنلىرى ۋە چۆرلىرى بۇنىڭدىن مۇستەسنا، (ئۆزلىرىنىڭ خوتۇنلىرى ۋە چۆرلىرى بىلەن يېقىنچىلىق قىلغانلار) مالامەت قىلىنمايدۇ. (جىنسىي تەلىپىنى قاندۇرۇشنى) بۇنىڭ سىرتىدىن تىلىگۈچىلەر ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردۇر. ئۇلار ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ئامانەتلەرگە ۋە بەرگەن ئەھدىگە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر. ئۇلار تۇغرا گۇۋاھلىق بەرگۈچىلەردۇر. ئۇلار نامىزىنى ئادا قىلغۇچىلاردۇر﴾[1].

مانا بۇ ئايەتلەردىمۇ الله تائالا ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرىنى نامىز بىلەن باشلاپ نامىز بىلەن ئاياغلاشتۇردى. ئۇنىڭغا باشقا سۈپەتلەر بىلەن بىرگە قىيامەت كۈنىگە ئىشىنىش، الله‌نىڭ ئازابىدىن قورقۇش دېگەندەك سۈپەتلەرنى قوشتى.

الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بەزىدە ئىبادەتنى، بەزىدە ئەخلاقنى ئالاھىدە تىلغا ئالىدۇ. بۇ ھال «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇناسىۋەت ۋە ماقام ئېتىبارلىرى بىلەن شۇنداق بولىدۇ. الله تائالا سۈرە زارىياتتا مۇتتەقىيلەرنى ئىبادەتكە ئەھمىيەت بېرىدۇ دەپ سۈپەتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾ ﴿ئۇلار پەرۋەردىگارى ئاتا قىلغان نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىدۇ، ئۇلار بۇنىڭدىن ئىلگىرى (يەنى دۇنيادىكى چاغدا) ياخشى ئىش قىلغۇچىلار ئىدى. ئۇلار كېچىسى ئاز ئۇخلايتتى. ئۇلار سەھەرلەردە (پەرۋەردىگاردىن) مەغپىرەت تىلەيتتى. ئۇلارنىڭ پۇل ـ مالىلىرىدا سائىللار ۋە (ئىپپەتلىكىدىن سائىللىق

[1] سۈرە مەئارىج، 19 ـ ئايەتتىن 34 ـ ئايەتكىچە.

قىلمايدىغان) موھتاجلار ھوقۇقىغا ئىگە ئىدى (يەنى ئۇلار سائىللارغا ۋە موھتاجلارغا سەدىقە قىلاتتى﴾[1].

الله تائالا سۈرە رەئدتە ئەقىل ئىگىلىرىنى ئەخلاقىغا ئەھمىيەت بېرىدىغانلار دەپ سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ الأَلْبَابِ الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللّهِ وَلاَ يِنقُضُونَ الْمِيثَاقَ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الحِسَابِ وَالَّذِينَ صَبَرُواْ ابْتِغَاء وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَأَنفَقُواْ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلاَنِيَةً وَيَدْرَؤُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُوْلَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ﴾ ﴿الله‌نىڭ ئايەتلىرىدىن) پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا پەند - نەسىھەت ئالىدۇ. ئۇلار الله‌نىڭ ئەھدىسىگە (يەنى الله تاپشۇرغان ئىشلارغا) ۋاپا قىلىدۇ، بەرگەن ۋەدىسىنى بۇزمايدۇ. ئۇلار الله‌نىڭ (خىش - ئەقرىبالارغا) سىلە - رەھىم قىلىشتىن ئىبارەت ئەمرىنى بەجا كەلتۈرىدۇ، الله‌تىن قورقىدۇ، قاتتىق ھېساب ئېلىنىشىدىن قورقىدۇ. پەرۋەردىگارىنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ (يەتكەن كۈلپەتلەرگە) سەۋر قىلغانلار، (پەرز) نامازنى ئادا قىلغانلار، بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن مال - مۈلۈكتىن (الله يولىدا) يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا يوسۇندا سەرپ قىلغانلار ۋە ياخشىلىقى ئارقىلىق يامانلىقنى دەپئىي قىلىدىغانلار (يەنى بىلمەستىن يامان ئىش قىلىپ قالسا، ئارقىدىن ياخشى ئىش قىلىدىغانلار، يامانلىق قىلغۇچىلارغا كەڭ قورساق بولۇپ، ياخشى مۇناسىۋەتتە بولىدىغانلار - ئەنە شۇلارنىڭ ئاخىرەتلىكى ياخشى بولىدۇ﴾[2].

مەزكۇر ئايەتتىكى سۈپەتلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، سىلە - رەھىم قىلىش، سەۋر قىلىش ۋە پۇل - مال سەرپ قىلىشتىن ئىبارەت ئەخلاق سۈپەتلىرىدۇر (بۇ، ئەقىل ئىگىلىرىگە مۇناسىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈندۇر). لېكىن، بۇ ماقامدىكى ئالاھىدە بىر نۇقتا شۇكى، مەزكۇر سۈپەتلەر پەقەت «مەدەنىي» ئەخلاق بولماستىن، بەلكى «رەببانىي» ياكى «دىنىي» ئەخلاقتۇر.

ئۇ شۇنداق ئەخلاقكى، ئۇنىڭدا ئىبادەت ۋە تەقۋالىق تېپىلىدۇ. چۈنكى، ئۇلار «الله‌نىڭ ئەھدىسىگە» ۋاپا قىلىدۇ، الله‌نىڭ (خىش - ئەقرىبالارغا) سىلە - رەھىم قىلىشتىن ئىبارەت ئەمرىنى بەجا كەلتۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشى شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار «الله‌تىن قورقىدۇ، قاتتىق ھېساب ئېلىنىشىدىن قورقىدۇ»، «الله‌نىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ» سەۋر قىلىدۇ، ھەممە ئەخلاق - مەسلەكلىرىدە الله‌نى ۋە ئاخىرەتنى كۆزلەيدۇ.

كىم ئىنسانپ بىلەن ئىسلاھاتنى خالىسا، «قۇرئان كەرىم»نىڭ يولىغا كەلسۇن. چۈنكى، ئۇنىڭدا ئەقىدە، ئىبادەت، ئەخلاق ۋە ياخشى ئەمەللەرنىڭ ھەممىسى بىر قېلىپتا

---

[1] سۈرە زارىيات، 16 - ئايەتتىن 19 - ئايەتكىچە.

[2] سۈرە رەئد، 19 - ئايەتتىن 22 - ئايەتكىچە.

قويۇلۇپ، ئۇنىڭدىن بىر گۇزەل زىننەت بۇيۇمى ياسىلىپ چىقىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، سالىھ ۋە تەقۋا مۇئمىننىڭ سۈپەتلىرىدۇر.

بىز بۇ ھەقتە بۇرۇن تىلغا ئالغان بىر قانچە ئايەتتە ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ئايەتلەردىمۇ راستچىل مۇئمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى نامايان قىلىدىغان بايانلارنى ئۇچرىتىمىز. بىز بۇ ھەقتە پەقەت ئىككى تۈركۈم ئايەتنىلا كەلتۈرىمىز.

بىرى، الله تائالانىڭ مۇنۇ ئايەتلىرىدۇر: ﴿لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلآئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّآئِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُواْ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاء والضَّرَّاء وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ ﴿سىلەرنىڭ كۈن چىققان ۋە كۈن پاتقان تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈشۈڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە يانمايدۇ. بەلكى، الله‌قا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، كىتابقا (يەنى الله نازىل قىلغان كىتابلارغا)، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش، الله‌نى سۆيۈش يۈزىسىدىن خىش - ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبن سەبىللەرگە (يەنى پۇل - مېلىدىن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان مۇساپىرلارغا)، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە پۇل - مال ياردەم بېرىش، نامار ئوقۇش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇزلۇققا، كېسەللىككە ۋە (الله‌نىڭ يولىدا قىلىنغان) ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ. ئەنە شۇلار (يەنى يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر) (ئىمانىدا) راستچىل ئادەملەردۇر، ئەنە شۇلار تەقۋادار ئادەملەردۇر﴾[1].

الله تائالا مەزكۇر ئايەتتە الله‌قا ئىمان كەلتۈرۈش بىلەن ئىپادىلىنىدىغان ئەقىدىنى، الله‌نى ياخشى كۆرۈش يۈزىسىدىن پۇل - مال ياردەم بېرىش، نامار ئوقۇش، زاكات بېرىش بىلەن ئىپادىلىنىدىغان ئەمەلىي ئىبادەتنى ۋە ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، مۇسىبەتلەرگە سەۋر قىلىش بىلەن ئىپادىلىنىدىغان ئېسىل سۈپەتلەرنى بىرلىكتە بايان قىلدى.

يەنە بىرى مۇنۇ ئايەتلەر: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا إِنَّهَا سَاءتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُوْلَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ

[1] سۈرە بەقەرە 177 - ئايەت.

الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا أُوْلَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا﴾ ﴿مەرھەمەتلىك اللهنىڭ (ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىنداً ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا (ياقتۇرمايدىغان) سۆز قىلسا، ئۇلار: ‹سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز› دەيدۇ (يەنى گۇناھ بولمايدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ). ئۇلار كېچىلەرنى پەرۋەردىگارىغا سەجدە قىلىش ۋە قىيامدا تۇرۇش بىلەن (يەنى نامازئوقۇش بىلەن) ئۆتكۈزىدۇ. ئۇلار (يەنى الله ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) ئېيتىدۇ: ‹پەرۋەردىگارىمىز! بىزدىن جەھەننەم ئازابىنى دەپئى قىلغىن، جەھەننەمنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن (سېنىڭ دۈشمەنلىرىڭدىن) ئايرىلمايدۇ. جەھەننەم ھەقىقەتەن يامان قارارگاھتۇر، يامان جايدۇر›. ئۇلار (يەنى الله ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇرىھال خىراجەت قىلىدۇ. ئۇلار اللهقا ئىككىنچى بىر مەبۇدنى شېرىك قىلمايدۇ، الله ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ، كىمكى بۇ (گۇناھلار)نى قىلىدىكەن، (ئاخىرەتتە) ئۇ جازاغا ئۇچرايدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا ھەسسىلەپ ئازاب قىلىنىدۇ، ئۇ مەڭگۈ ئازاب ئىچىدە خارلانغان ھالدا قالىدۇ. پەقەت (ئۇلارنىڭ ئىچىدىن) (بۇ دۇنيادىكى چېغىدا) تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارلا بۇ ھالدا قالمايدۇ. الله ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى ياخشىلىققا ئالماشتۇرىدۇ، الله تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر. كىمكى (گۇناھلىرىغا) تەۋبە قىلىدىكەن ۋە ئەملىنى تۈزىدىكەن، ئۇ اللهقا يۈزلەنگەن بولىدۇ (يەنى الله ئۇنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭدىن رازى بولىدۇ). ئۇلار (يەنى الله ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) يالغان گۇۋاھلىق بەرمەيدۇ، يامان سۆزنى ئاڭلاپ قالغان چاغدا ئالىيجانابلىق بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئۇلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ ئايەتلىرى بىلەن ۋەز - نەسىھەت قىلىنسا، گاس، كور بولۇۋالمايدۇ. (يەنى ئۇنى بېرىلىپ ئىخلاس بىلەن ئاڭلايدۇ). ئۇلار: ‹ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە ئايالىرىمىز ۋە ئەۋلادلىرىمىز ئارقىلىق شادلىق بېغىشلىشىڭنى (يەنى بىزگە ساڭا ئىتائەتمەن پەرزەنت ئاتا قىلىشىڭنى) تىلەيمىز، بىزنى تەقۋادارلارنىڭ پېشۋاسى (يەنى تەقۋادارلارنىڭ نەمۇنىسى، ياخشىلىققا دەۋەت قىلغۇچى) قىلغىن› دەيدۇ. ئەنە شۇلار سەۋرلىك بولغانلىقى ئۈچۈن جەننەت بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ، ئۇلار جەننەتتە (پەرىشتىلەر تەرىپىدىن قىلىنغان دۇئا ۋە سالام بىلەن قارشى ئېلىنىدۇ﴾[1]. مانا بۇ ئايەتلەر بىر دەستە گۈل بولۇپ، ھەممە گۈزەل سۈپەتلەرنى

[1] سۈرە فۇرقان، 63 ـ ئايەتتىن 75 ـ ئايەتكىچە.

ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۇرگەن ۋە بۇ ھەقتە ھەرقانداق بىر ئىلاۋە يېزىشتىن بىھاجەت قىلغان.

12. مۇئمىننىڭ ئىبادىتى ئەخلاقنىڭ بىر تۈرى، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ ئەخلاقىمۇ ئىبادەتنىڭ بىر تۈرىدۇر

خۇلاسە قىلىپ ئېيتىدىغىنىمىز شۇكى، ئىبادەت مۇئمىننىڭ نەزىرىدە ئەخلاقنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، مۇئمىن ئۆز ئارقىلىق الله تائالاغا ۋاپادارلىقىنى ئىپادىلەيدۇ، نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىدۇ، ياخشىلىقلىرىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، ھۆرمەتكە لايىق زاتقا ھۆرمەت بىلدۈرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى پەزىلەتلىك كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ئېسىل ئەخلاقنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

شۇڭلاشقا، الله تائالانىڭ «قۇرئان كەرىم»دە دۇئاگۇي، ئىتائەتمەن مۇئمىنلەرنىڭ سۈپەتلىرىنى بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، تۆۋەندىكى ئىلاۋىلەرنى قوشقانلىقىنى بايقايمىز: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا﴾ ﴿ئەنە شۇلار (يەنى يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر) (ئىمانىدا) راستچىل ئادەملەردۇر﴾[1]؛ ﴿أُوْلَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ ﴿ئەنە شۇلار (ئىمان دەۋاسىدا) راستچىللاردۇر﴾[2]. راستچىللىق ساپ بولغان ئەخلاقىي پەزىلەتتۇر. مۇئمىنلەر بۇنىڭغا پەقەت راستچىللىقنىڭ ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىسى ۋە ئالەملەرنىڭ مەڭگۈ داۋاملىشىدىغان پەرۋەردىگارىغا راستچىل بولغانلىقلىرى ئۈچۈن لايىق بولدى (ھالبۇكى، راستچىللىق پەقەت مۇئمىنلەرگىلا خاس سۈپەت بولۇپ قالدى).

ئىبادەت مۇئمىننىڭ نەزىرىدە مەدھىيىلىنىدىغان ئەخلاقنىڭ بىر تۈرى بولغىنىدەك، ئەخلاقىمۇ ئۇنىڭ نەزىرىدە پەرز بولغان ئىبادەتنىڭ بىر تۈرىدۇر.

ئىبادەت بىز يۇقىرىدا بايان قىلغاندەك، رەببانىي ئەخلاق بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسى الله‌قا ئىمان كەلتۈرۈش، يېتەكچىسى ئاخىرەتنى ئارزۇ قىلىش، مەقسىتى الله‌نىڭ رازىلىقىغا ۋە ساۋابىغا ئېرىشىشتۇر. چۈنكى، ئۇ راست سۆزلەيدۇ، ئامانەتنى ئۆز ئەھلىگە تاپشۇرىدۇ، ئەھدىگە ۋاپا قىلىدۇ، يوقسۇزلۇققا، كېسەللىككە، ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىشتە سەۋر قىلىدۇ. ھاجەتمەنلەرگە ياردەم بېرىدۇ، ئاجىزغا ياردەم قولىنى سۇنىدۇ، كىچىكىنى ئىززەتلەيدۇ، چوڭنى ھۆرمەتلەيدۇ، مەسلەكلىرىدە پەزىلەتلەرگە رىئايە قىلىدۇ، بۇلارنىڭ

---

[1] سۈرە بەقەرە 177 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە ھۇجۇرات، 15 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ھەممىسىنى اللەنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ، اللەنىڭ دەرگاھىدىكى نازۇنېمەتلەرنى تەلەپ قىلىپ ئادا قىلىدۇ.

بىز بۇ ھەقتە نۇرغۇنلىغان ئايەتلەرنى ئوقۇيمىز. بۇ يەردە الله تائالا ئۆز بەندىلىرىدىن ياخشىلىرىنىڭ الله يولىدا پۇل ـ مالىلىرىنى سەرپ قىلىدىغانلىقى، ئۆزئارا رەھىمدىل بولىدىغانلىقى ۋە ئۆزىنىڭ مۇئمىن قېرىندىشىنى ئەلا بىلىدىغانلىقىنى سۈپەتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾ ﴿ئۆزى موھتاج تۇرۇقلۇق مىسكىنگە، يېتىمگە ۋە ئەسىرگە تائام بېرىدۇ﴾[1]. ئاندىن كېيىن الله تائالا ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشلىرىنىڭ سەۋەبىنى ۋە قەلبلىرىدىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاء وَلَا شُكُورًا إِنَّا نَخَافُ مِن رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا﴾ ﴿(ئۇلار ئېيتىدۇ:) ‹سىلەرگە بىز اللەنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن تائام بېرىمىز، سىلەردىن (بۇنىڭ بەدىلىگە) ھېچقانداق مۇكاپات ۋە تەشەككۇر تەلەپ قىلمايمىز. شۇبھىسىزكى، بىز پەرۋەردىگارىمىز تەرىپىدىن مەيدانغا كەلتۈرۈلگەن ئېغىر، قاتتىق كۈندىن قورقىمىز﴾[2].

يەنە بىر تەرەپتىن ئەخلاق مۇئمىنلىكنىڭ ئىبادەتنى بولۇشتىكى سەۋەب بولسا، مۇئمىنلىكنىڭ پەزىلەت ۋە رەزىللىكتىكى ئۆلچىمى ۋە قىلىدىغان ـ قىلمايدىغانلىرىنىڭ اللەنىڭ بۇيرۇقى ۋە چەكلىشىگە ئاساسەن بولۇشىدۇر.

ۋىجدانىنىڭ يالغۇز ئۆزى پاك ئەمەس. نۇرغۇنلىغان توپ ـ جامائەلەرنىڭ ۋىجدانلىرى ئەڭ قەبىھ ئىشلارغا رازى بولۇپ كەلمەكتە.

شۇنداقلا، ئەقىلنىڭ ئۆزىمۇ ئىشەنچلىك ئەمەس، چۈنكى ئۇ مۇھىت ۋە شارائىتلارنىڭ، ھاۋايى ـ ھەۋەس ۋە نەزا ـ ماجرالارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقىدىن ئۇنىڭمۇ كۈچى چەكلىكتۇر. ئەخلاق پەيلاسوپلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئەخلاق ئۆلچىمى ئىختىلاپلىرى بىزنىڭ دەۋاتقانلىرىمىزغا يېتەرلىك پاكىتتۇر.

ئۆرپ ـ ئادەتنىڭمۇ مۇقىملىقى ۋە ئومۇمىيلىقى بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ ئەۋلادنىڭ ئالمىشىشىغا قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. بىر ئەۋلاد ئارىسىدىمۇ بىر يۇرتتىن يەنە بىر يۇرتقا، بىر ئىقلىمدىن يەنە بىر ئىقلىمغا قاراپ ھەرخىل بولىدۇ.

شۇڭلاشقا، مۇئمىن ھەممە نۇقساندىن پاك، ئازمايدىغان، ئۇنتۇپ قالمايدىغان، تاشقى مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمايدىغان، ئېغىپ كەتمەيدىغان ئىشەنچلىك بىر مەنبەگە ئىلتىجا قىلىدۇ. ئۇ بولسىمۇ اللەنىڭ ھۆكمىدۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ

---

[1] سۈرە ئىنسان، 8 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ئىنسان، 9 ـ ۋە 10 ـ ئايەتلەر.

اللّٰهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ ﴿(اللّٰه‌قا) چىن ئىشىنىدىغان قەۋمىنىڭ نەزىرىدە ھۆكۈمدە اللّٰه‌تىنمۇ ئادىل كىم بار﴾[1].

خۇلاسە قىلىپ ئېيتساق، مۇئمىن اللّٰه‌قا پەزىلەتلىك بولۇش ئۈچۈن ئىبادەت قىلمايدۇ، بەلكى اللّٰه‌قا ئىبادەت قىلىش بىلەن پەزىلەتلىك بولىدۇ. بۇنى بىلگەنلەر ئۈچۈن بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا زور پەرق بار، ئەلۋەتتە.

[1] سۈرە مائىدە، 50 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بەشنچى باب

ئىبادەت ساھەسىدىكى ئىسلامىي ئىسلاھاتلار

1. اللەتىن غەيرىگە ئىبادەت قىلىنمايدۇ.
2. ئىبادەتنى كاھىنلارنىڭ قۇللۇقىدىن ئازاد قىلىش.
3. قەلبلەرنىڭ ئىخلاسى ئەمەللەرنىڭ قوبۇل بولۇشنىڭ ئاساسى.
4. اللەقا ئۇ كۆرسەتكەن رەۋىشتە ئىبادەت قىلىش لازىم.
5. روھىيەت بىلەن ماددىنىڭ ئوتتۇرىسىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش.
6. قولايلاشتۇرۇش ۋە مۇشكۈللەرنى كۆتۈرۈۋېتىش.

كىرىش سۆز

جاھالەتنىڭ لەنەتگەردىلىرى ھەرقانداق بىر نەرسىنى قىڭغىر ۋە بۇزۇق ھالەتكە كەلتۈرمىگۈچە بولدى قىلمىدى. ئۇلار ئەقىدە ـ ئېتىقاد، تائەت ـ ئىبادەت، ئەدەب ـ ئەخلاق، قائىدە ـ يوسۇن، قانۇن ـ تۈزۈم، ئۆرپ ـ ئادەت ۋە ھاياتنىڭ ھەممە ساھەسىنى بۇزۇقچىلىققا تولدۇرۇۋەتتى. اللەنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە چۈشۈرۈلگەن دىنلارنىڭ ھەممىسىگە مۇشۇ ئومۇمىيۈزلۈك ئاپەتنىڭ سوغۇق شامىلى تەگمەي قالمىدى.

اللە تائالا پۈتۈن دىنلاردىن ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ ئاخىرقى پەيغەمبىرىنى ھىدايەت ۋە ھەق دىن بىلەن ئەۋەتىشنى ئىرادە قىلغاندا، جاھاندا ھەر تۈرلۈك ئىبادەت ۋە دىنىي پائالىيەتلەر مەۋجۇد ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قەدىمكى ساماۋىي دىنلارنىڭ قالدۇقلىرى، بەزىلىرى ئىنسانلار تەرىپىدىن قوشۇلغان يېڭىچە بىدئەتلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ شەكلى ۋە مەزمۇنى يوقاپ كەتكەن، بەزىلىرىنىڭ قېلىپ قالغانىدى. گەرچە ئۇنىڭ مەزمۇنى قالغان بولسىمۇ، يەنىلا ئۇنى ئۇنىڭغا لايىق زاتقا يۈزلەندۈرۈلمەيتتى.

بەلكى، ئۇنىڭ ئېتىقادچىلىرى زېمىنىدىكى ياكى ئاسماندىكى يالغان ئىلاھلارغا ياكى شۇ ئىلاھلارنىڭ دەللاللىرىغا يۈزلىنەتتى.

ئۇ دىنلارنىڭ بەزىلىرى شەكىل، قائىدە ـ يوسۇنلاردا چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ، چىن ئىخلاسنى يوقىتىۋەتكەن، بەزىلىرى شەكىل، قائىدە ـ يوسۇنلارنى چۆرۈپ تاشلىۋېتىپ، شۇنىڭ بىلەن چىن ئىبادەت ۋە سىناقنى يوقىتىۋەتكەنىدى.

ئۇ دىنلارنىڭ بەزىلىرى چىكىلىقتا قالتىس ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ، خۇددى كىشەن ـ زەنجىرلەرگە ئوخشاپ قالغان، يەنە بەزىلىرى ھەممىنى بوش قويىۋېتىپ، دىن خۇددى ئويۇن ـ تاماشانىڭ ئورنىدا بولۇپ قالغانىدى.

ئىسلامىيەت كېلىپ، ئىبادەتنى چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلەرگىمۇ ياكى ئىبادەتكە سەل قارىغانلارغىمۇ ئېغىپ كەتمىدى. بەلكى، الله تائالا ھېچقانداق قىڭغىرلىق، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ياكى سەل قاراش بولمىغان «نوغرا دىن»نى يولغا قويدى. بۇ دەل الله تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلغان دىن ئىدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن:

﴿قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَاْ أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ قُلْ أَغَيْرَ اللّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ...﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد! بۇ مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى، ‹مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم (دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت ـ ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى الله ئۈچۈندۇر. الله‌نىڭ شېرىكى يوقتۇر، مەن مۇشۇنىڭغا (يەنى يالغۇز الله‌قىلا خالىس ئىبادەت قىلىشقا) بۇيرۇلدۇم. مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋىلىمەن›. (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، ‹الله ھەممە نەرسىنىڭ پەرۋەردىگارى تۇرسا، ئۇنىڭدىن باشقا پەرۋەردىگار تەلەپ قىلامدىمەن؟›﴾[1]

شۇنداق، ئىسلام دىنى بىر قانچە تەلىمات ۋە ئىسلاھات پرىنسىپلىرىنى ئېلىپ كەلدى. ئۇلار ئىسلامدا ئىبادەت شۇئارلىرىنىڭ ئابىدىسىنىڭ ئۇلى بولدى. بىز ئۇلارنى تۆۋەندە بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

1. الله‌تن غەيرىگە ئىبادەت قىلنمايدۇ

بۇنىڭدىن 2000 يىل ئىلگىرى گرېتسىيىلىك داڭلىق تارىخچى پلۇتارك كۆپ ئىزدەنگەندىن كېيىن مۇنداق دېگەن: ”بىز سېپىلسىز، پادىشاھسىز، بايلىقسىز، ئەدەبىياتسىز، درامىسىز شەھەرلەرنى ئۇچرىتىشىمىز مۇمكىن. ئەمما، ئىنسانىيەت

[1] سۈرە ئەنئام، 162 ـ ئايەتتىن 164 ـ ئايەتكىچە.

ئىبادەتخانىسىز ياكى ئاھالىسى دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بارمايدىغان بىرەر شەھەرنى كۆرۈپ باققان ئەمەس".

پەقەت ئالىي بىر يارىتقۇچىغا بولغان ئىنتىلىشىنىڭ ئىنسان تەبىئىگە سىڭىپ كەتكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن ئېتىلىپ چىقىدىغانلىقى ئۈچۈن تارىخ مەزكۇر ھەقىقەتنى خاتىرىلىدى. بىراق، مۇشۇنداق ئېسىل تۇيغۇ كۆپىنچە ۋاقىتلاردا ئۆزىنىڭ ھەق مەبۇدىغا (الله تائالاغا) بولغان يولدىن ئېغىپ كەتتى. ئۇنى جاھالەت، غەپلەت ۋە ئازغۇن ئېقىملار تارتىۋالدى.

بۇنىڭ بىلەن ئىنسان اللهنىڭ غەيرىگە، ياكى ئۇنىڭغا قوشۇپ يالغاندىن ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان باشقا ئىلاھلارغىمۇ چوقۇندى، ياكى الله تائالاغا ئۇ يولغا قويمىغان شەكىلدە ئىبادەت قىلدى.

شۇڭلاشقا، ئىنسانىنىڭ ساپ تەبىئىتىنى ئۆزىنىڭ تۇغرا يۆنىلىشىگە يۈزلەندۈرۈپ قويۇش ۋە ئاشۇ ئېسىل تۇيغۇنى ئېغىپ كېتىشتىن ساقلاش پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىسى ئىدى. بۇ، ئىنسانىنىڭ پەقەت اللهقا ئىبادەت قىلىشى، ئۇ زاتقا بىر نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىكى ۋە مەخلۇقلاردىن بىرىنى ئىلاھ قىلىۋالماسلىقى ئۈچۈن ئىدى.

پەيغەمبەرلەرنىڭ دەۋتى ئۇزۇن مۇددەت ئۇزۇلۇپ قالغان زامانلاردا ئىنسانلار ئېزىپ كەتتى ۋە ئىنسان ئەقلى قوبۇل قىلالمايدىغان دەرىجىدىكى باتىل ئىلاھلارغا چوقۇندى.

«قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلىنغاندەك، سەبەئ مەملىكىتىنىڭ ئايال پادىشاھى ۋە ئۇنىڭ قەۋمى قۇياشقا چوقۇناتتى. الله تائالا ھۆپۈپىنىڭ سۆزىنى ھېكايە قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ﴾ ﴿ئۇنىڭ ۋە قەۋمىنىڭ اللهنى قويۇپ قۇياشقا چوقۇنۇۋاتقانلىقىنى بايقىدىم، شەيتان ئۇلارغا قىلمىشلىرىنى (يەنى اللهنى قويۇپ قۇياشقا چوقۇنغانلىقلىرىنى) چىرايلىق كۆرسەتتى، ئۇلارنى توغرا يولدىن توستى، ئۇلار ھىدايەت تاپمايدۇ﴾[1].

بەزىلەر ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىدەك ئايى ۋە يۇلتۇزلارغا چوقۇندى.

ئاتەشپەرەسلەرگە ئوخشاش ئوتقا چوقۇنغانلارمۇ بولدى. ئۇلار بۇنىڭ ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان ئۆيلەرنى بىنا قىلدى، ۋەخپىلەرنى ئاتىدى، ھاجىلارنى بەلگىلىدى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلار چوقۇنىدىغان ئوت بىر قېتىممۇ ئۆچۈپ قالمىدى.

ئۇلارنىڭ ئوتقا چوقۇنۇش ئادەتلىرىدىن بىرى بولسا، تۆت بۇلۇڭلۇق شەكىلدە ئورەكلەرنى كولاپ، شۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىناتتى. بۇلار ھەر خىل ئىدى:

[1] سۈرە نەمل، 24 ـ ئايەت.

بەزىلىرى ئۆزلىرىنى ئوتقا تاشلاپ، بەدەنلىرىنى كۆيدۈرۈشنى ھارام دەپ قارايتتى. بۇلار كۆپ ساندىكىلەرنى ئىگىلەيدۇ.

يەنە بەزىلىرى ئوتقا قاتتىق چوقۇنغانلىقتىن، ئۆزلىرىنى ۋە بالىلىرىنى قۇربان قىلىدىغان ھالەتلەرمۇ بار ئىدى.

بەزىلەر سۇغا چوقۇناتتى، ئۇلار سۇ ھەممە شەيئىنىڭ ئەسلى مەنبەسى، ئۇ ئارقىلىق تۇغۇلۇش، ئۆسۈش، پاكلىق ۋە ھايات مەۋجۇد بولىدۇ. شۇڭلاشقا، شۇنىڭغا چوقۇنۇش كېرەك دەپ قارايتتى.

شۇنداقلا، ھايۋانلارغا چوقۇنغان نۇرغۇنلىغان قەۋملەرمۇ بولغانىدى.

بەزىلەر بولسا، ھايات ئىنسانلارغا ۋە ئۆلگەنلەرگە چوقۇنغانلارمۇ بولدى.

يەنە بەزىلەر دەل ـ دەرەخلەرگە ۋە جىن ـ شايانۇنلارغا چوقۇندى. الله تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُم بِهِم مُّؤْمِنُونَ﴾ ﴿بەلكى جىنغا چوقۇناتتى، ئۇلارنىڭ تولىسى جىنغا ئىمان كەلتۈرەتتى﴾[1].

بەزىلەر بۇتلارغا چوقۇندى، بۇ، نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن تارتىپ يامرىغان قەدىمىي ئاپەتتۇر. نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمى ۋەد، سۇۋائ، يەغۇس، يەئۇق ۋە نەسرلەرگە چوقۇندى. ئىبنى ئابباس (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: «ئۇ بۇتلار ئەسلىدە ئۇلارنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن سالىھ كىشىلىرىنىڭ سۈرەتلىرى ئىدى. ئۇلار ئۇلارنى ئەسلەپ تۇرۇشلىرى ئۈچۈن ئېسىۋالغانىدى. ئاردىدىن ئۇزاق زامان ئۆتتى، كېيىن ئۇلار ئۇنىڭغا چوقۇنۇشقا باشلىدى».

مىلادى ئالتىنچى ئەسىردە ھىندىستاندا ئىلاھلارنىڭ سانى 330 مىليونغا يەتتى، ھەممە نەرسە قالتىس بويكەتتى، ھەممە جەزبىدارلىق ھالەتكە كىردى، ھايات مۇئەسسەسىلىرىنىڭ ھەممىسى كىشىلەر چوقۇنىدىغان ئىلاھقا ئايلاندى. مانا مۇشۇنداق شەكىلدە بۇتلارنىڭ، ئىلاھلارنىڭ سانى كۆپىيىپ ساناش قىينىلىشىپ كەتتى.

بۇتقا چوقۇنۇش ئەرەب دىياردا ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى تارالغانىدى. ئىبنى ئىسھاق (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دەيدۇ: «ھەربىر ئائىلە ئۆزىنىڭ ئۆيىدە چوقۇنىدىغان بىر بۇتنى قويۇۋالغانىدى، سەپەرگە چىقماقچى بولغاندا ياكى سەپەردىن كەلگەندە ئۇنىڭغا تەۋىناتتى. دېمەك، ئۇنىڭ بىرىنچى ۋە ئاخىرقى ئەھدى بۇت بىلەن بولاتتى».

ئەبۇ رەجا ئەتاردى (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «بىز جاھىلىيەتتە تاشقا چوقۇناتتۇق، ياخشىراق بىر تاشنى تاپساق، بۇرۇنقىسىنى تاشلىۋېتىپ، كېيىن

[1] سۈرە سەبەئ 41 ـ ئايەت.

تاپقىنىمىزغا چوقۇنىاتتۇق، مۇبادا تاش تاپالمىاي قالساق، توپا ئەكىلىپ، ئۇنىڭغا سۇت سېغىپ، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىناتتۇق».

ئەمر ئىبنى ئەبسە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «مەن جاھىلىيەتتە تاشقا چوقۇنىدىغان ئادەم ئىدىم. ئىلاھى بولمىغان مەھەللە كىشىلىرى تاش ئىزدەپ، تۆت دانە تاش ئەكىلەتتى، ئۇنىڭ ئۇچىنى قازان ئېسىش ئۈچۈن ئىشلىتەتتى، ئەڭ ياخشىسىنى بولسا ئىلاھ قىلىۋالاتتى، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭدىنمۇ ياخشىسىنى تاپسا، ئۇنى تاشلىۋېتىپ تاپقىنىنى ئىلاھ قىلىۋالاتتى».

ئىنسانغا مۇشۇنداق زالالەتلەر يېپىشىۋالغۇدەك دەرىجىدە، ئۇنىڭغا قانداق ئازغۇنلۇق، قانداق خارلىق يەتكەن بولغىيتتى - ھە!

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەككىنى پەتھى قىلغاندا، بەيتۇللاھنىڭ ئەتراپىدا 360 بۇت بارلىقىنى كۆردى. شۇنىڭ بىلەن ﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ ﴿ھەقىقەت (يەنى ئىسلام) كەلدى، باتىل (يەنى كۇفرى) يوقالدى. باتىل ھەقىقەتەن ئوڭاي يوقىلىدۇ﴾[1] دەپ، قىلىچىدا ئۇلارنى چاقتى. ئاندىن كېيىن بەيتۇللاھتىن ئېلىپ چىقىلىپ كۆيدۈرۈۋېتىلدى.

ساماۋىي كىتاب ۋە پەيغەمبەر ھىدايىتىگە يېقىن تۇرغان يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارمۇ تەۋھىد يولىدىن ئېغىپ كەتتى. ئۇلارغىمۇ بۇتپەرەسلىك بېسىپ كىردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ دىنىمۇ بۇرمىلىنىپ كەتتى.

يەھۇدىيلارنىڭ ئۇلۇھىيەتكە بولغان ئېتىقادلىرى بۇزۇلۇپ كەتتى، اللەقا نىسبەت بېرىش لايىق بولمايدىغان نۇقسانلىق سۈپەتلەرنى ئۇنىڭغا نىسبەت بەردى. ئۇلار اللەنى بىلمەيدۇ، قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلمىدۇ، چارچايدۇ، چېلىشىدۇ، يېقىتىلمىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلمىدۇ.

خرىستىئانلارغا پۇتپەرەسلىك سىڭىپ كىردى. بۇنىڭ بىلەن مەسىھ دىنى ئۇلارنىڭ قوللىرىدىن خۇددى سۇ بارماقلار ئارىسىدىن تۆكۈلگەندەك چېقىپ كەتتى. ئەپسۇسلىنىدىغان ئىش شۇكى، خرىستىئان دىنى پەقەت ئاز بىر مۇددەت ساپ ھالەتتە داۋاملاشتى، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ تارىخىنى ئىككى كىشى ئەڭ ئەشەددىيلىك بىلەن بورمىلىۋەتتى. بىرى دىنىي زات، يەنە بىرى پادىشاھ.

بىرىنچىسى، سانت پولس بولۇپ، ئۇ خرىستىئان دىنىنىڭ ئىزنالىرىنى يوق قىلىۋەتتى ۋە تەۋھىد نۇرىنى ئۆچۈرۈۋەتتى. ئۇنى جاھالەتنىڭ خۇراپاتلىرى بىلەن، بۇتپەرەسلىكنىڭ تەسىرلىرى بىلەن يۇغۇردى.

[1] سۈرە ئىسرا، 81 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىككىنچىسى، پادىشاھ كوستانتىن بولۇپ، ئۇ خرىستىئان دىنىنىڭ قالدۇقلىرىنىڭ ھەممىسىنى يوقىتىۋەتتى، بۇ پادىشاھ ھەممە بىرلىككە كېلىپ ئېتىقاد قىلىدىغان بىر ئېتىقادنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن خرىستىئان دىنىنىڭ پوپلىرىنى ۋە راھىبلىرىنى يىغدى، ئۇلار ئىنتايىن غەلىتە بىر ئېتىقادنى خولاسىلەپ چىقتى. ئۇ بولسىمۇ، بىر اللەقا، اللەنىڭ ئوغلى بولغان مەسىھقا ئېتىقاد قىلىش، مەسىھ ھەق ئىلاھتىن بولغان ھەق ئىلاھ بولۇپ، مۇقەددەس روھتىن بولغان. ئاندىن ئىنسانغا ئايلانغان، ئاندىن مەريەمنىڭ قورسىقىدا تۆرىلىپ مەريەمدىن تۇغۇلغان، ئاندىن ئازاب چەككەن، جاراھەتلەنگەن، ئۆلتۈرۈلگەن، كرىستقا مىخلانغان ۋە دەپنە قىلىنغان دېگەنلەردىن ئىبارەتتۇر.

دېمەك، خرىستىئان دىنى مۇشۇنداق گېرىتسىيە خۇراپاتلىرىدىن، رىم بۇتپەرەسلىكلىرىدىن، مىسىر ئاپلاتونلىرىدىن ئارىلاشما بىرىكمىگە ئايلىنىپ قالدى.

ئەڭ پاجىئەلىك يېرى شۇكى، اللەقا قانتىق ئىبادەت قىلىدىغان، پەرۋەردىگارى ئالدىدا ئۆزىنىڭ ئۇبۇدىيىتىنى ئەڭ ئېتىراپ قىلىدىغان مەسىھقا چوقۇندى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھىبرىلىرىنى، راھىبلىرىنى مەبۇد قىلىۋالدى. «قۇرئان كەرىم»نى ئىنگلىز تىلىغا تەرجىمە قىلغان ئالىم سىل مىلادىيە ئالتىنچى ئەسىرنىڭ خرىستىئانلىرى توغرىسىدا: «ئۇلار راھىبلارغا چوقۇنۇشتا چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكەن» دەيدۇ.

ئىسلام پەقەت يەككە - يېگانە اللەقىلا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىدۇ

يۇقىرىدىكىلەر ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى جاھانىنى قاپلىغان شېرىك ئېتىقاد، جاھىلىيەتنىڭ بۇتپەرەسلىكى ئىدى. ئۇنداقتا، ئىسلام شېرىكنىڭ ھەممە تۈرلىرىگە قانداق پوزىتسىيە تۇتتى؟

ئىسلام يالغۇز اللەقىلا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلىدى، ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق ئىلاھلارنى چۆرۈپ تاشلىدى. دەرھەقىقەت، ئىسلامنىڭ روھى «تەۋھىدى رۇبۇبىيەت» ۋە «تەۋھىدى ئۇلۇھىيەت»تىن ئىبارەت بولغان ساپ تەۋھىدتۇر. تەۋھىدى ئۇلۇھىيەت بولسا، ئىبادەتنى پەقەت اللەقىلا قىلىش دېمەكتۇر. ئىسلامنىڭ شۇئارى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەر دېگەن ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ ئەۋزەل كەلىمە «لا اله الا الله (بىر اللەتىن باشقا ئىلاھ يوق)»تۇر. بۇ، ئىسلامدىكى ئىككى شاھادەت كەلىمىسىنىڭ بىرىدۇر.

ئىسلامنىڭ سىر - ئەسرارلىرى، تەلىماتلىرىنىڭ چەكسىزلىكى «قۇرئان كەرىم»دە ئىپادىلىنىدۇ. بۇ دەستۇرنىڭ سىر - ئەسرارى سۈرە فاتىھەگە مەركەزلەشكەن بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ﴿ساڭا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز﴾ دېگەن ئايەتتە خۇلاسىلىنىدۇ. يەنى، بىز سەندىن باشقا بىر نەرسىگە ياكى باشقا بىر مەخلۇققا ئىبادەت قىلمايمىز، سەندىن باشقا بىر مەخلۇقتىن ياردەم تىلىمەيمىز.

شۇڭلاشقا، «قۇرئان كەرىم»دە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بەيئەت قىلغان كىشىگە بۇيرىلىدىغان تۇنجى تەۋسىيە ۋە بىرىنچى پرىنسىپ «اللهقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇ زاتقا ھېچنېمىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار» دېگەندىن ئىبارەت.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنۇ بىرىنچى بولۇپ، زېمىن پادىشاھلىرىنى مۇشۇ بۇيۇك مەسىلىگە دەۋەت قىلدى. كىشىلەرنى مەبۇد قىلىۋالغان نەرسىلەرنى چۆرۈپ تاشلاپ، پەقەت يالغۇز اللهقىلا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نەجاشى، قەيسەر ۋە ئۇلاردىن باشقا پادىشاھلارغا يازغان مەكتۇبلىرىنى مۇنۇ ئايەت بىلەن ئاياغلاشتۇرغان: ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْاْ إِلَى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللّهَ وَلاَ نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلاَ يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضاً أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللّهِ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقُولُواْ اشْهَدُواْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ﴾ ﴿ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) پەقەت اللهقىلا ئىبادەت قىلىش، اللهقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىك، اللهنى قويۇپ بىر - بىرىمىزنى خۇدا قىلىۋالماسلىقتەك ھەممىمىزگە ئورتاق بولغان بىر سۆزگە (يەنى بىر خىل ئەقىدىگە) ئەمەل قىلايلى› دېگىن. ئەگەر يۈز ئۆرۈسە (يەنى بۇنى قوبۇل قىلمىسا): ‹(ئى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار جامائەسى!) بىزنىڭ مۇسۇلمان ئىكەنلىكىمىزگە گۇۋاھ بولۇڭلار› دەڭلار﴾[1].

«قۇرئان كەرىم»دە بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ مۇشۇ دەۋەتكە چاقىرغانلىقى تەكىتلەندى. پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئۆز قەۋملىرىنى يالغۇز اللهقا ئىبادەت قىلىشقا، تاغۇتقا ئىبادەت قىلىشتىن يۈز ئۆرۈشكە دەۋەت قىلغانىدى. اللهتىن باشقا ئىبادەت قىلىنغان شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى تاغۇتتۇر. جاھانىدا پەقەت ئىككى مەبۇد بولۇپ، ئۇچىنچىسى يوق. يەنى، ئىنسان بىر اللهقا ئىبادەت قىلىدۇ ياكى تاغۇتقا. كىم اللهقا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتسا، شەكسىز تاغۇتنىڭ ھالاكىتىگە چۈشۈپ كېتىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولاً أَنِ اعْبُدُواْ اللّهَ وَاجْتَنِبُواْ الطَّاغُوتَ ...﴾ ﴿بىز ھەقىقەتەن ھەربىر ئۈممەتكە: ‹اللهقا ئىبادەت قىلىڭلار، شەيتاندىن (يەنى شەيتانغا،

[1] سۈرە ئال ئىمران، 64 - ئايەت.

بۇتلارغا، كاھىنلارغا ئوخشاش ھەرقانداق مەبۇدقا ئىبادەت قىلىشتىن) يىراق بولۇڭلار» دەپ پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق﴾[1].

الله تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسىگە: ‹مەندىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ماڭا ئىبادەت قىلىڭلار› دەپ ۋەھيى قىلدۇق﴾[2].

ئىسلام دىنى شېرىككە قارشى جەڭنى قاتتىق كۆچەيتتى، ھەممە جايدا ئۇنى كۆزىتىپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن يوقاتتى، ئىسلام شېرىكنىڭ ئېغىر ئازغۇنلۇق، مەغپىرەت قىلىنمايدىغان چوڭ گۇناھ ئىكەنلىكىنى بېكىتتى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاء وَمَن يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْمًا عَظِيمًا﴾ ﴿الله ھەقىقەتەن الله‌قا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ، خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ، كىمكى الله‌قا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، چوڭ گۇناھ قىلغان بولىدۇ﴾[3]؛ ﴿إِنَّ اللّهَ لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَن يَشَاء وَمَن يُشْرِكْ بِاللّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً بَعِيدًا﴾ ﴿الله ئۆزىگە بىرەر نەرسىنىڭ شېرىك كەلتۈرۈلۈشىنى (يەنى مۇشرىكلىك گۇناھىنى) ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلمايدۇ، بۇنىڭدىن باشقىنى (الله ئۆزى) خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ، كىمكى الله‌قا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن قاتتىق ئازغان بولىدۇ﴾[4].

سەھىھ ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «كىم الله‌نىڭ غەيرىگە دۇئا قىلىپ، ئۆلۈپ كېتىدىكەن دوزاخقا كىرىدۇ» (بۇخارى رىۋايەت قىلغان)؛ «كىم الله‌قا بىر نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەي مۇلاقات بولىدىكەن جەننەتكە كىرىدۇ، كىم الله‌قا بىر نەرسىنى شېرىك كەلتۈرۈپ، مۇلاقات بولىدىكەن دوزاخقا كىرىدۇ»[5].

الله تائالا پەقەت شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىدىن باشقا ھەرقانداق بىر گۇناھنى ئۆزىنىڭ پەزلى، مەرھەمىتى بىلەن، شاپائەتچىلەرنىڭ شاپائىتى بىلەن مەغپىرەت قىلىشى مۇمكىن.

---

[1] سۈرە نەھل، 36 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ئەنبىيا، 25 ـ ئايەت.

[3] سۈرە نىسا، 48 ـ ئايەت.

[4] سۈرە نىسا، 116 ـ ئايەت.

[5] ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

هەدىس قۇددۇسىيدا مۇنداق كەلگەن: «ئى ئادەم ئوغلى، سەن زېمىنچە گۇناھلارنى ئېلىپ كەلسەڭ، ئەمما ماڭا بىر نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەي مۇلاقات بولساڭ، مەن شۇنىڭ باراۋېرىچە مەغپىرەت ئېلىپ كېلىمەن».

مەزكۇر ئايەت ـ ھەدىسلەردە دېيىلگەندەك، باشقىلاردىن مەغپىرەت قىلىنمايدىغان گۇناھلار ساپ تەۋھىد ئەھلى (يەنى اللەقا ھېچنېمىنى شېرىك كەلتۈرمەيدىغانلار)دىن مەغپىرەت قىلىنىدۇ. چۈنكى، ساپ تەۋھىد دېگەن گۇناھ ـ مەسىيەتلەر دېگىز كۆپۈكلىرىدەك كۆپ بولسىمۇ، ئۇلارنى كۆيدۈرىدۇ. شۇنداقلا، ياخشىلىق قۇمدەك جىق بولسىمۇ، شېرىك ئۇلارنى كۆمۈۋېتىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ شېرىككە قارشى مۇشۇنداق قاتتىق پوزىتسىيە تۇتۇشى ئىنتايىن ھەق ئىدى.

ئىبنى سىيدە (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) دېگەندەك: «ئىبادەت دېگەن باش ئېگىشىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، ئۇنىڭغا پەقەت ھايانلىق، ئەقىل، ئىدراك، قۇلاق ۋە كۆزدىن ئىبارەت نېمەتنىڭ ئەڭ ئالىي تۈرلىرىنى ئىنئام قىلغان زاتلا ھەقلىق بولىدۇ. چۈنكى، ئىبادەتنىڭ ئەڭ تۆۋىنىمۇ نېمەتنىڭ ئەڭ ئالىيسىنى ئاتا قىلالىغان زاتقا بولىدۇ. شۇڭلاشقا، ئىبادەتكە اللە تائالا لايىقتۇر».

ئىمام رازى (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «ئىبادەت دېگەن ئۇلۇغلاشنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىدۇر، ئىبادەت پەقەت نېمەتنىڭ ئەڭ يۇقىرىسىنى ئىنئام قىلغان زاتقىلا لايىق بولىدۇ. نېمەتنىڭ ئەڭ كاتتا نامايەندىلىرى بولسا، ھاياتتىن پايدىلىنىشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىش، بۇنىڭغا اللە تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىدە ئىشارەت بار: ﴿وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِن قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا﴾ ﴿سېنى مەن يارىتتىم، ھالبۇكى سەن بۇرۇن يوق ئىدىڭ﴾[1]؛ ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتاً فَأَحْيَاكُمْ ...﴾ ﴿اللەنى قانداقمۇ ئىنكار قىلىسىلەركى، جانسىز ئىدىڭلار، سىلەرگە جان بەردى﴾[2].

شۇنداقلا، پايدىلىنىدىغان شەيئىلەرنى يارىتىپ بېرىشتۇر. بۇنىڭغا اللە تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىدە ئىشارەت بار: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً﴾ ﴿اللە يەر يۈزىدىكى ھەممە نەرسىنى سىلەر (نىڭ پايدىلىنىشىڭلار) ئۈچۈن يارىتتى﴾[3]؛ ﴿أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً﴾ ﴿بىلمەمسىلەركى، اللە ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممىنى سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى (يەنى سىلەرنى پايدىلىنىشىڭلارغا

[1] سۈرە مەريەم، 9 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە بەقەرە 28 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە بەقەرە 29 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ بەردى). سەلەرگە ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن (يەنى ماددىي ۋە مەنىۋى) نېمەتلىرىنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ بەردى﴾[1].

ھېچقانداق شەك بولمىغان ھەقىقەت شۇكى، ئىنسان ھايۋانلىقىغا ھەممە باسقۇچلىردا ئۇنىڭغا يېيىپ تۇرىدىغان نېمەتلەر بولسا، الله تائالا تەرىپىدىندۇر. ئۇ مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا بِكُم مِّن نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللّهِ﴾ ﴿سەلەر بەھرىمەن بولۇۋاتقان نېمەتلەرنىڭ ھەممىسىنى الله بەرگەن﴾[2].

ئىمام ئىبنى قەييۇم (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) «شىفائۇلئەلىل (كېسەللەر شىپاسى)» ناملىق كىتابىدا مۇنداق دېگەن: «مۇبارەك ئىسمى بۇيۇك ۋە يېگانە مەبۇد بولغان زات بولسا، ئەمەلىيەتتە نېمەتلەرنىڭ ھەممە تۈرلىرىنى ئاتا قىلغۇچىدۇر. ئۇ نېمەتلەرنى ئاسمان ۋە زېمىن ئەھلى ساناپ بولالمايدۇ.

الله‌نىڭ ئۇلارنى ياراتقانلىقى، ئۇلارغا ھايۋانلىق بېغىشلاپ، سۆزلەيدىغان قىلغانلىقى، قۇلاق، كۆز، ئەقىل بەرگەنلىكى، ھەرخىل رىزىقلارنى بېرىپ تۇرغانلىقى، ئۆزىنىڭ گۈزەل ئىسىملىرى ۋە سۈپەتلىرىنى، ئىش - ھەرىكەتلىرىنى بىلدۈرگەنلىكى، ئۇلارنىڭ تىللىرىدا ئۆزىنىڭ زىكرىنى جارى قىلدۇرغانلىقى، دىللىرىدا ئۆزىنى (الله‌نى) ھېس قىلدۇرغانلىقى ۋە دوست تۇتقۇزغانلىقى، ئۇلارنى يارىتىپ بولغاندىن كېيىن، مۇھاپىزەت قىلغانلىقى، ئۇلارنىڭ جانجان مەنپەئەتلىرىگە چېتىشلىق بولغان ئىشلارنى قىلىپ بەرگەنلىكى، ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئەتلىرىگە ۋە ھايۋانىغا سەۋەب بولىدىغان سەۋەبلەرگە يېتەكلەيدىغانلىقىنىڭ ھەممىسى الله تائالانىڭ بەندىلىرىگە ئىنئام قىلغان نېمەتلىرىدۇر. الله تائالانىڭ نېمەتلىرىنى تەپسىلىي بايان قىلىشقا ھېچقانداق ئىنسانىنىڭ قۇدرىتى يەتمەيدۇ».

شۈكۈلاشقا، ئاسمان - زېمىندا پەقەت يالغۇز الله تائالالا ئىبادەتكە لايىق زات ئىدى.

دېمەك، ئىسلام شېرىككە شۇ دەرىجىدە قارشى تۇرۇپمۇ، چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتمىدى. شېرىك ئەمەلىيەتتە بىر خارلىق بولۇپ، ئىنسانىنىڭ ھۆرمەتلىك مەخلۇق ئىكەنلىكىگە مۇناسىپ كەلمەيدۇ. مۇشۇنداق ھۆرمەتلىك ئىنسانىنىڭ ھايۋانغا، جانسىز نەرسىگە بويسۇندۇرۇلۇشتىن ئىبارەت شېرىك ئىش ئىنسانغا قانچىلىك خارلىقنى ئېلىپ كېلەر - ھە!

شېرىك ئىنسان قەدرىنى خار قىلىش بىلەن بىرگە، ھەقىقەتنى يالغانغا چىقىرىدۇ، ئەمەلىيەتنى بۇرمىلايدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ

[1] سۈرە لوقمان، 20 - ئايەت.

[2] سۈرە نەھل، 53 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

الزُّورِ﴾ ﴿سىلەر بۇتلاردىن ئىبارەت نىجىستىن ساقلىنىڭلار، يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتىن ساقلىنىڭلار، اللەقا خالىس ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرمەڭلار، كىمكى اللەقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ گويا ئاسماندىن تاشلىنىپ، قۇشلار ئۇنى ئېلىپ قاچقاندەك، ياكى بوران ئۇنى ئېلىپ بېرىپ يىراق جايغا تاشلىۋەتكەندەك بولۇپ قالىدۇ﴾[1].

ئىسلام شېرىككە قارشى كۈرەش قىلىپ، ئىنسانىنىڭ قەدرى ـ قىممىتىنى يۇكسەلدۈردى، ئىنسانىنىڭ ھۆرمەتلىك مەخلۇق ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ اللەنىڭ زېمىنىدىكى ئورۇنباسارى ئىكەنلىكىنى، اللەنىڭ ئىنسانىنى ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە يارىتقانلىقىنى جاكارلىدى.

اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ ﴿شەك ـ شۈبھىسىزكى، بىز ئادەم بالىلىرىنى ھۆرمەتلىك قىلدۇق﴾[2]؛ ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً﴾ ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ پەرىشتىلەرگە: ‹مەن يەر يۈزىدە خەلىپە (يەنى ئورۇنباسار) يارىتىمەن› دېدى﴾[3]؛ ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ﴾ ﴿بىز ئىنسانىنى شەك ـ شۈبھىسىزكى، ئەڭ چىرايلىق شەكىلدە يارىتتۇق﴾[4]؛ ﴿وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ﴾ ﴿سىلەرنى سۈرەتكە كىرگۈزدى، سۈرىتىڭلارنى چىرايلىق قىلدى﴾[5]؛ ﴿عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ ﴿ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى﴾[6]؛ ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ﴾ ﴿اللە ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىنىدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى (كامالى) پەزلىدىن سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى﴾[7].

ھالبۇكى، ئۇ مەخلۇقاتلار ئىنسانغا خىزمەت قىلىشقا يارالغان ۋە ئۇنىڭ پايدا ـ مەنپەئىتى ئۈچۈن بويسۇندۇرۇلغان تۇرسا، ئىنسان قانداقمۇ مۇشۇ مەخلۇقاتلارغا سەجدە قىلسۇن؟ شۇنداقلا، پەرىشتىلەر اللەنىڭ ئەمرى بىلەن ئىنسانغا سالام بېرىش ۋە قارشى ئېلىش ئۈچۈن سەجدە قىلغان تۇرسا، ئىنسان قانداقمۇ ئۇ مەخلۇقاتلارغا سەجدە قىلسۇن؟ اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِن طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ فَسَجَدَ الْمَلاَئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِينَ قَالَ يَا إِبْلِيسُ

---

[1] سۈرە ھەج، 30 ـ ۋە 31 ـ ئايەتلەر.

[2] سۈرە ئىسرا، 70 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە بەقەرە 30 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[4] سۈرە تىن، 4 ـ ئايەت.

[5] سۈرە تەغابۇن، 3 ـ ئايەت.

[6] سۈرە ئەلەق، 5 ـ ئايەت.

[7] سۈرە جاسىيە، 13 ـ ئايەت.

مَا مَنَعَكَ أَن تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِيَدَيَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْعَالِينَ﴾ ﴿ئۇنۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ پەرىشتىلەرگە ئېيتتى: ‹مەن ھەقىقەتەن لايدىن بىر ئادەم يارىتىمەن. ئۇنى مەن راۋۇرۇس يارىتقان (يەنى ئۇنى يارىتىپ سۇرەتكە كىرگۈزۈپ، ئەزالىرىنى تولۇق، مۇكەممەل ئىنسان ھالىتىگە كەلتۈرگەن) ۋە ئۇنىڭغا جان كىرگۈزگەن ۋاقتىمدا ئۇنىڭغا سەجدە قىلىڭلار›. پەرىشتىلەرنىڭ بىرىمۇ قالماي، ھەممىسى (ئادەم ئەلەيھىسسالامغا) سەجدە قىلدى. پەقەت ئىبلىسلا بويۇنتاۋلىق قىلدى، ئۇ كاپىرلاردىن بولۇپ كەتتى. الله ئېيتتى: ‹ئى ئىبلىس! مەن ئۆز قولۇم بىلەن يارىتقان ئىنسانغا سەجدە قىلىشتىن ساڭا نېمە توسقۇنلۇق قىلدى (ئۇنىڭغا سەجدە قىلماسلىقىڭ) تەكەببۇرلۇق قىلغانلىقىڭدىنمۇ؟ ياكى يۇقىرى مەرتىۋىلىكلەردىن بولغانلىقىڭدىنمۇ؟﴾[1]

ئىسلام دۇنياسا مەخلۇقلاردىن بىرىگىمۇ سەجدە قىلىشقا، باش ئېگىشكە، يېلىنىشقا، ئۇنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىشقا ۋە ئازابىدىن قورقۇشقا قەتئىي بولمايدىغانلىقىنى ئېيلان قىلدى.

پەرىشتىلەر الله‌نىڭ ئىتائەتمەن بەندىلىرىدۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِندَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ﴾ ﴿ئاسمانلاردىكىلەر ۋە زېمىنىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى الله‌نىڭ ئىلكىدىدۇر، الله‌نىڭ دەرگاھىدىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر) الله‌نىڭ ئىبادىتىدىن تەكەببۇرلۇق قىلىپ باش تارتمايدۇ ۋە ھېرىپمۇ قالمايدۇ. ئۇلار كېچە - كۈندۈز تەسبىھ ئېيتىدۇ، بوشاشمايدۇ﴾[2]؛ ﴿لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ ﴿ئۇ پەرىشتىلەر الله‌نىڭ بۇيرۇقىدىن چىقمايدۇ، نېمىگە بۇيرۇلسا شۇنى ئىجرا قىلىدۇ﴾[3]؛ ﴿لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى وَهُم مِّنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ﴾ ﴿ئۇلار الله‌قا ئالدى بىلەن سۆز قىلىشقا پېتىنالمايدۇ، ئۇلار الله‌نىڭ ئەمرى بويىچە ئىش قىلىدۇ. الله ئۇلارنىڭ قىلغانلىرىنى ۋە قىلماقچى بولغانلىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئۇلار الله رازى بولغانلارغىلا شاپائەت قىلىدۇ، الله‌نىڭ ھەيۋىسىدىن تىترەپ تۇرىدۇ﴾[4].

بىلىش كېرەككى، ئىنسانىنىڭ كۆچى، ئورنى قانچىلىك چوڭ بولۇپ كەتسۇن، مەيلى ئۇ پەيغەمبەر ياكى پادىشاھ بولسۇن، ئۇلارمۇ ھەم الله‌نىڭ بەندىلىرىدۇر. ئۇلار باشقىلاردىن ئەمەس، ئۆزلىرىدىنمۇ بىرەر زىياننى دەپئىي قىلالمايدۇ، ئۆزلىرىگە بىرەر پايدىنى

---

[1] سۈرە ساد، 71 - ۋە 75 - ئايەتكىچە.

[2] سۈرە ئەنبىيا، 19 - ۋە 20 - ئايەتلەر.

[3] سۈرە تەھرىم، 6 - ئايەت.

[4] سۈرە ئەنبىيا، 27 - ۋە 28 - ئايەتلەر.

كەلتۈرەلمەيدۇ، باشقىلارنىڭ جېنىنى ئېلىشقا، ھايات بېغىشلاشقا، ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قەتئىي قادىر بولالمايدۇ.

ئۇبۇدىيەت ئۇلارغا مەڭگۈ چاپلىشىپ تۇرىدىغان سۈپەتتۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِن كُلُّ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمَنِ عَبْدًا لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَرْدًا﴾ ﴿ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا الله‌قا بەندە بولۇپ بويسۇنمايدىغان ھېچ مەخلۇق يوقتۇر. شەك ـ شۈبھىسىزكى، الله ئۇلارنى تولۇق ئىگىلىدى ۋە سانىنى مۇكەممەل بىلدى. قىيامەت كۈنى ئۇلارنىڭ ھەممىسى الله‌نىڭ دەرگاھىغا تەنھا كېلىدۇ﴾[1].

قۇياش، ئاي، يۇلتۇزلار الله‌نىڭ ئەمرى بىلەن بويسۇندۇرۇلغان پلانېتالاردۇر. شۇڭلاشقا، ئۇلارغا بىر جان ئىگىسىنىڭ باش ئېگىشى ياكى سەجدە قىلىشى قەتئىي دۇرۇس بولمايدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ ﴿كېچە بىلەن كۈندۈز، كۈن بىلەن ئاي الله‌نىڭ (بىرلىكىنى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلەردىندۇر، قۇياشقا سەجدە قىلماڭلار، ئايغىمۇ سەجدە قىلماڭلار، ئۇلارنى يارانقان الله‌قا سەجدە قىلىڭلار، ئەگەر پەقەت الله‌قىلا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار﴾[2].

ئاسمان ياكى زېمىندا الله‌تىن باشقا چاقىرىلىدىغان ھەرقانداق بىر مەخلۇق ئاجىز بولۇپ، ئۇنىڭ ھېچقانداق كۈچى يوق، ئۇ ئۆزىنىمۇ ئىدارە قىلالمايدۇ، الله‌قا موھتاج بولىدۇ. ئۆزىنى ۋە باشقىلارنىمۇ قوغداشقا ئاجىز كېلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَن يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِن يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ ﴿ئى ئىنسانلار (يەنى مۇشرىكلار جامائەسى)! بىر مىسال كەلتۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭغا قۇلاق سېلىڭلار، شۈبھىسىزكى، سىلەر الله‌نى قويۇپ چوقۇنۇۋاتقان بۇتلارنىڭ ھەممىسى يىغىلغان تەقدىردىمۇ بىر چىۋىننى يارىتالمايدۇ (ئەقلى بار ئادەم قاقىداقمۇ مۇشۇنداق بۇتلارنى مەبۇد قىلىۋېلىپ، ئۇلارغا چوقۇنىدۇ)، چىۋىن ئۇلارنىڭ بەدىنىدىن بىر نەرسىنى (يەنى بۇتقا سۈركەپ قويۇلغان خۇشپۇراق بىر نەرسىنى) ئېلىپ قاچسا، ئۇنى چىۋىندىن تارتىپ ئالالمايدۇ، بۇتمۇ ۋە (ئۇنىڭغا) چوقۇنغۇچىمۇ ئاجىزدۇر. ئۇلار (ئەرزىمەس بۇتلارنى الله‌قا شېرىك قىلىۋېلىپ) الله‌نى تېگىشلىك رەۋىشتە ئۇلۇغلاشمىدى. شۈبھىسىزكى، الله

[1] سۈرە مەريەم، 93 ـ ئايەتتىن 95 ـ ئايەتكىچە.

[2] سۈرە فۇسسىلەت، 37 ـ ئايەت.

هەقىقەتەن كۈچلۈكتۈر، غالىبتۇر﴾[1]؛ ﴿قُلِ ادْعُواْ الَّذِينَ زَعَمْتُم مِّن دُونِهِ فَلاَ يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنكُمْ وَلاَ تَحْوِيلاً أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا﴾ ﴿سىلەر اللەنى قويۇپ خۇدا دەپ ئويلىغانلىرىڭلارنى چاقىرىڭلار، ئۇلارنىڭ قولىدىن سىلەردىن بالانى كۆتۈرۈۋېتىشمۇ ۋە ئۇنى (باشقىلارغا) يۆتكەپ قويۇشمۇ كەلمەيدۇ. ئۇلار (اللەنى قويۇپ ئىلاھ دەپ) ئىبادەت قىلىدىغانلارنىڭ (ئۆزلىرى ئىبادەت ئارقىلىق) پەرۋەردىگارىغا يېقىن بولۇشنى تىلەيدۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا (پەرۋەردىگارىغا) يېقىنراق بولغىنى (ھەم ئىبادەت ئارقىلىق اللەقا يېقىن بولۇشنى تىلەيدۇ)، پەرۋەردىگارىنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىپ، (ئۇنىڭ) ئازابىدىن قورقىدۇ. پەرۋەردىگارىنىڭ ئازابى ھەقىقەتەن ساقلىنىشقا تېگىشلىكتۇر﴾[2]؛ ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لاَ يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلا أَنفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ﴾ ﴿سىلەر اللەنى قويۇپ ئىبادەت قىلغان بۇتلار سىلەرگە ئوخشاش مەخلۇقلاردۇر، (ئۇلارنى ئىلاھ دېگەن دەۋايىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئۇلارغا دۇئا قىلىپ بېقىڭلار، دۇئايىڭلارنى ئىجابەت قىلىپ باقسۇن﴾[3].

شېرىككە ئاپىرىدىغان يوللارنى ئېتىش

ئىسلام دىنى شېرىكتىن قاتتىق ئېھتىيات قىلغانلىقتىن، شېرىككە ئاپىرىدىغان ياكى مۇشرىكلارغا ئوخشاپ قالىدىغان ھەرقانداق يولنى قاتتىق ئېتىۋەتتى.

بىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىنى چەكتىن ئاشۇرۇپ ئۇلۇغلايدىغان، ئۇبۇدىيەت ماقامىدىن باشقا ماقامدا سۈيەتلەيدىغان ھەرقانداق ئىشنى چەكلەپ، ساھابىلىرىغا مۇنداق دېگەنلىكىنى بىلىمىز: «مېنى ناسارالار ئىيسا ئىبنى مەريەمنى ماختىغاندەك ماختىماڭلار، مېنى اللەنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى دەڭلار» (بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان).

ئىمام نەسائى ئىبنى ئابباس (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)تىن رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: «اللە خالىدى ۋە سەن خالىدىڭ» دېگەندە، ئۇ: «مېنى اللەقا شېرىك كەلتۈردۈڭمۇ؟ اللە خالىدى، ئاندىن كېيىن سەن خالىدىڭ دېگىن» دېگەن.

---

[1] سۈرە ھەج، 73 ـ ۋە 74 ـ ئايەتلەر.

[2] سۈرە ئىسرا، 56 ـ ۋە 57 ـ ئايەتلەر.

[3] سۈرە ئەئراف، 194 ـ ئايەت.

تەبەرانى (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق بىر رىۋايەتنى نەقىل قىلغان: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا مۇئمىنلەرگە ئەزىيەت بېرىدىغان بىر مۇناپىق بار ئىدى. بەزى ساھابىلەر: «بىز بۇ مۇناپىققا قارشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مەدەت تىلەيلى» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «مەندىن مەدەت تىلىمەڭلار، ئەكسىچە، اللەتىن مەدەت تىلەڭلار» دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە مانا مۇشۇنداق ھەممىنىڭ ھەققىنى ئۆز جايىدا ئادا قىلىشنى ئۆگەتتى، بەندە دېگەن بەندە، پەرۋەردىگار دېگەن پەرۋەردىگاردۇر.

نەسائى ئەنەس (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)تىن رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: بىر توپ كىشىلەر: «ئى رەسۇلۇللاھ، بىزنىڭ ئەڭ ياخشى كىشىمىز ئەڭ ياخشى كىشىمىزنىڭ ئوغلىدۇر، بىزنىڭ سەردارىمىز سەردارىمىزنىڭ ئوغلىدۇر» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئىنسانلار، سۆزلىرىڭلارغا دىققەت قىلىڭلار، شەيتان سىلەرنى ئازدۇرۇۋېتمىسۇن، مەن مۇھەممەد بولۇپ، اللەنىڭ بەندىسى ۋە قۇلىدۇرمەن. اللە مېنى قويغان ئورۇندىن كۆتۈرۈۋېتىشىڭلارنى ياخشى كۆرمەيمەن» دېگەن. يەنە بىر رىۋايەتتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا: «سەردار بولسا اللە تائالادۇر» دېگەن.

كىشىلەر يېتەكچىلەرنى چوڭ بىلىشتە چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشكە ئامراق كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۇنداق قىلىشى بەزىلىرىنىڭ چىن ئىخلاسىدىن بولسا، بەزىلىرىنىڭ خۇشامەتكۆيلىقىدىن بولىدۇ.

مۇبادا قوماندان بىر پەيغەمبەر بولۇپ، ئۇ يەنە پەيغەمبەرلەرنىڭ سەردارى بولۇپ قالسىچۇ؟ بۇ چاغدا ئەھۋال قانداق بولۇپ كېتەر ـ ھە؟!

لېكىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى ساھابىلەرنىڭ ئۇبۇدىيەت ماقامىدىن ئاشۇرۇۋېتىمەسلىكلىرى ئۈچۈن: «مەن مۇھەممەد، مەن اللەنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرىدۇرمەن» دەپ ساھابىلەرگە قاتتىق ئەسكەرتتى.

شۇنداقلا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەرز نامازلاردىكى تەشەھھۇدتا كۆنگە توققۇز قېتىم: «اللەتىن باشقا بەرھەق ئىلاھ يوق، ھەقىقەتەن مۇھەممەد اللەنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى دەپ شاھادەت ئېيتىمەن» دېيىشنى ئۆگەتتى.

قەبرىلەرنى مەسجىد قىلىۋالماڭلار

دەرۋەقە، سالىھلارنى ۋە ۋەلىيلەرنى ھايات ۋاقىتلىرىدا ئۇلۇغلاشتا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش، ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ قەبرىلىرىدىن بەرىكەت تىلەش بولسا، اللە

تائالاغا شەپرىك كەلتۈرۈشنىڭ ئەڭ چوڭ دەرۋازىلىرىدۇر. ۋەھالەنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەرۋازىلارنى مۇستەھكەم تاقىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھايات ۋاقتىدا ياكى ۋاپات بولغاندىن كېيىن قەبرىسىنى ئۇلۇغلاشنى ھېچكىمگە رۇخسەت قىلمىدى. بەلكى، مۇنداق دۇئا قىلدى: «ئى الله، مېنىڭ قەبرەمنى چوقۇنىلىدىغان بۇت قىلمىغىن، ئۆز پەيغەمبەرلىرىنىڭ قەبرىلىرىنى مەسجىد قىلىۋالغان قەۋمگە اللەنىڭ غەزىپى قاتتىق بولدى».

ئەلى ئىبنى ھۈسەين (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) بىر ئادەمنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسىنىڭ يېنىدىكى بىر يوچۇقنىڭ يېنىغا كىرىپ، ئۇنىڭدا دۇئا قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردى ـ دە، ئۇنى ئۇنداق قىيلىشتىن توستى ۋە مۇنداق دېدى: «مەن سىلەرگە دادامنىڭ چوڭ دادام مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئاڭلىغان بىر ھەدىسىنى سۆزلەپ بېرەي، ئۇ مۇنداق دېگەن: «سىلەر مېنىڭ قەبرەمنى زىيارەتگاھ قىلىۋالماڭلار، ئۆيلىرىڭلارنى قەبرە قىلىۋالماڭلار، ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ سالامىڭلار سىلەر نەدە بولماڭلار ماڭا يېتىدۇ».

«سەھىھ بۇخارى»دا ئائىشە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: ئۇممۇسەلەمە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ھەبەشىستان زېمىنىدا كۆرگەن بىر چېركاۋ ۋە ئۇنىڭدىكى سۈرەتلەرنى سۆزلەپ بەرگەنىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇلار ئىچىدىن سالىھ بىر ئادەم ياكى سالىھ بىر بەندە ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭ قەبرىسىگە بىر مەسجىد بىنا قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئاشۇ سۈرەتلەرنى سىزىدۇ، ئۇلار اللەنىڭ نەزىرىدىكى ئەڭ يامان كىشىلەردۇر» دېدى.

ئۇلار (ئالىملار دېگەندەك) قەبرە پىتنىسى بىلەن بۇت پىتنىسىنى بىللە قىلغانلاردۇر. بۇخارى بىلەن مۇسلىم (الله ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق بىر ھەدىسنى رىۋايەت قىلغان: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىپ، ئاخىرەتكە يۈزلىنىۋاتقان ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا مۇنداق دەيتتى: «يەھۇدىي، ناسارالارغا اللەنىڭ لەنىتى بولسۇن، ئۇلار پەيغەمبەرلىرىنىڭ قەبرىلىرىنى مەسجىد قىلىۋالدى». پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئەندىشە قىلاتتى، ئۇنداق بولمىغان بولسا ئىدى، ئۆزىنىڭ قەبرىسىنى گەۋدىلەندۈرگەن بولاتتى، لېكىن قەبرىسىنىڭ مەسجىد قىلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق قىلىشى قاتتىق ئېھتىيات قىلغانلىقىدىن ئىدى. چۈنكى، ئاز ئىش جىق ئىشقا سۆرەيدۇ، كىچىك ئىش چوڭ ئىشقا ئىتتىرىدۇ، بەلكى ئۇلارمۇ مۇشۇنداق يوسۇندا مېڭىپ، ئاخىرىدا ئاشۇ قەبرىلەرنى الله بىلەن ئوخشاش ئۇلۇغلاشقا يەتكەن بولسا كېرەك. شۇنداقلا، شۇ قەبرىلەر بەركەت ئېلىش، سىلاش، تاۋاپ

قىلىش، بوسە قىلىش جەھەتىلەردە بۇتلارغا ئوخشاش بويقالغان. بۇگۈنكى كۈندە ئازغۇن مۇسۇلمانلارمۇ شۇنداق قىلماقتا.

بەزى ئالىملار نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋمىنىڭ بۇتلىرى ھەققىدە مۇشۇنداق رىۋايەتلەرنى كەلتۈرىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىمۇ اللەنىڭ مەخلۇقاتلىرىنى ئۇلۇغلاش ياكى مەلۇم بىر جاينى مۇقەددەس بىلىشتەك ئەھۋاللارنى بايقىغان ھامان ئۇنى قاتتىق ئىنكار قىلاتتى. مەئرۇر ئىبنى سۇۋەيد (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دەيدۇ: مەن ئۆمەر ئىبنى خەتتاب بىلەن مەككىنىڭ يولىدا بامدات نامىزىنى ئوقۇدۇم، ئاندىن ئۆمەر كىشىلەرنىڭ ھەر تەرەپكە مېڭىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ: «بۇلار نەگە مېڭىۋاتىدۇ؟» دېگەن ئىدى، ئۇنىڭغا: «ئى ئەمرۇلمۇئمىنىين، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازئوقۇغان مەسجىدتە نامازئوقۇشقا مېڭىۋاتىدۇ» دېيىلدى. ئۆمەر: «سىلەردىن ئىلگىرىكىلەر ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئىزلىرىغا ئەگىشىپ مېڭىپ، ئۇنى چېركاۋ ـ ئىبادەتخانا قىلىۋالغانلىقلىرى ئۈچۈن ھالاك بولۇپ كەتكەن. قايسى بىرىڭلارغا مۇشۇ مەسجىدلەرنىڭ بىرىدە نامازۋاقتى كەلسە، نامازنى شۇنىڭدا ئوقۇسۇن، ئۇنداق بولمىسا كېتىۋەرسۇن» دېدى. شۇنداقلا ئۇ ساھابىلەر يېنىدا تۇرۇپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەيئەت قىلغان دەرەخنى كېسىۋەتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۈن چىقىۋاتقان، كۈن ئولتۇرۇۋاتقان ۋاقىتلاردا نامازئوقۇشتىن چەكلىگەن. بۇ مۇشۇ ۋاقىتلاردا كۈنگە چوقۇنىدىغانلارغا ئوخشاپ قالماسلىق ئۈچۈن ئىدى.

قەسەمنى پەقەت اللەنىڭ نامى بىلەن قىلىش كېرەك

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چەكلىگەن ئىشلاردىن بىرى بولسا، مۇسۇلمانىنىڭ اللەنىڭ غەيرى بىلەن قەسەم قىلىشىدۇر. چۈنكى، قەسەمدە نامى بىلەن قەسەم قىلىنغۇچىنى ئۇلۇغلاش بولىدۇ. شۇڭلاشقا، ئۇلۇغلاش، ھۆرمەتلەش پەقەت يارىتقۇچى زاتقىلا بولۇشى لازىم. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىم قەسەم قىلىدىكەن، پەقەت اللەنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلسۇن»؛ «كىم اللەنىڭ غەيرى بىلەن قەسەم قىلىدىكەن، ئۇ اللەقا شېرىك كەلتۈرگەن بولىدۇ»؛ «ئاتاڭلارنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلماڭلار». ئەرەبلەر كەبىنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلاتتى. بۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى كەبىنىڭ رەببى بىلەن قەسەم قىلىشقا بۇيرىدى.

قان قىلىش ۋە نەزىر قىلىش پەقەت الله ئۈچۈن بولىدۇ

ئىسلام مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ اللهنىڭ غەيرىگە قان قىلىشىنى هارام قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: «اللهنىڭ غەيرىگە قان قىلىدىغان ئادەمگە الله لەنەت قىلدى».

شۇنداقلا، ئىسلام اللهتىن غەيرىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان، بۇتلارغا ئاتاپ بوغۇزلانغان هايۋانلارنىڭ گۆشىنى هارام قىلدى.

ئىسلام تەۋهىدنىڭ نوپۇزىنى مانا مۇشۇنداق قوغدىدى ۋە شېرىكنىڭ يوچۇقلىرىنى ئەتتى.

دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك هازىرقى زامان بۇتلىرى

ئىسلامنىڭ شېرىكتىن ئاگاهلاندۇرغانلىقىنى بايان قىلىش بىلەن بىرگە، مۇشۇ دەۋردە ساپ تەۋهىد ئېتىقادىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن يېڭى زامان بۇتلىرىدىن مۇسۇلمانلارنى ئاگاهلاندۇرۇش بىزنىڭ مەجبۇرىيىتىمىز. بەزى ئىلىمسىز دىندارلار شېرىك ئىشلىرىنى مۇئەييەن بىر ئىلاهقا چوقۇنۇش ياكى بىر قانچە ئىلاهقا چوقۇنۇشقا مۇجەسسەملەنگەن تەقلىدىي بۇتپەرەسلىككە يېغىنچاقلاپ قويىدۇ.

ئۇلار شېرىكنىڭ دەرىجە - مەرتىۋىلىرىنىڭ بىر قانچە ئىكەنلىكىنى ئەسلىرىدىن چىقىرىپ قويىدى. ئەمەلىيەتتە بەزى بۇتلارنى كۆرگىلى بولىدۇ، بەزىلىرىنى كۆرگىلى بولمايدۇ.

شېرىكمۇ چوڭ - كىچىك ۋە ئاشكارا - يوشۇرۇن دەپ ئايرىلىدۇ. شېرىكنىڭ قورام تاش ئۈستىدە ئۆمىلەيدىغان چۆمۈلىدىنمۇ يوشۇرۇنى باردۇر.

كىشىلەر چوقۇنىدىغان ۋە ئۆزلىرىنىڭ دوستلۇقىنى تەقدىم ئېتىدىغان بۇتلارمۇ بار. ئۇلار بۇنى بۇت، ياكى ئىلاه ياكى پەرۋەردىگار دەپ ئاتىمىسىمۇ، ئۆزلىرى تەقدىم قىلىۋاتقان نەرسىلەرنى قۇربانلىق دەپ ئاتىمىسىمۇ شۇنداق بولىدۇ، چۈنكى تۈپ ئامىل ئاتالغۇ - ئىسىملار بولماستىن، بەلكى نىيەت - مەقسەتتۇر.

شۇڭلاشقا، ئىسلام شېرىكنىڭ هەممە تۈرىنى رەت قىلدى، هەتتاكى پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام رىياكارلىقنىمۇ شېرىك دەپ ئاتىدى.

اللهنىڭ غەيرىنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىشمۇ شېرىكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام اللهنىڭ خالىشى بىلەن ئۆزىنىڭ خالىشىنى بىر ئورۇندا قويغان كىشىنىمۇ قاتتىق ئىنكار قىلدى. دېمەك، ئىسلام شېرىكنىڭ ھەممە تۈرلىرىنى پۈتۈنلەي رەت قىلىدۇ.

اللە تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مىليونلىغان كىشىلەر بىلىپ - بىلمەي كەينىگە كىرىپ كېتىدىغان «ھاۋايى - ھەۋەس» (نەپسى خاھىش)تىن ئىبارەت ئىنتايىن خەتەرلىك بىر «بۇت»نى ياكى بىر ئىلاھنى تىلغا ئالىدۇ: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً ...﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) ماڭا نەپسى خاھىشىنى ئىلاھ قىلىۋالغان، اللە ئازدۇرغان، (ھەقنى) بىلىپ تۇرغان، اللە قۇلىقىنى ۋە قەلبىنى پېچەتلىۋەتكەن ۋە كۆزىنى پەردىلىگەن ئادەمنى ئېيتىپ بەرگىن﴾[1]؛ ﴿أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا﴾ ﴿ئېيتىپ باقساڭچۇ؟ نەپسى خاھىشىنى ئىلاھ قىلىۋالغان ئادەمگە (نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىشتىن ئۇنى ساقلاش ئۈچۈن) ھامىي بولالامسەن﴾[2].

بىزنىڭ بۇ دەۋرىمىزدە ھەرخىل شەكىلدە نۇرغۇنلىغان بۇتلار ۋە مەبۇدلار مەيدانغا كەلدى. ئۇلار كىشىلەرنىڭ قەلبلىرىنى، ھېس - تۇيغۇلىرىنى، تەۋەلىكلىرىنى ئىگىلىۋالدى. كىشىلەر ئۇلارنىڭ نامى بىلەن شوئار توۋلايدۇ، ئۇلارنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ يوللىرىدا كۈرەش قىلىدۇ ۋە قۇربان بولىدۇ. ئۇلار بولسىمۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك، مىللەتچىلىك ۋە شۇلارنىڭ تۈرىگە كىرىدىغان بۇتلاردۇر.

مەكتەپ - ئۇنىۋېرسىتېت، يىغىن - قۇرۇلتاي، گېزىت - ژۇرنال ۋە رادىئو - تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىدا اللهنىڭ نامىنى ئاڭلىغىلى ياكى تاپقىلى بولمايدۇ، بەلكى باشقا مەبۇدنىڭ نامى ئاڭلىنىدۇ ياكى تېپىلىدۇ. ئىنسانلارنىڭ پۈتۈن پىكىر، ھېس - تۇيغۇلىرى، پائالىيەتلىرى شۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرىدۇ. ئۇ بولسىمۇ «ۋەتەن»، «مىللەت»، «جەمئىيەت»، «دۆلەت» دېگەندەك شوئارلار بولۇپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى يېڭى زامانىنىڭ بۇتلىرىدۇر.

بۈگۈنكى جەمئىيەتتە ئومۇملىشىپ كەتكەن ئىشلاردىن بىرى، ھەرقانداق بىر پائالىيەت ۋەتەننىڭ نامى بىلەن ياكى خەلقنىڭ نامى بىلەن باشلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ خۇشى كېلىپ قالسا، اللە ۋە خەلقنىڭ نامى بىلەن بىللە باشلايدۇ. ھەتتا، خەلق ياكى ۋەتەن نامى

[1] سۈرە جاسىيە، 23 - ئايەت.

[2] سۈرە فۇرقان، 43 - ئايەت.

بىلەن قەسەم قىلىدۇ، «ئى ۋەتەنىم، سېنىڭ نامىڭ بىلەن قەسەم قىلىمەن» دېگەندەك. ئۇلار ۋەتەن ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ، ئۆلۈپ كېتىپ قالسا مىللىي قەھرىمان بولىدۇ.

مانا بۇلار مۇسۇلمانلار ئارىسىغا سىڭىپ كىرگەن، ئۇلار بىلمەي قالغان شېرىكنىڭ تۈرلىرى. بۇلارنى ئەقلى ئويغاق كىشىلەر مۇسۇلمانلار هاياتىدا يېڭىدىن مەيدانغا كەلگەن ئىش بولغانلىقىدىن خاتىرىلەپ قويغان.

ئۇستاز بىرنارد لوۋىيىسى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «ئىسلام تارىخىنى تەتقىق قىلىدىغان هەرقانداق بىر تەتقىقاتچى ئىسلامنىڭ مۇهەممەد ئەلەيهىسسالامنىڭ دەۋتى باشلانغاندىن تارتىپ، بۇتلارغا چوقۇنۇشقا قارشى قىلغان كۈرەشلىرى جەھەتتىكى قالتىس قىسسىلىرىنى، مۇهەممەد ئەلەيهىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساهابىلىرىنىڭ قانداق غەلىبە قازىنىپ، جاهىلىيەت ئەرەبلىرىنىڭ بۇتلىرىنىڭ ئورنىغا بىر ئىلاهقا ئىبادەت قىلىشنى بەرپا قىلغانلىقلىرىنى ئوبدان بىلىدۇ. بۇگۈنكى دەۋردىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش جەڭ بولماقتا، ئەمما بۇ «لات»، «ئۇززا» ۋە جاهىلىيەتنىڭ قالدۇق ئىلاهلىرىغا قارشى جەڭ ئەمەس، بەلكى ناملىرى دۆلەت، ئىرقچىلىق، مىللەتچىلىك دەپ ئاتىلىدىغان يېڭىچە بۇتلارغا قارشى جەڭدۇر. هازىرغىچە غەلىبە مۇشۇ بۇتلارنىڭ بولۇپ كەلمەكتە. غەربنىڭ ئىلمانىزم (دۆلەتنى دىندىن ئايرىپ باشقۇرۇش ئۇقۇمى)، مىللەتچىلىك بىدئەتلىرىنى ئوتتۇرا شەرققە كىرگۈزۈشى جاهالەت قاراڭغۇلۇقلىرىنىڭ ئەڭ ئېغىر ئاپەتلىرىدىن ئىدى. لېكىن، ئۇلار ئېلان قىلىش ۋە ئاشكارىلاش جەھەتتە سەل قارىلىۋاتقان زۇلمەتتۇر».

2. ئىبادەتنى كاهىنلارنىڭ قۇللۇقىدىن ئازاد قىلىش

كىشىلەر دىنلارنى ئۆزگەرتىۋەتتى. الله دىننى ئىنسانلارنى يوكسەلدۇرۇش ئۈچۈن نازىل قىلىۋىدى، كىشىلەر ئۇنى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈرۈپ قويىدى. ئەڭ ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، دىنىڭ دىنىي ئەربابلارنىڭ قوللىرىدا ئۆزگەرتىلىشىدۇر. ئۇلار ئۆزلىرىنى الله‌نىڭ بېپايان ئىشكىلىرىنىڭ هاجىپلىرى قىلىۋالدى. ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى ئىنسانلارنىڭ بىۋاسىتە الله بىلەن مۇلاقات بولۇشلىرىنى چەكلەش بولىدى. ئۇلار كىشىلەرنىڭ الله‌قا يېقىنلىشىش، الله بىلەن رىشتىدە بولۇش ئىشلىرىنى مونوپول قىلىۋالدى. ئۇلار بۇنى ئەڭ بازارلىق مال ۋە كىشىلەرنىڭ ئېهتىياجى كۆپ بولىدىغان ئىستېمال بۇيۇمى قاتارىدا كۆرۈپ، باهاسىنى بەك قىممەتلەشتۈرۈۋەتتى.

ئاندىن ئىبادەت سورۇنلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ باشقۇرۇشى ئاستىغا كىرىدىغان جايلارغا باغلاپ قويىدى. ئىبادەت پەقەت شۇ سورۇندىلا قوبۇل بولىدۇ دەپ جاكارلىدى. ئىبادەتنى مۇئەييەن بىر ۋاستىچىغا باغلىدى. ئۇلار بولسا اللە بىلەن بەندىلەر ئوتتۇرىسىدا دەللاللىق رولىنى ئويناپدۇ. شۇنداقلا ئۇلار ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولۇش ۋاقتىلىرىنى مەلۇم مۇراسىم ۋە پائالىيەت ۋاقتىغا مۇناسىۋەتلىك قىلىۋالدى.

بۇنداق ئىشلارنىڭ ھەممىسى شۇلارنى مونوپول قىلىۋالغان مونوپولچىلارغا ئۆتەيدىغان تۆلەم ۋە بېرىلىدىغان سۆيۈنچىلەر ئارقىلىق پۈتىدۇ، ئەلۋەتتە.

ئوتتۇرا ئەسىردىكى خرىستىئان دىنىي زاتلىرى

ئوتتۇرا ئەسىردىكى خرىستىئان دىنىي زاتلىرى مۇشۇنداق دىنىي ھادىسىلەرنى يولغا قويۇشتا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئىبادەتخانىلارغا مەرىيەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ رەسىملىرىنى ۋە ھەيكەللىرىنى تىكلىدى ۋە ئۇلارنى ئۇلۇغلاشنى تېگىشلىك دىنىي ئىبادەت دەپ قارىدى.

ئەڭ ئەجەللىنەرلىك ئىش شۇكى، ئۇلارنىڭ جەننەتنى بايلىق مەنبەسى قىلىۋېلىشلىرىدۇر. ئۇلار جەننەتنى بەلگىلەنگەن پۇلنى تۆلىگەنلەرگە گرامىلاپ ۋە پايپېپك قىلىپ سېتىتى. تۆلەنگەن پۇلغا قاراپ پاي سىنىنى توختاتتى. بۇ ھەقتىكى ئەڭ مەسخىرىلىك ۋەقەلەردىن بىرى بولسا، يەھۇدىي بايلىرىدىن بىرى بۇ مەسخىرىلىك ئىشنى تېخىمۇ بىر مەسخىرىگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن بىر پوپنىڭ يېنىغا بارىدى ۋە خرىستىئانلاردەك جەننەت سېتىۋالماي، بەلكى دوزاخ سېتىۋالدى. دوزاخ ھېچكىم خالىمايدىغان ئەرزان ماتا بولغانلىقىدىن، پوپ ئۇنىڭغا دوزاخنى ئەرزان باھادا سېتىپ بەردى. لېكىن، ھېيلىگەر يەھۇدىي خرىستىئانلارغا: «بۇنىڭدىن كېيىن جەننەت سېتىۋالمىساڭلارمۇ بولىدۇ، چۈنكى دوزاخ مېنىڭ قولۇمدا، ئەمدى ئۇنىڭغا ھېچكىم كىرمەيدۇ» دەپ جاكارلىدى. شۇنىڭ بىلەن پوپ ئۇنىڭدىن دوزاخنى ئۆزى ساتقان باھادىن نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇپ قايتىدىن سېتىۋالدى.

تارىخ ئوقۇغان ھەرقانداق بىر ئوقۇرمەن «مەغپىرەت چېكى»گە قارشى لېيۇتېر ئېلىپ بارغان ئىنقىلابنى ئوبدان بىلىدۇ.

خرىستىئان دىنىدىكى روھانىيلار ئۆزلىرىنىڭ بېرىش ۋە چەكلەش، مەغپىرەت قىلىش ۋە مەھرۇم قىلىش، اللەنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشتۇرۇش ۋە ئۇنىڭدىن قوغلاش ھوقۇقى بار دەپ ئويلايدۇ. چۈنكى، مەسىھ ئۆزىنىڭ بەزى تالىبلىرىغا مۇنداق دېگەنمىش:

«مەن ساڭا ئاسمانلارنىڭ پادىشاھلىقىنىڭ ئاچقۇچلىرىنى بېرىمەن، سەن زېمىندا نېمىنى باغلىساڭ، ئۇ ئاسمانغا باغلىنىدۇ، سەن زېمىندا نېمىنى ھالال قىلساڭ، ئۇ ئاسماندا ھالال بولىدۇ».

ئىسلامنىڭ ئىبادەتتى ماكان چەكلىمىسىدىن ئازاد قىلىشى

ئىسلام دىنى ئىنسانىنىڭ اللە بىلەن بولغان ئالاقىسىنى بەرپا قىلىشتا ۋە ئۇ زاتقا ئىبادەت قىلىشتا ئۆزگىچە يول تۇتتى.

دەرۋەقە، ئىسلام ئىبادەتنى ۋاستىچى ۋە ماكان چەكلىمىلىرىدىن، دىنىي زاتلارغا بولىدىغان ئۇبۇدىيەتنىڭ ھادىسىلىرىدىن ئازاد قىلدى.

زېمىن مۇسۇلمان ئۈچۈن چوڭ بىر مېھرابتىن ئىبارەت بولۇپ، قايسى تەرەپكە يۈزلەنسە ئىبادەتتە اللەقا يۈزلىنىدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلِلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللّهِ إِنَّ اللّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ﴿مەشرىقمۇ، مەغرىبمۇ (يەنى پۈتۈن يەر يۈزى) اللەنىڭدۇر، قايسى تەرەپكە يۈزلەنسەڭلارمۇ، ئۇ اللەنىڭ تەرىپى (يەنى سىلەرگە ئىختىيار قىلغان قىبلىسى)دۇر﴾[1]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇرۇن ھېچقايسى ئۈممەتكە بېرىلمىگەن، پەقەت ئۆزىنىڭ ئۈممىتىگە بېرىلگەن خۇسۇسىيەتلەر توغرىسىدا مۇنداق دېگەن: «زېمىن مەن ئۈچۈن مەسجىد ۋە پاك قىلىندى. مېنىڭ ئۈممىتىمدىن بولغان كىشى نەدە نامىز ۋاقتى بولسا، شۇ يەردە نامىز ئوقۇسۇن».

ئىبادەتنىڭ ئىسلامدا مۇشۇنداق ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇشى غەيرى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەيرانلىقىنى قوزغىماي قالمىدى. ھەتتاكى، غەيرى دىنىنىڭ دىنىي زاتلىرىمۇ بۇنىڭغا ھەيران قالدى. لوفرا دېگەن پوپ مۇنداق دېگەن: «تۇنجى قېتىم مۇسۇلمانلارغا ئارىلاشقان كىشى ئۇلارنىڭ ئەقىدىسىنىڭ كۆرۈنۈشلىرىدىن تەسىرلەنمەي، ھەيران بولمايدۇ. سىز مەيلى چوڭ بىر يولدا، ياكى پويىز ۋوگزالىدا، ياكى ئېتىزلىقتا بولۇڭ، سىز كۆرىدىغان كۆرۈنۈش ھېچقانداق بىر ريا ياكى باشقىلارغا ئۆزىنى كۆرسىتىش مۇددىئاسى بولمىغان بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ قىلۋاتقان ئىشىنى تاشلاپ، ئىنتايىن كەمتەر ھالەتتە ئۆز نامىزىنى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا ئادا قىلىش ئۈچۈن ئاتلىنىۋاتقان ھالەت بولىدۇ».

---

[1] سۈرە بەقەرە 115 ـ ئايەت.

مۇشۇنداق ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان كۆرۈنۈش مىسىردىكى يەھۇدىيلارنىڭ كاتتىۋېشى، ئادۋوكات زەكى ئۇرمىبىنىڭ قەلبىگە تەسىر قىلىپ، ئۇنىڭ 1960 - يىلى مۇسۇلمان بولۇشىغا سەۋەب بولغانىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ «مەن نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمان بولدۇم؟» دېگەن لېكسىيىسىدە مۇنداق دېگەن: «مەن مۇئەززىنىڭ بامدات نامىزىغا، ياكى پېشىن نامىزىغا، ياكى باشقا ۋاقىتتا ئەزان تۇۋلاۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغىنىمدا، ئۇنىڭ مۇئەززىنخانىدىن ياڭراپ چىقىۋاتقان ئاۋازىنى پەقەت اللەنىڭ ھەق بەلەن باتىلنى، ھارام بىلەن ھالالنى ئايرىيدىغان، ئىنسانىنى تۇغرا يولغا باشلايدىغان نىداسى دەپ ھېس قىلاتتىم. مەن سەپەردە بولۇپ، كۆزۈم يول بويىدىكى ئېتىزلىقلاردا ئىنتايىن ئاددىي - ساددا كىيىم كىيىۋالغان، اللەنىڭ ھۇزۇرىدا ناھايىتى كەمتەرلىك ۋە سالماقلىق بىلەن ناماز ئوقۇۋاتقان بىرىگە چۈشۈپ قالاتتى - دە، مېنىڭ قەلبىمۇ ئاشۇ كىشىدەك نامراز ئوقۇشقا تەلمۈرەتتى. مەن بۇنى اللە ئۆزىنىڭ سالىھ بەندىلىرىنىڭ قەلبىگە سالىدىغان سۇۋغىتى دەپ قارايتتىم».

ئىسلام ئىبادەتنى كىشىنلەپ قويىدىغان ماكان چەكلىمىسىدىن ئازاد قىلدى. پەقەت ھەجنى ئۇنداق قىلمىدى. ھەجدە ماكان چەكلىمىسىدىن ئازاد قىلىشتىن ئۇستۇن تۇرىدىغان بىر قانچە سىر - ھېكمەتلەر بولغانلىقىدىن شۇنداق قىلدى. بىز بۇ ھەقتە مەخسۇس توختىلىمىز.

ئىسلامنىڭ ئىنسان قەلبىنى ئىبادەتتە ۋاستىچىلىك چەكلىمىلىرىدىن ئازاد قىلىشى

ئىسلام ھەج ئىبادىتى ئۈچۈن خاس بىر ماكاننى شەرت قىلغان بولسىمۇ، ئەمما دىنىي زاتلارنىڭ ئۇنىڭغا ھەرخىل شەكىلدە تەسىر كۆرسىتىشىگە ياكى مۇسۇلمان بىلەن اللەنىڭ ئوتتۇرىسىدا ۋاستىچىلارنىڭ ئارىلىشىشىغا ھېچقانداق يول، ھېچقانداق يوچۇق يوق. ھەجمۇ ئىسلامدىكى باشقا ئىبادەتلەرگە ئوخشاش ئېلىپ بېرىلىدۇ.

ئۇستاز ئەققاد مۇنداق دەيدۇ: «ئىسلام ئىبادەتلىرى دىن ئىبادەتلىرى ئارىسىدا تەڭدىشى بولمىغان شۇنداق بىر خاسلىققا ئىگىدۇر. ئۇ، ئىبادەتلەرنىڭ ماھىيىتى ياكى ئۇنىڭ ئېتىقادچىلىرىغا قارىغاندا، ئىبادەتلەرنىڭ ئەڭ يۇكسەكى، ئەڭ ئالىيسىدۇر. بۇلار ئىبادەتلەرنىڭ روشەن ئالاھىدىلىكى بولۇپ، ئىنسانىنىڭ ھايات نىزامىدا ئەملىيلىشىدىغان روھىيەت مەسىلىلىرىدە شەخسنىڭ مۇستەقىللىكىگە ئەڭ يۇكسەك دەرىجىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ.

ئىسلام ئىبادەتلىرىنىڭ ھەممىسى ئىنسان قەلبى ئۇچۇن تەكلىپتۇر، ئۇ ھەيكەلنىڭ ۋاستىچىلىقى ياكى كاھىنىنىڭ دەللالىلىقىغا موھتاج بولمايدۇ.

مۇسۇلمان ئىنسان نامىز ۋاقتى نەدىلا بولمىسۇن، شۇ يەردە نامىز ئوقۇيدۇ. قايسى تەرەپكە يۈزلەنسەڭلارمۇ ئۇ الله تائالانىڭ تەرىپىدۇر.

مۇسۇلمان ئىنسان ئۆزىنىڭ ئائىلىسىدە ياكى ئىش ئورنىدا تۇرۇپلا روزا تۇتىدۇ ياكى ئىپتار قىلىدۇ.

مۇسۇلمان كەبىگە خالىس ھەج قىلغىلى بارىدۇ، ھاجىلارنى سۇ بىلەن تەمىنلىگۈچىلەرنىڭ ئۇنى باشقۇرۇش ھەققى بولمايدۇ. شۇنداقلا، ئۇنىڭ ھەرمىدە قىلغان قۇربانلىقىدىمۇ پەقەر ـ مىسكىنلەردىن باشقا بىرىنىڭ ھەققى بولمايدۇ.

مۇسۇلمان ئىنسان جامائەت نامىزىغا بارىدۇ، ئۇنىڭ جامائەت بىلەن ئوقۇيدىغان نامىزى ھېچقانداق كاھىنىنىڭ پائالىيىتىگە، ياكى ئىمامغا رەسمىيەت ئۆتەشكە باغلىق بولمايدۇ. نامىز ۋاقتى كەلگەندە نامازغا ھازىر بولۇۋاتقانلارنىڭ ئارىسىدىن ئىمامىلىققا لايىق بىرسى، گەرچە بۇندىن بۇرۇن ئۇنى ھېچكىم تونىمىسىمۇ ئىمامەتچىلىككە چىقىدۇ. مانا بۇلاردىن بىز ئىنسانىنىڭ تەلكىپ قىلىنغان مەخلۇق ئىكەنلىكىنى بىلىمىز. شەكسىزكى، مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ ئىبادىتى روھىيەتنىڭ ھەقلىرىنى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ خاھىشلىرىنىڭ مۇستەقىللىقىنى تولۇق ئادا قىلىش ئۈستىدە بولىدۇ.

دەرھەقىقەت، مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ ئېتىقادى الله ھەققىدە الله‌نىڭ بەندىلىرىنىڭ قەلبىلىرىنى باشقۇرىدىغان ۋاستىچىلارغا ھېچقانداق يول قويمايدۇ.

دېمەك، مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ الله‌قا بولغان ئېتىقادى ئىككى ھەقىقەت ئۈستىگە قۇرۇلىدۇ.

الله تائالا بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدىدۇر

دەرھەقىقەت، الله تائالا ئالىيلىق، قۇدرەت، سۇلتانلىق، تەسەررۇپ جەھەتلەردە بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدىدۇر. ھېچنېمە ئۇ زاتقا ئوخشىمايدۇ، ھېچنېمە ئۇ زاتنى باشقۇرمايدۇ، ئۇنىڭ پادىشاھلىقى ئاستىغا ئۆزى ئىرادە قىلغان نەرسە كىرىدۇ. ئۇ مۇنداق دېگەن: ﴿وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ﴾ ﴿الله بەندىلىرىنىڭ ئۈستىدە قاھىردۇر (يەنى الله بەندىلىرىنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچىدۇر)، ئۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر،

ھەممىدىن خەۋەرداردۇر﴾[1]؛ ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ﴾ ﴿ھېچ شەيئى اللهقا ئوخشاش ئەمەستۇر، الله ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾[2]؛ ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، ئۇ الله بىردۇر، ھەممە اللهقا موھتاجدۇر، الله بالا تاپقانمۇ ئەمەس، تۇغۇلغانمۇ ئەمەس. ھېچ كىشى ئۇنىڭغا تەڭداش بولالمايدۇ﴾[3].

مەخلۇقاتلارنىڭ ھەممىسى الله تائالانىڭ ئىلكىدە. ئۇلار باشقىلار ئۈياقتا تۇرسۇن، ئۆزلىرىنى بىرەر زىياندىن دەپئى قىلالمايدۇ، ئۆزلىرىگە بىرەر پايدىنى كەلتۈرەلمەيدۇ، ئۇلار باشقىلارنىڭ جېنىنى ئېلىشقا، ھايات بېغىشلاشقا ياكى ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادىر بولالمايدۇ. بۇ ئىلاھىي ئۇستۇنلۇك مۇسۇلمانلارنىڭ نەزىرىدە ئايەتۈلكۇرسىي دەپ تونۇلغان مۇنۇ ئايەتتە ئىپادىلىنىدۇ: ﴿اللّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ مَن ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلاَّ بِمَا شَاء وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَلاَ يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ ﴿بىر اللهتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر؛ الله ھەمىشە تىرىكشتۇر، ھەممىنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچىدۇر؛ ئۇ مۇڭدەپ قالمايدۇ، ئۇنى ئۇيقۇ باسمايدۇ؛ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىنداكى ھەممە نەرسە اللهنىڭ (مۇلكى)دۇر؛ اللهنىڭ رۇخسىتىسىز كىممۇ اللهنىڭ ئالدىدا شاپائەت قىلالىسۇن؛ الله ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى (يەنى دۇنيادا قىلغان)، كەينىدىكى (يەنى ئۇلار ئۇچۇن ئاخىرەتتە تەييارلىغان) ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بىلىپ تۇرىدۇ؛ ئۇلار اللهنىڭ مەلۇماتىدىن (الله) ئۇلارغا بىلدۇرۇشنى خالىغان نەرسىلەردىن (يەنى پەيغەمبەرلەرنىڭ تىلى ئارقىلىق بىلدۇرگەن نەرسىلەردىن) باشقا ھېچ نەرسىنى بىلمەيدۇ. اللهنىڭ كۇرسى (مەلۇماتى) ئاسمانلارنى ۋە زېمىنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاسمان - زېمىننى ساقلاش ئۇنىڭغا ئېغىر كەلمەيدۇ. ئۇ يۇقىرى مەرتىۋىلىكتۇر، ھەممىدىن ئۇلۇغدۇر﴾[4].

---

[1] سۈرە ئەنئام، 18 - ئايەت.

[2] سۈرە شۈرا، 11 - ئايەت.

[3] سۈرە ئىخلاس، 1- ئايەتتىن ئاخىرىغىچە.

[4] سۈرە بەقەرە 255 - ئايەت.

الله تائالا ئۆز بەندىلىرى بىلەن بىللە بولىدۇ

دەرھەقىقەت، الله تائالا شۇنداق ئۇلۇغ، شۇنداق كاتتا زات تۇرۇپ، يەنىلا مەخلۇقاتلىرىغا يېقىن تۇرىدۇ. بەندىلەر قەيەردە بولسا، الله شۇ يەردە. ئىنسانىنىڭ ئاشكارا يۈرىشىدە ۋە خىلۋەتتىدە ئۇ زات ھەممىنى ئاڭلايدۇ، ھەممىنى كۆرىدۇ. ھەممە مەخلۇقاتلارغا كۆيۈنىدۇ، ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلەيدۇ، تىلىگەن ئىنسانغا بېرىدۇ، دۇئا قىلغان ئىنسانىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىدۇ. الله ئۈستۈنلۈكى بىلەن بەندىلىرىگە يېقىن، يېقىنلىقى بىلەن ئۈستۈندۇر. الله تائالا ئۇلۇغلۇق بىلەن ئۈستۈنلۈكنى بىر ئايەتكە جۇغلىدى: ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ﴿الله ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئالتە كۈندە ياراتتى، (ئاندىن ئۆزىگە لايىق رەۋىشتە) ئەرش ئۈستىدە قارار ئالدى. الله زېمىنغا كىرىپ كېتىدىغان نەرسىلەرنى، زېمىندىن چىقىدىغان نەرسىلەرنى، ئاسماندىن چۈشىدىغان نەرسىلەرنى، ئاسمانغا ئۆرلەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرىدۇ، سىلەر قەيەردە بولماڭلار، الله سىلەر بىلەن بىرگە، الله قىلىۋاتقان ئىشىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾[1].

الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ تىلىدىن ھېكايە قىلىپ ئىنسان بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىنى مۇنداق بايان قىلىدى: ﴿الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ﴾ ﴿ئۇ مېنى ياراتقان، ئۇ مېنى ھىدايەت قىلىدۇ، ئۇ مېنى تاماق بىلەن تەمىنلەيدۇ، ئۇسسۇزلۇق بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئاغرىپ قالسام ئۇ مېنى ساقايتىدۇ. ئۇ مېنى قەبىزى روھ قىلىدۇ، كېيىن يەنە تىرىلدۈرىدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ مېنى خاتالىقلىرىمنى مەغپىرەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن﴾[2].

الله تائالا بەندىلىرىگە ئۆزىنىڭ يېقىنلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ﴾ ﴿بىز ھەقىقەتەن ئىنسانىنى ياراتتۇق، بىز ئۇنىڭ كۆڭلىگە كەلگەننى بىلىمىز، بىز ئۇنىڭ جان تومۇرىدىنمۇ يېقىنمىز﴾[3]؛ ﴿وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَكِن لَّا تُبْصِرُونَ﴾ ﴿بىز (ئىلىمىز ۋە قۇدرىتىمىز

---

[1] سۈرە ھەدىد، 4 - ئايەت.

[2] سۈرە شۇئەرا، 78 - ئايەتتىن 82 - ئايەتكىچە.

[3] سۈرە قاف، 16 - ئايەت.

بىلەن) ئۇنىڭغا سىلەردىن يېقىنمىز، لېكىن سىلەر (ئۇنى) كۆرمەيسىلەر (يەنى بىلمەيسىلەر)﴾[1].

مۇپەسسىرلەر مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: «بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىز بىزگە يېقىن بولۇپ، ئۇنىڭغا مۇناجات قىلامدۇق ياكى يىراق بولۇپ، ئۇنى چاقىرامدۇق» دەپ سوراپ كەلدى. بۇنىڭ بىلەن الله تائالا بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىپ، مۇنۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُواْ لِي وَلْيُؤْمِنُواْ بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ ﴿مېنىڭ بەندىلىرىم سەندىن مەن توغرۇلۇق سورىسا (ئۇلارغا ئېيتقىنكى)، مەن ھەقىقەتەن ئۇلارغا يېقىنمەن (يەنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى، سۆزلىرىنى بىلىپ تۇرىمەن)، ماڭا دۇئا قىلسا، مەن دۇئا قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىمەن﴾[2].

بۇ ئايەتتە دەققەت قىلىدىغان يەر شۇكى، كىشىلەرنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىغان سوئاللىرى «قۇرئان كەرىم»دە ئون نەچچە ئورۇندا بايان قىلىندى. مەزكۇر سوئاللارغا بېرىلگەن ھەربىر جاۋابتا «ئى مۇھەممەد! ئېيتقىنكى...» دېگەن ئىبارە ياندىشىپ كېلەتتى. مەسىلەن، ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوْاْ الْبُيُوتَ مِن ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُواْ الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُواْ اللّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) سەندىن يېڭى چىققان ئاي (يەنى ئاينىڭ كىچىك چىقىپ چوڭىيىدىغانلىقى، ئاندىن كىچىكلەيدىغانلىقى) توغرىلىق سورىشىدۇ. (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، ‹ئۇ كىشىلەرنىڭ (تىرىكچىلىك، سودا ـ سېتىق، مۇئامىلە، روزا تۇتۇش، ئېغىز ئېچىش قاتارلىق) ئىشلارنىڭ ۋە ھەجنىڭ ۋاقىتلىرىنى ھېسابلىشى ئۈچۈندۇر﴾[3]؛ ﴿وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ﴾ ﴿ئۇلار سەندىن نېمىنى سەدىقە قىلىش توغرىلىق سورايدۇ﴾[4].

شۇنداقلا مەزكۇر ئايەتنىڭ جاۋابىدىمۇ «مېنىڭ بەندىلىرىم سەندىن سورىسا، (ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى مەن ھەقىقەتەن يېقىنمەن» دېيىلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن، مەزكۇر ئايەتتە ئادەتكە خىلاپ ئۇسلۇب كەلدى. يەنى، الله تائالا ئۆزى بىۋاسىتە ﴿مەن ھەقىقەتەن يېقىنمەن﴾ دېدى. بۇ خىل ئۇسلۇبنىڭ ئىنسان قەلبى ۋە ئەقلىگە مەلۇم دالالىتى ۋە كۆرسەتمىسى بار. يەنى، بۇنىڭدا الله تائالا ئۆزى بىلەن بەندىلىرى ئوتتۇرىسىدا

---

[1] سۈرە ۋاقىئە، 85 ـ ئايەت.

[2] سۈرە بەقەرە 186 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە بەقەرە 189 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[4] سۈرە بەقەرە 219 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ۋاسىته قىلمىدى. بۇ گويا «مەن توغرۇلۇق ھۆكۈم سۈئاللىرىدا ئۇلارغا يەتكۈزگىنىڭدەك يەتكۈزمىگىن، بۇنى ئۆزۈم بىۋاسىته يەتكۈزەي، يەنى مەن سىلەرگە ھەقىقەتەن يېقىنمەن دەي» دېگەندەك مەزمۇننى ئىپادىلەيدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىنىڭ ئۇنلۇك دۇئا قىلىۋاتقانلىقلىرىنى كۆرگەندە، ئۇلارغا: «ئۆزۈڭلارنى تۇتۇۋېلىڭلار، سىلەر گاس ياكى كۆز ئالدىڭلاردا بولمىغان بىرنىگە دۇئا قىلمايۋاتىسىلەر، بەلكى ھەممىنى ئاڭلايدىغان، ھەممىگە يېقىن زاتقا دۇئا قىلىۋاتىسىلەر» دېگەن[1].

ئىسلامدا ۋاستىچىلارغا ھېچقانداق ئورۇن يوق

بىزگە يۇقىرىدىكى ئىككى ھەقىقەتتىن زالىم پادىشاھلارنىڭ، مۇستەبىت ھاكىملارنىڭ، قانخور جاللاتلارنىڭ قىلمىشلىرىغا ئوخشاش، اللە تائالانىڭ دەرگاھىدا ۋاستىچىلىقنى قولغا ئېلىۋالغانلىقىنى بىلجىرلايدىغان ۋە اللەنىڭ مەخلۇقاتلىرىنى خالىغانچە ئېلىپ، سانىدىغان دەلالال ۋە ۋاستىچىلارغا ئىسلامدا ھېچقانداق ئورۇن يوقلۇقى ئايان بولىدۇ.

دەرھەقىقەت، ئۇلارغا ھېچقانداق ئورۇن يوق. چۈنكى، ئىسلام ئەقىدىسىدە اللە تائالا ئۆزى بىلمىگەننى ئىنسان بىلدۇرۇپ قويىدىغان، ياكى اللەنىڭ ئىرادىسىنى ئۆزى خالىمىغان يۆنىلىشىكە يۈزلەندۈرۈپ قويىدىغان بىرەر ۋاستىچى ياكى شاپائەتچى بولۇشتىن ئۇستۇن تۇرىدۇ. اللە تائالا رەھمىتىنى ۋە جەننىتىنى پاي بىلەن تارقىتىدىغان ئاشۇنداق ئازغۇن دەججاللارغا تاشلاپ قويۇشتىن ئۇستۇن تۇرىدىغان كەرەمىلىك زاتتۇر. چۈنكى، يارىتىش ۋە ئەمر قىلىش، ئىگىلىك ۋە پادىشاھلىق، جازالاش ۋە ئەپۇ قىلىش اللەنىڭ ئىلكىدىدۇر. اللە تائالا پەرىشتىلەرنى اللەنىڭ بالىلىرى دەپ بىلجىرلايدىغانغا رەددىيە بېرىپ مۇنداق دېگەن: ﴿... بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى وَهُم مِّنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ﴾ ﴿پەرىشتىلەر اللەنىڭ) ھۆرمەتلىك بەندىلىرىدۇر. ئۇلار اللەقا ئالدى بىلەن سۆز قىلىشقا پېتىنالمايدۇ، ئۇلار اللەنىڭ ئەمرى بويىچە ئىش قىلىدۇ. اللە ئۇلارنىڭ قىلغانلىرىنى ۋە قىلماقچى

[1] بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

بولغانلىرىنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئۇلار الله رازى بولغانلارغىلا شاپائەت قىلىدۇ، اللەنىڭ ھەيۋىسىدىن تىترەپ تۇرىدۇ﴾[1].

الله تائالا ئۆزىنىڭ دەرگاھىدا ئالاھىدە ئورۇنلىرى بارلىقىنى دەۋا قىلىدىغان يەھۇدىي ۋە خرىستىئانلارغا رەددىيە بېرىپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاء اللّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُم بَلْ أَنتُم بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاء وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاء وَلِلّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾ ﴿يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار: ‹بىز اللەنىڭ ئوغۇللىرىدۇرمىز (يەنى ئاتا - بالىدەك يېقىنمىز) ۋە (بىز اللەنىڭ دىندا بولغاچقا) دوستلىرىدۇرمىز› دېدى. ئېيتقىنكى، ‹(ئۇنداق بولسا) الله نېمە ئۈچۈن سىلەرگە گۇناھكارلار تۇپەيلىدىن ئازاب قىلىدۇ؟› بەلكى سىلەر باشقا كىشىلەرگە ئوخشاش الله يارالتقان ئىنسانسىلەر، الله خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ، خالىغان ئادەمگە ئازاب قىلىدۇ. ئاسمانلارنىڭ، يەر يۈزىنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنىڭ پادىشاھلىقى اللەقا خاستۇر، ئەڭ ئاخىر قايتىدىغان جاي اللەنىڭ دەرگاھىدۇر﴾[2].

«قۇرئان كەرىم»دە ئۆزلىرىنىڭ ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىغا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى دەۋا قىلىدىغانلار توغرۇلۇق قىيامەت كۈنى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ الله تائالاغا: ﴿إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ﴿ئەگەر ئۇلارغا ئازاب قىلساڭ، ئۇلار سېنىڭ بەندىلىرىڭدۇر (ئۇلارنى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىسەن)، (ساڭا ھېچ ئەھەدى تەئەررۇز قىلالمايدۇ)، ئەگەر ئۇلارغا (يەنى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى تەۋبە قىلغانلارغا) مەغپىرەت قىلساڭ، سەن (ئىشىڭدا) غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇرسەن﴾[3] دەيدىغانلىقىنى ئۇچرىتىمىز.

الله تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەزىپىسىنىڭ دائىرىسىنى بەلگىلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ﴾ ﴿سەن (ئۇلارغا) ۋەز - نەسىھەت قىلغىن، سەن پەقەت (ئۇلارغا) ۋەز - نەسىھەت قىلغۇچىسەن، سەن ئۇلارغا مۇسەللەت (يەنى ئۇلارنى ئىمانغا مەجبۇرلىغۇچى) ئەمەسسەن﴾[4]؛ ﴿قُل لاَّ أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلاَ ضَرًّا إِلاَّ مَا شَاء اللّهُ وَلَوْ كُنتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لاَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَاْ إِلاَّ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ﴾ ﴿ئېيتقىنكى (ئى مۇھەممەد)، الله خالىمىغان ئىكەن، ئۆزۈمگە پايدا يەتكۈزۈش، زىيانىنى ئۆزۈمدىن دەپئى قىلىش قولۇمدىن كەلمەيدۇ، (قىيامەتنىڭ قاچان بولۇشىنى قانداقمۇ

---

[1] سۈرە ئەنبىيا، 26 - ئايەتتىن 28 - ئايەتكىچە.

[2] سۈرە مائىدە، 18 - ئايەت.

[3] سۈرە مائىدە، 118 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[4] سۈرە غاشىيە، 21 - ۋە 22 - ئايەتلەر.

بىلەي؟) ئەگەر مەن غەيبنى بىلمىدىغان بولسام (دۇنيا مەنپەئەتلىرىدىن) نۇرغۇن مەنپەئەت ھاسىل قىلغان بولاتتىم، زىيان - زەخمەتكىمۇ ئۇچرىمىغان بولاتتىم (لېكىن مەن غەيبنى بىلمەيمەن، شۇڭا ماڭا تەقدىر قىلىنغان ياخشى - يامانلىق يېتىپ تۇرىدۇ). مەن پەقەت ئىمان ئېيتقۇچىلار ئۈچۈن ئاگاھلاندۇرغۇچى ۋە خۇشخەۋەر بەرگۈچى قىلىپ ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمەن﴾[1].

مۇشۇنداق پاكىتلار ئالدىدا مۇسۇلمان ئىنسان ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللەنىڭ ئىرادىسىگە «تەسىر» كۆرسىتەلەيدىغان «ۋاستىچى»نىڭ بارلىقىغا ئېتىقاد قىلىشى مۇمكىنمۇ؟

يەنى، ئۇنداق ۋاستىچىلارغا قەتئىي ئورۇن يوق، مۇسۇلمان ئىنسان ھېچقانداق ۋاقىتتا پەرۋەردىگارى بىلەن ئۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىدە بىرىگە موھتاج بولمىدىغانلىقىنى قەتئىي ھېس قىلمايدۇ. چۈنكى، اللە ئۇنىڭ قەلبىگە ئىنتايىن يېقىن، ئۇ قەيەردە بولسۇن، اللە شۇ يەردە. اللە تائالا ئۇنىڭغا ھەر كېچە يېقىنلىشىپ، مەن دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىدىغان دۇئا قىلغۇچى بارمۇ؟ مەن مەغپىرەت قىلىدىغان مەغپىرەت تىلىگۈچى بارمۇ؟ مەن تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدىغان تەۋبە قىلغۇچى بارمۇ؟ مۇنداق، مۇنداق قىلغۇچى بارمۇ؟ دەيدۇ. اللە تەۋبە قىلغۇچىلارنى، پاكلانغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ، اللە تائالا بىر غېرىچ يېقىنلاشقان بەندىسىگە بىر گەز يېقىنلىشىدۇ.

مۇسۇلمان ئىنسان ئۆزىنىڭ پەرۋەردىگارى بىلەن تەرجىمانسىز سۆزلىشەلەيدۇ، خالىغان ۋاقىتتا، خالىغان جايدا، خالىغان نەرسىلەر بىلەن مۇناجات قىلالايدۇ ۋە اللەنىڭ ئالدىدا پەردىسىز تۇرالايدۇ.

ئەھۋال مۇشۇنداق ئىكەن، مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ ساختىپەز ۋاستىچىگە نېمە ھاجىتى؟

مەلۇمكى، ئىسلام ئېتىراپ قىلىدىغان ئالاھىدە ۋاستە بولسا، ئىمان بىلەن بىرگە سالىھ ئەمەلدۇر. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿لَّيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلا أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ مَن يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلاَ يَجِدْ لَهُ مِن دُونِ اللّهِ وَلِيًّا وَلاَ نَصِيرًا وَمَن يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتَ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُوْلَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلاَ يُظْلَمُونَ نَقِيرًا﴾ ﴿(اللە ۋەدە قىلغان ساۋاب) سىلەرنىڭ قۇرۇق ئارزۇيۇڭلار ۋە ئەھلى كىتابنىڭ قۇرۇق ئارزۇسى بىلەن قولغا كەلمەيدۇ، كىمكى بىر يامانلىق قىلىدىكەن، بۇنىڭ ئۈچۈن (دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە) جازالىنىدۇ، ئۇ ئۆزى ئۈچۈن اللەتىن باشقا (اللەنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان) ھېچقانداق دوست ۋە ھېچقانداق مەدەتكار تاپالمايدۇ. ئەر - ئاياللاردىن مۇئمىن بولۇپ تۇرۇپ ياخشى ئىشلارنى قىلغانلار جەننەتكە

[1] سۈرە ئەئراف، 188 - ئايەت.

داخىل بولىدۇ، ئۇلارغا قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ (يەنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى قىلچە كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ)﴾[1].

3. قەلبنىڭ ئىخلاسى ئەمەلنىڭ قوبۇل بولۇش ئاساسدۇر

ئىسلام دىنى ئىبادەت ساھەسىدە يولغا قويغان ئۇچىنچى پرىنسىپ شۇكى، ھەرقانداق بىر ئىبادەتنىڭ قوبۇل بولۇشىنىڭ تۈپ ئاساسى ئىنسان قەلبىنىڭ الله تائالاغا ئىخلاس قىلىشىدۇر. چۈنكى، ئىبادەتنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى تاشقى قىياپەتكە ئالاقىدار شەكىل ياكى بەدەنگە مۇناسىۋەتلىك سۈرەت ئەمەس، بەلكى ئىنسان قەلبىگە ئالاقىدار سىر، روھىيەت بۇلىقىدىن ئېتىلىپ چىقىدىغان ئىخلاستۇر. مۇبادا مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ قەلبى ئىبادەتتە راستچىل بولمىسا، الله ئىتائەت قىلىشتا ئىخلاس قىلمىسا ۋە ئۇنى خۇددى مەتۇ ـ ساراڭلار مەنسىز سۆزلەرنى ئېيتقاندەك، روھىيەتتىن خالىي قائىدە ـ يوسۇنلارغا ئوخشاش ئادا قىلسا، الله تائالا ئۇنى خۇددى ئۇستا زەرگەر ساختا پۇلنى قوبۇل قىلمىغاندەك قوبۇل قىلمايدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاء ...﴾ ﴿ئۇلار پەقەت ئىبادەتنى الله‌قا خالىس قىلغان، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغان ھالدا (يالغۇز) الله‌قىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدى﴾[2]؛ ﴿إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ﴾ ﴿ساڭا بىز (بۇ) كىتابنى ھەقىقەتەن ھەق بىلەن (يەنى ھەقىقەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا) نازىل قىلدۇق، دىنىڭنى شېرىكتىن (ۋە رىيادىن) ساپ قىلغىنىڭ ھالدا الله‌قا ئىبادەت قىلغىن﴾[3]؛ ﴿قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّينَ﴾ ﴿ئېيتقىنكى، ‹مەن دىنىنى (شېرىكتىن ۋە رىيادىن) ساپ قىلغان ھالدا الله‌قا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدۇم›﴾[4]؛ ﴿قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَّهُ دِينِي﴾ ﴿ئېيتقىنكى، ‹دىنىمنى (شېرىكتىن ۋە رىيادىن) ساپ قىلغان ھالدا الله‌قا ئىبادەت قىلىمەن›﴾[5].

بەزى خرىستىئان مىسسىئونېرلىرى ۋە شەرقشۇناسلار ئىسلامغا بوھتان چاپلاپ، ئىسلام ئىبادەتتە پەقەت مۇراسىم ۋە شەكىللەرگە ئەھمىيەت بېرىدۇ، ئىنسان قەلبىگە،

---

[1] سۈرە نىسا، 123 ـ ۋە 124 ـ ئايەتلەر.

[2] سۈرە بەييىنە، 5 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە زۇمەر، 2 ـ ئايەت.

[4] سۈرە زۇمەر، 11 ـ ئايەت.

[5] سۈرە زۇمەر، 14 ـ ئايەت.

نىيەتكە، روھىيەتكە كۆڭۈل بۆلمەيدۇ دەپ بىلجىرلايدۇ. بىر قىسىم شەرقشۇناسلار، گەرچە ئىسلام ئۇلارنىڭ تىلىدىنمۇ ئامان قالمىغان بولسىمۇ، مۇنداق ئېغىر يالغان ـ ياۋىداقلارنى ۋە نادانلارچە بېرىلگەن باھالارنى راۋا كۆرمەي، ئۇلارغا رەددىيە بەردى.

گولد زىھىر ئۆزىنىڭ «ئىسلامدىكى ئەقىدە ۋە شەرىئەت» ناملىق كىتابىدا مۇنداق دېگەن: «شەكسىزكى، ئىسلام بىر شەرىئەتتۇر. ئۇ مۇئمىنلەرنى ئىبادەت پائالىيەتلىرىگە بويسۇندۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئىسلام تەلىماتلىرىنىڭ بىرىنچى مەنبەسى بولغان «قۇرئان كەرىم»دە ئەمەللەرنىڭ نىيەتكە باغلىق ئىكەنلىكى، نىيەتنىڭ دىنىي قىممەت ئۆلچىمى ئىكەنلىكى ئوچۇق بايان قىلىنىدۇ. شۇنداقلا، شەرىئەتكە ھۆرمەت بىلدۇرۇش مېھرى ـ شەپقەت ۋە ياخشىلىق ئەمەللىرى بىلەن بىرگە بولمىسا، ئۇنىڭ قىممىتى تۆۋەن بولىدۇ دەپ قارىلىدۇ.

اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلآئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّآئِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُواْ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاء والضَّرَّاء وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ ﴿سىلەرنىڭ كۇن چىققان ۋە كۇن پاتقان تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈشۈڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە يېتمايدۇ، بەلكى اللەقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، كىتابقا (يەنى اللە نازىل قىلغان كىتابلارغا)، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش، اللەنى سۆيۈش يۈزىسىدىن خىش ـ ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبن سەبىللەرگە (يەنى پۇل ـ مېلىدىن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان مۇساپىرلارغا)، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە پۇل ـ مال يارەمم بېرىش، نامار ئوقۇش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇزلۇققا، كېسەللىككە ۋە (اللەنىڭ يولىدا قىلىنغان) ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ. ئەنە شۇلار (يەنى يۈقىرىقى سۈپەتكە ئىگە كىشىلەر) (ئىمانىدا) راستچىل ئادەملەردۇر، ئەنە شۇلار تەقۋادار ئادەملەردۇر﴾[1].

ھەج پائالىيەتلىرىنى ئەرەب بۇتپەرەسلىكىدىن ئېلىپ چىقىپ، اللەنىڭ مۇنۇ ئايىتىگە ئاساسەن تەرتىپكە سالدى[2]: ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ ...﴾ ﴿ھەر ئۈممەت اللە ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن چارۋىلارنى (شۈكۈر

---

[1] سۈرە بەقەرە 177 ـ ئايەت.

[2] بۇ شەرقشۇناس بۇ نۇقتىدا يالغان ئېيتىۋاتىدۇ، ئىسلام ھەجنى ئەرەب بۇتپەرسلىكىدىن ئالغانلىقنى قەتئىي ئىنكار قىلىدۇ. چۈنكى ئىسلام ئىنسانلارنى ھەجگە تۇنجى بولۇپ دەۋەت قىلغان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدىن شېرىك ئارىلىشىپ قالمىغانلىرىغا ۋارىسلىق قىلدى.

قىلىش يوزىسىدىن قوربانلىق قىلغانلىرىدا) اللهنىڭ ئىسمىنى ئېيتسۇن دەپ، ئۇلارغا قوربانلىقنى بەلگىلىدۇق﴾[1]. مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) يەنە: ﴿لَن يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِن يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنكُمْ﴾ ﴿اللهقا ئۇلارنىڭ گۆشلىرى ۋە قانلىرى يېتىپ بارمايدۇ، اللهقا يېتىدىغىنى پەقەت سىلەرنىڭ تەقۋادارلىقىڭلاردۇر﴾[2] دېگەن ئايەتنى چۈشەندۈرۈپ، ھەج پائالىيىتىگە ياندىشىپ كېلىشى لازىم بولغان تەقۋالىق نىيىتىنىڭ ئەھمىيىتىنى ناھايىتى چوڭ ئىكەنلىكىنى بېكىتتى.

ئىخلاسنىڭ مۇكاپاتىنى غافىر سۈرىسىدە بەلگىلىدى: ﴿فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾ ﴿دىنىڭلارنى (شېرىكتىن ۋە رىيادىن) ساپ قىلغان ھالدا اللهقا ئىبادەت قىلىڭلار﴾[3]. قەلبلەرنىڭ تەقۋالىقىنىمۇ بېكىتتى: ﴿ذَلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾ ﴿كىمكى دىنىي ئىشلارنى (جۈملىدىن ھەجنىڭ ئەمەللىرىنى، قوربانلىقلارنى) ئۇلۇغلايدىكەن، بۇ، دىللارنىڭ تەقۋادارلىقىدىندۇر﴾[4]. ساپ قەلبنىڭ مۇكاپاتىنىمۇ بېكىتتى: ﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾ ﴿ئۇ كۈنى (ھېچ كىشىگە) مال ۋە ئوغۇللار پايدا يەتكەزەلمەيدۇ، پەقەت (اللهنىڭ دەرگاھى)غا پاك قەلب بىلەن كەلگەن ئادەمگىلا پايدا يەتكۈزۈلىدۇ﴾[5]. مانا بۇلار مۇئمىنلەرنىڭ دىنىي پەزىلىتىنى بەلگىلەشتىكى ئۆلچەمدۇر.

بۇنداق قانائەتچانلىق كېيىنچە دىنىي ھاياتنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سۈننەت تەلىماتلىرى تۈرتكىسىدە، شۇنداقلا، دىنىي ئەمەلنىڭ قىممىتىنى ئۆلچەم قىلغان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشقا رىغبەتلەندۈرىدىغان نىيەت، مەقسەت ۋە روھىي نەزىرىيە ئاستىدا تېخىمۇ كېڭەيدى. دېمەك، ھەرقانداق بىر ياخشى ئەمەلگە شەخسىيەتچىلىك ۋە رىياكارلىق ئارىلىشىپ قالسا، ئۇ ئەمەلنى ئۆزىنىڭ دىنىي قىممىتىدىن ئايرىۋېتىدۇ».

دېمەك، ئىسلامدا ئىنسان قەلبى ئاساستۇر. ئۇ، اللهنىڭ نەزىرى چۈشىدىغان ۋە اللهقا كۆڭۈل بۆلىدىغان ئورۇندۇر، ئۇ، ئاخىرەتتە ئەمەللەرنىڭ قوبۇل بولۇش ۋە نىجات تېپىش تايانچىسىدۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن، اللهسىلەرنىڭ جىسمىڭلارغا ۋە چىرايىڭلارغا قارىمايدۇ، بەلكى قەلبىڭلارغا قارايدۇ»

---

[1] سۈرە ھەج، 34 - ئايەت.

[2] سۈرە ھەج، 37 - ئايەت.

[3] سۈرە غافىر، 14 - ئايەت.

[4] سۈرە ھەج، 32 - ئايەت.

[5] سۈرە شۇئەرا، 88 - ۋە 89 - ئايەتلەر.

(مۇسلىم رىۋايەت قىلغان)؛ «بىلىڭلاركى، بەدەندە بىر پارچە گۆش بار، ئۇ ئوڭشالسا پۈتۈن بەدەن ئوڭشىلىدۇ، ئۇ بۇزۇلسا پۈتۈن بەدەن بۇزۇلىدۇ، ئۇ بولسىمۇ قەلبتۇر» (بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان).

الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَأُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ هَذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ مَنْ خَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ وَجَاء بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ذَلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ﴾ ﴿جەننەت تەقۋادارلارغا يىراق بولمىغان جايغا يېقىنلاشتۇرىلىدۇ. مانا بۇ (نېمەتتىن) سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان نەرسىلەر الله‌نىڭ (تائىتىگە) قايتقۇچى، (ئەمرىنى) ساقلىغۇچى ھەربىر (بەندە) ئۈچۈندۇر. كىمكى، مېھرىبان الله‌نى كۆرمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن قورقسا ۋە تەۋبە قىلغۇچى قەلب بىلەن كەلسە (ئۇلارغا): ‹جەننەتكە ئامانلىق بىلەن كىرىڭلار، بۇ مەڭگۈ قېلىش كۈنىدۇر› (دېيىلىدۇ)﴾[1].

الله قوبۇل قىلدىغان ئىبادەت

ئىسلام الله‌نىڭ نەزىرىدە مەقبۇل بولىدىغان ئىبادەتنى روھىيەت كۆلەڭگىسىدىن خالىي بولغان ئەمەل دەپ قارىمايدۇ. بەلكى، مەقبۇل بولىدىغان ئىبادەتكە راستچىل نىيەت ھەمراھ بولۇشى ۋە ئۇنىڭدا ئىخلاس روھىنىڭ خۇددى مېۋىلىك دەرەخ شاخچىلىرىنىڭ تومۇرلىرىدا ئاقىدىغان شىرنىدەك ئېقىپ تۇرۇشى كېرەك. بۇنىڭ بىلەن ئىنسان قەلبىدە ئۇنىڭ مېۋىسى جىلۋىلىنىدۇ. ئەخلاق ۋە مەسلەكتە سەمەرىسى كۆرۈلىدۇ. ئابىدقا الله‌نىڭ ھەققىنى ئەسلىتىدۇ ۋە ئىنسانلارنىڭ ئۆز ئارىسىدىكى ھەق - ھوقۇقلىرىنى ئەسكەرتىپ تۇرىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، نامازلا ئوقۇلىدىكەن، ئۇ الله‌نىڭ نەزىرىدە مەقبۇل بولۇۋەرمەيدۇ. شۇنداق نامازلارمۇ بارکى، الله ئۇنى ئوقۇغان كىشىنىڭ يۈزىگە ئۇرىدۇ. الله تائالا قوبۇل بولىدىغان نامازنى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ ﴿نامازنى (تەئدىل ئەركان بىلەن) ئوقۇغىن، نامازنى ھەقىقەتەن قەبىھ ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ. الله‌نى ياد ئېتىش ھەممىدىن (يەنى ئۇنىڭدىن باشقا ھەممە ئىبادەتتىن) ئۇلۇغدۇر﴾[2].

نامازنى تەيمىيە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) دېگەندەك، ئادەمنى يامانلىقتىن دەپئىي قىلىدۇ. ئۇ بولسىمۇ، قەبىھ يامان ئىشتۇر. شۇنداقلا، ئىنسان ياخشى

---

[1] سۈرە قاف، 31 - ئايەتتىن 34 - ئايەتكىچە.

[2] سۈرە ئەنكەبۇت، 45 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كۆرىدىغان ياخشىلىقنى ھاسىل قىلىدۇ. ئۇ بولسىمۇ اللەنى زىكىر قىلىشتۇر. ئىنساننىڭ مەزكۇر ياخشى كۆرىدىغان ئىشنى ھاسىل قىلىشى ئاشۇ يامانلىقنى دەپئىي قىلىشىدىن چوڭكى، اللەنى زىكىر قىلىش اللەقا ئىبادەت قىلغانلىق بولىدۇ. ئىنسان قەلبىنىڭ اللە ئۈچۈن ئىبادەت قىلىشى دەل تەلەپ قىلىنىۋاتقان ئىش. ئەمما، يامانلىقنى دەپئىي قىلىش بولسا، ئەگەشمە سۈپىتىدە مەقسەت قىلىنىدىغان تەلەپتۇر. ئىنسان قەلبى مەخلۇق بولۇپ، ئۇمۇ ھەقنى ياخشى كۆرىدۇ، ئۇنى ئىرادە قىلىدۇ ۋە تەلەپ قىلىدۇ. ناۋادا ئۇنىڭغا يامانلىقنى ئىرادە قىلىش تەڭلەنسە، ئۇنى دەپئىي قىلىشنى تىلەيدۇ. چۈنكى، ئۇ خۇددى شۇمبۇيا زىرائەتنى بۇزغاندەك ئىنسان قەلبىنى بۇزىدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا﴾ ﴿روھىنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ. نەپسىنى (كۇفرى ۋە پىسقى ـ فۇجۇر بىلەن) كەمستكەن ئادەم چوقۇم نائۈمىد بولىدۇ﴾[1]؛ ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن تَزَكَّى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى﴾ ﴿(كۇفرىدىن ۋە گۇناھتىن) پاك بولغان ئادەم مەقسەتكە يېتتى. ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ نامىنى ياد ئەتتى، ئاندىن نامار ئوقۇدى﴾[2].

مۇبادا نامار ئىنسانىنى قەبىھ ۋە يامان ئىشلاردىن چەكلىيەلمىسە، يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئويغىتىش، اللەتىن قورقۇتۇش ۋە اللەنىڭ كۆزىتىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتىن ئىبارەت ۋەزىپىسىنى ئادا قىلالمىسا، ئۇنىڭ نامىزى كەمتۈك، ناقىس نامار بولغان بولىدۇ. ھاياتىي كۈچى تۈگىگەن تىرىكتاپقا ئايلىنىدۇ. بەزى ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «نامار بىر ئادەمنى يامان ۋە قەبىھ ئىشلاردىن چەكلىيەلمىسە، ئۇنىڭ نامىزى نامار ھېسابلانمايدۇ».

بىز نامار توغرىسىدا ئېيتقانلىرىمىزنىڭ ئۆزىنى روزا توغرىسىدىمۇ ئېيتىمىز. مۇبادا روزا ئىنسانىنى قۇرئاندا بەلگىلەنگەن تەقۋالىق دەرىجىسىگە يەتكۈزەلمىسە، ئۇنداقتا ئۇ اللەنىڭ نەزىرىدە مەقبۇل روزا بولمايدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامىزان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾[3].

روزا كىشىنى ئايەتتە كۆرسىتىلگەن تەقۋالىققا ئېلىپ بارالمىسا، يەنى ئۇنىڭ قورسىقى، ئەۋرىتى روزا تۇتۇپ، تىلى، قەلبى ۋە باشقا ئەزالىرى روزا تۇتمىسا، ئۇنداق روزا

---

[1] سۈرە شەمس، 9 ـ ۋە 10 ـ ئايەتلەر.

[2] سۈرە ئەئلا، 14 ـ ۋە 15 ـ ئايەتلەر.

[3] سۈرە بەقەرە 183 ـ ئايەت.

مەقبۇل بولمايدۇ ۋە ساختا پۇلغا ئوخشاپ قالمدۇ. ئۇنىڭغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنۇ ھەدىسى دەل مۇناسىپ كېلىدۇ: «كىمكى روزىدار تۇرۇپ يالغان سۆزلەش ۋە ساختىپەزلىك قىلىشنى تەرك ئەتمەيدىكەن، الله تائالا ئۇنىڭ تاماق يېمەي، سۇ ئىچمەي تۇتقان روزىسىغا موھتاج ئەمەس»[1]؛ «بەزى روزىدارلار ئاچ قالغاندىن باشقا نەرسىگە ئېرىشەلمەسلىكى، كېچىدە (نامازغا) تۇرغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى بىدارلىقتىن باشقا نەرسىگە ئېرىشەلمەسلىكى مۇمكىن».

شۇڭلاشقا، سەلەف سالىھلار روزىغا، خۇددى روزىدار يېمەك ـ ئىچمەكتىن ئۆزىنى تۇتۇۋالغانغا ئوخشاش، بىھۇدە سۆزلەرنىڭ، ھارام ئىشلارنىڭ ئالدىنىشىپ قېلىشىدىن ساقلىنالىغانلىقى.

ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى پەقەت يېمەك ـ ئىچمەكتىن تۇتۇۋېلىشىلا روزا تۇتقان ھېسابلانمايدۇ، بەلكى يالغانچىلىقتىن، باتىل ئىشلاردىن، بىھۇدە سۆزلەردىن ئۆزىنى چەكلىشى كېرەك». ئەلى (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىنمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش رىۋايەت نەقىل قىلىنغان.

جابىر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «سەن روزا تۇتساڭ، سېنىڭ قۇلىقىڭمۇ، كۆزۈڭمۇ، تىلىڭمۇ يالغانچىلىقتىن، گۇناھ ئىشلاردىن ئۆزىنى تارتسۇن، سەن خىزمەتچىگە ئەزىيەت بېرىشنى تاشلىغىن، سەن روزا تۇتقان كۈندە سەندە ئېغىر بىسىقلىق، سالاپەت ھازىرلانسۇن، سەن روزا تۇتمىغان كۈن بىلەن روزا تۇتقان كۈننى ئوخشاش قىلمىغىن».

مەيمۇن ئىبنى مىھران (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «روزىنىڭ ئەڭ ئاسىنى تاماق يېمەسلىكتۇر».

شۇنداقلا، زاكات بېرىش، سەدىقە قىلىش قاتارلىقلارغىمۇ رىيا ئارىلىشىپ قالسا ياكى مىننەت قىلىش، ئەزىيەت يەتكۈزۈش قوشۇلۇپ قالسا، بۇ ئىشلار ساۋابنى يوققا چىقىرىدۇ، باي پېقىرغا بېرىدىغان پۇل ئۇنچىۋالا مۇھىم ئەمەس، بەلكى نىيەتنىڭ راستچىللىقى، قەلبىنىڭ پاكلىقى ۋە قەلبىنىڭ ئىخلاسى ئىنتايىن مۇھىمدۇر. ئىبنى ئاناۋ مۇنداق دېگەن: «ئەمەلىر ئۆره تەندىن ئىبارەت، ئۇنىڭ روھى (جېنى) بولسا، ئىخلاسىنىڭ ئۇنىڭدا مەۋجۇد بولۇشىدۇر».

بىز «قۇرئان كەرىم»دە مۇشۇ مەزمۇندىكى ئايەتلەرنى ئىنتايىن روشەن ھالدا بايقايمىز: ﴿قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تُبْطِلُواْ صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالأذَى كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاء النَّاسِ وَلاَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ

[1] ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لاَّ يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُواْ وَاللّهُ لاَ يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاء مَرْضَاتِ اللّهِ وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ﴿ياخشى سۆز ۋە كەچۈرۈش كېيىن ئەزىيەت يەتكۈزىدىغان سەدىقىدىن ئەۋزەلدۇر. الله (بەندىلەرنىڭ سەدىقىسىدىن) بىھاجەتتۇر، ھەلىمدۇر (يەنى ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ). ئى مۇئمىنلەر! پۈل ـ مېلىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان، الله‌قا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرمەيدىغان كىشى (نېمىڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلىۋەتكىنى)گە ئوخشاش، بەرگەن سەدىقەڭلەرنى مىننەت قىلىش ۋە ئەزىيەت يەتكۈزۈش بىلەن بىكار قىلىۋەتمەڭلار. بۇنداق (پۈل ـ مېلىنى باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان) ئادەم خۇددى ئۈستىگە توپا ـ چاڭ قونۇپ قالغان، قاتتىق يامغۇردىن كېيىن (يۇيۇلۇپ) بۇرۇنقىدەك بولۇپ قالغان سىلىق تاشقا ئوخشايدۇ. ئۇلار قىلغان ئەمەللىرى ئۈچۈن (ئاخىرەتتە) ھېچقانداق ساۋابقا ئىگە بولالمايدۇ. الله كاپىر قەۋمى ھىدايەت قىلمايدۇ. مالىلىرىنى الله‌نىڭ رازىلىقىنى تىلەش ۋە نەپسىلىرىنى (سەدىقە ـ ئېھسانغا) ئادەتلەندۈرۈش يۈزىسىدىن سەرپ قىلىدىغانلار ئېگىزلىككە جايلاشقان، قاتتىق يامغۇردىن بەھرىمەن بولسا مېۋىسى ئىككى ھەسسە كۆپ بولىدىغان، قاتتىق يامغۇردىن بەھرىمەن بولمىسا شەبنەم بىلەنمۇ قانىدىغان (يەنى قايسى ھالدا بولسۇن مېۋە بېرىدىغان) بىر باغقا ئوخشايدۇ (دېمەك، بۇنداق خەير ـ ساخاۋەتلىك ئادەم مېلى كۆپ بولسا كۆپكە يارىشا، ئاز بولسا ئازغا يارىشا بېرىدۇ). الله قىلغان ئەمەلىڭلارنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر﴾[1].

سەدىقىنىڭ مەقبۇل بولۇش ياكى مەقبۇل بولماسلىقىغا ئىخلاسنىڭ تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقى ھەققىدە «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلىنغان بۇ چىرايلىق دەلىللەردىن ئارتۇق دەلىل بولمايدۇ، ئەلۋەتتە.

توغرا نىيەتنىڭ بەرىكتى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام الله يولىدا بەرمەكچى بولغان سەدىقىسىنى كىشىلەرنىڭ كۆرۈپ قېلىپ ماختاپ سېلىشىدىن خاتىرجەم بولۇش ۋە رىيادىن ساقلىنىش ئۈچۈن كېچىدە مەخپىي بېرىشنى ئىرادە قىلغان، ئەمما سەدىقىگە ھەقلىق بولمىغان

[1] سۈرە بەقەرە 263 ـ ئايەتتىن 265 ـ ئايەتكىچە.

كىشىلەرگە خاتا بېرىپ قويغان بولسىمۇ، يەنىلا نىيىتىنىڭ دۇرۇسلۇقى ۋە ئىخلاسىنىڭ پايدىسى يەتكەن، ئەمىلى بەرىكەتلىك بولغان ئىخلاسمەن بىر مۇئمىن ھەققىدە بىر قىسسە سۆزلەپ بەرگەن بولۇپ، ئىمام بۇخارى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئەبۇ ھۇرەيرە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەم (بەنى ئىسرائىلدىن) چوقۇم سەدىقە بېرىمەن دەپ چىقىپ، سەدىقىنى بىر ئوغرىغا بەردى (ئۇنىڭ ئوغرى ئىكەنلىكىنى بىلمەستىن بەرگەن). كىشىلەر ئۇنىڭغا سەدىقەڭنى ئوغرىغا بەردىڭ دەپ سۆز چۆچەك قىلىشتى. سەدىقە بەرگۈچى: ‹ئى الله، ئوغرىغا سەدىقە بەرگەنلىكىم ئۈچۈن ساڭا شۈكۈر قىلىمەن› دېدى. ئۇ يەنە: چوقۇم سەدىقە بېرىمەن دەپ چىقىپ، بۇ قېتىم بىر پاھىشە ئايالغا بەردى. كىشىلەر ئۇنىڭغا سەدىقەڭنى پاھىشە ئايالغا بەردىڭ دەپ سۆز چۆچەك قىلىشتى. ئۇ: ‹ئى الله، پاھىشە ئايالغا سەدىقە بەرگەنلىكىم ئۈچۈن ساڭا شۈكۈر قىلىمەن› دېدى. ئۇ يەنە: چوقۇم سەدىقە بېرىمەن دەپ چىقىپ، بۇ قېتىم بىر بايغا بەردى. كىشىلەر ئۇنىڭغا سەدىقەڭنى بايغا بەردىڭ دەپ سۆز - چۆچەك قىلىشتى. ئۇ: ‹ئى الله، ئوغرىغا، پاھىشە ئايالغا ۋە بايغا سەدىقە بەرگەنلىكىم ئۈچۈن ساڭا شۈكۈر قىلىمەن› دېدى. كېيىن سەدىقە بەرگۈچى بىر چۈش كۆردى. چۈشىدە ئۇنىڭغا مۇنداق دېيىلدى: ‹ئوغرىغا بەرگەن سەدىقەڭگە كەلسەك، ئوغرى شۇ ئارقىلىق ئوغرىلىقتىن قول ئۈزۈشى مۇمكىن. پاھىشە ئايالغا بەرگەن سەدىقەڭگە كەلسەك، ئۇ شۇ ئارقىلىق پاھىشىدىن توختىشى مۇمكىن. بايغا كەلسەك، ئۇ بۇنىڭدىن ئىبرەت ئېلىپ، الله ئۇنىڭغا ئاتا قىلغان بايلىقنى ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلىشى مۇمكىن›».

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشۇنداق قىسسىلەر ئارقىلىق ساھابىلىرىگە ئىخلاس قىلىش ياخشىلىقنىڭ مەنبەسى ۋە ئەمەللەرنىڭ مەقبۇل بولۇشىنىڭ مىزانى ئىكەنلىكىنى ئۆگەتكەن.

ئەمەللەر نىيەتكە باغلىقتۇر

بىز نامازى، روزا، سەدىقە توغرۇلۇق ئېيتقانلىرىمىزنى ھەج قىلىش، قۇرئان ئوقۇش، جىھاد قىلىش، دىن ئۈچۈن ھىجرەت قىلىش قاتارلىقلاردا، شۇنداقلا الله تائالا يولغا قويغان ۋە ئۇنىڭغا يېقىنلاشتۇرىدىغان ھەرقانداق ئەمەل - ئىبادەتنە شۇلارنىڭ بولۇشىنى تەكىتلەيمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا مۇسۇلمانلاردىن بىرى مەككىدىن مەدىنىگە ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان ئۇممۇ قەيس دەپ ئاتىلىدىغان بىر ئايال ئۈچۈن ھىجرەت قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنى بىلىدىغانلار «ئۇممۇ قەيسنىڭ ھىجرىتچىسى» دەپ ئاتاشتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە ساھابىلەرگە بىر ھەدىس سۆزلەپ بەرگەن بولۇپ، بەزى ھەدىس ئالىملىرى ئۇنى دىنىڭ ئۈچتىن بىرى، يېكى تۆتتىن بىرى، يېكى يېرىمى دەپ قارايدۇ. ئىمام بۇخارى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مەزكۇر ھەدىس بىلەن ئۆزىنىڭ سەھىھ كىتابىنى باشلىغانىدى: «ھەقىقەتەن بارلىق ئەمەللەرنىڭ دۇرۇس بولۇشى نىيەتكە باغلىق. ھەقىقەتەن كىشىگە ئۆزى نىيەت قىلغان نەرسىسى بولىدۇ. كىمكى، الله تائالا ۋە الله تائالانىڭ پەيغەمبىرىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ھىجرەت قىلسا، ئۇ ھىجرىتىدىن شۇنى تاپىدۇ. كىمكى بۇ دۇنيادا پۇل - مالغا ئېرىشىش ياكى بىرەر خوتۇن ئېلىش ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇ ھىجرىتىدىن شۇنى تاپىدۇ».

ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، بەزى شەرقشۇناسلار بۇ ھەدىسكە شەك كەلتۈرىدۇ، ۋەھالەنكى ئىسلام ئالىملىرى ھەر ساھەدە ئۇنى قوبۇل قىلىشقا بىرلىككە كەلگەن.

شەرقشۇناسلار ئىسلامدا «نىيەت»نىڭ دەرىجىسى بۇ بىر ھەدىس بىلەنلا بەلگىلەنمەيدىغانلىقى، بەلكى بىر قانچە ھەدىس بىلەن بەلگىلىنىدىغانلىقىنى بىلمەسلىكى مۇمكىن. ھالبۇكى، ئۇ ھەدىسلەرنىڭ ھەممىسى بىرلىشىپ «ھەقىقەتەن بارلىق ئەمەللەرنىڭ دۇرۇس بولۇشى نىيەتكە باغلىق، ھەقىقەتەن كىشىگە ئۆزى نىيەت قىلغان نەرسىسى بولىدۇ»غانلىقىنى تەكىتلەيدۇ.

ھافىز مۇنزىرنىڭ «ئەتتەرغىب ۋەتتەھزىب» دېگەن ئەسىرىدە ياخشى نىيەت توغرىسىدا 11 ھەدىسنى، ئىخلاس توغرىسىدا 13 ھەدىسنى، رىيا توغرىسىدا 30دىن كۆپرەك ھەدىسنى تىلغا ئالغانلىقىنى ئۇچرىتىمىز.

مانا بۇ ھەدىسلەر ۋە «قۇرئان كەرىم»دىكى ئايەتلەر ئىسلامدىكى نىيەتنىڭ قىممىتى توغرىسىدىكى كەسكىن دەلىللەردۇر.

4. الله‌قا ئۇ كۆرسەتكەن رەۋىشتە ئىبادەت قىلىش لازىم

ئىسلام دەۋەت قىلغان تۆتىنچى پرىنسىپ، مۇسۇلمان ئىنسان ئۆزىنىڭ ئىبادەتلىرىدە ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ بېرىلگەن دائىرىدىن ھالقىپ كەتمەسلىكى لازىم. مۇسۇلمان ئىنسان ئۈچۈن ئىبادەتتە پەقەت الله‌نىڭ رازىلىقىنى كۆزلىشى ياكى ئۇنى الله‌نىڭ غەيرىگە يۈزلەندۈرمەسلىكى ېيتەرلىك ئەمەس. ئىبادەت چوقۇم الله سىزىپ بەرگەن دائىرىدە، الله ئۆزى رازى بولىدىغان ماھىيەتتە بولۇشى كېرەك. مۇسۇلمان ئىنسانىڭ ئىبادىتى ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ ھاۋايى - ھەۋەسلىرىدىن پەيدا قىلىۋالغان

شەكىلدە بولمايدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاء رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ ﴿كىمكى پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولۇشنى ئۇمىد قىلىدىكەن (ساۋابىنى ئۇمىد قىلىپ ئازابىدىن قورقىدىكەن)، ياخشى ئىش قىلسۇن، پەرۋەردىگارىغا قىلىدىغان ئىبادەتكە ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمىسۇن﴾[1]؛ ﴿بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ﴿ئۇنداق ئەمەس، كىمكى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى اللەقا تاپشۇرىدىكەن (يەنى اللەنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئەمەلىنى خالىس اللە ئۈچۈن قىلىدىكەن)، ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋابتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) ھېچ قورقۇنچ ۋە غەم ـ قايغۇ بولمايدۇ﴾[2]؛ ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لله وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ ﴿ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى اللەقا تاپشۇرغان كىشىدىن (دىنىي جەھەتتە) ياخشىراق ئادەم بارمۇ؟﴾[3].

بىرىنچى ئايەتتە اللەقا شېرىك كەلتۈرۈشتىن چەكلەش بىلەن بىرگە، ياخشى ئەمەل قىلىشقا بۇيرىلىدۇ. كېيىنكى ئىككى ئايەتتە بولسا، مۇسۇلمان ئىنسان ئۆزىنى اللەقا تاپشۇرۇش بىلەن بىرگە «ئېھسان» شەرت قىلىنىدۇ. كىم ئۆزىنى اللەقا تاپشۇرىدىكەن ۋە اللەقا بىر نېمىنى شېرىك كەلتۈرمەيدىكەن، ئۇ ئېتىقادتا اللەقا ئىخلاس قىلغان بولىدۇ. لېكىن، مۇسۇلمان ئىنسان «ياخشىلىق قىلىش» بىلەن بىرگە، «سالىھ ئەمەل» قىلمىسا، ئۇ كۇپايە قىلمايدۇ. ئېھسان ۋە سالىھ ئەمەل ئىنسانىنىڭ اللەقا ئۇ كۆرسەتكەن رەۋىشتە يېقىنلىشىشىدۇر. ئۆمەر ئىبنى خەتتاب (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دەيتتى: «ئى اللە، مېنىڭ ھەممە ئەمىلىمنى خالىس قىلغىن، ئۇنى سەن ئۈچۈن خالىس قىلغىن، ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى باشقا بىرىگە قىلىپ قويمىغىن».

فۇزەيىل ئىبنى ئىياز اللە تائالانىڭ: ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً﴾ ﴿سىلەردىن قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن...﴾[4] دېگەن ئايىتىنى: «يەنى، سىلەردىن قايسىڭلارنىڭ ئەمەلى ئەڭ خالىس ۋە ئەڭ توغرا ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن» دەپ تەپسىر قىلغان. كىشىلەر ئۇنىڭدىن: «ئەڭ خالىس ۋە ئەڭ توغرا بولغىنى قانداق بولىدۇ؟» دەپ سورىغاندا، ئۇ: «ئەمەل خالىس بولۇپ، توغرا بولمىسا قوبۇل بولمايدۇ، توغرا بولۇپ خالىس بولمىسا تېخىمۇ قوبۇل بولمايدۇ. دېمەك، ئەمەل ھەم خالىس ھەم

---

[1] سۈرە كەھف، 110 ـ ئايەت.

[2] سۈرە بەقەرە 112 ـ ئايەت.

[3] سۈرە نىسا، 125 ـ ئايەت.

[4] بۇ ئايەت سۈرە ھۇد، 7 ـ ئايەت، سۈرە كەھف، 7 ـ ئايەت ۋە سۈرە مۇلك، 2 ـ ئايەتلەردە كەلگەن.

تـوغرا بولـمـغـۇچه قوبـۇل بولـمـايـدۇ. ئەمـەل پەقەت الله ئۈچـۈن بولغانـدىلا خـالـىس بولـدۇ، سۈننەتكه ئاساسەن بولغانـدىلا تـوغرا بولـدۇ» دەپ جـاۋاب بەرگـەن. يەنـى، ئەمـەل الله تائـالا ۋە ئۇنـىڭ پەيغەمـبـرى يولغا قويغان ۋە رازى بولـمىغان رەۋىشته بولۇشى كـېرەك.

ئىسـلام ئىنسـانلارنىڭ الله رۇخسـەت قىلمىغـان نەرسـىلەرنى دىـن قىلىـپ بېكىتىشىلىرىنى شېرىك قاتارىدىن سانىدى. ئىبادەتتە رەت قىلىنمىغان بىدئەتلەر بولسا، بەلگىلەنگەن ئىبادەتلەردە زىيادە قىلىش ياكى كەم قىلىش ياكى بورمىلاشتىن ئىبارەت. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامـاز ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «نامـازنى ماڭا ئوخشاش ئوقۇڭلار»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە ھەج توغرىسىدا سۆزلەۋېتىپ مۇنداق دېگەن: «ھەج پائالىيىتىڭلارنى مەندىن ئۆگىنىڭلار»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمان ئىنسانىنى ئىبادەت ۋە دىن ئىشلىرىدا ھەرقانداق بىر بىدئەت پەيدا قىلىشتىن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «دىندا ھەرقانداق بىر يېڭىلىق بىدئەت، ھەرقانداق بىر بىدئەت ئازغۇنلۇقتۇر»؛ «كىم بىزنىڭ بۇ دىنىمىزدا ئۇنىڭدىن بولمىغان بىر نەرسىنى پەيدا قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىنىدۇ»؛ «كىم بىزنىڭ دىنىمىزدا بولمىغان ئەمەلنى قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىنىدۇ»[3].

دېمەك، مۇسۇلمان ئىمامىلىرىدىن بىرىنىڭ ئىلمى قانچىلىك كۆپ بولۇپ كەتسۇن، ياكى ئىلىم ئاكادېمىيىلىرى، مائارىپ ئېنىستىتۇتلىرى ياكى ئىسلام تەشكىلاتلىرىدىن بىرىنىڭ الله‌نىڭ دىنىدا يېڭىچە بىر ئىبادەتنى يولغا قويۇشىغا، ياكى بۇرۇن بار بولغان ئىبادەتكە بىر نەرسىنى زىيادە قىلىشىغا، ياكى شەكلىنى ئۆزگەرتىۋېتىشىگە قەتئىي ھەققى يوق. چۈنكى، ئىبادەتلەرنى الله تائالا ئۆزى يالغۇز يولغا قويىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەتكۈزىدۇ، بىز بولساق ئەگىشىمىز. بۇنىڭغا ئەگىشىشته ھەممە ياخشىلىق تېپىلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ ﴿ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، ‹ئەگەر سىلەر الله‌نى دوست تۇتساڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلاركى، الله سىلەرنى دوست تۇتىدۇ. (ئۆتكەنكى) گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. الله ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾[4].

---

[1] ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

[2] ئىمام نەسائى رىۋايەت قىلغان.

[3] بۇ ھەدىسلەرنى مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[4] سۈرە ئال ئىمران، 31 ـ ئايەت.

ئىمام ئىبنى تەيمىيە (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «دىن ئىككى نەرسىدىن تەشكىل تاپىدۇ. بىرى، پەقەت اللەقا ئىبادەت قىلىمىز. يەنە بىرى، پەقەت اللە كۆرسەتكەن رەۋىشتە ئىبادەت قىلىمىز. بىز اللەقا بىدئەت بىلەن ئىبادەت قىلمايمىز. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ ﴿كىمكى پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن (ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ ئازابىدىن قورقىدىكەن)، ياخشى ئىش قىلسۇن، پەرۋەردىگارىغا قىلىدىغان ئىبادەتكە ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمىسۇن﴾[1].

بۇ ئەملىيەتتە ئىككى شاھادەت (اللەتىن باشقا بەرھەق مەبۇد يوق، ھەقىقەتەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام اللەنىڭ پەيغەمبىرى)نىڭ مەزمۇنىدۇر.

بىرى، پەقەت اللەقا ئىبادەت قىلىمىز.

يەنە بىرى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام اللەنىڭ پەيغەمبىرى بولۇپ، ئۇ اللە تائالادىن بىزگە يەتكۈزىدۇ، بىز ئۇنىڭ خەۋەرلىرىگە ئىشىنىمىز ۋە ئۇنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىمىز.

ھالبۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە اللە تائالاغا نېمە بىلەن ئىبادەت قىلىدىغانلىقىمىزنى بايان قىلىپ بەردى. دىندا يېڭىلىق پەيدا قىلىشىمىزنى چەكلىدى ۋە ئۇنىڭ زالالەت ئىكەنلىكىنى بايان قىلدى.

اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ﴿ئۇنداق ئەمەس، كىمكى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى اللەقا تاپشۇرىدىكەن (يەنى اللەنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئەملىنى خالىس اللە ئۈچۈن قىلىدىكەن)، ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋابتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) ھېچ قورقۇنچ ۋە غەم - قايغۇ بولمايدۇ﴾[2].

بىز پەقەت اللە تائالادىن قورقۇشقا، اللەقا تەۋەككۈل قىلىشقا، پەقەت اللەتىن ئۈمىد قىلىشقا ۋە ياردەم تىلەشكە، ئىبادەتنىمىزنى پەقەت اللە ئۈچۈن قىلىشقا بۇيرۇلغانىدەك، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشكە ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشقا، ئۇنى ئۇلگە قىلىشقا بۇيرۇلغانمىز. چۈنكى، ھالال ئىش مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ (اللەنىڭ ئىزنى بىلەن) ھالال قىلغىنىدۇر، ھارام ئىش ئۇنىڭ (اللەنىڭ ئىزنى بىلەن) ھارام قىلغىنىدۇر، دىن ئۇنىڭ (اللەنىڭ ئىزنى بىلەن) يولغا قويغىنىدۇر».

---

[1] سۈرە كەھف، 110 - ئايەت.

[2] سۈرە بەقەرە 112 - ئايەت.

ئىسلامنىڭ بىدئەتنى چەكلەشتە قاتتىق بولۇشنىڭ ھېكمىتى

ئىسلامنىڭ ئىنسانلارنىڭ اللە رۇخسەت قىلمىغان نەرسىلەرنى دىن قىلىپ، اللەقا يېقىنلىشىش ئۈچۈن اللە يولغا قويمىغان ئىبادەت شەكىللىرىنى پەيدا قىلىشنى ھارام قىلىشى ئىنتايىن ھېكمەتلىك بىر ئىش. ئىسلام بۇ ھەقتە كەسكىنلىك بىلەن: «ھەرقانداق بىدئەت زالالەت، ھەرقانداق بىر زالالەت دوزاختىدۇر» دەپ جاكارلىدى.

دىن تارىخلىرىنى ئوقۇيدىغان كىشى ئىسلامنىڭ بۇنداق قاتتىقلىق قىلىشىنىڭ ھېكمىتىنى كۆز ئالدىدا روشەن كۆرەلەيدۇ.

بىدئەت دىنلارنى قانداق ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويىدۇ؟

دىندا بىدئەت پەيدا قىلىش بولسا، شەيتان ئۇنىڭدىن دىن ئېتىقادچىلىرىغا يامىشىپ كىرگەن بىر يوچۇقتۇر. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىش ئۇلارنىڭ دىنىنى ۋە ھاياتىنى بۇزۇۋېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئېتىقادىنى، ئىبادەتلىرىنى ۋەيران قىلىۋېتىدۇ. ئۇلارنىڭ دىنىي ھاياتىدىكى كىچىككىنە پرىنسىپقا قەدەر ئېسىلىپ، ئۇنىڭغا نۇرغۇنلىغان قائىدىلەرنى بېكىتىدۇ، ئۇلار ئېتىۋېتەلمىگۈدەك دەرىجىدە پىتىنە ـ پاسات ئىشىكلىرىنى ئېچىۋېتىدۇ.

بىدئەت يولى ئارقىلىق شېرىك ئېتىقاد يامرىدى. بۇتپەرەسلىك ھەممە ئۇممەتنى قاپلىدى، ھەتتاكى ئەھلى كىتابمۇ بۇنىڭدىن ئامان قالمىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار اللەقا شېرىك كەلتۈردى. ئۇلار ئۆزلىرىدىن بىرەر زىياننى دەپئىي قىلالمايدىغان، ئۆزلىرىگە بىرەر پايدىنى يەتكۈزەلمەيدىغان نەرسىلەرگە چوقۇنىدى ۋە ئۇلارنى اللەنىڭ دەرگاھىدىكى شاپائەتچىلىرىمىز دەپ ئېتىقاد قىلدى.

بىدئەت يولى ئارقىلىق دىندا چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش، ئېتىقادچىلارنى كىشەنلەپ قويۇش ھادىسىلىرى مەيدانغا كەلدى. كىشىلەر ئىبادەت ۋە دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ تۈرلۈك شەكىللىرىنى پەيدا قىلدى. ھالبۇكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىنسانىنى قاتتىق چارچىتىۋېتىدۇ ۋە ئۇنى تاقىتى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلىدۇ.

بىدئەت يولى ئارقىلىق چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتكۈچىلەر اللە تائالا ھاياتىي دۇنيادا ھالال قىلغان نازۇنېمەتلەرنى ۋە ھالال رىزىقلارنى ھارام قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار دىن نامى بىلەن دۇنيانى تەرك ئەتتى، بەرپاچىلىقنى ئىمان دەۋاسى بىلەن خارابلىققا ئايلاندۇردى، روھىيەتنى پاكلاش مۇددىئاسى بىلەن ئۆزلىرىنى قىينىدى.

بىدئەت يولى ئارقىلىق نۇرغۇنلىغان دىنلاردا غايەت زور بورمىلاش ۋە غايەت زور ئازغۇنلۇق مەيدانغا كەلدى. ئۇنىڭ پائقىغا ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىي دۇنيادا قىلغان

ئەمەللىرى يوققا چىققان، ئەمما ئوبدان ئىش قىلدۇق دەپ ئويلايدىغان ئادەملەر چۈشۈپ كەتتى.

بىز بۇ ھەقتە خرىستىئانلارنىڭ «رەھبانىيەت» بىدئىتىنى پەيدا قىلىش ئىشىنى ئويلىنىپ كۆرۈشمىز يېتەرلىك. مەلۇمكى، «رەھبانىيەت» ئىنسان ۋۇجۇدىنى خورلايدۇ، ئۇنى ساپ تەبىئەتتىن بۇرۇۋېتىدۇ، بىز بۇنىڭدىن ئىنسان ئۆز ئالدىغا يالغۇز يول تېپىپ، شۇنىڭ بىلەن اللەنىڭ ئارغامچىسىغا ئېسىلمىسا، اللەنىڭ نۇرى ۋە ھىدايىتى بىلەن يول تاپمىسا، گەرچە ئىنسانىڭ نىيەت ـ مەقسىتى اللەقا يېقىنلىشىش بولسىمۇ قانچىلىك ئېزىپ كېتىدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىمىز.

شۇنداقلا، ئەرەب مۇشرىكلىرىنىڭمۇ بۇت ۋە تاشلارنى اللەقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن قانداق ۋاستە قىلغانلىقىنى بىلىمىز. دېمەك، شېرىكنىڭ ئەسلىسى ئەمەلىيەتتە دىندا پەيدا بولغان بىدئەتتۇر.

بىدئەتچىلەرنىڭ شەيتانلىرى اللەنىڭ زىرائەتتىن ۋە ھايۋانلاردىن ھالال قىلغانلىرىنى قانداق ھارام قىلىپ كۆرسەتكەنلىكلىرىنى، تېخىمۇ چېكىدىن ئاشقان ھالدا ئۇلارنى ھالاك قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ دىنىنى بۇرمىلاش ئۈچۈن، ئۆزلىرىنىڭ يۇرەك پارىلىرىنى ئىلاھلارغا قۇربان قىلىشىنى قانداق چىرايلىق كۆرسەتكەنلىكلىرىنى بىلىمىز.

شۇنداقلا، ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرلىرىدىن ھايا قىلماي، ئەر ـ ئايال يالىڭاچ، ئانىلىرىدىن تۇغما ھالەتتە بەيتۇللاھنىڭ ئەتراپىدا تاۋاپ قىلغانلىقىنى بىلىمىز. ئۇلار مۇشۇنداق قىلمىشلىرى بىلەن اللەقا قانداقمۇ يېقىنلىشار؟ ۋەھالەنكى، ئۇلار ئۆزلىرىنى شۇنداق گۇمان قىلىدۇ. الله تائالانىڭ مۇنۇ ئايەتلىرىدە ئاشۇنداق بىدئەتلەرنىڭ بايانلىرىنى ئوقۇيمىز: ﴿وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلاَدِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُواْ عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَلَوْ شَاء اللّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ وَقَالُواْ هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لاَّ يَطْعَمُهَا إِلاَّ مَن نَّشَاء بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَامٌ لاَّ يَذْكُرُونَ اسْمَ اللّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاء عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِم بِمَا كَانُواْ يَفْتَرُونَ وَقَالُواْ مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاء سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُواْ أَوْلاَدَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُواْ مَا رَزَقَهُمُ اللّهُ افْتِرَاء عَلَى اللّهِ قَدْ ضَلُّواْ وَمَا كَانُواْ مُهْتَدِينَ﴾ ﴿مۇشرىكلارنىڭ شېرىكلىرى (يەنى شەيتانلار) مۇشرىكلارنى ھالاك قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ دىنىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرىغا بالىلىرىنى ئۆلتۈرۈشنى، شۇنىڭدەك (يەنى اللەقا ۋە بۇتلارغا ھەسسە ئايرىپ قويۇشتەك تەقسىماتنى شەيتانلارغا ۋە مۇشرىكلارغا چىرايلىق كۆرسەتكەندەك) چىرايلىق كۆرسەتتى. ئەگەر الله خالىغان بولسا ئىدى، ئۇلار بۇ (قەبىھ) ئىشنى قىلمايتتى، ئۇلارنى اللەقا چاپلىغان

يالغانلىرى بىلەن تەرك ئەت. ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ گۇمانىچە: ‹بۇ ھايۋانلار ۋە ئېكىنلەر (مەبۇدلىرىمىزغا خاس بولۇپ، باشقىلارغا) ھارامدۇر، ئۇلارنى پەقەت بىز خالىغان ئادەملەرلا يەيدۇ، بۇ ھايۋانلارنى مىنىش ھارامدۇر، بۇ ھايۋانلارنى بوغۇزلىغاندا اللەنىڭ ئىسمىنى ئېيتىشقا بولمايدۇ› دېدى. ئۇلار اللەقا يالغان چاپلىدى، اللە ئۇلارنى يالغان چاپلىغانلىقلىرى ئۈچۈن جازالايدۇ. ئۇلار: ‹بۇ ھايۋانلارنىڭ قورساقلىرىدىكى بالىلىرى بىزنىڭ ئەر كىشىلىرىمىزگە خاستۇر، بىزنىڭ خوتۇن كىشىلىرىمىزگە ھارامدۇر› دېدى. ئەگەر تۇغۇلغان ھايۋان ئۆلۈك بولسا، بۇ ئەر كىشىلەر بىلەن خوتۇن كىشىلەر ئارىسىدا ئورتاقتۇر (يەنى ئۇنى ھەممەيلەن تەڭ يەيدۇ) دەپ (ھالال ـ ھارامنى تەيىنلەشتى). اللەقا يالغان چاپلىغانلىقلىرى ئۈچۈن اللە ئۇلارنى جازالايدۇ. شۇبھىسىزكى، اللە ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر. ھاماقەتلىك ۋە نادانلىقلىرىدىن بالىلىرىنى ئۆلتۈرگەن ۋە اللە نامىدىن يالغان ئېيتىپ، اللە رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەرنى ھارام بىلگەن كىشىلەر ھەقىقەتەن زىيان تارتتى، ئۇلار ھەقىقەتەن (توغرا يولدىن) ئاداشتى، ھىدايەت تاپمىدى﴾[1].

بىدئەتچىلىك دىن ئەمەس

دەرھەقىقەت، بىدئەت (دىندا يېڭىلىق پەيدا قىلىش) پەيدا قىلىش ۋە ئوتتۇرىغا چىقىرىش دىن ئەمەس. چۈنكى، دىن اللە تائالا تەرىپىدىن بېكىتىلگەن بولۇپ، ئۇ بۇزغۇنچىلارنىڭ بۇزغۇنچىلىقلىرىدىن، چېكىدىن ئاشقۇرۇۋەتكۈچىلەرنىڭ بۇرمىلاشلىرىدىن، بىدئەتچىلەرنىڭ باتىللىرىدىن ۋە نادانلارنىڭ تەپسىرلىرىدىن پاك ۋە ساپ ھالدا قېلىشى كېرەك.

بىلىش كېرەككى، ھەقىقىي يېڭىلىق يارىتىشنىڭ سورۇنلىرى دۇنيالىق ئىشلاردۇر. ئۇنىڭ ئىجاد قىلىش پۇرسەتلىرى نېمىدېگەن بىپايان، نېمىدېگەن كۆپ ـ ھە! ۋەھالەنكى، مۇسۇلمانلار چېكىنىپ، ئۇلارنىڭ ھالى يامان بولۇپ كېتىش، ئىشلىرى بۇزۇلۇپ كېتىش، جەمئىيەت يېمىرىلىپ كېتىش سەۋەبلىك ئۇلارنىڭ نورمال ئىشلىرىمۇ تەتۇر ھالەتكە كىرىپ قالدى. ئۇلار دۇنيالىق ئىشلىرىدا قورام تاشلاردەك ئورۇنلىرىدىن تەۋرىمەي تۇردى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھېچقانداق يېڭىلىق ئىجاد قىلمىدى، بىر نەرسىنى كەشىپ قىلمىدى، ئالدىنقى ئىش كېيىنكىسىگە بىر نەرسىنى قالدۇرمىدى.

[1] سۈرە ئەنئام، 137 ـ ئايەتتىن 140 ـ ئايەتكىچە.

ئەمما، دىندا اللە رۇخسەت قىلمىغان ئىشلارنى ئىبادەتنىڭ يېڭىچە شەكىللىرى سۇپىتىدە پەيدا قىلدى، ئىجاد قىلدى.

ئىسلامدا بىدئەتنى ھارام قىلىش ئىزناسىزى

ئىسلامنىڭ ئىبادەتتە بىدئەت پەيدا قىلىشنى ھارام قىلىشى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىشكە ئەمر قىلىشى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىبادەتلىرىنى ساپ ھالەتتە ساقلاپ قالدى. ئەگەشكۈچىلەرنىڭ بۇرمىلىۋېتىشى، ئۆزگەرتىۋېتىشى، زىيادە قىلىۋېتىشى ياكى كەم قىلىۋېتىشىدىن بەكمۇ قوغدىدى.

ئىسلام ئىبادەتلىرى تۇيۇپ نېگىزىدە ھەممە مەزھەبتە بىردۇر. مەسىلەن، نامىاز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىن بۇگۈنگىچە ئوقۇلىدىغان ئايەتلەر ۋە مەخسۇس ھەربىكەتلەر - تەكبىر بىلەن باشلىنىپ، سالام بىلەن ئاخىرلىشىپ كەلمەكتە. بىر كۈندە بەش ۋاقىت ئوقۇلماقتا، ھەربىر نامىاز مەلۇم ھەربىكەتلەر، ھەربىر رەكئەتتە ئوقۇلىدىغان مەلۇم زىكىر - تەسبىھلەر بىلەن ئوقۇلۇپ كەلمەكتە. ھەربىر نامازنىڭ ھەممە بىرلىككە كەلگەن تاھارەت، پاكىز كىيىم كىيىش، قىبلىگە يۈزلىنىشتىن ئىبارەت بىر قانچە شەرتلىرى بار.

روزا ھەممە بىلىدىغان ھىجرىيە كالېندارى بويىچە رامىزان ئېيىدا 29 ياكى 30 كۈن تۇتۇلىدۇ، ئۇنىڭ ۋاقتى كۈن چىقىشتىن كۈن ئولتۇرغىچە بولىدۇ.

شۇنداقلا، زاكات ۋە ھەج قاتارلىقلارمۇ بەلگىلەنگەن ۋە ئۇلارنىڭ تەپسىلاتلىرى ھەممىگە تونۇشلۇق بولۇپ، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن تولىمۇ ئىشەنچلىك راۋىلار ئارقىلىق ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىپ كەلمەكتە.

مەلۇمكى، بۇلار ئىسلام ئىبادەتلىرىنىڭ خاسلىقى بولۇپ، ئۇنداق خاسلىققا باشقا ھېچقانداق بىر دىن ئېرىشىپ باقمىدى. باشقا دىنلاردىكى ئىبادەتلەر كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كاھىن - راھىبلارنىڭ بۇرمىلاشلىرى، ئۆزگەرتىۋېتىشلىرى، ئاممىنىڭ چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشلىرىغا دۇچ كەلدى. بىدئەتچىلەرگە ھەددىگلاردىن ئاشماڭلار، اللە رۇخسەت قىلمىغان نەرسىلەرنى دىن قىلىپ بېكىتمەڭلار دەيدىغان بىرى چىقمىدى. قولىدا جەننەتنىڭ ئاچقۇچى، ئاسمانلارنىڭ پادىشاھلىقى بولغان بىر كاھىننى ئۇ بىر بىدئەت پەيدا قىلغاندا ياكى دىنىنىڭ بىر مەسلىسىنى ئۆزگەرتكەنده كىم ئىنكار قىلالايدۇ؟ چۈنكى، ئۇ (ئاممىنىڭ نەزىرىده) اللەنىڭ رەھمىتىدىن خالىغان كىشىنى

قوغلىۋېتىپ، خالىغان كىشىنى ئۇنىڭغا كىرگۈزمەيدىغان ۋە جەننەتنى گىراملاپ ساتالايدىغان كىشىدۇر.

ئەمما، ئىسلام باشتىلا كاھىنلىق ئىشلىرىنى ۋە ئۇنىڭ اللەنىڭ سىرلىرىنى مونوپول قىلىشتىكى يالغان مۇددىئالىرىنى قاتتىق ئىنكار قىلدى. ئىبادەت ئىشلىرىنى مۇسۇلمانلارنىڭ قوللىرىدا قىلدى، مۇسۇلمانلارنى ئىبادەتنى قوغدايدىغان مۇھاپىزەتچى قىلدى ۋە ئۇلارنى ئىبادەت ئىشلىرىدا بىدئەت پەيدا قىلمايلا، ئايەت ـ ھەدىسكە ئەگىشىشكە بۇيرىدى. دىندا بىدئەت پەيدا قىلغۇچى كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر قاتتىق رەددىيە بېرىشكە ئەمر قىلدى.

بىز مەسىھ شەرئىتىنى مىسال سۈپىتىدە ئالىدىغان بولساق، بىز ئۇنىڭ خرىستىئانلارنىڭ ئۆز قوللىرىدا ئۆزگىرىپ، يوق بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرىمىز. ئۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالام بۇزرۇش ئۇچۇن ئەمەس، تولۇقلاش ئۇچۇن كەلگەنلىكىنى ئېلان قىلغان قانۇنىيەتتىن چەتنەپ كەتتى.

بۇنىڭ بىلەن چوشقىنى، شەنبە كۈنىدە بېلىق تۇتۇشنى ھالال قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يەكشەنبە كۈنىنى بەلگىلىدى. خەتنە قىلىش ۋە جۇنۇبلۇقتىن غۇسلى قىلىشنى تەرك ئەتتى. ئىيسا ئەلەيھىسسالام بەيتۇلمۇقەددەسكە قاراپ نامаз ئوقۇيتتى، ئۇلار مەشرىققە قاراپ ئوقۇدى. ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزى كرىستىنى ئۇلۇغلاپ باقمىغانىدى، ئۇلار كرىستىنى ئۇلۇغلىدى ۋە ئۇنىڭغا چوقۇندى. ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۇلار تۇتۇۋالغان روزىنى تۇتمىغان ياكى ئۇنى يولغا قويمىغان ياكى قەتئىي بۇيرۇپ باقمىغانىدى. بەلكى، ئاشۇلار مەزكۇر روزىنى ھازىرقى سانغا توختاتتى. ئۇنى باھار پەسلىگە يۆتكىدى، ئۇ روزىدا ئارتۇق تۇتقانلىرىنى قەمەرىيە ئايلىرىدىن رىم ئايلىرىغا يۆتكىگەنىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش ئۇچۇن قىلدى. ئۇلار نىجىس نەرسىلەر بىلەن ئىبادەت قىلدى، ئىيسا ئەلەيھىسسالام بولسا، ئىنتايىن پاكىز ۋە نىجاسەتتىن ئەڭ يىراق تۇرىدىغان كىشى ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشلىرى يەھۇدي دىنىنى ئۆزگەرتىپ، ئۇلارنى بويسۇندۇرۇش ئۇچۇن ئىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنى ئۆزگەرتىۋەتتى، يەھۇدىيلارغا قارشى يارداملىشىش ئۇچۇن پەيلاسوپلارغا ۋە بۇتپەرەسلەرگە يېقىنلاشتى.

مانا بۇ، خرىستىئان دىنى بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ پەرقى. تۇغرا، بەزى مۇسۇلمانلارمۇ بەزى دەۋرلەردە «قۇرئان كەرىم»گە ياكى ھەدىسكە خىلاپ ھالدا دىندا بىدئەت پەيدا قىلدى. لېكىن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بايانى ئارقىلىق اللەنىڭ مۇشۇ ئەڭ ئاخىرقى ئۇممەتكە قىلىنغان ۋەدىسىنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلايدىغان، ھەرقايسى دەۋردە ئۇلارغا ھەقنى كۆرسىتىپ قويىدىغان، ئۇلارنى توغرا يېتەكلەيدىغان، ھەدىسنى ئەھيا قىلىدىغان ۋە بىدئەتنى قامچىلايدىغانلار چىقىپ تۇردى.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن الله مۇشۇ ئۇممەت ئۈچۈن ھەر يۈز يىلنىڭ بېشىدا ئۇنىڭ دىنىنى يېڭىلاپ بېرىدىغان كىشىنى ئەۋەتىدۇ».

شەكسىزكى، ئىسلامنى باشقا دىنلاردىن ئالاھىدە پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان ئىش شۇكى، ئۇنىڭ دىنىي پائالىيەتلىرى ۋە ئەسلىي ئىبادەتلىرى تۈپ نېگىزىدە ھەرقانداق بۇرمىلىنىشتىن ۋە ئۆزگىرىپ كېتىشتىن ساپ ھالەتتە ساقلىنىپ قالدى.

ئەبۇ بەكرى (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىلغان بىر ئىشنى تەرك ئەتمەيمەن، مەن ئۇنى تەرك ئەتسەم ئېزىپ كېتىشتىن قورقىمەن».

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) كىشىلەرگە خۇتبە سۆزلەپ مۇنداق دېگەن: «ئى ئىنسانلار، سىلەرگە سۇننەتلەر يولغا قويۇلدى، پەرزلەر پەرز قىلىندى، سىلەر روشەن نەرسە ئۈستىگە تەرك ئېتىلدىڭلار، كىشىلەرنى ئوڭ ـ سولغا بۇرۇۋېتىشتىن ساقلىنىڭلار».

ئىبنى مەسئۇد (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «ئى ئىنسانلار، بىدئەت پەيدا قىلماڭلار، چېكىدىن ئاشۇرۇۋەتمەڭلار، چوڭقۇرلاشتۇرۇۋەتمەڭلار، ھەدىسنى چىڭ تۇتۇڭلار، بىلگەنلىرىڭلارنى ئېلىڭلار، بىلمەيدىغانلىرىڭلارنى تەرك ئېتىڭلار».

ھەسەن بەسرى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) الله نىڭ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۇممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامىزان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾[1] دېگەن ئايىتى ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «الله تائالا رامىزان روزىسىنى سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە پەرز قىلدى، يەھۇدىيلار ئۇنى رەت قىلدى، خرىستىئانلارغا روزا تۇتۇش ئېغىر كەلدى. ئاندىن ئۇلار روزىغا يەنە ئون كۈننى قوشۇپ، ئۇنى تۆت پەسىلنىڭ ئەڭ يەڭگىل ۋاقتىغا يۆتكىدى».

ھەسەن (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بۇ ھەدىسنى ئاڭلىغاندا مۇنداق دەيتتى: «ھەدىستىن ئازغا ئەمەل قىلىش كۆپ بىدئەتتىن ياخشىدۇر».

ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز خەلىپىلىككە بەيئەت قىلىنغاندا مۇنبەر ئۈستىگە چىقىپ، الله تائالاغا ھەمدۇسانا ئېيتقاندىن كېيىن مۇنداق دېگەن: «ئى ئىنسانلار! سىلەرنىڭ پەيغەمبىرىڭلاردىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ. قۇرئان نازىل قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن باشقا كىتاب نازىل قىلىنمايدۇ. سۇننەتلەر يولغا قويۇلۇپ بولغاندىن كېيىن

[1] سۈرە بەقەرە 183 ـ ئايەت.

باشقا سۆننەتلەر يولغا قويۇلمايدۇ. سىلەردىن كېيىن باشقا بىر ئۇممەت كەلمەيدۇ. بىلىڭلارکى، الله ‹قۇرئان كەرىم›دە ۋە پەيغەمبىرى ئارقىلىق ھالال قىلغان نەرسىلەر قىيامەتكىچە ھالالدۇر، الله ‹قۇرئان كەرىم›دە ۋە پەيغەمبىرى ئارقىلىق ھارام قىلغان قىلغان نەرسىلەر قىيامەتكىچە ھارامدۇر. بىلىڭلارکى، مەن بىدئەتچى ئەمەس، لېكىن مەن قۇرئان ۋە سۆننەتكە ئەگەشكۈچى، مەن يېڭىدىن بىر شەرىئەتنى يولغا قويغۇچى ئەمەس، ئەمما مەن ئىجرا قىلغۇچىمەن».

مانا بۇ ئەمىر ـ خەلىپىلەرنىڭ ئىسلام ھەققىدىكى مەيدانى، ئۇلار دىندا بىدئەت پەيدا قىلمايدۇ، لېكىن ئەگىشىدۇ، شەرىئەتنى ئىجرا قىلىدۇ، شەرىئەت ئىجاد قىلمايدۇ.

ئىسلام ئۆلىمالىرى ئىنسانلارنىڭ اللهقا ئىبادەت قىلىشىدا ئاسان كۆرۈلىدىغان ھەرقانداق بىر بىدئەتنى، گەرچە ئۇنى قىلغۇچىنىڭ نەزىرىدە كىچىك بولسىمۇ قاتتىق قامچىلىدى. چۈنكى، كىچىك ئىش چوڭ ئىشقا سۆرەپ ئاپىرىدۇ. دوزاخقا كىرىپ كېتىشنىڭ سەۋەبلىرىمۇ كىچىك گۇناھلاردىن باشلىنىدۇ.

ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مەدىنىدىكى ۋاقتىدا بىرسى ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئۇنىڭدىن: «قەيەردىن تارتىپ ئېھرام باغلايمەن؟» دېگەندە، ئۇ: «مەدىنە ئەھلىنىڭ ئېھرام باغلاش ماكانى بولغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېھرام باغلىغان ئورۇن زۇلھۇلەيفەدىن»، دەپ جاۋاب بەرگەن. ئۇ كىشى: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى يېنىدا ئېھرام باغلاشنى خالايمەن» دېگەندە، ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن): «قەتئىي ئۇنداق قىلما، مەن ساڭا پىتنە بولۇشىدىن قورقىمەن»، دېدى. ئۇ كىشى: «بۇنىڭدا قانداق پىتنە بولىدۇ؟ مەن ناھايىتى كەلسە بىر قانچە مىل مۇساپىنى ئارتۇق ماڭمىغۇ؟» دېدى. ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن): «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىلمىغان بىر پەزىلەتنى مەن ئىشقا ئاشۇردۇم دەپ قارىشىدىن ئارتۇق پىتنە بارمىدۇ؟ مەن الله تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىنى بىلمەمەن: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ﴿پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار (دۇنيادا چوڭ بىر) پىتنىگە يولۇقۇشتىن، يا (ئاخىرەتتە) قاتتىق بىر ئازابقا دۇچار بولۇشتىن قورقسۇن﴾[1] دېدى».

بۇ ئادەم مەدىنىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ بىر جايدىن ئېھرام باغلاشنى خالىغان بولسىمۇ، ئۇ بەلگىلەنگەن ئورۇن بولمىغانلىقتىن، دىندا زىيادە بىر ئىشنى قىلغان بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئۇنىڭ دۇنيادا پىتنە قېلىشىدىن، ئاخىرەتتە ئازابلىنىشىدىن قورقتى، چۈنكى ئۇ بۇنداق قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنى ئالاھىدە

[1] سۈرە نۇر، 63 ـ ئايەت.

بىلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەمىلىگە نۇقسان يەتكۈزگەنلەر قاتارىغا كىرىپ قالىدۇ.

ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) يەنە مۇنداق دېگەن: «كىم بۇ دىندا بولمىغان ۋە سەلەفلەر قىلمىغان بىر بىدئەتنى پەيدا قىلىدىكەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى دىنغا خىيانەت قىلدى دەپ دەۋا قىلغان بولىدۇ. چۈنكى، الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ ﴿بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم﴾[1]. دېمەك، ئاشۇ كۈندە دىن بولمىغان ئىش بۈگۈنمۇ دىن بولمايدۇ».

الله تائالا دىننى تولۇقلاپ بولغان ۋە ئۇنىڭ بىلەن نېمەتنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ بولغانىكەن، ئۇنداقتا دىندا بىر نەرسىنى زىيادە قىلىشقا ئورۇن يوق، چۈنكى تولۇقلىنىپ بولغان نەرسە زىيادىنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئۇنىڭغا بىر نەرسىنى زىيادە قىلىشقا ئۇرۇنۇش ئۇنىڭغا نۇقسانلىقنى چاپلىغانلىق ھېسابلىنىدۇ.

5. روھىيەت بىلەن ماددىنىڭ ئوتتۇرىسىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش

روھىيەت بىلەن ماددىنى ياكى دىن بىلەن دۇنيانىڭ ئوتتۇرىسىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش بولسا، ئىسلام دەۋىت قىلغان ۋە ئەھمىيەت بەرگەن ئىسلاھات پرىنسىپلىرىنىڭ بەشىنچىسى بولۇپ، ئۇ بۇ ئارقىلىق دىن بۇزغۇنچىلىرى ئىبادەت ساھەسىدە بۇرمۇلىۋەتكەن يەرلەرنى ئىسلاھ قىلىدۇ.

يەھۇدىيلارنىڭ دۇنيا ئىشلىرىدا چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشلىرى

بىز ھازىرقى بەش تەۋرىنىڭ ئايەتلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا، روھىيەت ۋە ئاخىرەت ھەققىدە بىرەر بايانىنى تاپالمايمىز. ھەتتاكى، ئىتائەتمەن ۋە ئاسىيلارغا خاس بولغان ۋەدە، ئاگاھلاندۇرۇشلارمۇ پەقەت دۇنيا ئىشلىرىغىلا قارىتىلغان. تۈپ ماددىغا ئىنتىلىش ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. تەۋرىنىڭ ئەھكاملىرىنى مولچىلىق، ساقلىق، بايلىق، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش، دۈشمەنلەر ئۈستىدىن غەلىبە قىلىشتىن ئىبارەت بىر قانار دۇنيالىق ئىشلار بىلەن ئىجرا قىلغان كىشىگە خۇش بېشارەت بېرىدۇ. تەۋرات

[1] سۈرە مائىدە، 3 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

شەرئىتىدىن يۈز ئۆرىگەن كىشىنى بولسا پېقىرچىلىق، كېسەللىك، ۋابا ۋە مەغلۇبىيەت بىلەن ئاگاھلاندۇرىدۇ.

مەزكۇر ھەقىقەتنى بىلىش ئۈچۈن تۆۋەندىكى بايانلارنى ئوقۇش كۇپايە قىلىدۇ:

«زېمىندا ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈشۈڭلار ئۈچۈن ئاتا ـ ئاناڭلارغا ھۆرمەت قىلىڭلار».

«سىلەر ئەزەلىي بولغان رەببىڭلارغا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇ سىلەرنىڭ نېنىڭلارغا، سۇيۇڭلارغا بەرىكەت ئاتا قىلىدۇ، سىلەردىن كېسەلنى يىراق قىلىدۇ، ئۆمرۈڭلارنى ئۇزۇن قىلىدۇ».

«سىلەر مېنىڭ ئەمرىمگە ئىتائەت قىلساڭلار، تەۋسىيەلىرىمنى ئورۇنلىساڭلار مەن سىلەرگە يامغۇرنى ۋاقتىدا ئەۋەتىمەن. بۇنىڭ بىلەن زېمىن ئۆز ھوسۇللىرىنى، دەرەخلەر ئۆز مېۋىلىرىنى بېرىدۇ».

دېمەك، (ھازىرقى) تەۋراتتا روھىيەت ياكى ئاخىرەتكە ھېچقانداق ئورۇن يوق.

خرىستىئانلارنىڭ دۇنيا ئىشلىرىغا سەل قارىشى

بىز ئىنجىلغا نەزەر سالىدىغان بولساق، ئۇنىڭدا بۇ دۇنيانىڭ قىممىتىنى چۆرۈپ تاشلاشقا، زېمىننى ئىنسان پالانغان ماكان دەپ قاراشقا، نىجات ۋە بەخت ـ سائادەتنى ئاسمانىنىڭ پادىشاھلىقى بەرپا بولىدىغان ئاخىرەتتىن تەلەپ قىلىشقا چاقىرىق بارلىقىنى كۆرىمىز. كىم ئاسمانىنىڭ پادىشاھلىقىنى ئىزدىسە، ئۇ زېمىندىن يۈز ئۆرىسۇن، كىم ئاخىرەتنى مەقسەت قىلسا، بۇ دۇنيانى رەت قىلسۇن. دېمەك، ئىنجىلدا ئىنسانىنىڭ دۇنيادا ھېچقانداق نېسۋىسى، ھاياتىنىڭ ھالال نېمەتلىرىدىن پايدىلىنىش ھوقۇقى، ئىنسان تېنىنىڭ ئىنسان ئۈستىدە ھەققى، ئىنسانىنىڭ زېمىنى گۈللەندۈرۈشتە ھېچقانداق رولى يوقتەك ھېس قىلىمىز.

ئىنجىلدا مۇنداق دېيىلگەن: «نۆگە يىڭىنىڭ تۆشۈكىدىن ئۆتمىگۈچە، باي ئاسمانلارنىڭ دائىرىسىگە كىرىلمەيدۇ». ئىيسا ئەلەيھىسسالام ئۆزىگە ئىمان كەلتۈرگەن بىر ياشقا مۇنداق دېگەن: «سەن كامالەتكە يېتىشنى ئىزدىسەڭ، قول ئىلكىڭدىكى نەرسىلەرنى سېتىپ، ئۇنى پېقىر ـ مىسكىنلەرگە بەرگىن، ئاندىن كېلىپ ماڭا ئەگەشكىن». ئىيسا ئەلەيھىسسالام شاگىرتلىرىغا مۇنداق دېگەن: «سىلەر نېمە يەيدىغانلىقىڭلارنى، نېمە ئىچىدىغانلىقىڭلارنى ئىزدەپ ئولتۇرماڭلار، چۈنكى بۇنى غەيرى مۇئمىنلەر ئىزدەيدۇ».

رەھبانىيەتنىڭ چېكىدىن ئېشىشى ۋە ئۇنىڭ ئىنسان تەبىئىتىگە بولغان قاساۋىتى

خرىستىئانلار ئىنجىلدا كەلگەن زاھىتلىق، رىيازەت چېكىش، ھاياتىي دۇنيانىڭ ئىشلىرىدىن يۈز ئۆرۈشكە دەۋەت قىلىش بىلەنلا كۇپايىلىنىپ قالماي، خرىستىئان ئېتىقادچىلار «رەھبانىيەت» تۇرمۇشىنى پەيدا قىلدى. بۇ تۇرمۇم ئىنسان روھىنى قىينايدۇ، ئۇنىڭ ئۆيلىنىشىنى چەكلەيدۇ، تۇغما خاراكتېرلىرىنى بۇغدۇ، ھالال رىزىقتىن بەھرىلىنىش ئىستىكىنى يوقاتىدۇ.

بۇنداق چېكىدىن ئاشقان تۇرمۇم تېز يامراپ، ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى تېز سۈرئەتتە كۆپەيدى. ئۇلارنىڭ اللهقا ئىبادەت قىلىدىغان ۋە يېقىنلىشىدىغان ئىشلىرى پاكىزلىق ۋە چىرايلىق ياسىنىشتىن يىراق بولۇش بولدى. ئۇلار ئىنسانىنىڭ پاكىزلىققا ئىنتىلىشىنى شەيتان ئەمىلىدىن بولغان نىجىسلىق دەپ قارىدى. ئەبۇلھەسەن نەدەۋى بىزگە «لىيكى»نىڭ «ياۋروپا ئەخلاقىنىڭ تارىخى» ناملىق كىتابىدىن ئىنسان تېنىنى سەسكەندۇرىدىغان، قەلبىلەرنى ۋەھىمىگە سالىدىغان، ئىنسان ئەقلىنى داڭ قالدۇرۇۋېتىدىغان رەھبانىيەت ۋە ئۇنىڭ چېكىدىن ئېشىشلىرى توغرىسىدىكى بايانلارنى نەقىل كەلتۈرىدۇ:

«راھىبلارنىڭ سانى ھەددىدىن زىيادە ئېشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئورنى كۆچەيدى، كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىپ، ئۇلارنى شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل قىلدى. ھازىر ئۇلارنىڭ سانىنى ئېنىق ئالغىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆپلىكىنى دەللىلەيدىغان پاكىت شۇكى، تارىخشۇناسلارنىڭ مەلۇماتىغا كۆرە، روزدېستۇا بايرىمىدا 50000 راھىب يىغىلاتتى. مىلادىيە تۆتىنچى ئەسىردە بىر راھىب 5000 راھىبقا يېتەكچىلىك قىلاتتى. سەرابىن دېگەن راھىب ئۆزى يالغۇز 10000 راھىبنى باشقۇراتتى. مىلادىيە تۆتىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا راھىبلارنىڭ سانى مىسىر ئاھالىسىنىڭ سانىغا يەتتى».

ئىككى ئەسىرگە يېقىن ۋاقىت ئىچىدە رەھبانىيەتنىڭ ئىنسان تېنىنى قىينىشى دىن ۋە ئەخلاقتا ياخشى ئۇلگىگە ئايلاندى. تارىخشۇناسلار بۇ ھەقتە ئاجايىپ غەلىتە ھادىسىلەرنى بايان قىلىدۇ. ماكاريوس دېگەن بىر راھىب بەدىنىنى زەھەرلىك چۈنلارغا چاقتۇرۇش ئۈچۈن بىر ئازگالدا ئالتە ئاي تۇرغان. ئۇ ھەمىشە بىر نەچچە يۈز كىلو ئېغىرلىقتىكى تۆمۈرنى كۆتۈرەتتى، ئۇنىڭ دوستى يوسىبىس ئۇنىڭدىن بىر ھەسسە ئارتۇق ئېغىرلىقتىكى تۆمۈرنى كۆتۈرەتتى. ئۇ بىر قۇدۇقتا ئۈچ يىل تۇرغانىدى. راھىب يوھەننا ئۈچ يىل بىر پۇتلاپ ئۆرە تۇرۇپ ئىبادەت قىلغان، بەك قاتتىق چارچاپ كەتكەندە بىر تاشقا يۆلىنىۋالاتتى. بەزى راھىبلار كىيىم كىيمەيتتى، ئۇلار بەدەنلىرىنى قويۇۋەتكەن ئۇزۇن چاچلىرى بىلەن يۆگەيتتى. ئۇلار تۆت پۇتلاپ ھايۋانلاردەك ماڭاتتى. ئۇلارنىڭ

كۆپىنچىسى يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ئۇۋىلىرىدا، قۇدۇقلاردا، قەبرىستانلىقلاردا تۇراتتى. ئۇلار ئوت - خەس يەيتتى. بەدەن پاكىزلىقىنى روھنىڭ پاكلىقىغا زىت دەپ قاراپ بەدەنلىرىنى يۇيۇشنى گۇناھ ھېس قىلاتتى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى ئەڭ زاھىت، ئەڭ تەقۋا ئادەم پاكىزلىقتىن يىراق بولغان، مەينەت، نىجىسلارغا كۆمۈلۈپ كەتكەنلەر ئىدى. راھىب ئېتىھىنس ۋە راھىب ئانتونىلار ئۆمرىدە ئىككى پۇتىنى يۇيۇش جىنايىتىنى سادىر قىلمىغانىدى. راھىب ئىبراھام يۇزىگە، پۇتىغا ئەللىك يىل سۇ تەگكۈزۈپ باقمىغان. ئىسكەندەرىيىلىك بىر راھىب مۇنداق دېگەن: «ۋاي مىڭ ئەپسۇس، بىز يۇزىنى يۇيۇشنى ھارام دەپ قارايدىغان دەۋردە ئىدۇق، ئەمدىلىكتە ھاممامىلارغا كىرىۋاتىمىز». راھىبلار يۇرتلاردا كېزىپ يۈرۈپ، بالىلارنى ئېلىپ قاچاتتى. ئاندىن ئۇلارنى ئىبادەتخانىلارغا بېرىۋېتەتتى. بۇۋاقلارنى ئانىلىرىنىڭ قۇچاقلىرىدىن تارتىۋېلىپ، رەھبانىيەت تەربىيىسىدە يېتىلدۈرەتتى. ھالبۇكى، ھۆكۈمەت بۇ ئىشقا نىسبەتەن ھېچقانداق بىر ئىش قىلمايتتى. كۆپىنچە ئاممىا ئۇلارنى قوللايتتى، ئاتا - ئانىلىرىنى تاشلاپ، راھىبلىقنى تاللىغانلارنى تېخىمۇ شۇنداق قىلىشقا كۈشكۈرتەتتى ۋە ئۇلارنىڭ نامىلىرى بىلەن شوئار توۋلايتتى. چوڭ راھىبلار بالىلارنى ئېلىپ قېچىشتا ھەرخىل ئۇسۇلۇبلارنى قوللىنىشقا ماھىرلىقى بىلەن تاريختىن ئورۇن ئالدى. ئانىلار راھىب ئېمپېروزنى كۆرسە، بالىلىرىنى يوشۇرۇپ قويۇاتتى. ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنى باشقۇرالمايتتى، ئۇلارنى باشقۇرۇش راھىبلارنىڭ قوللىرىغا ئۆتۈپ كەتكەنىدى.

قەلبلىرىدىن مېھرى - شەپقەت ۋە رەھىمدىللىق، كۆزلىرىدىن ياش ئېقىپ تۇرىدىغان راھىبلار ئاتا - ئانىلارغا ۋە بالىلارغا قاتتىقلىق قىلاتتى. ئۇلار ئانىلارنى ۋەيران، دادىلارنى بىتاپ، بالىلارنى كىشىلەردىن تىلەپ يەيدىغان يېتىم قىلىپ قويۇاتتى. ئۇلار سەھرالىغا قاراپ يول ئالاتتى. ئۇلارنىڭ بىردىنبىر غېمى ئۆزلىرىنى ئاخىرەتتە قۇتۇلدۇرۇش ئىدى. ئۇلار بۇ يولدا ئۆلەمدۇ يوقى تىرىك قالامدۇ پەرۋا قىلمايتتى. لېيكى بۇ ھەقتە كۆزلەردىن ياش ئاققۇزىدىغان، قەلبلەر مۇجۇلىدىغان نۇرغۇن ھېكايەتلەرنى كەلتۈردى.

ئۇلار ئاياللارنىڭ سايىسىدىنمۇ قاچاتتى، ئۇلارغا يېقىنلىشىپ سېلىش، ئۇلار بىلەن بىر ئورۇندا بولۇپ قېلىشنى گۇناھ ھېس قىلاتتى. ئۇلار ئاياللار بىلەن (مەيلى ئۆزلىرىنىڭ ئانىلىرى يوقى قىز قېرىنداشلىرى بولسۇن) يوللاردا تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قېلىپ، سۆزلىشىپ قېلىش ئادەمنىڭ ئەمەللىرىنى ۋە ئىزتىراپلىرىنى بىكار قىلىۋېتىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلاتتى. لېيكى ئادەمنى كۈلدۈرىدىغان ھەم يىغلىتىدىغان مۇشۇنداق ھېكايەتلەردىن نۇرغۇنلىرىنى بايان قىلىدۇ.

تەڭپۇڭلۇق ئىسلامنىڭ سىمۋولى

يەھۇدىيلارنىڭ ئاخىرەت بىلەن روھىيەتكە سەل قاراشتىكى، خرىستىئانلارنىڭ دۇنيا ۋە تەننى خارلاشتىكى مەيدانلىرى مانا مۇشۇنداق ئىدى.

ئەنە شۇنداق بىر زاماندا ئىسلام كەلدى. ئۇنىڭ ھەممە تەرەپ ۋە جايلاردىكى سىمۋولى تەڭپۇڭلۇق، مۆتىدىللىك بولدى. ئۇ، زېمىننىڭ ھەممە جايلىرىغا، زامانىنىڭ پۈتۈن دەۋرلىرىگە ماس كېلىدىغان، ھەر مىللەت، ھەر جەمئىيەت ۋە يەكىكە كىشىلەرنىڭ تۇرلۇك ھايات يوللىرىنى بەلگىلەپ بېرىدىغان ئومۇميۈزلۈك، مەڭگۈلۈك رىسالىگە (دەۋەتكە) لايىق مۆتىدىللىك ئىدى. ئۇ، روھىي تەشنالىق بىلەن جىسمانىي ھەق - ھوقۇقلارنى، دىنىي تەشەببۇسلار بىلەن دۇنيانىڭ ئېھتىياجلىرىنى، دۇنيا تىرىكچىلىكى بىلەن ئاخىرەت ھايانى ئوچۇن ئەمەل قىلىشنى تەڭشەپ بېرىدىغان مۆتىدىللىك ئىدى.

ئىسلام دىنى ئۇلگىلىك مۇسۇلماندىن ئىبادەتخانىغا كىرىۋېلىپ راھىب بولۇۋېلىشنى ياكى خىلۋەت جايغا كېتىۋېلىپ، كېچىنى نامازبىلەن، كۇندۇزنى روزا بىلەن ئۆتكۇزىدىغان، سۇكوتلىرى پىكىر، سۆزلىرى زىكىر، نەزىرلىرى ئوي - تەپەككۇر بولمىغان، نە ھاياتتىن نېسىۋىسى يوق، نە ھايانلىققا پايدا يەتكۇزمەيدىغان ئابىد بولۇۋېلىشنى تەلەپ قىلمايدۇ.

اللەنىڭ ۋە تىرىكچىلىكنىڭ ھەق - ھوقۇقلىرى

دەرۋەقە، ئىسلام دىنى مۇسۇلماندىن ھايانىي دۇنيادا تىرىشىشنى، دۇنيانى ئاۋاتلاشتۇرۇپ، تەرەققىي قىلدۇرۇشنى ۋە تەرەققىياتنى ئالغا سىلجىتىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇنىڭدىن زېمىندا سەير قىلىپ، ئۇنىڭ ھەر تەرەپلىرىدە تىرىقچىلىق قىلىش، يا سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىش، يا تىجارەت قىلىش، يا كەسىپ قىلىش، يا ئالىم بولۇش، يا ئىشچىلىق قىلىش، يا ھۇنەر قىلىش ئارقىلىق رىزقىنى تەلەپ قىلىشنى بېكىتتى. بىراق، ھاياتنىڭ مەشغۇلاتلىرى ھاياتنى بېغىشلىغۇچىنى ئۇنتۇلدۇرماسلىقى، بەدەننىڭ ھەققى روھىيەتنىڭ ھەققىدىن، دۇنيانىڭ ئىشلىرى ئاخىرەت ھەقىقەتلىرىدىن مەغۇل قىلىپ قويماسلىقى، شۇنداقلا اللەنى ئۇنتۇپ قېلىپ، ئۆزىنى ۋە ئۆزىنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى ئۇنتۇپ قالمىغان ئىشنى سادىر قىلماسلىقى لازىم. بۇ ھەقتە اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ

نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! اللاھتىن قورقۇڭلار، ھەر ئادەم ئەتە (يەنى قيامەت كۈنى) ئۈچۈن (ياخشى ئەمەللەردىن) نېمىلەرنى تەييارلىغانلىقىغا قارىسۇن، اللاھتىن قورقۇڭلار، اللە ھەقىقەتەن قىلمىۋاتقان ئىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەرداردۇر. سىلەر اللاھنى ئۇنتۇغان، شۇنىڭ بىلەن اللە ئۇلارغا ئۆزلىرىنى ئۇنتۇلدۇرغان كىشىلەردەك بولماڭلار، ئەنە شۇلار پاسىقلاردۇر﴾[1].

ئىبنى قەييۇم (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مەزكۇر ئايەت ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «سەن بۇ ئايەتنى ئويلىنىپ كۆرسەڭ، ئۇنىڭ ئاستىدا چوڭقۇر بىر مەنىنىڭ بارلىقىنى تونۇپ يېتىسەن. ئۇ بولسىمۇ كىم پەرۋەردىگارىنى ئۇنتۇپ قالىدىكەن، اللە ئۇنىڭغا ئۆزىنىمۇ ئۇنتۇلدۇرۇۋېتىدۇ. بۇ تۈپەيلى ئىنسان ئۆزىنى ۋە ئۆزىنىڭ پايدا ـ مەنپەئەتلىرىنى بىلەلمەيدۇ. شۇنداقلا، ئۆزىنىڭ دۇنيا ـ ئاخىرەتتىكى بەختىنى، نىجات تېپىش يوللىرىنى تاپالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن لاغايلاپ يۈرىدىغان چاھارپايلارنىڭ ئورنىدا بولۇپ قالىدۇ. بەلكى، چاھارپايلار يارىتقۇچى اللە ئاتا قىلغان ھىدايەت ئۇستىدە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ پايدا ـ مەنپەئەتلىرىنى ئۇنىڭدىن ئوبدان بىلىشى مۇمكىن. ئەمما، ماۋۇ ئىنسان بولسا، ئۆزىنىڭ ساپ تەبىئىتىدىن ھالقىپ كېتىپ، پەرۋەردىگارىنى، ئۆزىنى ۋە ئۆزىنى كامالەتكە يەتكۈزىدىغان، پاكلايدىغان، دۇنيا ـ ئاخىرەتتە بەختلىك قىلىدىغان تەۋسىيەلەرنى ئۇنتۇدى. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا﴾ ﴿بىز دىلىنى زىكرىمىزدىن غەپلەتتە قالدۇرغان، نەپسى خاھىشىغا ئەگەشكەن، ئىشى ھەددىدىن ئاشقان ئادەمنىڭ (سۆزى)گە ئەگەشمىگىن﴾[2].

دېمەك، ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ زىكرىدىن غەپلەتتە قالدى. ئىشلىرى ۋە قەلبى ھەددىدىن ئاشتى. ئۆزىنىڭ پايدا ـ مەنپەئەتلىرىگە ۋە كامالىتىگە، روھىيىتىنى ۋە قەلبىنى پاك بولىدىغان نەرسىلەرگە نەزەر ئاغدۇرمايدىغان بولدى. بەلكى، ئۇنىڭ قەلبى چېچىلىپ كەتتى، زايا بولۇپ كەتتى. ئىشلىرى ھەددىدىن ئاشتى. بىرەر توغرا يول تاپالماي گاڭگىراپ قالدى».

ئىبادەتلەرنىڭ ۋەزىپىسى ئىنسانىنى دۇنيا ئىشلىرى مەشغۇل قىلۋېلىپ، اللەنى ئۇنتۇپ، ئاندىن اللە ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىمۇ ئۇنتۇلدۇرۇپ، بۇ سەۋەبلىك ئىنسانىنىڭ غەپلەت دېڭىزىغا غەرق بولماسلىقىدۇر.

ئىبادەتلەرنىڭ ۋەزىپىسى ئۆزىنىڭ پەرۋەردىگارىنى ئۇنتۇپ قالغان ياكى ئاخىرەت ئىشلىرىدىن غەپلەتتە قالغان ئىنسانىنى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئەسلىتىپ قويۇش، ئاندىن

[1] سۈرە ھەشر، 18 ـ ۋە 19 ـ ئايەتلەر.

[2] سۈرە كەھف، 28 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۇنى تېگىشلىك ئىبادەتلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىن دۇنيا تىرىكچىلىكىگە قاراپ مەزمۇت ۋە مۇستەھكەم قەدەم ئېلىشقا باشلاشتىن ئىبارەتتۇر.

مۇسۇلمانلىق دۇنيالىق بىلەن ئاخىرەت ئۈتتۇرىسىدا ئەڭ تۇغرا ئورۇنغا قويۇلغانلىقىنى بىلىشىمىزگە جۇمۇئە سۈرىسىدىكى ئىككى ئايەتنى ئوقۇشىمىز يېتەرلىكتۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيراً لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! جۇمە كۈنى جۇمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، اللهنى ياد ئېتىشكە (يەنى جۇمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم - سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر. نامىز ئوقۇلۇپ بولغاندا (يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ (يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ)، اللهنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن اللهنى كۆپ ياد ئېتىڭلار﴾[1].

مانا بۇ مۇسۇلمان ئىنسانىنىڭ ھالى. نامازدىن ئىلگىرى ئىشلەش ۋە ئېلىم - سېتىم ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولىدۇ، ئاندىن كېيىن نامىز ئوقۇشقا، اللهنىڭ زىكرىگە ئاتلىنىدۇ. نامىز ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن اللهنىڭ پەزلىنى تەلەپ قىلىش ئۈچۈن زېمىنغا تارىلىدۇ. بۇ يەردىكى اللهنىڭ پەزلى بولسا، رىزىق تەلەپ قىلىش ۋە كەسىپ - ھۈنەر قىلىشتۇر.

ئىسلامدا مەسجىدكە بارىدىغانلار بىكار تەلەپ دەرۋىش ياكى ئىشسىز راھىبلار ئەمەس. ئۇلار الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە سۈيەتلىگەندەك كىشىلەردۇر: ﴿رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاء الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَارُ﴾ ﴿ئۇلار شۇنداق ئەرلەركى، سودا - سېتىق ئۇلارنى اللهنى زىكىر قىلىشتىن، نامىز ئوقۇتەشتىن، زاكات بېرىشتىن غەپلەتتە قالدۇرمايدۇ. ئۇلار دىللار ۋە كۆزلەر قالايمىقانلىشىپ كېتىدىغان كۈن (يەنى قىيامەت كۈنى)دىن قورقىدۇ﴾[2]. ئۇلارنىڭ تىجارەت ۋە ئېلىم - سېتىمدىن ئىبارەت دۇنيالىق ئىشلىرى بولغانلار. ھالبۇكى، تىجارەت ۋە ئېلىم - سېتىم ئىنسانىنى تولىمۇ مەشغۇل قىلىپ قويىدىغان ئىشلاردۇر. لېكىن، ئۇ ئۇلارنى اللهنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشتىن توسۇپ قالالمىدى.

---

[1] سۈرە جۇمۇئە، 9 - ۋە 10 - ئايەتلەر.

[2] سۈرە نۇر، 37 - ئايەت.

دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ياخشىلىقى

اللە تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ھەج پائالىيەتلىرى جەريانىدا ھاجەتلىرىنى تىلەپ اللە تائالاغا دۇئا قىلىدىغان ئىككى تۈرلۈك ئىنسانىنى، گەرچە تەپسىلى بولمىسىمۇ، بىزگە ناھايىتى ئوچۇق تەرىپلەپ بېرىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىرى، نىشانى تار بولغان، روشەن دەلىلى بولمىغان، پۈتۈن غېمى دۇنيالىق بولۇپ، پەقەت دۇنياغىلا كۆڭۈل بۆلىدىغان، شۇنىڭغىلا ھېرىسمەن ئىنساندۇر.

يەنە بىرى، نىشانى ئېنىق، يولى نۇرلۇق بولغان، قەلبى دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئاندىن اللە تائالادىن جەننەت تىلىگەن ئىنساندۇر.

اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَإِذَا قَضَيْتُم مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُواْ اللّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ وِمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّار أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُواْ وَاللّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ ﴿سىلەر ھەجگە ئائىت ئىبادەتلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، اللەنى بولسا ئانا ـ بوۋاڭلارنى (پەخرلىنىپ) ياد ئەتكەندەك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ زىيادە ياد ئېتىڭلار. بەزى كىشىلەر: ‹ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە (نېسىۋىمىزنى) بۇ دۇنيادىلا بەرگىن› دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە (ياخشىلىقتىن) نېسىۋە يوقتۇر. بەزى كىشىلەر: ‹پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن› دەيدۇ. ئەنە شۇلار ئۆزلىرى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ مول مېۋىسىنى كۆرىدۇ. اللەنىڭ ھېساب ئېلىشى تېزدۇر (يەنى شۇنچە كۆپ خالايىقتىن قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ھېساب ئېلىپ بولىدۇ﴾[1].

اللە تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئىنسانلارنى روھىي پاكلىنىدىغان، قەلبلەر پەرۋەردىگارىغا يېقىنلىشىدىغان، مەيىن شامال يېقىندىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەسلىمىلىرىنى، يىراقتىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەسلىمىلىرىنى خاتىرلىتىپ تۇرىدىغان مۇشۇنداق مەيدانغا ئىككى تۇرگە بۆلدى.

ئىنسانلار پەقەت ئىككى تۇرلۇكتۇر. بىرى، دۇنيا تەلەپ قىلغۇچىلار بولۇپ، ئۇلارغا ئاخىرەتتە ياخشىلىقتىن ھېچ نېسىۋە يوقتۇر. ئۇلارنى اللە تائالا باشقا بىر ئايەتتە ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿مَّن كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاء لِمَن نُّرِيدُ﴾ ﴿بىز

[1] سۈرە بەقەرە 200 ـ ئايەتتىن 202 ـ ئايەتكىچە.

دۇنيانى كۆزلىگەنلەر ئىچىدىن خالىغان ئادەمگە (ئۇنىڭ خالىغىنىنى ئەمەس) بىزنىڭ خالىغىنىمىزنى بېرىمىز﴾[1].

يەنە بىرى دۇنيا ۋە ئاخىرەتنى تەلەپ قىلىدىغانلاردۇر. ئۇلار ئىككىلى ھايانتا، ئىككىلى دۇنيادا ياخشىلىق تىلەيدۇ. ئۇلارنىڭ دۇئاسى مۇنداق: ﴿رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ﴾ ﴿پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن﴾[2]. مەزكۇر ئايەتتىكى «ياخشىلىق» بولسا، ساقلىق، ياخشى ئايال، ياخشى پەرزەنت، پايدىلىق ئىلىم، كەڭرى رىزىق، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مېھرى ـ شەپقەت... قاتارلىقلار بىلەن تەپسىر قىلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى دۇنيا ياخشىلىقلىرىنى ئەمەلىيلەشتۈرىدۇ.

الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئۇچىنچى تۈردىكى ئىنسانلارنى، يەنى پەقەت ئاخىرەتنىڭ ياخشىلىقىنى تىلەيدىغان، دۇنياغا ھاجىتى بولمايدىغانلارنى تىلغا ئالمىدى. الله تائالا بۇنىڭ بىلەن ھايانتا بۇنداق تۈردىكىلەرنىڭ يوقلىقىنى بىلدۈرمەكچى. چۈنكى ھايانىنىڭ ھەرخىل ھادىسىلىرى، ھەر تۈرلۈك ھەق ـ ھوقۇقلىرى ئاخىرەتنى تەلەپ قىلىدىغان كىشىنى دۇنيالىق توسالغۇلارنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىش، ئۇنىڭ ھەق ـ تەلەپلىرىنى ئادا قىلىشقا ياردەم بېرىش ۋە مۇشكۈلاتلىرىنى يەڭگىللىتىپ بېرىشنى تىلەپ دۇئا قىلىشقا مەجبۇرلايدۇ.

شۇنىڭدەك الله تائالا يەنە، ئاخىرەتنى تىلەش ھېسابىغا دۇنياغا بېپەرۋالىق قىلىش، ئۇنىڭ ئىشلىرىغا سەل قاراشنىڭ ئىنسانىنىڭ ساپ تەبىئىتىدىن، دىنىنىڭ تۇغرا يولىدىن چىقىپ كەتكەن ۋە ئەيىبلىنىدىغان بىر ئىش ئىكەنلىكىنى بىلدۈرمەكچى.

شۇڭلاشقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرنىڭ ئاخىرەتكە يۈزلىنىش مۇددىئاسى بىلەن دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ، پۈتۈنلەي الله‌نىڭ ئىبادىتىگە ئاتلىنىپ كېتىش مەسىلەكلىرىنى قوبۇل قىلمىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزى ساھابىلىرىدە مۇشۇنداق بىر مەسىلەكنىڭ بارلىقىنى بايقىغان ھامان، ئۇلارنىڭ قېيىپ كەتكەن پىكىرلىرىنى رۇسلاپ قويانتى. ئۇلارنى توغرا يولغا باشلايتتى. ئۇلارغا: «رەھبانىيەت بىزگە پەرز قىلىنمىدى» دەپ شۇ قالتىس ھەقىقەتنى جاكارلايتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنىڭ بىلەن ساھابىلەرگە ئىسلامنىڭ پەقەت ئېتىكاپتىلا ئولتۇرۇش، خىلۋەتتىلا بولۇشتىن ئىبارەت دىن ئەمەسلىكىنى، بەلكى ھاياتتىن، تەرەققىي قىلىشتىن ۋە بەرپاچىلىقتىن ئىبارەت دىن ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن شۇنداق قىلاتتى.

---

[1] سۈرە ئىسرا، 18 ـ ئايەت.

[2] سۈرە بەقەرە، 201 ـ ئايەت.

دىنىڭلاردا ھەددىدىن ئاشماڭلار

توغرا، الله تائالا ئىنسانلارغا ئىبادەتنى پەرز قىلدى. لېكىن، مۇسۇلمانلىق ئىبادەت پائالىيەتلىرىدە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشىنى، كېچە - كۈندۈز روزا تۇتۇشنى، شۇنىڭ بىلەن ھايانلىق ھەق - تەلەپلىرىنى يوتۇۋېتىشىنى ئىسلام دىنى ۋە ئىسلام پەيغەمبىرى قەتئىي رەت قىلىدۇ.

ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمر ئىبنى ئاس (الله ئۇ ئىككىيلەندىن رازى بولسۇن) ئۆيلەنگەن ئىدى. ئۇ سالىھ ئىبادەتكۈي ياش ئىدى. ئۇنىڭ دادىسى كېلىنىدىن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى سوردى. قىز ئىنتايىن ئەدەب بىلەن: «ئابدۇللاھ نېمىدېگەن ياخشى ئەر! ئۇ بىز كەلگەندىن بېرى يوتقانغا ئاياغ بېسىپ باقمىدى» دېدى.

ئەمر ئوغلى ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا شىكايەت قىلىپ باردى. بىز ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بۇ ۋەقەلىكنى ئوقۇپ كۆرەيلى: ئابدۇللاھ (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «مەن يىل بويى روزا تۇتاتتىم، ھەر كېچىسى قۇرئاننى بىر ئوقۇپ چىقاتتىم. بۇ ئىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئاڭلىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مېنى چاقىرىپ:

- سېنىڭ كۈندۈزى روزا تۇتۇپ، ھەر كېچىسى قۇرئاننى بىر تامام قىلىدىغانلىقىڭنى ئاڭلىدىمغۇ؟ - دېدى. مەن:

- ھەئە، شۇنداق. مەن بۇنىڭدىن پەقەت ياخشىلىقنى ئىرادە قىلدىم.

- سېنىڭ ئايدا ئۈچ كۈن روزا تۇتۇشۇڭ كۇپايە قىلىدۇ (بەزى رىۋايەتلەردە ئايدا ئۈچ كۈن روزا تۇتۇش بىر ئاي روزا تۇتقانلىق بولىدۇ دېيىلگەن).

- ئى رەسۇلۇللاھ مەن ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇقىغا تاقەت قىلالايمەن.

- ئايالىڭنىڭ سەندە ھەققى بار، سېنى يوقلاپ كەلگۈچىنىڭمۇ سەندە ھەققى بار، بەدىنىڭنىڭمۇ سەندە ھەققى بار، سەن اللەنىڭ پەيغەمبىرى داۋۇدنىڭ روزىسىنى تۇتقىن، ئۇ ئەڭ ئىبادەتكۈي ئىدى (يەنە بىر رىۋايەتتە: داۋۇدنىڭ روزىسى اللەقا ئەڭ ياخشى كۆرۈلىدىغان روزا ئىدى دېيىلگەن).

- داۋۇدنىڭ روزىسى قانداق ئىدى؟

- ئۇ بىر كۈن روزا تۇتۇپ، بىر كۈن تۇتمايتتى. سەن قۇرئاننى ئايدا بىر قېتىم تاماملىغىن.

- ئى رەسۇلۇللاھ مەن ئۇنىڭدىن ئارتۇقىغا تاقەت قىلالايمەن.

- ئۇنداقتا، ھەر يىگىرمە كۈندە بىر قېتىم تاماملىغىن.
- ئى رەسۇلۇللاھ مەن ئۇنىڭدىن ئارتۇقىغىمۇ تاقەت قىلالايمەن.
- ئۇنداقتا، ھەر ئون كۈندە بىر قېتىم تاماملىغىن.
- ئى رەسۇلۇللاھ مەن ئۇنىڭدىن ئارتۇقىغىمۇ تاقەت قىلالايمەن.
- ئۇنداق بولسا، يەتتە كۈندە بىر قېتىم تامام قىلغىن، بۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋەتمىگىن، ئايالىڭنىڭ سەندە ھەققى بار، ئەقلىڭنىڭمۇ سەندە ھەققى بار، بەدىنىڭنىڭمۇ سەندە ھەققى بار.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا مۇشۇنداق دەرس بەردى. ھايانىڭمۇ ئادا قىلىنىشقا تېگىشلىك ھەقلىرى بارلىقىنى، شۇنداقلا ئاخىرەتنىڭمۇ ئادا قىلىنىشقا تېگىشلىك ھەقلىرى بارلىقىنى، شۇڭلاشقا ھەربىرىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشتا ئادىل بولۇشنى ئۆگەتتى ھەم بىلدۈردى.

مۇنداق ئىش بىر قانچە قېتىم بىر قانچە ئادەملەر تەرىپىدىن تەكرارلاندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ خەتەرلىك تەرەپلىرى يامراپ كەتمەسلىكى ۋە ئۇچقۇنلىرى چېچىراپ يۇرمەسلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭغا قاتتىق قارشى تۇراتتى.

ئەنەس ئىبنى مالىك (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: بىرقانچە نەپەر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىرىنىڭ ئۆيىگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىبادىتى ھەققىدە سوراپ كەلدى. قارىغاندا ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھەمىشە رۇكۇ ـ سەجدە قىلىدۇ، كېچىلىرى نامازغا ئوقۇيدۇ، كۈندۈزلىرى روزا تۇتىدۇ، ئۇخلىمايدۇ، دەم ئالمايدۇ، ئايالىرىغا يېقىن كەلمەيدۇ دەپ تەسەۋۋۇر قىلسا كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىرى ئۇلارغا ئۇنىڭ ئىبادىتىنى ئېيتىپ بەرگەندە، ئۇلار ئۇنى ئاز كۆردى ۋە ئۇلارنىڭ ئىبادەتكە بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرمىدى. ئۇلار: «بىز نەدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نەدە؟ الله ئۇنىڭ ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلغان تۇرسا؟!» دېيىشتى. ئۇلارنىڭ بىرى:

- مەن كېچىلەرنى نامازغا ئوقۇش بىلەن ئۆتكۈزىمەن، ـ دېدى. يەنە بىرى:

- مەن ھەر كۈنى روزا تۇتىمەن، بىر كۈنىمۇ روزىسىز ئۆتكۈزمەيمەن، ـ دېدى. يەنە بىرى:

- مەن ئۆمۈر بويى خوتۇن ئالماي ئىبادەت قىلىمەن، ـ دېدى. كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ: «سىلەر مۇنداق، مۇنداق سۆزلەرنى قىلىپ يۈرۈپسىلەر، ئەمما مەن، الله‌نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، سىلەرگە قارىغاندا الله‌تىن بەكراق قورقىمەن ۋە ئۇنىڭغا سىلەردىن بەكراق تەقۋادارلىق قىلىمەن. لېكىن مەن بەزى كۈنلىرى روزا تۇتىمەن، بەزى كۈنلىرى تۇتمايمەن، كېچىنىڭ مەلۇم قىسمىدا ئۇخلاپ،

مەلۇم قىسمىدا نامراز ئوقۇيمەن، ئاياللارنى ئەمرىمگە ئالمەن. كىمكى مېنىڭ سۈننىتىمدىن يۈز ئۆرۈسە، ئۇ مەندىن ئەمەس» دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈلارغا ئىسلامنىڭ سۈننەتلىرىنى، ھىدايەتلىرىنى بىلدۈردى. ئىنسان اللهقا تەقۋالىق قىلسىلا، ئۇ زاتتىن قورقۇپ دۇنيانى تەرك ئەتسىلا، ئىبادەتكە بېرىلسىلا ئەڭ تەقۋا ئادەم بولمايدۇ. دەرۋەقە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھاياتتىكى ھەققىنى ۋە ھاياتنىڭ ئۇنىڭدىكى ھەققىنى تاشلاپ قويمىدى: كىم مېنىڭ سۈننىتىمدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇ ماڭا مەنسۇپ ئەمەس».

باغنى سوغۇرۇش كېرەكمۇ ياكى نامازنى ئۇزۇن ئوقۇش كېرەكمۇ؟

ئەنەس ئىبنى مالىك (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: مۇئاز ئىبنى جەبەل (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) بىر قەۋمگە ئىمام بولۇۋاتاتتى. ھەررام ئىبنى مەلھان (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) خورمىسىنى سۇغۇرۇشنى ئويلىغاچ مەسجىدكە كىرىپ كەلدى. ئۇ مەسجىدكە كىرىپ، مۇئاز (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نىڭ نامازنى ئۇزۇن ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، نامازنى بىر بۇلۇڭدا ئۆزى يالغۇز يەڭگىل ئوقۇپ، خورمىسىنى سۇغارغىلى چىقىپ كەتتى. مۇئاز (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) نامازنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، ھەررام (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نىڭ قىلمىشى ئۇنىڭغا يەتكۈزۈلدى. مۇئاز (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن): «ئۇ ھەقىقەتەن مۇناپىق. خورمىسىنى سۇغۇرۇشقا نامازغا ئالدىرىغاندىمۇ بەك ئالدىرامدۇ؟» دېدى. بۇنىڭ بىلەن، ھەررام (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلدى. مۇئاز (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)مۇ شۇ يەردە ئىدى. ھەررام (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن): «ئى رەسۇلۇللاھ مەن خورمامنى سۇغۇرۇشنى ئىراده قىلدىم، لېكىن نامازنى جامائەت بىلەن ئوقۇۋالاي دەپ مەسجىدكە كىردىم. مۇئاز نامازنى ئۇزۇن ئوقۇغانلىقتىن، مەن بىر بۇلۇڭدا يەڭگىل ئوقۇدۇم ۋە خورمىنى سۇغارغىلى چىقىپ كەتتىم. بۇنىڭ بىلەن مۇئاز مېنى مۇناپىق دەپ ئويلاپ قالدى» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئاز (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)غا يۈزلىنىپ: «سەن پىتنىخورمۇ؟ سەن پىتنىخورمۇ؟ نامازنى جامائەت بىلەن ئوقۇغىنىڭدا ئۇزۇن ئوقۇۋەتمىگىن. سەن «سبح اسم ربك اعلى»، «والشمس وضحها»غا ئوخشاش قىسقا سۈرىلەرنى ئوقۇغىن» دېدى[1].

[1] ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلغان، مەزكۇر قىسسە ئوخشىمىغان ئىبارىلەر بىلەن باشقا سەھىھ كىتابلاردىمۇ رىۋايەت قىلىنغان.

مەزكۇر قىسسە توغرىسىدىكى رىۋايەتلەردىن ئايان بولۇشىچە، ئۇ خۇپتەن نامىزى ئىدى. مەلۇمكى، خۇپتەن كېچىدە ئوقۇلىدىغان نامازدۇر. ئىشلەش ۋاقتىدا ئوقۇلىدىغان كۇندۇز نامىزى ئەمەس. بەزىلەر ئۇنىڭدا سۇرە بەقەرەنى ياكى سۇرە ئال ئىمراننى ئوقۇمىغان، بەلكى سۇرە قەمەرنى ئوقۇغان دەپ رىۋايەت قىلىدۇ. شۇنداقتىمۇ، ھەررام (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇئاز (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) نامازنى تۇگىتىشتىن بۇرۇن، ئۆزى يالغۇز ئوقۇپ چىقىپ كەتسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ھېچقانداق مالامەت سۆزىنى قىلمىدى. بەلكى، ئاشۇ قەۋمىنىڭ فىقھى ئالىمى بولغان ئۇلۇغ ساھابە مۇئاز ئىبنى جەبەل (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)گە: «سەن پىتنىخورمۇ؟» دەپ مالامەت قىلدى.

مانا بۇ ئىسلام، ئۇ شۇنداق بىر دىنكى، دۇنيادىن ئايرىلمايدۇ. شۇنداقلا، دىندىن قېيىپ كەتمەيدىغان بىر دۇنيانى بەرپا قىلىدۇ.

6. قولايلاشتۇرۇش ۋە مۇشكۈللۈكنى كۆتۈرۈۋېتىش

ئىسلام دىنى ئىبادەتتە كۆڭۈل بۆلگەن ئالتىنچى پرىنسىپ بولسا، قولايلاشتۇرۇش ۋە مۇشكۈللۈكنى كۆتۈرۈۋېتىش، ھەددىدىن ئاشۇرۇشنى يوق قىلىش، يەھۇدىي دىنىغا ئوخشاش ئىلگىرىكى دىنلاردا مەيدانغا كەلگەن، ئېتىقادچىلارنى كىشەنلەيدىغان كىشەنلەرنى ئۇلارنىڭ بويۇنلىرىدىن ئېلىپ تاشلاشتىن ئىبارەت. الله تائالا مۇئمىنلەرگە دۇئا قىلىشنى ئۆگىتىپ مۇنداق دېگەن: ﴿رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا﴾ ﴿پەرۋەردىگارىمىز! بىزدىن ئىلگىرىكىلەرگە يۈكلىگىنىڭگە ئوخشاش، بىزگە ئېغىر يۈك يۈكلىمىگىن (يەنى بىزنى قىيىن ئىشلارغا تەكلىپ قىلمىغىن)﴾[1].

الله تائالانىڭ ئېغىر يۈك دەپ تىلغا ئېلىشى ئىلگىرىكى دىنلاردا بولغان مۇشەققەتلىك تەكلىپلەرنى بايان قىلىش ئۈچۈن ئىدى. مەسىلەن، يەھۇدىي دىنىدا الله ئۈچۈن بىر قانچە ھېيتلار بار ئىدى. ھەر شەنبە كۈنىمۇ بىر ھېيت بولۇپ، ئۇ كۈنى كىم ئىشلىسە ئۆلتۈرۈلەتتى. شۇنداقلا، ھەر يىلى يەتتىنچى شەنبە كۈنى زىرائەت تېرىلمايتتى، ئۈزۈم ئۈزۈلمەيتتى. بەلكى، يەر ئاق تاشلىنىاتتى. تالىنىڭ ئۈزۈملىرى پېقىرلار، يات‌ۋايى ھايۋانلارنىڭ يېيىشىگە قالدۇرۇلاتتى. ئوغلاق گۆشىنى ئانىسىنىڭ سۈتىدە پىشۇرۇش ھارام ئىدى. بىرەر توپاق بىرەر ئادەمنى ئوسۇپ سېلىپ، ئۇ ئادەم ئۆلۈپ كەتسە، توپاق چالما

[1] سۇرە بەقەرە 286 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ـ كېسەك قىلىنىپ ئۆلتۈرۈلەتتى، گۆشى يېيىلمەيتتى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئەقىلغا سىغمايدىغان نۇرغۇن تەكلىپلەر بار ئىدى.

بۇنداق قاتتىقلىق ۋە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش يەھۇدىي دىنىدىلا ئەمەس، بەلكى، (بىز ھەممىنى بايان قىلمىغان بىلەن) ئىسلامدىن ئىلگىرىكى دىنلارنىڭ كۆپىنچىسىدە بار ئىدى.

سۆلەيمان نەدەۋى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن:

«ھېچقانداق بىر دىن اللەقا ئىبادەت قىلىشتىن خالىي بولمىدى. لېكىن، قەدىمكى دىنلار ئېتىقادچىلىرىغا قاراپ، ئۇلاردىن تەنلىرىنى قىيناشنى تەلەپ قىلاتتى، ئىبادەت قىلىشتىن مەقسەت تەنگە ئەلەم يەتكۈزۈش، بەدەنىنىڭ ئەلەملىرى قانچىلىك كۆپ بولسا، روھىيەتنىڭ ۋە قەلبنىڭ پاكلىقى شۇنچە ياخشى بولىدۇ دېيىلەتتى.

مۇنداق ئېتىقادتىن ھىندىلاردا تەركىدۇنيالىق، خرىستىئانلاردا رەھبانىيەت مەيدانغا كەلدى. بەدەننى چېنىقتۇرۇشتا غەلىتە مەشقىلەر ئىجاد قىلىندى. ئۇ قانچىلىك قاتتىق بولسا، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە شۇنچىلىك ياخشى ھېسابلىنىاتتى، ئىلاھلارغا شۇنچىلىك يېقىنلاشقىلى بولاتتى. بۇنىڭ بىلەن بەزىلەر ئۆمۈر بويى يۇيۇنماسلىقنى، بەزىلەر ئەڭ يىرتىق، كونا كىيىملەرنى كىيىشنى، بەزىلەر مەيلى قانچىلىك تومۇز ئىسسىق بولۇپ كەتسۇن، مەيلى قانچىلىك زېمىستان سوغۇق بولۇپ كەتسۇن يالىڭاچ تۇرمۇش كەچۈرۈشنى، بەزىلەر كونا كەپىلەردە ئولتۇرۇشنى، بەزىلەر ئۆمۈر بويى كۈننىڭ نۇرىغا قاقلىنىشنى، بەزىلەر پەقەت دەرەخ يوپۇرماقلىرىنى يېيىشنى، بەزىلەر پەرھىزكارلىق يولىنى تۇتۇپ، قەتئىي ئۆيلەنمەسلىكنى تاللىغانىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى پەرزەنتلىك بولماسلىقنى، بەزىلىرى قولىنى قۇرۇپ كەتكەنگە قەدەر بىر ئۆمۈر ھاۋاغا كۆتۈرۈپ تۇرۇشنى، بەزىلىرى ئۆزىنى زىندانغا تاشلاشنى ئىلاھلارغا يېقىنلىشىشنىڭ يوللىرى دەپ قارايتتى. ھازىرمۇ ھىندىستاندا دەرەخكە تەتۇرىچە ئېسىلىپ تۇرىدىغانلار بار. مۇشۇنداق مىسالىلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇپ ئەۋەتىلىشتىن ئىلگىرىكى دىن ئېتىقادچىلىرىنىڭ ئەھۋاللىرى ئىدى. ئۇلار مۇشۇنداق قىلىش ئىلاھلارغا يېقىنلىشىشنىڭ ئەڭ ياخشى يولى، قەلبنى تازىلاشنىڭ، روھىيەتنى پاكلاشنىڭ ئەڭ ياخشى چارىسى دەپ گۇمان قىلاتتى.

قەدىمكىلەر ئۆزلىرىنى ئۆلتۈرۈش ئارقىلىق ئىلاھلارغا يېقىنلىشاتتى. ئۇلار ئادەملەرنى قۇربانلىق قويلىرىدەك بوغۇزلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىلاھلىرىغا تەقدىم قىلاتتى. ئادەم قۇربانلىق قىلىنغاندا، ئۇلارنىڭ قانلىرى بۇتلارغا چېچىلاتتى، جەسەتلىرى كۆيدۈرۈلەتتى، بۇتلارغا كۆجە يېقىلاتتى، ئىسرىق سېلىنىاتتى. مۇشۇنداق ئىش ئۇچۇن يەھۇدىيلار قۇربانلىق گۆشلىرىنى كۆيدۈرەتتى».

مەن توغرا ۋە قولاي دىن بىلەن ئەۋەتىلدىم

ئىسلام شەرىئىتى مۇشۇنداق ئېغىر يۈكلەرنى كۆتۈرۈۋەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىلگىرىكىلەرنىڭ كىتابلىرىدا مۇشۇنداق ئالاھىدە سۈيەتلەر بىلەن تونۇلدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَآئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالأَغْلاَلَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ﴾ ﴿ئۇ ئۇلارنى ياخشى ئىش قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىش قىلىشتىن توسىدۇ، ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئېغىر يۈكىنى يېنىكلىتىدۇ، ئۇلارنى سېلىنغان تاقاق، كويزا ـ كىشەنلەردىن بوشىتىدۇ (يەنى ئۇلارغا يۈكلەنگەن ئېغىر ۋەزىپىلەرنى ئېلىپ تاشلايدۇ)﴾[1].

الله تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتىش بىلەن ئىنسانلارغا رەھمەت قىلدى. ئۇ مۇنداق دېگەن: ﴿لَقَدْ جَاءكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ ﴿(ئى ئىنسانلار!) شۇبھىسىزكى، سىلەر ئۆز ئاراڭلاردىن پەيغەمبەر كەلدى. سىلەرنىڭ كۈلپەت چېكىشىڭلار ئۇنىڭغا ئېغىر تۇيۇلىدۇ؛ ئۇ سىلەرنىڭ (ھىدايەت تېپىشىڭلارغا) ھېرىستۇر، مۇئمىنلەرگە ئامراقتۇر، ناھايىتى كۆيۈمچانىدۇر﴾[2]. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ رىسالىسىنى تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «مەن توغرا ۋە قولاي دىن بىلەن ئەۋەتىلدىم». چۈنكى، ئۇ ئەقىدىدە توغرا، تەكلىپ ۋە ئەھكاملاردا قولايدۇر.

الله تائالانىڭ ئۇنىڭغا بۇنداق قولايلىقنى، ئاسانلىقنى خاس قىلىشى ئۇنى پۈتۈن ئىنسانىيەتكە ۋە جىمى ئالەمگە تاكى قىيامەتكىچە پەيغەمبەر قىلىشىنى ئىرادە قىلغانلىقىدىندۇر. بۇ، ئومۇمىي ۋە مەڭگۈلۈك رىسالەت بۇلغانلىقى ئۈچۈن ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى الله ئۇنى قولاي، ئاسان، رەھمەت قىلىپ، ئەسىرلەر داۋامىدىكى ھەرخىل ئەۋلادلارغا، ھەربىر دەۋرگە، ھەربىر ماكانغا مۇناسىپ كېلىدىغان قىلىپ بېكىتتى.

بۇ، ئىسلام شەرىئىتىدە ئومۇمىيۈزلۈك مەۋجۇد، بولۇپمۇ ئىبادەتلەردە ئالاھىدە مەۋجۇد. الله تائالا مۇسۇلمان ئىنسانىڭ ھاياتىدىكى ۋەزىپىسىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن

---

[1] سۈرە ئەئراف، 157 ـ ئايەت.

[2] سۈرە تەۋبە، 128 ـ ئايەت.

روكۇ قىلىڭلار، سەجدە قىلىڭلار (يەنى تەزەررۇ بىلەن نامىاز ئوقۇڭلار)، (يالغۇز) پەرۋەردىگارىڭلارغا ئىبادەت قىلىڭلار، ياخشى ئىشلارنى (يەنى خىش - ئەقرىبالارغا سىلە - رەھىم قىلىش، يېتىم - يېسىرلەرنىڭ بېشىنى سىلاش، كېچىسى تەھەججۇد نامىزى ئۆتەش قاتارلىق ئىشلارنى) قىلىڭلار. اللەنىڭ يولىدا (پۇل - مېلىڭلار بىلەن، جېنىڭلار بىلەن) تاقىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە جىهاد قىلىڭلار، الله (دىنغا ياردەم بېرىشكە ئۇممەتلەر ئارىسىدىن) سىلەرنى تاللىدى (ئەڭ مۇكەممەل شەرىئەت ۋە ئۇلۇغ پەيغەمبەرنى سىلەرگە خاس قىلدى). سىلەرگە دىندا ھېچقانداق مۇشكۈللۈكنى قىلمىدى (سىلەرنى سىلەر تاقەت قىلالايدىغان ئىشلارنى قىلىشقا تەكلىپ قىلمىدى)﴾[1].

الله تائالا مائىدە سۈرىسىدىكى تاھارەت ئايىتىنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق دېگەن: ﴿مَا يُرِيدُ اللّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَكِن يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ﴿الله سىلەرگە مۇشەققەتنى خالىمايدۇ، لېكىن الله شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن سىلەرنى پاك قىلىشنى، (ئىسلام شەرىئىتىنى بايان قىلىش بىلەن) نېمىتىنى سىلەرگە تامامىلاشنى خالايدۇ﴾[2].

روزا ئايىتىنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق دېگەن: ﴿يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ ﴿الله سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، تەسلىكنى خالىمايدۇ﴾[3]. الله تائالا يەنە بىر ئايەتتە مۇنداق دېگەن: ﴿يُرِيدُ اللّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ وَخُلِقَ الإِنسَانُ ضَعِيفًا﴾ ﴿الله سىلەرنىڭ يۈكۈڭلارنى يېنىكلىتىشنى (يەنى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى سىلەرگە ئاسانلاشتۇرۇشنى) خالايدۇ. ئىنسان (نەپسى خاھىشىغا خىلاپلىق قىلىشتىن) ئاجىز يارىتىلدى﴾[4].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئاز (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) بىلەن ئەبۇ مۇسا ئەشئەرى (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نى يەمەنگە ئەمىر قىلىپ ئەۋەتكەندە، ئۇلارغا مۇنداق دېگەن: «ئىشنى ئاسانلاشتۇرۇڭلار، قىينىلاشتۇرماڭلار، كىشىلەرگە خۇش بېشارەت بېرىڭلار، ئۇركۈتۈۋەتمەڭلار، ئىناق بولۇڭلار، ئىختىلاپلاشماڭلار» (بۇخارى رىۋايەت قىلغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى شۇكى، ئىككى ئىشتىن بىرىنى تاللاشقا توغرا كەلسە، گۇناھ بولمىسلا ئاسانراقىنى تاللايتتى.

---

[1] سۈرە ھەج، 77 - ۋە 78 - ئايەتلەر.

[2] سۈرە مائىدە، 6 - ئايەت.

[3] سۈرە بەقەرە 185 - ئايەت.

[4] سۈرە نىسا، 28 - ئايەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «دىن ھەقىقەتەن ئاساندۇر، كىمكى دىننى قىينىلاشتۇرىدىكەن يېڭىلىپ قالىدۇ. شۇڭلاشقا، توغرا يول تۇتۇڭلار، يېقىنلاشتۇرۇڭلار، كىشىلەرگە خۇش بېشارەت بېرىڭلار».

ئىسلامنىڭ نىشانى قولايلاشتۇرۇش ئىكەن، ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان قىينىلاشتۇرۇشنى ۋە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشنى ئىرادە قىلسا، ئۇ ئىسلامنىڭ روھىغا دۇشمەنلىك قىلغان بولىدۇ. شۇڭلاشقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكۈچىلەرگە تاقابىل تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ھالاكىتى توغرۇلۇق مۇنداق خەۋەر بەردى: «بىلىڭلاركى، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكۈچىلەر ھالاك بولدى. بىلىڭلاركى، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكۈچىلەر ھالاك بولدى. بىلىڭلاركى، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكۈچىلەر ھالاك بولدى». پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ئىشنىڭ خەتىرى چوڭ بولمىسا، سۆزىنى مۇنداق ئۇچ قېتىم تەكرارلىمايدۇ.

بەزى ساھابىلەر كۆپ ساۋاب ئىزدەپ، ئىپتىار قىلماي ئۇلاپ روزا تۇتۇشقا نىيەت قىلغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارنى ئۇلاپ روزا تۇتۇشتىن توستى. ئۇلار ئۇلاپ روزا تۇتۇشتىن توختىمىغاندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام روزىنى ئۇلار بىلەن بىر كۈن داۋاملاشتۇردى، ئاندىن يەنە بىر كۈن داۋاملاشتۇردى، ئاندىن يەنە بىر كۈن داۋاملاشتۇردى، ئاندىن ئۇلار شەۋۋال ئېيىنى كۆردى. بۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «مۇبادا يېڭى ئاي كېچىككەن بولسا ئىدى، مەن يەنە سىلەرگە زىيادە قىلىپ بېرەتتىم». پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇنداق دېيىشى ئۇلارنىڭ ئۇلاپ روزا تۇتۇشلىرىدىن نارازى ئىكەنلىكىدىن ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «مۇبادا بىزگە ئاي ئۇزارتىلغان بولسا ئىدى، مەن شۇنداق ئۇلاپ روزا تۇتاتتىمكى، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكۈچىلەر ئۇلاپ روزا تۇتۇشنى ئەلۋەتتە تەرك ئېتەتتى». پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇنداق پوزىتسىيە تۇتۇشى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىشنى يامان كۆرگەنلىكىدىن ۋە چېكىدىن ئاشۇرغۇچىلارنى جازالاش ئۈچۈن ئىدى.

ئىبنى ئابباس (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەر ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن ھەزەر ئەيلەڭلار، ھەقىقەتەن سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرنى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ھالاك قىلىۋەتتى». الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ھەققىدە ئەھلى كىتابنى ئەيىبلىگەن ۋە ئۇلارنى مۇنداق قىلىشتىن توسقان. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: ﴿قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لاَ تَغْلُواْ فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلاَ تَتَّبِعُواْ أَهْوَاء قَوْمٍ قَدْ ضَلُّواْ مِن قَبْلُ وَأَضَلُّواْ كَثِيراً وَضَلُّواْ عَن سَوَاء السَّبِيلِ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) ‹ئى ئەھلى كىتاب! (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) دىنىڭلاردا ھەقسىز رەۋىشتە

چەكتىن ئېشىپ كەتمەكلار، ئىلگىرى ئۆزلىرى ئازغان، نۇرغۇن كىشىلەرنى ئازدۇرغان ۋە توغرا يولدىن ئاداشقان قەۋمىنىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمەكلار› دېگىن﴾[1].

ئەبۇ داۋۇد (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) سەھل ئىبنى ئەبۇ ئۇمامە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)دىن رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ ۋە ئۇنىڭ دادىسى ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ زامانىدا ئەنەس ئىبنى مالىك (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نىڭ يېنىغا كىردى. ئۇ خۇددى مۇساپىرنىڭ نامىزىدەك ئىنتايىن يەڭگىل نامىز ئوقۇدى. سەھل (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دەيدۇ: ئەنەس (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) سالام بەرگەندە دادام ئۇنىڭغا: «بۇ پەرز نامازمۇ ياكى نەپلە نامازمۇ؟» دېدى. ئەنەس (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن): «پەرز ناماز، ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىزى. مەن سەۋەنلىك قىلمىدىم. ئەگەر سەۋەنلىك قىلغان بولسام، سەۋەنلىك سەجدىسى قىلاتتىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيتتى: «سىلەر ئۆزۈڭلارغا ئېغىر تەلەپ قويۇۋالماڭلار، ئۇنداق قىلساڭلار، الله سىلەرگە ئېغىر تەلەپ قويىدۇ. ئىلگىرى بىر قەۋم ئۆزلىرىگە ئېغىر تەلەپ قويۇۋالغانىدى، الله تائالامۇ ئۇلارغا ئېغىر تەلەپ قويىدى. ئۇلارنىڭ قالدۇقلىرى چېركاۋ ۋە ئىبادەتخانىلاردا تۇرۇپتۇ: الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ﴾ ﴿رەھبانىيەتنى ئۇلار ئۆزلىرى پەيدا قىلدى، ئۇلارغا ئۇنى بىز بېكىتمىدۇق﴾[2]» دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەزكۇر ھەدىستىكى ئايەتتىن خرىستىئانلارنىڭ رەھبانىيەتنى پەيدا قىلىپ، ئۇنىڭ ھەققىنى تولۇق ئادا قىلمىغانلىقى توغرىسىدا الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلغان ئايەتنى مەقسەت قىلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَى آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاء رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ﴾ ﴿ئۇلاردىن كىيىن پەيغەمبەرلىرىمىزنى داۋاملىق ئەۋەتتۇق. ئارقىدىن مەريەم ئوغلى ئىيسانى ئەۋەتتۇق، ئۇنىڭغا ئىنجىلنى ئاتا قىلدۇق، ئۇنىڭغا ئەگەشكەنلەرنىڭ دىللىرىغا شەپقەت ۋە مېھرىبانلىقنى سالدۇق. رەھبانىيەتنى ئۇلار ئۆزلىرى پەيدا قىلدى، ئۇلارغا ئۇنى بىز بېكىتمىدۇق. ئۇلار ئۇنى پەقەت الله‌نىڭ رازىلىقىنى تىلەپ (پەيدا قىلدى)، لېكىن ئۇلار ئۇنىڭغا لايىق دەرىجىدە ئەمەل قىلمىدى﴾[3].

---

[1] سۈرە مائىدە، 77 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ھەدىد، 27 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە ھەدىد، 27 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

الله تائالا مەزكۇر ئايەتتە رەھبانىيەتنىڭ خرىستىئانلارنىڭ بىدئىتى ئىكەنلىكىنى، ئۇنى ئۆزلىرى قىلمىغانلىقىنى ياكى يولغا قويمىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلىكىدىن اللەنىڭ رازىلىقىنى تىلەپ شۇنداق قىلدى، ئەمما ئۇلار ئۇنىڭ ھەققىنى تولۇق ئادا قىلمىدى.

ئىبنى كەسىر (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «بۇ ئۇلارنى ئىككى تەرەپتىن ئەيىبلەش ھېسابلىنىدۇ. بىرى، الله رۇخسەت قىلمىغان ئىشلاردا اللەنىڭ دىنىدا بىدئەت پەيدا قىلغانلىقتىن، يەنە بىرى، ئۆزلىرى اللەقا يېقىنلىشىش ۋاستىسى دەپ پەيدا قىلغان ئىشنى لايىقىدا ئادا قىلمىغانلىقتىندۇر».

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «سىلەر ئۆزۈڭلارغا ئېغىر تەلەپ قويۇۋالماڭلار، ئۇنداق قىلساڭلار، الله سىلەرگە ئېغىر تەلەپ قويىدۇ» دېگەن سۆزىدە ئىنسانىنىڭ ئۆز - ئۆزىگە ئېغىر تەلەپ قويۇۋېلىش، اللەنىڭ ئېغىر تەلەپ قويۇشىغا سەۋەب بولىدىغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر بار.

اللەنىڭ ئېغىر تەلەپ قويۇشى شەرئىي تەكلىپ ياكى اللەنىڭ سەۋەب ۋە سەۋەب بولغۇچى تەقدىر قانۇنىيەتلىرىدە بولىدۇ.

شەرئىي تەكلىپتە ئىنسان ئېغىر بىر ۋەزىپىنى قىلىشقا ئەھدە قىلىدۇ، بۇنىڭ بىلەن شەرىئەت ئۇنىڭغا ۋاپا قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

تەقدىرگە ئېغىر تەلەپ قويۇش بولسا، تەئەسسۇپلۇق ۋە ۋەسۋەسە قىلىدىغان ئادەملەرنىڭ قىلمىشلىرى بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىگە ئېغىر تەلەپ قويىدۇ. بۇنىڭ بىلەن تەقدىر ئۇلارغا ئېغىر تەلەپ قويىدۇ. ھەتتاكى، ئۇ ئېغىر تەلەپ ئۇلارنى ئۆز ئىلكىگە مۇستەھكەم ئېلىۋالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ھالەت ئۇلارغا يېپىشىپلا تۇرىدۇ. الله تائالا ئۇلارغا زۇلۇم قىلمىدى، لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى.

ئىسلامنىڭ ئىبادەتنى قولايلاشتۇرۇش ۋە مۇسۇلمان ئۇممىتىدىن مۇشكۇللۇكلەرنى كۆتۈرۈۋېتىشتىكى ھېكمىتى

ئىمام شاتىبى «مۇۋاپىقات» ناملىق كىتابىدا: ئىسلامنىڭ ئۆز ئۇممىتىدىن مۇشكۇللۇكلەرنى كۆتۈرۈۋېتىشى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىدىغان تەئەسسۇبىيەت ۋە ئېغىر تەلەپ قويۇش ئېقىمىنى چەكلىشى مۇنداق ئىككى ئىش ئۈچۈن ئىدى دەپ بايان قىلغان:

«بىرى، ئىنسانىنىڭ ئىبادەتنى يېرىم يولدا ئۈزۈپ قويۇپ، ئىبادەتنى دۈشمەن ۋە تەكلىپنى يامان كۆرۈشتىن خەۋپسىرەش. بۇنىڭ ئاستىغا ئىنسانىنىڭ ئۆز بەدىنىگە، يا ئەقلىگە، يا پۇل ـ مېلىغا، يا تۇرمۇشىغا باتىل بىر نەرسىلەرنى قوشۇپ سېلىشتىن خەۋپسىرەشمۇ كىرىدۇ.

ئىككىنچىسى، باشقا پەرزلەرنى ئادا قىلىشقا سەل قاراشتىن خەۋپسىرەش. بۇ، ئىنسانغا مۇناسىۋەتلىك ھەرخىل ۋەزىپىلەر ئۈستىلەپ كەلگەندە يۈز بېرىدۇ. مەسىلەن، ئائىلىسى ۋە بالىلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتى بىلەن باشقا تەكلىپلەرنى بىرگە قىلىشقا ئوخشاش تەكلىپلەر. بەلكى، ئىنسانىنىڭ بەزى ئەمەلىلەرگە بېرىلىپ كېتىشى باشقا تەكلىپلەرنى قىلىشتىن توسۇپ قويىدۇ. شۇنداقلا، ئىنسان ئۇنىمۇ، بۇنىمۇ قىلىمەن دەپ ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ، ئاخىرىدا ھەر ئىككىلىسىنى قىلماي ئۈزۈپ قويۇشى مۇمكىن».

بىرىنچىسىگە كەلسەك، اللە تائالا بۇ مۇبارەك شەرىئەتنى توغرا، قولاي ۋە ئاسان قىلىپ بەردى. ئۇنىڭدا ئىنسانلارنىڭ قەلبىنى مۇھاپىزەت قىلدى. اللە شەرىئەتنى ئىنسانلارغا سۆيۈملۈك قىلىپ بەردى. مۇبادا ئىنسانلار قولايلىققا، ئاسانلىققا زىت ئىشلارنى قىلسا، ئۇلار تەكلىپ قىلىنغان ئەمەلىلەرگە ئۇلارنىڭ ئەمەلىلىرى خالىس بولمايدىغان نەرسىلەر كىرىپ قېلىشى مۇمكىن. سەن اللە تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىگە قارىمامسەن؟ ﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُوْلَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ ﴿بىلىڭلاركى، ئىچىڭلاردا رەسۇلۇللاھ (يەنى اللەنىڭ پەيغەمبىرى) بار، ئەگەر ئۇ نۇرغۇن ئىشلاردا سىلەرگە ئىتائەت قىلىدىغان بولسا، چوقۇم قىيىن ئەھۋالدا قالاتتىڭلار، لېكىن اللە سىلەرگە ئىمانىنى قىزغىن سۆيگۈزدى ۋە ئۇنى دىلىڭلاردا كۆركەم قىلدى، سىلەرگە پىسقىنى، كۇفرىنى ۋە گۇناھنى يامان كۆرسەتتى، ئەنە شۇلار اللەنىڭ پەزلى ۋە نېمىتى بىلەن توغرا يولدا بولغۇچىلاردۇر﴾[1]. اللە تائالا بۇ ئايەتتە ئىمانىنى قولاي ۋە ئاسان قىلىش ئارقىلىق بىزگە سۆيۈملۈك قىلغانلىقىنى، مۇكاپات بېرىشكە ۋەدە بېرىش ئارقىلىق قەلبلىرىمىزدە زىننەتلىگەنلىكىنى بايان قىلدى. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئاقىتىڭلار يېتىدىغان ئەمەلىلەرنى قىلىڭلار، چۈنكى سىلەر زېرىكمىگۈچە اللە زېرىكمەيدۇ».

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەراۋىھ نامىزىنى ساھابىلەر بىلەن بىللە مەسجىدتە ئوقۇشتىن توختاپ قالغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دېگەن: «مەقسەتكە كەلسەك،

[1] سۈرە ھۇجۇرات، 7 ـ ۋە 8 ـ ئايەتلەر.

ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭلار ماڭا مەخپىي ئەمەس. لېكىن، مەن سىلەرگە كېچە نامىزى پەرز بولۇپ قېلىپ، ئۇنى ئادا قىلىشتىن ئاجىز كېلىشىڭلاردىن ئەنسىرىدىم».

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تۇۋەيتىنىڭ قىزى ھەۋلا (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نىڭ كېچىسى ئۇخلىمايدىغانلىقىنى يەتكۈزگەندە، ئۇ مۇنداق دېگەن: «كېچىسى ئۇخلىمامدىكەن؟ تاقىتىڭلار يېتىدىغان ئەمەللەرنى قىلىڭلار، چۈنكى سىلەر زېرىكمىگۈچە الله زېرىكمەيدۇ»[1].

ئەنەس (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەسجىدكە كىرىپ، ئىككى تۈۋرۈك ئارىسىدا تارتىلغان ئارغامچىنى كۆردى. شۇنىڭ بىلەن: «بۇ نېمە؟» دەپ سورىدى. ساھابىلەر: «زەينەبنىڭ ئارغامچىسى، ئۇ ناماز ئوقۇيدۇ، ھېرىپ قالسا بۇ ئارغامچىنى تۇتۇۋالىدۇ» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئېلىۋېتىڭلار، سىلەر تېتىكلىك بىلەن نامىز ئوقۇڭلار، ھېرىپ قالساڭلار ئولتۇرۇڭلار» دېدى[2].

مۇئاز (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) نامازنى ئۇزۇن ئوقۇغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا مۇنداق دېگەن: «سەن پىتنىخورمۇ؟ ھەقىقەتەن سىلەردىن جامائەتنى ئۇركۈتىۋېتىدىغانلار بار. سىلەر كىشىلەرگە ئىمام بولۇپ ناماز ئوقۇغىنىڭلاردا يەڭگىل ئوقۇڭلار، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاجىز، قېرى ۋە ھاجەتمەنلەر بولىدۇ»[3].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرگە رەھمەت قىلىش يۈزىسىدىن ئۇلارنى ئىبادەتنى ئۇلاپ قىلىشتىن ۋە نەزىر[4] قىلىشتىن توسۇپ مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن الله نەزىر بىلەن بېخىلنى ئايرىپ چىقىدۇ، ھەقىقەتەن ئۇ الله‌نىڭ تەقدىرىدىن بىر نېمىنى ئۆزگەرتىۋېتىلمەيدۇ»[5].

بىز يۇقىرىدا دېيىلگەنلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىنسان ئەقلىگە ئۇيغۇن ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا ئىنسانىنىڭ ئىبادەتتىن زېرىكىش، ئۇنى تولۇق ئادا قىلىشتىن ئاجىز كېلىش ۋە يامان كۆرۈپ قېلىش خەۋپىدىن ئىبارەت سەۋەبلەرنىڭمۇ ئېنىق ئىكەنلىكىنى كۆرىمىز. ئائىشە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن بۇ دىن ئىنتايىن مۇستەھكەم،

---

[1] ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[2] ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[3] ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

[4] بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان نەزىر بىر ئىنسانىنىڭ: "پالانى ئىشىم راۋا بولسا، مەن الله يولىدا مۇنچىلىك سەدىقە قىلىمەن" دەپ ۋەدە قىلىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئىنسان ۋەدە قىلغاندىن كېيىن، ئۇ نەزىر ئىنسانغا پەرز بولىدۇ - ت.

[5] ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

سىلەر ئۇنىڭ ئىچىگە ئاستا كىرىڭلار، اللەقا ئىبادەت قىلىشنى ئۆزۈڭلارغا دۇشمەن قىلىپ سالماڭلار، چۈنكى سەپەردە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكۈچىمۇ نە مەنزىلگە يېتىپ بارالمايدۇ، نە ئۇلىغنى تىرىك قويمايدۇ»[1].

ئىككىنچىسىگە كەلسەك، ئىنسان قىلمىسا بولمايدىغان شەرئىي تەكلىپ ۋە ئەمەللەرنى قىلىشقا بۇيرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن قاچالمايدۇ. ئۇ ئۇنىڭ بىلەن اللە تائالانىڭ ھەققىنى ئادا قىلىدۇ. مۇبادا جاپالىق بىر ئىشقا كىرىپ كەتسە، باشقا ھەقنى، بولۇپمۇ ئۇنىڭغا قاراشلىق بولغان ھەق - ھوقۇقلارنى ئۇزۇپ قويۇشى مۇمكىن. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىبادىتى اللە تەكلىپ قىلغان ھوقۇقلارنى ئۇزۇپ قويۇشى مۇمكىن. ئاندىن ئۇنى تولۇق ئادا قىلمايدۇ. بۇ ۋاقىتتا تاپا - تەنە قىلىنىپ، ئۆزرە - باھانىسى قوبۇل قىلىنمايدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدىن تەلەپ قىلىنىدىغان ئىش بولسا، بىر - بىرىگە دەخلى قىلمىغان ھالدا ھەممىنى تولۇق ئادا قىلىشتۇر.

ئەبۇ جۇھەيفە ۋەھىب ئىبنى ئابدۇللاھ (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبىرئەلەيھىسسالام سەلمان بىلەن ئەبۇ دەردانى قېرىنداش قىلىپ قويىدى. بىر قېتىم سەلمان ئەبۇ دەردانى يوقلاپ كىلىپ، ئۇنىڭ ئايالىنىڭ ئاددىي ۋە كونا كىيىنىۋالغانلىقىنى كۆردى ۋە ئۇنىڭغا: «نېمە ئىش بولدى؟» دېدى. ئۇ ئايال: «قېرىنداشىڭ ئەبۇ دەردا دۇنياغا قىزىقمايدۇ» دېدى. ئەبۇ دەردا كېلىپ سەلمانغا تاماق تەييارلىدى. ئاندىن ئۇنىڭغا: «سەن يېگىن، مەن روزىدارمەن» دېدى. سەلمان: «سەن يېمىگۈچە مەنمۇ يېمەيمەن» دېدى. ئاندىن ئەبۇ دەردا يېدى. كېچىدە ئەبۇ دەردا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن تۇرماقچى بولۇۋىدى، سەلمان ئۇنىڭغا: «ئۇخلا» دېدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ئۇخلىدى. بىر ئازدىن كېيىن يەنە تۇرماقچى بولۇۋىدى، سەلمان ئۇنىڭغا يەنە: «ئۇخلا» دېدى. كېچىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، سەلمان: «ئەمدى تۇرغىن» دېدى. ئىككىسى بىللە نامىز ئوقۇدى. سەلمان ئەبۇ دەرداغا: «ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىڭنىڭ سەندە ھەققى بار، بەدىنىڭ ۋە ئەھلىڭنىڭمۇ سەندە ھەققى بار. سەن ھەربىر ھەق ئىگىسىگە ھەققىنى ئۆز جايىدا بەرگىن» دېدى. ئەبۇ دەردا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ، سەلمان بىلەن بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەلمان راست ئېيتىپتۇ» دېدى[2].

[1] ئىمام ئەھمەد ۋە بەيھەقى رىۋايەت قىلغان.

[2] بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن ھەقىقەتەن نامازنى ئۇزۇن ئوقۇشنى ئىرادە قىلىپ تۇرىمەن. ئاندىن بوۋاقلارنىڭ يىغىسىنى ئاڭلايمەن ـ دە، ئانىسىنىڭ ئۇنىڭ يىغىسىدىن بىئارام بولىدىغانلىقىنى بىلگەنلىكىمدىن نامازنى يەڭگىل ئوقۇيمەن»[1].

شۇنداقلا بەزى ئەمەللەرگە ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتكۈچى جىھاد ۋە باشقا ئەمەللەرگە شۇنداق ئېھتىياجلىق تۇرۇپ، ئۇلارنى قىلىشتىن ئاجىز كېلىشى مۇمكىن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام داۋۇد ئەلەيھىسسالام ھەققىدە مۇنداق دېگەن: «ئۇ بىر كۈن روزا تۇتۇپ، بىر كۈن تۇتمايتتى، (دۈشمەن بىلەن) ئۇچرىشىپ قالسا قېچىپ كەتمەيتتى».

بەزىلەر ئىبنى مەسئۇد (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)قا: «سەن روزىنى ئاز تۇتىدىكەنسەن» دېگەندە، ئۇ: «روزا مېنى قۇرئان ئوقۇشتىن توسۇپ قويىدۇ، قۇرئان ئوقۇش ماڭا روزىدىنمۇ ياخشى كۆرۈلىدۇ» دېگەن.

ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) كېچىنىڭ ھەممىسىدە نامار ئوقۇشنى يامان كۆرگەن. ئۇ: «بەلكى، ئۇنداق قىلىدىغان ئادەم مەغلۇب بولۇشى مۇمكىن، بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەڭ ياخشى ئۈلگىدۇر» دېگەن.

بۇنىڭدىن بىزگە شۇ مەلۇم بولىدۇكى، بۇ پىرىنسىپ ئالدىنقى پىرىنسىپنىڭ تولۇقلىمىسىدۇر. چۈنكى، دىن بىلەن دۇنيانىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇتىدىل بولۇش پەقەت ئىبادەتنى قولايلاشتۇرغان ۋە ئاسانلاشتۇرغاندىلا ئاندىن ئەمەلگە ئاشىدۇ.

رۇخسەت ۋە يەڭگىللەشتۈرۈش

ئىسلام دىنى ئىبادەت ۋە تەكلىپلەردە ئومۇمەن قولايلاشتۇرۇش ۋە مۇشكۈللۈكلەرنى كۆتۈرۈۋېتىش پىرىنسىپى ئۈستىگە قۇرۇلغان. ئەمما ئىنسان چارىسىز قېلىپ، قىلىۋاتقان ئىشىدىن توختاپ قالىدىغان قىيىن ئەھۋاللارغا دۇچ كەلگەن چاغدا، ئىسلام دىنى ئۇنىڭغا چىقىش يېرىپ، بەزى ئالاھىدە مۇستەسنالارنى، قولايلىقلارنى ۋە ئاسانلىقلارنى يولغا قويىدى.

مەن «ھالال ۋە ھارام» نامىلىق كىتابىمدا: ئىسلام ئىنسانىنىڭ ئاجىزلىقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ، ھاياتنىڭ مۇشەققەتلىك ھادىسىلىرىنى ئېتىبارغا ئالىدۇ. شۇڭا ئۇ ھەرقانداق ئىنسان ۋە پۈتۈن ھاياتلىق بىھاجەت بولالمايدىغان بىر ئىنسانىي پىرىنسىپ بېكىتىپ چىقتى، ئۇ بولسىمۇ «زۆرۈرىيەت چەكلەنگەن نەرسىلەرگە يول قويىدۇ» دەپ

[1] ئەبۇ داۋۇد ۋە باشقىلار رىۋايەت قىلغان.

بايان قىلغانىدىم. بۇ پرىنسىپنى الله تائالا بىر قانچە ئايەتتە كەلتۈرگەن. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ ﴿كىمكى ئۆز ئىختىيارىچە ئەمەس، ئىلاجسىزلىقتىن (يۇقىرىقى هارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) هايانىنى ساقلاپ قالغۇدەك يېسە، ئۇنىڭغا هېچ گۇناھ بولمايدۇ. هەقىقەتەن الله ناهايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناهايىتى مېهرىباندۇر﴾[1].

بۇ، هالال ۋە هارام ئەھكاملىرىدىكى ئەھۋالدۇر.

ئىسلام دىنى يەنە هايانلىق ۋە ئىنسان ئۈچۈن ئىبادەتتە مۇھىم بىر پرىنسىپنى بېكىتتى. ئۇ بولسىمۇ «رۇخسەت قىلىش» پرىنسىپى بولۇپ، هايات تەقەززالىرى ياكى زۆرۈرىيەتلىرى سەۋەبلىك ئالاهىدە ئەھۋاللاردا ئىسلام بەزى ئىبادەتلەرنى يەڭگىللىتىدۇ ياكى ئىنساندىن كەچۈرۈۋېتىدۇ.

سەپەرنى ئالساق، ئۇ هايات تەقەززالىرىنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، ئىسلام ئۇنى ئېتىراپ قىلىدۇ، بەلكى ئۇنى هۆرمەتلەيدۇ ۋە دەۋەت قىلىدۇ.

مەسىلەن، ئىنسان رىزىق تەلەپ قىلىش ئۈچۈن سەپەر قىلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ ﴿رەببىڭنىڭ ئەتراپىدا مېڭىڭلار. الله‌نىڭ (بەرگەن) رىزقىدىن يەڭلار﴾[2]. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: «سەپەر قىلىڭلار، ساغلام بولىسىلەر ۋە رىزىق بېرىلىسىلەر»[3].

ئىلىم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن سەپەر قىلىدۇ. بىر رىۋايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: «ئىلىم جۇڭگودا بولسىمۇ تەلەپ قىلىڭلار»[4].

هەج قىلىش ئۈچۈن سەپەر قىلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾ ﴿كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا (ئۇلارنى) هەجگە چاقىرىپ نىدا قىلغىن، ئۇلار پىيادە ۋە ئورۇق تۆگىلەرگە مىنىپ كېلىدۇ، ئورۇق تۆگىلەر يىراق يوللارنى بېسىپ كېلىدۇ﴾[5].

ئىنسان ئۇنىڭدىن باشقا يەنە دىنىي ۋە دۇنيالىق ئىشلار ئۈچۈن سەپەر قىلىدۇ.

ئىنسانىنىڭ كېسەل بولۇشىمۇ هايانىنىڭ تەلەپ ۋە سىناقلىرىدىندۇر. هەرقانداق بىر ئىنسان ئۆزىنىڭ ئىنسانىيلىق نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، بۇنداق ئىشلاردىن ئامان

---

[1] سۈرە بەقەرە 173 ـ ئايەت.

[2] سۈرە مۇلك، 15 ـ ئايەت.

[3] ئابدۇررازاق: «جامىئ» دېگەن كىتابىدا رىۋايەت قىلغان.

[4] توقۇلما هەدىس.

[5] سۈرە هەج، 27 ـ ئايەت.

قالمايدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي كَبَدٍ﴾ ﴿بىز ئىنسانىنى ھەقىقەتەن جاپا - مۇشەققەت ئىچىدە قىلىپ يارىتتۇق﴾[1].

الله يولىدا جىھاد قىلىش ھايانىنىڭ تەلەپ - تەقەززالىرىدىندۇر. چۈنكى، ئىسلام ئۇنى ئۆزىنى قوغداش، دەۋەت ئىشلىرىغا تىنچ - ئامان مۇھىت بەرپا قىلىش، پىتنە - پاساتلارنى دەپئىي قىلىش، ئاجىزلارغا ياردەم بېرىش ۋە زالىملارنى جازالاش ئۈچۈن يولغا قويىدى.

ئىسلام دىنى سەپەر، كېسەل ۋە جىھادتىن ئىبارەت بۇ ئۇچ ئىشتا بىر قانچە قولايلىقلارنى يولغا قويىدى:

نامازدا يولغا قويۇلغان رۇخسەتلەر

ئىسلام مۇساپىر ئۈچۈن پېشىن، ئەسىر ۋە خۇپتەن نامازلىرىدىكى تۆت رەكئەتلىك نامازنى ئىككى رەكئەت قىلىپ بېكىتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: «بۇ، الله تائالا سىلەرگە قىلغان سەدىقىدۇر، الله‌نىڭ سەدىقىسىنى قوبۇل قىلىڭلار»[2].

ئىسلام مۇساپىر ئۈچۈن ئىككى نامازنى (پېشىن بىلەن نامازنى دېگەندە، شام بىلەن خۇپتەننى) جۇغلاپ ئوقۇشقا رۇخسەت قىلدى. ئۇلارنى بىرىنىڭ ۋاقتىدا ئالدىغا تارتىپ ياكى كەينىگە سۈرۈپ جۇغلاپ ئوقۇشقا بولىدۇ.

شۇنداقلا، ئىسلام كېسەلگە نامازنى ئولتۇرۇپ، يا يېنىسىغا يېتىپ، يا ئوڭدىسىغا يېتىپ، كۆچى يەتكەن ھالەتتە ئوقۇشقا رۇخسەت قىلدى. بىلىش كېرەككى، كېسەلگە ھېچقانداق دىشۋارچىلىق بولمايدۇ.

ئىسلام دىنى نامازنىڭ توغرا ئادا بولۇشىغا شەرت قىلىنغان تاھارەتتە كېسەللىك، يا مۇساپىرلىق، يا ئىككىلىسى سەۋەبىدىن سۇ ئىشلىتىشى قىيىن بولغان كىشىگە تاھارەت ئالماي، قۇمدىن ياكى توپىدىن ياكى تاشتىن ئىبارەت پاك تۇپراق بىلەن تەيەممۇم قىلىشقا رۇخسەت قىلدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ مَا يُرِيدُ اللّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَكِن يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ﴿ئەگەر كېسەل بولساڭلار (سۇ زىيان قىلىدىغان بولسا)، ياكى سەپەر ئۈستىدە بولۇپ (سۇ تاپالمىساڭلار)، ياكى سىلەرنىڭ بىرىڭلار ھاجەتخانىدىن كەلگەن (يەنى تاھارەت

---

[1] سۈرە بەلەد، 4 - ئايەت.

[2] ئىمام مۇسلىم، ئەبۇ داۋۇد، نەسائى، ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان.

سۈندۇرغان) بولساڭلار، ياكى ئاياللىرىڭلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن (غۇسلى تاھارەت ئۇچۇن) سۇ تاپالمىساڭلار، پاك تۇپراقتا تەيەممۇم قىلىڭلار، ئۇنىڭ بىلەن يۈزۈڭلارغا، قولۇڭلارغا مەسھى قىلىڭلار، الله سىلەرگە مۇشەققەتنى خالىمايدۇ، لېكىن الله شۇكۇر قىلىشىڭلار ئۇچۇن سىلەرنى پاك قىلىشنى، (ئىسلام شەرىئىتىنى بايان قىلىش بىلەن) نېمەتىنى سىلەرگە تاماملاشنى خالايدۇ﴾[1].

الله تائالا مەزكۇر ھۆكۇمنى يەنە نىسا سۈرىسىدە تىلغا ئالدى: ﴿فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا﴾ ﴿پاك تۇپراقنى يۈزۈڭلارغا، قولۇڭلارغا سۈرتۈپ تەيەممۇم قىلىڭلار، الله ھەقىقەتەن ئەپۇ قىلغۇچىدۇر، مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر (يەنى الله بەندىلىرىگە ھەرەج بولماسلىقى ئۇچۇن ئىبادەتنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگۈچىدۇر)﴾[2].

الله تائالا مەزكۇر ئايەتلەردە تىلغا ئالغان ئىبادەتلەردىكى رۇخسەت ھۆكۇملىرىنى ئۆزىنىڭ «ئەپۇچان»، «مەغپىرەت قىلغۇچى»، «ئىنتايىن كەرەملىك زات» ۋە «ئىنتايىن مېھرىبان» دېگەن گۈزەل ئىسىملىرى بىلەن بايان قىلىدۇ. ئۇ زات بەندىلىرىنى پاكلاشنى ۋە ئۇلارغا نېمەتلىرىنى تاماملاشنى خالايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەمر ئىبنى ئاسنى زاتۇسسەلاسىل غازىتىغا ئەۋەتكەندە، ئۇ ئىنتايىن سوغۇق بىر كېچىدە ئېھتىلام بولۇپ قالدى. مۇبادا يۇيۇنسا توڭلاپ قېلىشتىن ئەنسىرىدى. شۇڭا، تەيەممۇم قىلدى. ئاندىن كېيىن ھەمراھلىرىغا ئىمام بولۇپ، بامدات نامىزىنى ئوقۇدى. ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئەمرىنىڭ بۇ ئىشىنى قوبۇل قىلالمىغاندەك ئىدى. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلگەندە ئۇنىڭغا بولغان ئىشنى دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئى ئەمر! سەن جۇنۇب تۇرۇقلۇق ھەمراھلىرىڭغا ئىمام بولدۇڭمۇ؟» دېدى. ئەمر: «مەن الله تائالانىڭ: ﴿وَلاَ تَقْتُلُواْ أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ ﴿سىلەر ئۆزۈڭلارنى (يەنى بىر - بىرىڭلارنى) ئۆلتۈرمەڭلار، الله ھەقىقەتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾[3] دېگەن ئايىتىنى ئەسلەپ تەيەممۇم قىلدىم، ئاندىن نامازئوقۇدۇم» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنى ئاڭلاپ كۈلۈپ قويدى، باشقا بىر نەرسە دېمىدى[4].

---

[1] سۈرە مائىدە، 6 - ئايەت.

[2] سۈرە نىسا، 43 - ئايەت.

[3] سۈرە نىسا، 29 - ئايەت.

[4] ئىمام ئەھمەد ۋە ئەبۇ داۋۇد قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر نەرسە دېمىگەنلىكى ئەمرنىڭ قىلغان ئىشىنى قوبۇل قىلغانلىقىنى، ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىلىم ۋە ئىجتىھادىدىن خۇش بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

جىھادتىكى رۇخسەتلەر

اللە تائالا جىھادتا «جەڭ نامىزى»نى يولغا قويدى. بۇنىڭ بىلەن تۆت رەكئەتلىك نامازنى مۇجاھىدلارغا قولايلاشتۇرۇش ۋە دۇشمەنلەرگە قارشى ئۇلارغا يارىدەم بېرىش ئۈچۈن بىر رەكئەت قىلدى. ئىبنى ئابباس (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن اللە تائالا سىلەرنىڭ پەيغەمبىرىڭلار ئارقىلىق نامازنى مۇساپىرغا ئىككى رەكئەت، مۇقىمغا تۆت رەكئەت ۋە جىھاد قىلغۇچىغا بىر رەكئەت پەرز قىلدى»[1].

اللە تائالا مۇجاھىدلاردىن دۇشمەن بىلەن گىرەلىشىپ ئۇرۇش قىلىۋاتقاندا قانداق ئوقۇيالىسا شۇنداق ئوقۇغان نامىزىنى قوبۇل قىلىدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا﴾ ﴿قورقۇنچتا قالغىنىڭلاردا، پىيادە ياكى ئۇلاغلىق كېتىپ بېرىپ (نامازئوقۇڭلار)﴾[2]. دېمەك، دۇشمەن بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەندە ئوقۇلىدىغان نامازدا روكۇ، سەجدە ۋە قىبلىگە يۈزلىنىش شەرت قىلىنمايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى نامازنى بىلەن جىھادنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئايرىمايتتى. چۈنكى، نامازئىسلامنىڭ تۈۋرۈكى، جىھاد بولسا چوققىسىدۇر. شۇنداقلا، نامازئوقۇۋاتقان كىشى ئۆزىنى جىھاد مەيدانىدا بولۇۋاتقاندەك، مۇجاھىد ئۆزىنى مېھراب ئالدىدا تۇرۇۋاتقاندەك ھېس قىلىدۇ.

اللە تائالا مۇجاھىدلارغا ئۇلار اللە تائالانىڭ ھۇزۇرىدا باش ئىگىپ تۇرۇۋاتقاندا، دۇئا قىلىۋاتقاندا ۋە مۇناجات قىلىۋاتقاندا قورالىرىنى ئېلىۋېلىشىرىنى ۋە ئاگاھ بولۇشىرىنى پەرز قىلدى. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلاَةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُواْ فَلْيَكُونُواْ مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّواْ فَلْيُصَلُّواْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَاحِدَةً﴾ ﴿ئى مۇھەممەد!﴾ سەن مۇئمىنلەر بىلەن (جىھادتا) بىللە بولۇپ، ئۇلار بىلەن نامازئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، ئۇلارنىڭ بىر پىرقىسى سەن بىلەن بىرلىكتە نامازغا

---

[1] مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[2] سۈرە بەقەرە 239 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تۇرسۇن، قوراللىرىنى (ئېھتىيات يۇزىسىدىن) يېنىدا تۇتسۇن، سەجدىگە بېرىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلار ئارقاڭلارغا ئۆتۈپ تۇرسۇن (يەنى نامىاز ئوقۇپ بولغان پىرقە ئارقاڭلاردا كۆزەتچىلىك قىلىپ تۇرسۇن، ئۇلارنىڭ ئورنىغا) نامىاز ئوقۇمىغان ئىككىنچى بىر پىرقە كېلىپ سەن بىلەن بىرلىكتە (يەنى ئارقاڭلاردا) نامىاز ئوقۇسۇن، (دۇشمەنلىرىدىن) ئېھتىيات بىلەن هوشيار تۇرسۇن. (دۇشمەنلىرى بىلەن ئۇرۇشۇشقا تەييار تۇرۇش يۇزىسىدىن) قوراللىرىنى يېنىدا تۇتسۇن، كاپىرلار سىلەرنىڭ قوراللىرىڭلاردىن، ئەشيالىرىڭلاردىن غەپلەتتە قېلىشىڭلارنى، شۇنىڭ بىلەن سىلەرگە بىردىنلا (تۇيۇقسىز) هۇجۇم قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ﴾[1].

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئۆزىنىڭ چەۋەندازلىرىدىن بىر قىسمىنى دۇشمەن خەۋىرىنى ئىگەللەش ئۈچۈن ئايغاقچىلىققا ئەۋەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بامدات نامىزىنى ئوقۇۋېتىپ، گەرچە ئۆزى نامازدا باشقا تەرەپكە قاراشنى چەكلىگەن بولسىمۇ، نامىاز ئۈنىڭ كۆزقارىچۇقى ۋە دىلئارامى تۇرسىمۇ، يەنىلا ئۇلار كېلىدىغان جىلغا تەرەپكە قارىغان ئىدى.

ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «مەن نامىازدا تۇرۇۋېتىپ قوشۇن تەييارلايمەن».

روزىدىكى رۇخسەتلەر

ئىسلام پەرز روزىدا مۇساپىر ئۈچۈن روزا تۇتماسلىققا رۇخسەت قىلدى، بەلكى، روزا تۇتقاندا قىينىلىپ قالىدىغان ئەهۋال بولسا، ئېغىز ئېچىۋېتىشنى پەرز قىلدى. جابىر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بىر سەپەردە ئىدى. كىشىلەر ئەتراپىغا ئولىشىپ سايە چۈشۈرۈپ تۇرغان بىر ئادەمنى كۆرۈپ: «ئۇنىڭغا نېمە بويتۇ؟» دېدى. ئۇلار: «ئۇ روزىدار ئىكەن» دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام: «سەپەردە روزا تۇتۇشۇڭلار ياخشىلىقىنىڭ جۈملىسىدىن ئەمەس» دېدى.

ئەممار ئىبنى ياسىر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بىلەن بىللە بىر غازاتتىن قايتىپ كېلىۋاتاتتىم. هاۋا ناهايىتى ئىسسىق ئىدى. بىز بىر جايغا چۈشتۇق. ئارىمىزدىن بىر كىشى بىر تۈپ دەرەخ ئاستىغا كىرىپ، بىئارام بولغانىدەك يېنىچە يىتتى. هەمراهلىرى ئۇنىڭ ئەتراپىغا

[1] سۈرە نىسا، 102 ـ ئايەت.

يىغىلىۋالغانىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنىڭغا نېمە بوپتۇ؟» دېدى. ئۇلار: «ئۇ روزىدار ئىكەن» دېگەن ئىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەرنىڭ سەپەردە روزا تۇتۇشۇڭلار ياخشىلىق جۇملىسىدىن ئەمەس، الله سىلەرگە قىلغان رۇخسەتنى ئېلىڭلار، سىلەر ئۇنى قوبۇل قىلىڭلار»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۇقىرىدىكى ھەدىسلەردە سەپەردە روزا تۇتۇش مۇشەققەت كېلىپ، ھەدىسلەردە دېيىلگەن دەرىجىگە يېتىپ قالسىمۇ، يەنىلا روزىسىنى داۋاملاشتۇرۇۋەرسە، ئۇ كىشىنىڭ ساۋاب تاپماستىن، بەلكى گۇناھكار بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

ئەنەس (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىر سەپەردە بىللە ئىدۇق. بەزىلىرىمىز روزىدار، بەزىلىرىمىز روزا تۇتمىغانىدۇق. بىز قاتتىق ئىسسىق بىر كۈندە بىر مەنزىلگە چۈشتۇق. كۆپىنچىمىز كىيىملىرى بىلەن سايىداۋاتاتتى. روزىدارلار يقىلىپ چۈشتى. روزا تۇتمىغانلار چېدىرلارنى تىكتى. كارۋانغا سۇ بەردى. بۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «روزا تۇتمىغانلار بۈگۈن ئەجرىلەرنى ئېلىپ كەتتى»[2].

دېمەك، روزىدار بۇنداق ئەھۋاللاردا پەقەت ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇققا ئېرىشىدۇ. روزا تۇتمىغانلار توقلۇققا، ئۇسسۇزلۇقتىن قېنىشقا ۋە ئۇزۇنىڭ قېرىنداشلىرىغا خىزمەت قىلغانلىق سەۋەبىدىن ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ ساۋابىغا ئېرىشىدۇ.

شۇنداقلا، ئىسلام كېسەلگە رامىزاندا روزا تۇتماسلىققا رۇخسەت قىلدى. كېسەل ۋە مۇساپىر رامىزاندىن كېيىن تۇتمىغان كۈنلىرىنىڭ قازاسىنى قىلىدۇ. بىز الله تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىنى ئوقۇپ كۆرەيلى: ﴿**شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيَ أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ**﴾ ﴿رامىزان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىدى، قۇرئان ئىنسانلارغا يېتەكچىدۇر، ھىدايەت قىلغۇچى ۋە ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىغۇچى روشەن ئايەتلەردۇر. سىلەردىن كىمكى رامىزان ئېيىدا ھازىر بولسا، رامىزان روزىسىنى تۇتسۇن؛ كىمكى كېسەل ياكى سەپەر ئۇستىدە (يەنى مۇساپىر) بولۇپ (تۇتمىغان بولسا، تۇتمىغان كۈنلەر ئۇچۇن) باشقا كۈنلەردە تۇتسۇن. الله سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، تەسلىكنى خالىمايدۇ﴾[3].

---

[1] تەبەرانى رىۋايەت قىلغان.

[2] ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[3] سۈرە بەقەرە 185 ـ ئايەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇجاھىدلارغا رامىزاندا روزا تۇتماسلىققا رۇخسەت قىلدى. ئەبۇ سەئىد (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)تىن مۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە روزىدار ھالەتتە مەككىگە سەپەر قىلىپ، بىر مەنزىلگە چۈشتۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر دۈشمەنلىرىڭلارغا يېقىنلاشتىڭلار، روزا تۇتماسلىق سىلەر ئۈچۈن كۈچ بولىدۇ» دېدى. بۇ بىر رۇخسەت ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بەزىلىرىمىز روزا تۇتتۇق، بەزىلىرىمىز تۇتمىدۇق. كېيىن يەنە بىر مەنزىلگە چۈشتۇق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر ئەتىگەن سەھەردە دۈشمەنلىرىڭلار بىلەن ئۇچرىشىسىلەر. روزا تۇتماسلىق سىلەر ئۈچۈن كۈچ بولىدۇ. شۇڭلاشقا روزا تۇتماڭلار» دېدى. بۇ بىر ئەمر ئىدى. شۇڭا بىز روزا تۇتمىدۇق»[1].

ئىبنى تەيمىيە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بىلەن ئىبنى قەييۇم (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دەيدۇ: «سىلەر ئەتىگەن سەھەردە دۈشمەنلىرىڭلار بىلەن ئۇچرىشىسىلەر. شۇڭا روزا تۇتماسلىقىڭلار سىلەر ئۈچۈن كۈچ بولىدۇ» دېگەن ئىبارە مۇسۇلمانلارنىڭ سەپەردىن باشقا چاغدىمۇ دۈشمەن بىلەن ئۇچرىشىپ قالسا، روزا تۇتماسلىقىنى تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى، مۇسۇلمانلار قۇدرىتى يەتكەن مىقدارىدا كۈچ ھازىرلاشقا بۇيرۇلغان، ھالبۇكى، مۇنداق پەيتتە روزا تۇتماسلىق كۈچ توپلاشنىڭ سەۋەبلىرىدىندۇر.

ئىسلامنىڭ ئىبادەتتە كېسەل، سەپەر ۋە جىھاد ئۈچۈن يەڭگىللىتىش ۋە قولايلاشتۇرۇش پرىنسىپى «قۇرئان كەرىم» نازىل قىلىنىپ، ئىسلام نۇرى چاقناشقا باشلىغاندىن تارتىپ يولغا قويۇلغان پرىنسىپتۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَى وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَؤُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ﴾ ﴿سىلەرنىڭ ئۇنى ھېسابلاپ بولالمايدىغانلىقىڭلارنى الله بىلىدۇ، الله سىلەرگە رەھىم قىلدى (يەنى كېچىدە تەھەججۇد نامىزى ئوقۇشنىڭ پەرزلىكىنى ئەمەلدىن قالدۇردى). تەھەججۇد نامىزىدىن سىلەرگە قولاي بولغانىنى ئوقۇڭلار. الله بىلىدۇكى، بەزىڭلار كېسەل بولۇپ قالىسىلەر، بەزىلەر الله‌نىڭ پەزلىنى تىلەپ (يەنى تىجارەت قىلىپ) يەر يۈزىدە سەپەر قىلىدۇ، يەنە بەزىلەر الله‌نىڭ يولىدا جىھاد قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن (يەنى تەھەججۇد نامىزىدىن) قولاي بولغانىنى ئوقۇڭلار﴾[2].

ئىسلامنىڭ مەزكۇر رۇخسەتلىرىدىن ئەڭ كۆپ پايدىلانغانلار ساھابىلەر بولۇپ، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن دىنىنى ئۆگەنگەن ۋە دىنىنى بىۋاستە پەيغەمبەر

[1] ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[2] سۈرە مۇززەممىل، 20 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەلەيھىسسالامدىن ئالغان. الله يولغا قويغان رۇخسەتلەرنى قانماللاشتۇرمىغانىدى. چۈنكى، ئۇلار: «ھەقىقەتەن الله تائالا گۈناھ ـ مەسىيەتلەرنى يامان كۆرگەندەك، رۇخسەتلىرىنىڭمۇ ئىجرا قىلىنىشىنى ياخشى كۆرىدۇ» دېگەننى ياخشى بىلەتتى[1].

[1] ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلغان.

ئالتىنچى باب

ئىسلام ئىبادەتلىرى ۋە ئۇنىڭ بۈيۈك ئەھكاملىرى

1. ئىسلام ئىبادەتلىرىنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتتىكى تەسىرلىرى.
2. نامار.
3. زاكات.
4. روزا.
5. ھەج.

1. ئىسلام ئىبادەتلىرىنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتتىكى تەسىرلىرى

ئىسلام ئىبادەتلىرىدىن مەقسەت

بىز «ئىسلام ئىبادەتلىرى» توغرىسىدا توختالغىنىمىزدا، ئىسلام الله تائالاغا يېقىنلاشتۇرىدىغان ئەمەل قىلىپ بەلگىلىگەن، ئالاھىدە ئالامەتلىرى، مۇئەييەن ۋاقىتلىرى، سانى ۋە شەكلى بەلگىلەنگەن، قەتئىي ئۆزگەرتكىلى ياكى تۇزىتىش كىرگۈزگىلى بولمايدىغان ئاشۇ بەلگىلىك شەكىللەر ئۇستىدە توختىلىمىز. شۇڭلاشقا، بىز سۆزىمىزنى پەقەت نامار، زاكات، روزا ۋە ھەجدىن ئىبارەت مۇشۇ تۆت تۈرگە قارىتىمىز.

ئەگەر بىز تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە توختىلىشىنى خالىغان بولساق، سۆزىمىزگە ئىسلامنىڭ مۇھىم ئىبادەتلىرىدىن بولغان، ئەمما مۇئەييەن ۋاقىت ۋە شەكىل

بەلگىلەنگەن ئىبادەتلەر قاتارىغا كىرمەيدىغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش ۋە الله يولىدا جىهاد قىلىشتىن ئىبارەت ئىككى ئىبادەت تۈرىنى كىرگۈزگەن بولاتتۇق.

بىرىنچى ئىبادەت بولسا، ئىسلام ئۇممىتىنى باشقا ئۇممەتلەردىن ئالاهىده پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان پەرزدۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللّهِ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد ئۇممىتى!) سىلەر ئىنسانلار مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، الله‌قا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۇممەتسىلەر﴾[1]. بۇ ئىبادەت ئىمانىنىڭ شاخچىلىرى ۋە مۇئمىنلەرنىڭ خىسلىتى هېسابلىنىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ﴾ ﴿مۇئمىن ئەرلەر، مۇئمىن ئاياللار بىر - بىرى بىلەن دوستتۇر، ئۇلار (كىشىلەرنى) ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ﴾[2]؛ ﴿التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدونَ الآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّهِ﴾ ﴿(گۇناھلىرىدىن) تەۋبە قىلغۇچىلار، (ئىخلاس بىلەن) ئىبادەت قىلغۇچىلار، (الله‌قا) هەمدۇسانا ئېيتقۇچىلار، روزا تۇتقۇچىلار، رۇكۇ قىلغۇچىلار، سەجدە قىلغۇچىلار، ياخشى ئىشلارغا دەۋەت قىلىپ، يامان ئىشلاردىن توسقۇچىلار، الله‌نىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر﴾[3].

كىم بۇ ئىبادەتكە سەل قارىسا، الله‌نىڭ لەنىتىگە ئۇچرايدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُواْ مِن بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُودَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُواْ يَعْتَدُونَ كَانُواْ لاَ يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُواْ يَفْعَلُونَ﴾ ﴿بەنى ئىسرائىلدىن كاپىر بولغانلارغا داۋۇدنىڭ ۋە مەريەم ئوغلى ئىيسانىڭ تىلى بىلەن (يەنى زەبۇردا ۋە ئىنجىلدا) لەنەت قىلىندى. بۇ (يەنى ئۇلارنىڭ لەنەتكە ئۇچرىشى) ئۇلارنىڭ ئاسىيلىق قىلغانلىقلىرى ۋە هەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكلىرىدىن بولدى. ئۇلار ئۆزلىرى قىلغان يامان ئىشلاردىن بىر - بىرىنى توسمايتتى؛ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان!﴾[4]

ئىككىنچى ئىبادەت جىهاد قىلىش پەرزى بولۇپ، ئىسلام دىنى مۇسۇلمانىنى خۇددى رۇكۇ - سەجدە ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ئىبادەتلەرنى قىلىشقا بۇيرىغاندەك، ئۇنىمۇ قىلىشقا بۇيرىدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ

---

[1] سۈرە ئال ئىمران، 110 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە تەۋبە، 71 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە تەۋبە، 112 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[4] سۈرە مائىدە، 78 - ۋە 79 - ئايەتلەر.

لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! بەختكە ئېرىشىشكىلار ئۈچۈن ركوع قىلىڭلار، سەجدە قىلىڭلار (يەنى تەزەررۇ بىلەن نامراز ئوقۇڭلار)، (يالغۇز) پەرۋەردىگارىڭلارغا ئىبادەت قىلىڭلار، ياخشى ئىشلارنى (يەنى خىش ـ ئەقرىبالارغا سىلە ـ رەھىم قىلىش، يېتىم ـ يېسىرلەرنىڭ بېشىنى سىلاش، كېچىسى تەھەججۇد نامىزى ئوقۇش قاتارلىق ئىشلارنى) قىلىڭلار. اللەنىڭ يولىدا (پۇل ـ مېلىڭلار بىلەن، جېنىڭلار بىلەن) تاقىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە جىھاد قىلىڭلار، الله (دىنىغا ياردەم بېرىشكە ئۇممەتلەر ئارىسىدىن) سىلەرنى تاللىدى (ئەڭ مۇكەممەل شەرىئەت ۋە ئۇلۇغ پەيغەمبەرنى سىلەرگە خاس قىلدى)﴾[1]؛ ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! مەقسەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن الله (نىڭ ئازابى)دىن قورقۇڭلار، اللەقا (تائەت ـ ئىبادەت قىلىش، گۇناھتىن ساقلىنىش بىلەن) يېقىنچىلىق تىلەڭلار. الله يولىدا جىھاد قىلىڭلار﴾[2]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىم الله تائالاغا جىھادنىڭ ئەسىرىسىز مۇلاقات بولىدىكەن، دەز كەتكەن هالدا مۇلاقات بولىدۇ»[3].

الله تائالا مۇجاھىدلارنىڭ ساۋابىنىڭ كاتتىلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لاَ يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلاَ نَصَبٌ وَلاَ مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّهِ وَلاَ يَطَؤُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلاَ يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلاً إِلاَّ كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللّهَ لاَ يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ وَلاَ يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلاَ كَبِيرَةً وَلاَ يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلاَّ كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ﴾ ﴿بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار اللەنىڭ يولىدا ئۇچرىغان ئۇسسۇزلۇق، تارتقان جاپا ـ مۇشەققەت ۋە ئاچلىق، ئۇلارنىڭ كاپىرلارنى خاپىلىققا سالىدىغان ھەربىر قەدىمى، دۈشمەنلەر ئۈستىدىن ئېرىشكەن (ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش، ئەسىر ئېلىش، مەغلۇب قىلىش قاتارلىق) ھەربىر نەرسىسى ئۈچۈن (اللەنىڭ دەرگاھىدا) ئۇلارغا ياخشىلىق (يەنى ساۋاب) يېزىلىدۇ. الله ئەلۋەتتە ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنىڭ ئەجرىنى بىكار قىلىۋەتمەيدۇ. ئۇلارنىڭ (اللەنىڭ يولىدا) مەيلى كىچىك بولسۇن ياكى چوڭ بولسۇن، سەرپ قىلغان نەرسىسى ۋە جىھاد ئۈچۈن باسقان ھەربىر مۇساپىسى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىگە ئەڭ ياخشى مۇكاپات بېرىش يۇزىسىدىن ئۇلارغا يېزىلىدۇ﴾[4].

---

[1] سۈرە ھەج، 77 ـ ۋە 78 ـ ئايەتلەر.

[2] سۈرە مائىدە، 35 ـ ئايەت.

[3] تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.

[4] سۈرە تەۋبە، 120 ـ ۋە 121 ـ ئايەتلەر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئەتىگەن ـ ئاخشامدا الله يولىدا مېڭىش دۇنيا ۋە دۇنيادىكى بارلىق نەرسىدىن ياخشىدۇر»[1].

بەزى ساھابىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مۇنداق سورىدى: «الله يولىدىكى جىھادقا نېمە تەك كېلىدۇ؟» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەر قىلالمايسىلەر» دېدى. ساھابىلەر بۇ سوئالنى ئىككى-ئۈچ قېتىم قايتىلاپ سورىغاندىمۇ، ئۇ: «قىلالمايسىلەر» دەپ جاۋاب بەردى. ئاندىن كېيىن: «الله يولىدا جىھاد قىلغۇچىنىڭ مىسالى ئۇ جىھادتىن قايتىپ كەلگەنگە قەدەر كېچىسى نامراز ئوقۇيدىغان، كۈندۈزى روزا تۇتىدىغان، الله‌نىڭ ئايەتلىرىنى تىلاۋەت قىلىدىغان، نامراز ۋە روزىدىن بوشىشىپ قالمايدىغان ئادەمنىڭ مىسالىغا ئوخشايدۇ»[2].

مەزكۇر ئىككى پەرز ئىبادەتنىڭ ئىسلامدىكى ئورنى ناھايىتى يۇقىرى بولسىمۇ، يەنىلا ئۇ ھەقتىكى سۆزىمىزنى قويۇپ، ئىبادەت چۈشەنچىسى ئېنىق ئىپادىلىنىدىغان، ئەسەرلىرى ئادەتتە ئوچۇق كۆرۈلىدىغان ۋە سىرلىرىنى ئىزدىنىپ بىلگىلى بولىدىغان بۇيۇك ئىبادەتلەرگە يۈزلىنىمىز.

ھەم قەدىمىي ھەم يېڭى ئىبادەتلەر

نامراز، زاكات، روزا ۋە ھەجدىن ئىبارەت ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان ئىسلام ئىبادەتلىرى قەدىمىي ئىبادەتلەر بولۇپ، ئۇلارنىڭ شەكىللىرى ئۆزگىچە رەۋىشتە ئىسلامدىن ئىلگىرىكى دىنلاردىمۇ تېپىلىدۇ. الله تائالا بەزى پەيغەمبەرلەر توغرۇلۇق مۇنداق دېگەن: ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاء الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ﴾ ﴿ئۇلارنى بىزنىڭ ئەمرىمىز بويىچە (كىشىلەرنى بىزنىڭ دىنىمىزغا) يېتەكلەيدىغان پېشۋالار (يەنى پەيغەمبەرلەر) قىلدۇق. ئۇلارغا بىز ياخشى ئىشلارنى قىلىشنى، نامراز ئوقۇشنى، زاكات بېرىشنى ۋەھىي قىلدۇق، ئۇلار بىزگە خالىس ئىبادەت قىلاتتى﴾[3].

روزا توغرىسىدا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن

---

[1] بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

[2] بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[3] سۈرە ئەنبىيا، 73 ـ ئايەت.

ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامىزان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾[1].

ھەج توغرىسىدا مۇنداق دېگەن: ﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾ ﴿ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىمغا بەيتۇللاھنىڭ ئورنىنى تەيىنلەپ بەردۇق، (ئۇنىڭغا ئېيتتۇقكى) «ماڭا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمىگىن، تاۋاپ قىلغۇچىلارغا، قىيام قىلغۇچىلارغا، رۇكۇ قىلغۇچىلارغا، سەجدە قىلغۇچىلارغا مېنىڭ ئۆيۈمنى پاك قىلغىن. كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا (ئۇلارنى) ھەجگە چاقىرىپ نىدا قىلغىن، ئۇلار پىيادە ۋە ئورۇق تۆگىلەرگە مىنىپ كېلىدۇ، ئورۇق تۆگىلەر يىراق يوللارنى بېسىپ كېلىدۇ﴾[2].

لېكىن، مەزكۇر تۆت ئىبادەت بۇرۇنقى دىنلاردا شۇ دەۋرگە ۋە شۇ دەۋرنىڭ مۇھىتىغا مۇناسىپ رەۋىشتە ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىنسانىنىڭ يېتىلىش باسقۇچلىرىغا مۇناسىپ كېلىدىغان ئەڭ ئاخىرقى رىسالەتنى ئېلىپ كەلگەنلىكىدىن، اللە تائالا ئۇلارنى ئەڭ مۇكەممەل شەكىلدە پەرز قىلدى. ئۇلارنىڭ ھەربىر تۇرىنى ئۆزىنىڭ غايىسىگە ۋە ئاخىرقى نىشانىغا يەتكۈزدى. ئۇلارنى ئەسىرلەر داۋامىدا قونۇپ قالغان چاڭ ـ توزانلاردىن پاكلىدى.

بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، نامىز پەقەت دۇئا ـ تىلاۋەت ھالىتىدىلا قالمىدى. لېكىن، ئۇ زىكىر، دۇئا، تىلاۋەتتىن ئىبارەت ئىنسان تەپەككۇرى، قەلبى، تىلى ۋە بەدىنى بىر پۈتۈن قاتنىشىدىغان سۆز ۋە ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن بىر ئىبادەتكە ئايلاندى. ئىسلام ئۇنىڭ ئۇچۇن پاكىزلىق، پاكلىق، كىيىم كىيىش ۋە بىر قىبلىگە يۈزلىنىشىنى شەرت قىلدى. ئۇنى كېچە ـ كۈندۈز ئىچىدە بەلگىلەنگەن ۋاقىتلاردا ئادا قىلىنىدىغان قىلدى. ھەربىر نامىز ئۇچۇن مەلۇم رەكئەتلەرنى بەلگىلىدى. ئۇنىڭ شەكلىنى ئالاھىدە بىر كۆرۈنۈش قىلدى. ئۇنى جامائەت بىلەن ئوقۇيدىغان پەرز نامىزلار ۋە جۈمە نامىزى بىلەن كامالەتكە يەتكۈزدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن ئەزان ـ تەكبىر ئوقۇشنى يولغا قويۇش ئارقىلىق ئۇنى تېخىمۇ زىننەتلىدى.

بۇ خىل شەكىلدىكى ئىسلامىي نامىز مەزكۇر شەرتلەر بىلەن باشقا دىنلاردا تونۇلۇپ باقمىغان، دەرىجىدىن تاشقىرى ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ.

زاكاتمۇ ئىسلامدا دەرىجىدىن تاشقىرى بىر ئىبادەت. ئۇ پەقەت ئىنسان تەقدىم قىلىدىغان ئېھسان ياكى مۇنداقلا بېرىپ قويىدىغان سەدىقە ئەمەس. ئۇ بەلگىلەنگەن

---

[1] سۈرە بەقەرە 183 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ھەج، 26 ـ ۋە 27 ـ ئايەتلەر.

هەق. ئەسلى ئىگىسىنىڭ تۇپ ھاجەتلىرىدىن ئاشقان، بەلگىلىك نىسبەتكە يېتىپ بىر يىل ئۆتكەن پۇل ـ مالغا بېرىلمىدىغان مەجبۇرىيەتتۇر. ئۇ الله تائالا ئىنسانغا ئىنئام قىلغان پۇل ـ مال، تىجارەت، زىرائەتتىن ئىبارەت الله تائالانىڭ ھەققىدۇر. ئۇ شۇنداق بىر ھەقكى، ئىنسانىنىڭ ئىمانى ئۇنى بېرىشكە ئۇندەيدۇ، ئىسلامىي دۆلەت ئۇنى يىغىشقا مەسئۇل بولىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ مالىرىنىڭ بىر قىسمىنى سەدىقە ھېسابىدا ئالغىنكى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى گۇناھلىرىدىن پاكلىغايسەن ۋە (ياخشىلىقلىرىنى) كۆپەيتكەيسەن﴾[1]. كىم ئۇنى ئۆز رازىلىقى بىلەن بېرىدىكەن، ئۇ الله‌نىڭ ۋە ئىنسانلارنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىدۇ. دۇنيا ـ ئاخىرەتنىڭ ياخشىلىقىغا ئېرىشىدۇ. كىم ئۇنى بېرىشتىن باش تارتسا، ئۇنى بېرىشكە زورلىنىدۇ. مۇبادا زاكاتنى بەرمەيدىغان ئادەمنىڭ كۈچى زور بولسا، ئۇنىڭغا قارشى قوشۇن تەييارلىنىپ، ئۇ زاكاتنى بەرگەنگە قەدەر ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلىنىدۇ. تۇنجى خەلىپە ئەبۇ بەكرى (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) زاكات بەرمىگەنلەر بىلەن شۇنداق ئۇرۇش قىلغانىدى.

دېمەك، زاكات ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق ئالاھىدىلىكى ۋە الله تائالانىڭ «قۇرئان كەرىم»دە زاكات سەرپ قىلىنىدىغان كىشىلەرنى بايان قىلغانلىقى بىلەن باشقا ھېچقانداق بىر دىندا تونۇلۇپ باقمىغان بېكىچە بىر ئىبادەت بولۇپ قالدى.

شۇنداقلا، روزا، ھەج، زىكىر ـ تەسبىھ دۇئا ـ تىلاۋەت قاتارلىق ئىبادەتلەرمۇ قەدىمىي ئىبادەتلەردۇر. لېكىن، ئىسلام بۇ ئىبادەتلەرنى ھەرقانداق بىر نۇقسانلىقتىن پاكلىدى. ئۇلارنىڭ ھەربىر تۈرىنى يۈكسەلدۈردى. ئۇنىڭغا نۇرغۇنلىغان سىر ـ ئەسرارلارنى يوشۇردى. ئۇلارنى ئايەت ـ ھەدىسلەرگە باغلىدى، ئومۇمىي ھەم مەڭگۈ بولغان دىنغا يارىشا ھايانقا تەسىر كۆرسىتىدىغان قىلدى. ئىسلام ئىبادەتنىڭ ۋەزىپىسىنى شەخسنى ئىسلاھ قىلىش، ئائىلىنى بەختلىك قىلىش، جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى مۇنتىزم قىلىش، دۆلەتنى يېتەكلەش ۋە جاھان ئەھلىنى ھىدايەت يولىغا باشلاش دەپ بېكىتتى.

[1] سۈرە تەۋبە، 103 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىبادەتلەرنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتقا بولغان تەسىرلىرى

ئەسلىدە ئىبادەتلەر اللە تائالانىڭ ئەمرىنى ئىجرا قىلىش، بەندىلىرى ئۈستىدىكى ھەققىنى ئادا قىلىش ۋە تانغىلى بولمايدىغان نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش ئۈچۈن ئادا قىلىنىدۇ. بۇ ئىبادەتلەردە ئىنسانىنىڭ ماددىي ھاياتىغا پايدا ـ مەنپەئەت بولۇشى، ئىنسانىنىڭ چەكلىك ئەقلى تونۇپ يېتىدىغان ھېكمەتلەرنىڭ بولۇشى زۆرۈر ئەمەس. ئەسلىدە ئىبادەت ئىنسانىنىڭ پەرۋەردىگارىغا بولغان ئۇبۇدىيىتىنىڭ سىنىقىدۇر. شۇڭلاشقا، ئىنسانىنىڭ ئۇنىڭ تەپسىلىي سىرلىرىنى بىلىشىنىڭ ھېچقانچە زۆرۈرىيىتى يوق. چۈنكى، بەندە دېگەن بەندە، پەرۋەردىگار دېگەن پەرۋەردىگار. ئۆز قەدرىنى بىلگەن ئىنسان نېمىدېگەن بەختلىك ـ ھە؟!

مۇبادا ئىنسان اللە تائالاغا پەقەت ئۆزىنىڭ چەكلىك ئەقلىگە مۇناسىپ كەلگەن ۋە ھېكمەتلىرىنى تەپسىلىي بىلگەن رەۋىشتە ئىبادەت قىلغان تەقدىردە، بىر قىسىم ئىبادەتلەردىكى سىرلارنى بىلىشكە ئاجىز كېلىپ قالسا، ئۇ بۇ ئىبادەتتىن يۈز ئۆرۈيتتى ـ دە، بۇ چاغدا ئۆزىنىڭ ھاۋايى ـ ھەۋىسىگە چوقۇنغان، پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلمىغان بولۇپ قالاتتى.

ئىنسانىنىڭ اللەقا بولغان ئۇبۇدىيىتىنىڭ شۇئارى ئۇنى كۆرمىسىمۇ غەيىب ھالدا ئىمان كەلتۈرۈش، ئۇنىڭ سىرلىرىنى بىلمىسىمۇ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىشتۇر.

اللە تائالانىڭ مەخلۇقاتلاردىن ۋە ئۇلارنىڭ تائەت ـ ئىبادەتلىرىدىن بىھاجەت ئىكەنلىكىنى ھەر بىر مۇئمىننىڭ بىلىشى يېتەرلىكتۇر. چۈنكى، اللە تائالاغا ئىتائەتمەنلەرنىڭ ئىتائىتى پايدا ـ مەنپەئەت يەتكۈزىلمەيدۇ، ئاسىيلارنىڭ گۇناھ ـ مەسىيەتلىرى زىيان يەتكۈزىلمەيدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ﴾ ﴿كىمكى شۈكۈر قىلىدىكەن، ئۆزى ئۈچۈن قىلغان بولىدۇ؛ كىمكى كۇفرىلىق قىلىدىكەن، شۈبھىسىزكى، اللە (بەندىلەردىن) بىھاجەتتۇر، مەدھىيىگە لايىقتۇر﴾[1]؛ ﴿وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ الله غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ ﴿قادىر بولالىغان كىشىلەرنىڭ اللە ئۈچۈن كەبىنى زىيارەت قىلىشى ئۇلارغا پەرز قىلىنىدى. كىمكى ئىنكار قىلىدىكەن (يەنى ھەجنى تەرك ئېتىدىكەن، زىيىنى ئۆزىگە)، شۈبھىسىزكى، اللە ئەھلى جاھاندىن (يەنى ئۇلارنىڭ ئىبادىتىدىن) بىھاجەتتۇر﴾[2].

---

[1] سۈرە لوقمان، 12 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ئال ئىمران، 97 ـ ئايەت.

دېمەك، الله تائالا ئۆزىنىڭ بەندىلىرىدىن مۇتلەق بىھاجەتتۇر. ئەگەر الله تائالا ئىنسانلارنى بىر نەرسە بىلەن ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشقا بۇيرىسا، ھەقىقەتەن ئۇلارنى ئىسلاھ قىلىدىغان، ئۇلارنىڭ روھىي ۋە ماددىي، يەكىكە ۋە كوللېكتىپ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ھايانىغا نەپ يەتكۈزىدىغان نەرسە بىلەن ئىبادەت قىلدۇرىدۇ. بىراق، چەكلىك ئىلمى بولغان ئىنسان الله تائالانىڭ ھېكمەتلىرىنى تولۇق بىلىپ كېتەلمەيدۇ.

بىر شائىر مۇنداق دېگەن:

ئىنسانغا مەخپىيدۇر سىرلارنىڭ تېخى،
مايىل ئاڭا ھەمىشە ئاقىللار ئېخى.

الله تائالا بۇ ئالەمنىڭ نۇرغۇن سىر - ئەسرارلىرىنى ئىنسانىدىن مەخپىي قىلدى. الله تائالا ئىنسانىنىڭ ھەمىشە ئۆز تەشنالىقى بىلەن نامەلۇم نەرسىنىڭ سىرىغا يېتىش ئىستىكىدە ئىنتىلىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭدىن بەزى نەرسىلەرنىڭ سىرلىرىنى يوشۇردى. بۇ، ئىنسان ئۆزىنىڭ نۇقسانلىقىنى تونۇپ، مۇئمىنىنىڭ ئۇبۇدىيەتنىڭ مۇنۇ شوئارى ئاستىدا داۋاملىق ھازىر بولۇشى ئۈچۈن ئىدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَقَالُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ ﴿بىز (دەۋىتىڭىز) ئاڭلىدۇق ۋە (ئەمىرىڭگە) ئىتائەت قىلدۇق، پەرۋەردىگارىمىز، مەغپىرىتىڭنى تىلەيمىز، ئاخىر قايتىدىغان جايىمىز سېنىڭ دەرگاھىڭدۇر﴾[1].

ئىمام غەززالىي (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) «زالالەتتىن قۇتقۇزغۇچى» ناملىق كىتابىدا مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن، ئىبادەت ئىنسان قەلبىنىڭ ساغلاملىقى ئۈچۈن، خۇددى دورا ئىنسان بەدىنىنىڭ ساقلىقى ئۈچۈن مۇھىم بولغاندەك مۇھىم. ھەممە ئىنسان دورىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى بىلمەيدۇ. پەقەت ئۇنى كەسپىلەشكەن دوختۇر ياكى ئالىم بىلىدۇ. ھەرقانداق كېسەل دوختۇر بەرگەن دورىنى يەيدۇ، ئۇنىڭ بىلەن تاكاللىشىپ ئولتۇرمايدۇ. دېمەك، بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، پەيغەمبەرلەر تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ئىبادەتلەرنىڭ دورىلىرى ۋە مىقدارلىرىنىڭ تەسىر دائىرىسىنى ئاقىللارنىڭ ئەقلىي ئۇسكۇنىلىرى بىلەن بىلگىلى بولمايدۇ. بۇنىڭدا ئەقىل ئۇسكۇنىسى بىلەن ئەمەس، بەلكى پەيغەمبەرلىك نۇرى بىلەن ئۇلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى بىلگەن پەيغەمبەرلەرگە ئەگىشىش لازىم. شۇنداقلا، دورىلارنىڭ مىقدار، ئېغىرلىق ۋە تۇر جەھەتتىكى پەرقلەر ھەرقانداق بىر

[1] سۈرە بەقەرە 285 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

سىردىن خالىي بولمايدۇ. ئۇ بولسىمۇ ئۇنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ جۇملىسىدىندۇر. شۇنىڭدەك، قەلب كېسەللىكلىرىنىڭ دورىسى بولغان ئىبادەتلەرمۇ تۇر، مىقدار جەھەتتە ئوخشىمىغان ئىش - ھەربىكەتلەردىن بىرىككەندۇر. ھەتتاكى، سەجدە رۇكۇدىن بىر ھەسسە ئاشىدۇ. بامدات نامىزى ئەسىر نامىزىنىڭ يېرىمىغا تەڭ كېلىدۇ. بۇلارمۇ مەلۇم سىر - ئەسرارلاردىن خالىي ئەمەس. ئۇلار پەقەت پەيغەمبەرلىك نۇرى بىلەنلا بىلىنىدىغان خۇسۇسىيەتلەردۇر. كىم ئۇلاردىن بىرەر ھېكمەتنى چىقارغىلى ئورۇنىدىكەن ياكى ئۇلار ئىلاھىيەت سىرلىرى ئەمەس، بەلكى بىرلىشىش نۇقتىسىدىن شۇنداق بولغان دەپ گۇمان قىلىدىكەن قانتىق ئەخمەقلىق قىلغان ياكى قانتىق نادانلىق قىلغان بولىدۇ».

يۇقىرىقىلاردىن ھەربىر ئىبادەتتە ئىنسان ئەقلىنى، بولۇپمۇ ماددىي ۋە نەق پايدىسى بولغانلا نەرسە بىلەنلا نەپسىنى تويغۇزىدىغان ھازىرقى زامان ئەقلىيچىلىرىنى قانائەتلەندۇرگىدەك بىرەر ھېكمەتنى ئىزدەشنىڭ خاتالىقى نامايان بولىدۇ.

ئۇستاز ئەققاد دېگەندەك: «ئىبادەت اللە تائالا تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن پائالىيەت بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ بەلگىلەنگەن شەكلى ۋە سۈپىتى بىلەنلا قوبۇل قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىرەر تەرەپلىرىگە ئېتىراز بىلدۈرۈلمەيدۇ.

روزا نېمە ئۈچۈن بىر ئاي بولدى؟ نېمە ئۈچۈن ئۈچ ھەپتە ياكى بەش ھەپتە بولمايدۇ؟

زاكات نېمە ئۈچۈن ئونىڭ بىرسى بولىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن توققۇز ياكى ئون بەشىنىڭ بىرى بولمايدۇ؟

نېمە ئۈچۈن رۇكۇ - سەجدە قىلىمىز؟ نېمە ئۈچۈن رۇكۇ قىلماي ئۆرە تۇرۇپ نامىز ئوقۇمايمىز؟

مۇشۇنداق ئېتىرازلارنى قىلىدىغان ئادەم روزا ئۈچ ھەپتە بولغان تەقدىردىمۇ، شۇنداقلا زاكاتنىڭ پىرسەنتىگىمۇ، نامازنىڭ ماھىيىتىگىمۇ يەنىلا ئېتىراز بىلدۈرىدۇ.

بۇنداق دېگەنلىك مەزكۇر ئەھۋاللارنى بىلگىلى بولمايدىغان سەۋەب يوق دېگەنلىك ئەمەس. لېكىن، ئۇ يەنىلا ئىنسان ئەقلى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا پىكىر بېرىش ياكى ئۇنىڭغا تۇرتىتىش كىرگۈزۈش ئارقىلىق باشقۇرغىلى بولىدىغان ئەھۋال ئەمەس.

بۇ خىل پوزىتسىيە دىن ئىشلىرىغىلا يۇرگۈزۈلمەستىن، دۇنيا ئىشلىرىدىكى ھەممە تۇرۇملەرگە يۇرگۈزىلىدۇ.

مەسىلەن، بىر مىللەت ئارمىيىسىدىكى بىر بىرىگادىنىڭ سانى ئەللىك بولسا، باشقا بىر مىللەتتە قىرىق ياكى يۈز بولىدۇ؟

نېمە ئۈچۈن بىر مىللەتنىڭ بايرىقىدىكى يېشىل رەڭ مەلۇم بىر نەرسىنىڭ سىمۋولى بولسا، يەنە بىر مىللەتتە باشقا بىر نېمىنىڭ سىمۋولى بولىدۇ؟

دېمەك، ئاخىرىدا بۇنداق تۇراقلىق ئىشلاردا مۇنازىرە قىلىپ يۈرگەندىن، شۇنى ئۆز بويىچە قوبۇل قىلغانلىق ئەقىلگە تېخىمۇ ئۇيغۇن بولىدۇ».

قىسقىسى، ئىبادەتنىڭ ھەممە تەرەپلىرىدە بىرەر ھېكمەتنى چۈشىنىشكە ئورۇنغان ھەرقانداق بىر قەۋم ئېزىپ كېتىدۇ. ئۇلار ھەجگە ئوخشاش ئىبادەتلەردىكى بەزى يوشۇرۇن سىرلارنى بىلەلمىسە، شەكلىنىشكە باشلايدۇ ۋە باشقىلارنىمۇ شەكلەندۈرىدۇ. ئۇلار شەكلىنىش ۋە شەكلەندۈرۈشتە ھەق يولدىن قېيىپ كېتىدۇ.

2. نامаз

نامаз قەدىمىي بىر ئىبادەت. دىنلارنىڭ ھەممىسىدە ئورتاق بولغان بىر پائالىيەت. مەن دىنلار تارىخى نامаздىن خالىي بولۇپ باقمىغان دەپ قارايمەن.

دەرۋەقە، ئىسلامىي نامازنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرى ۋە خۇسۇسىيەتلىرى بار. ئۇنىڭدا ئىسلامنىڭ بىز باشتا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن خۇسۇسىيەتلىرى، ھىدايىتى ۋە ئىبادەت سورۇنلىرىدا ئېلىپ بارغان ئىسلاھاتلىرى تېپىلىدۇ. شۇڭلاشقا، ئىسلامدىكى نامازنىڭ باشقا دىنلاردىكى نامازلار ئورتاقلىشالمىغۇدەك سىر - ئەسرارلارنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس.

ئىسلامدا نامازنىڭ ئورنى

ئىسلام «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىستە نامازغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى. ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىشنى قانتىق كۈچەيتتى، تەرك ئېتىشتىن قاتتىق ئاگاھلاندۇردى. چۈنكى، نامаз دىننىڭ تۈۋرۈكى، جەننەتنىڭ ئاچقۇچى ۋە ئەمەللەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى. مۇئمىن قىيامەت كۈنى تۇنجى قىلىپ نامаздىن ھېساب بېرىدۇ. الله تائالا نامازنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىدا تىلغا ئېلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ﴾ ﴿پەرۋەردىگارىم! مېنى ۋە بىر قىسىم ئەۋلادىمنى نامازنى ئادا قىلغۇچى قىلغىن، پەرۋەردىگارىمىز! دۇئايىمنى قوبۇل قىلغىن﴾[1].

[1] سۈرە ئىبراھىم، 40 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

الله تائالا نامـاز بـلەن ئىسـمائىل ئەلەيھىسسالامنى مەدھىيىلەيدۇ: ﴿وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِندَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا﴾ ﴿ئۇ ئائىلىسىدىكىلەرنى نامـاز ئوقۇشـقا، زاكـات بېرىشـكە بۇيرۇيتتى، پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكەن ئىدى﴾[1].

الله تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ۋەھيي قىلغان دەسلەپكى دەقىقىلەردە ئۇنى نامـازنى ئادا قىلىشقا بۇيرۇيدۇ: ﴿وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ ﴿مەن سېنى (پەيغەمبەرلىككە) تاللىدىم، سەن ۋەھيگە قۇلاق سالغىن. مەن ھەقىقەتەن (ئىبادەتكە لايىق) اللەتۇرمەن، مەندىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوق، (يالغۇز) ماڭا ئىبادەت قىلغىن، مېنى زىكىر قىلىش ئۈچۈن نامـاز ئوقۇغىن﴾[2]. شۇنداقلا، الله تائالا مۇسا ۋە ئۇنىڭ قېرىندىشى ھارۇن ئەلەيھىسسالامغا ۋەھيي قىلىدۇ: ﴿أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَاجْعَلُواْ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ﴾ ﴿قەۋمىڭلار ئۈچۈن مىسىردا ئۆيلەر ياساڭلار، ئۆيلىرىڭلارنى نامـاز ئوقۇيدىغان جاي قىلىڭلار، نامـاز ئوقۇڭلار﴾[3].

لوقمان (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) نامازنى ئوغلىغا ۋەسىيەت قىلىدۇ: ﴿يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنكَرِ وَاصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾ ﴿ئى ئوغۇلچىقىم! نامازنى (ۋاقتىدا، تەئدىل ئەركان بىلەن) ئوقۇغىن، (كىشىلەرنى) ياخشىلىققا بۇيرىغىن، يامانلىقتىن توسقىن. ساڭا يەتكەن كۈلپەتلەرگە سەۋر قىلغىن (چۈنكى، ھەقىقەتكە دەۋەت قىلغۇچى ئەزىيەتلەرگە ئۇچرايدۇ). بۇ ھەقىقەتەن قىلىشقا ئىرادە تىكلەشكە تېگىشلىك ئىشلاردىندۇر﴾[4].

ئىيسا ئەلەيھىسسالام بۆشۈكتە تۇرۇپ نامازنى تىلغا ئالىدۇ: ﴿وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا﴾ ﴿قەيەردە بولاي مېنى بەركەتلىك قىلدى، ھايات‌تا بولىدىكەنمەن، ماڭا نامازنى، زاكاتنى ئادا قىلىشنى تەۋسىيە قىلدى﴾[5].

الله تائالا ئاخىرقى پەيغەمبىرىنى نامازغا مۇنداق ئەمر قىلىدۇ: ﴿اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) ساڭا ۋەھيي قىلىنغان كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) تىلاۋەت قىلغىن، نامازنى (تەئدىل ئەركان بىلەن) ئوقۇغىن﴾[6]. الله تائالا نامـازنى غەيبىكە

---

[1] سۈرە مەريەم، 55 - ئايەت.

[2] سۈرە تاھا، 13 - ۋە 14 - ئايەتلەر.

[3] سۈرە يۇنۇس، 87 - ئايەت.

[4] سۈرە لوقمان، 17 - ئايەت.

[5] سۈرە مەريەم، 31 - ئايەت.

[6] سۈرە ئەنكەبۇت، 45 - ئايەت.

ئىمان كەلتۈرىدىغان مۇتتەقىيلەرنىڭ سۈپىتى قىلىدۇ: ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ ﴿بۇ كىتابتا (يەنى قۇرئاندا) ھېچ شەك يوق، (ئۇ) تەقۋادارلارغا يېتەكچىدۇر. ئۇلار غەيبكە ئىشىنىدۇ، نامازنى ئادا قىلىدۇ، ئۇلار بىز بەرگەن مال-مۈلۈكتىن (خۇدا يولىغا) سەرپ قىلىدۇ﴾[1].

الله تائالا نىجات تاپىدىغان مۇئمىنلەرنىڭ سۈيەتلىرىنى نامازبىلەن باشلاپ، نامازبىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاء ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ ﴿مۇئمىنلەر ھەقىقەتەن بەختكە ئېرىشتى. (شۇنداق مۇئمىنلەركى) ئۇلار نامازلىرىدا (الله‌نىڭ ئۇلۇغلىقىدىن سۇر بېسىپ كەتكەنلىكتىن) ئەيمىنىپ تۇرغۇچىلاردۇر. ئۇلار بىھۇدە سۆز، بىھۇدە ئىشتىن يىراق بولغۇچىلاردۇر. ئۇلار زاكات بەرگۈچىلەردۇر. ئۇلار ئەۋرەتلىرىنى (ھارامدىن) ساقلىغۇچىلاردۇر. (يەنى ئەۋرەتلىرىنى) پەقەت خوتۇنلىرىدىن، چۆرلىرىدىن باشقىلاردىن ساقلىغۇچىلاردۇر (بۇلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغۇچىلار مالامەت قىلىنمايدۇ). بۇنىڭ سىرتىدىن (جىنسىي تەلەپنى قاندۇرۇشنى) تەلەپ قىلغۇچىلار ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردۇر. ئۇلار (يەنى مۇئمىنلەر) ئۆزلىرىگە تاپشۇرۇلغان ئامانەتلەرگە ۋە بەرگەن ئەھدىگە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر. ئۇلار نامازلىرىنى (ۋاقتىدا تەئدىل ئەركان بىلەن) ئادا قىلغۇچىلاردۇر﴾[2].

الله تائالا نامازنى مۇقىم تۇرغان ۋاقىتتىمۇ، سەپەردىمۇ، تىنچلىق ۋاقىتتىمۇ، ئۇرۇشتىمۇ مۇھاپىزەت قىلىشقا بۇيرىدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿حَافِظُواْ عَلَى الصَّلَوَاتِ والصَّلاَةِ الْوُسْطَى وَقُومُواْ لِلّهِ قَانِتِينَ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنتُمْ فَاذْكُرُواْ اللّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُواْ تَعْلَمُونَ﴾ ﴿(بەش) نامازنى، بولۇپمۇ نامازدىكەرنى داۋاملاشتۇرۇڭلار (يەنى پۈتۈن شەرتلىرى بىلەن ۋاقتىدا تولۇق ئادا قىلىڭلار). الله‌نىڭ ھۇزۇرىدا (يەنى نامازدا) ئىتائەتمەنلىك بىلەن تۇرۇڭلار. قورقۇنچتا قالغىنىڭلاردا، پىيادە ياكى ئۇلاغلىق كېتىپ بېرىپ (نامازئوقۇڭلار)، ئامانلىق تاپقىنىڭلاردا الله‌نىڭ سىلەرگە ئۆگەتكىنى بويىچە الله‌نى ياد ئېتىڭلار (يەنى قورقۇنچ تۈگىگەندە، الله نامازنى قانداق ئۆتەشكە ئەمر قىلغان بولسا، تولۇق ئەركانلىرى بىلەن شۇنداق ئۆتەڭلار)﴾[3]. يەنى، ئۇرۇشتا نامازنى مېڭىپ يۈرۈپ ياكى

---

[1] سۈرە بەقەرە 2 - ۋە 3 - ئايەتلەر.

[2] سۈرە مۇئمىنۇن، 1 - ئايەتتىن 9 - ئايەتكىچە.

[3] سۈرە بەقەرە 238 - ۋە 239 - ئايەتلەر.

ئۇلاغدا تۇرۇپ، رۇكۇ ـ سەجدە ۋە قىبلىگە يۈزلىنىشنى شەرت قىلماستىن، ئىمما ـ ئىشارەت بىلەن ئوقۇڭلار. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلِلّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللّهِ إِنَّ اللّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ﴿مەشرىقمۇ، مەغرىبمۇ (يەنى پۈتۈن يەر يۈزى) الله‌نىڭدۇر، قايسى تەرەپكە يۈزلەنسەڭلارمۇ، ئۇ الله‌نىڭ تەرىپى (يەنى سىلەرگە ئىختىيار قىلغان قىبلىسى)دۇر﴾[1].

الله تائالا نامازغا سەل قاراپ، ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋېتىدىغانلارنى هالاكەت بىلەن ئاگاهلاندۇردى: ﴿فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾ ﴿شۇنداق نامار ئوقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ﴾[2]؛ ئۇلارنى ئەيىبلىدى ۋە قاتتىق جازاغا تارتىلىدىغانلىقىنى جاكارلىدى: ﴿فَخَلَفَ مِن بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾ ﴿ئۇلار كەتكەندىن كېيىن (ئۇلارنىڭ) ئورنىنى باسقان ئورۇنباسارلار نامازنى تەرك ئەتتى، نەپسى خاهىشلىرىغا ئەگەشتى، ئۇلار (قىيامەتتە) گۇمراهلىقنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ﴾[3].

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام نامازنى ئىمانغا بولغان ساداقەت ۋە مۇسۇلمان بىلەن كاپىرنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئايرىيدىغان شوئار قىلىدۇ. ئۇ مۇنداق دېگەن: «نامازنى تەرك ئېتىش كىشى بىلەن شېرىك ۋە كۇپرىنىڭ ئارىسىدىكى توساقنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ»؛ «بىز بىلەن ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەهدە نامازدۇر، كىم ئۇنى تەرك ئەتسە كاپىر بولىدۇ».

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بىر كۈنى نامازنى تىلغا ئېلىپ مۇنداق دېگەن: «كىمكى نامازنى تولۇق ئادا قىلىدىكەن، قىيامەت كۈنى نامار ئۇنىڭ ئۈچۈن نۇر، دەلىل ۋە نىجاتلىق بولىدۇ. كىمكى ئۇنى تولۇق ئادا قىلمايدىكەن، ئۇنىڭ نە نۇرى، نە دەلىلى، نە نىجاتلىقى بولمايدۇ. قىيامەت كۈنى قارۇن، پىرئەۋن، هامان ۋە ئۇبەي ئىبنى خەلەفلەر بىلەن بىللە قوپىدۇ».

ئالىملار بۇ هەدىسنىڭ شەرهىدە مۇنداق دېگەن: «بىر كىمنى ئۇنىڭ پۇل ـ مېلى نامازدىن چەكلەپ قويسا قارۇن بىلەن، بىر كىمنى ئۇنىڭ پادىشاهلىقى نامازدىن چەكلەپ قويسا پىرئەۋن بىلەن، بىر كىمنى ئۇنىڭ باشلىقلىقى ياكى ۋەزىرلىكى نامازدىن چەكلەپ قويسا هامان بىلەن، بىر كىمنى ئۇنىڭ تىجارىتى نامازدىن چەكلەپ قويسا ئۇبەي ئىبنى خەلەف بىلەن بىللە بولىدۇ».

---

[1] سۈرە بەقەرە 115 ـ ئايەت.

[2] سۈرە مائۇن، 4 ـ ۋە 5 ـ ئايەتلەر.

[3] سۈرە مەريەم، 59 ـ ئايەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «كىمدىن بىر نامىز ئۆتۈپ كەتسە، ئۇ كىشى خۇددى ئائىلىسىدىن ۋە پۇل - مېلىدىن ئايرىلىپ قالغان بولىدۇ». يەنى ئائىلىسى ۋە پۇل - مېلى مۇسىبەتكە دۇچ كېلىپ، ئۇلاردىن ئايرىلىپ يالغۇز قالىدۇ. بۇ پەقەت بىرلا نامازنى ئوقۇمىغان كىشىنىڭ پاجىئەسى بولسا، پۈتۈنلەي نامىز ئوقۇمىغان ئادەمنىڭ ھالى نېمە بولۇپ كېتەر ـ ھە؟!

دېمەك، نامىز مۇشۇنداق كەسكىن ئايەت ـ ھەدىسلەر ئارقىلىق تەكىتلەنگەنىدىن كېيىن، بىر توپ ئىسلام ئالىملىرىنىڭ نامازنى تەرك ئەتكۈچى كاپىر بولىدۇ، ئىسلامدىن چىقىپ كېتىدۇ دەپ قارىشى ھەرگىزمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. بەزى ئالىملار كەڭ قويۇۋېتىپ مۇنداق دېگەن: «نامازنى تەرك ئەتكۈچى ئاسىي، پاسىق بولۇپ، ئۇنىڭ ئىماندىن قۇرۇق قېلىش خەۋپى بار».

مانا بۇلار ئىسلامدىكى نامازنىڭ ئەھمىيىتى. مۇشۇ نۇقتىدىن نامىز مۇسۇلمانلارغا پەرز قىلىنغان تۇنجى ئىبادەت ئىدى. نامىز ھىجرەتتىن ئۈچ يىل ئىلگىرى پەرز بولدى. نامازنىڭ پەرز بولۇش يولىمۇ الله تائالانىڭ ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىغا يەنە بىر دەلىلدۇر. چۈنكى، ئىبادەتلەرنىڭ ھەممىسى زېمىندا پەرز بولغانىدى. نامازلا ئاسماندا ئىسرا ۋە مىراج كېچىسى ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بىۋاستە خىتاب قىلىش ئارقىلىق پەرز بولدى.

مەلۇمكى، دۆلەتلەر ئۆزىنىڭ باش ئەلچىلىرىنى مۇھىم، كەسكىن ئىشلاردا خەت ئارقىلىق ئالاقىلىشىشىنىڭ ئورنىغا، يۈزتۇرانە سۆھبەتلىشىش ئۈچۈن چاقىرتىدۇ. ھالبۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام الله تائالانىڭ بەندىلىرىگە ئەۋەتىلگەن ئەلچىسىدۇر. الله تائالانىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆز دەرگاھىغا چاقىرتىپ، نامازنىڭ پەرز قىلىنغانلىقىنى جاكارلاش ئۈچۈن ئاسمانغا ئېلىپ چىقىشى، نامازنىڭ الله تائالانىڭ دەرگاھىدا ئىنتايىن يۇقىرى مەرتىۋىگە ئىگە ئىكەنلىكىنىڭ كەسكىن دەلىلدۇر.

ئىسلامدا تەلەپ قىلىندىغان نامىز

بىلىش كېرەككى، ئىسلام تەلەپ قىلىدىغان نامىز ھېچقانداق تەپەككۇر قىلماستىن، ھۇزۇرى قەلب بولماستىن، پەقەت تىل ئارقىلىق ئېغىز ئۆمەللىتىدىغان، بەدەن ئارقىلىق خۇددى توخۇنىڭ دان چوقۇغىنىغا ئوخشاش ھەرىكەت قىلىپ قويىدىغان نامىز ئەمەس، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. الله‌نىڭ دەرگاھىدا قوبۇل بولىدىغان نامىز بولسا،

تەپەككۇر قىلىش، اللەتىن قورقۇش، مەبۇدىنىڭ بۇيۇكلۈكىنى قەلبكە كەلتۈرۈش ھەققى بېرىلگەن نامازدۇر.

چۈنكى، نامازدىن مەقسەت (ھەممە ئىبادەتلەردە شۇنداق) ئىنسانىنى يارىتىپ بېجىرىم قىلغان ۋە ھەممىنى تەقدىر قىلىپ، رىزىق يوللىرىنى كۆرسىتىپ بەرگەن اللە تائالانى ئەسلەشتۈر.

اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ ﴿مېنى زىكىر قىلىش ئۈچۈن نامازنى ئوقۇغىن﴾[1]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن اللە تائالانىڭ زىكرىنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن نامازنى پەرز بولدى، ھەجگە بۇيرۇلدى ۋە ھەج پائالىيەتلىرى شەرئى قىلىپ بەلگىلەندى» (ئەبۇ داۋۇد رىۋايەت قىلغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازنىڭ روھىغا ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن نامازنى تەسكىنلىكتۇر، دۇئادۇر ۋە يېلىنىشتۇر. سەن ئىككى قولۇڭنى قويۇپ تۇرۇپ، ئى اللە، ئى اللە دەيسەن. كىم ئاشۇنداق قىلمىسا نامازى كەمتۈك بولىدۇ» (تىرمىزى رىۋايەت قىلغان).

بۇ، نامازدا ھۇزۇرى قەلب بولۇشنىڭ مۇھىملىقىنى ئەسكەرتىدۇ. ئەمما، ئىنسان ئەقلىنىڭ جايىدا بولۇشىغا اللە تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتى يېتەرلىكتۇر: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَقْرَبُواْ الصَّلاَةَ وَأَنتُمْ سُكَارَى حَتَّىَ تَعْلَمُواْ مَا تَقُولُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! سىلەر مەست بولساڭلار (بۇ ھاراق ھارام قىلىنىشتىن ئىلگىرىكى ھۆكۈم ئىدى) نېمە دەۋاتقىنىڭلارنى بىلگىنىڭلارغىچە، نامازغا يېقىنلاشماڭلار﴾[2]. اللە تائالا مۇشۇ سەۋەب ئارقىلىق نامازدا ئىنسان ئەقلىنىڭ جايىدا بولۇشىنىڭ پەرزلىكىگە ئاگاھلاندۇرۇش بەردى. نامازنىڭ ئوقۇيدىغان نۇرغۇن كىشىلەر ھاراق ئىچمىسىمۇ نامازدا نېمە دەۋاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ. چۈنكى، ئۇلارنىڭ قەلبلىرىنى نادانلىق، غەپلەت، دۇنيانى دوست تۇتۇش ۋە ھاۋايى - ھەۋەسكە بېرىلىش ئاممىللىرى چېرمىۋالغان.

ئىبنى ئابباس (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «تەپەككۇر ئىچىدە مۆتىدىل ئوقۇلغان ئىككى رەكئەت نامازنى، غەپلەتتە تۇرۇپ بىر كېچە ئوقۇلغان نامازدىن ئەۋزەلدۇر».

مانا بۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەشنا بولىدىغان، تەلپۈنىدىغان ۋە بىلالغا: «بىزنى ئۇنىڭ بىلەن راھەتلەندۇرگىن» دەيدىغان ۋە ئۇنىڭ كۆزقارىچۇقى بولغان نامازدۇر. مانا بۇ ئۇلۇپەتلىشىش ۋە دوستلىشىش نامىزىدۇر. كۆپىنچە مۇسۇلمانلار توخۇ دان چوقۇغاندەك

---

[1] سۈرە تاھا، 14 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە نىسا، 43 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئوقۇيدىغان نامـاز ئەمـەس. «بـزنـى ئۇنـاڭ بـلـەن راھـەتلـەنـدۇرگـىن» دەيـدىغان ئادەمـنـاڭ نـامـزى بـلـەن «بـزنـى ئۇنـڭـدىن خـاتـىرجـەم قـىلغـىن» دەيـدىغان ئادەمـنـاڭ نـامـزى ئوتتۇرىسىدىكى پەرق نېمىدېگەن زور ـ ھە؟!

نامازنىڭ بىر كۈندە بىر قانچە قېتىم ئوقۇلىشىنىڭ سىرى

اللە تائالا نامازنى مۇئمىنلەرگە ۋاقتى بىلگىلەنگەن پەرز قىلدى، مۇئمىنلەرنى ئەتىگەن ـ ئاخشامدا ۋە چۈشتە نامـاز ئوقۇشقا بۇيرىدى. نامـاز مـۇئمـىن ئۈچـۈن روھـي «ھامـمـام» بولـۇپ، ئۇنـاڭ ئـۇ ئـارقـىلـىق قەلبىنـاڭ غەپلەتلىرىدىن ۋە گۇناھ ـ مەسـىيەتنـاڭ كـىرلـىرىدىن پاكلىنىشى ئۈچـۈن اللە تائـالا نامـازنى كـۈنـدە بەش ۋاقـىت قـايتـىلاپ ئوقۇلـىدىغان قـىلـدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە مۇنداق بىر مـسـال كـەلتـۈرگـەن: «ماڭا ئېيتـىپ بېقىڭلارچۇ، سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ ئىشىكى ئالدىدا بىر دەريـا بولـۇپ، ئـۇ ئۇنـڭـدا كـۈنـىگە بەش قېتىم يۇيۇنسا، ئۇنىڭ بەدىنىدە كىر قالامدۇ؟» ساھابىلەر: «ياق» دېگەنـدە، پەيغەمـبەر ئەلەيھىسسالام: «بەش ۋاقـىت نامـازمۇ شـۇنـڭغا ئوخشاشـتۇر. اللە تائـالا ئۇنـاڭ بـىلـەن خـاتـالىقلارنى يۇيـىـدۇ» دېـگەن[1]. قانـداق ئىنسـان بـىـر كـۈننى بولسـمۇ خاتـالىق ۋە سەۋەنلىكسىز ئۆتكۈزەلەيدۇ؟

ئىنسان ئاجايىپ يارىتىلغان. ئۇنىڭ روھىيەت نۇقتىسىدىن پەرىشتىلىك، شەھۋەت نۇقتىسىدىن ھايۋانىيلىق، يىرتقۇچلۇق نۇقتىسىدىن باتۇرلۇق سۈپەتلىرى بار. كـۆپـىنچە شەھۋىتى ئۇنىڭغا غالىب كېلىدۇ، غەزەپلىنىش ئۇنى تېرىكتۈرىدۇ. ئەسلى ماددىسى بولغان تۇپراق ئۇنى ئۆزىگە تارتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن خاتالىق سادىر قىلىدۇ ۋە خاتالىقلارغا چۆكـۈپ كېتىدۇ. ئىنسانىنىڭ خاتالىق سادىر قىلىشى ئەيىب ئەمەس. چۈنكى، ھەرقانداق ئىنسان خاتالىق سادىر قىلىدۇ. ئەمما، ئۇنىڭ ھەمىشە خاتالىق سادىر قىلىشى ۋە خاتالىققا چۆكـۈپ كېتىشى، ھەتتا چاھارپايىلاردەك، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتە گۇمراھ بولۇپ كېتىشى ئەيىبتۇر.

خاتـالىق سـادىر قـىلغۇچىنـىڭ ئەقلىنـى تېپىۋېلىشـى، ئۇيقۇسـىدىن ئويغۇنۇشـى، پەرۋەردىگارى تەرىپىكە قايتىشى، شـەھۋەت ۋە ھەسـەتخورلۇق يالقۇنجانقـان ئـوتنى ئۆچـۈرۈپ، اللەنى ۋە ئاخىرەتنى ئۇنتۇشقا سەۋەب بولغـان ئامىلنى يـوق قـىلـىشـى ئۈچـۈن بەش ۋاقـىت نامازدا پۈرسەت بار.

---

[1] بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەربىر نامار ۋاقتىدا اللهنىڭ: ئى ئادەم بالىلىرى، ئۆزۈڭلار ياقىقان ئوتتىنى ئۆچۈرۈشكە ئاتلىنىڭلار! دەيدىغان پەرىشتىلىرى بار» (تەبەرانى رىۋايەت قىلغان).

ئۇ شۇنداق بىر ئوتكى، ئەلىمى يۈرەكلەرگە يېتىپ باربدۇ، قەلبلەرنى كۆيدۈرىدۇ. نامار بولسا، ئۇنى ئۆچۈرىدىغان، ئىس - تۈتەكلىرىنى سۇمۇرىدىغان، كۈل - داغلىرىنى يۇيۇپ سۈپۈرىدىغان ماشىنىدۇر. بۇ نۇقتىنى ئىبنى مەسئۇد (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ئىزاھلاپ مۇنداق دېگەن: «كۆيۈسىلەر، كۆيۈسىلەر، ئاندىن بامدات نامىزىنى ئوقۇساڭلار، نامار ئۇنى يۇيىدۇ، ئاندىن يەنە كۆيۈسىلەر، كۆيۈسىلەر، ئاندىن پېشىننى ئوقۇساڭلار، نامار ئۇنى يۇيىدۇ، ئاندىن يەنە كۆيۈسىلەر، كۆيۈسىلەر، ئاندىن دىگەرنى ئوقۇساڭلار، نامار ئۇنى يۇيىدۇ، ئاندىن يەنە كۆيۈسىلەر، كۆيۈسىلەر، ئاندىن شامنى ئوقۇساڭلار، نامار ئۇنى يۇيىدۇ، ئاندىن يەنە كۆيۈسىلەر، كۆيۈسىلەر، ئاندىن خۇپتەننى ئوقۇساڭلار نامار ئۇنى يۇيىدۇ، ئاندىن كېيىن ئۇخلايسىلەر، ئويغانغا قەدەر سىلەرگە ھېچ گۇناھ يېزىلمايدۇ»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازنىڭ ئىنسان ئەتىگەن-ئاخشامدا قىلىپ سالىدىغان خاتالىقلارنى يۇيۇشتىكى تەسىرىنى ئىنتايىن روشەن مىسال بىلەن تەسۋىرلەپ بېرىدۇ. سەلمان (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇ: مەن بىر تۇپ دەرەخ تۈۋىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىللە ئىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەرەختىن قۇرۇق قالغان بىر شاخنى ئېلىپ سىلكىۋىدى، يوپۇرماقلىرى تۆكۈلۈپ كەتتى. ئاندىن: «ئى سەلمان، مەندىن نېمىشقا مۇنداق قىلغانلىقىمنى سورىمامسەن؟» دېدى. مەن: «نېمىشقا مۇنداق قىلدىڭ؟» دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەرقانداق بىر مۇسۇلمان تاھارەتنى كامىل ئېلىپ، بەش ۋاقىت نامازنى تولۇق ئوقۇسا، خۇددى بۇ يوپۇرماقلار تۆكۈلگەندەك، ئۇنىڭ گۇناھلىرى تۆكۈلىدۇ» دېدى. ئاندىن مۇنۇ ئايەتنى ئوقۇدى: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ﴾ ﴿كۇندۇزنىڭ ئىككى تەرىپىدە (يەنى ئەتىگەندە ۋە كەچقۇرۇن ۋاقىتلىرىدا) ۋە كېچىنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا نامار ئۆتىگىن (بۇ يەردە پەرز نامازلاردىن بامدات، ئەسىر، شام ۋە خۇپتەن نامازلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ). شۇبھىسىزكى، ياخشى ئىشلار ئارقىلىق يامان ئىشلار يۇيۇلىدۇ. بۇ چۈشەنگۈچىلەر ئۈچۈن ۋەز - نەسىھەتتۇر﴾[2].

دەرۋەقە، نامازنىڭ تەسىرى پەقەت ئىنسانىنىڭ خاتالىقلىرىنى، گۇناھلىرىنى يۇيۇش، يامانلىقلىرىنى ئۆچۈرۈشلا ئەمەس، بەلكى مۇھىم ۋە ئىجابى بولغان يەنە بىر ۋەزىپىنى ئۆتەيدۇ.

---

[1] تەبەرانى رىۋايەت قىلغان.

[2] سۈرە ھۇد، 114 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى؛ ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلغان.

ئۇ بولسىمۇ، ئىنسان ھەر كۈنى پەرۋەردىگارىنىڭ ئالدىدا بەش قېتىم ھۇزۇرى قەلب بىلەن قول باغلاپ تۇرۇپ، ئۆزىنى ئەسلى يارىتىلىش ماددىسى بولغان قارا تۇپراق ئالىمىدىن، پىتنە ـ پاسات ۋە ھەسەتخورلۇق پەسكەشلىكلىرىدىن، ھايات قېلىش ياكى يوقىلىش كۈرەشلىرىدىن تارتىپ چىققان، تىرىكچىلىك غەلىيانلىرىنى، قەلبى ۋە روھىغا ئېغىر كېلىۋاتقان ھەر تۈرلۈك ماددىي بېسىملارنى يېنىكلەتكەن ھالدا بەرىكەتلىك ۋە مۇبارەك ۋاقىتلارنى ئۆتكۈزىدۇ.

نامازنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەنە شۇ ئىلاھىي قىسمىنى ئۇزۇقلاندۇرىدۇ. اللە تائالا بۇنىڭغا مۇنۇ سۆزى بىلەن ئىشارەت قىلغان: ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي﴾ ﴿ئۇنىڭغا (يەنى ئىنسانغا) جان كىرگۈزدۇم﴾[1]. ئىنساندىكى ئۇ روھىي ۋۇجۇدنىڭ تەشنالىقىنى ئىلىم، ئەدەبىيات ۋە پەلسەپىلەر قاندۇرالمايدۇ. ئۇنى پەقەت ئىنسانىنىڭ اللەنى بىلىشى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولغان رىشتىنى ياخشى قىلىشى ئۇزۇقلاندۇرىدۇ. خۇددى ئاشقازانغا يېمەكلىك غىزا بولغىنىدەك، بەش ۋاقىت نامازنىڭ روھى ئوچۇن كۈندىلىك غىزادۇر. بەندە نامازدا پەرۋەردىگارىغا مۇناجات قىلغاندا، ئۇنىڭ قەلبىنى نۇرلاندۇرىدىغان، دىلىنى يورۇتىدىغان روھىي ئېنېرگىيە ھاسىل بولىدۇ. نامازنىڭ زېمىنىدىن ئاسمانغا ئېلىپ چىقىدۇ، اللە تائالانىڭ ھۇزۇرىغا ھېچقانداق بىر دەرۋازىسىز ئەكىرىدۇ، ئۇنىڭ ھۇزۇرىدا پەردىسىز تۇرغۇزىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن تەرجىمانسىز سۆزلەشتۈرىدۇ. ئىنسان نامازدا اللەقا مۇناجات قىلىدۇ، ھەممىگە غالىب زاتتىن ياردەم تىلەيدۇ، ھەممىدىن بەھاجەت زاتتىن ھاجەتلىرىنى سورايدۇ. ئىنسان روھى سۆزۈكلىشىپ، قەلبى ساپلىشىدۇ، اللەنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى ئاڭلايدۇ: «مەن نامازنى (سۈرە فاتىھەنى) بەندەم بىلەن ئۆزۈم ئوتتۇرىسىدا ئىككىگە بۆلدۈم. بەندەمگە سورىغىنىنى بېرىمەن. بەندە: ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ﴿جىمى ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللەقا خاستۇر﴾ دېسە، اللە: ‹بەندەم ماڭا ھەمدۇ ئېيتتى› دەيدۇ. بەندە: ﴿الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ ﴿اللە ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىباندۇر﴾ دېسە، اللە: ‹بەندەم مېنى مەدھىيىلىدى› دەيدۇ. بەندە: ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ ﴿قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسىدۇر﴾ دېسە، اللە: ‹بەندەم مېنى ئۇلۇغلىدى› دەيدۇ. بەندە: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾ ﴿(رەببىمىز) ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز﴾ دېسە، اللە: ‹بۇ، بەندەم بىلەن مېنىڭ ئارامدىكى نەرسە، بەندەمگە تىلىگەن نەرسىسى بېرىلىدۇ› دەيدۇ. بەندە: ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾ ﴿بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن، غەزىپىڭگە يولۇققانلارنىڭ ۋە ئازغانلارنىڭ يولىغا ئەمەس،

[1] سۈرە ھىجر، 29 ـ ئايەت.

سەن ئىنئام قىلغانلارنىڭ يولىغا (باشلىغىن)﴾ دېسە، اللە: ‹بۇ بەندەم ئۇچۇن بولىدۇ ۋە بەندەمگە تىلىگەن نەرسىسى بېرىلىدۇ› دەيدۇ»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازدا بەندە بىلەن پەرۋەردىگارى ئوتتۇرىسىدا كۇچلۇك رىشتە قۇرۇلىدىغانلىقىنى چۇشەندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن بىر ئادەم نامازغا كىرسە، اللە ئۇنىڭغا يۇزلىنىپ كېلىدۇ. ئۇ ئادەم ئۆزى قايتىمىغۇچە ياكى بىرەر يامانلىق قىلمىغۇچە اللە قايتىپ كەتمەيدۇ»[2].

نامازپاكىزلىق ۋە گۇزەللىكتىن ئىبارەت

بىلىش كېرەككى، ئىسلامدا نامازپەقەت روھىي ئىبادەتلا ئەمەس، بەلكى ئۇ پاكىزلىق، پاكلىق، زىننەتلىنىش ۋە گۇزەللىكتىن ئىبارەت. اللە تائالا ئۇنىڭ ئۇچۇن كىيىم، بەدەن، نامازئوقۇلىدىغان ئورۇننىڭ ھەرقانداق بىر نىجاسەتتىن پاك بولۇشىنى شەرت قىلدى. ئۇنىڭغا غۇسلى قىلىش ۋە تاھارەت ئېلىش بىلەن پاكلىنىشنى پەرز قىلدى. چۇنكى، جەننەتنىڭ ئاچقۇچى نامازنىڭ ئاچقۇچى بولسا تاھارەتتۇر. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! (سىلەر تاھارەتسىز بولۇپ) نامازئوقۇماقچى بولۇپ) تۇرغىنىڭلاردا، يۇزۇڭلارنى يۇيۇڭلار، قولۇڭلارنى جەينىكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، بېشىڭلارغا مەسھى قىلىڭلار، پۇتۇڭلارنى ئوشۇقۇڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، ئەگەر جۇنۇب بولساڭلار پاكلىنىڭلار (يەنى غۇسلى قىلىڭلار﴾[3].

ئىسلام پاكىزلىقنى ئىماننىڭ جۇملىسىدىن قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇممىتىگە مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «پاكىز بولۇڭلار، چۇنكى ئىسلام پاكىزدۇر»[4]؛ «ھەقىقەتەن اللە پاكتۇر، پاكلىقنى دوست تۇتىدۇ، (اللە) پاكىزدۇر، پاكىزلىقنى دوست تۇتىدۇ»[5]. اللە تائالا قۇبا مەسجىدىنىڭ ئەھلىنى ئۇلار پاكىزلىققا ۋە پاكلىققا ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقلىرى ئۇچۇن مەدھىيىلىدى. ئۇ مۇنداق

[1] ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[2] ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان.

[3] سۇرە مائىدە، 6 ـ ئايەت.

[4] ئىبنى ھىببان زىئىپ ھەدىسلەر قاتاردا رىۋايەت قىلغان.

[5] تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.

دېگەن: ﴿لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُواْ وَاللّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ﴾ ﴿بىرىنچى كۈنىدىن تارتىپلا تەقۋالىق ئاساسىغا قۇرۇلغان مەسجىد ھەقىقەتەن سېنىڭ نامىز ئوقۇشۇڭغا ئەڭ لايىقتۇر، ئۇنىڭدا (گۈناھلاردىن) پاك بولۇشنى سۆيىدىغان كىشىلەر بار، الله (ئىچكى ۋە تاشقى جەھەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ﴾[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇسۇلمانىنى ھەر نامىز ئۈچۈن چىرايلىق ۋە پاكىز كىيىنىپ، مەسجىدكە خۇشبۇي ھىد بىلەن بېرىشقا، قېرىنداشلىرىغا ئەزىيەت بولىدىغان ھەرقانداق بەدبۇي پۇراقتىن يىراق بولۇشقا، مەينەت كىيىملەرنى كىيمەسلىككە بۇيرىدى. مۇسۇلماننىڭ ھەر نامازدا مىسۋاك ئىشلىتىشىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مىسۋاك ئېغىزنى پاكلايدۇ، الله‌نى رازى قىلىدۇ»[2].

مۇسۇلماننىڭ جۇمە كۈنىدە يۇيۇنۇشى، خۇشپۇراق ئىشلىتىشى ۋە ئەڭ چىرايلىق كىيىمىنى كىيىشى سۇننەت بولۇپ، جۇمە نامىزىغا ئىش كىيىمى بىلەن بارماسلىقى ئەۋزەلدۇر.

بۇرۇنقى مۇسۇلمانلار مۇشۇنداق قىلاتتى. ھەسەن (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) نامازغا تۇرغاندا ئەڭ چىرايلىق كىيىمىنى كىيەتتى. ئۇ بۇنىڭ سەۋەبىدىن سورالغاندا مۇنداق دېگەن: «الله گۈزەلدۇر، گۈزەللىكنى ياخشى كۆرىدۇ. شۇڭلاشقا، مەن پەرۋەردىگارىم ئۈچۈن ياسىنىشنى ياخشى كۆرىمەن. الله تائالا ‹قۇرئان كەرىم›دە مۇنداق دېگەن: ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ ﴿ئى ئادەم بالىلىرى! ھەر نامىز ۋاقتىدا (ياكى تاۋاپ ۋاقتىدا ئەۋرىتىڭلارنى سەترى قىلىپ تۇرىدىغان) كىيىمىڭلارنى كىيىڭلار﴾[3]».

ھالبۇكى، ئوتتۇرا ئەسىرلەردە ياۋروپادىكى پوپلار ۋە راھىبلار تەركىدۇنيالىق ۋە مەينەتچىلىكىنى الله‌قا يېقىنلىشىشنىڭ ۋاسىتىلىرى، پاكىزلىق ۋە چىرايلىق كىيىنىشنى شەيتاننىڭ ئىشى دەپ قارىغانىدى. ھەتتا بىر راھىب يەنە بىر راھىبنى مەدھىيىلەپ: «ئۇ ئۆمۈر بويى ئىككى پۇتىنى يۇيۇش جىنايىتىنى سادىر قىلمايدۇ» دېگەنىدى.

---

[1] سۈرە تەۋبە، 108 ـ ئايەت.

[2] ئىمام ئەھمەد، شافىئىي، نەسائى، ئىبنى ھىببان، ھاكىم، بەيھەقى ۋە ئىبنى ماجە قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.

[3] سۈرە ئەئراف، 31 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

نامازبەدەن چېنىقتۇرىدۇ

نامـاز كـىشـىدە تەنتەربـىيە روھـىنـى يېتـىلدۇرىـدۇ. ئۇنـىڭ بەدەن مۇسـكۇللىرىنى كۈچلەندۈرىدۇ. چۈنكى، نامـاز ئىنسـاندىن بالـدۇر ئورۇنـدىن تۇرۇشـنى، كـۇن چىقىشـتىن بـۇرۇن شـۇ كـۇننى جۇشـقۇن روھ بـىلەن كۈتۈۋېلىشـنى تەلەپ قىلـىدۇ. نامـاز پەيغەمـبەر ئەلەيھىسسـالامدىن مـىراس قالغـان شـەكلىنى ساقلاپ قېلىش بـىلەن بـىرگە خـۇددى ھازىرقى زامان تەنتەربىيىچىلـىرى بەدەنلىرىنى كۈچلەنـدۈرۈش ۋە چېنىقتـۇرۇش ئۈچـۇن ئېلىپ بارىدىغان تېخنىكىلىق چېنىقىش مەشقلىرىگە ئوخشـاپ كېتىـدۇ. پەيغەمـبەر ئەلەيھىسسـالام نامـازدا مۇتىـددىل قىيـاپەتتە تـۇراتتى، بېشـىنى سـاڭگىلىتـۇالمايتتى، جانسـىزدەك تۇرمايتتى. ئۆمـەر (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) بىر ئادەمنىڭ نامـازدا بېشـىنى سـاڭگىلىتـۇالغانلىقىنى كـۆرۈپ مۇنـداق دېـگەن: «دىنىمـىزنى ئۆلتـۇرمـىگىن». يەنە بىرمىلەننىڭ ھـۇزۇرى قەلبىنى ئىپـادىلەش ئۈچـۈن بـوينىنى ئىچىـگە ئېگىـۋالغانلىقىنى كۆرۈپ: «بېشـىڭنى كۆتۈرگـىن، ھەقىقەتەن ھۇزۇرى قەلب قەلبتە بولـىدۇ، بويۇنـدا ئەمـەس» دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رۇكـۇ قىلغاندا بېلى تۇز، ئىككى پۇتى رۇس تـۇراتتى. سـەجدە قىلغاندا ئىككى بىلىكىنى ئىككى يوتىسىدىن يىـراق تۇتـاتتى. سـەجدىگە بارغانـدا يـاكى سەجدىدىن تۇرغاندا ئىككى قولىغا تايىنىـۋالمايتتى.

نامـاز مانـا مۇشـۇنداق ھەرىـكەت ۋە ئەمەلـدىن ئىبـارەت بولـۇپ، ئىنسـانىنىڭ ھەمـمە ئەزالىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالـىدۇ. بەدەن نامازدا ئۆرە تۇرۇش، ئولتـۇرۇش، رۇكـۇ ـ سەجدە قىلـىش ئەمەللىرىنى قىلـىدۇ. تىل بولسا قىرائەت قىلـىش، تەكبىـر ئېيـتىش، تەسـبىھ ئېيـتىش ئەمەللىرىنى قىلـىدۇ. ئەقىـل ئـۆزى ئۇقۇۋاتقـان يـاكى ئاڭلاۋاتقـان ئـايەتلەرنى ئـويلىنىش، تەپەككـۇر قىلـىش ئەمەللىرىنـى قىلـىدۇ. قەلـب اللەنىـڭ كۆزىتكـۇچى ئىكەنلىكىنـى، ئۇنىڭدىن قورقـۇش، ئـۇنى ياخشـى كـۆرۈش ۋە ئۇنىڭغـا ئىشـتىياق بـاغلاش قاتـارلىقلارنى زېھنىگە كەلتۈرۈش ئەمەللىرىنى قىلـىدۇ.

نامازئىنسانغا روھىي كۈچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلىدۇ

ئىسـلام ئىـراده قىلغـان ھەقىقـىي رەۋىشـتىكى نامـاز مـۇئمـىنگە ھاياتنىـڭ جەۋرى ـ جاپالىـرىغا ۋە دۇنيانىڭ مۇشكۈلاتلىرىغا تاقابىل تـۇرۇش ئۈچـۈن روھـىي كـۈچ ـ قـۇۋۋەت ۋە

روهـي مـەدەت ئانا قـىلـىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اسْتَعِينُواْ بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ إِنَّ اللّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ﴾ ﴿ئى مۇئمـىنلـەر! سەۋر ئارقـىلـىق ۋە نامـاز ئارقـىلـىق ياردەم تـىلـەڭلار. الله هـەقـىقـەتـەن سەۋر قـىلـغۇچـىلار بـىلـەن بـىللـىدۇر﴾[1]؛ ﴿وَاسْتَعِينُواْ بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلاَقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ ﴿سـەۋر قـىلـىش، نامـاز ئوقـۇش ئارقـىلـىق (الله‌تـىن) ياردەم تـىلـەڭلار. نامـاز الله‌تـىن قورقـقـۇچـىلار (يەنـى كـەمـتـەرلـىك بـىلـەن الله‌قا بويسۇنغۇچـىلار)دىن باشقـىلارغا هـەقـىقـەتـەن مۇشـەققـەتلـىك ئـىشـتۇر. الله‌تـىن قورقـقۇچـىلار پەرۋەردىگارىغـا چوقـۇم مۇلاقـات بولـىدىغانلىقىغا ۋە الله‌نـىڭ دەرگاهـىغـا چوقـۇم قايتـىپ بارىدىغانلىقىغا جەزمـەن ئىشـىنىدۇ﴾[2].

پەيغەمبـەر ئەلـەيهـىسسالامـنى بـىرەر ئـىش بـىئـارام قـىلـسـا، نامـازغـا تـۇراتتى (ئەهـمـەد ۋە ئەبۇ داۋۇد رىۋايـەت قـىلـغان).

مۇئمـىن نامـازدا ئۆزىنى پەرۋەردىگارىغا تاپشۇرىدۇ، قايغۇ ـ هـەسـرىتـىنى الله‌قـا ئېيتـىدۇ، رەهـمـەت ئـىشـكـىنـىڭ ئېچـىلـىشـىنى تەلـەپ قـىلـىدۇ، ئۇنـىڭدىن ياردەم تـىلـەيـدۇ. الله تائـالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِن بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ﴾ ﴿ئـۇلار (يامغۇرنـىڭ يېغىشـىدىن ئۈمـىدسـىزلـەنگەندىن كـېـيـىن) الله يـامغۇر ياغـدۇرۇپ بېرىـدۇ، رەهـمـىتـىنى يايـىدۇ، الله (هـەمـمـىنـىڭ) ئىگىسـىدۇر، مـەدهـىيـىگە لايـىقتۇر﴾[3].

مـۇئمـىن نامـازدا خانـىرجەملـىك، رازىلـىق ۋە تەسـكـىنلـىك تۇيغۇلـىرىـدا بولـىدۇ. ئـۇ نامـازنى تەكـبـىر ئېيتـىش بـىلـەن باشلايدۇ، بۇنـىڭ بـىلـەن ئۇ الله‌نـىڭ دۇنـيـادا ئـۆزىنى بـىئـارام قـىلـۋاتقان بارلـىق ئـىشلاردىن بۇيۇك ئىكـەنلـىكـىنى بـىلـىدۇ. ئـۇ، سـۈره فـاتـىهـەنى ئوقـۇپ: ﴿جـمـى هـەمـدۇسـانا ئالـەمـلـەرنـىڭ پەرۋەردىگـارى الله خاسـتۇر، الله ناهـايـىتى شـەپقەتلـىك ۋە مـېهـرىبـاندۇر﴾ دېگەنده، الله‌نـىڭ نېمـەتلـىرىنى تونـۇش، ﴿قـىيـامـەت كـۈنـىنـىڭ ئىگىسـىدۇر﴾ دېگەنـده، الله‌نـىڭ ئۇلۇغلـۇقـىنى ۋە ئـادالـەتـىنى بـىلـىش، ﴿رەببـىمـىز سـاڭـىلا ئـىبـادەت قـىلـىمـىز ۋە سەندىنلا ياردەم تـىلـەيـمـىز﴾ دېگەنده، الله بـىلـەن مۇناسـىۋەت قۇرۇشـقا ۋە ئۇنـىڭ يـاردەم قـىلـىشـىغا موهـتـاج ئىكـەنلـىكـىنى بـىلـىش، ﴿بـىزنـى تـوغرا يولغـا باشـلـىغـىن، غەزىـپـىڭگە يولۇققانلارنـىڭ ۋە ئازغانلارنـىڭ يولـىغـا ئەمـەس، سـەن ئـىنئـام قـىلغانلارنـىڭ يولـىغـا (باشـلـىغـىن)﴾ دېگەنـده، الله‌نـىڭ هـىدايـىتـىگە موهـتـاج ئىكـەنلـىكـىنى بـىلـىش تۇيغۇلـىرىنى هـېس قـىلـىدۇ.

---

[1] سۈره بەقەره 153 ـ ئايەت.

[2] سۈره بەقەره 45 ـ ۋە 46 ـ ئايەتلەر.

[3] سۈره شۇرا، 28 ـ ئايەت.

دېمەك، نامـاز مـۇئمـنگه غـايەت زور هايـانـي كـۇچ ۋه غـايەت زور روهـمـي قـۇۋۋەت ئاتـا قـلـدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام نامازدىن ئىلگىرى ئېلىنىدىغان تاھارەت ۋه زىكىرنىڭ روهـمـي تەسىرىنى، نامازخان مۇئمـنـنـڭ هەر كـۇنى سـەھەردە يېڭى بـىر كـۇننى قانـداق هالەتتە باشـلايدىغانلىقىنى بايـان قـلـىپ مۇنـداق دېگەن: «كىشى ئۇخلىغـان چېغـدا شەيتان ئۇنىڭ گەجگىسىگه ئۈچ تۇگۇن چىگىدۇ. هەر تۇگۇننى چەگكەندە: «ئـۇخلاۋەرگـىن، كېچە ئـۇزۇن» دەيـدۇ. ئـۇ ئويغـنـىپ الله تائالاغـا زىكـىر ئېيتسـا، بـىر تۇگـۇن يېشـىلـدۇ. تاھارەت ئالسا يەنه بىر تۇگۇن يېشىلىدۇ. نامـاز ئوقۇسا يەنه بىر تۇگۇن يېشـىلـدۇ. شـۇنـڭ بىلەن ئـۇ تېتـىك، روهـلـۇق بولـۇپ قالـدۇ. ئۇنـداق قـلـمـسـا ئېزىلەڭگـۇ، هـورۇن بولـۇپ قالـدۇ»[1].

زامانـمـزدا ئالەم ۋه جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە يېتىشكەن ئالىملاردىن داڭلىق مېدىتسىنا ئالىمى دوكتـور ئەلكسـىس كارىـل بـىر تەتقىقات ماقالىسـىدا اللهقـا ئېتىقـاد قـلغۇچىنـڭ نامازدىن ئالىدىغان كۈچ ـ قۇۋۋىتى توغرىسىدا توختـىلـىپ مۇنداق دەيدۇ:

«نامـاز بۇگـۇنگه قەدەر كـىشـىنى روهلاندۇرىـدىغان ئەڭ زور ئېنېـرگـىيه بـىلەن تەمـىنلەپ كەلمەكـتە. مەن ئـۆزۈم بـىر دوختـۇر بولـۇش سـۈپىتـىم بـىلەن دورا ئـارقـىلـىق ساقـىيالمىغان نۇرغـۇن بىمـارلار دوختـۇرلاردىن ئۇمـىدلـىرىنى ئۈزگەنـده، نامـاز ئۇلارنـىڭ كېسەللىرىنى ساقايتىۋەتكەنلىكىنى كۆردۈم. هەقىقەتەن نامـاز نۇرنـىڭ مەنبەسى بولغـان ‹رادىئـوم› مېتالىغـا ئوخشـايدۇ. كـىشـىگه كۆتۈرەڭگـۇ روھ ئاتـا قـىلـدۇ. ئىنسـانلار نامـاز ئـارقـىلـىق كـۇچى مەڭگـۇ تۇگـىمەيـدىغان زاتقـا خـىتـاب قـىلغانـدا، ئۆزلىرىنىڭ چەكلىك هايـاتـي كـۇچلىرىنى ئاشۇرۇشقا تىرىشىدۇ.

بـىز نامـازدا تـۇرغـىنـىمـىزدا، ئـۆزىمـىزنى ئـالەمـنى باشـقۇرىدىغان بۇيـۇك بـىر كـۇچكه بـاغلايمـىز. ئۇنىڭدىن بـىزگه هايـاتنـىڭ مۇشـكۈلاتلىرىغا يـاردەم بېرىـدىغان كـۇچ ئاتـا قـىلـىشـىنى تەزەررۇ بـىلەن تىلەيمـىز. ئەنه شـۇنداق يېلىـنـىش بىزنـىڭ كـۇچىمـىز ۋه پائـالـىيـىتـىمـىزنى ئاشۇرۇشـقا يېتەرلىكتـۇر. هەرقانـداق بـىر ئـادەم اللهقـا يېلىـنـىدىكەن، ئۇنىڭ پايدىسىنى كۆرمەي قالمايدۇ».

ئومۇمـي بىر نامازدا كۆرۈلگەن ئەھۋال بۇ تۇرسا، ئۇنداقتا ئىسلامدىكى نامازدىن قانـداق نەتىجىلەر قولغا كېلەر؟

[1] بۇخارى ۋه مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

نامازئەخلاقىي كۈچتۈر

مـۇئمـن نامـاز ئـارقـلـىق روهـــي مەدەت ئېلـــىپ، قەلبىنـــى تەســكىن تاپقۇزىـدۇ. ياخشىلىق قىلىش، يامانلىقنى تەرك ئېتىش، قەبىھ ۋە يامان ئىشلاردىن قول ئۈزۈش ئېگىنى يېتىلدۇرىدۇ، بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يەتكەنىدە زارلانماسلىق، بىرەر ياخشىلىق يەتكەندە بېخىللىق قىلماسلىق كۈچىنى ئاشۇرىدۇ. نامازمۇئمىن قەلبىدە الله تائالانىڭ ھەممىنى كۆزىتىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىش، ئۇنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلىش، ۋاقىتقا رىئايە قىلىش، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، ھورۇنلۇق قىلماسلىق، ھاۋايى ـ ھەۋەسكە بېرىلمەسلىك ۋە روهـي ئـاجىزلىقلارنى يېڭىش تۇيغۇلىرىنى جانلاندۇرىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا إِلَّا الْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ﴾ ﴿ئىنسان ھەقىقەتەن چىدامسىز يارىتىلدى. ئۇنىڭغا (يوقسۇزلۇق، ياكى كېسەللىك، يا قورقۇنچتەك) بىرەر كۆڭۈلسىزلىك يەتكەن چاغدا زارلانغۇچىدۇر. بىرەر ياخشىلىق يەتكەن چاغدا بېخىللىق قىلغۇچىدۇر. پەقەت (تۆۋەندىكىلەر بۇنىڭدىن) مۇستەسنا: ئۇلار نامازغا ھەمىشە رىئايە قىلغۇچىلاردۇر﴾[1]؛ ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاء وَالْمُنكَرِ﴾ ﴿نامازنى (تەئدىل ئەركان بىلەن) ئوقۇغىن، نامـاز ھەقىقەتەن قەبىھ ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ﴾[2].

بىز نامـاز ئوقۇپ تۇرۇپمۇ ئەخلاقى بۇزۇلغان، يولدىن چىقىپ كەتكەنلەرنى كۆرىمىز. ئۇلارنىڭ نامىزى روهـى ئۆلگەن، ئەقلى چېچىلغان، ھۇزۇرى قەلب بولمىغان، پەقەت جىسمانىي ھەرىكەتلەردىنلا ئىبارەت نامازدۇر. ئەمەلىيەتتە، نىجاتلىق پەقەت مۇنداق مۇئمىنلەرگىلا خاستۇر: ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ ﴿(شۇنداق مۇئمىنلەركى) ئۇلار نامازلىرىدا (الله‌نىڭ ئۇلۇغلۇقىدىن سۇر بېسىپ كەتكەنلىكتىن) ئەيمىنىپ تۇرغۇچىلاردۇر﴾[3].

ئەمما، قارىماققا نامازخان بولۇۋالغان، لېكىن دىللىرى قىلچىلىك يۇمشىمىغان ياكى ياخشىلىق قىلىشقا ئىنتىلمەيدىغان كىشىلەر الله تائالانىڭ مۇنۇ ئاگاھلاندۇرۇشىغا نېمىدېگەن لايىق ـ ھە! ئۇ مۇنداق دېگەن: ﴿فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ

[1] سۈرە مائارىج 19 ـ ئايەتتىن 23 ـ ئايەتكىچە.

[2] سۈرە ئەنكەبۇت، 45 ـ ئايەت.

[3] سۈرە مۇئمىنۇن، 2 ـ ئايەت.

هُمْ يُرَاؤُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ ﴿شۇنداق نامار ئوقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ. نامازنى رىيا بىلەن ئوقۇيدۇ. ئۇلار قولقا بەرمەيدۇ﴾[1].

جامائەت بىلەن ئوقۇلىدىغان نامار ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى

ئىسلامدىكى نامار دىن ۋە ئىبادەتلەر تارىخىدا ئالاھىدە ئۆزگىچىلىككە ئىگە، شۇغرا بولغان ئىجتىمائىي تەرىبىيە ۋە ئىنسانپەرۋەر ئالى مەدرىسىدىن ئىبارەتتۇر.

ئىسلام مۇسۇلمانىنى نامازنى ئۆزى ياشاۋاتقان جەمئىيەتتىن ئايرىلىپ تەنھا ھالەتتە ئوقۇشقا تەكلىپ قىلمىدى، بەلكى نامازنى جامائەت بىلەن ئوقۇشقا، بولۇپمۇ مەسجىدتە ئوقۇشقا كۈچلۈك دەۋەت قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جامائەت نامىزىغا قاتناشمايدىغانلارنىڭ ئۆيلىرىنى ئۇلار بىلەن قوشۇپ كۆيدۈرۈۋېتىشنى ئويلىغانىدى[2]. جامائەتكە قاتنىشىش ۋاجىب بولمىغان تەقدىردىمۇ، ئىسلام نەزىرىدە جامائەت نامىزى يالغۇز ئوقۇلغان نامازدىن دەرىجە جەھەتتە 27 ھەسسە ئارتۇقتۇر.

مۇسلىم ئىبنى مەسئۇد (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)تىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: قىيامەت كۈنىدە قانداق بىر كىشى الله تائالاغا مۇسۇلمان پېتى مۇلاقات بولۇشتىن خۇشاللىنىدىغان بولسا، ئەزان ئېيتىلغان چاغدا بەش ۋاقىت نامازنى جامائەت بىلەن ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرسۇن، چۈنكى الله تائالا سىلەرنىڭ پەيغەمبىرىڭلارغا ھىدايەتنىڭ يوللىرىنى بېكىتىپ بەردى. بەش ۋاقىت نامازمۇ ھىدايەتنىڭ يوللىرىدىندۇر. ئەگەر نامازنى جامائەتتىن ئايرىلىپ ئۆيدە ئوقۇيدىغان ماۋۇ كىشىگە ئوخشاش سىلەرمۇ نامازنى ئۆيدە ئوقۇساڭلار، چوقۇم پەيغەمبىرىڭلارنىڭ سۈننىتىنى تەرك ئەتكەن بولىسىلەر، ئەگەر پەيغەمبىرىڭلارنىڭ سۈننىتىنى تەرك ئەتسەڭلار، ئەلۋەتتە ئېزىپ كېتىسىلەر. كىمكى تاھارەتنى كامىل ئېلىپ مەسجىدكە كەلسە، الله ئۇنىڭ مەسجىدكە قاراپ باسقان ھەربىر قەدىمى ئۈچۈن بىر ياخشىلىق يېزىپ، مەرتىۋىسىنى بىر دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ ۋە يامانلىقىنى ئۆچۈرىدۇ. بىزنىڭ دەۋرىمىزدە نامازغا پەقەت مۇناپىقلىقى ئاشكارا بولغانلارنىڭلا كەلمەيدىغانلىقىنى كۆرەتتۇق. ھەتتا كېسەل بولۇپ قالغان كىشىنىمۇ ئىككى كىشى يۆلەپ ئەكىلىپ، سەپتە تۇرغۇزۇپ قويىاتتى[3].

---

[1] سۈرە مائۇن، 4 ـ ئايەتتىن 7 ـ ئايەتكىچە.

[2] بۇ ھەقتە بۇخارى بىلەن مۇسلىم ھەدىس رىۋايەت قىلغان.

[3] مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

ئىسلام بۇرۇنقى دىنلاردىكىدەك ناماز ۋاقتىنى بىلدۇرۇش ئۈچۈن جاڭ ياكى سوناي چېلىشنى، يا ئوت يېقىشنى بېكىتمىدى. بەلكى، ئۆزىگە خاس بولغان، شوئار ۋە دۆلەت شېئىرى تۈسىنى ئالغان، مەنىلىرى روشەن، جاراڭلىق ۋە تەسىرلىك ئىبارىلەرنى تاللىدى. ئۇ بولسىمۇ ئەزانىدىن ئىبارەت: «الله بۈيۈكتۇر، الله بۈيۈكتۇر، الله بۈيۈكتۇر، الله بۈيۈكتۇر. الله‌تىن باشقا ھېچ ئىلاھنىڭ يوقلىقىغا گۇۋاھلىق بېرىمەن، الله‌تىن باشقا ھېچ ئىلاھنىڭ يوقلىقىغا گۇۋاھلىق بېرىمەن. ھەقىقەتەن مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام)نىڭ الله‌نىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن، ھەقىقەتەن مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام)نىڭ الله‌نىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن. نامازغا كېلىڭلار، نامازغا كېلىڭلار. نىجاتلىققا كېلىڭلار، نىجاتلىققا كېلىڭلار. الله بۈيۈكتۇر، الله بۈيۈكتۇر. الله‌تىن باشقا مەبۇد بەرھەق يوقتۇر».

مۇئەززىنلەرنىڭ مۇشۇنداق ياڭراق ئىلاھىي مارشلىرى مەسجىدلەرنىڭ مۇنارلىرىدىن بىرلا ۋاقىتتا تەڭ ياڭراشقا باشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇئمىنلەر مۇئەززىنىنىڭ چاقىرىقىنى بەجا كەلتۈرۈپ، كۈندە بەش ۋاقىت ئۆزلىرىنىڭ مەھەللىسىدىكى مەسجىدكە توپلىشىدۇ.

مۇئمىنلەر يەنە جۈمە نامىزىغا كەڭ كۆلەمدە توپلىشىدۇ. ئۇ، ھەپتىلىك پەرز بولۇپ، الله تائالا ئۇنى جامائەت بىلەن ئوقۇشنى پەرز قىلغان. الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، الله‌نى ياد ئېتىشكە (يەنى جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم - سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر﴾[1].

ئىسلام جۈمە نامىزىغا سەۋەبسىز بارماسلىققا رۇخسەت قىلمىدى. «كىم ئۈچ جۈمەنى سەل قاراپ تەرك ئەتسە، الله تائالا ئۇنىڭ قەلبىنى پېچەتلىۋېتىدۇ» (بەش ئىمام رىۋايەت قىلغان، تىرمىزى: ھەسەن، - دېگەن)؛ «بىر قەۋم جۈمە نامىزىنى تەرك ئېتىشتىن توختايدۇ ياكى الله ئۇلارنىڭ قەلبلىرىنى پېچەتلەيدۇ، ئاندىن كېيىن ئۇلار غاپىللاردىن بولىدۇ»[2].

مۇشۇنداق ھەپتىلىك يىغىلىشتا تەلىم - تەربىيە ئېلىپ بارغىلى، ۋەز - نەسىھەت قىلغىلى، الله‌قا بولغان بەيئەتنى يېڭىلىغىلى، قېرىنداشلىق مېھرىنى گۈللەندۈرگىلى، مۇسۇلمانلار بىرلىكىنى گەۋدىلەندۈرگىلى ۋە كۈچ - قۇۋۋىتىنى نامايەن قىلغىلى بولىدۇ.

---

[1] سۈرە جۇمۇئە، 9 - ئايەت.

[2] مۇسلىم ۋە ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان.

ئىككى ھېيت نامىزىدا دائىرە تېخىمۇ كېڭىيىدۇ. ئىسلام بۇ نامازغا ئارقىلىق بىر شەھەر ئاھالىسى كەڭ بىر مەيدانغا توپلىشىدىغان كاتتا بىر قۇرۇلتاي، چوڭ بىر مۇراسىم بەرپا قىلىشنى ئىرادە قىلغانىدى. ئۇنىڭغا ئەرلەر، ئاياللار، ھەتتاكى ئۆزرىلىك ئاياللارمۇ باربدۇ.

ئۇممۇ ئەتىيىە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى روزا ھېيىت ۋە قۇربان ھېيىت نامىزىغا قىزلارنى، ھەيزدارلارنى ۋە ئۆيدىن تالاغا چىقمايدىغان ئاياللارنى ئېلىپ چىقىشىمىزنى بۇيرىدى. ھەيزدارلار نامازغا قاتناشمايتتى، ياخشىلىق ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ دۇئاسىغا قاتنىشاتتى. مەن: «ئى رەسۇلۇللاھ، بىرىمىزنىڭ پۇركەنجىسى بولمىسىچۇ؟» دېسەم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئايال قېرىندىشى ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ پۇركەنجىسىدىن كىيگۈزۈپ قويسۇن» دېدى[1].

نامازھەربىي مەشق

دەرۋەقە، جامائەت نامىزىدا ئىتائەت قىلىش ۋە ئىنتىزامدىن ئىبارەت ھەربىي مەشق بار. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىكى ئەمدىلا يېتىلىۋاتقان ئەرەبلەرگە ئوخشاش بىر ئۇممەتنىڭ ئەمەلىيەتتە بۇيرۇقنا ئىتائەت قىلىش، تۈزۈمگە بويسۇنۇش، قانۇنغا باش ئېگىش، رەھبەرلەرنى ھۆرمەتلەشنى ئۆگىنىشكە بولغان ئېھتىياجى قاتتىق ئىدى. مانا بۇلارنى جامائەت نامىزى يېتىلدۇرىدۇ.

سەن جامائەت سەپلىرىدىنمۇ مۇكەممەل ۋە چىرايلىق تەرتىپ ئىنتىزامنى كۆرۈپ باققانمۇ؟ جامائەتلەر تۈپتۈز، بىر - بىرىگە چاپلىشىپ سەپ تۈتىدۇ، ھېچقانداق يوچۇق بولمايدۇ. مۇرە مۇرىگە، پۇت پۇتقا تېگىپ تۇرىدۇ. ئىمام ئۇلارنى: «الله مايماق سەپكە قارىمايدۇ» دەپ ئاگاھلاندۇرىدۇ. سەپلەرنى رۇس قىلىش نامازنى تولۇق ئادا قىلىشنىڭ جۈملىسىدىن ئىكەنلىكىنى ئۆگىتىدۇ. ئىمام ئۇلارغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «يوچۇقلارنى ئېتىكلار، سەپلەرنى رۇس قىلىكلار، ئەگرى - بۇگرى تۇرماكلار، ئۇنداق قىلساكلار قەلبىكلار ئەگرى - بۇگرى بولۇپ قالىدۇ» دېگەن ھەدىسنى سۆزلەپ بېرىدۇ.

ئۇلار ئىمام تەكبىر ئېيتسا تەكبىر ئېيتىدۇ، قىرائەت قىلسا شۇك تۇرىدۇ، رۇكۇ قىلسا رۇكۇ قىلىدۇ، سەجدە قىلسا سەجدە قىلىدۇ، سالام بەرسە سالام بېرىدۇ.

بۇ تۈزۈمگە خىلاپلىق قىلغان ئادەم خۇددى ئىنسانىيەتكە قارشى چىققاندەك بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەردىن بىر كىم ئىمامدىن بۇرۇن رۇكۇ

[1] ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

ياكى سەجدە قىلسا، اللەنىڭ ئۇنىڭ بېشىنى ئېشەكنىڭ بېشىدەك قىلىپ قويۇشىدىن قورقمامدۇ؟»[1].

بۇنداق ئەھۋالنى پەقەت شەيتاننىڭ ئەسكىرىلا بۇزىدۇ. چۈنكى، ئۇ قالايمىقانچىلىقتىن خۇشال بولىدۇ، تۇزۇمدىن ئىچى سىقىلىدۇ. «ئىمامدىن بۇرۇن رۇكۇ ـ سەجدە قىلىدىغان ئادەمنىڭ كۆكۈلىسى شەيتاننىڭ قولىدىدۇر»[2].

مەسجد ۋە ئۇنىڭ هاياتتىكى ۋەزىپىسى

مەسجىد مۇسۇلمانلار جامائەسىنىڭ كۈنىگە بەش ۋاقىت نامىز ئوقۇشى بىلەن ئىسلامدا ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ هاياتىدا مۇهىم ئورۇنغا ئىگە بولىدى. مەسجىد راهىبلارنىڭ ئىبادەتخانىسى ياكى بىكار تەلەپلەرنىڭ پاناهگاهى ياكى دەرۋىشلەرنىڭ قونالغۇسى ئەمەس. چۈنكى، ئىسلامدا راهىبلىق ۋە دەرۋىشلىك يوقتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئەبۇ زەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)گە مۇنداق دېگەن: «سەن جىهادنى چىڭ تۇتقىن، ئۇ مېنىڭ ئۈممىتىمنىڭ راهىبلىقىدۇر»[3].

ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) جۈمە نامىزىدىن كېيىن بىر تۈركۈم جامائەتنىڭ اللەقا تەۋەككۈل قىلىش مۇددىئاسى بىلەن ئولتۇرغانلىقىنى كۆرگەندە مۇنداق دېگەن: «سىلەردىن بىر كىم رىزىق تەلەپ قىلىپ سەيى قىلماستىن: ‹ئى الله، ماڭا رىزىق بەرگىن دېگىنىچە ئولتۇرمىسۇن. هالبۇكى، ئۇ ئاسماندىن ئالتۇن ـ كۈمۈش چۈشمەيدىغانلىقىنى بىلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ﴾ ‹نامىز ئوقۇلۇپ بولغاندا (يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ (يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ)، اللەنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار›﴾[4].

ئىمام بۇخارى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق رىۋايەت قىلغان: هەبەشىستانلىقلار پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ مەسجىدىدە نەيزىۋازلىق قىلىپ ئويناۋاتاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئۇلارغا قاراپ تۇراتتى. ئائىشەگىمۇ ئۇلارنىڭ ئويۇنلىرىنى كۆرسىتىۋاتاتتى. ئۆمەر قاتتىق قولراق بولغانلىقىدىن بۇ ئىش ئۇنىڭغا ئانچە

---

[1] ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[2] بەززار ۋە تەبەرانى رىۋايەت قىلغان.

[3] ئىبنى هىببان ۋە هاكىم رىۋايەت قىلغان.

[4] سۈرە جۈمۇئە، 10 ـ ئايەت.

ياقمىدى. شۇڭا ئۇ ئۇلارنى قوغلىماقچى بولۇپ، شېغىل تاش ئالغىلى يەرگە ئىگىشىۋىدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «ئۇلارنى ئويىنغىلى قويغىن» دېدى.

ئالىملار بۇ ھەدىسنى مەسجىدتە نەيزە ئويناشنىڭ دۇرۇسلۇقىغا دەلىل قىلىپ كەلتۈرىدۇ. ئۇلار: مەسجىد مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشلىرى ئۈچۈن سېلىنغان. شۇڭا دىنغا ۋە ئۇنىڭ ئەھلىگە پايدىلىق ئىش بولىدىكەن، ئۇنى مەسجىدتە قىلىش دۇرۇس بولىدۇ دەپ قارايدۇ.

ئۇلار يەنە: نەيزىۋازلىق يالغۇز ئويۇنلا ئەمەس، بەلكى باتۇر جەڭچىلەرنى جەڭ مەيدانلىرى ئۈچۈن مەشىق قىلدۇرۇش ۋە دۈشمەنگە قارشى تەييارلىق قىلىش ھېسابلىنىدۇ دەپ قارايدۇ.

دەرۋەقە، مەسجىد ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە، ئىلىم ـ پەن ۋە تەلىم ـ تەربىيە ئۆگىنىدىغان ئالىي مەكتەپ، مەسلىھەت ۋە مۇزاكىرە ئېلىپ بارىدىغان يەرلىك پارلامېنت، ئۆزئارا تونۇشۇش ۋە دوستلۇق ئورنىتىدىغان قۇرۇلتاي، ئەمەلىي ۋە ئاساسىي تەربىيە ئېلىپ بارىدىغان ئېنىستىتۇت رولىنى ئويىنىغانىدى.

مەسجىد خەلقچىل ئالىي مەكتەپتۇر

دۇنيادا مەسجىدكە ئوخشاش كېچە ـ كۈندۈز، قىش ـ ياز ھەممىنى ئۆزىگە سىغدۇرالايدىغان، قېرى بولسۇن ياكى سەبى بولسۇن، ھېچكىمنى رەت قىلمايدىغان، رەسمىيەت ياكى سۈغۈرتا شەرت قىلمايدىغان، ھېچقانداق چەكلىمە قويمايدىغان خەلقچىل بىر ئالىي مەكتەپ بارمۇ؟

قايسى ئالىي مەكتەپتە مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئەقىدىنىڭ قائىدە ـ پىرىنسىپلىرى، ئىبادەتنىڭ پەرزلىرى، گۈزەل ئەدەب ـ ئەخلاق، ئېسىل قائىدە ـ يوسۇنلار، مۇئامىلە ئۇسۇللىرى ئۆگىتىلىدۇ؟ قايسى ئالىي مەكتەپتە رەھمەت ئوراپ تۇرىدىغان، خاتىرجەملىك چۈشۈپ تۇرىدىغان ۋە پەرىشتىلەر قورشاپ تۇرىدىغان ئىلمىي سۆھبەت يېغىنلىرى ئېچىلىدۇ؟

مەسجىدتىكى ئىلىم ھەلقىلىرى پەقەت دىنىي ئىلىملەرگىلا خاس ئەمەس ئىدى. بەلكى، ئىسلامىيەت، ئەدەبىيات ۋە ئىنسانىيەت ئىلىملىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە «قۇرئان كەرىم»نىڭ مۇپەسسىرى بولغان ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس (اللە ئۇلاردىن رازى بولسۇن)نىڭ ئىلىم ھەلقىسىدە ھەرخىل ئىلىملەر ئوقۇلاتتى. ئىلىمنىڭ ھەربىر تۈرىگە مەخسۇس بىر كۈن بېكىتىلگەنىدى. ئىسلامدا ئىلىم ـ

پەننىڭ ئىبادەتكە باغلىق ھالدا مەيدانغا كەلگەنلىكى ھەيران قالارلىق ئەمەس. نۇرغۇنلىغان داڭلىق ئالىي مەكتەپلەر مەسجىد ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەنىدى. مىسىردىكى «ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى»، ماراكەشتىكى «قەرەۋىيىين ئۇنىۋېرسىتېتى»، تۇنىستىكى «زەيتۇنە ئۇنىۋېرسىتېتى» قاتارلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ شۆھرىتىنى، شۇنداقلا ئىلىم ـ مەرىپەت ۋە مەدەنىيەتكە بىر قانچە ئەسىر ئۆچمەس تۆھپىلەرنى تەقدىم قىلغانلىقىنى كىم بىلمەيدۇ؟

مەسجىد ھەمىشە پارلامېنت رولىنى ئويناپىدۇ

قايسى پارلامېنت ئەزالىرى مەسجىد ئەزالىرىغا ئوخشاش ﴿التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدونَ الآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّهِ﴾ ﴿(گۇناھلىرىدىن) تەۋبە قىلغۇچىلار، (ئىخلاس بىلەن) ئىبادەت قىلغۇچىلار، (اللەقا) ھەمدۇسانا ئېيتقۇچىلار، روزا تۇتقۇچىلار، رۇكۇ قىلغۇچىلار، سەجدە قىلغۇچىلار، ياخشى ئىشلارغا دەۋەت قىلىپ، يامان ئىشلاردىن توسقۇچىلار، اللەنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلغۇچىلار (يەنى اللەنىڭ پەرزلىرىنى ئادا قىلىپ، نەھيى قىلغان ئىشلىرىدىن يانغۇچىلار﴾[1]نى تەشكىل قىلىدۇ؟

ئۇ شۇنداق بىر پارلامېنتكى، باشلىق ئۇنىڭدا ئۆزىنىڭ سىياسىتىنى سۈندۇ، يولىنى بەلگىلەيدۇ، خەلق ئۇنىڭ بىلەن بەس ـ مۇنازىرە قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ھېچ ئەنسىرىمەستىن ۋە قورقماستىن جاۋاب تەلەپ قىلىدۇ. ئەبۇ بەكرى (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) خەلىپىلىككە ئولتۇرغان كۈندە سۆزلىگەن خۇتبىدەك ئاشۇنداق مەزمۇنلۇق ۋە ئىخچام سىياسىي خۇتبىنى بىرمۇ دۆلەت باشلىقىدىن ئاڭلاپ باقتۇقمۇ؟ ئۇ بۇ خۇتبىسىدە مۇنداق دېگەنىدى: «ئى ئىنسانلار! مەن سىلەرگە باش بولدۇم. ھالبۇكى، مەن سىلەردىن ياخشى ئەمەسمەن. سىلەر مېنىڭ ھەق ئۈستىدە بولۇۋاتقانلىقىمنى كۆرگىنىڭلاردا ماڭا ياردەم بېرىڭلار. مۇبادا مېنىڭ باتىل يولغا مېڭىۋاتقىنىمنى كۆرسەڭلار توغرا يولىنى كۆرسىتىپ قويۇڭلار. بىلىڭلاركى، مېنىڭ نەزىرىمدە سىلەردىن ئەڭ كۈچلۈك بىرى ئۇنىڭ ھەققىنى ئېلىپ بەرگىنىمگە قەدەر ئىنتايىن ئاجىزدۇر. شۇنداقلا، سىلەردىن ئەڭ ئاجىز بىرى ئۇنىڭدىكى ھەقنى ئالغىنىمغا قەدەر ئىنتايىن كۈچلۈكتۇر. مەن مادامكى، اللە تائالاغا ئىتائەت قىلسام سىلەر ماڭا بويسۇنۇڭلار، اللەقا ئاسىيلىق قىلسام

[1] سۈرە تەۋبە، 112 ـ ئايەت.

بويسۇنۇشۇڭلارنىڭ ھاجىتى يوق. مەن مۇشۇ يەردە سۆزۈمنى ئاخىرلاشتۇرىمەن، ئۆزۈمگە ۋە سىلەرگە الله تائالادىن مەغپىرەت تىلەيمەن».

بۇ، بىر خەلىپىنىڭ خۇتبىسىدۇر. ئۇ سۆزلىسە يالغان سۆزلىمەيدۇ. ۋەدە قىلسا ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ. ئۇنىڭ خۇتبىسىنى بىر نەرسە ئاڭلىسا ئۇنتۇپ قالمايدىغان، ئۆز رەھبىرىدىن قورقمايدىغان بىر ئۈممەت ئاڭلىدى. دەم ئېلىش ۋە تەتىل كۈنلىرىمۇ دەرۋازىلىرى تاقىلىپ قالمايدىغان، كۈنىگە بەش قېتىم يىغىن ئېچىلىدىغان پارلامېنتى بار بىر خەلىپە ۋەدىسىگە قانداقمۇ خىلاپلىق قىلسۇن؟ ئۇنىڭ ئۈممىتى ئاڭلىغانلىرىنى قانداقمۇ ئۇنتۇپ قالسۇن؟

مەسجىد بىر قۇرۇلتايىدىن ئىبارەت

قايسى بىر يىغىن ياكى قۇرۇلتاي ھەربىر نامازدا مەھەللىنىڭ جامائىتىنى، ھەر جۈمە نامىزىدا بىر شەھەر ئاھالىسىنى يىغالايدىغان مەسجىدكە ئوخشايدۇ؟ بىز يۇقىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، ھەقىقەتەن ئىسلام جامائەت نامىزىغا رىغبەتلەندۈردى ۋە ئۇنى دەرىجە جەھەتتە يالغۇز ئوقۇلىدىغان نامازدىن 27 ھەسسە ئارتۇق قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جامائەتكە كەلمەي، ئۆيدە ئولتۇرىدىغانلارنىڭ ئۆيلىرىنى كۆيدۈرۈۋېتىشنى ئويلىغانىدى.

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى ئۆزئارا تونۇشۇش، بىر - بىرىنى ياماق كۆرمەسلىك، يېقىنلىشىش، يىراقلاشماسلىق، دوستلىشىش، دۈشمەنلەشمەسلىك، قەلبلىرىنى ساپ قىلىش، ئاداۋەتلەشمەسلىك ۋە جامائەت بولۇپ ئويۇشۇشقا دەۋەت قىلدى.

ئىلگىرىكىلەر مەسجىدنىڭ غايەت زور قۇرۇلتايلىق سۈپىتىنىڭ قىممىتىنى تونۇپ يەتكەنىدى. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسىگە ئەمەل قىلىپ نىكاھ ئىشلىرىنى مەسجىدتە ئوتكۈزەتتى: «سىلەر بۇ نىكاھنى ئېلان قىلىڭلار، ئۇنى مەسجىدتە قىلىڭلار، نىكاھ بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ داپ چېلىڭلار»[1].

بۈگۈنكى مۇسۇلمانلارمۇ ئەجدادلىرىنىڭ تۇتقان يولىنى ئۇلۇغ قىلغان بولسا ئىدى، رىيا قىلىش ۋە نام - شۆھرەت قازىنىش ئۈچۈن زىياپەتلەردە بەس - بەس بىلەن ئىسراپ قىلىۋاتقان نۇرغۇن پۇللارنى تېجەپ قالغان بولاتتى.

[1] تىرمىزى رىۋايەت قىلغان ۋە زەئىپ دەپ قارىغان.

مەسجد ئىلمىي تەربىيە ئالدىغان ئېنستىتۇتتۇر

ئەگەر خالىساڭ، مەسجىد دىنىڭ نەزەرىيىۋى تەلىماتلىرى تەجرىبە قىلىنىدىغان تەجرىبىخانا ۋە ئۇنىڭ ئىنسانىي پىرىنسىپلىرى ئىجرا قىلىنىدىغان مەيدان دېسەڭمۇ بولىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇ ئۆزىنىڭ پىرىنسىپلىرىنى پەقەت ئويلاپ قويىدىغان پىكىر، سۆزلەپ قويىدىغان قۇرۇق سۆز قىلمىدى. بەلكى، ئۇنى مۇسۇلمانىنىڭ ھاياتىغا ۋە كۈندىلىك تۇرمۇشىغا چەمبەرچاس باغلىۋەتتى.

ئىسلام دىنى فرانسىيە ئىنقىلابىدىن 12 ئەسىر ئىلگىرى ئېلىپ كەلگەن ئەركىنلىك، قېرىنداشلىق ۋە باراۋەرلىك پىرىنسىپلىرىنىڭ مەسجىدتە بارلىققا كەلگەن ئەمەلىي ھەقىقەت ئىكەنلىكىنى، ھەقىقىي ئىجرا قىلىنغانلىقىنى ۋە ئۆزىنى ئۇن ـ تىنسىز ئېلان قىلىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرەلەيمىز.

ئەركىنلىك

ئەركىنلىككە كەلسەك، مۇسۇلمانىنىڭ مەسجىدتە نامازغا ئوقۇۋاتقانداا، اللەنىڭ غەيرىگە بولغان ھەرقانداق ئۇبۇدىيەتتىن ئازاد ھالدا، پەقەت اللەقىلا ئىبادەت قىلىشىدىنمۇ ئارتۇق ئەركىنلىك بارمۇ؟ ئۇ پەقەت اللەقا رۇكۇ ـ سەجدە قىلىدۇ، پەقەت اللەقا باش ئىگىدۇ ۋە ئۇنىڭدىنلا قورقىدۇ. ئىنسان قانچىلىك چوڭ بولۇپ كەتسۇن، ئۇ يەنىلا اللەنىڭ قۇلىدۇر. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا﴾ ﴿مەسجىدلەر اللەقا خاستۇر، اللەقا قوشۇپ ھېچكىمگە ئىبادەت قىلماڭلار﴾[1].

مانا بۇ، ئىنسان قەلبىنىڭ ئەركىنلىكى بولۇپ، ئەڭ ئەۋزەل ۋە چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگىدۇر.

ئەمما، پىكىر ئەركىنلىكىگە كەلسەك، مۇبادا ئىمام نامازنىڭ بىرەر سۆز ياكى ھەرىكەتلىرىدە خاتالىشىپ قالسا، ئارقىسىدا ئىقتىدا قىلغان جامائەتلەر ئۇنىڭ خاتالىقىنى ئوڭشاپ قويۇشى كېرەك. بۇ جەھەتتە قېرى ـ ياش، ئەر ـ ئايال ھەممە باراۋەردۇر. بىرى ئۇنىڭ قىرائىتىنى ئوڭشاپ قويىدۇ، يەنە بىرى «سۇبھانەللاھ» دەيدۇ. ئايال كىشى بولسا قولىدا چاۋاك چالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىمام خاتالىقىنى تۈزەيدۇ.

---

[1] سۈرە جىن، 18 ـ ئايەت.

خانىم مىنىڭ بەرگە چىققانىدا ئۆزىنىڭ قاراشلىرىنى كىشىلەرگە تېخىپ «دىكتاتۇر»لۇق قىلمايدۇ. مەسجىدتىكى ھەممە جامائەتنىڭ مەسئۇلىيىتى ئورتاقلىقى بولىدۇ. شۇڭا ئۇلار ئىمام غەپلەتتە قالسا، گەرچە ئۇ مۇسۇلمانلارنىڭ خەلىپىسى بولاغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭغا تەنبىھ بېرىدۇ، ئۇنتۇپ قالسا ئەسلىتىپ قويىدۇ. تۇغرا يولدىن قېيىپ كەتسە، ئوڭشاپ قويىدۇ.

ئەمرۇلمۇئمىنىن ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) تويلۇققا (مەھرى ھەققىگە) ئەڭ يۇقىرى چەك قويۇشنى ئىرادە قىلىپ، ئۇنى مەسجىدتە ئېلان قىلغاندا، بىر ئايال ئۇنىڭغا قارشى چىقتى ۋە الله تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىنى ئوقۇدى: ﴿وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلاَ تَأْخُذُواْ مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَاناً وَإِثْماً مُّبِيناً﴾ «ئەگەر بىر خوتۇننى قويۇۋېتىپ، ئورنىغا يەنە بىر خوتۇننى ئالماقچى بولساڭلار، ئۇلارنىڭ بىرىگە (مەھرى قىلىپ) كۆپ مال بەرگەن بولساڭلارمۇ ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرۇۋالماڭلار. ئۇنى (ئايالغا) قارا چاپلاپ ۋە ئوچۇق زۇلۇم قىلىپ ئالامسىلەر؟﴾[1] بۇنىڭ بىلەن، ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ئۆز قارارىدىن يانىدى ۋە: «بۇ ئايال توغرا ئېيتتى، ئۆمەر خاتا قىلدى» دېدى.

قېرىنداشلىق

قېرىنداشلىققا كەلسەك، مەھەللە كىشىلىرى ھەر كۈنى بەش ۋاقىت مەسجىدكە كېلىدۇ. ئۇنىڭدا بەدەنلەر بىر - بىرىگە چاپلىشىدۇ، چېھرىلەر بىر - بىرى بىلەن تونۇشىدۇ، قوللار بىر - بىرى بىلەن كۆرۈشىدۇ. تىللار الله‌قا مۇناجات قىلىدۇ، قەلبلەر بىرلىشىدۇ. ئۇلار غايە ۋە ۋاستىنىڭ بىردەكلىكىگە مۇلاقات بولىدۇ. بىر ئادەمنىڭ كەينىدە نامازئوقۇيدىغان، بىر الله‌قا مۇناجات قىلىدىغان، بىر قۇرئاننى ئوقۇيدىغان، بىر قىبلىگە يۈزلىنىدىغان، ئۆرە تۇرۇش، ئولتۇرۇش، رۇكۇ - سەجدە قىلىشتىن ئىبارەت ئوخشاش ئەمەلنى قىلىدىغان مۇسۇلمان جامائىتىنىڭ بىرلىكىدىنمۇ كاتتا ۋە پۇختا بىرلىك بارمۇ؟

ئۇ، ئىنسان قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا سىڭىپ كىرگەن، قاراش ۋە پىكىر، غايە ۋە نىشان، سۆز ۋە ھەرىكەتلەردە، ئىچكى ۋە تاشقى ئەھۋاللاردا ھاسىل بولغان بىرلىك بولۇپ،

[1] سۈرە نىسا، 20 - ئايەت.

مۇسۇلمانلار: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ ﴿مۇئمىنلەر ھەقىقەتەن (دىندا) قېرىنداشلاردۇر﴾[1] دېگەن ئايىتى كەرىمنىڭ روھىنى ئەنە شۇ بىرلىكتە ھەقىقىي ھېس قىلىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدىنە مۇنەۋۋەردىكى مەسجىدىنىڭ غەيرى ئەرەبلەردىن رىملىق سۇھەيب، پارىسلىق سەلمان، ھەبەشىستانلىق بىلال (الله ئۇلاردىن رازى بولسۇن) قاتارلىقلارغا ئوخشاش ھەر مىللەت خەلقىنى، قەھتان ۋە ئەدنانغا ئوخشاش بىر ـ بىرىگە يىراق ئەرەب قەبىلىلىرىنى، ئەۋس ۋە خەزرەجگە ئوخشاش جاھىلىيەت دەۋرىدە بىر ـ بىرى بىلەن قاتتىق دۇشمەنلىك ۋە ئاداۋەت ئىچىدە ياشىغان ئايماقلارنى ئۆز قوينىغا ئالغان كۆرۈنۈشىدىنمۇ چىرايلىق كۆرۈنۈش بارمۇ؟

مەسجىد ئۇلارنى يۇمشاق باغرىغا ئالدى، كەڭ ھويلىسىغا توپلىدى. نەتىجىدە ئۇلار اللهنىڭ نېمىتى بىلەن قېرىنداش بولدى. قېرىندىشىنى تويغۇزۇش ئۈچۈن ئۆزى ئاچ يېتىپ قالدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنفُسِهِمْ﴾ ﴿ئۇلار موھتاج تۇرۇقلۇق (مۇھاجىرلارنىڭ مەنپەئىتىنى) ئۆزلىرىنىڭ (مەنپەئىتى)دىن ئەلا بىلىدۇ﴾[2].

ئۇلار نامازلىرىنى الله تائالانىڭ قوبۇل قىلماسلىقىدىن خەۋپسىرەپ، دىللىرىنى ھەرقانداق ئۆچمەنلىك، ئاداۋەت، غەزەپ ـ نەپرەت ۋە يامانلىقلاردىن تازىلايدۇ. ھەدىستە مۇنداق كەلگەن: «ئۈچ تۈرلۈك كىشىنىڭ نامىزى باشلىرىدىن بىر غېرىچمۇ ئۆرلىمەيدۇ. بىرى، قەۋمى يامان كۆرۈپ تۇرسىمۇ ئىمام بولۇۋالغان كىشى، يەنە بىرى، ئېرىنى غەزەپلەندۈرۈپ (يەنى تۆشەككە چاقىرسا كەلگىلى ئۇنىمايۋ) يېتىپ قالغان ئايال، ئۈچىنچىسى، ئاداۋەتلىشىپ قالغان ئىككى قېرىنداش» (ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان). دېمەك، الله قوبۇل قىلىدىغان نامىز يامان كۆرۈش، غەزەپلىنىش ۋە ئاداۋەتلىشىش مۇھىتىغا قەتئىي مۇناسىپ كەلمەيدۇ.

باراۋەرلىك

باراۋەرلىككە كەلسەك، مەسجىدتە تانابىتەك تىزىلغان سەپلەردىكى باراۋەرلىكتىنمۇ ئارتۇق باراۋەرلىك بولامدۇ؟ بەگزادە جارۇپكەشىنىڭ، باي پېقىر ـ مىسكىنىنىڭ، غوجىدار خىزمەتچىنىڭ، پەيلاسوپ ئالىم ئىشچى ۋە دېھقانىنىڭ يېنىدا بىر ـ بىرىگە يانمۇيان ھەممىسى باپباراۋەر تۇرىدۇ ئەمەسمۇ؟

---

[1] سۈرە ھۇجۇرات، 10 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ھەشر، 9 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

مەسجىدتە بىرىنچى سەپ ۋەزىرلەرگە، ئىككىنچى سەپ پارلامېنت ئەزالىرىغا، ئۇچىنچى سەپ دۆلەت خادىملىرىغا ياكى بايلارغا دەپ بەلگىلەپ بېرىدىغان تۇزۇم يوق. بەلكى، ھەممە باراۋەر سەپ تۇتىدۇ. كىم مەسجىدكە بۇرۇن بارسا، كىشىلىك ئورنىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئالدىنقى سەپنى ئىگىلەيدۇ.

دوكتور مۇھەممەد ئىقبال مۇنداق دېگەن: ”مۇسۇلمانلارنىڭ نامىزىغا بىر قىبلىنىڭ تاللىنىشى جامائەتنىڭ بىرلىك تۇيغۇسىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ئۈچۈن ئىدى. چۈنكى، قىبلىنىڭ ماھىيىتى ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا ئىجتىمائىي باراۋەرلىكنى ھېس قىلدۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭ رىشتىلىرىنى كۈچلەندۈرىدۇ. بۇ بىرلىك ئىبادەت قىلغۇچىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تەبىقە ۋە ئىرقىي ئايرىمىچىلىق تۇيغۇسىنى قانچىلىك تۇگىتەلىسە، شۇنچىلىك كۈچىيىدۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھىندىستانىنىڭ جەنۇبىدىكى ئاقسۆڭەك براخماندىن بىرى تۆۋەن تەبىقىدىكى بىرىنىڭ يېنىدا مۈرىنى مۈرىگە تىرەپ تۇرسا، غايەت زور روھىي ئىنقىلاب يۈز بېرىدۇ. ئەكسىچە، جىمى مەخلۇقاتلارنى يارىتىپ، ئۇلارغا ياشاشنى تەقدىر قىلغان، ھەممە نەرسىنى ئوراپ تۇرغان زاتنىڭ بىرلىكىدىن پۈتۈن ئىنسانىيەتكە زۆرۈر بولغان بىرلىك كېلىپ چىقىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ ئىرق، مىللەت، قەبىلە دەپ ئايرىلىشىدىن مەقسەت، «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلىنغاندەك، ئۆزئارا تونۇشۇشنى ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈن بولۇپ، باشقا بىر ئىش مەقسەت قىلىنمىغانىدى.

بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئىسلامدىكى جامائەت نامىزى ئۆزىنىڭ پىكرىي قىممىتى بىلەن بىرلىكتە، ئىنسانىيەتكە زۆرۈر بولغان بىرلىكنى ئەمەلىيلەشتۇرۇش ئۈمىدىنىڭ بارلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ، ھايانىنىڭ ھەقىقەتلىرىدىن بىرىدۇر. بۇ بىرلىكنى ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى پۈتۈن پەرقلەرنى تۈگىتىش ئارقىلىق ئەمەلىيلەشتۇرگىلى بولىدۇ“.

كۆپىنچە شەرقشۇناسلار ئىسلامىي نامازنىڭ ئىنسان قەلبىگە كۆرسىتىدىغان چوڭقۇر تەسىرىگە بولغان ھەيرانلىقىنى ئاشكارىلىماي تۇرالمىدى. بولۇپمۇ ئىسلام دىنى باشقا دىنلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان جامائەت نامىزى شۇنداق تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇنداقلا، ئىنسانىي ۋە ئىجتىمائىي پرىنسىپلارنى ئەڭ يۈكسەك دەرىجىدە نامايان قىلىدۇ. مۇسۇلمانلاردىن باشقىلار بۇ ھەقىقەتنى پەقەت يېقىنقى دەۋرلەردىلا تونۇپ يەتتى.

فرانسىيىلىك پەيلاسوپ رېنان بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ”مەن مەسجىدكە ھەر كىرگىنىمدە باش ئېگىشكە تەلمۈرمەي تۇرالمايمەن ھەمدە ئۆزۈمنىڭ مۇسۇلمان بولمىغانلىقىمغا قاتتىق ھەسرەت چېكىمەن“. تومас ئارنولد نامаз ھەققىدە مۇنداق

دېگەن: ''اللە تەرىپىدىن پەرز قىلىنغان بۇنداق مۇنتىزىم ئىبادەت مۇسۇلمانلارنى دىنىي ھاياتىدا باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان بۇيۇك ئالامەتلەردۇر. شەرققە باردىغان كۆپلىگەن سایاھەتچىلەر ۋە باشقىلار مۇسۇلمانلارنىڭ نامىزىنىڭ ئىنسان قەلبىگە قانچىلىك تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى تونۇپ يېتەلەيدۇ''. ئۇ يەنە بەزى خرىستىئان پوپلىرىنىڭ ئىسلامدىكى نامازنىڭ تەسىرى ھەققىدىكى سۆزلىرىنى نەقىل قىلغاندىن كېيىن مۇنداق دېگەن: ''بىز ئەمدى يالغۇز ئوقۇلىدىغان نامازدىن جامائەت نامىزىغا يۆتكىلەيلى، رامىزان ئېيىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى جۈمە كۈنىدە 15000گە يېقىن جامائەتنىڭ دېھلىدىكى جامەگە يىغىلغان، ھەممە بىردەك ئىبادەتكە غەرق بولغان، ھەربىر ھەربكىتىدىن اللەنى ئۇلۇغلاش ۋە ئۇنىڭدىن قورقۇش تۇيغۇلىرى نامايان بولغان كۆرۈنۈشىنى ھايانىدا بىر قېتىم كۆرگەن ھەرقانداق كىشى قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن تەسىرلەنمەي تۇرالمايدۇ. شۇنداقلا، بۇ ئىبادەت شەكلىنى باشقىلاردىن ئالاھىدە ئايرىپ تۇرىدىغان مەنىۋى كۈچ ـ قۇۋۋىتىكە كۆز يۇمالمايدۇ.

ھەر كۈنى نامازغا ئەزان تۇۋلاش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن مۇئەييەن ۋاقىتلار، مۇئەززىنىڭ تاڭ سەھەردە، تېخى تاڭ يورۇشتىن بۇرۇنقى ۋاقىتتا، ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىرى بىلەن قاتتىق مەشغۇل بولۇۋاتقان پېشىن ۋاقتىدا ۋە كەچقۇرۇن ۋاقىتلىرىدا چىقىدىغان ياڭراق ئاۋازى... مانا بۇ ۋاقىتلاردا چىقىدىغان ئەزانمۇ ئەنە شۇنداق ئۇلۇغلۇق بىلەن تولۇپ تاشقان كۆرۈنۈشنى ھاسىل قىلىدۇ''.

مەدىنە مۇنەۋۋەردىكى پەيغەمبەر مەسجىدى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەسجىدىنىڭ مۇسۇلمانلار ھاياتىدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدىغانلىقىنى بىلگەنىدى. شۇڭا ئۇ مەدىنىگە كېتىۋېتىپ، سالىم ئىبنى ئەۋف ئايمىقىغا چۈشكەن ۋە بۇ جايدا تۇرغان قىسقىغىنە مۇددەت ئىچىدە تۇنجى قىلىپ مەسجىد سېلىشنى پىلانلاپ قويۇا مەسجىدنى بىنا قىلغان. بۇ ھەقتە اللە تائالا مۇنۇ ئايىتىنى نازىل قىلدى: ﴿لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ﴾ ﴿بىرىنچى كۈنىدىن تارتىپلا تەقۋالىق ئاساسىغا قۇرۇلغان مەسجىد ھەقىقەتەن سېنىڭ نامىز ئوقۇشۇڭغا ئەڭ لايىقتۇر﴾[1].

[1] سۈرە تەۋبە، 108 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن بىرىنچى قىلىپ پەيغەمبەر مەسجىدىنى سالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزى ئىشلەيتتى، تاشلارنى ئۆز قولى بىلەن يۆتكەيتتى ۋە مۇنداق دەيتتى:

ئى الله! ئاخىرەت ھاياتى ھەقىقى ھايات،
ئەنسار ۋە مۇھاجىرغا قىلغىن مەغپىرەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىمۇ مۇنۇ شېئىرنى ئوقۇغاچ ئىشلەيتتى:

ھارماي ـ تالماي مەسجىد ئۈچۈن ئىشلەيدىغان ئادەم بىلەن،
ئۇستىگە ھېچ تويا قوندۇرماي يۈرىدىغانلار بولۇرمۇ باراۋەر؟!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ مەسجىدى ئىسلام دەۋىتىنىڭ بىرىنچى مەدرىسى ۋە دۆلەتنىڭ بۈيۈك مەركىزى بولغانىدى.

ئۇ مەدرىسىنىڭ ئىشىكلىرى ئەرەب ۋە ئەجەمدىن تەركىب تاپقان ھەرخىل ئىرق ۋە مىللەتكە، جەمئىيەتنىڭ ھەممە تەبىقىلىرىگە، ھەممە ياشتىكىلەرگە ئوچۇق ئىدى.

ئۇ مەدرىس ئاياللارنىڭمۇ جامائەتكە ۋە ئىلىم ھەلقىلىرىگە قاتنىشىشى ئۈچۈن ئىشىكىنى ئېچىۋەتكەنىدى. بۇ، ئايال كىشىنىڭ ئىلىمدىن ھېچقانداق نېسىۋىسى ياكى ئەرلەر بىلەن باراۋەر ھالدا ھايات ئىشلىرىغا قاتنىشىش ھەققى بولمىغان بىر دەۋردە بولدى.

ئۇ شۇنداق بىر مەدرىسكى، ئىلىم ۋە ئەمەلنى بىرگە ئۆگىتىدۇ، روھ بىلەن بەدەننى پاكلايدۇ، غايە بىلەن ۋاسىتىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، ھەق بىلەن مەجبۇرىيەتنى بىلدۇرىدۇ، تەلىم بېرىشتىن ئىلگىرى تەربىيەگە، نەزەرىيەدىن ئىلگىرى ئەمەلىي تەتبىقلاشقا، كاللىنى چىرىندىلار چىرمىۋېلىشتىن ئىلگىرى روھنى پاكلاشقا ئەھمىيەت بېرىدۇ.

شۇڭلاشقا، ئۇ مەدرىستىن ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان، ئەلىيلەرگە ئوخشاش خەلىپىلەر، ئەبۇ ئۇبەيدە، خالىد، ئەمرلەرگە ئوخشاش قوماندانلار، ئىبنى مەسئۇد، ئۇبەي ئىبنى كەئىبلەرگە ئوخشاش قارىيلار، زەيد ئىبنى سابىت، ئىبنى ئابباسلارغا ئوخشاش ئالىملار، فاتىمە، ئائىشە، ھەفسە، ئۇممۇ ئەممار، ئۇممۇ سۇلەيملەرگە (الله ئۇلاردىن رازى بولسۇن) ئوخشاش پەرىلەتلىك ئاياللارنىڭ يېتىشىپ چىقىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسجىدى دەۋەت مەدرىسى ھەم دۆلەتنىڭ مەركىزى ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭدا ئىشسىزغا ئىش تېپىپ بېرەتتى، بىلىمسىزگە ئىلىم ئۆگىتەتتى، پېقىر ـ مىسكىنگە ياردەم تەييارلايتتى، سەھىيە ۋە ئىجتىمائىي ئىشلارغا يېتەكچىلىك قىلاتتى، مۇسۇلمان ئۇممىتىگە مۇھىم خەۋەرلەرنى تارقىتاتتى،

باشقا دۆلەتلەرنىڭ ئەلچىلىرى بىلەن ئۇچرىشاتتى، ئۇرۇش ۋاقتىدا جەڭگە ئەسكەر ھازىرلايتتى، تىنچلىق ۋاقتىدا ھەر قايسى جايلارغا دەۋەتچى ۋە ۋەكىللەرنى ئەۋەتەتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە مەسجىد مانا مۇشۇنداق ھالەتتە ئىدى. كېيىن ساھابىلەرنىڭ ۋە ئۇلارغا چىرايلىقچە ئەگەشكەنلەرنىڭ دەۋرىدىمۇ شۇنداق ھالەت داۋاملاشتى.

يۇقىرىدىكى بايانلاردىن كېيىن ئىنسانلىق ئادەم نامىز دېگەن پەقەت روھىي دۇئا بولۇپ، ھايات ئىشلىرىدىن يىراق تۇرىدۇ ياكى پاسسىپ ئەمەل بولۇپ، ئۇنىڭ ھايات بولىدا ھېچقانداق پېتەكچى ۋە تەرەققىيات خۇسۇسىيىتى يوق دەپ داۋا قىلالامدۇ؟ قەتئىي ئۇنداق قىلالمايدۇ.

بىز نامىز ۋە مەسجىد ھەققىدىكى سۆزىمىزنى بىر مۇسۇلمان تەتقىقاتچىنىڭ مۇنۇ قىممەتلىك كەلىمىلىرى بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمىز:

«مەسجىدتە ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى مەرتىۋە، بايلىق، ئىرق ۋە مىللەت پەرقى يوقاپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئورنىنى قېرىنداشلىق، باراۋەرلىك ۋە مېھرى ـ مۇھەببەت ئىگىلەيدۇ. بىر ئىنسان ھەقىقەتەن توقۇنۇش ۋە كۈرەشكە تولۇپ كەتكەن بىر دۇنيادا خاتىرجەملىكتىن، ئىرقىي ئايرىمىچىلىق ئەۋج ئالغان بىر مۇھىتتا باراۋەرلىكتىن، كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئاداۋەت، ھەسەتخورلۇق، كەمستىش ۋە خۇسۇمەت ئومۇملىشىپ كەتكەن بىر شارائىتتا مېھرى ـ مۇھەببەتتىن كۈندە بەش ۋاقىت تولۇق تىنچلىق ئىلكىدە بەھرى ئالالىسا، ئۇ ھەقىقەتەن غايەت زور بىر نېمەتتۇر.

ئۇ ھەقىقەتەن ئۇلۇغ بىر نېمەتتۇر. چۈنكى، ئۇ ھاياتتىن ئېلىنىدىغان روشەن ئىبرەت. ئىنسان ئۇچۇن ئاشۇنداق كۈرەش، زىددىيەت، توقۇنۇش ئارىسىدا، ئاشۇنداق ئاداۋەت ۋە دۇشمەنلىشىش قاينامىلىرىدا ئىشلەشتىن باشقا چارە يوق. شۇنداق تۇرۇقلۇق، ئۇ ئۆزىنى كۈندە بەش قېتىم بۇ ئەھۋاللاردىن تارتىپ چىقىپ، باراۋەرلىك، قېرىنداشلىق ۋە مېھرى ـ مۇھەببەتنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىگە ئېرىشەلەيدۇ. مانا بۇ، ئىنسانىيەت سائادىتىنىڭ ھەقىقىي مەنبەسىدۇر.

شۇڭلاشقا، نامىز بىلەن ئۆتىدىغان ۋاقىت ياخشىلىق ۋە ئىنسانىيەتكە پايدا يەتكۈزۈش نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا زايا بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ ھەقىقىي رەۋىشتە ياشاشقا كېرەكلىك پايدىلىق دەرسلەرنى ئۆگىنىشكە ئەڭ ياخشى پۇرسەت بولۇپ بېكىتىلگەن.

قېرىنداشلىق، باراۋەرلىك ۋە مېھرى ـ مۇھەببەت توغرىسىدىكى ئاشۇ دەرسلەر ئىنسانىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئەمەلىيلىشىشى ئارقىلىق، ئىنسانىيەتنىڭ

بىرلىشىشى ۋە مەدەنىيەتنىڭ مەڭگۈ داۋام قىلىشىغا ئاساسىي تايانچ رولىنى ئويناپدۇ».

3. زاكات

زاكات مۇھىم بولغان ئىقتىسادىي ھەم ئىجتىمائىي ئىبادەتتۇر.

زاكات ئىسلامدىكى ئىككىنچى پەرز بولۇپ، الله تائالا ئۇنى «قۇرئان كەرىم»دە ئون نەچچە ئورۇندا نامار بىلەن بىللە بايان قىلدى. الله تائالا ئۇنى بەزىدە زاكات لەۋزى بىلەن، بەزىدە سەدىقە لەۋزى بىلەن، بەزىدە الله يولىدا پۇل سەرپ قىلىش لەۋزى بىلەن تىلغا ئالدى.

الله تائالا سۈرە بەقەرەنىڭ بېشىدا قۇرئان كەرىمنىڭ ھىدايىتى بىلەن مەنپەئەتلىنىدىغان مۇتتەقىيلەرنى سۈپەتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ ﴿ئۇلار غەيىبكە ئىشىنىدۇ، نامازنى ئادا قىلىدۇ، ئۇلار بىز بەرگەن مال ـ مۈلۈكتىن (خۇدا يولىغا) سەرپ قىلىدۇ﴾[1]. يەنە شۇ سۈرىنىڭ باشقا ئايەتلىرىدە مۇنداق دېگەن: ﴿وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَآتُواْ الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُواْ لأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللّهِ﴾ ﴿نامازنى ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار، ئۆزۈڭلار ئۈچۈن ئىشلىگەن ھەرقانداق ياخشى ئەمەل بولسا، الله‌نىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭ ساۋابىنى تاپىسىلەر﴾[2]؛ ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ﴿ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، نامار ئوقۇغان، زاكات بەرگەن كىشىلەر پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا (چوڭ) ساۋابقا ئېرىشىدۇ، ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) قورقۇنچ ۋە غەم ـ قايغۇ بولمايدۇ﴾[3].

بۇرۇنقى دىنلاردىكى زاكات

زاكاتنىڭ ئاددىي مەنىسى پېقىر ـ مىسكىنگە مالنىڭ مەلۇم قىسمى بىلەن يارەدەم قىلىش دېگەنلىكتۇر. زاكاتنىمۇ قەدىمىي ئىبادەت بولۇپ، بۇرۇنقى ساماۋى دىنلاردىمۇ بار

[1] سۈرە بەقەرە 3 ـ ئايەت.

[2] سۈرە بەقەرە 110 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە بەقەرە 277 ـ ئايەت.

ئىدى. الله تائالا ئۇنى پەيغەمبەرلىرىگە قىلغان ۋەسىيەتلىرىدە ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۈممەتلىرىگە قىلغان ۋەسىيەتلىرىدە تىلغا ئالدى. الله تائالا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام، ئۇنىڭ ئوغلى ئىسھاق ئەلەيھىسسالام، نەۋرىسى يەئقۇب ئەلەيھىسسالام توغرۇلۇق مۇنداق دېگەن: ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاء الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ﴾ ﴿ئۇلارنى بىزنىڭ ئەمرىمىز بويىچە (كىشىلەرنى بىزنىڭ دىنىمىزغا) يېتەكلەيدىغان پېشۋالار (يەنى پەيغەمبەرلەر) قىلدۇق، ئۇلارغا بىز ياخشى ئىشلارنى قىلىشنى، نامازئوقۇشنى زاكات بېرىشنى ۋەھىي قىلدۇق. ئۇلار بىزگە خالىس ئىبادەت قىلاتتى﴾[1].

الله تائالا ئىسمائىل ئەلەيھىسسالامنى مەدھىيىلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِندَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا﴾ ﴿ئۇ ئائىلىسىدىكىلەرنى نامازئوقۇشقا، زاكات بېرىشكە بۇيرۇيتتى. پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ئۇنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكەنىدى﴾[2].

الله تائالا زاكاتنى ئىسرائىل ئەۋلادىدىن ئالغان ئەھدىنى تىلغا ئېلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لاَ تَعْبُدُونَ إِلاَّ اللّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَاناً وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُواْ لِلنَّاسِ حُسْناً وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَآتُواْ الزَّكَاةَ﴾ ﴿ئۆز ۋاقتىدا بىز ئىسرائىل ئەۋلادىدىن الله‌تىن باشقىغا ئىبادەت قىلماسلىققا، ئاتا - ئانىغا، خىش - ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىشقا، كىشىلەرگە ياخشى سۆز قىلىشقا، نامازئوقۇشقا، زاكات بېرىشكە ئەھدە ئالدۇق﴾[3]؛ ﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلاَةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنتُم بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَّأُكَفِّرَنَّ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ فَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاء السَّبِيلِ﴾ ﴿شۇبھىسىزكى، الله ئىسرائىل ئەۋلادىدىن مەھكەم ئەھدە ئالدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن (يەنى ئون ئىككى ئايماقنىڭ ھەربىردىن) ئون ئىككى باشلىقنى (كېپىللىك ئۈچۈن جەببارلارغا، يەنى ئەمالىقلارغا) ئەۋەتتۇق ھەمدە الله: ‹مەن سىلەرگە يارىدەم بېرىمەن، (ئى ئىسرائىل ئەۋلادى! الله بىلەن قەسەمكى) ئەگەر سىلەر نامازنى (تەئدىل ئەركان بىلەن) ئوتتۇسەڭلار، زاكات بەرسەڭلار، پەيغەمبەرلىرىمگە ئىمان ئېيتساڭلار ۋە ئۇلارغا يارىدەم بەرسەڭلار، الله‌قا قەرزي ھەسەنە بەرسەڭلار (يەنى الله‌نىڭ يولىدا پۇل - مېلىڭلارنى سەرپ قىلساڭلار)، ئەلۋەتتە سىلەرنىڭ گۇناھىڭلارنى يوققا چىقىرىمەن، سىلەرنى ئەلۋەتتە

---

[1] سۈرە ئەنبىيا، 73 - ئايەت.

[2] سۈرە مەريەم، 55 - ئايەت.

[3] سۈرە بەقەرە، 83 - ئايەت.

ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىمەن. شۇنىڭدىن (يەنى مەھكەم ئەھدىدىن) كېيىن سىلەردىن كىمكى (ئەمىر قىلغان نەرسىلىرىمنى) ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ ئەلۋەتتە توغرا يولدىن ئازغان بولىدۇ› دېدى﴾[1].

الله تائالا ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ بۆشۈكتە تۇرۇپ مۇنداق دېگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ: ﴿وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا﴾ ﴿ھاياتلا بولىدىكەنمەن، ماڭا نامازنى، زاكاتنى ئادا قىلىشنى تەۋسىيە قىلدى﴾[2].

الله تائالا ئومۇمىيۈزلۈك ئەھلى كىتاب ھەققىدە مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءتْهُمُ الْبَيِّنَةُ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاء وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ﴾ ﴿كىتاب بېرىلگەنلەر (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار) پەقەت ئۆزلىرىگە روشەن دەلىل كەلگەندىن كېيىنلا ئىختىلاپ قىلىشتى. ئۇلار پەقەت ئىبادەتنى اللهقا خالىس قىلغان، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغان ھالدا (يالغۇز) اللهقىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدى. نامازنى ئادا قىلىشقا، زاكاتنى بېرىشكە (بۇيرۇلدى). ئەنە شۇلار (يەنى ئىبادەت، ئىخلاس، نامаз ۋە زاكاتلار) توغرا دىنىدۇر﴾[3].

مانا بۇلار ساماۋىي دىنلاردىكى زاكات توغرىسىدا كەلگەن بايانلاردۇر. بۇ دىنلار ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسى بولغان ئەخلاقىي نۇقتىلارنى، يەنى پېقىر ـ مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىش تەرىپىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقى كېرەك.

مەككە دەۋرى

ئىسلامنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدىن، مەككىدىكى مۇسۇلمانلار سان جەھەتتە ئاز، دىنىنى يوشۇرۇۋاتقان، ئۆز يۇرتىدا تۇرۇۋېمۇ تۇرلۇك قىيىن ـ قىستاقلارغا دۇچ كېلىۋاتقان ۋاقىتتىن تارتىپ بۇنداق ئىنسانىي ۋە ئىجتىمائىي ياردەملىشىش الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەن بىر تېما ئىدى. ھەربىر ئىنسان اللهنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن بېسىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك داۋان ۋە جەننەت بولسا، قۇللارنى ئازاد قىلىش، پېقىر ـ مىسكىنلەرگە تاماق بېرىشكە ئوخشاش كىشىلەرگە قىلىنىدىغان ياخشىلىقلاردا ئىپادىلىنەتتى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكُّ رَقَبَةٍ أَوْ إِطْعَامٌ

---

[1] سۈرە مائىدە، 12 ـ ئايەت.

[2] سۈرە مەريەم، 31 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە بەييىنە، 4 ـ ۋە 5 ـ ئايەتلەر.

فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾ ﴿ئۇ داۋان ئاشمىدى. داۋان ئېشىشنىڭ نېمىلىكىنى قانداق بىلەتتىڭ؟ (داۋان ئېشىش دېگەن) قۇل ئازاد قىلماقتۇر، ياكى ئاچارچىلىق كۈنىدە تۇغقانچىلىقى بولغان يېتىمگە ياكى توپىدا ياتقان مىسكىن (يەنى ھالى ناچار كەمبەغەل)گە تاماق بەرمەكتۇر. شۇنىڭ بىلەن بىللە (يەنى يۇقىرىقىلارنى قىلىش بىلەن بىللە) ئىمان ئېيتقانلاردىن، ئۆزئارا سەۋر قىلىشقا تەۋسىيە قىلىشقانلاردىن، ئۆزئارا مەرھەمەت قىلىشقا تەۋسىيە قىلىشقانلاردىن بولماقتۇر. ئەنە شۇلار (يەنى يۇقىرىدىكى ئىشلارنى قىلغان كىشىلەر) سائادەتمەن كىشىلەردۇر﴾[1].

«قۇرئان كەرىم»دىكى دەسلەپتە نازىل بولغان سۈرىلەردىن بىرى سۈرە زۇھا ئىدى. اللە تائالا ئۇنىڭدا مۇنداق دېگەن: ﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ﴾ ﴿يېتىمنى خارلىما، سائىلغا قوپاللىق قىلما﴾[2]. اللە تائالا سۈرە مۇددەسسىردە دوزاختىكى ئاسىيلارنىڭ ئېتىراپلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ﴾ ﴿ئۇلار (جاۋابەن) ئېيتىدۇ: ‹بىز نامىاز ئوقۇمىدۇق، مىسكىنلەرگە تائام بەرمىدۇق﴾[3]. يەنە سۈرە زارىياتتا مۇتتەقىيلەرنى سۈيەتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾ ﴿ئۇلارنىڭ پۇل ـ مالىردا سائىللار ۋە (ئىپپەتلىكىدىن سائىللىق قىلمايدىغان) موھتاجلار ھوقۇققا ئىگە ئىدى (يەنى ئۇلار سائىللارغا ۋە موھتاجلارغا سەدىقە قىلاتتى﴾[4]. سۈرە مەئارىجدا مۇنداق دېگەن: ﴿وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ﴾ ﴿ئۇلار مالىردىن تىلەيدىغان پېقىرغا ۋە تىلىمەيدىغان پېقىرغا مۇئەييەن ھەق (يەنى زاكات) بېرىدۇ﴾[5].

اللە تائالا بىر باغ ئىگىلىرىنىڭ ئۇنىڭ مېۋىسىنى پېقىر ـ مىسكىنلەرگە بەرمەسلىكىنى مەقسەت قىلىپ، كېچىدە ئۇزۇمەكچى بولغان ئەھۋالىنى سۈرە قەلەمدە مۇسۇلمانلارغا بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿فَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ مِّن رَّبِّكَ وَهُمْ نَائِمُونَ فَأَصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ﴾ ﴿ئۇلار ئۇخلاۋاتقاندا باغقا پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن ئازاب (يەنى يانغىن) نازىل بولۇپ، باغ (كۆيۈپ) قاپقارا كۈلدەك بولۇپ قالدى﴾[6]. سۈرە مائۇندا مۇنداق دېگەن: ﴿أَرَأَيْتَ

---

[1] سۈرە بەلەد، 11 ـ ئايەتتىن 18 ـ ئايەتكىچە.

[2] سۈرە زۇھا، 9 ـ ۋە 10 ـ ئايەتلەر.

[3] سۈرە مۇددەسسىر، 43 ـ ۋە 44 ـ ئايەتلەر.

[4] سۈرە زارىيات، 19 ـ ئايەت.

[5] سۈرە مائارىج، 24 ـ ۋە 25 ـ ئايەتلەر.

[6] سۈرە قەلەم، 19 ـ ۋە 20 ـ ئايەتلەر.

الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ ﴿دىنىنى ئىنكار قىلغان ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇ يېتىمنى دۈشكەلەيدىغان، مىسكىنگە تاماق بېرىشنى تەرغىب قىلمايدىغان ئادەمدۇر﴾[1].

الله تائالا سۈره هاققەده دوزىخىيلارنىڭ جازاغا تارتىلىشىنىڭ، تاقاق ۋە زەنجىر بىلەن سۆرىلىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ ﴿(ئۇنىڭ بۇنداق ئازابلىنىشى شۇنىڭ ئۈچۈندۇركى)، ئۇ ھەقىقەتەن ئۇلۇغ اللهقا ئىمان ئېيتمىغانىدى. مىسكىنگە تاماق بېرىشنى تەرغىب قىلمايتتى﴾[2]. الله تائالا سۈره فۇسسىلەتتە مۇشرىكلارنى دوزاخ بىلەن ئاگاھلاندۇرۇپ ۋە ئۇلارنىڭ ئاساسى سۈپەتلىرىنىڭ زاكات بەرمەسلىك ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ﴾ ﴿مۇشرىكلارغا ۋاي! ئۇلار زاكات بەرمەيدۇ، ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدۇ﴾[3]. الله تائالا سۈره شۇرادا مۇئمىن جەمئىيەتنى مەدھىيىلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ ﴿پەرۋەردىگارىنىڭ دەۋىتىگە ئاۋاز قوشالايدىغانلارغا، نامازنى (تەئدىل ئەركان بىلەن) ئوقۇيدىغانلارغا، ئىشلىرىنى مەسلىھەت بىلەن قارار قىلىدىغانلارغا، بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن سەدىقە قىلىدىغانلارغا...﴾[4]. سۈره ئەنئامدا مۇنداق دېگەن: ﴿كُلُواْ مِن ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُواْ حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ﴾ ﴿مېۋە (نىڭ ھوسۇلى)نى يىغقان كۈندە (يەنى يىغقان ۋاقتىتا)، ئۇنىڭ ئۆشرىسىنى ئادا قىلىڭلار﴾[5]. سۈره مۇززەممىلده مۇنداق دېگەن: ﴿وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ ﴿نامازنى ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار، اللهقا قەرزىي ھەسەنە بېرىڭلار (يەنى اللهنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ياخشىلىق يوللىرىغا پۇل - مال سەرپ قىلىڭلار)﴾[6]. مانا بۇلار پېقىر ـ مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىش ۋە كۆڭۈل بۆلۈش، تىلەيدىغان ۋە تىلىمەيدىغان موھتاجلارنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش ھەققىدە قۇرئان كەرىمده بايان قىلىنغان ئايەتلەردۇر.

---

[1] سۈره ماۋۇن، 1 ـ ئايەتتىن 3 ـ ئايەتكىچە.

[2] سۈره هاققه، 33 ـ ۋە 34 ـ ئايەتلەر.

[3] سۈره فۇسسىلەت، 6 ـ ۋە 7 ـ ئايەتلەر.

[4] سۈره شۇرا، 38 ـ ئايەت.

[5] سۈره ئەنئام، 141 ـ ئايەت.

[6] سۈره مۇززەممىل، 20 ـ ئايەت.

ئىسلامىي زاكات ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە بېيگى تۈرۈمدۇر

ھەممىگە تونۇشلۇق ئىسلامىي زاكات بولسا، ياخشىلىق ۋە ئومۇمىي خىراجەتتىن ھالقىپ ئوتتىدۇ. مەكىكە دەۋرىدە يولغا قويۇلغان، بەلكى ئىلگىرىكى دىنلاردا شىرئىي قىلىنغان مۇتلەق زاكاتتىن پەرقلىنىدۇ. مەدىنە دەۋرىدە يولغا قويۇلغان زاكات بولسا، بېكىتچە بىر شەرئەت بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ھېچقانداق بىر ساماۋي دىن ياكى دۇنياۋي تۈزۈمدە يولغا قويۇلمىغانىدى.

ئۇ، ئىسلامنىڭ بىر ئەركانى، ئىماننىڭ بىر تۈۋرۈكىدۇر. ئۇنى شاھادەت ئېيتىش (يەنى اللهنىڭ بار ۋە بىرلىكىگە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىش) ۋە نامار ئوقۇش بىلەن بىرگە ئادا قىلىش ئىسلامغا كىرگەنلىكنىڭ، دىنىي قېرىنداشلىقنى ئەمەلىيلەشتۈرگەنلىكنىڭ ئالامىتى ھېسابلىنىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمْ﴾ ﴿ئەگەر ئۇلار تەۋبە قىلسا، نامار ئوقۇسا، زاكات بەرسە، ئۇلارنى قويۇپ بېرىڭلار﴾[1]؛ ﴿فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ﴾ «ئەگەر ئۇلار (كۇفرىدىن) تەۋبە قىلسا، نامار ئوتتىسە، زاكات بەرسە، دىنىي جەھەتتە سىلەرنىڭ قېرىنداشلىرىڭلار بولىدۇ (يەنى ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەتتە ئۇلار سىلەر بىلەن ئوخشاشتۇر﴾[2].

ئۇ شۇنداق بىر پەرزكى، ئۇنى ئىنكار قىلغان كىشى كاپىر بولىدۇ، بەرمىگەن كىشى ئاسىي بولىدۇ. مۇسۇلمانلار جامائەسى ئۇنى بەرمىگەنلەرگە قارشى قوشۇن تارتىپ جەڭ قىلىدۇ. ئەبۇ بەكرى (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نىڭ: «اللهنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تاپشۇرۇلۇۋاتقان ئوغلاق چاغلىق زاكاتنى ماڭا تاپشۇرمىسا، مەن ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىمەن» دېگەن مەشھۇر سۆزىنى ۋە زاكاتنى تاپشۇرۇشقا بويۇنتاۋلىق قىلغانلارغا قارشى 11 قېتىم قوشۇن تەييارلىغانلىقىنى ئەسلەش بىزگە كۇپايە قىلىدۇ:

بىلىش كېرەككى، ئىسلامدىكى زاكات پەقەتلا باي پېقىرغا ئىلتىپات كۆرسىتىدىغان ياكى قول ئىلكىدە بار كىشى يوقسۇلغا ياخشىلىق قىلىدىغان «ئىئانە» ئەمەس. بەلكى، ئۇ ئەڭ ئالىي ۋە ئەڭ يۇكسەك مەرتىۋىلىك ۋەزىپىدۇر.

ئۇ، ئىسلام ئىقتىسادىي تۈزۈمىنىڭ مۇھىم بىر قىسمى، نامراتلىق كىرىزىسىنى ياكى ئومۇميۈزلۈك پۇل ـ مال كىرىزىسىنى ھەل قىلىدىغان تەڭداشسىز بىر تۈزۈم بولۇپ،

---

[1] سۈرە تەۋبە، 5 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە تەۋبە، 11 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دۇنيا ئىنسانىيەت ھاياتىدىكى ئەڭ مۇھىم بۇلغان بۇ قىينىچىلىقنى ھەل قىلىدىغان بىرەر تۈزۈمنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشتىن بۇرۇن ئىسلام دىنى ئۇنى ھەل قىلغانىدى.

ئىسلام زاكات بېرىش پەرز بولىدىغان پۇل - مالىلارنى، زاكات پەرز بولىدىغان ئەڭ تۆۋەن چەكنى، قاچان پەرز بولىدىغانلىقىنى، ھەرقانداق پۇل - مالدىن چىقىرىشقا تېگىشلىك بولغان مىقدارنى بېكىتتى.

ئىنسان كۆپ كۈچىمەيلا الله تائالا زېمىنىدىن چىقىرىپ بېرىدىغان زىرائەتلەرگە ئوندىن بىرنى، مۇبادا زىرائەتلەر سايمان ـ ئۇسكۇنىلەرنىڭ ياردىمىدە سۇغۇرۇلسا، ئوندىن بىرنىڭ يېرىمىنى بېرىشنى پەرز قىلدى. بۇ خىل زكات بېرىش ھەرقانداق بىر زىرائەتكە توغرا كېلىدۇ.

ئالتۇن - كۈمۈش ۋە تىجارەت تۇرىدىكى ماللار ئالتۇن - كۈمۈشنىڭ بىرىگە تەققاسلىنىدۇ. بۇ، مەلۇم مىقدارغا يېتىپ، قەمەرىيە يىلى بويىچە بىر يىل ئۆتسە، يىلدا ئىككى يېرىم پىرسەنت زاكات پەرز بولىدۇ.

ئىسلام دىنى تۆگە، كالا، قوي قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ زاكاتلىرى ئۈچۈن مەخسۇس تۈزۈم يولغا قويىدى.

زاكات بېرىشتىكى مىقدارلارنىڭ پەرقلىق بولۇشىدىكى ھېكمەت شۇكى، ئىسانىنىڭ جاپاسى ئاز، ئىلاھىي قۇدرەتنىڭ كۆچى قانچىلىك كۆپ كۆرۈلگەن بايلىقتا بېرىشكە تېگىشلىك زاكات شۇنچە كۆپ بولىدۇ، ئۇنىڭ ئەكسىچە بولسا ئاز بولىدۇ.

ئىمام ئىبنى قەييۇم بۇ نۇقتىغا ئالاھىدە دىققەت قىلغان ۋە «زادۇلمەئاد» ناملىق كىتابىدا بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن:

«الله تائالا بېرىشكە تېگىشلىك زاكات مىقدارلىرىنى پۇل ئىگىلىرىنىڭ تىرىشچانلىقلىرىغا قاراپ بىر - بىرىدىن پەرقلىق قىلدى. ئۇنىڭ جاپالىق ياكى ئاسانلىقىغا قارىدى. ئۇزۇن زاماندىن قالغان، ئەمما ئىنسان تاسادىپىي تېپىۋالغان پۇل - مالىلارغا (كان ۋە تەبىئىي بايلىقلارمۇ ئۇنىڭ ھۆكمىدە) بەشتىن بىرنى پەرز قىلىپ، ئۇنىڭغا يىل ئۆتۈشنى شەرت قىلمىدى، بەلكى ئۇنى تېپىۋالغان ھامان بېرىشنى پەرز قىلدى.

ھوسۇلنى مەلۇم دەرىجىدە جاپا ـ مۇشەققەت بىلەن ئالىدىغان مېۋە ۋە زىرائەتلەردە ئۇنىڭ يېرىمى (يەنى ئوننىڭ بىرى) پەرز قىلىندى. ئىنسان ئۇلارنى تېرىپ ئۆستۈرىدۇ، ئەمما سوغۇرۇشقا ھېچقانداق كۈچ چىقارمايدۇ. بەلكى، الله تائالا ئۆزى يامغۇر ئارقىلىق سوغۇرۇپ بېرىدۇ.

ئىنسان ئۆزى ھەرخىل ۋاستىلەر ئارقىلىق سۇغۇرىدىغان زىرائەتلەردىن ئوننىڭ بىرىنىڭ يېرىمىنى ئايرىش پەرز قىلىندى. شۇنىڭدەك، كۆپىيىشى پۇل ـ مال

ساھىبىنىڭ ھەر تەرەپكە سەپەر قىلىش، ئىگىلىك باشقۇرۇش، بىر مەزگىل كۆتۈشكە ئوخشاش تىرىشچانلىقىغا باغلىق بولغان پۇل ـ مالغا ئوننىڭ بىرىنىڭ تۆتتىن بىرىنى (يەنى قىرىقتىن بىرىنى) ئايرىش پەرز قىلىندى. شەكسىزكى، بۇنىڭ جاپا ـ مۇشەققىتى زىرائەت ۋە مېۋىلەرنىڭ جاپا ـ مۇشەققىتىگە قارىغاندا كۆپرەك بولىدۇ. شۇنداقلا، زىرائەت ۋە مېۋىلەرنىڭ ھوسۇلى تىجارەتنىڭ پايدىسىدىن كۆپرەك بولىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ زاكىتى تىجارەتنىڭ زاكىتىدىن جىقراق بەلگىلەندى. سۇ بىلەن سۇغۇرۇلىدىغان زىرائەتلەرنىڭ يېتىلىشى قۇدۇق سۇيى بىلەن سۇغۇرۇلىدىغان زىرائەتلەرنىڭكىدىن ياخشى بولىدۇ...».

ئىسلام دىنى بەلگىلەنگەن مىقدارغا يەتمىگەن پۇل ـ مالدىن زاكاتنى ساقىت قىلىۋەتتى. پۇل ـ مالنىڭ ھەربىر تۈرىگە ئەڭ تۆۋەن مىقدارنى بېكىتتى، شۇ مىقداردىن ئاشمىغۇچە زاكات پەرز بولمايدۇ.

الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ﴾ ﴿ئۇلار سەندىن نېمىنى سەدىقە قىلىش توغرۇلۇق سورايدۇ. ‹(ئېھتىياجىدىن) ئارتۇقىنى (سەدىقە قىلىڭلار)› دېگىن﴾[1].

بىراق، ئىسلام ئاشۇ تۆۋەن مىقدارنى پەقەت چوڭ بايلارغىلا تەتبىقلىنىدىغان دەرىجىدە ئۆستۈرمىدى. بەلكى، كۆپىنچە مۇسۇلمانلارنىڭ جەمئىيەت ئامانلىقىغا ھەسسە قوشالىشى، يوقسۇللارغا ھەمدەم بولالىشى، مۇسۇلمان ئاممىسىنىڭ ئومۇمىي مەنپەئىتىنى قوغدىيالىشى ئۈچۈن پۈرسەت يارىتىپ بېرىدىغان شەكىلدە قىلدى.

زاكاتنى دۆلەت يىغدۇ

ھېچكىمنىڭ زېھنىگە: زاكات بايىنىڭ ئىلتىپاتى ۋە مەرھەمىتى، پېقىرنىڭ تىلەمچىلىكى ۋە بويۇن قىسىشىدىن ئىبارەت دېگەن ئوي كېلىپ قالمىسۇن. ئىسلام بەلگىلىمىسىگە كۆرە، زاكات ھەققىدە باي بىلەن پېقىر ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق مۇئامىلە بولمايدۇ. ئەكسىچە، بايلاردىن زاكات ئېلىشتا ھۆكۈمەت كەمبەغەللەرنىڭ ۋاكالەتچىسىدۇر. الله تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق دېگەن: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ مالىرىنىڭ بىر قىسمىنى سەدىقە ھېسابىدا ئالغىنكى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى گۇناھلىرىدىن پاكلىغايسەن ۋە (ياخشىلىقلىرىنى) كۆپەيتكەيسەن﴾[2]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇئاز (الله ئۇنىڭدىن

[1] سۈرە بەقەرە 219 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە تەۋبە، 103 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

رازی بولسۇن)نى يەمەنگە ۋالى ۋە دەۋەتچى قىلىپ ئەۋەتكەندە ئۇنىڭغا مۇنداق دېگەن: «ئۇلارغا بىلدۈرگىنكى، الله تائالا ئۇلارغا بايلاردىن ئېلىنىپ، پېقىرلارغا قايتۇرۇلىدىغان سەدىقىنى پەرز قىلدى».

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەلىماتى بۇنىڭ دەلىلىدۇر: «ئىسلام نەزىرىدىكى زاكات بولسا، ئۇمۇمەتنىڭ بايلىرىدىكى بىر قىسىم پۇل - مالالارنى يەنە شۇ ئۇمۇمەتنىڭ پېقىرلىرىغا سەرپ قىلىشتىن ئىبارەت. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئىسلام ئۇممىتىنىڭ بىر قولىدىكى (يەنى بايلارنىڭ قوللىرىدىكى) الله تائالا تەرىپىدىن ساقلاش، راۋاجلاندۇرۇش ۋە تەسەررۇپ قىلىش مەسئۇلىيىتى تاپشۇرۇلغان پۇل - مېلىنىڭ بىر قىسمىنى، گەرچە تىرىشچىلىق ئىشلىسىمۇ ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدىغان ياكى ئىشلەشكە قۇدرىتى يەتمەيدىغان يەنە بىر قولىغا (يەنى كەمبەغەللەرنىڭ قوللىرىغا) يۆتكەشتىن ئىبارەت».

زاكاتنى ھۆكۈمەت يىغىدۇ. ئىسلام بۇ نۇقتىنى تەكىتلەپ ئۆتتى ۋە زاكات بېرىلىدىغانلارنىڭ قاتارىغا ئۇنى يىغىشقا مەسئۇل خادىملارنىمۇ كىرگۈزدى. ئىسلام زاكاتنى تۆۋەندىكى سەۋەبلەر ئۈچۈن يەككە كىشىلەرنىڭ ئۆزلىكىدىن بېرىشىگە ئەمەس، دۆلەتنىڭ يىغىشىغا تاپشۇردى:

1. كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ قەلبى ئۆلۈك ياكى كېسەل بولغاچقا، پېقىرنىڭ ھەققى ئۇنداقلارغا تاشلاپ قويۇلسا، ئۇنىڭ ھەققىگە كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ.

2. پېقىر ئۆزىنىڭ ھەققىنى بايدىن بۇۋاستە ئالماي، ھۆكۈمەتتىن ئالسا، ئۇنىڭ ھۆرمىتى ساقلىنىپ قالىدۇ ۋە باي ئالدىدا تەرلەپ ئولتۇرمايدۇ.

3. بۇ ئىش شەخسىلەرگە تاشلاپ قويۇلسا، زاكاتنى جايىغا تارقىتىش ئىشلىرىدا قالايمىقانچىلىق چىقىدۇ. چۈنكى، بىرقانچە باي زاكىتىنى بىرلا پېقىرغا بېرىپ قېلىشى، باشقا پېقىرلارنى، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئېھتىياجلىق پېقىرلارنى بىلمەي قېلىشى مۇمكىن.

4. زاكات پەقەت پېقىر - مىسكىنلەرگىلا سەرپ قىلىنمايدۇ. بەلكى، شەخسىلەر بايقىيالمايدىغان، ئەمما ئومۇميۈزلۈك مۇسۇلمانلارغا پايدىلىق بۇلغان نۇرغۇن ئورۇنلارغا سەرپ قىلىنىدۇ. بۇنى پەقەت مۇسۇلمانلار جامائەسىدىكى مەسئۇلىيەت يۈكلەنگەن كىشىلەرلا بايقىيالايدۇ. مەسىلەن، دىلىنى ئىسلام دىنىغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلارغا بېرىش، الله يولىدا جىھاد قىلىش ئۈچۈن قورال - ياراق ۋە ئەسكەر تەييارلاش قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

زاكات يىغىلغاندىن كېيىن قەيەرگە باريدۇ؟

زاكات ئىسلام دۆلىتىنىڭ خەزىنىسىگە باريدۇ. ئۇنىڭغا ئىسلام دۆلىتىنىڭ زاكات، غەنىمەت، ئولجا، خىراج ۋە باشقا كىرىملىرى يىغىلىدۇ. ئەمما زاكات خەزىنىنىڭ ئايرىم بۆلۈمىدە ساقلىنىدۇ. باشقا كىرىمگە قوشۇلمايدۇ. بۇ، پېقىر ـ مىسكىنلەرنىڭ ھەق ـ نېسىۋىلىرىگە كاپالەتلىك قىلىش، ھە دېسىلا باشقا چىقىملارغا ئىشلىتىپ كەتمەسلىك ئۈچۈندۇر. مانا بۇ، كۆپچىلىك فىقھى ئالىملىرى دەلىللىگەن ۋە ئەمەل قىلىپ كېلىنىۋاتقان ھۆكۈمدۇر.

ئىسلامنىڭ بەزى دۈشمەنلىرى ئىسلام خەلىپىلىرى دۆلەت خەزىنىسىدىن خالىغان نەرسىنى خالىغان يەرگە خۇددى ئۆزىنىڭ خەزىنىسىدەك سەرپ قىلالايدۇ دەپ قارايدۇ. بۇ قاراشنىڭ ئىسلام تەلىماتىدا ھېچقانداق ئاساسى يوق. دۆلەت خەزىنىسى بولسا مۇسۇلمانلار جامائەسىنىڭ ئورتاق مۈلكى، خەلىپە ياكى پادىشاھ ئۇنىڭ ئىشەنچلىك خەزىنىچىسىدۇر. ئۇنىڭ پەقەت ئۆزىگە بەلگىلەنگەن مائاشنى ئېلىش ھوقۇقى بار. بۇ، توغرا يولدا ماڭغان خەلىپىلەرنىڭ تۇتقان يولى بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى ئۇلارنىڭ يولىغا ئەگىشىشكە، كىشىگە ياقمايدىغان تەرەپلىرى بولسا سەۋر قىلىشقا بۇيرىغان.

ئەبۇ بەكرى (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) خەلىپىلىككە تەيىنلىنىپ بولغاندىن كېيىن بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە تىجارەت قىلىپ، ئۆزىنى ۋە ئائىلىسىنى بېقىش ئۈچۈن بازارغا ماڭدى. يولدا ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ئۇچراپ قېلىپ:

- قاياققا؟- دەپ سورىدى. ئەبۇ بەكرى:

- بازارغا.

- نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ سەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشلىرىغا مەسئۇل تۇرساڭ؟

- بالىلىرىمنى نەدىن باقىمەن؟

- دۆلەت خەزىنىچىسى ئەبۇ ئۇبەيدىنىڭ يېنىغا بارغىن، ئۇ ساڭا مائاش توختاتسۇن.

شۇنداق قىلىپ، ئەبۇ بەكرى (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ئەبۇ ئۇبەيدە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نىڭ يېنىغا باردى. ئەبۇ ئۇبەيدە: «مەن ساڭا مۇھاجىرلاردىن ئوتتۇراھال سەۋىيەدىكى كىشىنىڭ مائاشىنى توختىتىمەن. قىشلىق ۋە يازلىق كىيىم بېرىمەن، كونىرتىۋەتسەڭ، ئۇنى قايتۇرۇپ بېرىپ باشقىنى ئالساڭ بولىدۇ» دېدى.

ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)مۇ خەلىپىلىككە ئولتۇرغان چاغدا مۇنداق دېگەن: «مەن الله‌نىڭ پۇل ـ مېلىدىن ئىشلىتىدىغىنىمنى سىلەرگە ئېيتىپ قويايي. قىشتا بىر قۇر، يازدا بىر قۇر كىيىم كىيىمەن. ھەج ۋە ئۆمرە قىلىشىم ئۈچۈن مىنىدىغان بىر

ئۇلاغ، ئائىلەمنى بېقىش ئۈچۈن قۇرۇلۇشلاردىن ئوتتۇراھال سەۋىيەدىكى كىشىدەك چىقىم قىلىمەن. بىلىكلارىكى، مەنمۇ مۇسۇلمانلاردەك بىر ئىنسانمەن. ئۇلارغا كېلىدىغان مۇسىبەتلەر ماڭىمۇ كېلىدۇ».

ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن: «مەن بۇ پۇلغا نىسبەتەن خۇددى يېتىمنىڭ ۋەسىيسىدەك يول تۇتىمەن. ئەگەر مەن ئۇنىڭدىن بىھاجەت بولسام، يېمەيمەن. ئېھتىياجلىق بولسام، مۇڭاپىق رەۋىشتە يەيمەن».

ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋف (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)تىن 400 دىرھەم قەرز سوراپ ئادەم ئەۋەتىدۇ. ئابدۇراھمان (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن): «سەندە دۆلەت خەزىنىسى تۇرۇپ مەندىن قەرز سوراۋاتامسەن؟ شۇنىڭدىن ئېلىپ تۇرۇپ، كېيىن قايتۇرۇپ بەرمەمسەن؟» دېگەندە، ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن): «ناۋادا ئەجىلىم توشۇپ قالسا، سەن ۋە باشقىلارنىڭ: ئەمرۇلمۇئمىنىنىڭ قەرزىنى كەچۈرۈۋېتىڭلار دېيىشىڭلاردىن، ئاندىن قىيامەت كۈنى مېنىڭ ياخشىلىقلىرىمدىن ئېلىنىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيمەن. لېكىن، مەن سېنىڭ بېخىللىقىڭنى، ئۆلۈپ كەتسەم، ھەققىڭنى مىراسىمدىن تولۇق ئالمىغانلىقىڭنى بىلگەچكە سەندىن قەرز سوراۋاتىمەن» دېگەن.

ئەلى (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)مۇ خەلىپىلىك قىلىۋاتقان ۋاقتىتا بىرھېلەن ئۇنىڭ قېشىغا كىرىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئۈچىسىدا كونا بىر يېپىنچا تۇرغانلىقىنى، سوغۇقتىن توڭلاپ تىترەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «ئى ئەمرۇلمۇئمىنىن، الله تائالا ساڭا ۋە سېنىڭ ئائىلەڭگە دۆلەت خەزىنىسىدىن ھەق توختاتقان تۇرسا، ئۆزۈڭگە مۇشۇنداق قىلىپ ئولتۇرامسەن؟» دەيدۇ. ئۇ ئۇنىڭغا: «مەن سىلەرنىڭ ھەققىڭلارنى ئېلىۋېلىشنى خالىمايمەن» دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

پاكىتلاردىن كېيىن كىممۇ: خەلىپىلەر ۋە ئەمىر ـ ئۇمىرالار زاكاتنى ئۆزلىرىنىڭ خالىغان ئىشلىرىغا ئىشلىتىش ئۈچۈن دۆلەت خەزىنىسىگە يىغىدۇ، دېيەلەيدۇ؟

ئىسلامنىڭ زاكات ھەققىدىكى كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن، زاكات يىغىلغان جايلارنىڭ ئۆزىدە تارقىتىلىدۇ. بۇ، ھەدىستە ئالاھىدە ئەسكەرتىلگەن: «ئۇلارنىڭ بايلىرىدىن ئېلىنىپ، پېقىرلىرىغا قايتۇرۇلىدۇ»[1]. ئىمران ئىبنى ھۇسەين (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ زاكات يىغىش ئۈچۈن خىزمەتكە چۈشتى. ئۇ قايتىپ كەلگەندە ئۇنىڭدىن: «پۇل قېنى؟» دەپ سورالدى. ئۇ: «مېنى پۇل

[1] بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

ئۇچۇن ئەۋەتكەنمۇ؟ مەن ئۇنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا ئالغان يەردىن ئېلىپ، بېرىدىغان جايىغا بېرىۋەتتىم» دەپ جاۋاب بەردى[1].

مۇبادا زاكات شۇ يۇرت ئەھلىنىڭ ئېھتىياجىدىن ئېشىپ قالسا، ئۇنى باشقا يۇرتتىكى زاكاتقا لايىق كىشىلەرگە بېرىش ياكى مەركىزى دۆلەت خەزىنىسىگە قوشۇش ئۇچۇن يۆتكەشكە بولىدۇ. ئەبۇ ئۇبەيدە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق رىۋايەت قىلغان: مۇئاز يەمەندىن زاكاتنىڭ ئۇچتىن بىر قىسمىنى ئۆمەرگە ئەۋەتتى. ئۆمەر بۇ ئىشنى تۇغرا تاپماي: «مەن سېنى زاكات يىغىشقا ياكى جىزيە ئېلىشقا ئەۋەتمىدىم. ئەكسىچە، بايلاردىن ئېلىپ، پېقىر ـ مىسكىنلەرگە بېرىشىڭ ئۇچۇن ئەۋەتتىم» دېگەندە، مۇئاز: «مەندىن زاكات ئالىدىغان كىشى تۇرسىمۇ مەن ئۇنى ساڭا ئەۋەتىۋەتكىنىم يوق» دېدى.

ئىسلامدا يېزا ـ قىشلاقلاردىن زاكات يىغىپ چوڭ ۋە مەركىزىي شەھەرلەرگە سەرپ قىلىدىغان سىياسەت يوق. شۇڭا ئۇ قەيەردە يىغىلسا شۇ يەرگە سەرپ قىلىنىدۇ. بۇ، ئادالەتنىڭ تەقەززاسى، ياخشى تەسەررۇپ قىلىش ۋە ياخشى تارقىتىشنىڭ تەلىپىدۇر. ھەر بىر يۇرتتىكى پېقىرغا زاكاتنا نىسىۋىسىنىڭ بارلىقىنى ۋە ئۇنى ئېلىشقا كۆڭۈل بۆلۈشنى ھېس قىلدۇرۇش ئۇچۇندۇر. بۇ ھال زامانىمىزدىكى كىشىلەرنى يەرلىك تۇرۇمگە دىققەت قىلىشقا ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىدىن پايدىلىنىشقا تەرغىب قىلىدۇ.

زاكات نېمىلەرگە سەرپ قىلىنىدۇ ۋە كىملەرگە بېرىلىدۇ؟

بىلىش كېرەككى، ئىسلام زاكات سەرپ قىلىنىدىغان كىشى ۋە ئورۇنلارنى بېكىتىپ بەردى. ئۇنى ھاكىملارنىڭ ئۆز خاھىشلىرى بويىچە ئۆزلىرىنىڭ تەرەپدارلىرىغا، ئەگەشكۈچىلىرىگە ۋە ياردەمچىلىرىگە سەرپ قىلىشى ئۇچۇن تاشلاپ قويمىدى. شۇنداقلا، زاكات ئېلىشقا لايىق كەلمەيدىغان، بىراق ئۇنى تەمە قىلىدىغانلارغىمۇ تاشلاپ قويمىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە سەدىقە ماللارنى كۆرگەن بىر تۇركۇم مۇناپىقلارنىڭ ئۇنى ئېلىش ئۇچۇن شۆلگەيلىرى ئېقىپ كەتكەنىدى. الله تائالا ئۇلار ھەققىدە مۇنۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿وَمِنْهُم مَّن يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُواْ مِنْهَا رَضُواْ وَإِن لَّمْ يُعْطَوْاْ مِنهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ بەزىسى سېدىقە (ۋە

[1] ئەبۇ داۋۇد رىۋايەت قىلغان.

غەنىمەت)لەرنى تەقسىم قىلىشىڭنى ئەيىبلەيدۇ، ئۇلارغا ئۇنىڭدىن بېرىلسە خۇش بولىدۇ، بېرىلمىسە خاپا بولۇشىدۇ﴾[1].

الله تائالا مەزكۇر ئايەتتىن كېيىن زاكات بېرىلىدىغان كىشى ۋە ئورۇنلارنى مۇنداق بايان قىلىدى: ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ ﴿زاكات پەقەت پېقىرلارغا، مىسكىنلەرگە، زاكات خادىملىرىغا، دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلارغا، قۇللارنى ئازاد قىلىشقا، قەرزدارلارغا، الله‌نىڭ يولىغا، ئىبنى سەبىللەرگە بېرىلىدۇ. بۇ، الله‌نىڭ بەلگىلىمىسىدۇر، الله (بەندىلىرىنىڭ مەنپەئىتىنى) ئوبدان بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾[2].

دېمەك، الله تائالا زاكات بېرىلىدىغانلارنى «قۇرئان كەرىم»دە ئۆزى بىۋاستە بايان قىلدى. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ھېچقانداق بىر ئادەمنىڭ نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ، زاكاتنى الله تائالا رۇخسەت قىلمىغان مەزكۇر سەككىز تۈرلۈك كىشى ياكى ئورۇندىن باشقا يەرگە ئىشلىتىش ھوقۇقى يوقتۇر.

1. پېقىر.

2. مىسكىن.

بۇ سەككىز تۈرلۈك كىشىنىڭ بىرىنچىسى پېقىر، ئىككىنچىسى مىسكىندۇر. بۇلار زاكات ئېلىشقا ھەقلىق بۇلغان كەمبەغەل ۋە ئېھتىياج ساھىبلىرىدۇر. ئەگەر بۇ ئىككى تۈرلۈك كىشىدىن بىرى ئايرىم تىلغا ئېلىنسا، يەنە بىرىنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مۇبادا مەزكۇر ئايەتتىكىدەك ھەر ئىككى تۈرى بىرگە تىلغا ئېلىنسا، پېقىر ھېچقانداق بىر نەرسىسى يوق ياكى پۇل - مېلى ئۆلچەمگە يەتمەيدىغان ئادەمنى كۆرسىتىدۇ. مىسكىن بولسا موھتاج، ئەمما پېقىرغا نىسبەتەن ھال - ئەھۋالى سەل ياخشىراق ئادەمنى كۆرسىتىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «باشقىلار ئالدىدىن بىر - ئىككى تال خورما ياكى بىر - ئىككى لوقما تائام بىلەن قايتقان ئادەم مىسكىن ئەمەس، ھەقىقىي مىسكىن دېگەن تىلەمچىلىكتىن ئۆزىنى تارتقان ئادەمدۇر. خالىساڭلار مۇنۇ ئايەتنى ئوقۇڭلار: ﴿لاَ يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا﴾ ﴿ئۇلار كىشىلەرگە چاپلىشىۋېلىپ تىلەمچىلىك قىلمايدۇ﴾[3]». يەنە بىر رىۋايەتتە مۇنداق كەلگەن: «كىشىلەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ بىر -

[1] سۈرە تەۋبە، 58 - ئايەت.

[2] سۈرە تەۋبە، 60 - ئايەت.

[3] سۈرە بەقەرە، 273 - ئايەت.

ئىككى لوقما تائام ۋە بىر - ئىككى تال خورما بەرسە قايتىپ كېتىدىغان ئادەم مىسكىن ئەمەس، مىسكىن دېگەن ئۆزىنى قامدىيالمىغۇدەك بايلىققا ئىگە ئەمەس. لېكىن ئۇنىڭ مىسكىنلىكىنى باشقىلار سەزمىگەنلىكتىن سەدىقىمۇ بەرمەيدۇ، ئۆزى قوپۇپ تىلەمچىلىكمۇ قىلمايدۇ» (بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان).

كۆپىنچە كىشىلەر پېقىر - مىسكىن دېسە پەقەت پېقىرلىقى ھەممىگە ئايان بولغان ياكى ئۆزىنى مىسكىن كۆرسىتىدىغان، تىلەمچىلىك قىلىدىغان كىشىنى كۆزدە تۇتىدۇ. لېكىن، مەزكۇر ھەدىستىن شۇنداق بىر نەرسە ئايان بولىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەسكەرتىپ ئۆتكەن مىسكىن بولسا، كىرىمى ئائىلىسىنىڭ خىراجىتىنى قامدىيالمايدىغان ياكى كۇندىلىك ئېھتىياجلىرىنى تەمىنلىيەلمىگەن، ئەمما باشقىلارغا قول ئۇزارتىشتىن خىجىل بولىدىغان كۆپلىگەن ئائىلىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇلارغا زاكات بېرىلسە بولىدۇ. بىر ئادەم ھەسەن بەسرى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)دىن ئۆيى، خىزمەتچىسى بار ئادەم زاكات ئالسا بولامدۇ؟ دەپ سورىغاندا، ئۇ: «زاكاتقا ئېھتىياجلىق بولسا ئالىدۇ، بۇنىڭدا ھېچقانداق ھەرەج بولمايدۇ» دېگەن.

زاكاتتىن مىسكىنگە بىر - ئىككى دىرھەم بېرىپ قويۇپلا ئۇنى داۋاملىق موھتاج قىلماسلىق كېرەك. بەلكى، ئۇنىڭ ھاجىتىنى قامدىيالمىغۇدەك بېرىش كېرەك. ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «زاكات بەرسەڭلار مىسكىن بىھاجەت بولغۇدەك بېرىڭلار...». ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)گە بىرەيلەن ئائىلىسىنىڭ ۋەيران بولغانلىقىنى دېگەندە، ئۇنى موھتاجلىقتىن بىھاجەت قىلىش ئۈچۈن ئۇچ تۆگە بەرگەن. ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن): «ھاجەتمەنلەرگە 100 تۆگە كەتسىمۇ، زاكاتنى قايتىلاپ بېرىۋېرىڭلار» دېگەن. قازى ئابدۇلۋاھھاب (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ھاجەتمەنگە بېرىلىدىغان زاكاتقا مۇئەييەن مىقدار توختاتمىدى. ئۇ ھەم مۇنداق دېگەن: ‹زاكاتقا موھتاج بولغانلارغا، گەرچە ئۇلارنىڭ ئولتۇراق جايى، خىزمەتچىسى، ئۇلىغى بولغان تەقدىردىمۇ زاكات بېرىلىدۇ›».

تىجارەتچى تىجارىتىنى باشلىۋېلىشى، ھۇنەرۋەن سايمان سېتىۋېلىشى ئۈچۈن زاكاتتىن ئالىدۇ. تابىئىن ۋە كاتتا فىقھى ئالىمى ئەتا (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «بىر ئادەم زاكات پۇلىنى مۇسۇلمان ئائىلىسىگە بېرىپ، ئۇلارنى موھتاجلىقتىن چىقىرالىسا، ئۇ كىشى ماڭا ئەڭ يېقىن دوستتۇر».

ئەبۇ ئۇبەيدە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئۆزىنىڭ قىممەتلىك ئەسىرى «پۇل - مالىلار» ناملىق كىتابىدا ساھابە ۋە تابىئىنلارنىڭ سۆزلىرىنى نەقىل كەلتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن مۇنداق دېگەن: «بۇ بايانلارنىڭ ھەممىسى ھاجەتمەن قەرزدار بولمىسىمۇ، ئۇنىڭغا بېرىلىدىغان زاكاتنىڭ ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەمنىڭ يوقلىقىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ ياكى

مۇسۇلمانلار ئۇنىڭدىن ھالقىپ كەتسە بولمايدىغان تەرەپنىمۇ كۆرسەتمەيدۇ. بەلكى، ئۇنىڭدا مېھرى - مۇھەببەت ۋە پەزىلەت كۆزدە تۇتۇلغان. بولۇپمۇ بىر باي سالىھ مۇسۇلمان ئائىلىسىدىن بىرنىڭ ئۆيىنىڭ، كىيىم - كېچىكىنىڭ يوقلىقىنى بىلىپ ئۇلارغا ئۆي، كىيىم -كېچەك سېتىۋالسا ياكى بىر قۇلنىڭ غوجىدارى تەرىپىدىن قاتتىق زۇلۇمغا ئۇچراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئازاد قىلىپ قويسا ياكى بىرەر مۇساپىرنىڭ يۇرتىغا قايتالمايۋاتقانلىقىنى بىلىپ، بارلىق چىقىمىنى قىلىپ ئۇنى يۇرتىغا يەتكۈزۈپ قويسا، بۇنداق ئىشلاردا مېھرى - مۇھەببەت ئىپادىلەنگەن بولىدۇ.

مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بوشلۇقلارنى تولدۇرۇش ئۈچۈن خېلى كۆپ پۇل - مال سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئەمما بۇنداق ئىشنى قىلماقچى بولغان ئادەمنىڭ كۆڭلى كۆپ مىقدارda پۇلنى سەدىقە قىلىۋېتىشنى خالاپ كەتمەيدۇ، شۇڭا ئۇنى زاكات پۇلى بىلەن قىلىدۇ. ئۇنداقتا بۇ ئادەم پەرزنى ئادا قىلغان بولامدۇ؟ ئەلۋەتتە ئادا قىلغان بولىدۇ، بەلكى الله خالىسا ياخشىلىق قىلغانمۇ بولىدۇ. مەن بۇنداق قىلغۇچىنى: چۈنكى ئۇ نەپلە سەدىقە قىلمايدۇ دەپ توسىدىغانلاردىن ئەنسىرەيمەن. بۇنى توسىدىغان ئادەم چوڭ پەرزنى توسۇپ قويىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەقلەر زايا بولۇپ كېتىدۇ ۋە ھەق ئىگىلىرىمۇ قىينىلىپ قالىدۇ».

بىلىش كېرەككى، بۇ ھەقتە مەلۇماتى بولمىغانلار ئويلىغاندەك، زاكات ھەرگىزمۇ ئىشسىزلىقنى قوللاش ياكى مەلۇم سائىللارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئەمەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سەدىقە بايغا ياكى كۈچلۈك، پۈت - قولى ساق كىشىگە ھالال بولمايدۇ» (ئەبۇ داۋۇد رىۋايەت قىلغان، تىرمىزى سەھىھ دەپ قارىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش ھەججىدە سەدىقىلەرنى تەقسىم قىلىۋاتقاندا، ئۇنىڭ قېشىغا ئىككى ئادەم كېلىپ سەدىقە سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا ئوبدان قاراپ، ئۇلارنىڭ كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن مۇنداق دېدى: «ئەگەر خالىساڭلار بېرىمەن. ئەمما سەدىقىدە بايىنىڭ ياكى كەسىپ قىلىدىغان كۈچلۈك ئادەمنىڭ نېسىۋىسى بولمايدۇ» (ئەبۇ داۋۇد ۋە نەسەئى رىۋايەت قىلغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئىككىسىنىڭ كۆرۈنۈشتە كۈچلۈك بولغىنى بىلەن بىرەر كەسىپ قىلمايدىغانلىقىنى ياكى كەسىپ قىلسىمۇ، تاپقىنى ئۇلارغا يەتمەيدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇلارغا تاللاش ئىختىيارلىقىنى قويغان.

دېمەك، ھەربىر مۇسۇلمان ئىشلىشى كېرەك. دۆلەت ئۇنىڭغا مۇناسىپ كەلگۈدەك ئىش تېپىپ بېرىشى لازىم. مۇبادا ئۇ ئۆزىنى قامىدىغۇدەك ئىش قىلالمىسا، جەمئىيەتتە ۋەيران بولۇپ كەتمەيدۇ، بەلكى زاكات ئۇنىڭ نورمال ئېھتىياجىنى قامدايدۇ.

3. زاكات خادىملىرى. ئۇلار زاكات ئېلىشقا تېگىشلىك كىشىلەر بولۇپ، مەيلى زاكات يىغىدىغانلار بولسۇن ياكى ئۇنىڭ خەزىنىچىلىرى بولسۇن، مەيلى ئۇنى قوغدايدىغانلار بولسۇن ياكى كۆتەك دەپتەرلەرگە تىزىملايدىغانلار بولسۇن، مەيلى ئۇنى تارقىتىدىغانلار بولسۇن، ھەممىسى مۇشۇ تۈرگە كىرىدۇ.

4. دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلار. ئۇلار دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىپ مۇسۇلمان بولۇشى، يا ئىسلامدا مۇستەھكەم تۇرۇشى، يا مۇسۇلمانلارنى ھىمايە قىلىشتا پايدىسى تېگىشىنىڭ ياكى يامانلىقلىرىدىن ساقلىنىشىنىڭ ئۈمىد قىلىنىشى كۆزدە تۇتۇلغان بىر تۈركۈم كىشىلەردۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەفۋان ئىبنى ئۈمەييەگە ئوخشاش جاھىلىيەت دەۋرىدىكى كاپىرلارنىڭ بەزى كاتتىۋاشلىرىنىڭ ئىمان ئېيتىشىنى ئۈمىد قىلىپ ئۇلارغا زاكاتتىن بەرگەنىدى. سەفۋان ئىسلامغا كىردى ۋە ياخشى مۇسۇلمان بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە ئۇيەينە ئىبنى ھىسن ۋە ئەقرەئ ئىبنى ھابىسقا ئوخشاش بەزى قەبىلىلەرنىڭ ئاقساقاللىرىغىمۇ زاكات بەرگەنىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلارغا زاكات بېرىشتە ئۇلارنىڭ ئىمانىنىڭ كۈچلىنىشىنى ۋە ئىمانىدا مۇستەھكەم تۇرۇشىنى، مۇشرىكلار بىلەن بولغان ئۇرۇشلاردا ئۇلاردىن پايدىلىنىشنى كۆزلىگەنىدى.

بۇ تۈردىكى كىشىلەرنىڭ مەۋجۇد بولۇشى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەمىرى ۋە مەسلىھەت ئەھلىگە قاراشلىق بولىدۇ. مۇبادا مۇسۇلمانلارنىڭ ئەمىرى بىز يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن نۇقتىلاردىن بىرىنى كۆزدە تۇتۇپ بىرەر قەۋمنى مايىل قىلماقچى بولسا، ئۇلارغا زاكاتتىن بىر ئۈلۈش بەرسە بولىدۇ. ئەگەر ئۇنداقلارنىڭ بولۇشىنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق دەپ قارالسا (خۇددى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قىلغانىدەك)، ئەمىرنىڭ بۇ تۈردىكى كىشىلەرنى پەيدا قىلىشى ھاجەتسىز. نەتىجىدە ئۇلار يوق بولغانلىقتىن ئۇلارغا تېگىشلىك ئۈلۈشمۇ ساقىت بولىدۇ. شۇنداقلا، پېقىر - مىسكىنلەر ياكى قەرزدارلار ۋە ياكى قۇللار تېپىلمىغاندىمۇ شۇنداق بولىدۇ.

بىز بۇنىڭ بىلەن، ئۆمەر «قۇرئان كەرىم»نىڭ بىر ھۆكمىنى ئەمەلدىن قالدۇردى دەپ دەۋا قىلىدىغانلارنىڭ خاتالىقىنى تونۇپ يېتىمىز. دەرۋەقە، ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) تەمەخور قەۋمنىڭ دىللىرىنى مايىل قىلىشنى، الله ئۈلاردىن بىھاجەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەمەلدىن قالدۇردى.

بۇگۈنكى دەۋردە ئۇ ئۈلۈشنى، خۇددى ئىسلام دۈشمەنلىرى دىن تارقىتىۋاتقاندەك، ئىسلام دەۋتى ئۈچۈن ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ئۇ ئۈلۈشنى «كاپىرلار ئۆز ھىمايىسىگە ياكى دىنلىرىغا ئەكىرىشكە ئورۇنۇۋاتقان مۇسۇلمانلارغا بېرىشكە بولىدۇ. ھەقىقەتەن، بىز ھەممە مۇسۇلمانلارنى قۇل قىلىش ۋە دىنىدىن چىقىرىشقا ئورۇنۇۋاتقان جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ

مۇسۇلمانلارنىڭ دىللىرىنى ئۆزلىرىگە مايىل قىلىش ئۈچۈن دۆلەت خەزىنىسىدىن مەخسۇس مەبلەغ ئاجرىتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋاتىمىز. ئۇلار بەزى مۇسۇلمانلارنى ئىسلامدىن يانداۋرۇپ خرىستىئان قىلىش، بەزى مۇسۇلمانلارنى ئۆزلىرىگە بېقىندى قىلىش ياكى ئىسلام دۆلەتلىرىنى ۋە ئىسلام بىرلىكىنى پارچىلاش ئۈچۈن شۇنداق قىلىدۇ. ئەھۋال مۇشۇنداق ئىكەن، مۇسۇلمانلار ئاشۇنداق قىلىشقا تېخىمۇ ھەقلىق ئەمەسمۇ؟»

5. قۇللار. ئۇلارنى ئازاد قىلىش ۋە قۇللۇقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن زاكات بېرىلىدۇ. ئىسلام دىنى مەيدانغا كەلگەندە قۇللۇق تۇرۇم جاھانغا يامراپ كەتكەنىدى. شۇڭا ئۇ تۇرۇمنى بىراقلا تۈگەتكىلى بولمايتتى. دەرۋەقە، ئىسلام ئۇنى ئىنسانىيەت ھايانىدىن ئاستا ـ ئاستا، تەدرىجى ھالدا تۈگىتىدىغان پۈختا تەلىمات ۋە يوليورۇقلارنى بېكىتتى. ئۇ تۇرۇمنى بىكار قىلىش ياكى ئۇنىڭ دائىرىسىنى تېخىمۇ تارايتىش ئۈچۈن قۇل ئازاد قىلىشنى اللهقا يېقىنلىشىشتىكى ئەڭ ئەۋزەل ئىبادەت قىلدى. قەسەمنىڭ كەپپارىتىگە ئوخشاش، مۇسۇلمان سادىر قىلىپ سالىدىغان گۇناھلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ كەپپارىتىنى قۇل ئازاد قىلىش قىلىپ بېكىتتى. مۇسۇلمانلارنى ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا قۇللىرى بىلەن، ئەگەر ئۇلارنىڭ ساداقىتىنى بايقىسا، مۇددەتكە بۆلۈپ تۆلەش شەرتى ئاستىدا مەلۇم مەبلەغ بەدىلىگە ئازاد قىلىش ئۈچۈن توختام تۈزۈشكە بۇيرىدى. شۇنداقلا، مۇسۇلمانلارنى ھەممە بىردەك توختام تۈزگەن قۇللارنىڭ توختامغا ئەمەل قىلىشىغا ياردەم بېرىشكە بۇيرىدى. الله تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُم مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ﴾ ﴿قۇللىرىڭلاردىن توختام تۈزۈشنى تىلەيدىغانلار (يەنى خوجىسىغا مۇئەييەن پۇل ـ مال تۆلەش شەرتى بىلەن ئۆزىنىڭ ئازاد قىلىنىشىنى تىلەيدىغانلار) بىلەن، ئەگەر ئۇلارنىڭ ساداقىتىنى بايقىساڭلار، توختام تۈزۈڭلار، سىلەرگە اللهنىڭ ئاتا قىلغان مال-مۇلۈكىنىڭ بىر قىسمىنى (ئۆزلىرىنى ئازاد قىلىشقا ياردەم تەرىقىسىدە) ئۇلارغا بېرىڭلار﴾[1].

ئىسلام دىنى بۇنداق مۇھىم ئىشنى پەقەت شەخسىلەرگىلا تاشلاپ قويمىدى. دۆلەتكىمۇ مەلۇم مەسئۇلىيەتنى ئارتتى. شۇڭا دۆلەت توختام تۈزگەن قۇللارنىڭ كېلىشكەن مەبلەغنى تۆلىشىگە ياردەم بېرىش ياكى قۇل سېتىۋېلىش ئارقىلىق قۇل ئازاد قىلىشقا سەرپ قىلىش ئۈچۈن زاكات پۇلىدىن مەلۇم ئۇلۇشنى ئايرىشى كېرەك. مانا بۇ، ئىنسانىيەت تارىخىدا ئاشۇ ئېزىلىۋاتقان بىچارە قۇللارنى ئازاد قىلىش ئۈچۈن بېكىتىلگەن تۇنجى ۋە ئەملىي تۈزۈم ھېسابلىنىدۇ. ئىسلامنىڭ مۇشۇ مەقسەت ئۈچۈنلا

[1] سۈرە نۇر، 33 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

زاكات يىغىشى ئاسان ئىش ئەمەس. چۈنكى ھەر يىلى يىغىلىدىغان زاكات مىقدارى نەچچە مىليونغا يېتىدۇ. بەزىدە زاكاتنىڭ ھەممىسى مۇشۇ مەقسەت ئۈچۈنلا يىغىلىشى مۇمكىن. مەسىلەن، ئادىل خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ دەۋرىدە ئافرىقىنىڭ زاكىتى شۇ مەقسەتتە يىغىلغانىدى.

6. قەرزدارلار. ئۇلار قەرزگە بوغۇلۇپ كەتكەن، ئۇنى تۆلىشى قىيىن بولغان كىشىلەردۇر. ئەمما، بىلىش كېرەككى، بۇ قەرزلەر الله‌قا ئاسىيلىق قىلىشقا ياكى ئەخمىقانە ئىشقا ئىشلىتىلمىگەن، ئىسراپ قىلىنمىغان بولۇشى لازىم. چۈنكى، الله‌نىڭ پۇلى پاسىققا الله‌قا ئاسىيلىق قىلىش ئۈچۈن بېرىلمەيدۇ. شۇنداقلا، ئەخمەقنىڭ تېخىمۇ ئەخمەقلىق قىلىشىغا ياردەم قىلىنمايدۇ. بۇ تۇردىكى كىشىلەرگە پەقەت تەۋبە قىلىپ تۇغرا يولغا كىرگەنلىكى ئايان بولغاندىلا ئاندىن زاكات بېرىلىدۇ. ئىسلام دىنى مۇسۇلمانىنىڭ قەرز ئېلىشىنى ياقتۇرمايدۇ. ئەگەر بىرەر يوللۇق سەۋەب بىلەن قەرز ئالسا، ئۇنىڭ قەرز ئىسكەنجىسىدىن قۇتۇلۇشى ئۈچۈن ياردەم بېرىدۇ. چۈنكى، قەرز كىشىنى كېچىدە غەم ـ ئەندىشىگە سالسا، كۈندۈزى خار قىلىپ قويىدۇ. ھالبۇكى، ئىسلام مۇسۇلمان ئۈچۈن بىرەر غەم ـ ئەندىشە ياكى خارلىقنى خالىمايدۇ. ئەكسىچە، ئۇنى خاپىلىقتىن قۇتۇلدۇرىدۇ، قىينىچىلىقتىن تارتىپ چىقىدۇ. قەرزنىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ، ۋەيران بولغانلىقىنى ئېلان قىلىشىغا يول قويمايدۇ.

دېمەك، ئىسلام دىنى قەرزدارنى مۇشۇنداق يۆلەيدۇ، قەرزنى تۆلەش ئۈچۈن ئۆزىگە كېرەكلىك بولغان نەرسىلىرىنى سېتىپ، ھايانىنىڭ ئاساسلىق ئېھتىياجلىرىدىن مەھرۇم، پۇتۇن مال ـ مانا ۋە سەرەمجانلىرىدىن ئايرىلىپ قالغان ھالدا ياشاشقا زورلىمايدۇ، قەتئىي ئۇنداق قىلمايدۇ. ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئۆزىنىڭ خەلىپىلىك دەۋرىدە: قەرزدارلارنىڭ قەرزلىرىنى تۆلەپ بېرىڭلار، دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇنىڭ بىلەن بەزى ۋالىيلار ئۇنىڭغا مۇنداق دەپ مەكتۇپ يازدى: «بىز بەزى ئادەملەرنىڭ ئۆيى، خىزمەتچىسى، ئېتى، سەرەمجانلىرى بار تۇرۇپ، يەنىلا قەرزدار ئىكەنلىكىنى بىلىمىز». ئۆمەر بۇنىڭغا (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق جاۋاب بەردى: «مۇسۇلمانىنىڭ ئولتۇرىدىغان ئۆيى، ئىشلىرىنى قىلىدىغان خىزمەتچىسى، دۇشمەنگە قارشى جىھادتا مىنىدىغان ئېتى، ئۆي ـ سەرەمجانلىرى بولۇشى كېرەك. شۇڭا، قەرزدارلارنىڭ قەرزلىرىنى تۆلەپ بېرىڭلار».

ئەرەب ۋە ئىسلام جەمئىيىتىدە قەرزدار بولۇپ قالغان بىر تۇركۇم كاتتا كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار ئىككى ئائىلە ياكى ئىككى قەبىلە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنى ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇلگەن توختامدا پۇتۇلگەن تۆلەملەرنى تۆلەپ بېرىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالاتتى. بۇنىڭ بىلەن جېدەل ـ ماجرا بېسىقىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى

تىنچلىق ۋە ئامانلىق ئىگىلەيتتى. ئىسلام دىنىنىڭ مۇشۇنداق ئېسىل ئەخلاقىنى قوللاپ، ئۇلارغىمۇ زاكاتتىن بىر ئۇلۇش بېرىشى ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقى ھېسابلىنىدۇ.

ئىمام ئەھمەد بىلەن ئىمام مۇسلىم (الله ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) قەبىسە ئىبنى مەخارىق ھىلالىي (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: مەن خۇسۇمەتلىشىپ قالغان ئىككى تەرەپنى ئەپلەشتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كېتىدىغان مەبلەغنى ئۇستۇمگە ئالغانىدىم. بۇ توغرۇلۇق يارىدەم سوراپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىغا كەلدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىزگە زاكات كەلگۈچە تۇرۇپ تۇرغىن، شۇ چاغدا ئۇنىڭدىن ساڭا بۇيرۇپ بېرىلى» دېدى. ئاندىن: «ئى قەبىسە، زاكاتتىن سوراش پەقەت ئۈچ تۈرلۈك ئادەمگە دۇرۇس بولىدۇ: بىرى، ئىككى تەرەپنى ئەپلەشتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كېتىدىغان مەبلەغنى ئۇستىگە ئالغان كىشىگە ئۇنىڭ بەدىلىنى سوراش ھالال بولىدۇ. ئۇنىڭدىن ئارتۇقىنى سورىماسلىق كېرەك. ئىككىنچىسى، بىرەر مۇسىبەتكە يولۇققۇچ، پۇل ـ مېلىدىن ئايرىلىپ قالغان ئادەم تۇرمۇشتا زۆرۈر ئېھتىياجلىرىنى قامدىغۇدەك بولغانغا قەدەر زاكات سورىسا بولىدۇ. ئۈچىنچىسى، بىرەر ئادەمگە نامراتلىق يېتىپ، ئۇنىڭ قەۋمىدىن ئەقلى ـ ھوشى جايىدا ئۈچ كىشى «ھەقىقەتەن پالانىغا نامراتلىق يەتتى» دەپ گۇۋاھلىق بەرسە، ئاندىن ئۇنىڭغا تۇرمۇشىنى قامدىغۇدەك بىر نەرسە سوراش دۇرۇس بولىدۇ. ئى قەبىسە! يۇقىرىقى ئۈچ خىل ھالەتتىن باشقا ھالەتتە سوراپ ئېلىنغان مال ھارام بولۇپ، ئۇنى ئالغان كىشى ھارام يېگەن بولىدۇ» دېدى.

ئىككى تەرەپنى ئەپلەشتۇرۇپ قويۇش، تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىكنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا قەرزدار بولۇپ قالغانلارغا يارىدەم قولىنى سۇنۇش ئىسلام دىنىنىڭ پەزىلىتىدۇر. جاھان ئەھلى ئاپەت ۋە خەتەرلىك ھادىسىلەرگە قارىتا سۇغۇرتا تۈزۈمىنى يولغا قويۇشتىن ئەسىرلەر ئىلگىرى ئىسلام دىنىنىڭ بىرەر ئاپەت ياكى مۇسىبەتكە يولۇققانلارغا يار ـ يۆلەكتە بولۇپ، ئۇزۇق ـ تۈلۈك ۋە پۇل ـ مال يارىدەم قىلىشمۇ ئۇنىڭ ئېسىل پەزىلىتىدىندۇر.

كىم نامراتلىقنى دەۋا قىلسا شۇنىڭغا سەدىقە بېرىۋەرمەستىن، بەلكى ئۇنىڭ كەمبەغەل ئىكەنلىكىگە ئۆزىنىڭ قەۋمىدىن ئەقلى ـ ھوشى جايىدا ئۈچ كىشىنىڭ گۇۋاھلىقىنى ئېلىپ ئاندىن يارىدەم قولىنى سۇنۇش ئىسلامنىڭ يەنە بىر ئارتۇقچىلىقىدۇر.

شۇنداقلا، ئىسلامنىڭ زاكات بېرىشتىكى مەقسىتى پەقەت ئاچ قالغانلارنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇشلا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى قامداپ، كەم ـ كۈتىلىرىنى تولۇقلىۋېلىشىنى مەقسەق قىلىشى ئۇنىڭ ئەڭ ئېسىل پەزىلىتىدىندۇر.

7. اللهنىڭ يولى ئۇچۇن. اللهنىڭ يولى بولسا، ئۇنىڭ رازىلىقىغا ئاپىرىدىغان يولدۇر. بۇنىڭدىن كېشىنىڭ زېھنىگە تېز كېلىدىغىنى جىهاد قىلىشتۇر. چۈنكى، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىستە «الله يولىدا» دېگەن ئىبارىگە كۆپىنچە «جىهاد» كەلىمىسى ياندىشىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ دائىرىسىگە قورال ـ ياراق تەييارلاش، مۇجاھىدلارنى جابدۇش قاتارلىقلار كىرىدۇ. گەرچە ئۇلار باي بولغان تەقدىردىمۇ، دۆلەت خەزىنىسىدىن بېكىتىلگەن مائاشى بولمىسا، زاكات بېرىلمەيدۇ. جىهادتىن مەقسەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنۇ ھەدىستە بەلگىلىگەن ئىسلامىي جىهادتۇر: «كىمكى اللهنىڭ كەلىمىسىنى ئۈستۈنلۈككە ئېرىشتۇرۇش ئۈچۈن ئۇرۇش قىلسا، ئەنە شۇ الله يولىدا جىهاد قىلغان بولىدۇ».

بەزى ئالىملار زاكاتنىڭ بۇ تۈرى مەسجىد، مەدرىس بىنا قىلغانغا ئوخشاش مۇسۇلمانلار جامائەسى ئۈچۈن ئورتاق پايدىسى تېگىدىغان ھەرقانداق ئاممىۋى ياخشىلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ دەپ قارايدۇ.

مەن: زاكاتنىڭ بۇ تۈرى پەقەت جىهاد ۋە ئۇنىڭ دائىرىسىدىكى ئىشلارغا، يەنى ئىسلام بايرىقىنى ئۈستۈن قىلىش، ئۇنىڭ دەۋىتىگە ياردەم بېرىش، يەر يۈزىدە ئۇنىڭ شەرىئىتىنى ھۆكۈم قىلدۇرۇش ۋە ئۇنىڭ تۈزۈمىنى بارلىق تۈزۈملەردىن ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن قىلىنىدىغان ھەرقانداق ئىشقا سەرپ قىلىنىشى لازىم، دەپ قارايمەن.

8. ئىبنى سەبىل. بۇ ئۆزىنىڭ يۇرتىدا باي بولسىمۇ، مۇساپىرچىلىق سەۋەبىدىن پۇل ـ مالدىن ئايرىلىپ قالغان كىشىدۇر. ئىسلام ئۇنىڭ ھاجىتىنى ئېتىبارغا ئېلىپ، زاكاتتىن ئۇنىڭغىمۇ بىر ئۇلۇش بەلگىلىدى ۋە بۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ غېرىبلىقىنى چاندۇرمىدى. بۇنىڭغا كاپىر ياكى كاپىرغا ئوخشاشلارنىڭ زۇلمىدىن قېچىپ چىقىپ پاناھ تىلىگۈچىلەرمۇ كىرىدۇ.

مانا بۇلار الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بېكىتكەن زاكات بېرىشكە تېگىشلىك سەككىز تۈردۇر. بۇ، ساپ ئىسلامىي تۈزۈمدۇر. شۇڭلاشقا، زاكات پەقەت ئۇنىڭغا ھەقلىق بولغان مۇسۇلمانلارغا ۋە مۇسۇلمانلار جامائەسى ئۈچۈن مەنپەئەتلىك ئاممىۋى ئىشلارغا سەرپ قىلىنىدۇ.

زاكات پەقەت مۇسۇلمانلاردىن ئېلىنىدۇ. چۈنكى، ئۇ دىنىي ئىبادەتتۇر. شۇڭلاشقا، ئىسلام ئۇنى مۇسۇلمانلار دىيارىدا ياشايدىغان غەيرىي مۇسۇلمانلارغا پەرز قىلمىدى. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئىسلامدا دىنىي ئىبادەتلەر پەقەت مۇسۇلمانلارغا پەرزدۇر.

بىز يۇقىرىقىلاردىن شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، زاكات دۆلەتنىڭ ھەر تۈرلۈك چىقىملىرىغا خەجلىنىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن «ئومۇمىي خەزىنە»گە قوشۇلمايدۇ. بەلكى، الله تائالا بەلگىلىگەن مەخسۇس ئورۇنلارغا بېرىش ئۈچۈن ئايرىم ساقلىنىدۇ.

زاكات ئىلتىپات ئەمەس، بەلكى ھەقتۇر

يۇقىرىقىلاردىن شۇنى بىلىمىزكى، زاكات بىر ئىنسان تەرىپىدىن يەنە بىر ئىنسانغا قىلىنغان ئىلتىپات ياكى ياخشىلىق ئەمەس. بەلكى، ئۇ الله تائالا دېگەندەك «مۇئمىنلەرنىڭ ھەق»تۇر.

زاكات پېقىرنىڭ ھەققىدۇر

دىنىمىزنى ۋە ئىنسانىي نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، پېقىر بايىنىڭ قېرىندىشى بولغانلىقى ئۈچۈن زاكات ئۇنىڭ ھەققىدۇر. ئىسلام جەمئىيىتى ئەزالىرىنى بىر - بىرىدىن ئۆزۈلدۈرۈپ خەۋپ ئالدىغان بىر ئائىلىدەك قىلدى. بەلكى بىر ئەزاسى كېسەل بولسا، ھەممە يېرى بىئارام بولىدىغان بىر تەندەك قىلدى. بىلىش كېرەككى، زاكات ئىشلىمەيدىغان، ئىشلىمەيدىغان تاپالمىغان، ئىشلىسىمۇ ئۆزىنى قامدىيالمايدىغان، ئۆزىنى قامدىيالىسىمۇ، بېشىغا كەلگەن بىرەر پىشكەللىك تۇيۇلدىن كەمبەغەل بولۇپ قالغان ئادەمنىڭ ھەققىدۇر. بۇنداق كىشىلەرگە ياردەم قىلىش، يار - يۆلەكتە بولۇش ۋە مەدەد بېرىش لازىم. بەزىلەرنىڭ قورسىقى ئاغرىپ كەتكەندەك تۇيۇلىدۇ، يەنە بەزىلەرنىڭ ئاچلىقتىن ئىڭرىشى ھەم ئىمانىنىڭ ھەم ئىنسانىيەتۋەرلىكىنىڭ جۈملىسىدىن ئەمەس.

مۇئمىنلەرنىڭ ئۆز - ئۆزى بىلەنلا ياشاپ، پېقىر - مىسكىنلەر، ئاجىزلار ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلماي يۈرۈشى دۇرۇس ئەمەس. بۇ ئۇنىڭ ئىمانىغا نۇقسان يەتكۈزىدۇ، دۇنيا - ئاخىرەتتە اللهنىڭ غەزىپىگە دۇچار قىلىدۇ. الله تائالا قىيامەتتە جەننەت ئەھلى بىلەن دوزاخ ئەھلى ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان مۇنازىرىلەردىن بىرنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿فِي جَنَّاتٍ يَتَسَاءلُونَ عَنِ الْمُجْرِمِينَ مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرَ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ﴾ ﴿ئۇلار جەننەتلەردە بولۇپ، گۇناھكارلاردىن: ‹سىلەرنى دوزاخقا كىرگۈزگەن نېمە؟› دەپ سورايدۇ. ئۇلار (جاۋابەن) ئېيتىدۇ: ‹بىز نامازغا ئوقۇمىدۇق. مىسكىنلەرگە تائام بەرمىدۇق﴾[1].

[1] سۈرە مۇددەسسىر، 40 - ئايەتتىن 44 - ئايەتكىچە.

مانا بۇ ئايەتتىن مىسكىنلەرگە تائام بەرمەسلىك دوزاختا مەڭگۈ تۇرۇپ قېلىشقا سەۋەب بولىدىغان ئاممىلاردىن بىرى ئىكەنلىكى ئېنىق چىقىپ تۇرۇپتۇ. بۇنىڭدىنمۇ ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، الله تائالا مىسكىنلەرگە تائام بېرىش، كىيىم كىيگۈزۈش ۋە زۆرۈر ئېھتىياجلىرىنى قامداشنى پەرز قىلىش بىلەنلا كۇپايە قىلمايدۇ. بەلكى، ھەربىر مۇئمىنىڭ ئۇستىگە باشقىلارنى مىسكىنگە تائام بېرىشكە ۋە ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا تەرغىب قىلىشتىن ئىبارەت مىسكىن ھەققىنى يۇكلەيدۇ. مىسكىنىڭ ھەققىنى تەرغىب قىلماسلىقنىڭ الله تائالانى ۋە قىيامەت كۈنىنى ئىنكار قىلغانلىق بولۇپ قالىدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. بۇ ھەقتە الله تائالانىڭ مۇنۇ ئايەتلىرىنى ئوقۇپ چىقايلى:

﴿أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ﴾ ﴿دىنىنى ئىنكار قىلغان ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇ يېتىمنى دۈشكەلەيدىغان، مىسكىنگە تاماق بېرىشنى تەرغىب قىلمايدىغان ئادەمدۇر. شۇنداق نامراز ئوقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ. نامازنى ريا بىلەن ئوقۇيدۇ. ئۇلار قۇلقا بەرمەيدۇ﴾[1]. يېتىم - يېسىرلارنى خارلاش، مىسكىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالماسلىق ئىنسان قەلبىنىڭ ئاخىرەت كۈنىگە، جازا ۋە مۇكاپاتقا بولغان ئىمان - ئىشەنچتىن خالىي ئىكەنلىكىنى دەللەيدۇ. بۇنداق كىشىلەرنىڭ نامىزى پەقەت غەپلەت ۋە ريا بىلەن ئوقۇلغان نامازدىن ئىبارەتتۇر.

الله تائالا نامە - ئەمەللىرى سول تەرەپتىن بېرىلىدىغانلار ھەققىدە مۇنداق دېگەن:

﴿وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيهْ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيهْ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيهْ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيهْ﴾ ﴿نامە - ئەمالى سول قولىغا بېرىلگەن ئادەم ئېيتىدۇكى، ‹ماڭا نامە - ئەمالىم بېرىلمىگەن بولسىچۇ! ھېسابىمنىڭ نېمە بولىدىغانلىقىنى بىلمىسەم ئىدىم! دۇنيادا ئۆلۈمىم ھاياتىمنى (ئاخىرەتتە قايتا تىرىلمەس قىلىپ) ئاخىرلاشتۇرسىچۇ! مېنىڭ مال - مۇلكۈم ماڭا ھېچ نەرسىگە ئەسقاتمىدى. مېنىڭ ھوقۇقۇم قولۇمدىن كەتتى﴾[2]. ئاندىن الله تائالا ئۇلارغا تېگىشلىك جازا بېرىلىدىغانلىقىغا ھۆكۈم چىقىرىپ مۇنداق دېگەن: ﴿خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ﴾ ﴿(الله دوزاختا مۇئەككەل پەرىشتىلەرگە) ئېيتىدۇ: ‹ئۇنى تۇتۇڭلار، ئۇنىڭغا تاقاق سېلىڭلار، ئاندىن ئۇنى دوزاختا تاشلاڭلار، ئاندىن ئۇنى ئۇزۇنلۇقى 70 گەز كېلىدىغان زەنجىر بىلەن باغلاڭلار›﴾[3]. ئاندىن الله تائالا بۇ قانتىق جازانىڭ سەۋەبىنى بايان قىلىپ

---

[1] سۈرە ماۇن، 1 ـ ئايەتتىن ئاخىرغىچە.

[2] سۈرە ھاققە، 25 - ئايەتتىن 29 - ئايەتكىچە.

[3] سۈرە ھاققە، 30 - ئايەتتىن 32 - ئايەتكىچە.

مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ ﴿(ئۇنىڭ بۇنداق ئازابلىنىشى ئۇنىڭ ئۇچۇندۇركى)، ئۇ ھەقىقەتەن ئۇلۇغ اللەقا ئىمان ئېيتمىغانىدى. مىسكىنگە تاماق بېرىشنى تەرغىب قىلمايتتى﴾[1].

جاھان ئەھلى ھازىرغا قەدەر «قۇرئان كەرىم»گە ئوخشاش مىسكىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا تەرغىب قىلماسلىقنىڭ ئىنسانىنى قاتتىق ۋە ئېچىنىشلىق ئازابقا دۇچار قىلىپ قويىدىغان سەۋەب ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ بېرىدىغان باشقا بىر كىتابنى ئۇچرىتقىنى يوق.

زاكات مۇسۇلمانلار جامائەسىنىڭ ھەققى

زاكات پېقىرنىڭ ھەققى بولۇش بىلەن بىرگە مۇسۇلمانلار جامائەسىنىڭمۇ ھەققىدۇر. چۇنكى، ئىنسان پۇلنى ئۆزى يالغۇز تىرىشىپ تاپمايدۇ، بەلكى ئۇنىڭغا نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ تىرىشچانلىقى، پىكرى ۋە ياردەم قولى شېرىك بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بىلىپ ھەمنەپەس بولسا، بەزىلىرى بىلمەستىن ھەمنەپەس بولىدۇ. بەزىلىرى يېقىندىن، يەنە بەزىلىرى يىراقتىن ھەسسە قوشىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى پۇلنىڭ پۇل ئىگىسىگە جايىدا كېلىشىگە يارەمچى بولغان ئاممىلاردۇر. مەسىلەن، بىز بىر تىجارەتچىنىڭ پۇلىنى قانداق توپلىغانلىقىغا ۋە پايدىنى قانداق ئالىدىغانلىقىغا قارايدىغان بولساق، جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئۇنىڭغا يەتكۈزگەن نۇرغۇن پەزلى ـ مەرھەمىتىنى كۆرىمىز. ئەگەر جەمئىيەت ئەزالىرى بولمىسا، ئۇ كىمدىن نەرسە سېتىۋالاتتى؟ كىمگە ساتاتتى؟ كىم بىلەن ئىشلەيتتى؟ كىم بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى؟ دېھقان، ھۈنەرۋەن ۋە ھەر بىر پۇل ـ مال ئىگىسى بىر ـ بىرى بىلەن مۇشۇنداق ھەمكارلىشىدۇ. جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلايدىغان، ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى قوغدايدىغان، پۇقرالىرىنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قامدايدىغان دۆلەت ئەربابلىرىنىڭمۇ پۇلدارلارنىڭ پۇلىدا ھەققى بار. مۇبادا مۇسۇلمان جەمئىيەتتە پېقىر ـ مىسكىن بولمىغان تەقدىردىمۇ، مۇسۇلمانلارنىڭ زاپاس بايلىقى سۈپىتىدە ساقلىنىشى، ھاجەت چۈشكەندە ئىشلىتىلىشى ۋە «اللەنىڭ يولىدا» سەرپ قىلىنىشى ئۈچۈن ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ئۈستىگە چۈشكەن زاكاتنى ئادا قىلىشى پەرزدۇر. ئىسلام دىنى زېمىندا مەۋجۇد بولۇپلا تۇرىدىكەن، زاكات ئەنە شۇنداق ئاممىۋى ئىشلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

---

[1] سۈرە ھاققە، 33 ـ ۋە 34 ـ ئايەتلەر.

زاكات اللهنىڭ ھەققىدۇر

بىلىش كېرەككى، زاكات ھەممىدىن ئاۋۋال اللهٔ تائالانىڭ ھەققىدۇر. چۈنكى، اللهٔ تائالا كائىناتتىكى مەۋجۇدات ـ مەخلۇقاتلارنىڭ ھەقىقىي ئىگىسىدۇر. پۇل ـ مالمۇ ئەمەلىيەتتە اللهٔ تائالانىڭكىدۇر. چۈنكى، اللهٔ تائالا پۇلنى يارىتىپ، ئىنسانغا ئانا قىلىدى ۋە ئۇنى تېپىش يوللىرىنى ئاسان قىلىپ بەردى. شۇنداقلا ئىنسانغا پۇل ـ مال تاپالايدىغان كۈچ ـ قۇۋۋىتى ئانا قىلدى.

ئىنسان زىرائەت تېرىپ، ھوسۇل ئالسا ياكى بىر كۆچەت تىكىپ، مېۋە ئالسا، ئۇنىڭ بۇ ئىشلىرى زېمىننى تېرىشقا ئاسان قىلىپ بەرگەن، ئاسماندىن يامغۇر ياغدۇرۇپ بەرگەن، يامغۇرنى دەريا ـ ئۆستەكلەردە ئاقتۇرۇپ بەرگەن، بىر تال ئۇرۇققا زېمىننىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدا ئوزۇقلۇق يەتكۈزۈپ، مېۋىلىك دەرەخكە ئايلاندۇرغان اللهٔ تائالانىڭ پەزلى ـ ئىنايىتى ئالدىدا نېمىگە تەڭ كېلىدۇ. شۇنى بىلىش كېرەككى، ئىنسانىنىڭ تىرىشچانلىقلىرى اللهٔ تائالانىڭ ئۇنىڭغا قىلغان پەزلى ـ ئىنايىتى ئالدىدا ھېچ نېمىگە ئەرزىمەيدۇ!

مۇبادا اللهٔ تائالا ئىنسانغا ئىشلىتىدىغان سايمانلارنى ۋە تەپەككۇر قىلىدىغان ئەقىلنى ئانا قىلمىغان بولسا ئىدى، ئىنسان نېمىمۇ قىلالايتتى؟

شۇڭلاشقا، اللهٔ تائالا بەندىلىرىگە قىلغان پەزلى ـ مەرھەمىتىنى ۋە ھەقنى ئۆز جايىغا قايتۇرۇپ مۇنداق دېگەن: ﴿أَفَرَأَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ أَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ لَوْ نَشَاء لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاء الَّذِي تَشْرَبُونَ أَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ لَوْ نَشَاء جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ﴾ ﴿سىلەر تېرىغان زىرائەتنى دەپ بېقىڭلارچۇ، ئۇنى سىلەر ئۇنىدۇردۇڭلارمۇ ياكى بىز ئۇنىدۇرۇپ (دان چىقىدىغان زىرائەت قىلىپ ئۆستۈردۇقمۇ؟) ئەگەر بىز خالىساق ئەلۋەتتە ئۇنى دانسىز قۇرۇق چۆپكە ئايلاندۇراتتۇق ـ دە، سىلەر ئەجەبلىنىپ قايغۇراتتىڭلار. سىلەر: ‹بىز ھەقىقەتەن (ئەمگەك بىلەن ئۇرۇقنى) زىيان تارتتۇق، بەلكى بىز (رىزىقتىن) مەھرۇم قالدۇق› (دەيتتىڭلار). سىلەر ئىچىۋاتقان سۇنى دەپ بېقىڭلارچۇ؟ ئۇنى بۇلۇتتىن سىلەر چۈشۈردۇڭلارمۇ ياكى بىز چۈشۈردۇقمۇ؟ ئەگەر بىز خالىساق ئۇنى تۇزلۇق قىلىپ قويالىتۇق (پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ زور نېمەتلىرىگە) نېمىشقا شۈكۈر قىلمايسىلەر﴾[1]؛ ﴿فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَى طَعَامِهِ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاء صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ

[1] سۈرە ۋاقىئە، 63 ـ ئايەتتىن 70 ـ ئايەتكىچە.

شَقًّا فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعِنَبًا وَقَضْبًا﴾ ﴿(بۇ كاپىر) ئىنسان ئۆزىنىڭ يېمەكلىكلىرىگە (ئىبرەت نەزىرى بىلەن) قارىسۇن. (بىز بۇلۇتتىن) زور مىقداردا يامغۇر ياغدۇردۇق. ئاندىن زېمىننى (ئۇنىڭدىن ئۆسۈملۈكلەرنى چىقىرىش بىلەن) يارىدۇق. سىلەرنىڭ ۋە هايۋانلىرىڭلارنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن زېمىندا ئاشلىقلارنى، ئۈزۈمنى، ئوتياشلارنى ئۆستۈردۇق﴾[1]؛ ﴿وَآيَةٌ لَّهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنْ الْعُيُونِ لِيَأْكُلُوا مِن ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ﴾ ﴿بىز زېمىندا نۇرغۇنلىغان خورما باغلىرىنى، ئۈزۈم باغلىرىنى بەرپا قىلدۇق، شۇ زېمىندا بۇلاقلارنى ئېقىتتۇق. ئۇلار ئۇنىڭ (يەنى باغلارنىڭ) مېۋىسىنى يېسۇن، (بۇ مېۋىلەرنى) ئۇلارنىڭ قوللىرى ياراتقان ئەمەس، ئۇلار (اللهنىڭ نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلمامدۇ؟﴾[2]

توغرا، ئىنسانلار ئۆزلىرى ئىشلىمىگەن، بەلكى الله تائالا يارىتقان مېۋىلەرنى يەپ تۇرۇپ «اللهنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلمامدۇ؟» الله تائالا ئۆلۈك زېمىننى تىرىلدۈردى، ئۇنىڭدىن زىرائەت چىقاردى، باغلارنى بەرپا قىلدى، بۇلاقلارنى ئېقىتتى.

الله تائالانىڭ پەزلى - مەرھەمىتى زىرائەتتىلا ئەمەس، بەلكى زىرائەت، تىجارەت ۋە سانائەتتىن ئىبارەت هاياتنىڭ هەممە تەرەپلىرىگە چېتىلىدۇ. مەسىلەن، سانائەتتە خام ماتېرىيالنى الله تائالانىڭ ئاتا قىلغانلىقىنى كۆرىمىز. شۈكلاشقا، الله تائالا ئىنسانلارغا تۆمۈر ماددىسىنى ئاتا قىلدى. بۇ هەقتە الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ ﴿تۆمۈرنى يارىتتۇق، (تۆمۈردىن ئۇرۇش قوراللىرى ياسىلىدىغانلىقى ئۈچۈن) تۆمۈر كۈچ - قۇۋۋىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. تۆمۈردە ئىنسانلار ئۈچۈن نۇرغۇن مەنپەئەتلەر بار﴾[3].

الله تائالانىڭ: تۆمۈرنى «يارىتتۇق» دەپ ئىبارە كەلتۈرۈشى، ئۇنى ئۈستۈنكى ئالەمدىن بۇيرۇستە يارىتقانلىقىنى، ئىسانىنىڭ بۇ جەھەتتە هېچقانداق رولى يوقلۇقىنى بىلدۈرىدۇ. شۇنداقلا، هەرخىل سانائەتلەرنى ئىشلەپچىقىرىشىمۇ الله تائالانىڭ ئىنسانلارغا ئىلهام بەرگەنلىكى ۋە ئۇ بىلمىگەننى ئۆگەتكەنلىكىنىڭ نەتىجىسىدۇر. الله تائالا بۇ هەقتە پەيغەمبىرى داۋۇد ئەلەيهىسسالامغا مۇنداق دېگەن: ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِتُحْصِنَكُم مِّن بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنتُمْ شَاكِرُونَ﴾ ﴿داۋۇدقا سىلەر ئۈچۈن ساۋۇت ياساشنى ئۆگەتتۇق، سىلەر

[1] سۈرە ئەبەسە، 24 - ئايەتتىن 28 - ئايەتكىچە.

[2] سۈرە ياسىن، 33 - ئايەتتىن 35 - ئايەتكىچە.

[3] سۈرە هەدىد، 25 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(بۇنىڭغا شۇكۇر قىلامسىلەر؟ (يەنى شۇكۇر قىلىڭلار ۋە نېمەتنىڭ قەدرىنى بىلىڭلار)﴾[1].

قىسقىسى، پۇل - مال الله تائالا ئىنسانغا ئۆز پەزلى مەرھەمىتى بىلەن ئىنئام قىلغان رىزىقتۇر. ئىنسان ئۆزىنىڭ ئەمگىكىنى ۋە تىرىشچانلىقىنى قانچىلىك جار سېلىپ كەتسۇن، يەنىلا ئۇنى يارانقان ۋە ئۇنىڭغا مۇيەسسەر قىلغان ئىلاھىي قۇدرەتنىڭ كۈچىنى بىلىە تىلغا ئېلىشى كېرەك. شۇڭا، ئىنسان اللهنىڭ بەندىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن الله ئاتا قىلغان رىزىقتىن مەلۇم بىر قىسمىنى ئۇنىڭ بەندىلىرىگە، ئۆزىنىڭ قېرىنداشلىرىغا سەرپ قىلىشى هېچقانداق هەيران قالارلىق ئىش ئەمەس. بۇ، نېمەت ئاتا قىلغۇچى زاتنىڭ نېمەتلىرىگە شۇكۇر قىلىش هېسابلىنىدۇ. الله تائالا بۇ هەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقْنَاكُم﴾ ﴿سىلەرگە بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن مال - مۇلۇكلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىڭلار﴾[2]؛ ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ ﴿ئۇلار بىز بەرگەن مال - مۇلۇكتىن (خۇدا يولىغا) سەرپ قىلىدۇ﴾[3].

الله تائالا پۇل - مالنىڭ ئۆزىنىڭ ئىكەنلىكىنى، ئىنساننىڭ پەقەت ئۇنىڭغا ۋاقىتلىق ئىگە قىلىنغانلىقىنى ياكى ئۇنى راۋاجلاندۇرۇش، سەرپ قىلىش، پايدىلىنىش ۋە باشقىلارغا پايدا يەتكۈزۈش ئۈچۈن بېرىلگەن ئىشەنچلىك بىر خادىم ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَآتُوهُم مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ﴾ ﴿سىلەرگە الله ئاتا قىلغان مال - مۇلۇكنىڭ بىر قىسمىنى (ئۆزلىرىنى ئازاد قىلىشقا يارىدەم تەرىقىسىدە) ئۇلارغا بېرىڭلار﴾[4]؛ ﴿وَأَنفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ﴾ ﴿الله سىلەرنى ئىگە قىلغان مالىلاردىن سەدىقە قىلىڭلار﴾[5].

زاكاتنىكى بۇ چۈشەنچە ئۇنىڭ اللهنىڭ هەققى بولۇپ، ئىنسانلار تۇرۇمىدىكى باجدىن پەرقلىق ئىكەنلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بېرىدۇ. ئەمما ئۇ هەم باج هەم ئىبادەتتۇر. ئۇنىڭ باج بولۇشىغا كەلسەك، مۇئەييەن بەلگىلەنگەن هەق بولۇپ، سەل قاراشقا بولمايدۇ. ئىسلام دۆلىتى ئۇنى يىغىپ تارقىتىشقا بۇيرۇستە مەسئۇل بولىدۇ. ئىبادەت بولۇشىغا كەلسەك، مۇسۇلمان ئۇنى اللهنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلىش، نېمەتلىرىگە شۇكۇر قىلىش ۋە پەزلى - مەرھەمىتىنى ئېتىراپ قىلىش يۈزىسىدىن ئادا قىلىدۇ. شۇڭلاشقا، ئىسلام ئىنسانىنىڭ بۇ

---

[1] سۈرە ئەنبىيا، 80 - ئايەت.

[2] سۈرە بەقەرە 254 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە بەقەرە 3 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[4] سۈرە نۇر، 33 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[5] سۈرە ھەدىد، 7 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

مەجبۇرىيەتنى الله تائالاغا يېقىنلىشىشنى نىيەت قىلماستىن، مۇنداقلا ئادا قىلىشنى يېتەرلىك دەپ قارىمايدۇ. ھەمدە ئۇنىڭ زاكاتنى خۇددى بىر جەرىمانە تۆلەۋاتقاندەك ۋايساپ تۇرۇپ بېرىشىنىمۇ خالىمايدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زاكاتنى بەرگەندە مۇنۇ دۇئانى ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلغان: «ئى الله، ئۇنى غەنىمەت قىلىپ بەرگىن، ئۇنى جەرىمانە قىلىپ قويمىغىن»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «ئۇچ نەرسە بار. كىم ئۇنى قىلسا، ئىمانىڭ تەمىنى تېتىيدۇ. بىرى، الله‌تىن باشقا بەرھەق مەبۇد يوق دېگەن ئېتىقاد بىلەن پەقەت يالغۇز الله‌قىلا ئىبادەت قىلغان كىشى؛ پۇل ـ مېلىنىڭ زاكىتىنى كۆڭۈل رازىلىقى بىلەن بەرگەن كىشى...»[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «ئامانەتنىڭ غەنىمەت، زاكاتنىڭ جەرىمانە» ھالغا كېلىپ قېلىشى ئىسلام ئۈممىتىگە بالا كېلىشىنىڭ سەۋەبلىرىدىن ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان[3].

زاكاتنىڭ غايە ـ مەقسەتلىرى

ئەرەب تىلىدا «زاكات» سۆزىنىڭ ئىككى مەنىسى بار. بىرى، پاكلاش ۋە تازىلاش؛ يەنە بىرى، كۆپەيتىش ۋە زىيادە قىلىش.

ئىسلام دىنى بۇ سۆزنى مۇئەييەن ئىقتىسادىي پەرزنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن تاللىدى. چۈنكى، بۇ كەلىمە ئىسلامنىڭ بۇ پەرزنى يولغا قويۇشىدىكى غايە ـ مەقسەتلىرىنى تولۇق ئىپادىلەپ بېرەلەيدۇ.

دېمەك، زاكات كەلىمىسىگە پاكلاش ۋە كۆپەيتىشتىن ئىبارەت ھەر ئىككىلى مەنە مۇجەسسەملەشكەن.

زاكات بايىنىڭ قەلبىنى قاتتىق بېخىللىق قىلىشتىن پاكلايدۇ. بېخىللىق شۇنداق خەتەرلىك ئاپەتكى، ئۇ ئىنسانىنى قان تۆكۈشكە ياكى ئار ـ نومۇسنى سېتىشقا ياكى ۋەتەنگە خىيانەت قىلىشقا ئىتتىرىدۇ. بېخىللىق چاڭگىلىغا ئېلىۋالغان شەخس ياكى بېخىللىق قاپلاپ كەتكەن جەمئىيەت ھەرگىز نىجات تاپالمايدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ﴿ئۆز نەپسىنىڭ بېخىللىقىدىن

[1] ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان.

[2] ئەبۇ داۋۇد رىۋايەت قىلغان.

[3] تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.

ساقلانغانلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾[1]؛ ﴿وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ﴿ئۆز نەپسىنىڭ بېخىللىقىدىن ساقلانغانلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر﴾[2].

يەنە بىر تەرەپتىن، اللهنىڭ بەندىلىرىدىن ئۇنىڭ پۇل ـ مال‌لىرىنى توپلىۋالغان بايغا قارىتا پېقىرنىڭ قەلبىنى ھەسەت ۋە ئۆچمەنلىك قىلىشتىن پاكلايدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ﴾ ﴿ئۇ مال توپلىدى ۋە ئۇنى (ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلماي ساقلاش ئۈچۈن) سانىدى. ئۇ مېلى ئۆزىنى (دۇنيادا) مەڭگۈ قالدۇرىدۇ دەپ ئويلايدۇ﴾[3]. ياخشىلىق ئىنسان قەلبىنى مايىل قىلىش رولىنى ئويناپدۇ. خۇددى شۇنىڭدەك، بىر تەرەپتە مەھرۇملۇق يامراپ، يەنە بىر تەرەپتە مولچىلىق بولسا، مەھرۇم بولغانلارنىڭ قەلبلىرىنى ھەسەتخورلۇق ۋە دۈشمەنلىك چىرمىۋېلىشى مۇقەررەر ئەھۋال.

زاكات يەنە جەمئىيەتنى ھەر خىل بۇزغۇنچىلىق، بۆلگۈنچىلىك، زىددىيەت، پىتنە ـ پاسات ۋە قالايمىقانچىلىق ئاممىلىرىدىن تازىلايدۇ.

الله تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتى يۇقىرىقى ئامىللارنى ئىشارەت قىلغان: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا﴾ ﴿(ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ مال‌لىرىنىڭ بىر قىسمىنى سەدىقە ھېسابىدا ئالغىنكى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى گۇناھلىرىدىن پاكلىغايسەن ۋە (ياخشىلىقلىرىنى) كۆپەيتكەيسەن﴾[4].

زاكات يەنە پۇل ـ مالنىڭ ئۆزىنى پاكلايدۇ. چۈنكى، پۇل ـ مالغا باشقىلارنىڭ ھەققىنىڭ ئارىلىشىپ قېلىشى ئۇنى بۇلغايدۇ. شۇڭا ئۇ پەقەت زاكات بەرگەندىلا پاكلىنىدۇ. بەزى سەلەفلەر بۇ مەزمۇندا مۇنداق دېگەن: «ئۆيگە ئىشلىتىلگەن بۇلانغان تاش شۇ ئۆينىڭ يېقىلىپ چۈشۈشىدىن دېرەك بېرىدۇ». شۇنىڭدەك، پېقىرنىڭ پۇل ـ مالدىكى بىر دىرھەم چاغلىق ھەققى ئۇنىڭ ھەممىنى بۇلغۇۋېتىشىدىن ئىشارەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان: «سەن پۇل ـ مېلىڭنىڭ زاكىتىنى بەرسەڭ، ئۆزۈڭدىن ئۇنىڭ يامانلىقىنى كەتكۈزۈۋەتكەن بولىسەن»[5].

ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن: «سىلەر پۇل ـ مال‌لىرىڭلارنى زاكات بىلەن قوغداڭلار».

---

[1] سۈرە ھەشر، 9 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە تەغابۇن، 16 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە ھۇمەزە، 2 ـ ۋە 3 ـ ئايەتلەر.

[4] سۈرە تەۋبە، 103 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[5] ھاكىم رىۋايەت قىلغان.

بايلارنىڭ بۇ ئىلاھىي قورغانغا تولىمۇ ئېھتىياجى بار، بولۇپمۇ بۈزۈق ئىدىيە ۋە قارىغۇلارچە توپىلاڭلار ئەۋج ئالغان بۈگۈنكى كۈندە شۇنداق!

زاكات پۇل ـ مالنى پاكلاشتىن سىرت، ئۇنى كۆپەيتىدۇ ۋە زىيادە قىلىدۇ. بايىنىڭ سالاھىيىتىنى ۋە مەنىۋى ئورنىنى ئۆستۈرىدۇ. ھەم دىنىي ھەم ئىنسانىي قېرىنداشلىرى بىلەن ھەمنەپەس بولۇش ۋە الله تائالانىڭ ھەققىنى ئادا قىلىش يولىدا خەير ـ ئېھسان قىلىدىغان، ياخشىلىق قىلىدىغان، ئۆز قولى بىلەن پۇل ـ مال سەرپ قىلىدىغان ئىنسان خۇددى جەڭدە غەلىبە قازانغان ئادەمدەك يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن خۇشاللىق ھېس قىلىدۇ، كۆڭلى ـ كۆكسى راھەتلىنىدۇ. دېمىسىمۇ، بۇ كىشى ئۆزىنىڭ نەپسىي ئاجىزلىقىنى، بېخىللىقىنى ۋە ھاۋايى ـ ھەۋىسىنى يەڭدى. مانا بۇ روھىي يۈكسىلىش ۋە مەنىۋي پاكلىق ھېسابلىنىدۇ.

بىز: ﴿ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى گۇناھلىرىدىن پاكلىغايسەن ۋە (ياخشىلىقلىرىنى) كۆپەيتكەيسەن﴾ دېگەن ئايەتتىن يۇقىرىدىكى بايانلارنى چۈشىنىشىمىز مۇمكىن. چۈنكى، الله تائالانىڭ «كۆپەيتىش» سۆزىنى «پاكلاش» سۆزىگە باغلىشى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان مەنىلەرنى ئىزاھلاپ بېرىدۇ. نېمىشقا دېگەندە، «قۇرئان كەرىم»دىكى ھەربىر كەلىمىنىڭ ئۆز ئالدىغا مەنىسى ۋە كۆرسەتمىسى بار.

زاكات يەنە پېقىرنىڭ سالاھىيىتىنى يۈكسەلدۈرىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئۆزىنىڭ جەمئىيەتتە زايا بولمايۋاتقانلىقىنى، ئىنسانىنى تېز ۋەيران قىلىۋېتىدىغان يوقسۇزلۇق، پېقىرچىلىققا تاشلاپ قويۇلمىغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ. شۇنداق، ئۇ ياشاۋاتقان جەمئىيەت ئەزالىرى ئۇنىڭ خاپىلىقىنى يوق قىلىش، يۈكلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ بېرىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىدۇ، قۇدرىتى يەتكىنىچە ياردەم قىلىدۇ. شۇنى بىلىش كېرەككى، پېقىرنىڭ خارلىنىپ قالماسلىقى، بايىنىڭ ئۇستۇنلۇك ھېس قىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن پېقىر زاكاتنى يەككە كىشىنىڭ قولىدىن ئالمايدۇ، بەلكى، دۆلەتتىن ئالىدۇ. مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئۇنىڭ ھۆرمىتى ساقلىنىدۇ. مۇبادا شەخسلەر زاكاتنى ئۆزلىرى بېرىشكە توغرا كېلىپ قالسا، الله تائالا ئۇلارنى مىننەت قىلىشتىن ۋە ئەزىيەت بېرىشتىن مۇنۇ ئايەت بىلەن ئاگاھلاندۇرىدۇ: ﴿قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى﴾ ﴿ياخشى سۆز ۋە كەچۈرۈش كېيىن ئەزىيەت يەتكۈزىدىغان سەدىقىدىن ئەۋزەلدۇر﴾[1].

زاكات پۇل ـ مالنى كۆپەيتىدۇ، بەرىكەت ئاتا قىلىدۇ. بەلكى، بەزىلەر بۇنىڭدىن ھەيران قېلىشى مۇمكىن. زاكات ئەمەلىيەتتە پۇل ـ مالنى ئازلىتىۋېتىدىغان تۇرسا، قانداقسىگە كۆپەيتىدۇ ۋە زىيادە قىلىدۇ؟

[1] سۈرە بەقەرە 263 ـ ئايەت.

لېكىن، ئاقىللار ئۇنىڭ قارىماققا كېمىيۈاتقاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە كۆپىيىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ھەم كۆپچىلىكنىڭ پۇل ـ مېلى ھەم باينىڭ پۇل ـ مېلى كۆپىيىدۇ. باي بېرىۋاتقان ئازغىنە پۇل ـ مال ئۇنىڭغا ئۇ بىلىدىغان ياكى بىلمەيدىغان جايدىن ھەسسىلەپ قايتىدۇ.

مۇشۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئەھۋاللاردىن بىرى شۇكى، بەزى باي دۆلەتلەرنىڭ نامرات دۆلەتلەرگە ياردەم بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. ئۇلار ئەلۋەتتە الله ئۈچۈن بەرمەيدۇ، بەلكى ئۆزىنىڭ مەھسۇلاتلىرىغا بازار تېپىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىدۇ.

بىز پىسخىكا نۇقتىسىدىن قارايدىغان بولساق، مەلۇم بىرىنىڭ ئىلكىدىكى بىر دىنار ئۈچۈن قەلبىلەر تەشنا بولىدۇ، تىللار ئۇنىڭ ئۈچۈن دۇئا ياغدۇرىتىدۇ، ئەتراپىدىكىلەر ئۇنى ھىمايە قىلىپ قوغدايدۇ. بۇ كىشىدىكى بىر دىنار پەقەت ئۆزى ئۈچۈن ياشايدىغان، نەپسى ـ خاھىشىغا بېرىلىپ كەتكەن، كىشىلەر مەغلۇب بولۇشىنى تىلەيدىغان ئادەمدىكى بىر قانچە دىنارغا قارىغاندا كۆچلۈك رول ئوينايدۇ ۋە كۆپ ھەرىكەت قىلدۇرىدۇ.

پۇل ـ مالنى مۇشۇنداق كۆپەيتىشتىكى ئىقتىسادىي چۈشەنچىگە قۇرئان كەرىمنىڭ مۇنۇ ئايەتلىرى ئىشارە قىلىدۇ: ﴿وَمَا أَنفَقْتُم مِّن شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ﴾ ﴿الله نىڭ يولىدا) بەرگەن نەرسەڭلەرنىڭ ئورنىنى الله تولدۇرۇپ بېرىدۇ، ئۇ رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ياخشىسىدۇر﴾[1]؛ ﴿الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاء وَاللّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلاً وَاللّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ﴿شەيتان سىلەرنى پېقىرلىقتىن قورقىتىدۇ، يامان ئىشلارغا (يەنى بېخىللىققا، زاكات بەرمەسلىككە) بۇيرۇيدۇ؛ الله سىلەرگە ئۆز مەغپىرىتىنى ۋە پەزلىنى ۋەدە قىلىدۇ. الله نىڭ مەرھەمىتى كەڭدۇر، ئۇ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر﴾[2]؛ ﴿وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ﴾ ﴿الله نىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ بەرگەن سەدىقەڭلار (ياكى ئېھسانىڭلار)غا ھەسسىلەپ ساۋاب بېرىلىدۇ﴾[3]؛ ﴿يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ﴾ ﴿الله جازانىنىڭ (بەرىكىتىنى) ئۈچۈرۈۋېتىدۇ، سەدىقىنىڭ (بەرىكىتىنى) زىيادە قىلىدۇ﴾[4].

بىز زاكاتنىڭ ئورنىنىڭ تولدۇرۇلۇش ۋە كۆپەيتىلىشىتىن ئىبارەت ئىلاھىي ئىنايەتنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز لازىم. بىز بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلمەيمىز. الله تائالا ئۆز پەزلىدىن خالىغان كىشىگە خالىغان نەرسىنى ئاتا قىلىدۇ، الله تائالا كاتتا مەرھەمەت ئىگىسىدۇر.

---

[1] سۈرە سەبەئ 39 ـ ئايەت.

[2] سۈرە بەقەرە 268 ـ ئايەت.

[3] سۈرە رۇم، 39 ـ ئايەت.

[4] سۈرە بەقەرە 276 ـ ئايەت.

مەلۇمكى، زاكات ئىسلام ئېلىپ كەلگەن ئىجتىمائىي كاپالەتنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ئىسلام ئۆز جەمئىيىتىدە يېتەرلىك ئوزۇق ـ تۇلۇك، كىيىم ـ كېچەك، تۇرالغۇ ـ جاي تاپالمايدىغان ئادەمنىڭ بولۇشىنى خالىمايدۇ. چۈنكى، بۇلار ئىسلام سايىسىدا ياشايدىغان ئادەم ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئېھتىياجلاردۇر. ئەمما، مۇسۇلمانىنىڭ ئاشۇ زۆرۈر ئېھتىياجلارنى ئۆزى تېپىش مەجبۇرىيىتى بار. مۇبادا تاپالمىسا ئۇنى جەمئىيەت ئۆزى كاپالىتىگە ئالىدۇ. ئاچ، يالىڭاچ ۋە تۇرالغۇ ـ جايسىز تاشلاپ قويمايدۇ.

ئىسلام مۇسۇلمانلارغا بىر پۈتۈن بەدەنگە ئوخشاش بولۇشىنى ئۆگەتتى. ئۇنىڭدىن مەلۇم بىر ئەزا ئاغرىسا، قالغان ھەممە ئەزا بىللە ئاغرىيدۇ.

مەلۇمكى، ئىسلام پەرز قىلغان زاكات ئاجىز ـ يوقسۇللارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىدىغان ئاساسلىق كىرىم ھېسابلىنىدۇ.

زاكات يەنە باي بىلەن پېقىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇساپىنى يېقىنلاشتۇرىدىغان ۋاستىلەرنىڭ بىرى. ئىسلام دىن بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىنسانىنىڭ ساپ تەبىئىتىنى قوبۇل قىلىدۇ، ئۇنى پاكلايدۇ ۋە يۇكسەلدۈرىدۇ. ئۇنى پۈتۈنلەي يوقىتىش ياكى ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن جەڭ ئېلان قىلمايدۇ. ئىنسانىنىڭ ئەسلى تەبىئىتىدىكى ئىگىلىك يارىتىش، رىقابەتلىشىش ۋە جۇغلاش ئىستەكلىرىنىڭ تۈرتكىسى ئاستىدا يوللۇق ۋاستىلەر بىلەن تىكلەنگەن خۇسۇسىي مۇلۇكنى ئېتىراپ قىلىدۇ.

قىسقىسى، ئىسلام ئىنسانلار ئارىسىدىكى رىزىق پەرقىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. چۈنكى، بۇ پەرق ئىنسانلاردىكى تەبىئىي تالانت، قابىلىيەت ۋە قۇدرەتنىڭ پەرقلىق بولغانلىقىدىن كېلىپ چىقىدۇ. ئەمما، شۇنى بىلىش كېرەككى، ئىسلامنىڭ بۇ پەرقنى ئېتىراپ قىلىشى باينىڭ تېخىمۇ بايلىشىپ، پېقىرنىڭ تېخىمۇ پېقىرلىشىپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق تېخىمۇ كېڭىيىپ كەتسۇن، بايلار ئالىي قەسىرلەردە ياشىسۇن، نامراتلار ئاچلىق ۋە مەھرۇملۇق ئىچىدە ئۆلۈپ كەتسۇن دېگەنلىكنى بىلدۈرمەيدۇ. بەلكى، ئىسلام ئۆزىنىڭ شەرئىي قانۇنلىرى، روھىي ۋە ئەخلاقىي تەۋسىيەلىرى بىلەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇساپىنى يېقىنلاشتۇرۇشقا، بايلارنىڭ ھەددىدىن ئېشىپ كېتىشىگە چەك قويۇشقا، پېقىرلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى كۆتۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىدۇ.

مەن بۇ يەردە ئىسلامنىڭ بايلار بىلەن پېقىرلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇساپىنى يېقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن جازانىنى، بېسىمدارلىقنى، ئىسراپچىلىقنى ھارام قىلغانلىقى ئۈستىدە سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن. مەن پەقەت زاكات ھەققىدە توختىلىمەن. چۈنكى، مەزكۇر ۋاستىلەر ئىچىدە زاكات ئەڭ گەۋدىلىك ۋاستىدۇر. ئۇ بولسىمۇ بايلاردىن ئېلىپ پېقىرلارغا بېرىشتۇر.

زاكات بايلارنىڭ پۇل ـ مالىرىنى يوشۇرۇن ساقلاۋاتقان يەرلىردىن، ساندۇقلاردىن سەرمايە قىلىش ۋە مەبلەغ سېلىش مەقسىتىدە چىقىرىپ، بىكار تۇرغانلىقىنى ئورنىدا پايدىلىق ئىشلارغا ئىشلىتىش ئۈچۈن ئەڭ ياخشى قورالدۇر. پۇل ـ مالنى قولدىن ـ قولغا ئۆتكىلى قويماي ساقلىۋالىدىغان ئادەم خۇددى جىھاد مەيدانىدا ئەسكەرنى ئۇرۇش قىلغىلى قويماي، ھەپسىگە سولاپ قويغان ئادەمگە ئوخشايدۇ. بۇ ھەق ئوخشىتىشتۇر. چۈنكى، قولدىن ـ قولغا ئايلىنىپ پايدا يەتكۈزىدىغان بىر دىنارمۇ مۇسۇلمان ئۈممىتىنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان، ئۇلارنىڭ ئارامى ۋە خوجىدار بولۇشى ئۈچۈن ئىشلەيدىغان ئەسكەردۇر. ھالبۇكى، تىقىۋېلىنغان دىنار ئۇرۇشقا چىققىلى ئۇنىمايدىغان ياكى ھەپسىگە تاشلانغان ئەسكەردۇر.

شۇڭلاشقا، ئىسلام ئالىتۇن ـ كۈمۈش يىغىپ الله يولىدا سەرپ قىلماسلىقنى ھارام قىلدى. قۇرئان كەرىم ئالتۇن ـ كۈمۈشنى يىغىۋېلىپ سەرپ قىلمايدىغانلارنىڭ الله تائالانىڭ غەزىپىگە دۇچار بولىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لأَنفُسِكُمْ فَذُوقُواْ مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ﴾ ﴿ئالتۇن ـ كۈمۈش يىغىپ ئۇنى الله‌نىڭ يولىدا سەرپ قىلمايدىغانلارغا (دوزاختا بولىدىغان) قاتتىق ئازاب بىلەن بېشارەت بەرگىن. ئۇ كۈندە (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ئۇ ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر جەھەننەمنىڭ ئوتىدا قىزىتىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ پېشانىلىرى، يانلىرى ۋە دۇمبىلىرى داغلىنىدۇ. ئۇلارغا: ‹بۇ سىلەرنىڭ ئۆزۈڭلار ئۈچۈن يىغقان ئالتۇن ـ كۈمۈشلەر (سىلەر بۇ دۇنيايىڭلاردىكى الله‌نىڭ ھەققىنى ئادا قىلمىدىڭلار). يىغقان ئالتۇن ـ كۈمۈشۈڭلارنىڭ ۋابالىنى تېتىڭلار› دېيىلىدۇ﴾[1].

ئىسلام ئالىتۇن ـ كۈمۈش يىغىدىغانلارغا بۇ ئاگاھلاندۇرۇش بىلەنلا كۇپايىلەنمىدى. بەلكى، ئالتۇن ـ كۈمۈشنى يىغىپ تىقىۋېلىشقا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن ئەمەلىي پىلاندىن بىرنى يولغا قويدى. ئۇ بولسىمۇ زاكاتتۇر. قانداق ئادەم ئۆزىنىڭ بايلىقىدىن ھېچقانداق پايدا ئالماي تۇرۇپ، ھەر يىلى 2.5% كېمىيىپ كېتىشكە رازى بولىدۇ؟ مۇبادا پۇل ـ مالىلار كۆپەيتىلىپ تۇرمىسا، زاكات ئۇنى بىرقانچە يىلغا بارمايلا تۈگۈتىۋېتىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېتىملەرنىڭ ۋەسىيلىرىگە ئۇلارنىڭ پۇل ـ مالىرىنى زاكات يەپ، تۈگەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن تىجارەت قىلىپ تۇرۇشنى تەۋسىيە قىلدى[2].

---

[1] سۈرە تەۋبە، 34 ـ ۋە 35 ـ ئايەتلەر.

[2] بۇ ھەقتە تىرمىزى رىۋايەت قىلغان ھەدىس بار.

چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ زاكات ھەققىدىكى مەدھىيەلىرى

مانا بۇلار ئىسلامىدىكى زاكات ۋە ئۇنىڭ غايە ـ نىشانلىرى، سىر ـ ئەسرارلىرىدۇر. ئەمدى بىز بەزى غەرب يازغۇچىلىرى ۋە تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ھەم زاكاتنى ھەم ئۇنى يولغا قويغان ئىسلامنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى مەدھىيەلەۋاتقانلىقىغا قاراپ چىقايلى:

لىيۇدورۇش مۇنداق دېگەن: «مەن ئىسلامدا جاھانىي ئۆزىگە بەنت قىلىۋالغان ئىككى مۇشكۇلاتنى ھەل قىلىش يولىنى تاپتىم.

بىرى، الله تائالانىڭ مۇنۇ سۆزى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ ﴿مۇئمىنلەر (دىندا) قېرىنداشلاردۇر﴾[1]. بۇ، ئورتاقلىشىشنىڭ ئەڭ چىرايلىق پىرىنسىپى.

يەنە بىرى، ھەرقانداق بىر پۇلدارغا زاكاتنى پەرز قىلىشى.

«ئىسلام ۋە دۇنيانىڭ يېڭى تۈزۈمى» ناملىق كىتابنىڭ يازغۇچىسى زاكات ھەققىدە ماركىس (بۇ، ھېلىقى يەھۇدي كوممۇنىست ماركىس ئەمەس)نىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى نەقىل كەلتۈرىدۇ: ''زاكات ھەممە ئۆتەشكە تېگىشلىك دىنىي پەرزدۇر. ئۇ بۇ دىنىي سۈپەت بىلەن بىرگە يەنە ئىجتىمائىي ۋە ئاممىۋى تۈزۈمدۇر. مۇھەممەدىيە دۆلىتى پېقىرلارغا ياردەم قولىنى سۇنىدىغان مەنبەدۇر. بۇ، تۇغرا تۈزۈم ئاستىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇنىڭدا ھېچقانداق ئىستىبدادلىق ياكى ئۆتكۈنچى بىر ھالەت يوقتۇر''.

ئىنسانىيەت تارىخىدا مۇشۇنداق تەڭداشسىز بىر تۈزۈمنى تۇنجى قىلىپ ئىسلام دىنى يولغا قويدى. دۆلەت پېقىر ۋە ھاجەتمەن پۇقرالىرىغا سەرپ قىلىش ئۈچۈن پۇلدارلار ۋە تىجارەتچىلەردىن ئالىدىغان بۇ زاكات بىر دۆلەت تەبىقىلىرىنى ئايرىپ تۇرىدىغان قاشانى يېقىتىپ تاشلىدى. پۈتۈن دۆلەت پۇقرالىرىنى ئادىل ئىجتىمائىي دائىرىگە توپلىدى. بۇ ئىسلامىي تۈزۈم ئەنە شۇلار بىلەن ئۆزىنىڭ ئۆزئارا دۇشمەنلىشىدىغان شەخسىيەتچىلىك تۈزۈمى ئوستىگە قۇرۇلمىغانلىقىنى دەلىللەپ بەردى.

داڭلىق شەرقشۇناس ماسىنيۇن مۇنداق دەيدۇ:

''ئىسلام دىنىنىڭ ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى باراۋەرلىكنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشتە چىڭ تۇرۇشىنىڭ يېتەرلىك سەۋەبى بار. ئۇ پەقەت ھەربىر شەخسكە دۆلەت خەزىنىسى ئۈچۈن تاپشۇرىدىغان زاكاتنى يۈكلىشى بىلەن ئەمەلگە ئاشىدۇ. دەرھەقىقەت زاكات قەرزنىڭ ئۆسۈملىرىدىن، زۆرۈر بولغان لازىمەتلىكلەردىن ئېلىنىدىغان باجدىن باشقىچە بىر تۈزۈمدۇر. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە ئىسلام خۇسۇسىي مۇلۇك ۋە تىجارىي

[1] سۈرە ھۇجۇرات، 10 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

دەسمايىلەرنى قوغدايدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، ئىسلام دىنى يەنە بىر قېتىم كاپىتالىزم نەزەرىيىسى بىلەن كومۇنىزم نەزەرىيىسى ئوتتۇرىسىدا ئوتتۇراھال ئورۇننى ئىگىلەيدۇ".

زاكاتنى جايىدا ئادا قىلىش ئىسلامنىڭ شان ـ شەرىپىنى قايتىدىن تىكلەشكە پېتەرلىكتۇر

شەيخ رەشىد رىزا (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئۆزىنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق دېگەن:

«ئىسلام دىنى زاكاتنى پەرز قىلغانلىقى بىلەن ھەقىقەتەن ھەممە دىن ۋە شەرىئەتلەردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. بۇنى ھەممە مىللەتنىڭ ھۆكۈمدارلىرى ۋە ئاقىللىرى ئېتىراپ قىلىدۇ. الله مۇسۇلمانلارنىڭ بايلىقىنى مول، رىزقىنى كەڭ قىلغاندىن كېيىنمۇ ئۇلار بۇ دىنىي پەرزنى تولۇق ئادا قىلغان بولسا ئىدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قاتتىق نامرات ياكى قەرزدار تېپىلمىغان بولاتتى. لېكىن، مۇسۇلمانلارنىڭ كۆپىنچىسى بۇ پەرزنى تەرك ئەتتى. بۇنىڭ بىلەن دىنىغا ۋە ئىسلام ئۇممىتى قارشى جىنايەت سادىر قىلدى. نەتىجىدە، ئىقتىسادىي ۋە سىياسىي مەنپەئەتى جەھەتتىن ئەڭ ناچار ئۇممەتكە ئايلىنىپ قالدى. ھەتتاكى ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پادىشاھلىقىنى، كۈچ ـ قۇدرىتىنى ۋە شان ـ شەرىپىنى يوقىتىپ، باشقا مىللەتلەرگە يۇك بولۇپ قالدى. ئەھۋال شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، ئۇلار بالىلىرىنى خرىستىئان ياكى ئاتېئىزملىق مەكتەپلىرىدە تەربىيىلەۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ دىنىي ئېتىقادى ۋە دۇنيالىقى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراۋاتىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مىللىي ۋە ئىرقىي رىشتىلىرىنى ئۇرۇپ تاشلاۋاتىدۇ. قىسقىسى، ئۇلارنى ئەجنەبىيلەرگە قۇل قىلىش ئۈچۈن تەييارلاۋاتىدۇ. مۇبادا ئۇلارغا: ‹نېمە ئۈچۈن ئۆزۈڭلار ئاشۇ راھىبلارنىڭ، خرىستىئان تەشۋىقاتچىلىرىنىڭ، ئاتېئىست دەھرىيلەرنىڭ مەكتەپلىرىدەك مەكتەپ سالمايسىلەر› دېسەك، ئۇلار: ‹بىز ئۇنىڭغا يېتەرلىك پۇل تاپالمايمىز› دەيدۇ. ئەمما ھەق گەپنى قىلساق، ئۇلاردا ئاشۇلارنى رېئاللىققا ئايلاندۇرىدىغان دىن، ئەقىل ـ ئىدراك، ئالىي ھىممەت ۋە ئىرادە يوقتۇر. ئۇلار باشقا مىللەتلەرنىڭ دىنىنىڭ مەكتەپلەر، خەيرى ـ ساخاۋەت جەمئىيەتلىرى ۋە سىياسىي تەشكىلاتلىرى ئۈچۈن پۇل ـ مال سەرپ قىلىشنى ۋاجىپ قىلمىغانلىقىنى، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل ـ ئىدراكلىرى ۋە مىللىي غۇرۇرى مەجبۇرلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپمۇ ئۇلاردىن قىزغانمايدۇ. بەلكى، ئۇلار باشقىلارغا يۇك بولۇشقا رازى بولىدۇ. ئۇلار دىنىنى تەرك ئەتتى. بۇ سەۋەبلىك ئۇلارنىڭ دۇنيالىقىمۇ تۈگەشتى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ ﴿سىلەر الله‌نى

ئۇنتۇغان، شۇنىڭ بىلەن الله ئۇلارغا ئۆزلىرىنى ئۇنتۇلدۇرغان كىشىلەردەك بولماڭلار، ئەنە شۇلار پاسىقلاردۇر﴾[1].

ئىسلام ئىسلاھاتچىلىرىنىڭ ئالدى بىلەن قىلىشقا تېگىشلىك ئىشى شۇكى، دىنىنى ۋە ئىززەت ـ ئابرۇيىنى ساقلاپ قالغان كىشىلەرنى ئىسلاھ قىلىپ، بىر جەمئىيەت قۇرۇپ چىقىشى لازىم. بۇ جەمئىيەت ئۇلاردىن زاكاتنى ئىنتىزاملىق ھالدا يىغىپ، ھەرقانداق ئىشتىن بۇرۇن ئۆزىگە باغلىق بولغان كىشىلەرنىڭ مەنپەئىتىگە سەرپ قىلىشى كېرەك. بۇ جەمئىيەتنى قۇرۇشتا، زاكاتنىڭ «دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغان»لارغا ئاجرىتىلغان ئۇلۇشىنى ئانىئىزملىق ھەربكەتلىرىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىش، «قۇللار»غا ئاجرىتىلغان ئۇلۇشىنى، ئەگەر يەكىكە كىشىلەرنى ئازاد قىلىشقا ئىشلىتىلمىگەن تەقدىردە، مۇستەملىكىگە چۈشۈپ قالغان مۇسۇلمانلارنى جاھانگىرلارنىڭ ئىشغالىيىتىدىن ئازاد قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىش، «الله‌نىڭ يولى»غا ئاجرىتىلغان ئۇلۇشىنى ئىسلام ھاكىمىيىتىنى قايتا تىكلەش ئۈچۈن ئىشلىتىش قاتارلىقلارغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. ئىسلام ھاكىمىيىتىنىڭ مەۋجۇدىيىتى كاپىرلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىدىن قوغدىغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى قايتا تىكلەش جىھادتىنمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇنداقلا، زاكاتنىن يەنە بىر ئۇلۇشىنى ئىسلامغا دەۋەت قىلىش، ئۇنى قىلىچ ۋە نەيزە بىلەن قوغداش قىيىن بولۇپ قالغاندا تىل ۋە قەلەم بىلەن قوغداش ئۈچۈن ئىشلىتىشكە ئايرىش كېرەك.

شۇنى بىلىش كېرەككى، مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى ياكى كۆپىنچىسى زاكاتنى مۇنتىزىم ئادا قىلسا، ئىسلامنىڭ شان ـ شەرىپىنى قايتىدىن تىكلەشكە يېتىدۇ. بەلكى، جاھانگىرلار ئىشغال قىلىۋالغان ئىسلام دىيارلىرىنى قايتۇرۇۋېلىشقا ۋە مۇسۇلمانلارنى كاپىرلارنىڭ مۇستەملىكىسىدىن ئازاد قىلىشقا يېتىپ ئاشىدۇ. زاكات پەقەت بايلارنىڭ ھاجىتىدىن ئاشقان پۇل ـ مالنىڭ ئوننىڭ بىرىنى ياكى ئوننىڭ بىرىنىڭ تۆتتىن بىرى (قىرىقتىن بىرى)نى سەرپ قىلىشتىن ئىبارەت. بىز مۇسۇلمان دىيارلىرىنى ئىشغال قىلىۋالغان مىللەتلەرنىڭ ئۆز مىللىتىنى خوجا قىلىش يولىدا بۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە كۆپ پۇل ـ مال سەرپ قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋاتىمىز. ئەمەلىيەتتە بولسا، بۇ ئۇلارغا پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن پەرز قىلىنمىغانىدى»[2].

---

[1] سۈرە ھەشر، 19 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] «تەفسىرۇلمەنار» 10 ـ جىلد، 597 ـ ۋە 598 ـ بەتلەر.

سەدىقە پىتىر

ئىسلام دىنى يولغا قويغان يەنە بىر تۈرلۈك زاكات بولۇپ، ئۇ، نە نەق پۇل زاكىتىغا ئوخشاش دەسمايىگە، نە زىرائەت ۋە مېۋە ـ چېۋە ئۆشرىسىگە ئوخشاش غەللە ـ پاراقچا باغلىق ئەمەس. ئۇنىڭدا زاكاتنىڭ باشقا تۈرلىرىگە ئوخشاش باي بولۇش ۋە پۇل ـ مالنىڭ ئۆلچەمگە يېتىشى شەرت قىلىنمايدۇ. ئۇ بولسىمۇ «سەدىقە پىتىر»دۇر. ئۇنىڭ «سەدىقە پىتىر» دەپ ئاتىلىشى ھەر يىلى رامىزان روزىسى غەلىبىلىك ئاخىرلىشىپ، ئېغىز ئېچىش (يەنى ئىپتار قىلىش) بىلەن تەڭ پەرز بولغانلىقى ئۈچۈندۇر. ئۇ، يىلدا بىر كېلىدىغان سەدىقە بولۇپ، موھتاجلارغا تېز يارداەم بېرىش مەقسىتىدە شۇ يۇرت ئاھالىسىنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئوزۇق ـ تۈلۈكىدىن ئېلىنىدۇ. سەدىقە پىتىر رامىزان روزىسى ئاخىرلىشىپ، ھېيتنىڭ كىرگەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن اللەنىڭ رامىزان روزىسىنى تۇتۇشقا مۇۋەپپەق قىلغانلىق نېمىتىگە ۋە ھېيتقا مۇيەسسەر قىلىپ خۇشاللىقا ئېرىشتۇرگەنلىك نېمىتىگە شۈكۈر قىلىش، شۇنداقلا، موھتاج مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى ھېيت كۈنى باشقىلارنىڭ قولىغا قاراپ قېلىشتىن بىھاجەت قىلىش ئۈچۈن پەرز قىلىندى. شۇڭا ئىسلام ئۇنىڭ ئادا قىلىنىش ۋاقتىنى ھېيت نامىزىدىن ئىلگىرى قىلىپ بېكىتتى. بۇ ھەقتە ئىبنى ئابباس (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام زاكات پىتىرنى روزىدارنى بىمەنە سۆزلەردىن، ئۇيانسىز ئىشلاردىن پاكلاش ئۈچۈن؛ پېقىر ـ مىسكىنلەرگە تاماق بېرىش ئۈچۈن پەرز قىلدى. كىم ئۇنى ھېيت نامىزىدىن ئىلگىرى ئادا قىلىدىكەن، سەدىقە پىتىر ھېسابىدا قوبۇل بولىدۇ. كىم ئۇنى نامازدىن كېيىن ئادا قىلىدىكەن، نورمال سەدىقە بولىدۇ».

ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ئۇنى ھېيتتىن بىر ـ ئىككى كۈن ئىلگىرى بېرەتتى. ئىمام شافىئى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «سەدىقە پىتىرنى رامىزانىنىڭ بېشىدا بەرسىمۇ دۇرۇس بولىدۇ».

ئىسلام بۇ سەدىقىنى ھېيىت كۈنى ئۆزىگە ۋە بالا ـ چاقىلىرىغا يەتكۈدەك ئوزۇقلۇقتىن زىيادە بىر سا بۇغداي، يا ئارپا، يا خورما چاغلىق نەرسىگە ئىگە بولغان ھەربىر مۇسۇلمانغا پەرز قىلدى. مۇسۇلمان ئۇنى ئۆزى، بالا ـ چاقىلىرى ۋە خىزمەتچىلىرى ئۈچۈن بېرىشى كېرەك. ئىمام بۇخارى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ۋە ئىمام مۇسلىم (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)لار ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)دىن رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رامىزاندا

مۇسۇلمانلاردىن قۇل، ھۆر، ئەر، ئايال، كىچىك، چوڭ ھەر بىرىگە بىر سا خورما ياكى بىر سا ئارپا زاكات پىتىر بېرىشنى پەرز قىلدى».

ئىسلامنىڭ بۇ زاكاتنى پەقەت پۇل ـ مېلى مەلۇم ئۆلچەمگە يەتكەن بايلارغا پەرز قىلماستىن، بەلكى، مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك پەرز قىلىشى ئىنتايىن ھېكمەتلىك ئىش ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، ئىسلامىي جەمئىيەتتە ھېيت كۈنى ئۆزىگە ۋە بالا ـ چاقىلىرىغا يەتكۈدەك ئوزۇقلۇقتىن سىرت بىر سا ئاشلىق دانغا ئىگە بولالمايدىغان ئادەمنىڭ تېپىلىشى ئىنتايىن ئاز ئۇچرايدۇ. شۇڭا ئۇ ھېكمەت ھەر بىر مۇسۇلماننى، گەرچە ئۇ ئۆزى پېقىر ۋە كەمبەغەل بولسىمۇ، ياخشىلىق يوللىرىغا پۇل سەرپ قىلىشقا كۆندۈرۈشتە، شۇنداقلا، ئېلىش ئۇچۇن ئەمەس، بېرىش ئۇچۇن قول سۇنغان چاغدىكى ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ھېس قىلدۇرۇشتا تېخىمۇ ئايان بولىدۇ. ئۇ، كەڭلىكى ئاسمان ـ زېمىنچە كېلىدىغان جەننەت تەييارلانغان مۇتتەقىيلەرنىڭ سۈپەتلىرىدۇر: ﴿الَّذِينَ يُنفِقُونَ فِي السَّرَّاء وَالضَّرَّاء﴾ ﴿تەقۋادارلار كەڭچىلىكتىمۇ، قىسىنچىلىقتىمۇ الله يولىدا (پۇل ـ مال) سەرپ قىلىدىغانلاردۇر﴾[1].

بىز مۇشۇ ھېكمەتنى ئوبدان بىلگىنىمىزدە، بىر ئىنسانىنىڭ زاكات ئېلىشقا ھەقلىق تۇرۇپ، بۇ زاكاتنى بېرىدىغانلىقىدىن ئەجەبلىنىپ قالمايمىز. ھالبۇكى، ئۇ قەتئىي زىيان تارتمايدۇ، چۈنكى، ئۇ بىر تەرەپتىن بەرگەن بىلەن، بىر قانچە تەرەپتىن ئالىدۇ.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىچىك بولسۇن، چوڭ بولسۇن، ھۆر بولسۇن، قۇل بولسۇن، ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، باي بولسۇن، پېقىر بولسۇن ھەربىر كىشىگە بۇغداىدىن بىر سا بېرىش پەرزدۇر. بايىغا كەلسەك، الله ئۇنىڭ پۇل ـ مېلىنى كۆپەيتىپ بېرىدۇ. پېقىرغا كەلسەك، الله ئۇنىڭغا بەرگىنىدىن ھەسسىلەپ ئارتۇق قايتۇرۇپ بېرىدۇ»[2].

پۇل ـ مالدا زاكاتتىن باشقىمۇ ھەق بار

مەلۇمكى، زاكات مۇسۇلمانىنىڭ پۇل ـ مېلىدىكى بىردىن ـ بىر ھەق ئەمەس. ئۇ پەقەت مۇئەييەن بەلگىلەنگەن يوللىق ھەقتۇر. پۇل ـ مالدا يەنە شارائىتقا كۆرە تەلەپ قىلىنىدىغان، ئېھتىياجلار ۋاجىپ قىلىدىغان ھەقلەر بار. بۇ، ئىسلام تەرىبىسىنى

[1] سۈرە ئال ئىمران، 134 ـ ئايەت.

[2] ئەھمەد ۋە ئەبۇ داۋۇد رىۋايەت قىلغان.

ئالغان ئاق كۆڭۈل مۇسۇلماننىڭ ۋىجدانىغا قالغان ئىشتۇر. شۇڭا ئۇنىڭ بەلگىلەنگەن مىقدارى ياكى بەلگىلەنگەن ۋاقتى يوق.

ئەنەس ئىبنى مالىك (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇ: تەمىم قەبىلىسىدىن بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: «ئى رەسۇلۇللاھ مەن جەمەتلىك، پۇلدار ۋە زېمىندار ئادەم، قانداق سەرپ قىلىشىمنى ماڭا ئېيتىپ بەرگىن» دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن پۇلۇڭنىڭ زاكىتىنى بېرىسەن، ئۇ سېنى پاكلايدۇ. خىش ـ ئەقرىبالىرىڭغا سىلە ـ رەھىم قىلىسەن، مىسكىنلىك، قوشنىلىك ۋە سائىلنىڭ ھەققىنى بېرىسەن» دېدى[1]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەدىستە زاكاتتىن كېيىن ئۇنىڭغا يەنە خىش ـ ئەقرىبالارغا سىلە ـ رەھىم قىلىش، مىسكىنلىك، قوشنىلىك ۋە سائىلنىڭ ھەققىنى بېرىش قاتارلىق ھەقلەرنى بېكىتتى.

الله تائالا ياخشىلىقنىڭ ماھىيىتىنى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: ﴿لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلآئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّآئِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُواْ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاء والضَّرَّاء وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ ﴿سىلەرنىڭ كۈن چىققان ۋە كۈن پاتقان تەرىپىكە يۈز كەلتۈرۈشۈڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە يانمايدۇ. بەلكى، الله‌قا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، كىتابقا (يەنى الله نازىل قىلغان كىتابلارغا)، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش، الله‌نى سۆيۈش يۈزىسىدىن خىش ـ ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبنى سەبىلىلەرگە (يەنى پۇل ـ مېلىدىن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان مۇساپىرلارغا)، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە پۇل ـ مال يارىدەم قىلىش، نامراز ئوقۇش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇزلۇققا، كېسەللىككە ۋە (الله‌نىڭ يولىدا قىلىنغان) ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ. ئەنە شۇلار (يەنى يۇقىرىقى سۈيەتلەرگە ئىگە كىشىلەر) (ئىمانىدا) راستچىل ئادەملەردۇر. ئەنە شۇلار تەقۋادار ئادەملەردۇر﴾[2]. الله تائالا مەزكۇر ئايەتتىمۇ خىش ـ ئەقرىبالارغا ۋە باشقىلارغا زاكات بېرىشنى ياخشىلىق قاتارىدىن قىلدى.

---

[1] ئىمام ئەھمەد رىۋايەت قىلغان.

[2] سۈرە بەقەرە 177 ـ ئايەت.

پۇل ـ مالنى ياخشىلىق يوللىرىغا سەرپ قىلىش

بىز يۇقىرىدا زاكاتنىڭ پەرز بولغان قىسمىنى سەرپ قىلىش ھەققىدە توختالدۇق. لېكىن، شۇنى بىلىش كېرەككى، پۇل ـ مالنى سەرپ قىلىشنىڭ دائىرىسى مۇسۇلمانلىقنىڭ قەلبى تەلىپۇنىدىغان ياخشىلىققا قاراپ تېخىمۇ كەڭ ۋە ھەرخىل بولىدۇ. ئىسلام دىنى ياخشىلىق يوللىرىغا پۇل ـ مال سەرپ قىلىشنى شۇنداق تەسىرلىك تەشۋىق قىلىدۇكى، سېخىلىقنىڭ كۆڭلى ـ كۆكسى تېخىمۇ كەڭ بولۇپ كېتىدۇ، بېخىلمۇ بىر نەرسە بەرمەي تۇرالمايدۇ. دەرۋەقە، الله تائالا سەدىقىنى ئوڭ قولى بىلەن قوبۇل قىلىدۇ. ئۇ، سەدىقە قىلغان ئادەمنىڭ سەدىقىسىنى خۇددى بىر ئادەم ئۆز تايىچىقىنى ئوبدان بېقىپ ئۆستۈرگەندەك ئۆستۈرۈپ، ساۋابىنى ئۇھۇد تېغىدەك زورايتىپ بېرىدۇ. ئۇ مۇنداق دېگەن: ﴿مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّئَةُ حَبَّةٍ وَاللّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاء وَاللّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ﴿الله‌نىڭ يولىدا پۇل ـ مېلىنى سەرپ قىلغانلارنىڭ (سەرپ قىلغان نەرسىسى يەرگە تېرىلىپ) يەتتە باشاق چىقارغان، ھەر باشىقىدا 100 دان تۇتقان بىر دانغا ئوخشايدۇ (بۇ الله ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان پۇل ـ مالنىڭ ساۋابىنىڭ ھەسسىلەپ كۆپ بولىدىغانلىقىغا مىسال). الله خالىغان بەندىسىگە ھەسسىلەپ ساۋاب بېرىدۇ. الله‌نىڭ مەرھەمىتى (چەكلىك ئەمەس) كەڭدۇر (الله مال سەرپ قىلغۇچىنىڭ نىيىتىنى بىلگۈچىدۇر)﴾[1]؛ ﴿مَن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾ «كىمكى الله‌قا قەرزى ھەسەنە بېرىدىكەن (يەنى الله‌نىڭ رازىلىقىنى تىلەپ، ئۇنىڭ يولىدا پۇل ـ مال سەرپ قىلىدىكەن)، الله ئۇنىڭغا ھەسسىلەپ قايتۇرىدۇ، ئۇنىڭغا چوڭ ساۋاب بېرىدۇ﴾[2].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىشىلەرگە ھەر كۈنى ئاسماندىن ئىككى پەرىشتە چۈشىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى: ‹ئى الله سېخىينىڭ خەيرى ـ ئېھسان قىلغان پۇل ـ مېلىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ بەرگىن› دەيدۇ. يەنە بىرى: ‹بېخىلنىڭ مېلىنى تېرىپىرەن قىلىۋەتكىن› دەيدۇ»[3].

ئائىشە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن مۇنداق رىۋايەت قىلىنىدۇ: ئۇلار بىر قوي بوغۇزلاپ، ھەممىسىنى دېگۈدەك سەدىقە قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئۇنىڭدىن بىر نەرسە قالدىمۇ؟» دەپ سورىغاندا، ئائىشە: «ئۇنىڭدىن پەقەت تاغىقى (يەنى قولى)

---

[1] سۈرە بەقەرە، 261 ـ ئايەت.

[2] سۈرە ھەدىد، 11 ـ ئايەت.

[3] ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

قالدى» دەپ جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنى ئاڭلاپ: «ئاغىقىدىن باشقا ھەممە يېرى قاپتۇ» دېدى[1]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: «بەندە: مېلىم، مېلىم دەيدۇ. ھەقىقەتەن، ئۇنىڭ مېلىدىن ئۇنىڭغا پەقەت ئۇچ نەرسە تېگىشلىك بولىدۇ: يەپ تۈگەتكىنى، كىيىپ چىرىتكىنى، بېرىپ ساقلىغىنى (يەنى اللەنىڭ دەرگاھىدا ساقلانغىنى). ئۇلاردىن باشقىسى قولدىن كېتىدۇ ۋە باشقىلارغا قالىدۇ»[2].

ئىبنى مەسئۇد (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ قايسىڭلار مىراسخورىنىڭ مېلىنى ئۆز مېلىدىن بەكراق ياخشى كۆرىدۇ؟» ئۇلار: «ئى رەسۇلۇللاھ ھەربىرىمىزگە پەقەت ئۆزىمىزنىڭ مېلىلا ياخشىراقتۇر» دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ھەقىقەتەن سەرپ قىلغىنى ئۆزىگە تەۋە بولىدۇ، سەرپ قىلمىغىنى مىراسخورىغا تەۋە بولىدۇ»[3].

مۇشۇ دەلىللەرگە ۋە باشقا دەلىللەرگە ئاساسەن، ئىلگىرىكى مۇسۇلمانلار ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان پۇل ـ مالىلىرىنى اللە يولىدا مەردلەرچە سەرپ قىلاتتى. ئۇلارنىڭ خەيرى ـ ئېھسانلىرى جاھانغا تولۇپ كەتتى. دىللىرى اللەقا يېقىنلىشىش ئۈچۈن زاكات بېرىش ۋە پۇل ـ مېلىدىكى ئۇنىڭدىن باشقا ھەقلەرنى ئادا قىلىش بىلەنلا تەسكىن تاپمىدى. ئۇلار اللەنىڭ دەرگاھىدىكى نەرسىنى تىلەپ، پۇل ـ مېلىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇپ سەرپ قىلدى. چۈنكى، اللە تائالانىڭ دەرگاھىدىكى نېمەت ياخشى ۋە مەڭگۈلۈكتۇر.

بۇ ھەقتە ئىمام لەيس ئىبنى سەئدنى تىلغا ئېلىش كۆپايە قىلىدۇ. بۇ پەزىلەتلىك ئالىم قولىغا كىرگەنلىكى پۇللارنى بىر يىلغا قويماي اللە يولىدا سەدىقە قىلىۋېتەتتى. ئېيتىلىشىچە، ئۇنىڭ يىللىق كىرىمى 80 مىڭ تىللاغا يېتىدىكەن.

شۇنداقلا، ئابدۇللاھ ئىبنى جەئفەر ھاجىتىنى تىلەپ كەلگەن كىشىنى قەتئىي قۇرۇق قول قايتۇرمايتتى. باشقىلار ئۇنىڭدىن بۇ ھەقتە سورىغاندا، ئۇ مۇنداق دېگەن: «اللە ماڭا بىر ئادەت ئادەتلەندى. مەنمۇ اللەنىڭ بەندىلىرىگە بىر ئادەت بىلەن ئادەتلەندىم. اللە ماڭا بېرىشكە ئادەتلەندى، شۇڭا مەن اللەنىڭ بەندىلىرىگە بېرىشكە ئادەتلەندىم. مەن ئادىتىمنى ئۇلاردىن ئۈزۈپ قويسام، اللەنىڭمۇ مەندىن ئادىتىنى ئۈزۈپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيمەن».

---

[1] تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.

[2] مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

[3] بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

4. روزا

ئىسلامدىكى ئىبادەتلەرنىڭ خلمۇخىل بولىدىغانلىقى

ئىسلامنىڭ ئىبادەت تۈرلىرى كۆپ بولۇپ، بەزىلىرى دۇئا، زىكىر ـ تەسبىھ ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش، بىلىمگەنگە ئۆگىتىش، يولدىن ئازغانىنى يېتەكلەش قاتارلىقلارغا ئوخشاش گەپ ـ سۆز ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ.

بەزىلىرى نامازغا ئوخشاش جىسمانىي ھەرىكەت بىلەن، زاكاتقا ئوخشاش پۇل ـ مال بىلەن ياكى ھەج ۋە الله يولىدا قىلىدىغان جىھادقا ئوخشاش ھەر ئىككىسى بىلەن ئەمەلىي ھەرىكەت ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ.

يەنە بەزىلىرى گەپ-سۆز ياكى ئەمەلىي ھەرىكەت ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلماستىن، بەلكى، روزىغا ئوخشاش ئىنسان ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش ۋە چەكلەش ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدۇ. مەلۇمكى، ئىنسان روزا تۇتۇش ئارقىلىق تاڭ سەھەردىن كۈن ئولتۇرغانغا قەدەر يېمەك ـ ئىچمەكتىن ۋە ئايالىلارغا يېقىنلىشىشتىن ئۆزىنى چەكلەيدۇ.

روزا ماھىيەت ۋە روھىي جەھەتتىن ئىجابىي ئەمەلدۇر

ئىنساننىڭ ئۆزىنى ئاشۇنداق تۇتۇۋېلىشى كۆرۈنۈشتە سەلبىي ئىش بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ماھىيەتتە ۋە روھىيەتتە ئىجابىي ئەمەلدۇر. چۈنكى، ئىنسان الله‌قا يېقىنلىشىشنى نىيەت قىلىپ، كۆڭۈل تارتىدىغان نەرسىلەردىن ئۆزىنى تۇتۇۋالىدۇ. دېمەك، ئۇ ئىنساننىڭ ئۆز ئىرادىسى بىلەن بولىدىغان، الله تائالانىڭ مىزانىدا ۋەزنى ئېغىر كېلىدىغان، ياخشىلىق ھېسابلىنىدىغان ۋە قوبۇل بولىدىغان روھىي ئەمەلدۇر.

نىيەت - قىلىدىغان ياكى تەرك ئېتىدىغان ئىشنىڭ دەرىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. دىن پەقەت قىلىش ياكى تەرك ئېتىشتىن ئىبارەتمۇ؟ بۇيرۇلغان ئىشنى پەرز بىلىپ ياكى مۇباھ بىلىپ قىلىدىغان ئىش، توسۇلغان ئىشنى ھارام بىلىپ ياكى مەكرۇھ بىلىپ تەرك ئېتىدىغان ئىش. دەرھەقىقەت، پەزىلەتلەرنىڭ ھەممىسى لايىق، توغرا بولغان ئىشنى قىلىشتىن، لايىق، توغرا بولمىغان ئىشنى تەرك ئېتىشتىن ئىبارەتمۇ؟

دەرۋەقە، روزا ئىسلامدىن ئىلگىرىكى دىنلارمۇ بىلىدىغان (گەرچە ئەگەشكۈچىلىرى ئادا قىلىنىش شەكلىنى ئۆزگەرتىۋەتكەن بولسىمۇ) قەدىمىي ئىبادەتتۇر. الله تائالا مۇنداق

دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! (گۇناھلاردىن) ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ (رامىزان روزىسى) پەرز قىلىندى﴾[1].

ئەمما، ئىسلامدىكى روزا باشقا روزىلارنىڭ ھەممىسىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ.

پەرز روزىنىڭ ئېيى

اللە تائالا ئىسلامدا روزا ئۈچۈن بەرىكەتلىك ۋە ھۆرمەتلىك بىر ئايىنى تاللىدى. ئۇ، مۇسۇلمانلار قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان، «قۇرئان كەرىم»نىڭ تۇنجى ئايەتلىرى نازىل بولغان ئايدۇر. ئۇ ئايەتلەرنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئېلىپ چۈشكەنىدى. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ ﴿يارائتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن، ئۇ ئىنسانىنى لەختە قاندىن يارائتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر، ئۇ قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۇردى﴾[2].

اللە ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ كىتابى «قۇرئان كەرىم»نى ئەڭ ياخشى بەندىسىگە نازىل قىلىش ئۈچۈن تاللىغان بۇ ئاي روزىدىن ئىبارەت يىللىق ئىبادەتنىڭ پەرز بولۇشىغا تاللىنىشقىمۇ ئەڭ لايىقتۇر. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِيَ أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ ﴿رامىزان ئىيىدا قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىدى، قۇرئان ئىنسانلارغا يېتەكچىدۇر، ھىدايەت قىلغۇچى ۋە ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىغۇچى روشەن ئايەتلەردۇر. سىلەردىن كىمكى رامىزان ئىيىدا ھازىر بولسا، رامىزان روزىسىنى تۇتسۇن؛ كىمكى كېسەل ياكى سەپەر ئۈستىدە (يەنى مۇساپىر) بولۇپ (تۇتمىغان بولسا، تۇتمىغان كۈنلەر ئۈچۈن) باشقا كۈنلەردە تۇتسۇن. اللە سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، تەسلىكنى خالىمايدۇ﴾[3].

---

[1] سۈرە بەقەرە 183 - ئايەت.

[2] سۈرە ئەلەق، 1 - ۋە 5 - ئايەتلەر.

[3] سۈرە بەقەرە 185 - ئايەت.

روزىنىڭ سىر - ئەسرارلىرى

الله تائالا رامىزان ئېيىدا روزا تۇتۇشىمىزنى پەرز قىلدى. الله تائالا روزىنى پەقەت يۇكسەك سىر - ئەسرارلار ۋە ھېكمەتلەر تۇپەيلى پەرز قىلدى. ئۇلاردىن بىلىدىغىنىمىزنى بىلەلەيمىز، بىلمەيدىغىنىمىزنى بىلمەيمىز. زامانىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىڭ بەزى سىرلىرى ئېچىلىدۇ. شۇڭا بىز الله‌نىڭ ئاشۇ ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇق ئارقىسىدىكى ھېكمەتلىرىنى ئويلىشىمىز، روزىدىكى سىرلىرىنى تېپىپ چىقىپ، ئۇنى كىشىلەرنىڭ خاھىشى بويىچە ئەمەس، بەلكى الله بىزدىن ئىرادە قىلغان رەۋىشتە تۇتۇشىمىز كېرەك.

روزا ئىنسان روھىيىتىنى كۈچلەندۈرىدۇ

بىز روزىنىڭ سىرلىرىنى پەقەت ئىنسانىنىڭ سىرلىرىنى تونۇپ يەتكەندە ئاندىن بىلەلەيمىز. ئۇنداقتا ئىنسان دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ ماھىيىتىچۇ؟

ئىنسان ھەربىر كىشىنىڭ جەسىتىمۇ؟ ياكى قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتقان ھەيكەلمۇ؟ ئۇ پەقەت ئاشۇ ئەزالار، ھۈجەيرىلەر، گۆشلەر، سۆڭەكلەر ۋە نېرىپلاردىن تەركىب تاپقان مەخلۇقمۇ؟ مۇبادا ئىنسان پەقەت ئاشۇنداق مەخلۇق بولسا، ئۇ نېمىدېگەن ئەرزىمەس، نېمىدېگەن كىچىك مەخلۇق - ھە!

تۇغرا، ئىنسان پەقەت كۆز ئالدىمىزدىلا كۆرۈلۈۋاتقان ھەيكەل ئەمەس. بەلكى، ئۇ زېمىندا تۇرىدىغان ساماۋىي روھتۇر. لاي بىلەن ئورالغان ئالىي مەرتىۋىلىك سىردۇر.

ئىنسانىنىڭ ماھىيىتى پەقەت رەببانىي مەرھەمەت ۋە روھىي ئىلتىپاتتۇر. الله تائالا ئۇلارنى ئىنسانغا بىرىكتۈرگەن. ئىنسان ئۇلار ئارقىلىق چۈشىنىدۇ، تەپەككۇر قىلىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن سېزىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن تېتىيدۇ، ئۇنىڭ بىلەن زېمىنىنىڭ پادىشاھلىقىنى باشقۇرىدۇ. ئاسمانىنىڭ مەلۇماتلىرىدىن خەۋەردار بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن الله تائالا پەرىشتىلەرنى ئادەمگە سەجدە قىلىشقا بۇيرىدى. بۇ ھەرگىزمۇ ئىنسانىنىڭ لايدىن يارىتىلغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس ئىدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِن طِينٍ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ﴾ ﴿ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ پەرىشتىلەرگە ئېيتتى: ‹مەن ھەقىقەتەن لايدىن بىر ئادەم يارىتىمەن. ئۇنى مەن راۋۇرۇس

يارانتقان (يەنى ئۇنى سۇرەتكە كىرگۈزۈپ، ئەزالىرى تولۇق، مۇكەممەل ئىنسان ھالىتىگە كەلتۈرگەن) ۋە ئۇنىڭغا جان كىرگۈزگەن ۋاقتىمدا ئۇنىڭغا سەجدە قىلىڭلار﴾[1].

مانا بۇ، ئالىي روھ ۋە تەندىن تەركىب تاپقان ئىنساندۇر. ئىنسان جىسمى ئۆڭي بولۇپ، ئۇنىڭ ئىگىسى روھتۇر. جىسىم ئۇلاغ بولۇپ، روھ ئۇنىڭ ئۇستىدىكى يولۇچى ياكى مۇساپىردۇر. ئۆڭي ياكى ئۇلاغ ئۆزى ئۇچۇن يارىتىلغان ئەمەس، ئۆڭي بولسا ئۇنىڭدا تۇرىدىغان ئادەم ئۇچۇن، ئۇلاغ بولسا ئۇنى مىنىدىغان ئادەمنىڭ مەنپەئىتى ئۇچۇن يارىتىلغان. ئىنسانلارنىڭ ئۆزلىرىنى تاشلىۋېتىپ، ئۆيلىرىگە كۆڭۈل بۆلۈشى، ئۆزلىرىنى ئۇلاغنىڭ خىزمەتچىلىرى قىلىۋالغانلىقى نېمىدېگەن ئەپسۇسلىنارلىق ئىش ـ ھە! ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جىسىملىرى ئۇچۇنلا ئىشلەيدۇ، دۇنيالىق ئارزۇلىرى ئۇچۇن پائالىيەت قىلىدۇ، قورساقلىرى ۋە شەھۋەتلىرى ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ داۋاملىق ئوقۇيدىغان مارشى تۆۋەندىكىچە:

دۇنيا پەقەت يېمەك ـ ئىچمەك، ئۇيقۇدىن ئىبارەت.
قىلالمىساڭ سەن بۇ ئىشلارنى: ''ئەلۋىدا دۇنيا'' دېيىشىڭ كېرەك.

الله تائالا بۇلارنى سۇيەتلەپ مۇنداق دېگەن: ﴿أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا﴾ ﴿ئېيتىپ باقسىڭچۇ؟ نەپسى خاھىشىنى ئىلاھ قىلىۋالغان ئادەمگە (نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىشتىن ئۇنى ساقلاش ئۇچۇن) ھامىي بولالامسەن. ئۇلارنىڭ تولىسىنى (گېپىڭنى) ئاڭلايدىغان ياكى چۇشىنىدىغان ئادەملەر دەپ گۇمان قىلامسەن؟ ئۇلار (چۇشەنمەسلىكتە) پەقەت چاھارپايلارغا ئوخشاشتۇر، بەلكى ئۇلاردىنمۇ بەتتەر گۇمراھتۇر﴾[2].

ئىنسان روھ ۋە تەندىن تەركىب تاپقان. شۇڭا تەننىڭ ئۆز تىپى بولغان تۆۋەنكى ئالەمدىن قاندۇرىدىغان تەلەپلىرى بار. روھنىڭمۇ ئۆز تىپى بولغان ئۇستۇنكى ئالەمدىن قاندۇرىدىغان تەلەپلىرى بار. مۇبادا ئىنسان ئۆزىنىڭ روھىي تەشنالىرىنى تېنىنىڭ تەلەپلىرىگە، ئەقلىنى شەھۋەتلىرىگە بويسۇندۇرسا، رەھىمدىل پەرىشتە سۇيەتلىكىدىن چىقىپ، خارۇزار ھايۋانغا، بەلكى قوغلاندى شەيتانغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. بۇ ھەقتە بىر شائىر مۇنداق دېگەن:

ئەي ئىنسان، تېنىڭدىن كېچىسەن قاچان،
پايدا يوق ئىزدىسەڭ، تارتىسەن زىيان.

---

[1] سۇرە ساد، 71 ـ ۋە 72 ـ ئايەتلەر.

[2] سۇرە فۇرقان، 43 ـ ۋە 44 ـ ئايەتلەر.

روھىڭنى كۈچەيتكىن، پەزىلەتلىك بول،
تەن ئەمەس، روھ بىلەن بولسەن ئىنسان.

ئەمما ئىنسان روھىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى بىلىپ، اللەنىڭ سىرلىرىنى تونۇپ يەتسە، ئۇستۇنكى ئالەم قىسمىنى تۆۋەنكى ئالەم قىسمىغا ھۆكۈم قىلدۇرسا، ئۇلاغدىن بۇرۇن مىنگۈچىگە كۆڭۈل بۆلسە، ئۆيىنى بېزەشتىن بۇرۇن ئۇنىڭدا ئولتۇرىدىغان ساھىبخانىغا ئەھمىيەت بەرسە، روھىنىڭ تەشنالىرىنى تەنىنىڭ تەلەپلىرىدىن ئۇستۇن تۇتسا، ئاندىن ئىنسان پەرىشتىگە ياكى پەرىشتىدىنمۇ ياخشى بىر مەخلۇققا ئايلىنىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُوْلَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ﴾ ﴿ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار - ئەنە شۇلار مەخلۇقاتلارنىڭ ياخشىسىدۇر﴾[1].

شۇڭا الله تائالا ئىنسانغا روزىنى ئۇنىڭ ھاۋايى ھەۋەسلىرىنىڭ سۇلتانلىقىدىن ئازاد بولۇشى، تېنىنىڭ زىنداندىن قۇتۇلۇشى، شەھۋەتلىرىنىڭ ئۇستىدىن غالىپ كېلىشى، ھايۋانىي سۈپەتلىرىنى كونترول قىلىشى ۋە پەرىشتىلەرگە ئوخشىشى ئۈچۈن پەرز قىلدى. مۇشۇ سەۋەبتىن، روزىدارنىڭ روھى ئۆرلەپ، الله تائالاغا يېقىنلىشىشى، دۇئالىرى بىلەن ئاسمان دەرۋازىلىرىنى ئېچىشى، اللەقا دۇئا قىلسا، اللەنىڭ ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىشى ۋە ئۇنىڭغا: ھازىرمەن ئى بەندەم، دۇئايىڭنى ئىجابەت قىلىشقا ھازىرمەن، دەپ ندا قىلىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئۈچ كىشىنىڭ دۇئاسى رەت قىلىنمايدۇ: بىرى، روزىدارنىڭ ئىپتار قىلغۇچە قىلغان دۇئاسى؛ يەنە بىرى، ئادىل ئىمامنىڭ دۇئاسى؛ ئۇچىنچىسى، زۇلۇمغا ئۇچرىغان كىشىنىڭ دۇئاسى»[2].

روزا تۇتۇڭلار، ساغلام بولسىلەر

ئىنسان روزا ئارقىلىق بىر تەرەپتىن روھىنى پاكلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن بەدىنىنى كۈچلەندۈرىدۇ. ئىنسانلار دۇچ كېلىۋاتقان كېسەللىكلەرنىڭ كۆپىنچىسى قورساقلىرىنىڭ سەۋەبىدىن بولۇپ، كۆڭۈللىرى تارتقان نەرسىلەرنى ئايرىماستىن يەپ - ئىچكەنلىكتىن كېلىپ چىقىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:

[1] سۈرە بەييىنە، 7 - ئايەت.
[2] تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.

«ئادەم ئوغلى قورسىقىدىن يامانراق بىر قاچىنى تولدۇرمايدۇ. ئەسلىدە ئۇنىڭ ئۆزە تۇرغىدەك يەپ - ئىچىشى يېتەتتى. ئەگەر ئۇ چوقۇم يېمەسە بولمايدىغان ئەھۋال ئاستىدا، (ئاشقازىنىڭ) ئۈچتىن بىرىنى تائامغا، ئۈچتىن بىرىنى ئىچىدىغان نەرسىگە، قالغان ئۈچتىن بىرىنى نەپەس ئېلىشىغا قالدۇرسۇن»[1].

ئىنسانىڭ قورسىقى بالايىئاپەت، ئاشقازىنى كېسەللىكلەر خەزىنىسى بولسا، تاماقتىن پەرز تۇتۇش (يەنى ئاز تاماق يېيىش) ئۇنىڭ ئاساسى دورىسىدۇر. ئاشقازانىڭ دەم ئېلىشىغا ۋە جىسمىنىڭ كۆپلىگەن زىيانلىق ماددىلاردىن قۇتۇلۇشىغا روزا تۇتۇشتىن ئارتۇق پۈرسەت بولمايدۇ. مەلۇم بىر ژۇرنالدا 300 دىئابېت بىمارىنىڭ روزا سەۋەبىدىن شىپا تاپقانلىقى بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «روزا تۇتۇڭلار، ساغلام بولىسىلەر»[2] دەپ تولىمۇ توغرا ئېيتقان.

روزا ئىنسان ئىرادىسىنى يېتىلدۈرىدۇ

روزا ئىنسان ئىرادىسىنى كۈچلەندۈرىدۇ. چىداملىق بولۇش ئۈچۈن يېتىلدۈرىدۇ. روزىدار ئالدىدا شۇنداق نازۇنېمەتلەر تۇرۇپ قورسىقى ئاچىدۇ، ئالدىدا شۇنداق سوغۇق ئىچىملىكلەر تۇرۇپ ئۇسسايدۇ، ئايالى يېنىدا تۇرۇپ ئۆزىنى تۇتۇۋالىدۇ. بۇ جەريانىدا اللەتىن ئۆزگە ئۇنى كۆزىتىدىغان، ۋىجدانىدىن باشقا ئۇنى باشقۇرىدىغان بىرسى بولمايدۇ. ئۇنى پەقەت كۈچلۈك ئىرادە يۆلەپ تۇرىدۇ. بۇ، كۈنىگە ئون بەش سائەتتىن ئارتۇق قايتىلىنىپ تۇرىدۇ. يىلدا يېگىرمە توققۇز كۈن ياكى ئوتتۇز كۈن شۇنداق قىلىدۇ. ئىسلام مۇسۇلمانلارغا ھەر يىلى رامىزان ئېيىدا مەجبۇرىي ئاچىدىغان ۋە باشقا ۋاقىتتا ئىختىيارىي قويۇپ بېرىدىغان روزا مەدرىسەدەك باشقا قايسى بىر مەدرىس ئىنسان ئىرادىسىنى مۇشۇنداق تاۋلايدۇ؟ ئىنسانغا مۇشۇنداق چىرايلىق سەۋر قىلىشنى ئۆگىتىدۇ؟ گېرمانىيىلىك بىر پسىخىكا ئالىمى ئىرادىنى كۈچلەندۈرۈش توغرۇلۇق بىر ئىلمىي ماقالە يازغان. ئۇنىڭدا ئىنسان ئىرادىسىنى يېتىلدۈرۈشتىكى ئەڭ ياخشى ۋاستە روزا ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان. ئىسلامغا كەلسەك، ئۇ بۇلارنى پسىخىكا ۋە تەن دوختۇرلىرىدىن بۇرۇن ئوتتۇرىغا قويغانىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئى ياشلار جامائەسى، سىلەردىن ئۆيلىنىشكە قادىر بولالىغان ئادەم ئۆيلەنسۇن. چۈنكى،

[1] تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.

[2] تەبەرانى رىۋايەت قىلغان.

ئۆيلىنىش ئۇنىڭ كۆزىنى ۋە جان يېرىنى ھارامدىن ساقلايدۇ. ئۆيلىنىشكە قادىر بولالمىغان ئادەم روزا تۇتۇشى لازىم. چۈنكى، روزا ئۇنىڭ شەھۋىتىنى كېسىدۇ»[1].

رامىزان ئېيى ئىنسانغا سەۋر ئۆگىتىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەۋرنى ئۇنىڭغا نىسبەت بېرىپ مۇنداق دېگەن: «سەۋر ئېيىنىڭ روزىسىنى تۇتۇش ۋە ھەر ئايدا ئۈچ كۈن روزا تۇتۇش قەلبىتىن ھەسەتخورلۇقنى كەتكۈزىدۇ»[2]. يەنە مۇنداق دېگەن: «ھەربىر نەرسىنىڭ زاكىتى بولىدۇ، بەدەننىڭ زاكىتى روزىدۇر، روزا بولسا سەۋرنىڭ يېرىمىدۇر»[3].

روزىنىڭ سەۋرنىڭ يېرىمى بولۇشىغا كەلسەك، ئىنساندا مۇنداق ئۈچ كۈچ بار: بىرى، ھايۋانلاردىكىگە ئوخشاش شەھۋانىي كۈچ. يەنە بىرى، يىرتقۇچ ھايۋانلاردىكىگە ئوخشاش غەزەپلىنىش كۈچى. ئۈچىنچىسى، پەرىشتىلەردىكىگە ئوخشاش روھىي كۈچ. ئەگەر ئىنساننىڭ روھىي كۈچى مەزكۇر ئىككى كۈچنىڭ بىرىدىن غەلىبە قىلالىسا، ئەنە شۇ سەۋرنىڭ يېرىمى بولىدۇ. ئىنسان روزا ئارقىلىق قورساق ھەلەكچىلىكى ۋە شەھۋەت كۈچىنى يېڭىدۇ. بۇنىڭ بىلەن روزا ھەقىقىي رەۋىشتە سەۋرنىڭ يېرىمىغا ئايلىنىدۇ.

ئىسلام دىنى تەسلىم بولىدىغان ياكى ئېزىلەڭگۈلۈك قىلىدىغان دىن ئەمەس، بەلكى ئۇزلۇكسىز جىھاد قىلىش، كۈرەش قىلىش دىنىدۇر. جىھادنىڭ تۇنجى تەييارلىقى سەۋر قىلىش ۋە كۈچلۈك ئىرادىدۇر. ئۆز نەپسى بىلەن جىھاد قىلمىغان كىشىنىڭ دۈشمەنگە قارشى جىھاد قىلالىشى ناتايىن. ئۆزىنى يېڭەلمىگەن كىشىنىڭ دۈشمەن ئۈستىدىن غەلىبە قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. بىر كۈنلۈك ئاچلىققا بەرداشلىق بېرەلمىگەن كىشى چوڭ بىر نىشان ئۈچۈن ئائىلىسىدىن ۋە يۇرتىدىن ئايرىلىشقا قەتئىي بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. ھالبۇكى، روزا ئىسلامنىڭ ئىنسانىنى سەۋر قىلىشقا ۋە نەپسىنى تېزگىنلەشكە كۆنىدۇرۇش بىلەن بىرگە، الله يولىدا پىشكەللىككە، ئاچلىققا ۋە مەھرۇملۇققا دۇچ كەلسىمۇ بەرداشلىق بېرىدىغان، قانىتىقلىق، غورىگەللىق ۋە تۇرمۇشنىڭ قاساۋەتلىرىگە يولۇقسىمۇ پەرۋە قىلمايدىغان چىداملىق مۇجاھىد مۇئمىن قىلىپ يېتىلدۈرۈشتىكى ئەڭ ئۇنۇملۇك ۋاستىلىرىدىن بىرىدۇر.

---

[1] ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان.

[2] ئىمام ئەھمەد ۋە ئىبنى ھىببان رىۋايەت قىلغان.

[3] ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان.

روزا ئىنسانغا اللهنىڭ نېمەتلىرىنى تونۇتىدۇ

روزىنىڭ ھېكمەت - سىرلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇ ئىنسانغا اللهنىڭ نازۇنېمەتلىرىنىڭ مىقدارىنى تونۇتىدۇ. چۈنكى، نازۇنېمەتلەر ئۇنىڭغا ئۆزۈلمەي كېلىۋەرسە، ئۇنىڭ ئۇ نېمەتلەرنىڭ قىممىتىنى تونۇش تۇيغۇسى ئاجىزلاپ كېتىدۇ. نېمەتنىڭ قەدرى - قىممىتى ئۇنى يوقاتقاندا تونۇلىدۇ. تاتلىق نەرسىنىڭ قەدرى پەقەت ئاچچىق نەرسىنى تېتىغاندا بىلىنىدۇ. كۈندۈزنىڭ قەدرى قاراڭغۇ چۈشكەندە بىلىنىدۇ. دېمەك، ھەرقانداق نەرسىنىڭ قىممىتى ئۇنىڭ ئەكسى بىلەن پەرقلىنىدۇ.

ئىنسان روزا ئارقىلىق يېمەك - ئىچىمەك، توقلۇق ۋە ئۇسسۇزلۇققا قېنىشنىڭ قەدرىنى بىلىدۇ. ئۇ بۇلارنى پەقەت قانتىق ئۇسسۇزلۇقنىڭ ۋە قانتىق ئاچلىقنىڭ تەمىنى تېتىغاندىلا ئاندىن تونۇپ يېتىدۇ.

مۇشۇ سەۋەبتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىنغان: «رەببىم ماڭا مەككە ۋادىلىرىنى ئالتۇنغا ئايلاندۇرۇپ بېرىشنى تەكلىدى. مەن: ‹ئى رەببىم، ياق، مەن بىر كۈن توق، بىر كۈن ئاچ يۈرەي، ئاچ قالسام ساڭا يېلىنىمەن ۋە سېنى ئەسلەيمەن. توبسام ساڭا شۈكۈر قىلىمەن ۋە ھەمدۇسانا ئېيتىمەن› دېدىم»[1].

روزا يوقسۇللارنى ئەسلىتىدۇ

روزىنىڭ ئىجتىمائىي سىرلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇ ئىنسانغا ئاچ - يالىڭاچ قالغانلارنى ئەمەلىي ھەرىكەت بىلەن ئەسلىتىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن پاساھەتلىك ۋە تەسىرلىك نۇتۇق سۆزلەشنىڭ ھېچ ھاجىتى يوق. چۈنكى، روزىدار بۇ ئەسكەرتىشنى ئاشقازان ۋە ئۈچەيلەرنىڭ نىدالىرى ئارقىلىق ئاڭلايدۇ. راھەت - پاراغەت ئىچىدە ئۆتكەن، ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇقنىڭ تەمىنى تېتىپ باقمىغان ئادەم باشقىلارنىمۇ ئۆزىدەك ئويلايدۇ، مادامكى ئۇ خالىغىنىنى تاپىدىكەن، باشقىلارمۇ تاپالايدۇ، مادامكى كۆڭلى تارتقان گۆش ۋە مېۋە - چېۋىلەر بىلەن ئوزۇقلىنىدىكەن، باشقىلارمۇ يېمەك - ئىچمەكتىن مەھرۇم قالمايدۇ.

---

[1] تىرمىزى رىۋايەت قىلغان.

الله تائالا روزا ئارقىلىق ئورتاق ھەمكارلىقنى، مۇكەممەل باراۋەرلىكنى نامايان قىلدى. ئاچلىقنى بايمۇ، پېقىرمۇ تەڭ تۆلەيدىغان مەجبۇرىي سېلىق قىلدى. بۇ سېلىقنى نۇرغۇن بايلىققا ئىگە كىشىمۇ، كۈندىلىك تۇرمۇشىنى ئاران قامدايدىغان كىشىمۇ تۆلەيدۇ. نەتىجىدە، بايلار ئاچ ـ يالىڭاچ قالغان نۇرغۇن يوقسۇللارنىڭ، تۇرمۇشىنى قامدىيالمايدىغان بىچارىلەرنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلمىدۇ. ئىنسانىنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكى، مۇسۇلمانىنىڭ ئىسلامى، مۇئمىنىنىڭ ئىمانى ئۇنىڭ قەلبىنى يۇمشىتىدۇ. نەتىجىدە، ھاجەتمەنلەرگە ۋە مىسكىنلەرگە ياردەم قولىنى سۇنىدۇ. الله تائالا ئىنتايىن رەھىمدىلىدۇر، بەندىلىرىدىن رەھىمدىللەرگە رەھمەت قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «رەھىم قىلغۇچىلارغا الله رەھمەت قىلىدۇ. سىلەر زېمىندىكىلەرگە رەھىم ـ شەپقەت قىلىڭلار، ئاسماندىكىلەر سىلەرگە رەھمەت قىلسۇن»[1]. يۇسۇپ ئەلەيھىسسالام زېمىنىنىڭ خەزىنىلىرىنى باشقۇرۇپ تۇرۇپمۇ كۆپ روزا تۇتاتتى. ئۇ بۇ ھەقتە سورالغاندا، جاۋابەن مۇنداق دېگەن: «مەن توق يۇرسەم، پېقىرنىڭ ئاچلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەيمەن».

روزا الله‌قا بولغان كامىل ئۇبۇدىيەتنى نامايەن قىلدۇ

روزا ھەممىدىن ئاۋۋال ئىنسانلارنىڭ پەرۋەردىگارى، پادىشاھى ۋە ئىلاھىغا تولۇق باش ئېگىشىنى، كامىل ئۇبۇدىيىتىنى نامايان قىلىدۇ. بۇ ھېكمەت ھەممە ئىبادەتتىكى ئورتاق ئۆلچەم، ھەربىر پەرزدىكى يۈكسەك نىشاندۇر. پەقەت مۇشۇ ھېكمەت ئەمەلىيلەشكەندىلا ئىبادەت ھەقىقىي ئىبادەت بولىدۇ، ئىنسان الله‌قا ھەقىقىي قۇلچىلىق قىلىدۇ. بەندىلەرنىڭ پەرۋەردىگارى الله: «مەن بۇيرىدىم ۋە توستۇم» دەيدۇ. بەندىلەر: ﴿سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ﴾ ﴿بىز (دەۋتىكىنى) ئاڭلىدۇق ۋە (ئەمرىڭگە) ئىتائەت قىلدۇق، پەرۋەردىگارىمىز، مەغپىرىتىڭنى تىلەيمىز، ئاخىر يانىدىغان جايىمىز سېنىڭ دەرگاھىڭدۇر﴾[2] دەيدۇ.

الله‌قا بولغان كامىل ئۇبۇدىيەت بولۇپمۇ روزىدا كۆچلۈك نامايان بولىدۇ. چۈنكى، روزىدار ئالدىدا يېمەك تۇرۇقلۇق ئاچ قالىدۇ، ئۇسسۇلۇق تۇرۇقلۇق ئۇسسايدۇ. مۇبادا روزىدارنىڭ قەلبىدە الله‌نىڭ دوستلۇقىغا ۋە ئۇنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش رىغبىتى، شۇنداقلا، ئۇنىڭ دەرگاھىدىكى مۇكاپاتىنى ئەلا بىلىش قىزغىنلىقى بولمىسا ئىدى، ئۇنداق قىلىشى

[1] تىرمىزى ۋە ئەبۇ داۋۇد رىۋايەت قىلغان.

[2] سۈرە بەقەرە 285 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

مۇمكىن بولمايتتى. شۇڭلاشقا، الله تائالا روزىنى ئۆزىگە نىسبەت بەردى ۋە روزىدارغا مۇكاپات بېرىشنى ئۆزى بىۋاستە ئۈستىگە ئالدى. الله تائالا ھەدىس قۇددۇسىيدا مۇنداق دېگەن: «ھەربىر ئادەمنىڭ ئەملى ئۆزىگە تەۋە. پەقەت روزا ماڭا تەۋە. ئۇنىڭغا ئۆزۈم مۇكاپات بېرىمەن. روزىدار كىشى مېنى دەپ يېمەك ـ ئىچمەكنى، راھەت ـ پاراغەتنى ۋە ئايالىنى تەرك ئېتىدۇ»[1].

مانا بۇ، ئىسلامدىكى روزىدۇر. الله تائالا روزىنى ئىنسانلارنى قىينىش ياكى جازالاش ئۈچۈن پەرز قىلمىدى. بۇ قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟ الله تائالا روزا ئايىتىنى: ﴿يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ ﴿الله سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، تەسلىكنى خالىمايدۇ﴾[2] دەپ ئاخىرلاشتۇرغان تۇرسا؟ دەرھەقىقەت، الله تائالا روزىنى ئىنسان روھىيىتىنى ئويغىتىش، بەدەننى ساغلام قىلىش، ئىرادىنى كۈچلەندۈرۈش، بەرداشلىق بېرىشكە ئادەتلەندۈرۈش، نېمەتلەرنى تونۇتۇش، رەھىمەت تۇيغۇلىرىنى يېتىلدۈرۈش ۋە ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا تولۇق بويسۇنۇشنى مەشىق قىلدۇرۇش ئۈچۈن يولغا قويدى.

مۇسۇلمانلار ۋە روزا

بىز روزا تۇتۇشتا روزىنىڭ مەقسەتلىرىنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ يۇقىرىدا بايان قىلىنغان سىر ـ ھېكمەتلىرىگە ھەقىقىي رەۋىشتە كۆڭۈل بۆلۈشىمىز، ئۇلارنى كۆز ئالدىمىزدا قويۇشىمىز كېرەك.

مۇسۇلمانلار روزىنىڭ سىرلىرىنى بىلەلىدىمۇ؟ رامىزان ئېيىدىن ھەقىقىي رەۋىشتە پايدىلانىدىمۇ؟ سەلەفلىرىمىز روزىنىڭ سەمەرىلىرىنى تولۇق ھاسىل قىلىپ، ئۇنىڭ سايىسىدا سايىداپ، ئۇنىڭدىن روھىي كۈچ ـ قۇۋۋەت ئالغانىدى. ئۇلار كۈندۈزلىرى ئىنتايىن ئاكتىپ، پائالىيەتچان، ھەربىكەتچان بولسا، كېچىلىرى تائەت ـ ئىبادەت ۋە قۇرئان تىلاۋەت بىلەن مەشغۇل ئىدى. ئۇلار رامىزان ئېيىدا ئىلىم ئۆگىنەتتى، ئىبادەت قىلاتتى، خەيرى ـ ئېھسان قىلاتتى. ئۇلار تىللىرىنى يامان سۆزلەردىن، قۇلاقلىرىنى يامان سۆزلەرنى ئاڭلاشتىن، كۆزلىرىنى ھارام، قەبىھ نەرسىلەرگە قاراشتىن، قەلبلىرىنى بىرەر گۇناھ سادىر قىلىپ سېلىشتىن، قوللىرىنى بىرەر يامان ئىش قىلىشتىن يىغقانىدى.

بۈگۈنكى مۇسۇلمانلارنىڭ بەزىلىرىمۇ رامىزان ئېيىنى ھەسسىلەپ تائەت ـ ئىبادەت ۋە ياخشىلىق قىلىش مەۋسىمى قىلىدى. ئۇلار كۈندۈزلىرى روزىنى ياخشى تۇتتى.

---

[1] ئىبنى خۇزەيمە رىۋايەت قىلغان.

[2] سۈرە بەقەرە 185 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كېچىلىرى لايىقىدا نامىز ئوقۇدى. اللهنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلدى. شۇڭا يوقسۇل، ئاجىز قېرىنداشلىرىنى ئۇنتۇپ قالمىدى. ھۆرمەتلىك پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ رامىزاندىكى ئەڭ سېخىي ھالىتىنى ئۆزلىرىگە ئۇلگە قىلدى. دېمىسىمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رامىزاندا قولىدىن كېلىشچە ياخشىلىق قىلىشقا تولىمۇ تىرىشاتتى.

شۇنىڭ بىلەن بىرگە، رامىزان ئېيىدىن مەنپەئەت ئالمىغان ۋە پايدىلانمىغانلارمۇ بولدى.

اللە تائالا روزىنى قەلب ۋە روھىي مەنپەئەت ئۈچۈن يولغا قويغان تۇرسا، ئۇلار قورساق ئۈچۈن روزا تۇتتى. اللە تائالا روزىنى مۇلايىم بولۇش ۋە سەۋر قىلىشنى ئۆگىنىش ئۈچۈن يولغا قويغان تۇرسا، ئۇلار ئۇنى غەزەپلىنىش ۋە ئاچچىقلىنىش ئوبيېكتى قىلىۋالدى. اللە تائالا روزىنى ئېغىر - بېسىق ۋە سالماق بولۇش ئۈچۈن يولغا قويغان تۇرسا، ئۇلار ئۇنى تىللىشىش ۋە ئۇرۇشۇش ئېيىي قىلدى. اللە تائالا روزىنى ئۇلارنىڭ يامان سۈپەتلىرىنى ئۆزگەرتىشلىرى ئۈچۈن يولغا قويغان تۇرسا، ئۇلار پەقەر تاماق يېيىش ۋاقىتلىرىنى ئۆزگەرتتى. اللە تائالا روزىنى تەمەخور باينى پاكلاش ۋە مىسكىنگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن يولغا قويغان تۇرسا، ئۇلار ئۇنى ھەرخىل يېمەك - ئىچمەكلەر كۆرگەزمىسىگە ئايلاندۇردى. بۇنىڭ بىلەن باي قانچىلىك سەمىرسە، مىسكىننىڭ ھەسرىتىمۇ شۇنچىلىك ئاشتى.

مۇسۇلمانلار روزىنى خۇددى «قۇرئان كەرىم»دە بۇيرۇلغاندەك، اللهنىڭ تەقۋالىقىغا ھازىرلىنىش ئۈچۈن تۇنقان بولسا ئىدى، رامىزان ئېيىدىن گۇناھلىرى مەغپىرەت قىلىنغان ۋە روھلىرى پاكلانغان ھالەتتە چىققان بولاتتى.

5. هەج

هەج ئىسلامدىكى تۆتىنچى رۇكۇن بولۇپ، الله تائالا چەك ـ چېگرىلىرىنى ۋە بەلگىلىمىلىرىنى بېكىتىپ بەرگەن ئەڭ ئاخىرقى پەرزدۇر. ئەڭ كۆچلۈك دەلىللەرگە ئاساسلانغاندا، هەج هىجرىيىنىڭ توققۇزىنچى يىلى پەرز بولغاندى.

دەرۋەقە، هەج سەپىرى دۇنيادا تەڭدىشى يوق سەپەردۇر. هەج پەرز بولغان هەر بىر مۇسۇلمان ئەرافات تېغىدا تۇرۇش ۋە كەبىنى تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن چىن قەلبىدىن ئىخلاس قىلىپ، الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە نامى بىلەن قەسەم قىلغان «تىنچ شەھەر»گە ئاتلىنىدۇ. هالبۇكى، ئىسلام بەيتۇللاهنى الله‌نىڭ بىر ۋە بارلىقى، مۇئمىنلەرنىڭ سېپىنىڭ بىرلىكى ئۈچۈن سىمۋول قىلدى. هەر بىر مۇسۇلماننىڭ هەر كۈنى نامازدا ئاشۇ بەيتۇللاهقا يۈزلىنىشىنى پەرز قىلدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر!) قەيەردە بولماڭلار (نامازدا) يۈزۈڭلارنى مەسجىدى هەرام تەرەپكە قىلىڭلار﴾[1]. ئاخىرىدا ئۇنىڭغا ئۆمرىدە بىر قېتىم بەيتۇللاهقا بېرىپ، هەج قىلىشنى پەرز قىلدى.

مۇسۇلماننىڭ بەيتۇللاه ۋە ئۇنى بنا قىلغۇچى بىلەن بولغان رىشتىسى

بۇ قەدىمىي ئۆي (يەنى بەيتۇللاه) الله‌قا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن زېمىنداً تۇنجى سېلىنغان ئۆيدۇر. ئۇنى ئىبراهىم ئەلەيهىسسالام بىلەن ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيهىسسالام بنا قىلغانىدى. الله تائالا ئۇ ئىككى ئېسىل پەيغەمبەرنىڭ ئەۋلادلىرىدىن مۇسۇلمان ئۈممىتىنى ئاپىرىدە قىلدى ئۇ ئىككىيلەننىڭ بەيتۇللاهنى بنا قىلىۋېتىپ قىلغان خالىس دۇئالىرىنى ئىجابەت قىلدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنتَ العَزِيزُ الحَكِيمُ﴾ ﴿ئۇز ۋاقتىدا ئىبراهىم بىلەن ئىسمائىل كەبىنىڭ ئۇلىنى قويۇرۇۋېتىپ: ‹پەرۋەردىگارىمىز بىزنىڭ (خىزمىتىمىزنى) قوبۇل قىلغىن، سەن هەقىقەتەن (دۇئايىمىزنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىسەن، (نىيىتىمىزنى) بىلىپ

[1] سۈرە بەقەرە 144 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تۇرغۇچىسەن. پەرۋەردىگارىمىز! ئىككىمىزنى ئۆزۈڭگە ئىتائەتمەن قىلغىن، بىزنىڭ ئەۋلادلىرىمىزدىنمۇ ئۆزۈڭگە ئىتائەتمەن ئۇممەت چىقارغىن. بىزگە ھەججىمىزنىڭ قائىدىلىرىنى بىلدۈرگىن، تەۋبىمىزنى قوبۇل قىلغىن، چۈنكى سەن تەۋبىنى ناھايىتى قوبۇل قىلغۇچىسەن، ناھايىتى مېھرىبانسەن. پەرۋەردىگارىمىز! ئۇلارنىڭ ئىچىدىن ئايەتلىرىڭنى ئۇلارغا تىلاۋەت قىلىپ بېرىدىغان، كىتابىڭنى (يەنى قۇرئاننى)، ھېكمەتنى (يەنى پاك سۈننەتنى) ئۇلارغا ئۆگىتىدىغان، ئۇلارنى (مۇشرىكلىك ۋە گۇناھلاردىن) پاك قىلىدىغان بىر پەيغەمبەر ئەۋەتكىن، ھەقىقەتەن سەن غالىبسەن، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىسەن› دېدى﴾[1].

ھەقىقەتەن، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام تاريختا شېرىكنىڭ دۈشمىنى، بۇتلارنى چاقىۋېچى، تەۋھىدنىڭ بايراقدارى، تۇغرا دىننىڭ پېشۋاسى دەپ تونۇلدى. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنى ساپ ئىسلام دىنىدۇر. ئۇ بىزنى بۇنىدىن ئىلگىرى «مۇسۇلمانلار» دەپ ئاتىغانىدى. شۇڭلاشقا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بىلەن ئىسلام ئۈممىتىنىڭ مۇئمىنلىرى ئۇتتۇرىسىدا روھىي رىشتىنىڭ بولۇشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. ئۇ رىشتىنى زامانىنىڭ ئۆزۈن مۇساپىلىرى سۇسلاشتۇرالمايدۇ. ئۇ شۇنداق بىر رىشتىكى، ھەمىشە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ پەزىلىتىنى مۇئمىنلەرگە ئەسلىتىپ تۇرىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلاَ نَصْرَانِيًّا وَلَكِن كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُواْ وَاللّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ﴿ئىبراھىم يەھۇدىيمۇ ئەمەس، ناسارامۇ ئەمەس ۋە لېكىن توغرا دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچى، الله‌قا بويسۇنغۇچى ئىدى، مۇشرىكلاردىن ئەمەس ئىدى. ئىبراھىمغا ئەڭ يېقىن بولغانلار، شۇبھىسىزكى (ئىبراھىمنىڭ زامانىدا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن) ئۇنىڭغا (يەنى ئۇنىڭ يولىغا) ئەگەشكەنلەردۇر. بۇ پەيغەمبەر (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام)دۇر، (بۇ پەيغەمبەرنىڭ ئۈممىتى بولغان) مۇئمىنلەردۇر، الله مۇئمىنلەرنىڭ مەدەتكاردۇر﴾[2].

مۇسۇلمانلارنى بەيتۇللاھ بىلەن ئۇنىڭ تۇنجى بىنا قىلغۇچىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا باغلاپ تۇرىدىغان مۇشۇنداق ئېسىل چۈشەنچە، گۈزەل تۇيغۇ ۋە روھىي رىشتىلەر تۈپەيلى الله تائالا ھەج قىلىشنى قۇدرىتى يېتىدىغان ھەربىر مۇسۇلمانغا پەرز قىلدى. ئۇنى سەۋەبسىز تەرك ئېتىش ياكى ئۇنىڭغا سەل قاراشنى الله‌نى ئىنكار قىلغانلىق ۋە دىندىن چىقىپ كەتكەنلىك بولىدۇ دەپ بېكىتتى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ○فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلّهِ عَلَى

[1] سۈرە بەقەرە 127 ـ ئايەتتىن 129 ـ ئايەتكىچە.

[2] سۈرە ئال ئىمران، 67 ـ ۋە 68 ـ ئايەتلەر.

النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ الله غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ ﴿ھەقىقەتەن ئىنسانلارغا (ئىبادەت ئۈچۈن) تۇنجى سېلىنغان ئۆي (يەنى بەيتۇللاھ) مەككىدىدۇر، مۇبارەكتۇر، جاھان ئەھلىگە ھىدايەتتۇر. ئۇنىڭدا ئوچۇق ئالامەتلەر باركى، ماقامى ئىبراھىم شۇلارنىڭ بىرى، بەيتۇللاھقا كىرگەن ئادەم ئەمىن بولىدۇ. قادىر بولالىغان كىشىلەرنىڭ اللە ئۈچۈن كەبىنى زىيارەت قىلىشى ئۇلارغا پەرز قىلىندى. كىمكى ئىنكار قىلىدىكەن، (يەنى ھەجنى تەرك ئېتىدىكەن، زىيىنى ئۆزىگە)، شۇبھىسىزكى، اللە ئەھلى جاھاندىن (يەنى ئۇلارنىڭ ئىبادىتىدىن) بىھاجەتتۇر﴾[1].

ھەج پائالىيەتلىرى

ھەج مىقاتتىن باشلىنىدۇ، مىقات بولسا شەرئەت مەلۇم يۇرت ھاجىلىرى ئۈچۈن ئېھرام باغلاش نۇقتىسى قىلىپ بەلگىلىگەن ئورۇندۇر. ئېھرام بولسا، كىشىلەر ئادەتتە كىيىنىپ، ياسىنىدىغان كىيىملەرنى سېلىۋېتىپ ھەج قىلىش نىيىتىدە ئاددىي - سادا، ھۇنەر - سەنئەت ئىشلىتىلمىگەن ئاق رەختتىكە ئۇرۇنۇش بولۇپ، مەيىتلەر كېپەنلىنىدىغان كېپەنگە ئوخشايدۇ. بۇ، تەبىئىي پاكلىققا قايتىش پرىنسىپىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش بولۇپ، «روسسو» ۋە ئۇنىڭدىن باشقا پەيلاسوپلار ئۇ پرىنسىپقا چاقىرغان، لېكىن ئەمەلىيلەشتۈرەلمىگەن ئىدى.

ھاجىلار ئېھرام باغلىغاندىن كېيىن، ھەج كۇنلىرىنىڭ ھەممىسىدە ۋە ئەرافاتتا «مەن ھازىرمەن ئى اللە! مەن ھازىرمەن. مەن ھازىرمەن، سېنىڭ ھېچقانداق شېرىكىڭ يوق، ھەقىقەتەن جىمى ھەمدۇسانا، نېمەت ۋە پادىشاھلىق ساڭا خاستۇر، سېنىڭ ھېچقانداق شېرىكىڭ يوق» دەپ تەلبىيە ئېيتىدۇ.

ھاجىلار ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ۋاقتىدا اللەنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، كىشىلەرنى ھەجگە چاقىرىپ ندا قىلغان قەدىمقى ئىلاھىي نىداسىغا مۇشۇ تەلبىيەنى ئوقۇش ئارقىلىق ئىجابەت قىلىدۇ. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَن لَّا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾ ﴿ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىمغا بەيتۇللاھنىڭ ئورنىنى تەيىنلەپ بەردۇق. (ئۇنىڭغا ئېيتتۇقكى) ‹ماڭا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمىگىن، تاۋاپ قىلغۇچىلارغا، قىيام قىلغۇچىلارغا، رۇكۇ قىلغۇچىلارغا، سەجدە قىلغۇچىلارغا مېنىڭ ئۆيۈمنى پاك قىلغىن. كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا (ئۇلارنى) ھەجگە چاقىرىپ ندا قىلغىن،

[1] سۈرە ئال ئىمران، 96 - ۋە 97 - ئايەتلەر.

ئۇلار پىيادە ۋە ئورۇق تۆگىلەرگە مىنىپ كېلىدۇ، ئورۇق تۆگىلەر يىراق يوللارنى بېسىپ كېلىدۇ﴾[1].

بىلىش كېرەككى، ئېھرام باغلاپ بولغاندىن كېيىن ھەجنىڭ مۇھىم پائالىيەتلىرىدىن كەبىنى تاۋاپ قىلىش، سەفا بىلەن مەرۋەنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەئىيى قىلىش، زۇلھەججە ئېيىنىڭ توققۇزىنچى كۈنى ئەرافاتتا تۇرۇش قاتارلىقلار كېلىدۇ.

ئۇلاردىن باشقا يەنە شەيتانغا تاش ئېتىش، مىنادا قونۇش، قۇربانلىق قىلىش ۋە باشقا سۇننەت، مۇستەھەب ئىشلار باردۇر.

كىشىلەر مەزكۇر پائالىيەتلەرنىڭ كۆپىنچىسىنى جاھىلىيەت دەۋرىدىمۇ شۇ بويىچە ئېلىپ باراتتى. ئۇلارنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدىن مىراس ئالغانىدى. لېكىن، ئۇلار ھەقنى باتىلغا، ياخشىنى يامانغا ئارىلاشتۇرۇۋەتتى. ھەجنى ئۆزىنىڭ يۆنىلىشىدىن بۇرۇۋەتتى، تەۋھىد ئۆيى بولغان كەبىنى بۇتلارغا تولدۇرۇۋەتتى. ئۇلار ئاشۇ بۇتلارنى ئىلاھ قىلىۋالدى. بۇتلارغا اللهقا يېقىنلىشىش ئۈچۈن چوقۇندى. بۇتلار ئۈچۈن نەزىر قىلاتتى، بۇتلارنىڭ نامى بىلەن قان قىلاتتى ۋە ئۆز گۇمانلىرى بويىچە: بۇ اللهنىڭ ئۈچۈن، بۇ بىزنىڭ مەبۇدلىرىمىز (شېرىك ئىلاھلار) ئۈچۈن دەپ ئايرىيتتى. كېيىن ئۇلار ئۆز ئىلاھلىرى ئۈچۈن اللهنىڭ رۇخسەت قىلمىغان نەرسىلەرنى ئويدۇرۇپ چىقاردى. مەسىلەن، ئۇلار گۇناھ سادىر قىلىپ سالغان كىيىملەر بىلەن اللهقا تاۋاپ قىلىش لايىق بولمايدۇ دەپ دەۋا قىلىپ، كەبىنىڭ ئەتراپىدا يالىڭاچ تاۋاپ قىلدى. قوي مايلىرىغا ئوخشاش ھالال يېمەكلىكلەرنى ئۆزلىرىگە ھارام قىلدى.

ئىسلام كېلىپ ھەجنى جاھالەتتىن ئازغۇنلۇقلىرىدىن، بۇتپەرەسلىكىنىڭ نىجاسەتلىرىدىن پاكلىدى. ھەج پائالىيەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى اللهقا خالىس قىلدى. ئادەمنى رەسۋا قىلىدىغان يالىڭاچلىقنى ۋە ھالال تائاملارنى اللهنىڭ رۇخسەتسىز ھارام قىلغان قەبىھ قىلمىشلارنى قاتتىق ئەيىبلىدى. اللهتائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: ﴿يَا بَنِي آدَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّهِ الَّتِيَ أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالْطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾ ﴿ئى ئادەم بالىلىرى! ھەر نامازۋاقتىدا (ياكى تاۋاپ ۋاقتىدا ئەۋرىتىڭلارنى سەترى قىلىپ تۇرىدىغان) كىيىمىڭلارنى كىيىڭلار، يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، اللهئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ. ئېيتقىنكى، ‹اللهبەندىلىرى ئۈچۈن يارىتقان لىباسلارنى، شېرىن، پاك رىزىقلارنى كىم ھارام قىلدى؟›﴾[2]

[1] سۈرە ھەج، 26 ـ ۋە 27 ـ ئايەتلەر.

[2] سۈرە ئەئراف، 31 ـ ۋە 32 ـ ئايەتلەر.

به يتۇللاه تەۋھد بىلەن بىرلىك ـ ئىتتىپاقلىقنىڭ سىمۋولىدۇر

ئىسلام دىنى ئەرەبلەرنىڭ تۇغرا ئادەتلىرىنى ۋە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىدىن مىراس ئالغان شەرىئەتلىرىنى مۇقىملاشتۇردى. ئۇ بۇ ئارقىلىق ئىمان تارىخىدىكى قەدىمىيلىك بىلەن يېڭىلىقنى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇردى، اللەنىڭ دەرگاھىدىكى دىنىنىڭ بىرلىكىنى مۇقەررەرلەشتۇردى.

«شىھاب» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇلى (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن:

«ھەج پائالىيىتىدىكى يۇكسەك نەزىريە ۋە ئالىي ھېكمەتنى بىلمەيدىغان بەزى كىشىلەر پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، ئىسلام دىنىنى ئەرەب بۇتپەرەسلىكىنىڭ بەزىبىر قالدۇقلىرىنىڭ تەسىرىدىن تېخىچە قۇتۇلالمىدى دەپ مەسخىرە قىلىدۇ. ئۇلار: كەبە ئەتراپىدا تاۋاپ قىلىش، ھەجەر ئەسۋەدنى سۆيۈش قاتارلىقلار، شۇنىڭدەك، ئۇلۇغلاش ۋە ھۆرمەتلەش مەنىلىرىنى ئىزھار قىلىدىغان پائالىيەتلەر ئەنە شۇ جاھىلىيەت قالدۇقلىرىنىڭ تەسىرىدىدۇر دەپ جار سالىدۇ. بۇنداق دېيىش تامامەن خاتا. چۈنكى، كەبە ئەتراپىنى تاۋاپ قىلىدىغان ياكى ھەجەر ئەسۋەدنى سۆيىدىغان ھەر بىر مۇسۇلمان چىن قەلبىدىن ئۇلارنىڭ پەقەت تاش ئىكەنلىكىنى، ئىنسانغا ھېچقانداق پايدا ـ زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. لېكىن، ئۇ ئۇلارنى ئۇلۇغلاش ئارقىلىق ئۇلاردىكى سىمۋوللۇق مەنىلەرنى، ھەممىگە شامىل ئىنسانىي قېرىنداشلىقنى ۋە دۇنياۋي بىرلىكنى نامايان قىلىدۇ. مۇسۇلمان بۇ جەريانداا اللە تائالانىڭ مۇنۇ ئايىتىنى ئەسلەپ تۇرىدۇ: ﴿جَعَلَ اللّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلآئِدَ﴾ ﴿اللە بەيتۇللھەرام بولغان كەبىنى، ھەج ئېيىنى، ھەجدە قىلىنىدىغان قۇربانلىقنى، (قۇربانلىقنىڭ ئالامىتى سۈپىتىدە) بويۇنلىرىغا بەلگە ئېسىلغان تۆگىلەرنى ئىنسانلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنىڭ تۇتقۇسى قىلدى﴾[1].

سىمۋول تىلى چىرايلىق سۆز ـ ئىبارىلەر بىلەنمۇ تەسۋىرلەپ بەرگىلى بولمايدىغان ئىنچىكە ۋە نازۇك مەنىلەرنى، ئۇلۇغۋار ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئىپادىلەشنىڭ بىردىنبىر چارىسىدۇر.

ئۆز ۋەتىنىنىڭ بايرىقىنى چوڭ بىلىدىغان كىشى ئۇنىڭ ماددىي جەھەتتە ھېچقانداق قىممىتى يوق پەقەت بىر پارچە رەخت ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. لېكىن، ئۇ ۋەتىنىنىڭ شان ـ شەرىپىنى ۋە ئۇلۇغلۇقىنى ئاشۇ بايراقنىڭ سىمۋول

[1] سۈرە مائىدە، 97 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قىلىدىغانلىقىنى، شۇنداقلا، ئۆزىنىڭ ۋەتەنىپەرۋەرلىكىدىكى ئەڭ ئىنچىكە ھېس - تۇيغۇلىرىنىمۇ ئاشۇ بايراقنىڭ تەسۋىرلەپ بېرىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىدۇ. دۆلىتىنىڭ بايرىقى ئەنە شۇنداق چوڭقۇر مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ئۇنى ئۇلۇغلايدۇ، چوڭ بىلىدۇ، ھۆرمەتلەيدۇ. دەرۋەقە، كەبىمۇ اللە تائالانىڭ زېمىنغا قادىغان بايرىقى بولۇپ، ئىنسانلار ئارىسىدىكى قېرىنداشلىقنى ئەڭ روشەن ھالدا ئىپادىلەپ بېرىدۇ، ئۇلارنىڭ بىرلىكىنىڭ ئەڭ مۇقەددەس كۆرۈنۈشلىرىگە سىمۋول بولىدۇ. كەبىنىڭ بىر بىنا بولۇشى ئىنسانلارنىڭمۇ خۇددى بىر بىنادەك پۈختا بىرلىك قۇرۇشى ئۈچۈندۇر. تېخىمۇ ياخشى بولغىنى كەبىنى پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاتىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ بىنا قىلغانلىقىدۇر.

ھەجەر ئەسۋەد بولسا، كەبىنى تاۋاپ قىلىشنى باشلاش ۋە بۇ بىنانى پەرق ئېتىش ئورنىدۇر. مۇسۇلمان كەبە ئالدىدا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىمان كەلتۈرۈش، ئىشىنىش، ئەمەل قىلىش ۋە ئەھدىگە ۋاپا قىلىش ئۈچۈن مۇنداق بەيئەت قىلىدۇ: «ئى اللە، مەن ھەجەر ئەسۋەدكە ئەمەس، ساڭا ئىمان كەلتۈرىمەن. خۇراپاتتىن يۈز ئۆرۈپ، سېنىڭ كىتابىڭنى تەستىقلايمەن. شېرىكتىن يۈز ئۆرۈپ سېنىڭ ئەھدىڭگە ۋە ساپ تەۋھىدكە ۋاپا قىلىمەن. بۇتلارنى چېقىپ تاشلىغۇچى پەيغەمبىرىڭنىڭ سۈننەتلىرىگە ئەگىشىمەن».

مۇشۇنداق ئۇلۇغ مەنىگە ئىگە سىمۋول ئالدىدا بۇتپەرەسلىكنىڭ ئىزنالىرى نېمە قىلسۇن؟ كەبە ھەقىقەتەن مەڭگۈ قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان ئۇلۇغ بىر سىمۋولدۇر. ئىسلام مەڭگۈلۈك، ئۇلۇغۋار، مۇقەددەس، دۇنياۋي ئىنسانپەرۋەرلىكنى ۋە بارلىق ئىنسانلار ئارىسىدىكى قېرىنداشلىقنى ئۇنىڭ ئەتراپىغا مەركەزلەشتۈردى. اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْناً﴾ ﴿ئۆز ۋاقتىدا بىز كەبىنى كىشىلەر ئۈچۈن جەم بولىدىغان جاي ۋە ئامان جاي قىلىپ بەردۇق﴾[1].

ھەج ئىبادىتىنىڭ سىرلىرى

بىز مۇشۇ سىمۋول خاراكتېرلىق تىلىنى چۈشەنگىنىمىزدە (ھالبۇكى، ئۇ تىل دۇنياۋى تىل ئىكەنلىكى بىلەن ئالاھىدە خۇسۇسىيەتكە ئىگىدۇر) ھەج پائالىيەتلىرىنىڭ ۋە ئەمەللىرىنىڭ نۇرغۇن سىرلىرىنى ئاسانلا چۈشىنەلەيمىز.

[1] سۈرە بەقەرە 125 - ئايەت.

«ئېھرام باغلاش ئەملىيەتتە ھەجنىڭ دەسلەپكى پائالىيىتى بولۇپ، ئىنسانىنى بارلىق شەھۋەتتىن ۋە ھاۋايى - ھەۋەستىن ئايرىيدۇ. اللهتىن باشقا ھەرقانداق بىر مەخلۇق ئۈستىدە تەپەككۇر قىلىشتىن توسىدۇ.

ئىنسانىڭ تەلبىيە ئېيتىشى ئۇنىڭ ھەممە نەرسىدىن ئايرىلىپ، اللهقا بولغان تائەت - ئىبادەتلەرنى چىڭ تۇتۇشقا بەرگەن گۇۋاھلىقى ھېسابلىنىدۇ.

بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىش بولسا، دۇنيالىق نەرسىلەردىن ئايرىلغاندىن كېيىن، اللهنىڭ ئۇلۇغلۇقى ئەتراپىدا ئايلىنىۋاتقان قەلبنى تەمسىل قىلىدۇ. ئۇ، نازۇنېمەتلەرنى كۆرۈۋاتقان، ئەمما ئۆزىنى كۆرەلمەيۋاتقان مەشۇقىنىڭ ئىشقىدا ئايلىنىدۇ.

تاۋاپتىن كېيىن سەفا بىلەن مەرۋە ئارىسىدا سەئىيى قىلىش بولسا، اللهنىڭ رەھمىتىنى سىمۋول قىلغان ئىككى بايراق ئارىسىدا، ئۇنىڭ مەغپىرىتى ۋە رازىلىقىنى تىلەپ ئۇيان - بۇيانغا مېڭىشنى تەمسىل قىلىدۇ.

سەفا بىلەن مەرۋە ئارىسىدا سەئىيى قىلغاندىن كېيىن ئەرافاتتا تۇرۇش بولسا، قورقۇنچ بىلەن تولغان دىللارنىڭ، ئۈمىد بىلەن كۆتۈرۈلگەن قوللارنىڭ، دۇئا بىلەن مەشغۇل تىللارنىڭ تەزمرۇ ئىچىدە يالۋۇرۇشلىرىنى، ئەڭ رەھىمدىل زاتتىن تىلىگەن سەمىمى ئىستەكلىرىنى تەمسىل قىلىدۇ.

پەرۋەردىگارىنىڭ نۇرى بىلەن دىللارنى يورۇتىدىغان ئەنە شۇ پائالىيەتلەردىن كېيىن شەيتانغا تاش ئېتىش بولسا، يامانلىق ئامىللىرىغا ۋە شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە بولغان دۈشمەنلىكنى كۈچەيتىپ، يەككە كىشى ۋە جامائەتچىلىككە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ھەۋايى ھەۋەسلەرنى بىتچىت قىلىشنى تەمسىل قىلىدۇ.

قۇربانلىق قىلىش بولسا، ئېسىل پەزىلەتنى بەرپا قىلىشقا توسقۇنلۇق قىلىدىغان پاسكىنا قانىنى ئېقىتىش ئارقىلىق پاكلىق مەرتىۋىسىگە چىقىشتىكى ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچنى تەمسىل قىلىدۇ. ئۇ، قۇربان بېرىش ۋە پىداكارلىق قىلىشنى الله تائالانىڭ پاك ئەسكەرلىرى ئالدىدىكى سەھىنىدە تەسۋىرلەپ بېرىدۇ»[1].

ھەجنىڭ ئىنسان قەلبىگە ۋە ھاياتقا بولغان تەسىرلىرى

بىز بۇ كىتابنىڭ ئالدىنقى بۆلۈملىرىدە ئىبادەت قىلىشتىن مەقسەت، اللهنىڭ بۇيرۇقلىرىنى بەجا كەلتۈرۈش ۋە اللهنىڭ ھەقلىرىگە ۋاپا قىلىش ئىكەنلىكىنى

[1] شەيخ شەلتۇتنىڭ: «ئىسلام دىنى ئەقىدە ۋە شەرىئەتتۇر» ناملىق كىتابى، 120 - بەت.

تەكىتلەپ ئۆتكەنىدۇق. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە، ئىبادەتلەرنىڭ ھەم شەخسىنىڭ ھەم كۆپچىلىكىنىڭ ھايانىغا يەتكۈزىدىغان ياخشى تەسىرلىرى ۋە نۇرغۇن پايدىلىرى بار.

ھەج بولسا ئىسلام ئىبادەتلىرى ئىچىدە ئەڭ كۆپ پائالىيەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىبادەتتۇر (ھالبۇكى، ئۇنىڭ ھېكمەتلىرىنى تەپسىلىي شەكىلدە بىلگىلى بولمايدۇ). ئۇ يەنە مۇسۇلمانلارنىڭ ھايانىغا، مەيلى شەخسىلەر ياكى مىللەتلەر بولسۇن، ئەڭ روشەن تەسىر كۆرسىتىدىغان ئىبادەتلەردىن بىرىدۇر. نېمىشقا شۇنداق بولمىسۇن؟ چۈنكى، اللە تائالا مۇنداق دېگەن تۇرسا: ﴿وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُم مِّن بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ﴾ ﴿كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا (ئۇلارنى) ھەجگە چاقىرىپ نىدا قىلغىن، ئۇلار پىيادە ۋە ئورۇق تۆگىلەرگە مىنىپ كېلىدۇ. ئورۇق تۆگىلەر يىراق يوللارنى بېسىپ كېلىدۇ. كىشىلەر ئۆزلىرىگە تېگىشلىك بولغان (دىنىي ۋە دۇنياۋى) مەنپەئەتلەرنى كۆرسۇن، بەلگىلەنگەن كۈنلەردە (يەنى قۇربانلىق كۈنلىرىدە) اللە ئۇلارغا رىزىق قىلىپ بەرگەن چارۋا ماللارنى (يەنى تۆگە، قوي، ئۆچكىلەرنى اللەنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش يۈزىسىدىن) اللەنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ قۇربانلىق قىلسۇن. سىلەر قۇربانلىقلارنىڭ گۆشىدىن يەڭلار، موھتاجغا ۋە پېقىرغا بېرىڭلار﴾[1].

قۇرئان كەرىم دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن ئىنسانلارنىڭ ئۇلاغلىق ۋە پىيادە ھالدا بۇ مۇبارەك سەپەرگە ئاتلىنىشى ئۈچۈن كۆرسەتكەن سەۋەب بىزگە مەزكۇر ئايەتتىكى اللەنىڭ ئىسمىنى ئېيتىشنى تىلغا ئېلىشتىن بۇرۇن تىلغا ئېلىنغان پايدا - مەنپەئەتلەر توغرىسىدا تەپەككۇر قىلىشىمىزغا چوڭ بىر دەرۋازا ئېچىپ بېرىدۇ.

ھەج ئىنسانغا روھىي ۋە ھېسسىي كۈچ ئاتا قىلىدۇ

بىلىش كېرەككى، ھەج بۇيۇك روھىي كۈچ بولۇپ، مۇسۇلمان ئۇنىڭدىن روھىي ئوزۇق ئالىدۇ، ئاندىن ئۇنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى اللەتىن قورقۇش، ئۇنىڭغا تەقۋالىق قىلىش، ئىتائەت قىلىش ئىرادىسىنى چىڭىتىش، قىلىپ سالغان گۇناھ - مەسىيەتلەرگە پۇشايمان قىلىش بىلەن تولۇپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ قەلبى اللە تائالانى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يارداەم بەرگەن ۋە ئۇنىڭ ھىدايەت نۇرىغا ئەگەشكەنلەرنى ياخشى كۆرۈش تۇيغۇلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. ئۇنىڭ قەلبىدە دۇنيانىڭ ھەرقايسى

[1] سۈرە ھەج، 27 - ۋە 28 - ئايەتلەر.

جايلىرىدىكى قەبرىنداشلىرىغا قارىتا قەبرىنداشلىق مېھرى ئويغىنىدۇ. دىنىغا بولغان قىزغىنلىقى ۋە ئۇنى قوغداش رىغبىتى ئاشىدۇ.

ئۇلۇغ زېمىن ۋە ئۇنىڭ ئەسلىمىلىرى، ھەج پائالىيەتلىرى ۋە ئۇنىڭ ئىنسانغا كۆرسىتىدىغان تەسىرلىرى، جامائەت كۈچى ۋە ئۇنىڭ ھەم تەپەككۇرغا ھەم ئەخلاققا بولغان ئىلھاملىرى... بۇلار مۇسۇلمان قەلبىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھەجدىن قەلبى ئەڭ ساپ، خۇلقى ـ مىجەزى ئەڭ پاك، ياخشىلىق قىلىشقا ئىرادىسى ئەڭ كۈچلۈك، يامانلىقلارغا تاقابىل تۇرۇشتا ئەڭ ئىرادىلىك ھالەتكە قايتىدۇ. ئىنسانىڭ قىلغان ھەججى قانچىلىك خالىس ۋە ساپ بولسا، ئۇنىڭ كەلگۈسى ھاياتىغا بولغان تەسىرى شەكسىزكى شۇنچىلىك ياخشى بولىدۇ. چۈنكى، بۇ ھېسسىياتلىق روھىي كۈچ ئىنسان ۋۇجۇدىنى تىترىتىدۇ، بەلكى ئۇنى باشقا بىر شەكىلده ياساپ چىقىدۇ. خۇددى يېڭىدىن تۇغۇلۇپ ھايانىنى ئەمىدىلا پاك، ساپ ھالەتتە كۈتۈۋالغان بوۋاقتەك بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «كىمكى خۇدالىق ئۈچۈن ھەجگە بېرىپ، ھەج قىلىش جەريانىدا چەكلەنگەن ۋە گۇناھ ئىشلارنى قىلماي ھەجنى تاماملاپ قايتسا، خۇددى ئانىسىدىن تۇغۇلغان كۈندىكىدەك گۇناھلاردىن پاك بولۇپ قايتقان بولىدۇ»[1].

ھەج مەدەنىيەت ۋە مەشقتىن ئىبارەت

ھەج مۇسۇلمانىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىدۇ، ئۇنى ئەتراپىدىكى بۈيۈك دۇنيا بىلەن تونۇشتۇرىدۇ. بەزىلەر: «سەپەر قىلىش يېرىم ئىلىم» دەيدۇ. بىر ھۆكۈما: «كىم ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرسە، كۆپ نەرسىلەرنى كۆرىدۇ» دېگەندە، يەنە بىرى: «ئەمما كىم سەپەر قىلسا تېخىمۇ كۆپ كۆرىدۇ» دېگەن.

ئىنسان ھەج سەپىرىدە ھەرخىل جەۋرى ـ جاپالارغا دۇچ كېلىدۇ، ئائىلە ۋە يۇرتتىن، راھەت ـ پاراغەتلىك تۇرمۇشتىن ئايرىلىپ، دوست ـ يارەنلەر بىلەن ئۆتكۈزىدىغان كۈندىلىك ھايانىنى قۇربان قىلىدۇ. الله ھەج سەپىرىنى كىشىلەر يازلىق ۋە قىشلىق ساياھەتلىرى ئۈچۈن باريدىغان شۇنتسارىيە ياكى لۇئاندەك گۈزەل مەنزىرىلىك يۇرتلارغا بەلگىلىمەستىن، بەلكى، ئۆز ھېكمىتى بويىچە، يازلىق ياكى قىشلىق ساياھەت قىلىشقا توغرا كەلمەيدىغان ئېكىنسىز بىر ۋادىغا ئورۇنلاشتۇردى. بۇ، مۇسۇلمانىنى جەۋرى ـ جاپالارغا بەرداشلىق بېرىش، كۆڭۈلسىز ئىشلارغا سەۋر قىلىش، ياخشى كۈندىمۇ، يامان

[1] بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

كۈندىمۇ، ئىسسىقتىمۇ، سوغۇقتىمۇ، تىرىكچىلىك يولىدا تىرىشىش ئۈچۈن چېنىقتۇرىدۇ. مۇسۇلمانىنى جىھادقا تەييارلاش جەھەتتە ھەج بىلەن روزىنىڭ رولى بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ.

ھاجىنىڭ ھاياتى ئاددىي ـ سادىدىلىق جەھەتتە ھەمىشە يۆتكىلىپ يۈرىدىغان ۋە ئۆزىگە تايىنىپ ياشايدىغان ئىزچىل ئەترىتىنىڭ ھاياتىغا ئوخشىشىپ كېتىدۇ. چۈنكى بايلىقلار تۈرمۇشتىن يىراق، جاپا ـ مۇشەققەتلىك كۈنلەرنى ئۆتكۈزىدىغان ئىزچىل ئەترىتىنىڭ ھالى مىنا ۋە ئەرافاتقا قۇرۇلغان چېدىرلاردىكى ھاجىلارنىڭ ھالىغا ئوخشاپ قالىدۇ.

بۇ ھېكمەت اللە تائالانىڭ ھەجنى قەمەرىيە يىلى بىلەن ئايلىنىدىغان قىلغانلىقى ئۈچۈن تېخىمۇ گەۋدىلىك كۆرۈلىدۇ. چۈنكى، ھەج ئايلىرى مۇئەييەن ئايلار بولۇپ، شەۋۋال ئېيىدا باشلىنىپ، زۇلھەججە ئېيىدا ئاخىرلىشىدۇ. مەلۇمكى، بۇ ئايلار بەزىدە تومۇز ئىسسىقتا كەلسە، بەزىدە زېمىستان سوغۇقتا كېلىدۇ. بۇ، مۇسۇلمانىنىڭ ھەرقانداق مۇھىت ۋە ھەرقانداق مۇشكۈلاتلارغا بەرداشلىق بېرىشكە ھازىرلىنىشى ئۈچۈن ئىدى.

تىجارىي مەنپەئەتلەر

ھەج مەۋسۇمى ئىقتىسادىي نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مۇسۇلمانلار ئوتتۇرىسىدا كەڭ كۆلەمدە تىجارىي مەنپەئەتلەرنى ئالماشتۇرۇشقا چوڭ بىر پۇرسەتتۇر.

بەزىلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا ئىبادەتنىڭ دەرىجىسى چۈشۈپ كېتىش ياكى اللەنىڭ دەرگاھىدىكى ساۋاب تۆۋەنلەپ كېتىشتىن ئەنسىرەپ، ھەج كۈنلىرىدە تىجارەت قىلىشتىن ئۆزلىرىنى تارتاتتى ۋە ئۇلارغا پايدا ئېلىپ كېلىدىغان ھەرقانداق بىر ئىشنى قىلىشتىن ھەرۋجلىك ھېس قىلاتتى. اللە تائالا ئىنسانىنىڭ نىيىتى توغرا، تۇپ مەقسەت ھەج قىلىش بولسىلا ھەج كۈنلىرىدە تىجارەت قىلىشقا ئىجازەت قىلدى. چۈنكى، ھەربىر ئىنسانىنىڭ نىيەت قىلغىنى ئۆزىگە بولىدۇ.

بۇخارى ئىبنى ئابباس (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)تىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇكاز، مەجىنە ۋە زۇلمەجاز جاھىلىيەت دەۋرىدىكى بازارلار ئىدى. مۇسۇلمانلار ھەج مەۋسۇملىرىدە تىجارەت قىلىشتىن ھەرەج ھېس قىلىپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىدى. ئاندىن اللە تائالا مۇنۇ ئايەتنى نازىل قىلدى: ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُواْ فَضْلاً مِّن

رَّبِّكُمْ﴾ ﴿پەرۋەردىگارىڭلاردىن (ھەج مەۋسۇمىدە تىجارەت ۋە باشقا ئوقەت ئارقىلىق) رىزىق تەلەپ قىلساڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ﴾[1].

رەشىد رىزا (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) «تەفسىيرۇلمەنار»دا مۇنداق دېگەن: «بەزى مۇشرىكلار ۋە بەزى مۇسۇلمانلار ھەج كۇنلىرىدە ھەرقانداق بىر ئىشنى قىلىشتىن ھەرەج ھېس قىلىپ دۇكانلىرىنىمۇ تاقۋېتەتتى. شۇنىڭ بىلەن الله تائالا ئۇلارغا كەسىپ قىلىش الله‌نىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلغانلىق بولىدىغانلىقىنى، نىيەت توغرا بولسىلا ھېچقانداق گۇناھ بولمايدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ قويدى. الله تائالانىڭ: ﴿پەرۋەردىگارىڭلاردىن﴾ دېگەن سۆزى رىزىقنى الله‌نىڭ پەزلىدىن دەپ بىلىش بىلەن بىرگە تەلەپ قىلىشنىڭ بىر تۈرلۈك ئىبادەت ئىكەنلىكىنى دەلىللەپ بېرىدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئۆمەر مۇشۇ ھەقتە سورىغان بىرىگە: «بىز پەقەت تىجارەت ئۈستىدىلا ياشايتۇققۇ؟» دېگەن.

ھەج باراۋەرلىك، بىرلىك ۋە تىنچلىقنىڭ ئىبارەت

ھەج مۇسۇلمانىنى ئىسلام ئېلىپ كەلگەن يۇكسەك ئىنسانىي پرىنسىپلار بىلەن چېنىقتۇرىدۇ. ئىسلام دىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي پرىنسىپلىرىنىڭ پەقەت قۇرۇق شوئار ياكى ساداسىز چاقىرىقىتىن ئىبارەت بولۇپ قېلىشىنى خالىمىدى، بەلكى ئۇنى ئىبادەت ۋە شەرىئەت بەلگىلىمىلىرى ئىزچىل يۇغۇرۇپ، ئالدى بىلەن مۇسۇلمانىنىڭ ئېڭىغا ئۆزلەشتۈردى، ئاندىك ھاياتى ۋە ئەخلاقىغا تەتبىقلىدى.

بىز جامائەت نامىزىدا قېرىنداشلىق، باراۋەرلىك ۋە ھۆرلۈكنىڭ قانداق رەۋىشتە يېتىلدىغانلىقىنى بىلدۇق. ھەج پائالىيىتىدە باراۋەرلىك پرىنسىپىنىڭ جۇلاسىنى ناھايىتى ئېنىق كۆرۈۋالىمىز. ھەممە ئىنسان يۇرت، تەبىقە، ئىقتىساد پەرقىگە قاراپ كىيىنگەن كىيىملەرنى سېلىۋېتىپ، خۇددى مېيىتلارنىڭ كېپەنلىرىدەك ئاددىي ئاق لىباسنى كىيىدۇ. ئۇ لىباسنى پادىشاھمۇ، گادايمۇ كىيىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىردەك بەيتۇللاھ ئەتراپىدا تاۋاپ قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا قەتئىي ئايرىمىچىلىق بولمايدۇ. ئۇلار مىكلاپ، يۇز مىكلاپ ئەرافاتتا تۇرىدۇ، ئۇلارنى ئاشۇنداق ئاق لىباسلار بىلەن، قاتتىق قىستىلاڭچىلىقتا كۆرگەن ئادەم ئىنسانلار قىيامەت كۈنى قەبرىلىرىدىن چىقىپ پەرۋەردىگارى تەرىپىگە بېرىپ، مەھشەرگاھتا تۇرۇۋاتقاندەكلا ھېس قىلىدۇ.

---

[1] سۈرە بەقەرە 198 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

قۇرەيشلەر جاھىلىيەت دەۋرىدە ئۆزلىرىنى ھەممە ئەرەبلەردىن ئۈستۈن دەپ قارايتتى. شۇڭا، ئۇلار باشقىلار بىلەن ئەرافاتتا تۇرماي مۇزدەلىفىدە تۇراتتى. ئىسلام كېلىپ بۇ ئادەتنى بۇزۇپ تاشلىدى. الله تائالا ھەجنىڭ بەزى پائالىيەتلىرىنى بايان قىلغاندىن كېيىن مۇنداق دېگەن: ﴿ثُمَّ أَفِيضُواْ مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ﴾ ﴿ئاندىن كېيىن سىلەر (ئەرافاتتىن) كىشىلەر قايتقان جاي بىلەن قايتىڭلار﴾[1]. ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق دېيىلگەن: «سىلەرگە ھەجنىڭ ئەمەللىرى بايان قىلىندى، ئۇنىڭدا بىر كىم بىر كىمدىن ئۈستۈن ئەمەس، باراۋەرلىكنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە نەسەبلەر بىلەن پەخىرلىنىشنى تەرك ئېتىش بۇ ئىبادەتنىڭ غايە ـ نىشانى ئىكەنلىكىنى بىلگىنىڭلاردىن كېيىن، سىلەرمۇ باشقىلاردىن ئالاھىدە بولۇۋالغان ئادىتىڭلارنى تاشلاپ، باشقىلار بىلەن بىر ئورۇندىن قايتىشىڭلار كېرەك»[2].

جاھىلىيەت كىشىلىرى ھەج مەۋسۈملىرىنى ئەجدادلارنىڭ نەسەبلىرى بىلەن پەخىرلىنىدىغان مەۋسۈم قىلىۋالغانلىقىرى ئۈچۈن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەشرىق كۈنلىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئۇلارغا مۇنداق خۇتبە سۆزلىگەنىدى: «ئى ئىنسانلار، ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلار بىر، سىلەرنىڭ ئەجدادلىرىڭلار بىر، شۇنى بىلىڭلاركى، ئەرەب ئەجەمدىن، ئەجەم ئەرەبتىن، قىزىل تەنلىك قارا تەنلىكتىن، قارا تەنلىك قىزىل تەنلىكتىن پەقەت تەقۋالىق بىلەنلا ئارتۇق بولىدۇ، يەتكۈزدىممۇ؟» ئۇلار: «رەسۇلۇللاھ يەتكۈزدى» دېيىشتى.

بىز ھەج پالىيەتلىرىدە بىرلىكنىڭ ئىزناسىنى خۇددى چىڭ چۈشتىكى قۇياشقا ئوخشاشلا كۆرىمىز. ھەممەيلەن ھېسسىيات، پائالىيەتلەردە، غايە ـ نىشاندا، ئەمەلدە، گەپ ـ سۆزدە بىردۇر. ئۇلارنىڭ قەلبلىرىدە ھېچقانداق يۇرتۇازلىق، يا ئىرقۇازلىق، يا بىرەر تەبىقىگە تەئەسسۇپلۇق قىلىش ھادىسىلىرى بولمايدۇ. بەلكى، ئۇلار مۇسۇلمان بولۇپ بىر پەرۋەردىگارىغا ئىمان كەلتۈرىدۇ، بىر ئورۇندا تاۋاپ قىلىدۇ، بىر كىتابنى ئوقۇيدۇ، بىر پەيغەمبەرگە ئەگىشىدۇ، بىر پائالىيەت ئۈچۈن ئەمەل قىلىدۇ. بۇنداق ئىكەن، بۇنىڭدىنمۇ چوڭقۇر بىرلىك بولامدۇ؟

---

[1] سۈرە بەقەرە 199 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] «تەفسىرۇلمەنار».

ھەج بولسا، مۇسۇلمانىنى تىنچلىققا چىنىقتۇرۇشتىكى ۋە ئۇنىڭغا تىنچلىق شەرىتىنى ئىچۈرۈشتىكى تەڭداشسىز بىر ۋاستىدۇر. ھەج تىنچلىق زېمىنغا، تىنچلىق دەۋرىدە قىلىنمىدىغان تىنچلىق سەپىرىدۇر.

ھەج قىلىنمىدىغان زېمىن مەككىدۇر. الله تائالا بەيتۇلھەرەمنى ئىنسانلار توپلىنمىدىغان ئامان جاي قىلدى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَن دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾ ﴿بەيتۇللاھقا كىرگەن ئادەم ئەمىن بولىدۇ﴾[1]. بۇ ھەقتە ئۆمەرمۇ مۇنداق دېگەن: «مۇبادا مەن كەبىدە دادامنىڭ قاتىلىنى كۆرسەممۇ، ئۇنىڭغا چېقىلمايمەن».

بەيتۇللاھ ئالاھىدە تىنچ جايدۇر. بۇ تىنچلىق ئۇچار قۇشلار، قۇرۇقلۇقتىكى ھايۋانلار ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. بۇ جايدا ئوۋ ئوۋلىغىلى، دەرەخ كەسكىلىمۇ بولمايدۇ.

ھەجنىڭ كۆپىنچە پائالىيەتلىرى ئۇرۇش ھارام قىلىنغان زۇلقەئدە بىلەن زۇلھەججە ئايلىرىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇ ئايلاردا قىلىچلار مەجبۇرىي غىلاپلىرىدا تۇرىدۇ، قان تۆكۈلمەيدۇ، ئۇرۇش توختىتىلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿جَعَلَ اللّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلآئِدَ﴾ ﴿الله بەيتۇلھەرەم بولغان كەبىنى، ھەج ئېيىنى، ھەجدە قىلىنمىدىغان قۇربانلىقنىڭ ئالامىتى سۈپىتىدە) بويۇنلىرىغا بەلگە ئېسىلغان تۆگىلەرنى ئىنسانلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنىڭ تۈتقۇسى قىلدى﴾[2].

مۇسۇلمان ئىنسان ھەجگە ئېھرام باغلىغان مەزگىللىرىدە ھەقىقىي ئامانلىق ئىچىدە بولىدۇ، ئەتراپتىكىلەر ئۇنىڭغا چېقىلمايدۇ. شۇنداقلا ئۇنىڭ ئۆزىگىمۇ بىرەر ئۆسۈملۈكنى يۇلۇش، بىرەر دەرەخنى كېسىش، بىرەر ھايۋاننى بوغۇزلاش، بىرەر ئوۋنى ئوۋلاشقا يول قويۇلمايدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تَقْتُلُواْ الصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! سىلەر ئوۋلىغان ھايۋانلارنى ئېھرامدا ياكى ھەرەمدە تۇرۇپ ئۆلتۈرمەڭلار﴾[3]؛ ﴿وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ ﴿مادامكى، سىلەر ئېھرامدا ياكى ھەرەمدە ئىكەنسىلەر، قۇرۇقلۇق ھايۋانلىرىنى ئوۋلاش سىلەرگە ھارام قىلىندى﴾[4].

---

[1] سۈرە ئال ئىمران، 97 ـ ئايەت.

[2] سۈرە مائىدە، 97 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[3] سۈرە مائىدە، 95 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[4] سۈرە مائىدە، 96 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئېھرام باغلىغان كىشى يەنە ئېھرامدىن چىقمىغۇچە چېچىنى ياكى تىرنىقىنى ئېلىشى دۇرۇس بولمايدۇ.

ئىسلام ھەج پائالىيىتىدە ئېلىپ بارىدىغان تىنچلىقتەك ئەمەلىي تىنچلىقنى دۇنيا بەرپا قىلىپ باقتىمۇ؟

ھەج دۇنياۋىي قۇرۇلتاي

ھەج مۇسۇلمانغا ھەر يىلى ئېچىلىدىغان ئەڭ كاتتا ئىسلامىي قۇرۇلتايغا قاتنىشىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىدۇ. ئۇ شۇنداق بىر قۇرۇلتايكى، ئۇنىڭغا بىرەر پادىشاھ بىرەر زۇڭتۇڭ ياكى بىرەر ھۆكۈمەت ياكى بىرەر تەشكىلات چاقىرمىغان، بەلكى ھەر يىلى ھەجنى مۇسۇلمانلارغا پەرز قىلغان الله تائالا چاقىرغان قۇرۇلتايدۇر.

مۇسۇلمان ئىنسان ئۇ قۇرۇلتايدا دۇنيانىڭ بەش قىتئەسىدىن كېلىدىغان، يۇرتلىرى، ئىرقلىرى ۋە تىللىرى ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئىمان بىلەن ئىسلام رىشتىسى باغلىغان ۋە ھەممىسى: ''مەن ھازىر بولدۇم، ئى الله! مەن ھازىر بولدۇم'' دەپ تەلبىيە ئېيتىدىغان قېرىنداشلىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ.

ھەقىقەتەن بۇ قۇرۇلتاينىڭ نۇرغۇنلىغان مەزمۇنى، نۇرغۇنلىغان ئالامىتى بار. ئۇ مۇسۇلمان ئىنسانغا ئۇمىد بېغىشلايدۇ، ئۇمىدسىزلىنىش ھادىسىلىرىنى بىتچىت قىلىدۇ، ئىرادىنى قوزغايدۇ ۋە تاۋلايدۇ. ھەقىقەتەن، مۇشۇنداق يىغىلىشلار ئىنسانغا كۈچ ئاتا قىلىدۇ. ئۇزۇلگەن ئۇمىدلەرنى يېلىنجىتىدۇ. دەرۋەقە، بۇرىمۇ توپتىن ئايرىلغان قويىنى يەيدۇ.

بۇ قۇرۇلتاي مۇسۇلمان ئىنسانغا مۇسۇلمان قېرىنداشنىڭ يۇرتى يىراق بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھەقلىرىنى، دىنىي قېرىنداشلىقنى ۋە ئىمان رىشتىسىنى ئوبدان ئەسلىتىدۇ. بۇ قۇرۇلتاي «يۇقىرى ھارارەتلىك پىچ» بولۇپ، ئۇنىڭ ھارارىتىدە مىللەتچىلىك ۋە ھەرقانداق ئىرقىۋازلىق شۇئارلىرى ئېرىپ كۆيۈپ كېتىپ، پەقەت الله تائالانىڭ مۇنۇ شۇئارىلا قالىدۇ: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ ﴿مۇئمىنلەر (دىندا) قېرىنداشلاردۇر﴾[1].

بۇ قۇرۇلتايدا ئالىملار، ئىسلاھاتچىلار ۋە سىياسىئونلار بىر - بىرلىرى بىلەن مۇلاقاتتا بولىدۇ. ئۇلارنىڭ (ھالبۇكى، ئۇلار بىر نىشان ئۈچۈن يىغىلغانىدى) غايە - نىشانغا يېتىش ئۈچۈن ئەڭ ياخشى پىلانلارنى، ئەڭ ياخشى ۋاستىلارنى پىلانلاش مەقسىتىدە

[1] سۈرە ھۇجۇرات، 10 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۆزئارا تونۇشۇشى، ئۆزئارا چۈشىنىشىشى ۋە ئۆزئارا ھەمكارلىشىشى نېمىدېگەن ھەقلىق بىر ئىش - ھە!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ قۇرۇلتايىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئومۇمىي سىياسىتىگە مۇناسىۋەتلىك مۇھىم يوليورۇق ۋە قارارلارنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن مۇنبەر قىلغانلىقى، بۇ قۇرۇلتايىنىڭ مۇھىملىقىنى بىرگە بىلدۈرۈش ئۈچۈن بەرگەن ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. مۇسۇلمانلار ئەبۇ بەكرى (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نىڭ يېتەكچىلىكىدە تۇنجى ھەج قىلغان يىلى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇ بەكرىنىڭ ئارقىسىدىن مۇسۇلمانلار بىلەن توختامنى بۇزغان مۇشرىكلار ئوتتۇرىسىدىكى سۇلھىنى بىكار قىلغانلىقىنى ۋە كېلەركى يىلىدىن باشلاپ بىرمۇ مۇشرىك ھەج قىلمايدىغانلىقىنى ۋە بەيتۇللاھتا يالىڭاچ تاۋاپ قىلمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن ئەلى (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نى ئەۋەتكەنىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەج قىلغان يىلىدا مۇسۇلمانلارغا «يەتكۈزۈش» ياكى «ۋىدالىشىش» خۇتبىسىنى سۆزلەپ ئۇنىڭدا ئىسلامنىڭ پرىنسىپلىرىنى ۋە ئىسلامنىڭ دەستۇرىنى خۇلاسىلىگەنىدى.

ئىسلام ئالىملىرى بۇ قۇرۇلتايىنىڭ قىممىتىنى تونۇپ يەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئۇنى پۈرسەت بىلىپ، ھەرخىل قاراشلارنى ۋە ھەرخىل پىكىرلەرنى ئالماشتۇرۇشتى ۋە ھەدىس رىۋايەت قىلىشتى.

شۇنداقلا، خەلىپىلەرمۇ بۇ دۇنياۋى قۇرۇلتايىنىڭ قىممىتىنى بىلىپ يەتتى. نەتىجىدە ئۇلار بۇ قۇرۇلتايىنى ھەممە جايدىن كەلگەنلەر، باشقا ئىقلىملاردىكى ۋالىيلار بىلەن ئۇچرىشىش ۋە مۇلاقاتتا بولۇش سورۇنى قىلدى. كىم زۇلۇمغا ئۇچرىسا ياكى ئەرز - شىكايىتى بولسا، خەلىپىگە ھېچقانداق بىر ۋاستىسىز سۇنسا بولىدۇ. بۇ قۇرۇلتايدا ۋالىي خەلىپىنىڭ ئالدىدا خەلق بىلەن يۈزلىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھاجەتمەنلىك ھاجىتى ئادا بولىدۇ. زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىغا قىساس ئېلىپ بېرىلىدۇ، ھەق ۋالىي ياكى خەلىپىنىڭ ئۇستىدە بولسىمۇ، يەنىلا ئۆز ئىگىسىگە قايتىدۇ!

ئوسمان ئىبنى ئەففان (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) پۈتۈن ئىسلام يۇرتلىرىغا مۇنداق مەكتۇپ يوللىغان:

”مەن ھەقىقەتەن ۋالىيلار بىلەن ھەر مەۋسۇمدە ئۇچرىشىمەن. مەن مۇسۇلمانلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇشقا بۇيرىدىم. ماڭا ياكى ۋالىيلارغا بىر ئەرز سۇنۇلىدىكەن، مەن ئۇنى تولۇق ھەل قىلىپ بېرىمەن. مۇسۇلمانلارنىڭ مېنىڭ ياكى ۋالىيلارنىڭ ئۇستىدە بىر ھەققى بولىدىكەن، ئۇ ئۇلارغا تولۇق بېرىلىدۇ. ماڭا مەدىنە ئەھلى بىر تۇركۇم كىشىلەرنىڭ تىل - ئاھانەتكە ۋە تاياققا ئۇچراۋاتقانلىقىنى يەتكۈزدى.

كىمنىڭ بۇ ھەقتە دەۋاسى بولسا، ھەج مەۋسۇمىدە كەلسۇن، ئۇنىڭ ھەققى نەدىلا بولمىسۇن ئۇ ھەققىنى تولۇق ئالىدۇ. ھەتتاكى مەندە ياكى ۋالىيلاردا بولسىمۇ ئالىدۇ ياكى سەدىقە قىلىۋەتسۇن. ھەقىقەتەن الله سەدىقە قىلغۇچىلارغا ياخشى مۇكاپات بېرىدۇ.

بۇ يەردە ئالاھىدە تەكىتلەيدىغىنىمىز شۇكى، بۇ قۇرۇلتايدا پەقەت مۇسۇلمانلارنىڭلا ھەق - دەۋالىرى بىر تەرەپ قىلىنمايىتتى. بەلكى، ئىسلام دۆلىتى ھاكىمىيىتى ئاستىدا ياشايدىغان غەيرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەرز - شىكايەتلىرىمۇ ھەل قىلىناتتى. مەلۇمكى، بىر قىبتىنىڭ ئوغلى مىسىر ۋالىيسى ئەمر ئىبنى ئاسنىڭ ئوغلى بىلەن ئات بەيگىسىگە چۈشۈپ، قىبتى ئۇتۇۋالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئەمرنىڭ ئوغلى ئۇنى ئۇرىدۇ. ئەمر ئۇنىڭ دەۋاسىنى ئۆمەرگە يوللايدۇ. ئۆمەر ئۇنىڭدىن مىڭلىغان ھاجىلارنىڭ كۆز ئالدىدا قىساس ئېلىپ بېرىدۇ. ئاندىن كېيىن ئۆمەر ئەمرگە: ''سىلەر قاچاندىن بېرى ئىنسانلارنى قۇل قىلىۋالدىڭلار؟ ھالبۇكى، ئۇلارنى ئانىلىرى ھۆر تۇغقان تۇرسا؟'' دەيدۇ.

ھەج ئىبادىتى نۇرغۇنلىغان ئىسلام دۇشمەنلىرىنىڭ نەزىرىدە كۆزلىرىگە قادالغان مىخ بولۇشى ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس. ئۇلار ھەجنى بۇرمىلاش ۋە ئۇنىڭغا داغ تەگكۈزۈش ئۈچۈن قەلەملىرىنى تەۋرىتىشىدۇ. لېكىن، كاپىرلار ياماق كۆرگەن تەقدىردىمۇ، الله ئۆز نۇرىنى ئۇستۇن قىلمايدۇ.

بۇنىدىن بىر قانچە يىللار ئىلگىرى بىر خرىستىئان تەشۋىقاتچىسى ئىسلام دۆلەتلىرىدىكى، بولۇپمۇ مىسىردىكى خرىستىئانلاشتۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ ئۇنۇمىنىڭ قانچىلىك بولۇۋاتقانلىقى توغرىسىدا يازغان دوكلاتىدا مۇنداق دېگەن: ''قۇرئاندىن، ئەزھەردىن، ھەپتىلىك جۈمە نامىزىدىن ۋە يىللىق ھەج قۇرۇلتىيىدىن ئىبارەت تۆت تۈۋرۈك بولمىسا، ئىسلام خرىستىئانلارنىڭ پاراخوتلىرى ئۈسۈپ، كۈمپەيكۈم بولۇپ كېتىدىغان گېگانت تاش ھالىتىدە تۇرۇۋېرىدۇ''.

الله خالىسا، ئىنسانىيەت يەر شارىدىلا بولمىدىكەن، بۇ تۆت تۈۋرۈك ئەبەدىلئەبەد باقىي بولىدۇ. چىدىمىغانلار ھەسرىتىنە ئۆلسۇن!

تولىمۇ ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، مۇسۇلمانلار بۇ كاتتا قۇرۇلتايدىن لايىق رەۋىشتە پايدىلانماي كېلىۋاتىدۇ. شۇنداقتىمۇ، يېقىنقى يىللاردا ئاز - تولا ئويغىنىش بولۇۋاتىدۇ.

ئىنساپلىقلارنىڭ گۇۋاھلىرى

ئەجەملەردىن بۇ كاتتا ئىسلام ئىبادىتىنىڭ پەزلى توغرىلىق گۇۋاھلىق بەرگەنلەرمۇ بار. ئۇلار ھەجنىڭ روھقا ۋە ھاياتقا بولغان تەسىرلىرىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتىدۇ. ئۇلارنىڭ

جۇملىسىدىن ئىتالىيىلىك دوكتور فاگلىرى دېگەن ئايال يازغۇچى بولۇپ، ئۇنىڭ كىتابى: «ئىسلامنى قوغداش» دېگەن نام بىلەن تەرجىمە قىلىنغانىدى.

يەتتىنچى باب

ئىبادەتنى ئۆگىتىشنىڭ ئەڭ ياخشى مېتودى

1. ئىبادەت ئىلمى ئەمەس، ئىبادەت فىقهىسى مەقسەت قىلىنىدۇ.
2. ئاددىي ـ ساددىلىق دەۋرىگە قايتىش.
3. ئاسانلاشتۇرۇش، چىگىتىۋالماسلىق ۋە ۋەسۋەسە قىلماسلىق.
4. «قۇرئان كەرىم» ۋە سۈننەتكە قايتىش، بىرەر مەزھەبكە مۇتەئەسسىپلىك قىلماسلىق.
5. باشتا پەرزلەرگە ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

كىرىش سۆز

بىلىش كېرەككى، اللهنىڭ بىزنىڭ ئۈستىمىزدىكى بىرىنچى ھەققى ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش بولسا، ئىبادەتلەرنى ئۆگىنىش ۋە ئۆگىتىش بەندىلەرنىڭ ئۈستىدىكى باش مەجبۇرىيەتتۇر.

دەسلەپتە بىلىش ۋە چۈشىنىش كېرەك بولغان ئىبادەتلەر شەرئىەت شەكىللىرىنى، سۈپەتلىرىنى ۋە ماھىيەتلىرىنى بەلگىلەپ بەرگەن، ئۇلارسىز قوبۇل بولمايدىغان ئىبادەتلەردۇر. ئۇلار بىز يۇقىرىدا سىرلىرىنى ۋە ھايانقا بولغان تەسىرلىرىنى سۆزلەپ ئۆتكەن نامار، روزا، زاكات ۋە ھەج قاتارلىقلاردۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ تۆت ئىبادەتنى شاھادەت ئېيتىشتىن قالسىلا ئىسلامنىڭ ئەركانلىرى ۋە ئىسلامنىڭ بۇيۇك تۈۋرۈكلىرى قىلىپ بېكىتكەنىدى.

فىقهىشۇناسلار مەزكۇر تۆت ئىبادەتنى فىقهى ئاتالغۇسىغا ئاساسەن «مۇئامىلە» دېگەننىڭ ئۇدۇلىغا قويۇپ «ئىبادەت» دەپ ئاتىغانىدى. چۈنكى، ئىبادەتنى الله تائالا ئۆزى بارلىققا كەلتۈرگەن، شۇنداقلا شەرئىەتتىن ئىلگىرى ئىبادەت مەۋجۇد بولمايدۇ. ئەمما، شەرئىەت مۇئامىلە ئىشلىرىنى ئىسلاھ قىلدى ۋە تۈزەتتى. چۈنكى، ئىنسانلارنىڭ ھاياتى

مۇئامىلە ئىشلىرىدىن خالىي بولمايدۇ. ئىسلام شەرئىتى كىشىلەرنىڭ مۇئامىلە ئىشلىرىنىڭ ياخشىلىرىنى قوبۇل قىلدى، يامانلىرىنى رەت قىلدى. بۇ نۇقتىغا ئاساسەن ئىسلام تەتقىقاتچىلىرى ئىبادەت ئىشلىرىدا پەقەت شەرئىەت كىشىلەر قوبۇل قىلغاندىن باشقىنى چەكلەش، ئەمما ئادەت ۋە مۇئامىلە ئىشلىرىدا شەرئىەت چەكلىگەندىن باشقىغا يول قويۇش كېرەك دەپ بېكىتتى.

بىز ئىبادەتنى ئۆگىتىش جەھەتتە قوللىنىشقا تېگىشلىك ئەڭ ياخشى مېتود ئۇستىدە توختىلىمىز. ئۇ مېتود ئىسلام دىنىنىڭ خاراكتېرىدىن ۋە شەرئىەت روھىدىن ئېلىنغاندۇر.

مەزكۇر ئىبادەتلەر مائارىپ نۇقتىسىدىن بىر قانچە باسقۇچلارنى بېسىپ ئۆتتى. ھەتتاكى، ئۇ ئىبادەتلەر شۇنداق شاخلىنىپ مۇرەككەپلىشىپ كەتتىكى، ھازىرقى زامانداىكى ئاددىي بىر ئىنسانىنىڭ ئۇلارغا ۋاقتى يېتىشمەيدىغان، ۋاقتى يەتسىمۇ پىكرى ۋە قەلبى يەتمەيدىغان دەرىجىگە بېرىپ قالدى.

بۇنداق دېگەنلىك بىز ئىبادەتلەرنى يېڭى زامان روھىغا مۇناسىپ كېلىدىغان دەرىجىگە تەرەققىي قىلدۇرايلى دېمەكچى ئەمەسمەن.

ئىبادەت تەرەققىي قىلدۇرۇشنى قەتئىي قوبۇل قىلمايدۇ، زامانىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن ئۆزگەرمەيدۇ ياكى ئىجتىھاد، قىياس، ئىجمالارغا بويسۇنمايدۇ ياكى زامانىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن خۇددى ناۋاينىڭ قولىدىكى خېمىرغا ئوخشاش يۇمشىمايدۇ.

ئىسلامدا ئىبادەت مەڭگۇ مۇقىمدۇر. بىز پەقەت ئۇنى ئۆگىتىشتىكى مېتودنى ئۆزگەرتىشنى خالايمىز. بىز پەقەت ئاشۇ مېتود بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىگە ۋە ساھابىلەر دەۋرىگە قايتىشنى مەقسەت قىلىمىز.

1. ئىبادەت ئىلمى ئەمەس، ئىبادەت فىقھىسى مەقسەت قىلىندۇ

توغرا يولدا مېڭىشىمىز ئۈچۈن باشتا نىشانىمىزنى بىلىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ ئىبادەتنى ئۆگىتىش ۋە چۈشەندۈرۈشتىكى نىشانىمىز ئىنسانلارغا پەرۋەردىگارىنى قىزغىن سۆيگۈزۈپ، ئۇلارنى اللەقا بىر خىل قېلىپلاشقان، رەسمىيەتكە ئايلىنىپ قالغان شەكىلدە ئەمەس، بەلكى ياخشى كۆرگەن، شۇكۇر قىلغان ۋە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن يۈزلەنگەن ھالدا ئىبادەت قىلىدىغان دەرىجىگە يەتكۈزۈش، شۇنداقلا ئۇلارنى ئىبادەتنىڭ شەكلىگە ئەمەس، بەلكى روھىغا يۈزلەندۈرۈشنى مەقسەت قىلىمىز. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، بىزنىڭ نىشانىمىز ئىبادەت «فىقھىسى»دۇر، ئىبادەت «ئىلمى» ئەمەس.

چۈنكى، فىقهى ئىلىمدىن ئۇستۇن تۇرىدۇ. دىندا فەقەھ قىلىش (چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق چۈشەندۈرۈش) ئۆگىتىشكە قارىغاندا بەكراق خاسلىققا ئىگە. نېمىشقا دېگەندە، ئىلىم ئىنسانىڭ ئەقلىگە مۇناسىۋەتلىك. فىقهى بولسا ئۇنىڭ قەلبىگە ۋە روھىيىتىگە سىڭىپ كىرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامۇ ياخشىلىقنىڭ پەقەت قۇرۇق ۋە يۈزەكى ئىلىم بىلەن ئەمەس، بەلكى دىننى چوڭقۇر چۈشىنىش بىلەن قولغا كېلىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «الله كىمگە ياخشىلىق ئىرادە قىلىدىكەن، ئۇنى دىندا فەقەھ قىلىدۇ (يەنى دىننى چوڭقۇرلاپ چۈشىنىشكە مۇيەسسەر قىلىدۇ)» (بۇخارى رىۋايەت قىلغان).

ئەمما، فىقهى ئۇقۇمىدا بەزى ئۆزگىرىشلەر كۆرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ يېتەكلەيدىغىنى پەقەت زاھىرىي شاخلاشتۇرۇشلارنى، ئىختىلاپ ئەھكاملىرىنى، ئالدىنئالا پەرەز قىلىنىدىغان مەسىلىلەرنى خاتا ھۆكۈملەردىن، ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش جۈملىسىدىن سانىلىدىغان ئىنچىكە مەسىلىلەردىن ئىزدەيدىغان قۇرۇق بىر ئىلىم بولۇپ قالدى. ئىمام غەززالىي ئىسلامىي ئالىمالغۇلاردىن مەلۇم يامان غەرەزلەر تۈپەيلى سەلەفلەر مەقسەت قىلىپ قوللانغان، مەدھىيىگە لايىق يۇنىلىشتىن ئېغىپ كەتكەن بەش ئالىمالغۇنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: «ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى فىقهى كەلىمىسىدۇر. بەزىلەر ئۇنى خاسلاشتۇرۇپ قويۇپ ئۇنىڭ بۇرۇلۇش نۇقتىلىرىنى بوغۇپ قويدى. ئۇ ئالىمالغۇنى يات، غەلىتە مەسىلىلەرنى بىلىشكە، ئۇنىڭ ئىنچىكە سەۋەبلىرىنى ئىزدەشكە، ئۇ ھەقتە مۇنازىرىلەرنى كۆپ قىلىشقا، ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك كىتابلارنى يادلاشقا خاس قىلىپ قويدى. كىم بۇ ھەقتە چوڭقۇرلاشسا، ئۇنىڭ بىلەن كۆپ مەشغۇل بولسا، كاتتا ئالىم دېيىلىدىغان ھالەت شەكىللەندى. دەرۋەقە، فىقهى كەلىمىسى دەسلەپكى دەۋرلەردە ئاخىرەت يولىنى، قەلبلەرنىڭ ئاپەتلىرىنى، ئەمەللەرنى بۇزىدىغان ئامىللارنى بىلىش، دۇنيانى ھەقىر كۆرۈش، ئاخىرەتنىڭ نازۇنېمەتلىرىگە قانىتىق ئىنتىلىش ۋە اللهتىن قورقۇشنى قەلبكە ھاكىم قىلىش جەھەتتىكى ئىلىمگە قوللىنىلاتتى. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَلَوْلاَ نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُواْ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ﴾ ﴿ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەربىر جامائەدىن يەنە بىر تۈركۈمى دىنىي ئالىم بولۇپ، ئۇلار قەۋمىنىڭ قېشىغا قايتقاندىن كېيىن، قەۋمىنىڭ اللهتىن قورقۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسىتىدە نېمىشقا (ئىلىم تەلەپ قىلىشقا) چىقمىدى؟﴾[1] ئىنسانلارنى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە الله تائالادىن قورقۇش ھاسىل قىلىنسا، مانا بۇ فىقهى ھېسابلىنىدۇ. تالاق، قۇل ئازاد قىلىش، ئالدى - بەرگۈلۈك

[1] سۈرە تەۋبە، 122 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەھكاملىرىغا بەك ئېسىلىش ئارقىلىق اللەتىن قورقۇش ۋە ئىنسانلارنى ئاگاھلاندۇرۇش ھاسىل بولمايدۇ. بەلكى، ئۇنداق مەسىلىلەرگە بەك بېرىلىپ كېتىش ئىنسان قەلبىنى قاساۋەتلەشتۈرۈپ قويىدۇ ۋە ئىنسان قەلبىدىن اللەتىن قورقۇشنى ئېلىپ تاشلايدۇ. بىز ئاشۇنداق مەسىلىلەرگە قانتىق بېرىلىپ كەتكەنلەرنىڭ ئەھۋاللىرىنى كۆرۈۋاتىمىز. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿لَهُمْ قُلُوبٌ لاَّ يَفْقَهُونَ بِهَا﴾ ﴿ئۇلار دىللىرى بولغىنى بىلەنمۇ ئۇ ئارقىلىق ھەقنى چۈشەنمەيدۇ﴾[1]. الله تائالا بۇ ئايەتتىن ئىماننىڭ مەنىلىرىنى مەقسەت قىلدى. الله بىلەن قەسەمكى، «فىقھى» بىلەن «چۈشىنىش» بىر مەنىنى ئىپادىلەيدىغان ئىككى ئىسىم بولۇپ، بۇرۇنمۇ ھازىرمۇ ئىستېمال ئادەتتىدە بىر مەنىنى بىلدۈرىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ﴾ ﴿شۇبھىسىزكى، سىلەر ئۇلارنىڭ دىللىرىدا اللەقا قارىغاندىمۇ قورقۇنچلۇقسىلەر (يەنى ئۇلار سىلەردىن اللەتىن قورققاندىنمۇ بەك قورقىدۇ). بۇ شۇنىڭ ئۈچۈندۇركى، ئۇلار اللەنىڭ (ئۇلۇغلۇقىنى) چۈشەنمەيدىغان قەۋمدۇر﴾[2]. الله تائالا ئۇلارنىڭ مەخلۇقاتلارنى چوڭ بىلىپ، اللەتىن ئاز قورقىدىغانلىق سەۋەبىنى «فىقھى»نىڭ (يەنى چۈشەنچىنىڭ) ئازلىقىغا باغلىدى. ئەمدى سەن ئوبدان نەزەر سالغىنكى، مەزكۇر ئەھۋاللار پەتۋالارنىڭ تارماق مەسىلىلىرىنى ياد ئالمىغانلىقىنىڭ نەتىجىسىمۇ ياكى بىز تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن ئىلىملەرنى بىلمىگەنلىكىنىڭ نەتىجىسىمۇ؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «مەن سىلەرگە ئەڭ فەقىھ كىشى ھەققىدە خەۋەر بېرەيمۇ؟» ئۇلار: «شۇنداق قىلغىن» دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «اللەنىڭ بەندىلىرىنى اللەنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەندۇرمىگەن، ئۇنىڭ مەكرىنى (يەنى تۇيۇقسىز جازالىشىنى) ئەسلىتىپ تۇرغان، ئۇنىڭ مەرھەمىتىدىن نائۈمىد قىلمىغان ۋە پەقەت قۇرئانغىلا يۈزلەندۇرگەن كىشى دىندا ئەڭ ئالىمدۇر» دېدى (ئىبنى ئابدۇلبەر رىۋايەت قىلغان). فىرقەد سەبخى دېگەن كىشى ھەسەن (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)دىن مۇنداق سورىغان:

- فىقھى ئالىملىرى ساڭا قارشى چىقىدىكەنغۇ؟ - ھەسەن (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن):

- سەن بىرەر ھەقىقىي فىقھىي ئالىمنى كۆرۈپ باقتىڭمۇ؟ ھەقىقەتەن، فىقھى ئالىمى دېگەن دۇنيادا زاھىدلىق يولىنى تۇتقان، ئاخىرەتكە قىزىقىدىغان، ئۆزىنىڭ دىنىنى ئوبدان چۈشىنىدىغان، ھەمىشە تائەت ـ ئىبادەتتە بولىدىغان، تەقۋالىق قىلىدىغان، ئۆزىنى

[1] سۈرە ئەئراف، 179 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە ھەشر، 13 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئار ـ نومۇسلىرىغا تېگىشتىن ساقلايدىغان، پۈل ـ مالىلىرىدىن ئۆزىنى تارتىدىغان، جامائىتىگە نەسىھەت قىلىپ تۇرىدىغان ئادەم ئەڭ ئالىمدۇر.

غەززالىي (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «يۇقىرىدىكى بايانلارنىڭ بىرىدە پەتىۋا مەسىلىلىرىنى يادلىغان دېمىدى. مەن فىقهى ئاتالغۇسى زاھىرىي ئەھكاملاردىكى پەتىۋا مەسىلىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ دېمەكچى ئەمەس، لېكىن فىقهى بولسا مەسىلىلەرنى ئومۇمىيلىق ۋە ئاممىبابلىق نۇقتىسىدىن ياكى ئەگەشتۇرۇش ۋاستىسى ئارقىلىق ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى، فىقهى ئاتالغۇسى سەلەفلەرنىڭ نەزىرىدە كۆپىنچە ئاخىرەت ئىلمىگە قوللىنىلاتتى».

يۇقىرىدىكى بايانلارنى ئىمام غەززالىي بايان قىلغاندى. ئۇ بايانلار بىلەن «ئىبادەت فىقهىسى»دىكى نىشانىمىز روشەن بولىدۇ. مەلۇمكى، فىقهى دەسلەپكى دەۋرلەردە قەلبلەرنى يۇمشىتىدىغان، دىللارنى پاكلايدىغان، ئىنسانغا ئاخىرەتنى ئەسلىتىپ تۇرىدىغان، اللهقا بولغان يولنى يورۇتۇپ بېرىدىغان فىقهى ئىدى.

بىلىش كېرەككى، نامراز فىقهىسى بولسا، نامازنىڭ سىرلىرىنى بىلىش، ئۇنىڭ چوڭقۇر يىلتىزلىرىغا ئىچكىرىلەپ كىرىشتىن ئىبارەتتۇر. نامراز ئىلمى بولسا، نامازنىڭ شەرتلىرىنى، ئەركانلىرىنى، ۋاجىبلىرىنى ۋە مۇستەھەبلىرىنى بىلىشتىن ئىبارەتتۇر.

نامراز فىقهىسى ھاتەم ئەسەممىنىڭ مۇنۇ رىۋايىتىدە روشەن ئىپادىلىنىدۇ: بىرى ئۇنىڭدىن: «سەن نامرازنى قانداق ئوقۇيسەن» دەپ سورىغاندا، ئۇ: «مەن تاھارەتنى كامىل ئالىمەن، ئاندىن كېيىن نامراز ئوقۇيدىغان جايغا تەسكىنلىك ۋە سالماقلىق بىلەن كېلىمەن، ئاندىن ئەيمىنىش ئىلكىدە تەكبىر ئېيتىمەن، ئاندىن دانمۇدانە قىلىپ، تەرتىل بىلەن قىرائەت قىلىمەن، ئاندىن كامالىي خۇشۇئ بىلەن رۇكۇ قىلىمەن، ئاندىن يېلىنىش بىلەن سەجدە قىلىمەن ۋە جەننەتنى ئوڭ يېنىمغا، دوزاخنى سول يېنىمغا، پۇلسىراتنى پۈتۈم ئاستىغا، كەبىنى پېشانەمگە، ئۆلۈم پەرىشتىسىنى بېشىمغا كەلتۇرىمەن. گۇناھلىرىم مېنى ئورىۋالغان، الله تائالا مېنى كۆزىتىۋاتقان ھالەتلەرنى كۆز ئالدىمغا كەلتۇرىمەن. مەن ئۇ نامرازنى ئاخىرقى نامراز دەپ قارايمەن، مەن كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە ئىخلاس قىلىمەن. ئاندىن كېيىن سالام بېرىمەن. الله ئۇ نامرازنى قوبۇل قىلامدۇ ياكى قىلمامدۇ بىلمەيمەن» دەپ جاۋاب بەرگەنكەن.

بىز مۇشۇنداق ھالەتكە يېتىش ئۈچۈن ئىبادەتنى مۇسۇلمانلارغا خۇددى گېئومېتىرىيەنىڭ نەزەرىيەلىرىدەك ياكى خىمىيىنىڭ فورمۇلالىرىدەك قۇرۇق، ھەرقانداق بىر روھىيەتتىن خالىي ھالاتتە سۇنماسلىقىمىز كېرەك. بەلكى، بىز ئىبادەتنى مۇسۇلمانلارغا ئىنتايىن سۈزۈكلۈك بىلەن، الله تائالا ۋە الله تائالانىڭ پەيغەمبىرىنىڭ كەلىمىلىرى ۋە سالىھ مۇئمىنلەرنىڭ تەرجىمھاللىرىنى ئۆرنەك

قىلىش ئارقىلىق تەقدىم قىلىشىمىز كېرەك. ئىبادەتنى كۆچىمىزنىڭ يېتىشىچە ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ھېكمەت ـ سىرلارنى بىلەن چۈشەندۈرۈشىمىز، ھېكمەت ـ سىرلىرىنى تاپىمەن دەپ ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىكىمىز، ئىبادەتنىڭ بىرىنچى مەقسىتى بەندىلەر ئۈستىدىكى رۇبۇبىيەت ھەققىنى ئەسلىتىش ئىكەنلىكىنى ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز لازىم.

شۇڭلاشقا، ئىبادەتنى بولۇپمۇ مەسىلىلەرنى بەك شاخلىتىۋېتىپ، «قۇرئان كەرىم»گە ۋە ھەدىسكە ئەھمىيەت بەرمەيدىغان مەزھەب كىتابلىرىدىن ئالغاندىن كۆرە، ھەدىستىن ئالسا، بۇ غايىنى تېخىمۇ ياخشى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ دەپ قارايمىز. چۈنكى، بۇنداق قۇرۇق نەرسە قەلبىنى نەملەشتۈرمەيدۇ، ياكى روھىي ئوزۇق بەرمەيدۇ، ياكى اللەتىن قورقۇش مېۋىسىنى ئاتا قىلمايدۇ.

2. ئاددىي ـ ساددىلىق دەۋرىگە قايتىش

بىز ئىككىنچى قەدەمدە ئىبادەتنى ئۆگىتىش ئۈچۈن ئاددىي ـ ساددىلىق دەۋرىگە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ساھابىلەرنىڭ زامانىغا قايتىشىمىز، فىقھى كىتابلار تولۇپ كەتكەن، ئەركانلار، شەرتلەر، پەرزلەر، ۋاجىبلار، سۈننەتلەر، مۇستەھەبلەر، مەكرۇھلار، بۇزغۇچى ئامىللار، شاخچە مەسىلىلەردىن تۇغۇلىدىغان شاخچە مەسىلىلەر ھەققىدە يېزىلغان تەپسىلاتلارنىڭ بىر قىسمىنى قىسقارتىشىمىز كېرەك. دېمىسىمۇ، تاھارەت نامازنىڭ مۇقەددىمىسى تۇرۇپ، ئۇ ھەقتىكى بايانلار يۈزلەرچە بەتكە يېتىدۇ.

ئىنسان ئەڭ ھەيران قالىدىغان ئىش بولسا، بىزنىڭ خاتىبلىرىمىز ۋە دىنىي يېتەكچىلىرىمىز مۇسۇلمانلارغا ئىبادەتنى اللە ۋە اللەنىڭ پەيغەمبىرى ھېچقانداق يوسۇندا پەرز قىلمىغان، ئىنساندىن پۈتۈن ۋاقىت ئاجرىتىشىنى تەلەپ قىلىدىغان شەكىلدە ئۆگىتىشنى خالايدۇ.

كەسىپلەشكەن ئالىم ئۇچۇن ئىبادەتنى مۇشۇ يوسۇندا ئۆگىنىش توغرا بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى مۇسۇلمانلار ئاممىسىغا ئاشۇنداق شەكىلدە ئۆگىتىش خاتادۇر.

اللە تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيراً﴾ ﴿سىلەرگە - اللەنى، ئاخىرەت كۈنىنى ئۈمىد قىلغان ۋە اللەنى كۆپ ياد

ئەتكەنلەرگە - رەسۇلۇللاھ ئەلۇەتتە ياخشى ئۇلگىدۇر﴾[1]. ئۇنداقتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دىنىڭ ئەھكاملىرىنى ۋە ئىبادەتلىرىنى ئۆگىتىشتە زادى قانداق قىلاتتى؟

سەھرادىن بىراۋ، اللە ئۇنىڭ قەلبىنى ئىسلامغا ئېچىۋەتكەندىن كېيىن، ئىمان ئېيتىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا دىن ئۆگىنىش ئۈچۈن كەلگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بىر قانچە سوئال سورايتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا ئىنتايىن ئاددىي ۋە ئېنىق جاۋاب بېرەتتى. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىر قانچە نامازغا ھازىر بولاتتى ـ دە، شۇنىڭ بىلەن نامازنىڭ شەكلىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ئۆگىنەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا نامازنى «نامازنى خۇددى مېنىڭ ئوقۇغۇنىمنى كۆرگەندەك ئوقۇڭلار» دەپ ئۆگىتەتتى. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىر قانچە سورۇندا بىللە بولۇپ، بىلىشكە تېگىشلىك ئەھكاملارنى، تەلەپكە لايىق قىلسا، جەننەتكە ئاپىرىدىغان ئەمەللەرنى بىلىپ بولۇپ، ئاندىن ئۆزىنىڭ يۇرتىغا قايتاتتى.

يۇقىرىدىكى ئەھۋال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ساھابىلەرنىڭ دەۋرىدىكى ئىبادەت ئۆگىتىش ئۇسۇلى ئىدى. ئۇلار دەللىلەرنى تەھلىل قىلىپ، سۆزلۈكلەرنى شەرھىلەپ ياكى ئايەت ـ ھەدىسلەرنىڭ ھەرخىل تەپسىرلىرى ئۇستىدە ئىزدىنىپ ئولتۇرمايتتى. مۇبادا اللە تائالا: ﴿فَاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ﴾ ﴿يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار﴾[2] دېسە، ئۇلار يۈزنى يۇيۇش بىلەن مەسھى قىلىشنىڭ پەرقىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ياكى يۈزنى يۇيۇشنىڭ ئۈزۈنلۈق دائىرىسى چاچتىن تارتىپ زاڭاقنىڭ ئاستىغىچە، كەڭلىكى ئىككى قۇلاقنىڭ يۇمشىقىغىچە دەپ مەخسۇس بىر سائەتلىك دەرس ئورۇنلاشتۇرمايتتى. ئۇلار بۇنداق ئىشنى قەتئىي قىلمايتتى. چۈنكى، ئۇلار يۇيۇش ۋە يۈزنىڭ نېمىلىكىنى ئوبدان بىلەتتى. مۇشۇ رەۋىشتە چۈشەندۈرۈشكە ئۇرۇنۇش مۇرەككەپلەشتۈرۈشنىڭ دەسلەپكى قەدىمىدۇر.

ئىسلام «اللە ئەكبەر» دېگەن كەلىمىنى ئەزانىڭ، تەكبىرنىڭ، نامازنىڭ باشلىنىشى قىلدى. بۇ كەلىمىنىڭ مەنىسىنى بىلمەيدىغان مۇسۇلمان بارمىدۇ؟ بىراق، فىقھى كىتابلىرىدا نامازباشلاشتىكى تەكبىر توغرۇلۇق بىر قانچىلىغان شەرتلەر بايان قىلىنغاچقا، ئىنسانغا ئۇ كەلىمىنى دېيىش قىيىندەك تۇيغۇ بېرىدۇ (ھالبۇكى، ئۇ كەلىمە ھەربىر مۇسۇلماننىڭ تىلىدا دېيىلىدۇ). اللە بىلەن قەسەمكى، قىيىنلىق شۇ كەلىمىدە ياكى ئۇنى دەيدىغانلارنىڭ تىللىرىدا ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئۆگىتىدىغانلارنىڭ ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغان مەسىلىدە. ئۇلار ئۇ كەلىمىنى كىشىلەرگە مەخسۇس ئىلىم

[1] سۈرە ئەھزاب، 21 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە مائىدە، 6 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۆگىنىشكە ئانىلانغان تالىب ئىلمىلەرگە تۇرۇلگەن كىتابلاردىن ئۆگىتىدۇ، ئاممىغا تۇرۇلگەن كىتابلاردىن ئۆگەتمەيدۇ. ئۇلار ئۆگىتىدىغان كىتابلارنىڭ بەزىلىرى قىيىن ۋە مۇرەككەپ مەسىلىلەردىن، شۇنداقلا الله تائالا رۇخسەت قىلمىغان بىدئەتلەردىن خالىي ئەمەس.

مەن يېزىلاردا بەزى مۇسۇلمانلارنى نامازئوقۇشقا دەۋەت قىلاتتىم. ئۇلار نامازئوقۇشنى، نامازنىڭ شەرتلىرىنى ياكى ۋاجىبلىرىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆزرە ئېيتاتتى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، نامازئوقۇشنى ئۆگىنىشكە ئۇزۇن ۋاقىت كېتىدىغاندەك بىلىنەتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇلارنىڭ ئۆزرىلىرىنى قوبۇل قىلغىلى بولىدۇ. چۈنكى، ئۇلارغا تاھارەت ئېلىشنى ئۆگىتىدىغانلار تاھارەتنى بىر قانچە كۈندە ئۆگىتىپ بولىدۇ. مەسىلەن، ئۇلار يېڭى ئۆگەنگۈچىگە تاھارەت ئېلىشتىن بۇرۇن: «سۈنى پاك قىلىپ بەرگەن، ئىسلامنى نۇر قىلىپ بەرگەن اللهقا ھەمدۇسانا ئېيتىمەن» دېيىشنى، بۇرۇنغا سۇ ئالغاندا: «ئى الله، سەن مەندىن رازى بولغىن، ماڭا جەننەتنىڭ ھىدىنى ھىدلاندۇرغىن» ... دېگەندەك دۇئالارنى ئوقۇشقا بۇيرۇيدۇ. يەنى، ھەربىر ئەزانى يۇغاندا ياكى مەسھى قىلغاندا ئوقۇلىدىغان دۇئالارنى يادقا ئالدۇرىدۇ. ئەمما، ئۇ بىچارىگە مەزكۇر دۇئالارنى يادلاش قىيىن كېلىدۇ (بىلىش كېرەككى، تاھارەت ئېلىش جەريانىدا ئوقۇلىدىغان دۇئالار «قۇرئان كەرىم» ياكى ھەدىستە كەلمىگەن). شۇنداقلا، تاھارەت ئۇ دۇئالارسىز ئادا تاپمايدۇ دەپ قارىغانلىقتىن، تاھارەت ئېلىش ئۇنىڭغا ئېغىر كېلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن نامازنىڭ جەۋرى ـ جاپالىرىدىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. بۇ خىل ئەھۋاللار پەقەت مەسىلىلەرنى مۇرەككەپلەشتۈرۈش، دىندا بىدئەت پەيدا قىلىشتىن كېلىپ چىققانلىقى مۇقەررەر، ئەلۋەتتە.

مەسىلەن، بىز نامازنى ئۆگىتىشتە شافئىي مەزھىبىنىڭ «ئىقنائ» ناملىق كىتابىنى مىسال قىلساق، ئۇنى ئىنسانلارغا قانداق ئۆگىتىمىز؟ بەزى مەسجىدنىڭ ئىمامىلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئوسلۇبلىرى بويىچە ئاشۇ كىتابنى ئۆگىتىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئەقلى ۋە ۋاقىتلىرى نامازنىڭ 18 ئەركانى بار دېگەن گەپكە قانداق يېتىدۇ؟ نىيەت ۋە ئۇنى قانداق قىلىش توغرۇلۇق مەزكۇر كىتابنىڭ ئۆزىدە بىر قانچە بەت بايان تۇرسا، شۇنداقلا، تەكبىر توغرۇلۇق 15 شەرت بايان قىلىنىپ، مۇبادا ئۇنىڭ بىرى توغرا بولماي قالسا، ناماز دۇرۇس بولمايدۇ دېگەن بايانلار تۇرسا، بىز بۇلارنى ئادەتتىكى كىشىلەرگە قانداقمۇ ئۆگىتىمىز؟

كۆپىنچە فىقھى كىتابلىرى مۇشۇ ئوسلۇبتا يېزىلغان، قالغان بىر قىسىملىرىنى كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرى تاشلىۋەتكەن. دەرۋەقە، ئەھۋال مۇشۇنداق تۇرسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇرەككەپلەشتۈرۈلمىگەن ياكى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىلمىگەن قولاي، ئاددىي تەلىماتلىرىنى قوبۇل قىلىش تېخىمۇ لايىق ئەمەسمۇ؟

بىزگە نامىاز ۋە ئۇنىڭ ماھىيىتى توغرىسىدا ئىمام ئەھمەد، بۇخارى ۋە مۇسلىم (الله ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) ئەبۇ ھۇرەيرە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلغان مۇنۇ ھەدىسنى بىلىش يېتەرلىكتۇر: بىر ئادەم مەسجىدكە كىرىپ نامىاز ئوقۇدى، ئاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۇنىڭغا سالام بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا سالام قايتۇردى ۋە: «بېرىپ نامازنى قايتا ئوقۇغىن» دېدى. ئۇ كىشى بېرىپ نامازنى قايتا ئوقۇدى. بۇ ئەھۋال ئۈچ قېتىم تەكرارلاندى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كىشى: «سېنى ھەق بىلەن ئەۋەتكەن زاتنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مەن بۇنىڭدىن ياخشى قىلالمايمەن، ماڭا ئۆگەتكىن» دېدى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سەن نامازغا تۇرساڭ تەكبىر ئېيتقىن، ئاندىن قۇرئاندىن ساڭا قولاي بولغان ئايەتنى ئوقۇغىن، ئاندىن تەمكىنلىك بىلەن رۇكۇ قىلغىن، رۇكۇدىن باش كۆتۈرگەندە تۇز تۇرغىن، ئاندىن تەمكىنلىك بىلەن سەجدە قىلغىن، سەجدىدىن باش كۆتۈرگەندە تۇز ئولتۇرغىن، ئاندىن يەنە تەمكىن ھالەتتە سەجدە قىلغىن. مۇشۇ ئىشلارنى ھەممە نامازدا قىلغىن» دېدى. بۇ ھەدىس نامازنى ياخشى ئوقۇيالمىغان كىشىنىڭ ھەدىسى دەپ تونۇلغانىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ساھابىلەر ئەڭ ئاددىي ـ سادىدلىققا ۋە قولايلىققا مايىل ئىنسانلار ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىگە تەكەللۇپ قىلىشتىن، بىرەر ئىشنى چوڭقۇرلاشتۇرۇۋېتىشتىن ۋە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشتىن يىراق تۇراتتى. الله تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ، مۇنداق دېيىشكە بۇيرۇغان: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾ ﴿ئېيتقىنكى، «(الله تەرىپىدىن كەلگەن ۋەھيىنى) تەبلىغ قىلغانلىقىمغا سىلەردىن ھېچ ھەق تەلەپ قىلمايمەن. مەن (قۇرئاننى) ئېيتىرا قىلغۇچىلاردىن (يەنى يالغاندىن توقۇغۇچىلاردىن) ئەمەسمەن»﴾[1].

ئەنەس ئىبنى مالىك (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: بىز ئۆمەرنىڭ يېنىدا ئىدۇق، ئۇنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىدىم: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى ئۆزىمىزگە تەكەللۇپ قىلىشتىن توستى».

ئۆمەر الله تائالانىڭ: «وفاكهة وأبا» دېگەن ئايىتىدىكى: «أَبًّا» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلەلمىدى. ئۇ بۇ سۆزنىڭ ئىنچىكە مەنىسىنى سوراپ بىلىشنى ئىرادە قىلدى. ئاندىن بۇمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چەكلىگەن تەكەللۇپتىن بولۇپ قالمىسۇن، ئۆمەر ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلمىسە نېمە بوپتۇ؟ دەپ سوراشتىن ۋاز كەچتى.

ئىبنى مەسئۇد (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «سىلەر سۇننەت يولىنى تۇتماقچى بولساڭلار، ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ يولىنى تۇتۇڭلار، چۈنكى ئىنسان ھايانلارنىڭ

[1] سۈرە ساد، 86 ـ ئايەت.

پىتىنسىدىن ئامان بولالمايدۇ. مانا ئۇلار بولسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىدۇر. ئۇلار مۇشۇ ئۇممەتنىڭ ئەڭ ئەۋزەل كىشىلىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ قەلبىلىرى ياخشىلىق بىلەن تولۇپ كەتكەن، ئىلىمدە كامالەتكە يەتكەن، ئەڭ ئاز تەكەللۇپ قىلىدىغانلار ئىدى. الله تائالا ئۇلارنى پەيغەمبىرىنىڭ ھەمراھلىقىغا، دىنىنى بەرپا قىلىشقا تاللىدى. شۇڭلاشقا، سىلەر ئۇلارنىڭ پەزىلىتىنى بىلىڭلار، ئۇلارنىڭ يولىغا ئەگىشىڭلار، ئۇلار توغرا يول ئۈستىدە ئىدى».

ئىمام شاتىبى شەرئىەت ۋە دىن ئەھكاملىرىنى كىشىلەرگە مۇناسىپ كېلىدىغان رەۋىشتە ئۆگىتىش كېرەكلىكىنى ئالاھىدە ئەسكەرتىپ ئۆتتى. مەسىلەن، بىرسى پەرىشتە دېگەن نېمە؟ دەپ سورىسا، ئۇ اللهنىڭ بۇيرىقىنى ئىجرا قىلىدىغان مەخلۇق دېيىش، يۇلتۇز دېگەن نېمە؟ دەپ سورىسا، ئۇ بىز كېچىدە كۆرىدىغان نەرسە دەپ جاۋاب بېرىش لازىم. شەرئىەت ئەھكاملىرى مۇشۇ رەۋىشتە بايان قىلىنىاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «تەكەببۇرلۇق دېگەن ھەقنى قوبۇل قىلماسلىق ۋە ئىنسانلارنى مەنسىتمەسلىك». سەن بۇ ھەدىسنى زاھىرى مەنە بويىچە شەرھىلىگىن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەج ئىبادىتىنى ئۆزىنىڭ ھەربىتى ۋە سۆزى ئارقىلىق بايان قىلغانىدى. شۇنداقلا، ھەممە ئىبادەتلەرنى شۇ بويىچە بايان قىلدى. بۇ، ئەرەبلەرنىڭ ئادىتى، شەرئىەت بولسا ئەرەبچىدۇر. چۈنكى، ئەرەب مىللىتى ساۋاتسىز بىر مىللەت بولغانلىقتىن ئۇنىڭغا ئاددىيلىقتىن باشقا بىر ئىش مۇناسىپ كەلمەيدۇ.

ئىسلام شەرىئىتى ئىنسانلارغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان مۇرەككەپلىكنى ئېتىبارغا ئالمايدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭ يوللىرىغا يېتىش ئىنتايىن قىيىندۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ ﴿سىلەرگە دىندا ھېچقانداق مۇشكۈللۈكنى قىلمىدى﴾[1]. خۇددى پەرىشتە دېگەن نېمە؟ دېگەن سوئالغا «ئەسلىدە ماددىدىن خالىي بولغان بىر ماھىيەت» دەپ جاۋاب بەرگەندەك، ياكى يۇلتۇز دېگەن نېمە؟ دېگەن سوئالغا «ئۇ توپىسمان جىسىم بولۇپ، ئۇنىڭ ئورنى ئاسماندۇر» دېگەندەك جاۋابلارنى ئەرەبلەر بىلمەيدۇ. مەلۇمكى، ئىسلامنىڭ مۇرەككەپلەكنى مەقسەت قىلمىغانىدى.

بۇ نۇقتىغا ئاساسەن دەلىللەرنىمۇ كىشىلەرگە مۇناسىپ كېلىدىغان رەۋىشتە كەلتۈرۈش كېرەك. الله تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بۇ نۇقتىلارغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لاَّ يَخْلُقُ﴾ ﴿(پۈتۈن كائىناتنى) ياراتقان الله بىلەن (ھېچ نەرسىنى) يارىتالمايدىغان (بۇتلار) ئوخشاش بولامدۇ؟﴾[2]؛ ﴿قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ

[1] سۈرە ھەج، 78 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە نەھل، 17 ـ ئايەت.

مَرَّةٍ﴾ ﴿ئېيتقىنكى، ئۇنى ئەڭ دەسلەپتە يارىتقان زات تىرىلدۈرىدۇ، ئۇ ھەربىر مەخلۇقنى بىلگۈچىدۇر﴾[1]. بۇ ھەقتە يەنە نۇرغۇن ئايەتلەر بار.

شاتىبى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «سەلەفلەر شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تارقىتىشتا ھەممىگە مۇشۇ رەۋىشتە ئېلىپ بارغانىدى. ئۇلارنىڭ تەكلىپىي ئەھكاملارغا دەلىل كەلتۈرۈشتە ئىنتايىن قولاي، ئىنتايىن ئاددىي يوللارنى تاللىغانلىقىنى بىلىمىز. ئۇلار بۇ جەھەتتە ھېچقانداق تەكەللۇپ قىلمايتتى».

قولايلاشتۇرۇش شەرىئەتنىڭ ھەممە ئەھكاملىرىدا تېپىلغانكەن، ئۇنداقتا ئىبادەتلەردە تېخىمۇ شۇنداق بولۇشى زۆرۈردۇر.

ئىبادەتنى ئۆگىتىشتە مۇرەككەپلەشتۈرۈش قانچىلىك بولسا، كىشىلەرنىڭ ئىبادەتتىن قېچىشى شۇنچىلىك زىيادە بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئىسلامنىڭ باشقا شەرىئەت ۋە ئەدەب ـ قائىدىلىرىنى ئۆگىتىشتىمۇ زىيىنى بار. بۇ: «ھەرقانداق ئىسراپچىلىق بىلەن بىرگە زايا بولۇۋاتقان بىر ھەق تېپىلىدۇ» دېگەن پرىنسىپقا ئاساسەن شۇنداق بولىدۇ.

مېنىڭ ئالدىمدىن ئۆتكەن ۋە مۇشۇ نۇقتىنى يورۇتۇپ بېرىدىغان بىر ۋەقەنى سۆزلەپ ئۆتىمەن: مەن رامىزان ئېيىنىڭ 17 ـ كۈنى بەدر غازىتىنىڭ ھارپا كېچىسى مەلۇم بىر يېزىغا خۇتبە سۆزلىگىلى باردىم. كىشىلەر قىلغان سۆزلىرىمنى ياخشى قوبۇل قىلدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ دىنى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تارىخى توغرىسىدا بىلمىگەن مەسىلىلەرنى بىلدى. بىراق بىرلا ئادەمگە مېنىڭ قىلغان سۆزلىرىم ياقمىدى. ئۇ مۇشۇ يېزىدا كىشىلەرگە دىن ئۆگىتىدىغان ۋە مەن خۇتبە سۆزلىگەن مەسجىدنىڭ ئىمامى ئىدى. ئۇ دىنىنىڭ بۇ تۈرلىرىنى بىلمەيتتى. ئۇ مەن ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلىغان، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن باشقا ئىمامىلارغا ئوخشاش، رامىزان ئىچىدە بىر ئاي ئىستىنجا قىلىشنىڭ ئەدەب ـ قائىدىلىرى، تاھارەتنىڭ پەرز، سۈننەت، مۇستەھەبلىرى، تاھارەت ئېلىشقا بولىدىغان ۋە بولمايدىغان سۇ توغرىسىدا سۆزلەپ ئولتۇرىدىغانلاردىن ئىدى. ھالبۇكى، ئۇ بىچارە رامىزان ئاخىرلىشاي دېگەندىمۇ تېخىچە ھاجەتخانىدىن چىقالماي قالغان.

ئۇ: «ياخشى سۆز قىلدىلا، لېكىن مۇشۇنداق مۇناسىۋەتتە كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ دىنىدىن پايدىلىق بىر نەرسىنى ئۆگەنگەن بولسا، تېخىمۇ ياخشى بولماسمىدى» دېدى.

مەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تارىخى ۋە غازاتلىرى ئۇلارنىڭ دىن ئىشلىرىدىن ئەمەسمۇ؟ سەئد ئىبنى ۋەققاس: ‹بىز بالىلىرىمىزغا پەيغەمبەر

[1] سۈرە ياسىن، 79 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئەلەيھىسسالامنىڭ غازاتلىرىنى خوددى قورئان ئۆگەتكەندەك ئۆگىتەتتوق› دېگەن تورسا» دېدىم.

ئو: «نامراز ئولارسىز دورۇس بولمايدىغان تاھارەتنى قانداق ئېلىش ۋە غوسلىنى قانداق قىلىش ئەھكاملىرىنى ئۆگەنگەن بولسا دېمەكچىمەن» دېدى.

مەن: «تەقسىر، ئۆزلىرى قورئان يادلىغان، الله تائالا ‹قورئان كەرىم›دە تاھارەت ۋە غوسلى ئەھكاملىرىنى قانچە ئايەتتە بايان قىلغانلىقىنى ماڭا دەپ بېرەلەملا؟» دېدىم. ئو شوك تورىدى. مەن: «ئو پەقەت بىر ئايەت» دېدىم. الله تائالا مونداق دېگەن: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ وَإِن كُنتُم مَّرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاء أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ مَا يُرِيدُ اللّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَكِن يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ ﴿ئى مۇئمىنلەر! (سىلەر تاھارەتسىز بولۇپ) نامراز (ئوقۇماقچى بولۇپ) تورغىنىڭلاردا، يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، قولۇڭلارنى جەينەكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، بېشىڭلارغا مەسھى قىلىڭلار، پۇتۇڭلارنى ئوشۇقۇڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، ئەگەر جۇنۇب بولساڭلار پاكلىنىڭلار (يەنى غوسلى قىلىڭلار)، ئەگەر كېسەل بولساڭلار (سۇ زىيان قىلىدىغان بولسا)، ياكى سەپەر ئۇستىدە بولۇپ (سۇ تاپالمىساڭلار)، ياكى سىلەرنىڭ بىرىڭلار ھاجەتخانىدىن كەلگەن (يەنى تاھارەت سۇندۇرغان) بولساڭلار، ياكى ئاياللىرىڭلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن (غوسلى تاھارەت ئوچۇن) سۇ تاپالمىساڭلار، پاك توپراقتا تەيەممۇم قىلىڭلار. ئۇنىڭ بىلەن يۈزۈڭلارغا، قولۇڭلارغا مەسھى قىلىڭلار، الله سىلەرگە مۇشەققەتنى خالىمايدۇ، لېكىن الله شۇكۇر قىلىشىڭلار ئوچۇن سىلەرنى پاك قىلىشنى، (ئىسلام شەرىئىتىنى بايان قىلىش بىلەن) نېمەتنى سىلەرگە تاماملاشنى خالايدۇ﴾[1].

سۇرە نىسادىمۇ مەزكۇر تېمىنى قىسقىچە ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر ئايەت بار. ئەمما، ئو ئايەتتە مەزكۇر تېما يۇقىرىدىكى ئايەتتىكىدەك تەپسىلىي بايان قىلىنمىغان. دېمەك، تاھارەت توغرىسىدىكى ئايەتلەر پەقەت مۇشۇلار ئىدى.

ئاندىن كېيىن مەن يەنە: «الله تائالا الله يولىدا جىھاد قىلىش توغرۇلۇق قانچە ئايەتنى بايان قىلدى» دەپ سورىدىم. ئو شوك تورىدى.

مەن: «قورئان كەرىمدە ئىسىلامنىڭ ئۆزى جىھاد تېمىسىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بىر قانچە سۇرە بار. ئولار ئەنفال (يەنى ئۇرۇشنىڭ غەنىمەتلىرى)، تەۋبە (يەنى جىھادقا قاتناشمىغانلارنىڭ تەۋبىسى)، ئەھزاب، فەتھ، سەف، ھەشر (يەنى يەھۇدىيلارنى

[1] سۇرە مائىدە، 6 - ئايەت.

مەدىنىدىن قوغلاپ چىقىرىش)، ھەدىد، ئادىيات (يەنى الله يولىدا چاپىدىغان ئاتلار)، نەسر قاتارلىق سۈرىلەردۇر.

يەنە ئۇلاردىن باشقا بەقەرە، ئال ئىمران، نىسا سۈرىلىرىدىمۇ جىھاد توغرىلىق بىر قانچىلىغان ئايەتلەر تىلغا ئېلىنغان.

بىز قانداقسىگە «قۇرئان كەرىم»دە ئىنتايىن قاتتىق ئەھمىيەت بېرىلگەن ئايەتلەرنى تاشلاپ قويۇپ، خۇددى كالا قوش ئەتراپىدا ئايلانغاندەك، بىر ئايەت ئەتراپىدىلا بىر ئاي ئايلىنىپ يۈرىمىز؟

دەرھەقىقەت، بىز بىر نەرسىگە ئەھمىيەت بېرىشتە «قۇرئان كەرىم»نى مىزان قىلىشىمىز، «قۇرئان كەرىم»دە نېمىگە بەك ئەھمىيەت بېرىلگەن بولسا، شۇلارغا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتمەي، ياكى سەل قارىماي ئۆز لايىقىدا ئەھمىيەت بېرىشىمىز كېرەك. مانا بۇ ئەڭ ئادىل مىزاندۇر، اللەتىن باشقا كىممۇ ئەڭ ياخشى ھۆكۈم چىقىرىدۇ؟

3. ئاسانلاشتۇرۇش، چىڭىتىۋالماسلىق ۋە ۋەسۋەسە قىلماسلىق

بىز كىشىلەرگە ئىبادەت ئۆگىتىشتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە خىتاب قىلغان نۇرلۇق پەيغەمبەر سۆزىنى ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز لازىم. سەھرالىق ئەرەبتىن بىرسى بىلمەستىن مەسجىدكە سىيگەندە، ساھابىلەر ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. بۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: «ئۇنىڭ سۈيدۈكىنى ئۇرۇۋەتمەڭلار، ھەقىقەتەن سىلەر ئاسانلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىڭلار، قىينىلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلمىدىڭلار».

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇ مۇسا بىلەن مۇئازنى يەمەنگە ئەۋەتكەندە، ئۇ ئىككىسىگە مۇشۇنداق ئۇلۇغ تەۋسىيە قىلغانىدى: «ئاسانلاشتۇرۇڭلار، قىينىلاشتۇرماڭلار. كىشىلەرگە خۇش بېشارەت بېرىڭلار، ئۇركۈتمەڭلار، بويسۇندۇرۇڭلار، ئىختىلاپ قىلماڭلار».

ئاسانلاشتۇرۇش بىز تىلغا ئالغان ئاددىيلىقنىڭ ئۈستىدە تۇرىدۇ، ئاددىيلاشتۇرۇش ئۆگىتىشتە بولىدۇ، ئاسانلاشتۇرۇش ئەمەل قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

دەرۋەقە، بىز ئىنسانلار ھاياتىي دۇنيا بىلەن مەشغۇل بولۇپ كەتكەن، ئۇلارنى ماددىي ئىنتىلىش چىرمىۋالغان بىر دەۋردە ياشاۋاتىمىز. مەلۇمكى، شەيتانىنىڭ ئىنسانلار ئارىسىدا ئېقىۋاتقان بازىرى، بازار تاپقان مەھسۇلاتلىرى ۋە تەرىبىلەنگەن خادىملىرى باردۇر.

دىن ئۆگىتىدىغان زاتلار شەيتانغا قارشى جىهاد قىلىشتا ئىلىم قوراللىرىنى ئوبدان ئىشقا سېلىپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىدىغانلارنى ئۇنىڭ تەشۋىقاتلىرىدىن نەپرەتلەندۈرۈشى، ئىسلامغا رىغبەتلەندۈرۈشكە ۋە جەلب قىلىشقا تىرىشىشلىرى كېرەك. بۇ، ھەددىدىن ئاشۇرۇش، قىينىلىق پەيدا قىلىش، قاتتىقلىق قىلىش، قىينىلاشتۇرۇش ۋە ئۇركىتىۋېتىش بىلەن ھەرگىزمۇ ھاسىل بولمايدۇ. بىز ھازىرقى زامان كىشىلىرىگە ئاسانلاشتۇرۇلغان يېڭىچە بىر دىنىي تەقدىم قىلماقچى ئەمەسمىز. بىلىش كېرەككى، اللهنىڭ دىنىنىڭ ئۆزى ئاساندۇر، قىيىن ئەمەستۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ ﴿سىلەرگە دىندا ھېچقانداق بىر مۇشكۈللۈكنى قىلمىدى﴾[1]. بۇ ئايەت دىندىكى ھەرقانداق بىر مۇشكۈللۈكلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىنكار قىلىدۇ. بىز دىندا ھەرقانداق بىر مۇشكۈللۈككە يولۇققاق، ئۇنىڭ اللهنىڭ شەرىئىتىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئىنسانلار تەرىپىدىن پەيدا بولغانلىقىنى بىلىشىمىز كېرەك.

بەزىبىر كۆڭلى ياخشى دىندار مۇسۇلمانلار «ۋەسۋەسە»دىن ئىبارەت روھىي كېسەللىككە دۇچار بولماقتا. ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە الله ياكى اللهنىڭ پەيغەمبىرى يولغا قويمىغان ياكى مۇسۇلمان ئۈممىتىنىڭ سالىھلىرى بولغان سەلەفلەرمۇ رازى بولمايدىغان رەۋىشتە دەرىجىدىن تاشقىرى قاتتىقلىق قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. سەلەفلەر ۋەسۋەسە قىلغۇچىلارغا قارشى كۈرەش قىلغانىدى. ئۇلار: «ۋەسۋەسە قىلىش ئىنسان ئەقلىدىكى ساراڭلىق ۋە دىندىكى نۇقسانلىق» دېگەن.

ئىمام ئىبنى قۇدامە ھەنبەلىي[2] (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) (ھىجرىيە 620 ـ يىلى ۋاپات بولغان) ئۆزىنىڭ «ۋەسۋەسە قىلغۇچىلارنى تەنقىدلەش ۋە ۋەسۋەسە قىلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇش» ناملىق كىتابىدا بايان قىلغانلارنىڭ ساراڭلىقىدىن ئارتۇق ساراڭلىق ۋە دىنىي نۇقسانلىق بولارمۇ؟ ئۇ كىتابتا مۇنداق دېيىلگەن:

«ھەقىقەتەن بىر تۇركۈم ۋەسۋەسە قىلغۇچىلار شەيتانغا ئىتائەت قىلدى. ھەتتاكى، ئۇلار شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن سۇيىقەستلەندى. ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلىدىغانلار ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدىغانلار دەپ نىسبەت بېرىلدى. ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىغا ئەگىشىشتىن يۈز ئۆرىدى. ئەگەر ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاھارەت ئالغان

---

[1] سۈرە ھەج، 78 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] ھەنبەلىي دېگەن سۆز مىسىردا: "ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش، ۋەسۋەسە قىلىش، قاتتىقلىق قىلىش" دېگەن مەنىلەردە ئىشلىتىلىدۇ. ئەمما، تەتقىقاتچىلارغا مەلۇم بولغىنىدەك، ھەنبەلىي مەزھىبى قالغان ئۇچ مەزھەبكە قارىغاندا قولايلىقنى ئاساس قىلغان مەزھەب ھېسابلىنىدۇ. بۇ، ئىبنى قۇدامە، شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە ۋە ئىبنى قەييۇم (الله ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن)لارنىڭ كىتابلىرىدا ئەكس ئېتىدۇ. چۈنكى، ھەنبەلىي مەزھىبىنىڭ بۇ ئۇچ بايراقدارى باشقا مەزھەبلەرگە قارىغاندا ۋەسۋەسىگە قارشى ئەڭ كۆپ ئەسەرلەرنى يازغانىدى. مەسىلەن، ئىبنى قۇدامەنىڭ مەزكۇر كىتابى، ئىبنى قەييۇمنىڭ: «ھاجەتمەنلەرگە ياردەم بېرىش» ناملىق كىتابى ۋە ئىبنى جەۋزىنىڭ: «ئىبلىسنىڭ قالايمىقانلاشتۇرۇشى» قاتارلىقلاردۇر.

رەۋىشتە تاھارەت ئالسا ياكى شۇ رەۋىشتە نامار ئوقۇسا، ئۆزىنىڭ تاھارىتىنى ياكى نامىزىنى باتىل دەپ قارايدۇ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئۇلار مۇبادا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەبىيلەرگە تاماق يېگۈزگەندەك سەبىيلەرگە تاماق يېگۈزسە ياكى مۇسۇلمان ئاممىسى بىلەن تاماق يېگەندەك ئۇلار بىلەن بىللە تاماق يېسە، ئۆزىنى نىجاسەت قاپلىۋالغاندەك ھېس قىلىپ، قولىنى خۇددى ئىت يالىۋالغاندەك ياكى مۇشۇك سىيىپ قويغاندەك يەتتە قېتىم يۇيۇش كېرەك دەپ قارايدىكەن.

ئىبلىس ئۇلارنى شۇ دەرىجىدە چىرمىۋالغانكى، ئۇلارنىڭ ئۇنىڭغا چوقۇنىشى مەجنۇنلۇق دەرىجىسىگە يەتكەن. ئۇلار مەۋجۇداتلارنىڭ ماھىيىتىنى، ماددىي نەرسىلەرنى ئىنكار قىلىدىغان مەزھەبكە يېقىنلىشىپ قالغان. چۈنكى، ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى بىلىشى جەزمى قىلىنغان ھەقىقەتتۇر. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىنى يۇغانلىقلىرىنى كۆرىدۇ، تەكبىر ئېيتقانلىرىنى ئاڭلايدۇ، قەلبى ھېس قىلىدۇ ھەمدە باشقىلار ئۇلاردىن ئۆگىنىدۇ. شۇنداقتىمۇ، ئۇلار يەنە ئۇ ئىشلارنى قىلغان ـ قىلمىغانلىق ئارىسىدا تەشۋىشلىنىپ يەنىلا شەيتانغا ئىشىنىدۇ. ئۆزلىرى قىلغان ئىشلارغا شەكلىنىپ ئولتۇرىدۇ.

شۇنداقلا، ئىبلىس ئۇلارنىڭ قىلغان نىيەتلىرىنىمۇ شەكلەندۈرىدۇ. ئۇلار نىيەت قىلغانلىقلىرىنى ئوبدان بىلىدۇ. باشقىلارمۇ ئۇلارنىڭ تاشقى ھالىتىدىن شۇنداقلىقىنى ھېس قىلىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇلار يەنە نىيەتنى نامار ئۈچۈن قىلغانلىقلىرىدىن شەكلىنىپ يۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ شەكلىنىشلىرى شۇ دەرىجىدىكى، ئۇلار قورساقلىرىدىن بىر نېمىنى چىقىرىۋېتىشكە ئورۇنىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسە قىلىشىنى قوبۇل قىلىپ، شەيتانغا ئىتائەت قىلىشتا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىك ھېسابلىنىدۇ. كىم ئىبلىسقا مۇشۇنداق دەرىجىدە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئىتائەتنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چېكىگە يەتكەن بولىدۇ. شۇنداقلا، شەيتانىنىڭ ئۆزىنى قىينىشىغا يول قويىدۇ ۋە ئۆزىگە زىيان يەتكۈزۈشتە شەيتانغا ئىتائەت قىلىدۇ. سوغۇق سۇغا چۆمۈلىدۇ، سۇدا تۇرۇپ كۆزىنى ئېچىپ كۆزىنىڭ يۇيىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كۆزىگە زىيان يەتكۈزىدۇ. بەزىدە ئەۋرىتىنى ئېچىپ، كىشىلەرگە كۆرسىتىدۇ. دېمەك، مۇشۇنداق قىلىۋېرىپ سەبىيلەر مەسخىرە قىلغۇدەك دەرىجىگە چۈشۈپ قېلىشى مۇمكىن.

ئۇ ئاشۇنداق ۋەسۋەسە قىلىۋېرىپ، جامائەت نامىزىدىن ياكى بىرىنچى رەكئەتتىن قېلىشى ياكى نامار ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈۋېتىشى مۇمكىن.

ئۇلار ئۇنداق قىلمىغان، مۇنداق قىلمىغان دەپ قەسەمىمۇ قىلىدۇ.

ئۇلار ھەرپىنى چىقىرىشتا ۋەسۋەسە قىلىپ، بىر ھەرپىنى ئىككى ـ ئۈچ قېتىم قايتا ـ قايتا ئوقۇيىدۇ. مەن بەزىلەرنىڭ: «ئەك...بەر» دەپ (يەنى ''ك'' ھەرپىنى سوزۇپ)

تۇرغانلىقىنى كۆردۈم. بىرى ماڭا: ''مەن ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم دېگەن سۆزنى دېيەلمىدىم'' دېگەندە، مەن ئۇنىڭغا: ''سەن ھازىر دېگەندەكلا دېگىن'' دېدىم.

بۇنىڭغا ئوخشاش ئادەملەر بەك جىق.

شەيتان ئۇلارنى دۇنيادا قاتتىق قىينىدى، پەيغەمبىرلىك يولىدىن چىقىرىۋەتتى، دىندا ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكۈچىلەر قاتارىغا كىرگۈزۈپ قويدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى ياخشى ئىش قىلىۋاتىمىز دەپ ئويلايدۇ. بىز اللهقا سېغىنىپ قوغلاندى شەيتانلىك يامانلىقلىرىدىن پاناھ تىلەيمىز».

ئىبنى قۇدامە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) يەنە مۇنداق دېگەن: «كىم مۇشۇ بالالاردىن قۇتۇلۇشنى خالىسا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەگىشىپ، بىز بايان قىلغانھەقلىك توغرىلىقىنى ھېس قىلىپ باقسۇن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىنى تۇتۇشقا شۇنداق بىر ئىرادە باغلىسۇنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ توغرا يولدا ئىكەنلىكىگە شەك كەلتۈرمىسۇن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىغا زىت كەلگەن نەرسىنىڭ شەيتانلىك ۋەسۋەسىسى ئىكەنلىكىگە، ئۇنىڭ بىر دۇشمەن بولۇپ، ياخشى يولغا باشلىمايدىغانلىقىغا جەزمى قىلسۇن. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ﴾ ﴿شەيتان ئۆزىنىڭ تەۋەلىرىنى ئەھلى دوزاختىن بولۇشقا چاقىرىدۇ﴾[1].

ئۇلار يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنىڭ قەتئىي ۋەسۋەسە قىلمايدىغانلىقىنى بىلسۇن. مۇبادا ۋەسۋەسە قىلىش بىر پەزىلەت بولغان بولسا ئىدى، الله تائالا ئۇنى ئۆزىنىڭ پەيغەمبىرى ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىدىن ئايىمايتتى.

مۇبادا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىرەر ۋەسۋەسىلەنگۈچىگە دۇچ كەلگەن بولسا، ئەلۋەتتە نەپرەتلىنەتتى.

مۇبادا ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ئۇلاردىن بىرىنى ئۇچراتقان بولسا، ئۇنى جازالاپ ئۇراتتى. مۇبادا ساھابىلەردىن بىرى ئۇلارنى ئۇچراتقان بولسا ئىدى، يامان كۆرگەن ۋە قاتتىق ئەيىبلىگەن بولاتتى».

ئىبنى قۇدامە ئۇلارنىڭ شەرىئەت قولايلاشتۇرۇپ بەرگەن ئەھكاملاردىن ۋەسۋەسىلىنىپ، ئۇ ئەھكاملارغا تۇتقان پوزىتسىيەلىرىنى ۋە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىكلىرىنى قاتتىق ئەيىبلەيدۇ.

ئۇ ئەيىبلىگەن ئىشلار:

---

[1] سۈرە فاتىر، 6 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئۇلار يالىڭاياق ماڭىدۇ، ئىككى پۇتىنى يۇمىغاي ناماز ئوقۇيدۇ. ئەبۇ داۋۇد (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئابدۇلئەشھەل ئەۋلادىدىن بولغان بىر ئايالدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: مەن:

- ئى رەسۇلۇللاھ! بىزنىڭ مەسجىدكە باريدىغان يولىمىزنى مەينەتچىلىك بېسىپ كەتكەن، تاھارەت ئالغاندىن كېيىن قانداق قىلىمىز؟ - دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- ئۇ يولدىن كېيىن پاكىزراق يول يوقمۇ؟ - دېدى. مەن:

- بار، - دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- مەينەتچىلىك شۇنىڭ بىلەن پاكىز بولىدۇ، - دېدى. يەنى، ئىنسان پۇتقا چاپلىشىۋالىدىغان ھۆل بىر نەرسىگە دەسسىمىگەنلا بولسا شۇنداق پاكىزلىنىدۇ.

ئۇلار يەنە ئايىغ - ئۆتۈكلەردە ناماز ئوقۇمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى كەشلىرى بىلەن ناماز ئوقۇيتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار مەسجىدكە كەلگەندە كەشىگە قارىسۇن، مۇبادا بىرەر نىجاسەت بولسا، ئۇنى سۈرتىۋېتىپ ناماز ئوقۇسۇن». ئەبۇ ھۇرەيرە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «سىلەرنىڭ بىرىڭلار كەشى بىلەن نىجاسەتكە دەسسەپ سالسا، كېيىن دەسسىگەن توپا ئۇنى پاكلايدۇ». يەنە بىر لەۋزىدە مۇنداق دېيىلگەن: «كىم ئۆتۈكى بىلەن نىجاسەتكە دەسسەپ سالسا، ئۇنى توپا پاكىزلايدۇ»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە ئاس ئىبنى رەبىئىنىڭ قىزى ئۇمامەنى قولىغا ئېلىپ تۇرۇپ ناماز ئوقۇغان[2]. مەلۇمكى، كىچىك بالا دېگەن ۋەسۋەسىلەنگۈچىلەرنىڭ نەزىرىدىكى بەزىبىر نىجاسەتلەردىن خالىي بولمايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇشرىكلار توقۇغان كىيىمنى كىيەتتى ۋە ئۇنىڭدا ناماز ئوقۇيتتى. ئۆمەر شامغا بارغاندا بىر خرىستىئاندىن كىيىم ئارىيەتكە ئېلىپ كىيگەن ۋە تولۇمىدىن سۇ ئېلىپ تاھارەت ئالغانىدى.

مانا بۇ، ئىككى يول، يەنى ۋەسۋەسىلەنگۈچى روھىي كېسەللەرنىڭ يولى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ پاك ساھابىلىرىنىڭ يولى. سىزنىڭچە، بۇ ئىككى يولنىڭ قايسىسى بەك توغرا؟ بىزنىڭ دىنىمىز ئۇچۇن قايسىسى بەكرەك ئېھتىيات قىلىدۇ ۋە دۇنيالىقمىز ئۇچۇن قايسىسى پايدىلىقراق؟

---

[1] ئەبۇ داۋۇد رىۋايەت قىلغان.

[2] بۇ ھەقتىكى ھەدىسنى بۇخارى بىلەن مۇسلىم رىۋايەت قىلغان.

شەكسىزكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولى ئەڭ توغرا يول بولۇپ، ئۇ ئىنسانىنى اللەنىڭ رازىلىقىغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق بىر يول ئەگىرى - توقاي بولۇپ، ئۇنىڭدا شەيتان ئىنسانىنى يامانلىققا ۋە قەبىھ ئىشلارغا بۇيرۇيدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلاَ تَتَّبِعُواْ السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ﴾ ﴿بۇ مېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، ناتوغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى اللەنىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ﴾[1].

ئادىل خەلىپە ئۆمەر ئىبنى ئابدۇلئەزىز (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئادىل خەلىپىلەر بىزلەرگە شۇنداق بىر يولنى سىزىپ بەردىكى، ئىنسان ئۇ يولنى تۇتسا اللەنىڭ كىتابىنى تەستىقلايدۇ، اللەنىڭ ئىتائىتىنى كامالەتكە يەتكۈزىدۇ، اللەنىڭ دىنىغا كۈچ تويلايدۇ. ھېچكىمنىڭ ئۇ يولنى بورمىلىۋېتىش ياكى ئۆزگەرتىۋېتىش ياكى زىت كەلگەن نۇقتىلارغا نەزەر ئاغدۇرۇش ھەققى يوق. كىم ئۇنىڭغا ئەگىشىدىكەن، ھىدايەت تاپىدۇ، كىم ئۇنىڭدىن نۇسرەت تىلەيدىكەن، نۇسرەت قازىنىدۇ. كىم ئۇنىڭغا قارشى چىقىپ، مۇئمىنلەرنىڭ يولى بولمىغان يولغا ئەگىشىدىكەن، الله تائالا ئۇنى ئۇ ئۆزى تۇتقان يولغا ئىگە قىلىدۇ ۋە دوزاخقا تاشلايدۇ، دوزاخ نېمىدېگەن يامان جاي!».

مانا بۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قولاي ۋە يەڭگىل يولىدىن چىقىپ كەتكەنلەرنىڭ ئاقىۋىتىدۇر.

بۇنداق ئېغىپ كېتىشنىڭ جازاسىنى ئاخىرەتكە بېرىشتىن بۇرۇن دۇنيادىمۇ تارتىدىغان گەپ. بىزنىڭ ئالدىمىزدا تۆۋەندىكى قىسسە بىزنىڭ ئىبرەت ئېلىشىمىزغا يېتەرلىكتۇر.

ئەبۇ داۋۇد ۋە ئىبنى ماجە (الله ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) جابىر ئىبنى ئابدۇللاھ (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)تىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: بىز بىر سەپەرگە چىقتۇق. ئارىمىزدىكى بىرىيلەنگە تاش تېگىپ كېتىپ، ئۇنىڭ بېشىنى يېرىۋەتتى. ئاندىن كېيىن ئۇ ئېھتىلام بولۇپ قالدى. ئۇ ھەمراھلىرىدىن: «مېنىڭ تەيەممۇم قىلىشىمغا رۇخسەت بارمىدۇ؟» دەپ سورىدى. ئۇلار: «سەن سۇ ئىشلىتەلەيدىغان تۇرساڭ، تەيەممۇم قىلىشىڭغا رۇخسەت يوق» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يۇيۇنىدى ۋە ئۆلۈپ كەتتى. بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كەلگەندە بۇ ئىش ئۇنىڭغا يەتكۈزۈلۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ: «ئۇلار ئۇنى ئۆلتۈرۈپتۇ. الله ئۇلارنىمۇ ئۆلتۈرسۇن. ئۇلار بىلمىگەن نەرسىلىرىنى سورىسا

[1] سۈرە ئەنئام، 153 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بولمامدۇ؟ ھەقىقەتەن، ئۇنىڭ تەيەممۇم قىلىشى ياكى جاراھەتنى تېڭىپ قويۇپ، ئاندىن ئۇنىڭغا مەسھى قىلىپ، ئاندىن پۈتۈن بەدىنىنى يۇيۇشى يېتەرلىك ئىدى» دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رۇخسەتنى بىلمىگەنلەرگە «ئۇلار ئۇنى ئۆلتۈرۈپتۇ، الله ئۇلارنىمۇ ئۆلتۈرسۇن» دەپ ھۆكۈم قىلدى. ئۇنداقتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رۇخسەتنى بىلمىدىغان، اللهنىڭ رۇخسەت قىلغان ئىشلارنى قىلغانلارنى دوست تۇتىدىغانلىقىنى بىلمىدىغان، ئاندىن اللهنىڭ بەندىلىرىگە قاتتىقلىق قىلىدىغان كىشىلەرگە قانداق ھۆكۈم چىقىرار ئىدى؟ سىزنىڭچە ئۇلار ئۆزلىرى تۇيمىغان ھالدا ئۆزلىرىنىڭ قاتتىقلىق قىلىش ۋە ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشلىرى سەۋەبلىك قانچىلىغان ئادەملەرنىڭ جېنىغا زامىن بولىدىغاندۇ؟

4. «قۇرئان كەرىم» ۋە سۈننەتكە قايتىش، بىرەر مەزھەبكە مۇتەئەسسىپلىك قىلماسلىق

بىز تەلىم - تەربىيە ۋە پەتىۋا بېرىش مەسلىسىدە دۇچ كېلىۋاتقان ھالقىلىق مەسىلە، ئىنسانلارنى ئىبادەت ۋە مۇئامىلە ئىشلىرىدا بىرلا مەزھەبنى تۇتۇشقا مەجبۇرلاشتۇر. كىشىلەرگە مەجبۇر تېڭىلىۋاتقان مەزھەب مەلۇم بىر مەسىلىدە قاتتىق زەئىپ، تۇغرىلىقتىن يىراق، مۇسۇلمانلارنى مۇشكۈلگە دۇچار قىلىدىغان مەزھەب بولۇشى مۇمكىن. بىز مۇسۇلمان ئاممىسىنىڭ مۇئەييەن بىر مەزھەبنى ياقلىشىنى پەرز قىلىپ، گويا ئۇنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام الله تائالا تەرىپىدىن ئېلىپ چۈشكەن ۋەھىيدەك قىلىپ كېتىمىز.

مەلۇمكى، ھەرقانداق بىر فىقھى مەزھىبى بولسا، مۇجتەھىد ئىجتىھاد قىلغان بىر قانچە مەسىلىلەرنىڭ توپلىمىدۇر. مۇجتەھىد ئۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىجتىھاد قىلىش جەريانىدا، ئۆزىنىڭ گۇناھتىن خالىي بىر بەندە ئىكەنلىكىنى دەۋا قىلغان ئەمەس. مۇبادا مۇجتەھىد توغرا قىلىپ، ھەقكە يەتسە ئۇنىڭغا ئىككى ئەجىر بېرىلىدۇ. ھېچقانداق بىر مۇجتەھىد ئۆزىگە تۇغرىلىقنى مونوپول قىلمىدى ياكى ئۆزى يەتكەن ئىجتىھادي مەسىلىنىڭ شەرىئەت بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىش كېرەكلىكىنى دەۋا قىلمىدى.

ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىدىن باشقا ھەرقانداق ئىنساننىڭ سۆزى قوبۇل قىلىنىدۇ ھەم رەت قىلىنىدۇ».

ئىمام شافىئى (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «مېنىڭ قارىشىم توغرىدۇر، خاتا بولۇش ئېھتىماللىمۇ بار. باشقىلارنىڭ قارىشى خاتادۇر، توغرا بولۇش ئېھتىماللىمۇ بار».

ئۇ يەنە مۇنداق دېگەن: «مۇبادا ھەدىس سەھىھ بولسا، مېنىڭ سۆزۈمنى چۆرۈپ تاشلىۋېتىڭلار». مەزكۇر سۆز مەشھۇر بولغان تۆت ئىمامنىڭ ھەممىگە نىسبەت بېرىلىدۇ ھەم ئۇلارنىڭ ئالدىدىمۇ بۇنىڭدىن باشقا بىر سۆزنى دېيىشكە يول يوق.

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «مۇبادا بىرەر ھەدىس پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ياكى ساھابىلەردىن رىۋايەت قىلىنسا، ئۇنى بەش قوللاپ قوبۇل قىلىمەن. مۇبادا تابىئىنلاردىن رىۋايەت قىلىنسا، ئۇلارمۇ ئىنسان، بىزمۇ ئىنسان».

ئىمام ئەھمەد (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «مەن شۇنداق بىر قەۋمگە ئەجەبلىنىمەنكى، ئۇلار قايسى رىۋايەتنىڭ توغرا بولىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، يەنىلا سۇفيانىنىڭ مەزھىبىگە باريدۇ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسىنى تاشلاپ قويىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ ﴿پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار (دۇنيادا چوڭ بىر) پىتنىگە يولۇقۇشتىن، يا (ئاخىرەتتە) قاتتىق بىر ئازابقا دۇچار بولۇشتىن قورقسۇن﴾[1].

مەن مۇسۇلمانىنىڭ قۇچقاچقا ئوخشاش شاختىن شاختا قونۇپ، مەزھەبلەر ئوتتۇرىسىدا ئۇچۇپ يۈرۈپ، ھەربىر مەزھەبتىن ئۆزىنىڭ ھاۋايى - ھەۋىسىگە مۇناسىپ كەلگىنىنى ھېچقانداق بىر دەلىل - پاكىتسىز قوبۇل قىلىپ يۈرسۇن دېمەكچى ئەمەسمەن. مەن پەقەت مۇسۇلمان دەلىل - پاكىتقا، دەلىلى كۈچلۈك بولغان، ئۆزىنىڭ قەلبى ئارام تاپقان، شەرئەتنىڭ قائىدە - پرىنسىپلىرىغا ۋە ئىسلامنىڭ روھىغا مۇناسىپ كەلگەن ھۆكۈمگە ئەگەشسۇن دەيمەن. فىقھى مەزھەبلىرى ۋە تەقلىدچىلىك تارقىلىشتىن ئىلگىرى سەلەفلەر ئاشۇنداق ئىدى.

نېمە ئۈچۈن بىز ئىنسانلارنى الله مەجبۇرلىمىغان نەرسىگە مەجبۇرلايمىز؟ نېمە ئۈچۈن دىنىنىڭ ھەممە مەسىلىلىرىدە مەلۇم بىر مەزھەبكە، مەلۇم بىر ئىمامغا ئەگىشىشكە زورلايمىز؟ بۇنداق قىلىش ئىنسانلارغا الله ئۆزىنىڭ دىنىدا توسقان مۇشكۈللۈك ۋە قىيىنچىلىقنى ئېلىپ كەلمەمدۇ؟

[1] سۈرە نۇر، 63 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

بەزى مەزھەبلەردە ئاسانلاشتۇرۇلغان مەسلەردىن ئارىيە

بىلىش كېرەككى، ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ ۋەزىپىسى ئىنسانلارغا قولايلىق يارىتىپ بېرىش، بولۇپمۇ دىنىي ئېتىقاد سۇسلىشىپ كەتكەن مۇشۇنداق بىر دەۋردە شۇنداق قىلىش تېخىمۇ زۆرۈر.

گۆشى يېيىلىدىغان ھايۋانلارنىڭ تېزىكى ۋە سۈيدۈكى پاكىتۇر:

بۇنىڭ مىسالىرىدىن بىرى شۇكى، مىسىرنىڭ يېزىلىرىدىكى كۆپىنچە مۇسۇلمانلار شافئىي مەزھىبىنى ياقلايدۇ. بىز شافئىي مەزھىبىنىڭ تاھارەت ۋە نىجاسەت مەسىلىلىرىدە ئىنتايىن قاتتىق قول، بولۇپمۇ يېزا كىشىلىرىگە قاتتىق كېلىدىغان بىر مەزھەب ئىكەنلىكىنى بىلىمىز.

مالىكىي مەزھىبىدە، گۆشى يېيىلىدىغان ھەرقانداق بىر ھايۋاننىڭ تېزىكى ۋە سۈيدۈكى پاك دەپ قارىلىدۇ. ئەمما، شافئىي مەزھىبىدە ئۇلارنىڭ ھەرقاندىقى نىجىس دەپ قارىلىدۇ. دەلىلگە كەلسەك، بۇ ھەقتە مالىكىيلارنىڭ دەلىلى كۈچلۈك. ئىسلام روھىغا ۋە كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجىغا بەكرەك مۇناسىپ كېلىدۇ.

ئىبنى قەييۇم (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «قېچىرنىڭ، ئېشەكنىڭ، يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ئازغىنە تېزەكلىرى ئىنسانغا يوقۇپ قالسا كەچۈرۈلىدۇ. بىزنىڭ شەيخىمىزمۇ مۇشۇ قاراشنى تاللىدى. چۈنكى، ئۇنداق ئىشلاردىن ساقلىنىش قىيىندۇر».

ۋەلى ئىبنى مۇسلىم (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: مەن ئەۋزائىيغا: «گۆشى يېيىلمەيدىغان قېچىر، ئېشەك ۋە ئانلارنىڭ سۈيدۈكلىرىنىڭ ھۆكمى نېمە؟» دەپ سوردىم. ئۇ: «ساھابىلەر غازاتقا چىققاندا ئۇ ھايۋانلارنىڭ سۈيدۈكلىرى تېگىپ قالاتتى، لېكىن ئۇلار نە بەدەنلىرىنى، نە كىيىملىرىنى يۇمايتتى» دېدى.

ئىمام ئەھمەد (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن): «سۈيدۈكتىن كېيىن كېلىدىغان ئازغىنە سۇيۇقلۇق، مەزى ۋە ئازغىنە قۇسۇقنىڭ ھېچقىسى يوق» دېگەن.

بىزنىڭ شەيخىمىز مۇنداق دېگەن: «يىرىڭ ياكى زەرداب سۈيى تېگىپ كەتكەن بەدەننى ياكى كىيىمنى يۇيۇش پەرز ئەمەس، ئۇلارنىڭ نىجىسلىقىغا دەلىل يوق، بەزى ئىلىم ئەھلىلىرى ئۇلارنى پاك دەپ قارىدى».

سۇ پەقەت ئۆزگىرىپ كېتىش بىلەن نىجىس بولىدۇ:

نىجاسەت سۇنىڭ تەمىنى، يا رەڭگىنى، يا پۇرىقىنى ئۆزگەرتىۋەتمىسىلا، ھەدىس ۋە ساھابىلەردىن رىۋايەت قىلىنغان نەقىللەرگە ئاساسەن، گەرچە ئۇ سۇ ئاز بولسىمۇ نىجىس بولمايدۇ.

بۇ، مەدىنە ئەھلىنىڭ، سەلەف ئالىملىرىنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ۋە كۆپىنچە ھەدىس ئالىملىرىنىڭ سۆزىدۇر. ئاتاڭ، سەئىد ئىبنى مۇسەييەب، جابىر ئىبنى زەيد، ئەۋزائىي، سۇفيان سەۋرى، مالىك ئىبنى ئەنەس، ئابدۇراھمان ئىبنى مەھدى ۋە ئىبنى مۇنزىر (اللە ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) قاتارلىقلارمۇ شۇنداق دەپ پەتىۋا بەرگەن. زاھىرىي ئەھلىمۇ شۇنداق دېگەن. ھەنبەلىي مەزھىبىنىڭ ئىماملىرىدىن ئىبنى ئۇقەيل، ئىبنى تەيمىيە ۋە ئىبنى قەييۇملارمۇ شۇنى تاللىغان.

ئىمام ئەھمەد ۋە سۇنەن ساھىبلىرى (اللە ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) ئەبۇ سەئىدتىن رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: «ئى رەسۇلۇللاھ، بۇزائە قۇدۇقىدىن تاھارەت ئالامدۇق؟» دەپ سورىدۇق. (ھالبۇكى، بۇزائە قۇدۇقىغا ئىت گۆشلىرى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ھەرخىل سېسىق نەرسىلەر تاشلىناتتى). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سۇ پاكتۇر، ئۇنى بىر نەرسە نىجىس قىلمايدۇ» دېدى[1].

ئىبنى ماجە (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئەبۇ ئۇمامە (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: «سۇنى ھېچنېمە نىجىس قىلالمايدۇ، پەقەت ئۇنىڭ تەمى، يا رەڭگى، يا پۇرىقى ئۆزگىرىپ كەتسە، ئاندىن نىجىس بولىدۇ». بۇ يەردىكى مۇستەسنا رىۋايەت نۇقتىسىدىن سەھىھ بولمىسىمۇ، ئەمما فىقھى ئالىملىرى ئۇنىڭغا بىرلىككە كەلدى.

ئىمام غەززالىي (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئىمام شافىئى (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ نىجاسەت مەسىلىلىرىدە بەك قاتتىقلىقىنى بايقىدى. غەززالىي (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) بۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ «ئىھيائ» دېگەن كىتابىدا شافىئىي مەزھىبىگە تولۇقلىما يېزىپ مۇنداق دېگەن: «مەن شافىئىي مەزھىبىنىڭمۇ سۇ ئاز بولسا نىجىس بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا مالىكنىڭ مەزھىبىدەك بولۇشىنى ئۈمىد قىلاتتىم. چۈنكى، سۇغا بولغان ئېھتىياج بەك زور. سۇنىڭ ئىككى كۆپتىن ئاز بولماسلىقا شەرت قىلىنىشى شەك مەنبەسىدۇر. مۇشۇ سەۋەبلىك كىشىلەرگە كۆپ قېينىچىلىق بولۇپ كەتتى. بۇنىڭ مۇشەققەتلىكىنى پەقەت ئۇنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ئادەملا بىلىدۇ». غەززالىي (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) (شافىئىي مەزھىبىنى

[1] تىرمىزى بۇ ھەدىسنى: ھەسەن ھەدىس، ـ دېگەن. ئىمام ئەھمەد: بۇزائە قۇدۇقى ھەققىدىكى ھەدىس سەھىھ ـ دېگەن.

ياقلىسىمۇ) مالىكنىڭ قارىشىنى يەتتە دەلىل بىلەن كۆچلەندۇردى. بۇنىڭ تەپسىلاتى مەزكۇر كىتابنىڭ تاھارەت بابىدا بايان قىلىنغان. خالىغان كىشى شۇ يەردىن كۆرۈۋالسۇن.

تاھارەتلىك كىشىنىڭ ئايال كىشىنى تۇتۇشى:

ئىمام شافىئىي (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن): ئىنسانىنىڭ بىر ئايالنى تۇتۇشى، گەرچە ئۇ ئۆزىنىڭ ئايالى بولسىمۇ ۋە شەھۋەتسىز ھالدا تۇتسىمۇ، تاھارىتى سۇنىدۇ دەپ قارايدۇ ۋە بۇ ئايەتنى دەلىل كەلتۈرىدۇ: ﴿أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء﴾ ﴿ياكى ئاياللىرىڭلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن (غۇسلى تاھارەت ئۇچۇن) سۇ تاپالمىساڭلار﴾[1]. بۇنىڭدىمۇ يېزىلاردىكى كىشىلەرگە كۆپ قېتىم يېقىنچىلىق بولىدۇ. بۇ ئايەتنى چوڭقۇر ئىزدىنىپ كۆرىدىغان ئادەمگە نىسبەتەن ھەنەفىي مەزھىبىنىڭ قارىشىنىڭ كۆچلۈكلۈكى ئايان بولىدۇ.

ئىبنى ئابباس (الله ئۇلاردىن رازى بولسۇن) مۇنداق دېگەن: «‹قۇرئان كەرىم›دىكى ‹اللمس›، ‹الملامسة›، ‹المس› دېگەن سۆزلەر ‹جىما قىلىش› مەنىسىدە كېلىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ﴾ ﴿ئەگەر سىلەر ئاياللىرىڭلارغا يېقىنچىلىق قىلماي ياكى مەھرى تەيىنلىمەي تۇرۇپ ئۇلارنى تالاق قىلساڭلار﴾[2]؛ ﴿وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ﴾ ﴿ماڭا كىشى يېقىنلاشمىغان تۇرسا﴾[3].

‹ملامسة›نى ‹جىما قىلىش› دەپ تەپسىر قىلغاندا، مەزكۇر ئايەتتىكى: ﴿أَوْ جَاء أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ الْغَائِطِ﴾ ﴿ياكى سىلەرنىڭ بىرىڭلار ھاجەتخانىدىن كەلگەن بولساڭلار› دەپ كىنايە قىلىنغان كېچىك تارەتنى ۋە: ﴿أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء﴾ ﴿ياكى ئاياللىرىڭلار بىلەن يېقىنچىلىق قىلغاندىن كېيىن سۇ تاپالمىساڭلار﴾ دەپ كىنايە قىلىنغان چوڭ تاھارەتنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئايەتنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن، سۇ تېپىلمىغاندا تەيەممۇم قىلىش تاھارەت ئېلىشتىن ۋە غۇسلى قىلىشتىن بەھاجەت قىلىدۇ. مۇبادا ‹ملامسة› ئۆزىنىڭ زاھىرىي مەنىسى بىلەن (يەنى سىلاش ۋە تۇتۇش) دەپ تەپسىر قىلىنسا، مەزكۇر مەنىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ».

بۇ ھەقتە ئىبنى ئابباس (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نىڭ سۆزىنى كۆچلەندۇرىدىغان بىر قانچە ھەدىس رىۋايەت قىلىندى. بەززار ۋە ئىسھاق ئىبنى راھۇەي (الله ئۇلارغا رەھمەت

---

[1] سۈرە مائىدە، 6 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

[2] سۈرە بەقەرە، 237 ـ ئايەت.

[3] سۈرە مەريەم، 20 ـ ئايەت.

قىلسۇن) ئائىشە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئائىشەنى روزىدار تۇرۇپ سۆيگەنىدى ۋە: «سۆيۈش تاھارەتنى ياكى روزىدارنىڭ روزىسىنى سۇندۇرمايدۇ» دېگەنىدى. ئابدۇلھەق (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «بۇ ھەدىسكە ئەمەل قىلماسلىققا ھېچقانداق بىر ئىللەت يوقتۇر».

مۇسلىم ۋە تىرمىزى (الله ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) ئائىشە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: ئائىشە بىر كېچىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى تۆشەكتىن يىتتۈرۈپ قويىدى. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئىزدىدى. ئۇنى مەسجىدتە نامازغا ئوقۇۋاتقان ھالەتتە تاپتى. ئاندىن ئائىشە ئىككى قولىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككى پۇتىنىڭ ئالقىنىغا قويدى.

ئەھمەد (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ۋە باشقىلار ئۇنىڭدىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەزى ئايالىرىنى سۆيۈپ قويۇپ نامازغا چىقاتتى، تاھارەت ئالمايتتى.

بۇخارى ۋە مۇسلىم (الله ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) ئائىشە (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا ئىككى پۇتۇم ئۇنىڭ قىبلە تەرىپىگە يۇزلەنگەن ھالەتتە ئۇخلايتتىم. سەجدە قىلسا پۇتۇمنى مۇجۇپ قوياتتى، شۇنىڭ بىلەن پۇتۇمنى تارتاتتىم». بۇ ھەدىستىكى مۇجۇش ياكى قولنى پۇتنىڭ ئۇستىگە قويۇش دېگەن سۆزنى دەلىلسىزلا: بىر نەرسىنىڭ ئۇستىدىن ئىدى، - دەپ ئىزاھلاش توغرا ئەمەس.

پاياپاققا مەسھى قىلىش:

كۆپلىگەن دىنىي يېتەكچى ئالىملار تاھارەت ئالغاندا، ئىككى پۇتنى يۇيۇشنىڭ ئورنىغا پاياپاققا مەسھى قىلىشنى قوبۇل قىلالمايدۇ. دەرۋەقە، پاياپاققا مەسھى قىلىشنىڭ دۇرۇسلۇقىغا ئۆمەر ئىبنى خەتتاب، ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب، ئىبنى مەسئۇد، ئىبنى ئابباس، بەرائ ئىبنى ئازىب، ئەنەس ئىبنى مالىك، ئەبۇ ئۇمامە، سەھل ئىبنى سەئد، ئەمر ئىبنى ھارىس (الله ئۇلاردىن رازى بولسۇن) قاتارلىق ئون نەچچە ساھابە پەتىۋا بەرگەن.

پاياپاققا مەسھى قىلىش رۇخسىتىگە بىزنىڭ دەۋرىمىزدىكى كىشىلەرنىڭ ئېھتىياجى بەك كۆچلۈك بولىدۇ. ئىككى پۇتنى يۇيۇش، بولۇپمۇ ئادەم باشقىلارنىڭ ئۆيىدە بولغاندا قاتتىق مۇشەققەت بولىدۇ. شۇنداقلا، قاتتىق سوغۇقتا بەزىلەرنىڭ ھورۇنلۇق قىلىپ تاھارەت ئالماسلىقىغا سەۋەب بولۇشى مۇمكىن.

نەجىس كىيىمدە سەھۋەنلىك بىلەن نامار ئوقۇپ سېلىش:

مەزھەب يولىنى تۇتقان كۆپىنچە مەزھەبدارلار ساھابىلەردىن ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر، تابىئىيلاردىن ئاتائ ئىبنى رابا‌ھ سەئىد ئىبنى مۇسەييەب، تاۋۇس، سالىم، مۇجاھىد، شەئبى، ئىبراھىم نەخەئىي، زوھرىي، ئۇلاردىن كېيىن كەلگەن يەھيا ئىبنى سەئىد ئەنسارى، ھەكەم، ئەۋزائىي، مالىك، ئىسھاق ئىبنى راھۇەي، ئەبۇ سەۋر، ئىمام ئەھمەد (اللە ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) قاتارلىقلار: «بىر ئادەم نامار ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن بەدىنىدە ياكى كىيىمىدە بىرەر نىجاسەتنى كۆرسە، ئۇنىڭ بارلىقىنى بىلمىسە ياكى بىلسىمۇ ئۇنى ئۇنتۇپ قالغان بولسا، ئۇنتۇپ قالمىغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى تازىلاشقا قۇدرىتى يەتمىگەن بولسا، ئۇنىڭ ئوقۇغان نامىزى تۇغرا بولىدۇ، قايتا ئوقۇمايدۇ» دەپ بەرگەن پەتۋاغا كۆڭۈللىرى ئۇنىمايدۇ.

ئوكۇلنىڭ ھەرقاندىقى روزىنى سۇندۇرمايدۇ:

رامىزان ئېيىدا ماڭا كۆپىنچە: مەقئەت ئوكۇلى روزىنى سۇندۇرامدۇ؟ مەقئەت ئېغىزىغا بۇۋاسىر مەلھىمى سۈركىسە بولامدۇ؟ ـ دېگەندەك سوئاللار كېلىدۇ.

مەلۇمكى، كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە مەقئەت ئوكۇلى روزىنى سۇندۇرىدۇ. بارماقچىلىك بىر نەرسىنى مەقئەتكە كىرگۈزۈشمۇ ھەم روزىنى سۇندۇرىدۇ. بىراق، مەن بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرىشتە باشقا بىر يولنى تاللىدىم.

مەلۇمكى، روزىنىڭ ئاددىي مەنىسى بولسا، ئىنسان يېمەك ـ ئىچمەك ۋە ئايالىلار بىلەن بىللە بولۇشتىن ئۆزىنى ساقلاشتۇر. بۇ ئىشلار توغرىسىدا «قۇرئان كەرىم»دە دەلىللەر تىلغا ئېلىنغان. شۇنداقلا، بۇ چەكلىمىلەرنىڭ مەنىسىنى بىلمەيدىغان ئىنسان يوق. چۈنكى، ئۇلارنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدىكى سەھرالىق ئەرەبمۇ بىلەتتى. ئۇلار يېمەك ـ ئىچمەكنىڭ مەنىسىنى بىلىش ئۈچۈن ھەرخىل تەبىر ۋە ئۇقۇملارغا موھتاج بولمىغانىدى. يەنى ھەممە كىشى روزىنىڭ بىرىنچى مەقسىتى ئىنسانىنىڭ اللەنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ، جىسمانىي شەھۋەتلەرنى تەرك ئېتىش ئارقىلىق اللەقا ئۆزىنىڭ ئۇبۇدىيىتىنى ئىزھار قىلىش ئىكەنلىكىنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ. اللە تائالا ھەدىس قۇددۇسىيدا مۇنداق دېگەن: «ھەربىر ئادەم بالىسىنىڭ ئەملى ئۆزىگە بولىدۇ. پەقەت روزا ئۇنداق ئەمەس، روزا مەن ئۈچۈن بولىدۇ. مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈم مۇكاپات بېرىمەن. چۈنكى، روزىدار يېمەكنى، ئىچىملىكنى ۋە ئايالىنى مەن ئۈچۈن تەرك ئېتىدۇ».

يۇقىرىقى بايانلارنى چىقىش قىلىپ ئېيتقاندا، ھەرقانداق ئوكۇل ۋە ھەرخىل مەلھەم ئىشلىتىش تىلدا ياكى ئۆرپ ـ ئادەتتە يېمەك ـ ئىچمەك دەپ قارالمايدۇ. ئىسلامنىڭ روزىنى پەرز قىلىشتىكى ھېكمەتىگىمۇ زىت كەلمەيدۇ. شۇنداقلا، اللە تائالا ھېچقانداق

مۇشكۈللۈك قىلمىغان نەرسىدە قاتتىقلىق قىلىشقىمۇ ھېچقانداق سەۋەب يوقتۇر. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿يُرِيدُ اللّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ ﴿الله سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، سىلەرگە تەسلىكنى خالىمايدۇ﴾[1].

ئىبنى ھەزم (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «مەلۇمكى، ئوكۇل (مەقئەت ئوكۇلىنى دېمەكچى، چۈنكى ئۇ دەۋرده تومۇردىن ياكى تېرىدىن ماڭغۇزىدىن ئوكۇل يوق ئىدى)، بۇرۇندىن دورا ماڭغۇزۇش، قۇلاقتا، بەدەندىكى بىرەر ئېغىزغا، بۇرۇنغا دورا تېمىتىش ياكى ئېغىزغا سۇ ئېلىپ سەھۋەنلىك بىلەن گالغا بېرىپ قېلىش، سۇرمە، تۇزگەننىڭ چاڭ ـ توزانلىرى، ئۇن تاسقاش، خېنە، ئەتىر، ئاچچىق پۇراق، چۈشەن قاتارلىق نەرسىلەر سەھۋەنلىك بىلەن ئىنسانىنىڭ گېلىغا كىرىپ كەتسە روزا سۇنمايدۇ».

مانا بۇلار ھەرقانداق بىر مەسىلىدە ئايەت ـ ھەدىسلەرنىڭ لەۋزىلىرىنى ھەرپلىرى بىلەن ئىجرا قىلىدىغان زاھىرىي مەزھەبىدىكى بىر فىقھى ئالىمنىڭ تۇتقان يولىدۇر. ئۇ ئۆزىنىڭ تۇتقان يولىغا مۇنداق دەلىل كەلتۈرگەن: «ھەقىقەتەن الله تائالا بىزنى روزا تۇتقاندا يېيىشتىن، ئىچىشتىن، جىما قىلىشتىن، قەستەن قەي قىلىشتىن ۋە گۇناھ ـ مەسىيەت سادىر قىلىشتىن چەكلىدى. بىز بىرەر يېمەكلىكنىڭ ياكى ئىچىملىكنىڭ مەقئەتكە، يا ئەمچەككە، يا قۇلاقتا، يا كۆزگە، يا بۇرۇنغا، يا قورساقتىكى، يا باشتىكى بىرەر جاھارەتكە غىزا بولىدىغانلىقىنى بىلمەيمىز. بىز يېمەكلىكتىن، ئىچىملىكتىن باشقا بىر نەرسىنى قورساقتا كىرگۈزۈشتىن چەكلەنمىگەن ئىكەنمىز، ئۇنى كىرگۈزۈشمۇ ھارام بولمايدۇ».

شەيخۇلئىسلام ئىبنى تەيمىيە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) سۇرمە، ئوكۇل، دورا تېمىتىش، باشتىكى ياكى قورساقتىكى جاراھەت سەۋەبلىك بىر نەرسىنىڭ قورساقتا كىرىپ كېتىشى قاتارلىق مەسىلىلەر توغرىسىدا مۇنداق دېگەن: «مەزكۇر نەرسىلەر كۈچلۈك قاراشتا ئاساسەن روزىنى سۇندۇرمايدۇ. چۈنكى، روزا ئىسلام دىنىنىڭ ھەممىگە پەرز بولغان رۇكنىدۇر. شۇڭلاشقا، ئۇنىڭ ھۆكۈملىرىنى بىلىشكە ھەممە روزىدار موھتاج بولىدۇ. مۇبادا بۇ نەرسىلەر الله ۋە الله‌نىڭ پەيغەمبىرى ھارام قىلغان ۋە روزىنى سۇندۇرىدىغان ئامىللار بولسا ئىدى، ئۇنى بايان قىلىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پەرز بولار ئىدى. مۇبادا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بايان قىلغان بولسا ئىدى، ئۇنى ساھابىلەر بىلگەن ۋە مۇسۇلمان ئۈممىتىگە شەرئىەتنىڭ باشقا ئەھكاملىرىنى يەتكۈزگەندەك بۇنىمۇ يەتكۈزگەن بولار ئىدى. ئىلىم ئەھلىدىن بىرەرسى بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن

[1] سۈره بەقەره 185 ـ ئايەت.

بىرەر سەھەۋ ياكى زەئىپ ھەدىس رىۋايەت قىلمىغانىكەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەقتە بىر نەرسە بايان قىلمىغانلىقى ئايان بولىدۇ».

تاڭ يورۇغاندىن كېيىن، سەھۇەنلىك بىلەن سوھۇرلۇق يەپ سېلىش:

مەزھەبلەر ئوتتۇرىسىدىكى قاراشلارغا ئاساسەن، كىم تاڭ يورۇغاندىن كېيىن سوھۇرنى تېخى تاڭ يورۇمىدى دەپ ھەممىنى ياكى ئازراق بىر قىسمىنى يەپ سالسا، يا كۇن ئولتۇرۇپ بولدى دەپ ئويلاپ، ئىپتار قىلىپ بولغاندىن كېيىن كۇننىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى بىلسە، روزىدارنىڭ ئىككىلى ئەھۋالدىكى روزىسى سۇنۇپ كېتىدۇ. مۇبادا تاڭ يورۇغاندىن كېيىن سوھۇرلۇق يەپ سېلىپ، روزىسى سۇنۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ يەنىلا شۇ كۇنى ئىپتارغىچە بىر نەرسە يېمەسلىكى كېرەك. روزىدار بۇ ئىشنى قەستەنلىك بىلەن قىلمىسىلا ئۇنىڭغا گۇناھ بولمايدۇ. ئۇ بىر كۇنگە بىر كۇن قازا روزا تۇتىدۇ دەپ قارايدۇ.

لېكىن، ئىبنى ھەزم (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ قارىشىچە، روزا ئىككىلى ئەھۋالدا توغرا بولۇۋېرىدۇ. چۇنكى، روزىدار ئۆزىنىڭ روزىسىنى قەستەن سۇندۇرۇۋەتمىدى. ئۇ بۇ ۋاقىتنى روزا ۋاقتى ئەمەس دەپ ئويلىدى. شۇڭا مۇنداق كىشى بىلەن ئۇنتۇپ قالغۇچى بۇ ھۆكۇمدە باراۋەردۇر. ھەر ئىككىلىسى ئۆزلىرىنى روزا تۇتۇش ۋاقتىدا ئەمەس دەپ ئويلاپ شۇنداق قىلدى. بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق پەرق يوق. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُم بِهِ وَلَكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ﴾ ﴿سىلەر سەھۋەنلىكتىن قىلىپ سالغان ئىشلاردا سىلەرگە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، لېكىن قەستەن قىلغان ئىشلاردا (سىلەرگە گۇناھ بولىدۇ)﴾[1]. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن، الله تائالا مېنىڭ ئۇممىتىمدىن سەھۋەنلىكنى، ئۇنتۇشنى ۋە مەجبۇرلانغان نەرسىلەرنى كۆتۇرۇۋەتتى».

ئىبنى ھەزم مۇنداق دېگەن: «بۇ، سەلەف ئالىملىرىنىڭ سۆزىدۇر. ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ دەۋرىدە كىشىلەر ئىپتار قىلدى. ھەفسەنىڭ ئۆيىدىن قەدەھ كەلتۇرۇلۇپ ئۇسسۇلۇق ئىچتى. ئاندىن كېيىن قۇياش بۇلۇتنىڭ ئارىسىدىن قايتا چىقتى. بۇ ئىش كىشىلەرگە ئېغىر كەلدى ۋە ئۇلار: ‹بۇ بىر كۇننىڭ قازاسىنى قىلمىز› دېدى. ئۆمەر: ‹نېمىشقا؟ الله بىلەن قەسەمكى، بىز قەستەن گۇناھ قىلمىدۇق› دېدى».

مۇجاھىد (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) مۇنداق دېگەن: «كىم تاڭ يورۇغاندىن كېيىن تېخى تاڭ يورۇمىدى دەپ ئويلاپ سوھۇرلۇق يەپ سالسا، ئۇنىڭغا روزىنىڭ قازاسى

[1] سۈرە ئەھزاب، 5 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

كەلمەيدۇ. چۈنكى، الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ﴾ ﴿تاكى تاڭنىڭ ئاق يىپى قارا يىپىدىن ئايرىلغانغا (يەنى تاڭ يورۇغانغا) قەدەر...﴾[1]. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش رىۋايەتلەر ھەكەم ئىبنى ئۇتەيبە، ھەسەن بەسرى، جابىر ئىبنى زەيد، ئاتائ ئىبنى راباھ ئۇرۋە ئىبنى زۇبەير ۋە داۋۇد زاھىرىي (الله ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن) قاتارلىقلاردىن رىۋايەت قىلىنغان.

دەرھەقىقەت، ئىبنى ھەزمنىڭ كەلتۇرگەن دەلىلى كۈچلۈك ھەم ئېنىقتۇر. تاڭ يورۇغاندىن كېيىن سوھۇرلۇق يەپ سالغان كىشىگە نىسبەتەن تېخىمۇ كۈچلۈك. چۈنكى، «قۇرئان كەرىم»دە تاڭ يورۇغانغا قەدەر روزىدارنىڭ ئايالى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇشى، تاماق يېيىشى ۋە بىر نەرسە ئىچىشى دۇرۇس دەپ بايان قىلىنغان. ئۆزىنى كېچىدە دەپ ئويلاپ سوھۇرلۇق يېگەن كىشىگە نىسبەتەن تاڭنىڭ يورۇشى قەتئىيلەشمىگەن بولىدۇ.

شۇڭلاشقا، روزىدار كۈننىڭ چىقىش ۋە ئولتۇرۇش ۋاقتىلىرىنى بىلىش ئۈچۈن قانتىق ئىزدىنىشى لازىم دەپ قارايمىز. مۇبادا روزىدار كۈننىڭ ئولتۇرۇپ بولغانلىقىغا كۆڭلى ئارام تاپقاندا ئىپتار قىلسا، ئۇنىڭدىن ھەرقانداق مۇشكۈلۈك كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾ ﴿تاقىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە الله‌قا تەقۋادارلىق قىلىڭلار﴾[2]. شۇڭلاشقا، ئۆمەر (الله ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن): «بىز قەستەن گۇناھ قىلمىدۇق» دېگەن. قىبلىگە يۈزلىنىش مەسىلىسىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش بولۇپ، ناماز ئوقۇماقچى بولغان كىشى قىبلىنىڭ توغرا يۆنىلىشىنى ئىزدەپ تۇرۇپ ناماز ئوقۇغان بولسا، ئۇنىڭ نامىزى توغرا ھەم قوبۇل بولىدۇ. كېيىن قىبلىنىڭ خاتالىقىنى بىلگەن بولسىمۇ نامازنى قايتا ئوقۇمىسىمۇ بولىدۇ. الله تائالا مۇنداق دېگەن: ﴿فَأَيْنَمَا تُوَلُّواْ فَثَمَّ وَجْهُ اللّهِ﴾ ﴿قايسى تەرەپكە يۈزلەنسەڭلارمۇ، ئۇ الله‌نىڭ تەرىپى (يەنى سىلەرگە ئىختىيار قىلغان قىبلىسى)دۇر﴾[3].

---

[1] سۈرە بەقەرە 187 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

② سۈرە تەغابۇن، 16 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

③ سۈرە بەقەرە، 115 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

5. باشتا پەرزلەرگە ئەھمىيەت بېرىش لازىم

دىنىي يېتەكچىلەر دەسلەپ ئىنسانلارنى پەرزگە جەلب قىلىش كېرەك. چۈنكى، بىز كىشىلەرنىڭ مەشغۇلاتلىرى كۆپ بولۇپ كەتكەن، كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ دىيانىتى سۇسلىشىپ كەتكەن دەۋرده ياشاۋاتىمىز. شۇڭلاشقا، بىزنىڭ باش غېمىمىز ۋە باش نىشانىمىز مۇسۇلمان ئىنسانىنى «پەرزلەرنى تولۇق ئادا قىلىپ، گۇناھى كەبىرلەردىن يىراق قىلىش» بولسۇن.

نەپلە ئىبادەتلەرنى ئادا قىلمايدىغان كىشىلەرنى ئەيىبلەش تۇغرا ئىش ئەمەس. بىز اللەنىڭ دىنىغا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىنمۇ بەك كۆيۈنەلمەدۇق؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىنسانلارنىڭ پەرزنى زىيادە ياكى كەم قىلماستىن ئادا قىلىشىغا رازى بولاتتى.

ئىمام بۇخارى (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئىسلام شەرئىتىدە نېمىلەرنىڭ پەرز بولغانلىقى توغرىسىدا سورىغىلى كەلگەن سەھرالىق بىر ئەرەبنىڭ قىسسىسىنى مۇنداق رىۋايەت قىلدى: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:

- بەش ۋاخ نامازـ - دېدى. ئۇ:

- ئۇنىڭدىن باشقا نامازـ ئوقۇمدىمەن؟

- ياق، ئوقۇيمەن دېسەڭ نەپلە نامازـ ئوقۇغىن. - رامىزان ئېيىنىڭ روزىسىنى تۇتۇشـ پەرز.

- ماڭا ئۇنىڭدىن باشقا روزا بارمۇ؟

- ياق، تۇتماقچى بولساڭ نەپلە روزا تۇتقىن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا زاكاتنىمۇ چۈشەندۈرۈپ بەرگەندى. ئۇ:

- مەن ئۇنىڭدىن باشقا پۇل ــ مال بېرەمدىمەن؟ - دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- ياق، بەرمەكچى بولساڭ سەدىقە بەرگىن، دېدى.

ئاندىن ئۇ كىشى: «اللەنىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مەن بۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋەتمەيمەن، كېمەيتىپمۇ قويمايمەن» دېگەن پېتى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر ئۇ دېگىنىدەك قىلسا، نىجات تاپىدۇ» دېدى.

مۇسلىم (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن) ئەنەس (اللە ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)تىن مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مەسىلە سوراشتىن چەكلەنگەنىدۇق. سەھرادىن زېرەك بىرى كېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مەسىلە سورىسا، خۇش بوپ كېتەتتۇق ۋە دەققەت قىلىپ ئاڭلايتتۇق. بىر كۈنى سەھرادىن بىر كىشى كېلىپ مۇنداق دېدى:

- ئـى مـۇھـەمـەد، سـەن ئەۋەتـكـەن ئەلچـى سـېنى الله ئەۋەتـكـەن پەيغەمـبـەر دەپ دەۋا قـىلـۋاتـىدۇ. - پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- راست ئېيتىپتۇ.

- ئۇنداقتا ئاسماننى كىم يارىتقان؟

- الله.

- ئۇنداقتا زېمىننى كىم يارىتقان؟

- الله.

- ئۇنداقتا بۇ تاغلارنى كىم تۇرغۇزغان ۋە ئۇنىڭدىكى نەرسىلەرنى كىم يارىتقان؟

- الله.

- ئاسمان ـ زېمىننى يارىتقان ۋە بۇ تاغلارنى تۇرغۇزغان زات بىلەن قەسەمكى، الله سېنى پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتىمۇ؟

- ھەئە.

- سەن ئەۋەتكەن ئەلچى بىر كېچە ـ كۈندۈزدە بەش ۋاخ نامـاز ئوقۇشـمـىز كېرەك دەيدۇ.

- راست ئېيتىپتۇ.

- سـېنى پەيغەمـبـەر قـىلـىپ ئەۋەتـكـەن زات بـىلـەن قەسـەمكى، الله سـېنى بۇنىڭغا بۇيرىدىمۇ؟

- ھەئە.

- سەن ئەۋەتكەن ئەلچى پۇل ـ مالـلـىرىمـىزغا زاكات بېرىشىمـىز كېرەك دەيدۇ.

- راست ئېيتىپتۇ.

- سـېنى پەيغەمـبـەر قـىلـىپ ئەۋەتـكـەن زات بـىلـەن قەسـەمكى، الله سـېنى بۇنىڭغا بۇيرىدىمۇ؟

- ھەئە.

- سەن ئەۋەتكەن ئەلچى رامـزان ئېيـدا روزا تۇتۇش كېرەك دەيدۇ.

- راست ئېيتىپتۇ.

- سـېنى پەيغەمـبـەر قـىلـىپ ئەۋەتـكـەن زات بـىلـەن قەسـەمكى، الله سـېنى بۇنىڭغا بۇيرىدىمۇ؟

- ھەئە.

- سەن ئەۋەتكەن ئەلچى قۇدرىتى يەتـكـەن كـىشـى بـىر قېـتـىم ھەج قـىلـىشـى كېـرەك دەيدۇ.

- راست ئېيتىپتۇ.

ئاندىن ئۇ كىشى: «سېنى ھەق بىلەن ئەۋەتكەن زات بىلەن قەسەمكى، مەن بۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋەتمەيمەن، كېمەيتىپمۇ قويمايمەن» دەپ كېتىپ قالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئەگەر دېگىنىدەك قىلسا، چوقۇم جەننەتكە كىرىدۇ» دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنى مانا مۇشۇنداق دەۋەت قىلاتتى. لېكىن، زامانىمىزدىكى نۇرغۇنلىغان دىندارلار باشقىلارنىڭ سۈننەت، نەپلىلەرنى ئادا قىلماسلىقلىرىنى قوبۇل قىلالمايدۇ.

مەن بىر قېتىم مۇشۇنداقلاردىن بىرىنىڭ نامازغا تەكبىر ئوقۇۋاتقان كېلىشكەن بىر يىگىتنى دۇشكەلەۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. ئۇ ياشىنىڭ «جىنايىتى» پەقەت باشتاق، چاچلىرى تاراقلىق ئىدى. مەن ئۇ ئىمامغا: «بىرەر مەزھەب ئىمامى نامازدا باشنى يۆگەشنى شەرت قىلدىمۇ؟» دېدىم. ئۇ:

ــ ياق، - دېدى. مەن:

- ئۇنداقتا ئۇ ياشىنىڭ نامىزى توغرىغۇ؟

- ھەئە.

- ئەمىسە نېمە ئۈچۈن بۇ ياشقا ئاچچىقلىنىپ كېتىمىز؟ بۇنىڭغا ئوخشاش ياشلار كىنوخانىلارغا بارماقتا، بۇ مەسجىدكە كەپتۇ. سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە كىنوخانىغا بېرىش ئەۋزەلمۇ ياكى باشتاق نامار ئوقۇشمۇ؟

ئەڭ تۇغرا مېتود شۇكى، بىز باشتا پەرزلەرگە ئەھمىيەت بېرىشىمىز كېرەك. دىنىنىڭ ئۇسۇل ـ قائىدىلىرىنى چىڭىتىپ، تارماق مەسىلىلەردە يول قويۇشىمىز لازىم. ئالىملار ئوتتۇرىسىدىكى جۈرئىي، تارماق، ئىختىلاپىي مەسىلىلەردە چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش كىشىلەرنىڭ ھەممە بىرلىككە كەلگەن مەسىلىلەردىمۇ ئۆزلىرىنى قاچۇرۇش، بەلكى دىنىنىڭ ھەممىسىدىن قېچىش خەۋپى بار.

شۇڭلاشقا، ئىنسانلار ئۇسۇل ـ قائىدىلەر ۋە كۇللىي مەسىلىلەرگە يۈزلىنەلمىگەن مەزگىلدە جۈرئىي، تارماق مەسىلىلەرنى چىڭىتىۋالماسلىقىمىز لازىم. ئىنسانلارنى ئەسلىي پەرزلەرگە يىغىشىمىز كېرەك. مۇبادا مۇسۇلمان پەرزنى ئادا قىلىپ، ئىبادەتنىڭ ھالاۋىتىنى تېتىسا ۋە ئۇنىڭغا ئادەتلەنسە، بۇ ھال ئۇنى ئۆزلىكىدىن نەپلىلەرنى ئادا قىلىشقا ئۈندەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن پەرزنىڭ كەم بولۇپ قالغان تەرىپىنى تولۇقلاش ئۈمىدىدە، اللەنىڭ ئۇبۇدىيىتىدە تەدرىجىي ئۆرلەش ئۈچۈن ۋە اللەنىڭ دوستلىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىدۇ. ھەدىس قۇددۇسىيدا مۇنداق كەلگەن: «مەن بەندەمنىڭ ئۇستىگە پەرز قىلىپ بېكىتكەن ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىش ئارقىلىق ماڭا يېقىنلىشىشنى ياقتۇرىمەن، بەندە ماڭا پەرزدىن سىرت نەپلە ئىبادەتلەر ئارقىلىقمۇ يېقىنلىشىۋەرسە، ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالىمەن. مەن ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالغان چاغدا،

ئۇنىڭ ئاڭلايدىغان قۇلىقى، كۆرىدىغان كۆزى، تۇتىدىغان قولى ۋە ماڭىدىغان پۇتى بولۇپ بولمەن. ئەگەر ئۇ سورىسا سورىغىنىنى چوقۇم بېرىمەن. ئەگەر ئۇ مېنىڭدىن پاناھ تىلىسە، ئۇنىڭغا چوقۇم پاناھ بولىمەن»[1].

بەزى مۇسۇلمانلاردا شۇنداق بىر زىددىيەتلىك باركى، ئۇلار مەلۇم بىر ئىبادەتتە كۆپلەپ نەپلىلەرنى قىلىدۇ. ئەمما پەرز ۋە ۋاجىبلارنى ئادا قىلىشتا بىپەرۋالىق قىلىدۇ.

بەزىلەر نامازنىڭ سۈننەت ـ نەپلىلىرىنى تولۇق ئادا قىلىدۇ. زىكىر ـ تەسبىھ ۋە تەكبىر ئېيتىشقا قىزىقىدۇ، ئەمما باي تۇرۇپ زاكات بېرىشكە بېخىللىق قىلىدۇ ۋە ھەج قىلىشتىن ھورۇنلۇق قىلىدۇ.

بەزىلەر يەتتە قېتىم ھەج قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىدۇ، بەلكى ھەر يىلى رەجەب ئېيىدا ياكى رامىزان ئېيىدا ئۆمرە قىلىشقا قىزىقىدۇ، ئەمما ئاتا ـ ئانىسىنى قاقشىتىدۇ، خىش ـ ئەقرىبالىرىغا قانتىقلىق قىلىدۇ، قولۇم ـ قوشنىلىرىغا بېخىللىق قىلىدۇ، مۇئامىلىدارلىرىغا زۇلۇم قىلىدۇ.

بىز بۇنداق كىشىلەرگە ئىسلامنىڭ مۇنۇ پرىنسىپىنى ئۆگىتىپ قويىشىمىز كېرەك: «ھەقىقەتەن الله تائالا پەرز ئادا قىلىنمىغۇچە نەپلىنى قوبۇل قىلمايدۇ».

الله تائالا يوقسۇللۇق ۋە ئاچلىقتىن ۋايساڭانقان تۇغقىنى ياكى قوشنىسى بارلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ياردەم قىلماي ئىككىنچى ياكى ئۇچىنچى قېتىم نەپلە ھەج قىلىدىغان كىشىنىڭ ھەججىنى قانداقمۇ قوبۇل قىلسۇن؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «يان قوشنىسىنىڭ ئاچ ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۆزى توق ھالەتتە يېتىپ قالىدىغان كىشى ماڭا ئىمان كەلتۈرمىگەن بولىدۇ».

ياخشى لايىھە ـ پىلانلارنى تەمىنلەيدىغان ئادەم بولمىغانلىق سەۋەبىدىن نۇرغۇن ئىشلار رويابىقا چىقىپ بولغۇچە ئۆز ئورنىدا تۇتۇقسىپ كېتىدۇ. شۇنداقتىمۇ، ھەر يىلى ئىككىنچى ياكى ئۇچىنچى قېتىم نەپلە ھەج قىلىدىغان ئون مىڭلىغان ئادەملەر ھەجگە بارىدۇ. كاشكى، ئۇلار نەپلە ھەجدە سەرپ قىلىدىغان پۇللىرىنى مۇسۇلمانلارغا نىسبەتەن پەرز كۆپايە ھېسابلىنىدىغان ئاشۇنداق لايىھە ـ پىلانلارغا سەرپ قىلغان بولسا، تېخىمۇ ياخشى بولاتتى. چۈنكى، پەرز كۆپايىنى بەزىلەر ئادا قىلمىسا، ھەممە كىشى گۇناھكار بولىدۇ.

ئۆزىنىڭ دىنىنى ئوبدان چۈشىنىدىغان مۇسۇلمان ئەمەللەرنى دەڭسەشنى بىلىدۇ. ئەمەللەرنىڭ قايسىسىنى بۇرۇن، قايسىسىنى كېيىن قىلىشنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىدۇ.

[1] ئىمام بۇخارى رىۋايىت قىلغان.

شۇنداق بىلەن نەپلىنى قىلىش ئارقىلىق پەرزنى زايا قىلىۋەتمەيدۇ، مۇستەھەب ئىشنى قىلىمەن دەپ مەكرۇھ ياكى ھارامغا چۈشۈپ كەتمەيدۇ.

مەن ئوقۇغان چوڭقۇر نەزەرىيىۋىلىككە ئىگە فىقھى قاراشلاردىن ئىمام غەززالىينىڭ ھەج قىلغۇچىنىڭ رىئايە قىلىشىغا تېگىشلىك ئىنچىكە ئەدەب ـ قائىدىلەر ۋە باتىنىي ئەمەللەر توغرىسىدا يازغان بايانلىرى ماڭا بەك ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭدا ھاجىنىڭ رىئايە قىلىشىغا تېگىشلىك ئىككىنچى ئەدەبتە مۇنداق كۆرسىتىلگەن: «ھاجى اللەنىڭ دۇشمەنلىرىگە باج تاپشۇرۇش بىلەن يارىدەم بەرمەسلىكى كېرەك. اللەنىڭ دۇشمەنلىرى بولسا ھەرمەنىڭ يولىدىن توسىدىغان ئەمەلدار ۋە يولدىكى بولاڭچىلاردۇر. ھەقىقەتەن مالنى ئۇلارغا تاپشۇرۇش زۇلۇمغا يارىدەملەشكەنلىك بولىدۇ. ئۇ ئىش خۇددى جاننى تەقدىم ئەتكەن بىلەن باراۋەردۇر. شۇڭلاشقا، ھاجى ئۇلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھىيلە ئىشلىتىشى كېرەك. مۇبادا ھىيلە ئىشلىتىپ ئۇلاردىن قۇتۇلۇشقا قۇدرىتى يەتمىسە (بەزى ئۆلىمالار دېگەندەك) زالىمغا يارىدەم بەرگەندىن كۆرە، نەپلە ھەج قىلماي يولدىن قايتىپ كېتىشى ئەۋزەلدۇر. بۇ، يېڭىدىن پەيدا بولغان بىدئەتتۇر. ئۇنداق ئىشقا بويسۇنۇش ئۇنى سۈننەتكە ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلار خارلىنىدۇ. بەزىلەرنىڭ: مەندىن مەجبۇرىي تارتىۋېلىنىدۇ دېيىشىنىڭ ھېچقانداق ئاساسى يوق. مۇبادا ئۇ ئۆيىدە ئولتۇرغان بولسا ياكى يولدىن قايتىپ كەلگەن بولسا، ئۇنىڭدىن ھېچنېمە تارتىۋېلىنمايتتى. دېمەك، ئۇ ئۆزىنى ئاشۇنداق مەجبۇرلىنىشقا سۆرەپ بارغان»[1].

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇممىتىگە جەمئىيەتكە ياخشىلىق ۋە پايدا ـ مەنپەئەت ئېلىپ كېلىدىغان ھەرقانداق بىر ئىشنىڭ (نىيەت دۇرۇس بولسىلا) نەپلە ئىبادەتتىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۇردى. مەسىلەن، ئارازلىشىپ قالغانلارنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئوڭشاپ قويۇشنى نەپلە نامازـ روزا ۋە سەدىقىدىن ئەۋزەل قىلدى. شۇنداقلا، ئادىل ۋالىينىڭ مۇسۇلمانلار ئۈممىتىنىڭ پايدا ـ مەنپەئىتى بىلەن مەشغۇل بولۇشىنى ھەم شۇنداق قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «ئادىل ئىمامنىڭ (ئىش بېشىنىڭ) بىر كۈنى ئاتمىش يىل ئىبادەت قىلغاندىن ئەۋزەلدۇر»[2].

شۇنى ئەسكەرتىش كېرەككى، بەزىلەر ھەرگىزمۇ مۇشۇنداق ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش اللە پەرز قىلغان ئىبادەتلەرنى قىلىشتىن ئەۋزەل دەپ ئويلاپ قالمىسۇن، قەتئىي ئۇنداق ئەمەس. پەرز بولسا ھەممە ئەمەللەر تاينىدىغان تايانچتۇر. ئالدىنقى ھەدىس

[1] «ئەلئەھيائ» ناملىق كىتابنىڭ، 236 ـ بېتى.

[2] تەبەرانى رىۋايەت قىلغان.

قۇددۇسىيدا دېيىلگەنىدەك: «مەن بەندەمنىڭ ئۇستىگە پەرز قىلىپ بېكىتكەن ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىش ئارقىلىق ماڭا يېقىنلىشىشنى ئەڭ ياقتۇرىمەن...».

بىز يۇقىرىدا ئىبادەتنى ئۆگىتىش پرىنسىپلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مېتودنى بايان قىلىپ ئۆتتۇق. مېنىڭچە، ئىنسانلارنى الله تائالا تەرىپىگە مۇشۇ مېتود بىلەن يېتەكلىيەلەيمىز، ئىبادەتنى ئۇلارغا قىزغىن سۆيگۈزەلەيمىز، ئىنسانىنى چېكىدىن ئاشقان، بىر پارچە نان ئۈچۈن روھىي هاياتتىن توسۇپ قويۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقان ماددىي خىرىسلارغا تاقابىل تۇرالايمىز دەپ قارايمەن.